

*PAGINAE
HISTORIAE*

SBORNÍK
NÁRODNÍHO
ARCHIVU
20/1

Obsah

Studie

- 5 DIVADELNÍK MATĚJ STUNA (1765–1819) A JEHO PŘÁTELÉ – JAKOBÍNÍ?
K PROMĚNÁM IDENTITY DEMOKRATICKÉ INTELIGENCE NA KONCI
„VĚKU ROZUMU“
/ Ludmila Sochorová /
- 32 NĚMECKÁ SOCIÁLNĚ DEMOKRATICKÁ STRANA DĚLNICKÁ A UPRCHLÍCI
Z OKUPOVANÉHO POHRANIČÍ
/ Jan Benda /
- 61 OD ČESKÉ BOHOSLOVECKÉ KOLEJE K NEPOMUCENU
/ Zlataše Kukánová /
- 131 POŠTOVNÍ MUZEUM A JEHO SBÍRKOTVORNÁ ČINNOST V LETECH 1939–1970
/ Jan Kramář /
- 175 ŠKOLSKÝ SPOLEK KOMENSKÝ: 140 LET ČESKÉHO ŠKOLSTVÍ VE VÍDNI
/ Vlasta Valeš /
- 203 DENÍK SBÍRKY MAP A PLÁNŮ:
PRAMEN K HISTORII JEDNÉ ETAPY ROZVOJE MAPOVÉ SBÍRKY 1920–1942
/ Filip Paulus /
- 241 ABYCHOM VĚDĚLI, KAM SI PRO NĚ ZAJÍT...
POKUS O SROVNÁNÍ POLICEJNÍ EVIDENCE POBYTU OBYVATEL V BERLÍNĚ,
VÍDNI A PRAZE OD POLOVINY 19. STOLETÍ DO KONCE 1. SVĚTOVÉ VÁLKY
/ Milan Vojáček /
- 258 HUBERT RIPKA: ZÁZNAMY O ROZHOVORECH S EDVARDEM BENEŠEM 1932–1938
/ Helena Nováčková – Ivan Št'ovíček – David Hubený /

Archivní fondy

- 308 NEZNÁMÉ PÍSEMNOTI KE SJEDNOCOACÍMU PROCESU ITÁLIE ULOŽENÉ
V NÁRODNÍM ARCHIVU V PRAZE
/ Eva Gregorovičová /

Zprávy

- 323 NÁRODNÍ ARCHIV V ROCE 2011
/ Eva Drašarová /

Literatura

- 369 VÁCLAV LACINA: CO VÁM MÁM JEŠTĚ POVÍDAT
/ Štěpán Kovář /
- 371 PRACOVALI PRO TŘETÍ ŘÍŠI
/ Miroslav Gregorovič /
- 374 SCHEMATISMUS K DĚJINÁM KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA
(1921–1992)
/ Lukáš Cvrček /
- 379 DVA SBORNÍKY STUDÍÍ PROF. IVANA HLAVÁČKA
/ Tomáš Velíčka /
- 384 KORESPONDENCE T. G. MASARYK – ANTONÍN REZEK
/ Milan Vojáček /
- 387 KLÁRA WOITSCHOVÁ: PERSONÁLNÍ OBSAZENÍ PRAŽSKÉHO APELAČNÍHO
SOUDU V LETECH 1548–1783
/ Petr Mareš /
- 402 PAVEL BALCÁREK: KARDINÁL FRANTIŠEK DITRICHŠTEJN 1570–1636.
GUBERNÁTOR MORAVY
/ Oldřich Chládek /
- 411 NEZBEDNÝ RAKOVNÍK 19. VĚKU
/ David Hubený /
- 415 NOVÁ KNIHA O VÍDEŇSKÉM CÍSAŘSKÉM DVOŘE
/ Pavel Koblasa /
- 417 JAROSLAV ROKOSKÝ: RUDOLF BERAN A JEHO DOBA
/ Jiří Křestán /
- 421 MICHAL PULLMANN: KONEC EXPERIMENTU.
PŘESTAVBA A PÁD KOMUNISMU V ČESKOSLOVENSKU
/ Jiří Křestán /
- 423 KARLŠTEJN A JEHO VÝZNAM V DĚJINÁCH A KULTUŘE
/ Markéta Novotná /
- 426 AD: FÉMOVÝ SOUD NEBO POLICEJNÍ PROVOKATÉR?
/ Petr Kovařík /
- 429 SEZNAM AUTORŮ

Divadelník Matěj Stuna (1765–1819) a jeho přátelé – jakobíni?

K proměnám identity demokratické inteligence na konci „věku rozumu“

/ Ludmila Sochorová /

„Nadšení císaře Josefa pro osvětlenství zažehlo ve mně jasný plamen, s nenasytanou dychtivostí jsem se vrhl na politické knihy o reformách a začal republikánsky smýšlet,“ prohlásil při policejním výslechu mladý Heinrich Jelline, který byl roku 1794 v proslulém politickém procesu s takzvanými vídeňskými jakobíny odsouzen ke třiceti letům vězení. Vídeňský hofmistr a někdejší pražský student vyjádřil nepochybně pocity řady stoupců osvícenských reform císaře Josefa II., jejichž významnou společenskou základnou se od sklonku 18. století stávaly rovněž poslušárny Karlo-Ferdinandovy university v Praze. Přednášky oblíbených profesorů filosofické fakulty, známých osvícenců typu Karla Heinricha Seibta či Augusta Gottlieba Meissnera, ale také jejich učených kolegů z právnické fakulty navštěvovala tehdy řada posluchačů, jejichž diskusí či euforií, které je na akademické půdě provázely, nebyla jistě ušetřena ani teologická fakulta, kde – při trvajícím poklesu zájmu ze strany aristokracie – docházelo postupně i ke snížení počtu posluchačů z měšťanských vrstev. Radikalizací názorů a postojů procházely zároveň generace středoškolských studentů – jak je zřejmé z vystupování některých absolventů malostranského gymnasia, staroměstského akademického gymnasia či piaristického gymnasia na Novém Městě Pražském.

Vývoj společnosti a kultury doby pozdního osvětlenství v Evropě vyzvedal společensko-výchovné funkce prestižních veřejnoprávních institucí, k nimž – vedle reformovaného školství a angažované publicistiky – náleželo zejména divadlo a jeho význam ve vztahu k lidovému publiku; jak mj. vyplývá už z názorů Denise Diderota, autora „Rozpravy o dramatickém umění“ z roku 1758 či francouzského divadelníka Louise Sebastiena Merciera. Idea osvícenského divadla jako příznačně akcentované „školy mravů a ctností“ – zároveň i divadla, které by z lidu bralo své podněty a především jemu bylo určeno – převzatá od obdivovaného Jeana Jacquesa

Rousseaua, ovlivnila řadu významných dramatiků; v Německu například Gottholda Ephraima Lessinga, mj. autora spisu „Hamburská dramaturgie“, ale také Friedricha Schillera, autora slavných „Loupežníků“ z let 1781–1782 či neméně proslulých tragédií „Fiesco“ a „Don Carlos“.

Vzhledem k proklamovaným funkcím osvícenského divadla působila navíc řada respektovaných osobností, státních byrokratů, vojáků, světských či církevních intelektuálů, zároveň v roli uznávaných dramatiků, jejichž hry byly uváděny na soukromých jevištích oblíbených „domácích divadel“ i profesionálních scén, kde se s osvícenskými ideály mohli seznamovat rovněž příslušníci nepriviligovaných společenských vrstev. Tento příznačný rys ambiciózního reformního úsilí doby souvisel také v zemích středoevropské habsburské monarchie s činností známých aristokratických či měšťanských salonů, vážených učených společností i vlivných zednářských lóží, které – byť omezeny císařským regulativem Josefa II. z roku 1785 – působily rovněž v kosmopolitním prostředí zdejších umělců, hudebníků a divadelníků.¹

Počátkem osmdesátých let 18. století vyvolala značnou pozornost pražské veřejnosti soukromá iniciativa guberniálního rady Franze Antona hraběte Nostitze (1724–1793), jenž se pod vlivem manželky Marie Alžběty, obdivovatelky divadla, rozhodl postavit výstavné veřejné divadlo v Praze, které by pěstovalo hodnotný německý repertoár. Císař Josef II. ocenil úmysl urozeného stavebníka udělením hodnosti nejvyššího zemského hofmistra – Hraběcí Nosticovské divadlo zahájilo svou činnost roku 1783 inscenací proslulé Lessingovy tragédie „Emilie Gallotí“. Na sklonku roku 1784 rozhodl však nově angažovaný režisér František Jindřich Bulla (1754–1819), rodák z Prahy, umožnit na jevišti tohoto německého divadla i provozování českých her; „česká sezóna“, trvající od ledna do června roku 1785, která u německého publika vyvolala natolik roztrpčené reakce, že režisér Bulla byl údajně nucen odejít z divadla i z Prahy, vedla zároveň ke vzniku skupiny mladých vlastenců, jejichž překlady či původní české hry vytvořily po-

1 Citát uvádí Mejdrická, Květa: *Listy ze stromu svobody*. Praha 1988, s. 82–83; Slavík, Bedřich: *Od Dobnera k Dobrovskému*. Praha 1975; Klabouch, Jiří: *Osvícenské právní nauky v českých zemích*. Praha 1958, s. 202–227, atd.; Petráň, Josef: *Pražská metropole*. In: *Počátky českého obrození* (red. Petráň, J.). Praha 1990, s. 83–89, a též: *Učené zdroje obrození*. Tamtéž, s. 305–317; srov. *Dějiny University Karlovy II* (ed. Kavka, František – Petráň, Josef). Praha 1996; Černý, František: *Idea Národního divadla*. In: *Divadlo v české kultuře 19. století* (ed. Freimanová, Milena). Praha 1985, s. 17–25; atd.

třebný soubor textů, konvenující aktuálním potřebám takzvané „josefinské“ dramaturgie.

K těmto začínajícím českým dramatikům, většinou absolventům pražských gymnasií či vysokých škol, náleželi zejména synové zdejších měšťanských rodin: například policejní komisař na Starém Městě Pražském Václav Thám (1765–1816) a jeho bratr Karel Ignác (1763–1816), redaktor, knihovník či soukromý vychovatel, a jejich kolegové Prokop Šedivý (1765–1808), poté úspěšný český spisovatel, Filip Heimbacher (1765–1796), později policejní komisař na Novém Městě Pražském, Josef Jakub Tandler (1765–1826), tehdy praktikant státní bankální administrace, ale také Matěj Stuna (1765–1819), který roku 1786, kdy se souhlasem císaře Josefa II. vzniklo v Praze i profesionální česko-německé Vlastenské divadlo, lidově zvané Bouda, napsal na motivy nedávného selského povstání z roku 1775 známou hru se zpěvy „Sedlské buřičství v Čechách“.²

Prvorozený syn novoměstského čtvrtního hejtmána Jana Antonína Stuny, majitele domu ve Spálené ulici číslo 110, a jeho manželky Kateřiny, pokřtěný dne 25. února 1765 ve farním kostele svatého Vojtěcha jmény Matěj František Josef, byl asi ve věku jedenácti let přijat ke studiu na akademickém gymnasiu na Starém Městě Pražském. Pro jeho životní osudy se právě léta gymnasiálních studií ukázala být významným podnětem – mezi jeho spolužáky byli totiž od roku 1776 oba bratři Thámové, Matěj Mayerhofer (Majober), Prokop Šedivý, Filip Heimbacher, Josef Tandler a další nadaní studenti, zanícení pro obdivované osvícenské ideály, z nichž vyrůstali sebevědomí měšťanští intelektuálové, ale také uvědomělí čeští vlastenci. V tomto prostředí se tedy utvářely názory syna novoměstského čtvrtního hejtmána, který k talentům svého pozoruhodného studijního ročníku zřejmě nepatřil: alespoň podle údajů katalogu staroměstského gymnasia z roku 1777, kde profesor Johann Wernle označil mladého Stunu za „špatný talent“, aby roku 1778 své hodnocení opravil slovy: „Dítě a žvanil, ale schopný“. Zatímco studenty oblíbený profesor Ignác Cornova, mj. autor několika osvícenských dramát, se roku 1780 vyjádřil lapidární poznámkou: „špatný talent, není možné se od něho ničeho nadíti.“

Přes uvedené skeptické názory absolvoval však Matěj Stuna staroměstské akademické gymnasium a byl přijat k dalšímu studiu na filosofické

2 Vondráček, Jan: Dějiny českého divadla I. Praha 1956, s. 55–80, 83–89, 95, 115 atd.; Dějiny českého divadla II (red. Černý, František). Praha 1969, s. 22–26, 36–46, 49–52 atd.; Starší divadlo v českých zemích (red. Jakubcová, Alena). Praha 2007, s. 88–90.

fakultě pražské university, kde jeho kolegy byli roku 1781 bratři Thámové, Matěj Majober či Filip Heimbacher, ale i hudebník Antonín Volánek, tiskař a pozdější dramatik Antonín Zíma, budoucí medik Tadeáš Haenke, později známý botanik a cestovatel (1761–1817), či Josef Jelínek, údajně dvacetiletý rodák z Chebu, který působil zároveň jako vychovatel v Praze. Nicméně po absolvování tehdy dvouletého studia filosofie se Matěj Stuna přihlásil ke studiu na teologické fakultě, jejíž katalogy posluchačů z roku 1783 uvádějí však jeho jméno už s poznámkou „*exclusit*“. Ještě v září 1784 se podpis Matěje Stuny objevil na petici pražských studentů, žádající císaře Josefa II. o ustavení osvíceného kněze P. Augustina Zittheho (1752–1785) českým kazatelem v Betlémské kapli; co v životě mladého muže následovalo, prozradil známý údaj v seznamu „napředplatitelů“ českého almanachu Václava Tháma „Básně v řeči vázané“ z roku 1785; podle něj byl Matěj Stuna „*církevní*“ – tedy členem či spíše adeptem některého z církevních řádů, byť zatím není známo, do kterého z nich měl budoucí divadelník vstoupit.

Situace zámožné měšťanské rodiny se totiž změnila po předčasném úmrtí čtvrtního hejtmana Jana Antonína Stuny (†1784): ovdovělá paní Kateřina měla na starosti ještě tři mladší děti, a tak prvorozený syn dostal zřejmě souhlas opustit původně určenou dráhu řeholníka. V těžké době, kdy roku 1785 navštívil rezidenční město Vídeň i provinční Prahu francouzský generál markýz Lafayette, hrdina z amerických válek o nezávislost, začal Matěj Stuna – údajně pod vlivem bratří Thámů – už od roku 1786 jako dramatik Vlastenského divadla na Koňském trhu, kde později vystupoval i jako herec; v českých inscenacích zastával role usedlých otců (které z autopsie asi dobře znal), v německých však údajně dostával jen epizodické role.³

Téhož roku 1789, kdy dramatický pád Bastily oznámil ohromené Evropě výbuch lidové revoluce v Paříži, kde byla dne 26. srpna 1789 vyhlášena proslulá „Deklarace práv člověka a občana“, docházelo za nepříznivých vnitropolitických podmínek i nákladných tureckých válek habsburské monarchie nejen ke zhoršení hospodářské situace, ale také ke zvýšení společenského napětí v českých zemích. Rovněž situace Vlas-

3 Archiv hlavního města Prahy (AHMP), Katalogen des Prager Altstädten Gymnasii aus dem Schuljahr 1776; tamtéž, Liber calculorum C.R. Gymnasii academici...ab Anno 1776 ad Annum 1786; Archiv Univerzity Karlovy (AUK), Filozofická fakulta, Catalogus Logicae...1781, Litera A, inv. č. 371, a Catalogus Philosophiae...1781, Litera B, inv. č. 372; tamtéž, Teologická fakulta, Catalogus..., sign. A 92; Bařha, František: Matěj Stuna – autor Sedlského vzbouření. Listy filologické 1951, s. 30–33; Vondráček, J., c.d., s. 199, atd.

tenského divadla v Praze, kde právě roku 1789 došlo ke stržení dřevěné Boudy na Koňském trhu, se zhoršila; divadelníci se sice záhy přestěhovali do budovy mezitím už zrušeného kláštera irských františkánů, avšak v podmínkách přísného cenzurního dohledu přetrvávaly nadále i problémy, týkající se jak výběru repertoáru, tak zajištění nepochybně nákladného divadelního provozu. Proto se už na jaře roku 1791 někteří členové česko-německého souboru Vlastenského divadla U Hybernů rozhodli odejít z divadla i z Prahy.

Mezi odcházejícími herci populárního Hyberského divadla byl rovněž Matěj Stuna – tehdy šestadvacetiletý autor české aktuálně politické hry, ale i pohádkové zpěvohry s folklorními motivy „Světýlka aneb Zakletý princ Alvin“ či oblíbených veseloher s postavou Kašpárka podle vídeňského vzoru – a jeho družka, kteří někdy v létě roku 1791 opouštěli českou metropoli. K odchodu dvojice mladých herců, epizodisty v německých hrách a „paní Stunové, začátečnice“, k cestující divadelní společnosti německého principála Bernarda Hornyho však paradoxně docházelo právě v době, kdy přípravy české královské korunovace nového císaře Leopolda II. v Praze byly v plném proudu a kdy bylo možno už s ohledem na tuto společenskou a politickou událost předpokládat i obnovený zájem řady venkovských návštěvníků o česká představení Hyberského divadla.

Na podzim téhož roku 1791, kdy císař Leopold II. uzavřel mír s Turky – a kdy Vlastenské divadlo U Hybernů získalo další společenské uznání v podobě návštěvy nového českého krále dne 16. září a jeho velkorysého daru 200 dukátů – dospěla německá cestující společnost principála Hornyho na své umělecké pouti do jihočeského městečka Vodňany. Zde však došlo v postoji českého divadelníka ke zvratu; v průběhu zdejšího hostování totiž Matěj Stuna zahájenou dráhu kočovného německého herce i se svou družkou náhle opustil, aby už v říjnu roku 1791, kdy se patrně v Čechách rozšířila zpráva o přísaze Ludvíka XVI., jíž se revoluční Francie stala konstituční monarchií, nastoupil jako první magistrátní kancelista v tomto městečku.

Syn zámožné pražské měšťanské rodiny, který skromné úřednické místo na vodňanském magistrátu, spojené s ročním platem sto zlatých, mohl vnímat i jako začátek další prestižní společenské existence, vedl zde od podzimu roku 1791 radní protokoly pod dohledem purkmistra a obchodníka Filipa Kellnera, prvního radního Jana Webera, radních Norberta Jiruše a Jana Hampeho, spolu s druhým kancelistou Antonínem Mačurou. Avšak v jihočeském městečku tehdy zřejmě panoval čilý hospodářský ruch; v ob-

dobí určité konjunktury po francouzské revoluci, která byla také v prostředí ekonomicky aktivních českých měst spojena zejména se státními objednávkami pro císařskou armádu, nepřicházeli jistě zkrátka ani podnikatelé, tkalci či soukeníci ve Vodňanech. Nalezl zde nový magistrátní kancelista, užívající nyní i jméno „Franz Stuna“, také další vlastenecké přátele?

Na jaře roku 1792 došlo k náhlému úmrtí císaře Leopolda II. a k nástupu jeho nejstaršího syna Františka, stoupence vojenské intervence proti revoluční Francii; francouzský král Ludvík XVI. byl už dne 20. dubna 1792 donucen vyhlásit válku habsburské monarchii. Po zmařeném útěku francouzské královské rodiny v srpnu roku 1792, kdy došlo k povstání obyvatelstva v Paříži a k uvěznění krále – a kdy Zákonomádné shromáždění vyhlásilo zrušení feudálních povinností – se pak Francie ocitla v přímém ohrožení koaličními vojsky. Za těchto okolností byly i slavnosti české královské korunovace císaře Františka II. v létě roku 1792 v Praze provázeny utužováním policejního dohledu, tiskové i divadelní censury, a zároveň obavami obyvatelstva z dalšího vývoje; v září roku 1792, kdy francouzský Národní konvent slavnostně vyhlásil republiku, došlo také k obžalobě občana Ludvíka Kapeta, jehož poprava dne 21. ledna 1793 otrásla veřejným míněním v Evropě.

Někdejší pražský divadelník, nyní první kancelista jihočeského městečka, se však právě tehdy rozhodl podřídit církevním předpisům i tradičním společenským konvencím. A tak se dne 24. března 1793 ve farním kostele Narození Panny Marie ve Vodňanech konal sňatek magistrátního kancelisty Matěje Stuny, bytem v domě číslo 63, katolíka, svobodného, ve stáří 27 let; jeho nevěstou byla Josefa Grillová (Grillin), katolička, svobodná, ve věku 24 let. Matěj Stuna – kdysi adept neznámé církevní řehole – který nynějším úřednickým postavením a řádnými církevními oddávkami rodinu v Praze i veřejné mínění malého města nepochybně uspokojil, tak zřejmě legitimoval existující volný svazek, který vznikl během jeho působení ve Vlastenském divadle; a který se mohl stát i důvodem příchodu mladé dvojice k německé divadelní společnosti Bernarda Hornyho.⁴

Na jaře roku 1793, kdy došlo k vyhnání Francouzů z Belgie a z Porýní – a kdy se v Paříži objevil jako vyslanec polských vlastenců generál

4 Vondráček, J., c.d., s. 206–209, 213–223; Dějiny českého divadla II, s. 46–51, 53–54, atd.; Bařha, F., c.d., s. 30–33; Mostecký, Václav: Vodňanský kancelista – jakobín. Jihočeský sborník historický 1955, s. 135–136; jméno Franz Stuna uvádí už úřední Schematismus für das Königreich Böhmeim na rok 1793.

z amerických válek o nezávislost Tadeusz Kosciuszko, který poté navštívil i západočeské lázně Karlovy Vary – se vrátil do Vídně Ignác Martinovics, bývalý františkánský mnich a profesor přírodovědy ve Lvově, někdejší důvěrník tajné policie za vlády císaře Leopolda II., který měl sledovat přípravy na údajné spiknutí v Praze. A zatímco docházelo ke zpřísnění censury i k reorganizaci policie, přičemž lóže svobodných zednářů byly podřízeny přímému policejnímu dozoru, začínaly se v hlavním městě i na venkově objevovat podezřelé letáky a nepokoje – mj. tehdy došlo také udání na oblíbeného universitního profesora, exjesuitu Ignáce Cornovu. V téže době, kdy už pražské zastupitelstvo požadovalo širší zastoupení metropole na zemském sněmu a kdy na Karlo-Ferdinandově universitě probíhala aktuální diskuse o robotě, začínala bdělá pražská policie sledovat i stolní společnost „Matthai-Ritter“, scházející se údajně od jara roku 1793 v hostinci „U tří hvězd“ na Novém Městě Pražském.

Policejní vyšetřování, zahájené na podzim roku 1793, zjistilo, že tato stolní společnost, jejímiž členy byli známí „lidé od divadla“, měla mj. vlastní organizační stanovy, příspěvky či odznaky, obdobné například řádům spolků v uherském Prešpurku či v rakouském Linci atd., s nimiž si podle policejní relace dopisovala. Společnosti „Matthai-Ritter“ navíc předsedal Karel Ignác Thám, bratr bývalého policejního komisaře, nyní dramatika a herce Vlastenského divadla U Hybernů – mj. autor českého slovníku či „Obrany jazyka českého“, redaktor i překladatel proslulé tragédie Friedricha Schillera „Loupežníci“. Mezi členy stolní společnosti dále patřil Prokop Šedivý, autor českých romantických povídek, dramatik a herec Vlastenského divadla, ale i překladatel slavné stati Friedricha Schillera o mravním poslání divadla; členy byli také dva zpěváci Hyberského divadla – basista Josef Haklík, pražský měšťan, a Johann Leitner (Leutner), mladý měšťanský syn z Prahy – či kapelník divadelního orchestru Antonín Volánek (1761–1849), dříve houslista v Nosticovském divadle a v malostranském Thunovském divadle, a od roku 1790 varhaník kapitulního chrámu svatého Petra a Pavla na Vyšehradě; dále zpěvák a komponista František Tuček (1773–1820), syn autora hudby ke zmíněné hře Matěje Stuny z roku 1786 „Sedlské vzbouření v Čechách“ – která však byla už po dvou představeních v Boudě zakázána – či Sýkora, snad onen nadaný fagotista a dříve člen kapely Jana Josefa hraběte Thuna, známý i jako autor hudby ke zpěvohrám a baletům Hyberského divadla. Policejní vyšetřování na podzim roku 1793 však účastníkům schůzek v novoměstském hostinci „U tří hvězd“ podíl na protistátním spiknutí či spojení s vídeňskými a peštskými jakobíny nedo-

kázalo; přesto schůzky stolní společnosti „Matthai-Ritter“ byly policejně zakázány a její písemnosti zabaveny.⁵

Atmosféra revoluční doby přispívala nepochybně k podezřívavosti pražské policie, která v období jakobínské diktatury ve Francii sledovala účastníky různých společenských i soukromých akcí. V českém prostředí, kde obavy ze spiklenců – nazývaných tehdy vesměs svobodnými zednáři či jakobíny – zřejmě dlouhodobě přetrvávaly, představovaly právě skupiny intelektuálů ono tajemné a konspirativní společenské podhoubí, z něhož však na sklonku 18. století vyrůstala nová etika a senzibilita, ale také vědomí mravní integrity a solidarity kultivované aristokratické či měšťanské inteligence, vyvíjející se už v opozici vůči bezohledné absolutistické politice vídeňské vlády. Tyto příznačné vývojové trendy, související s revoluční atmosférou doby i s formováním nových společenských elit pozdního osvícenství v Evropě, získávaly v mnohonárodnostní habsburské monarchii zároveň naléhavý emocionální rozměr; tak v březnu roku 1794 polský generál Tadeusz Kosciuszko, proslavený svou účastí v boji amerických osadníků za nezávislost, vyhlásil právě v historickém městě Krakově, náležejícím už od prvního dělení Polska roku 1772 habsburské monarchii, povstání po vzoru francouzské revoluce.

V létě roku 1794, kdy byl slavný francouzský generál Lafayette, mezitím zajatý Rakušany, převezen do pevnostního vězení v moravském královském městě Olomouci, vyvolal první kancelista Matěj Stuna ve Vodňanech skandál. Někdejší divadelník se totiž dne 3. července 1794 setkal na magistrátě se spolužákem, který byl s měšťanským synem z Prahy jistě dobře znám: Josef baron Bechyně z Lažan (1763–1833), který kupoval dvůr Kloub u jihočeského městečka Protivína, vstoupil totiž jako čtrnáctiletý fundatista na staroměstské akademické gymnasium. Během obchodní transakce ve Vodňanech se naskytla příležitost k rozhovoru s kancelistou Stunou, který měl v přítomnosti měšťana Georga Gröbnera prohlásit, že se podílí na přípravách protivládního povstání, jehož se má zúčastnit na 20 tisíc 836 osob, většinou státních úředníků; sdělení, které někdejší spolužák

5 Národní archiv, Prezidium českého gubernia (PG) 1791–1806, inv. č. 280, kart. 234; Mejdřícká, K., c.d., s. 133–134; Dějiny českého divadla II. Praha 1969, s. 50–51, 53–54, 59, 60; Vondráček, J., c.d., s. 223–224, 228–229; Dlabacz, G. I.: Allgemeines historisches Künstler-Lexikon I–II. Prag 1814–1815, vydání Hildesheim – New York 1973, s. 637; Němec, Vladimír: Pražské varhany. Praha 1944, s. 145; Československý hudební slovník osob a institucí II. Praha 1965, s. 799; ke skladateli Františku Tučkovi také Pražák, Richard: Čeští divadelní umělci v německém divadle v Budíně a v Pešti na přelomu 18. a 19. století. In: Otázky divadla a filmu I. Brno 1970, 63–77; AHMP, Sběrka matrik – Nové Město.

asi přešel mlčením, se u zděšeného svědka neminulo účinkem. A tak v červenci roku 1794 došlo k udání vodňanského kancelisty u krajského soudu v královském městě Písku, kam byl Matěj Stuna převezen, vyslýchán a dva měsíce vězněn; soudní vyšetřování přineslo sice doklady o „jakobínský“ stylizovaném zjevu a vystupování Matěje Stuny i jeho manželky Josefy – například oba nosili rudou jakobínskou čapku, Stuna měl pečeť s nápisem „Vive la nation“ a hlásal i pobuřující výroky o konci monarchie. Avšak v průběhu výslechů, během nichž se obžalovaný údajně odvolával na dopisy blíže neznámého úředníka z Vídně, a proto mu byla otevírána osobní korespondence, vodňanský kancelista obstál.

V červenci téhož roku 1794, kdy už neúspěchy v koaliční válce proti Francii přivedly habsburskou monarchii ke ztrátě Nizozemí a nespokojenost veřejnosti se dále šířila, začínala tajná policie v sídelním městě Vídně se zatýkáním představitelů politické opozice; jeho podnětem se stala policejní provokace a náhodné zatčení Ignáce Martinovicse, důvěrníka tajné policie, avšak také člena skupiny uherských „jakobínů“ a jejich přátel, takzvaných vídeňských jakobínů. Ve zjitřené atmosféře obav a napětí z nastávajících politických procesů, kdy v Praze začínalo vyšetřování několika „z revoluce obviněných“ guberniálních radů – v době, kdy se francouzský generál Lafayette za pomoci svých amerických přátel pokusil o útěk z olomoucké pevnosti – nebyl proto Matěj Stuna po svém propuštění z vězení v září roku 1794 přijat zpět na místo prvního magistrátního kancelisty ve Vodňanech; i jeho pokusy získat zaměstnání v krajském městě Písku, v blízkém Pelhřimově či v královském horním městě Příbrami se nesetkaly s úspěchem. Na podzim roku 1794 zbýval tedy návrat do Prahy, kde se mladá dvojice ubytovala nejprve na Starém Městě, v ulici Za svatým Jakubem číslo 147, později ve Štupartské ulici číslo 647; rodinné přijetí asi nebylo spontánní a snad i další důvody vedly paní Kateřinu Stunovou, která se mezitím provdala za pražského stavitele Josefa Ziku, k určité zdrženlivosti.⁶

Mezi několika přáteli slavného francouzského generála z amerických válek o nezávislost Gilberta markýze Lafayette, který už na podzim roku

6 Mostecký Václav: c. d., 1955, 136; Nešpor, Václav: Generál Lafayette v Olomouci. Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci, 1929, s. 300–301; Šmerda, Milan: Lafayetteova internace v Olomouci v letech 1794–1797 a moravská společnost. Časopis Matic moravské 1976, s. 245–264; srov. Mejdičká, K., c. d., s. 117–118. V souvislosti s návratem Matěje Stuny do Prahy na podzim roku 1794 však stojí za zmínku, že za falšování data vysvědčení vodňanského magistrátu, jímž své žádosti o místo dokládal, byl zde Stuna znovu krátce uvězněn; za tuto informaci vděčím dr. Adolfu Scherlovi.

1785 navštívil sídelní město Vídeň i opomíjenou Prahu, se totiž v létě roku 1794 nacházeli nejen jeho mladí obdivovatelé, lékař Justus Bollmann z Hannoveru a Američan Francis Huger, vyslaní tehdy jako pomocníci při plánovaném útěku z olomoucké pevnosti. Vyšetřování v Olomouci odhalilo značné sympatie pro francouzského vězně mezi domácím obyvatelstvem, ale i fakt, že osobní korespondenci zajatému generálovi umožňoval také jeden ze zaměstnanců poštovního úřadu v moravském královském městě – „jakýsi Batka“. Byl to nepochybně týž olomoucký poštovník Pavel Batke, který byl už koncem roku 1791 přijat do brněnské lóže „Freimaurer-Gesellschaft“, v jejímž čele tehdy stál moravský osvícenec Johann Nepomuk hrabě Mitrovský (1757–1799), usilující o reformu lóže rovněž ve smyslu užší spolupráce s Prahou.

Mezi členy této brněnské lóže patřil například osvícený kněz Karel Killar (1746–1809), rodák z východočeského královského věnného města Poličky a také absolvent pražské teologické fakulty – zprvu kaplan a katecheta v Poličce, potom vesnický farář v Bělé, ve Velkých Losenicích a od roku 1794 v Kruceburku na Českomoravské vysočině, posléze děkan na ditrichštejnském panství v Polné – k jehož dopisovatelům náležel mj. moravský osvícenec Maxmilián hrabě Lamberg (1757–1792) či známý „čáslavský jakobín“ Johann Ferdinand Opitz (1741–1812). Mezi členy lóže se nacházel i uherský magnát Imre hrabě Festetics (1764–1847), jehož bratr György (1754–1819), člen vídeňské lóže „K pravé svornosti“, založil po odchodu z císařské armády na rodovém hradě Keszthely roku 1798 osvícenské centrum „Georgicon“, zahrnující gymnasium se šlechtickým konviktem, dvě nižší školy, školu pro kreslení a hudbu, preparandu pro venkovské učitele či nemocnici pro chudé atd.; zde působil i pražský rodák Karel Bulla (1752–po 1803), starší bratr někdejšího režiséra Nosticovského divadla, ekonom a divadelní překladatel, člen Vlastenecké hospodářské společnosti v Praze. S brněnskými svobodnými zednáři byla v kontaktu i sjednocená pražská lóže „Pravda a jednota u tří korunovaných sloupů“, z jejíchž členů usilovali o vzájemné styky zejména universitní profesor Ignác Cornova či knihovník Karel Rafael Ungar; roku 1792 se stal čestným členem brněnské lóže Josef Emanuel hrabě Canal (1745–1826), velmistr pražské lóže a od března roku 1793 president Vlastenecké hospodářské společnosti v Praze, jehož manželka Marie Brigitta byla od roku 1787 majitelkou panství Dukovany nedaleko Brna, kde si nechala vybudovat zámek s přilehlým parkem.

V letech 1792–1795, kdy byl na Špilberku uvězněn proslulý poštovník Jean-Baptiste Drouet – který ve francouzském Saint Meneholdu poznal

prchajícího krále Ludvíka XVI. a zasloužil se o zadržení královské rodiny – patřil k členům brněnské lóže „Freimaurer-Gesellschaft“ rovněž František Štěpán hrabě Sylva-Taroucca (1750–1797), roku 1776 rytmistr dragounského pluku Coburgova, tehdy posádkou v západočeském královském krajském městě Klatovech; zde byl hrabě přijat do zednářské lóže „Sinceritas“, aby po přeložení pluku do slezského Těšína vstoupil roku 1780 posléze do pražské lóže „U tří korunovaných sloupů“. Právě v rodině hraběte Sylva-Taroucca, majitele panství Čechy pod Kosířem na moravské Hané, působil jako vychovatel staršího syna Františka (1773–1835) už zmíněný „jakobín“ Heinrich Josef Jelline – Jelínek, rodák z Chebu a roku 1781 posluchač filosofické fakulty v Praze, který poté působil také v rodině hrabat Mittrovských. Na konci osmdesátých let 18. století žil však vzdělaný a ušlechtilý mladík, který od hraběte Sylva-Taroucca obdržel roční penzi 500 zlatých, zároveň jako posluchač právnické fakulty v sídelním městě Vídni, kde získal i další vlivné společenské kontakty.⁷

Olomoucký poštovník Pavel Batke, přijatý koncem roku 1791 do brněnské lóže „Freimaurer-Gesellschaft“, která jej však už v polovině roku 1793 neuváděla mezi svými členy, musel být při zprostředkování korespondence zajatého generála Lafayettea ve spojení s tehdejšími veliteli olomoucké státní pevnosti, uherským generálem Splényim, a snad i ve spojení s brněnskými či vídeňskými svobodnými zednáři – a to v předvečer takzvaného jakobínského spiknutí, které bylo v létě roku 1794 „odhaleno“ státní policií ve Vídni. Při této policejní provokaci se nástrojem stal právě důvěřivý Heinrich Jelline – návštěvník známé Kramerovy kavárny, jehož tehdy aktuár válečného soudu Kajetán Jílovský z Uračova, obdivovatel Rousseaua i Mirabeaua, překladatel Robespiera, uvedl do domu dvorního rady Andream von Riedela; mladý vídeňský hofmistr byl údajně přijat v audienci rovněž vlivným osvícencem Gottfriedem van Swietenem. Podle dopisu tajného policejního agenta, vídeňského knihkupce Degena, policej-

7 Šmerda, M.: c.d., s. 245–264; Mejdičká, K.: c.d., s. 139; NA, České gubernium – publicum 1791–1806, inv. č. 173, sign. 1/XXIX, kart. 79; AHMP, Katalogen des Prager Altstädten Gymnasii...1776, srov. pozn. 3; dále Polišenský, Josef: Napoleon a srdce Evropy. Praha 1971, s. 25–32 atd.; Kroupa, Jiří: Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost 1770–1810. Brno 1987, s. 89–93, 96–99, 107, 136, 142, atd.; Straka, Cyril: Reforma pražských zednářských lóží roku 1778. ČČH 1925, s. 113–140; Volf, Miloslav: Významní členové a spolupracovníci Vlastenecko-hospodářské společnosti v království Českém. Praha 1967, s. 29, 57; srov. NA, fond Vlastenecká hospodářská společnost, inv. č. 27; tamtéž, PG 1782–1787, inv. č. 51, fasc. F 3; Abafi, Ludwig: Geschichte der Freimaurerei in Oesterreich-Ungarn III. Budapest 1893, s. 106, 123; Riegrův slovník naučný III, Praha 1863, s. 74.

nímu ministru hraběti Pergenovi ze dne 21. července 1794 to byl právě „Jelenay“, který ho seznámil s názory vídeňských osvícenců a zprostředkoval mu i setkání s nadporučíkem Franzem Hebenstreitem von Streitenfeld, jedním z radikálních stoupenců a přátel Andrease von Riedela, kdysi vychovatele v rodině arcivévody Leopolda Toskánského a vůdčí osobnosti „jakobínského spiknutí“ ve Vídni.

Nelze vyloučit, že vodňanský první kancelista Matěj František Josef Stuna, vyšetřovaný v krajském městě Písku od července do září roku 1794, kdysi kolega pražského filosofa Josefa Jelínka, rodáka z Chebu, mohl také další z obviněných vídeňských „jakobínů“, a snad i podezřelého olomouckého poštmistra osobně znát. Vídeňští demokraté Heinrich Jelline, Kajetan Gilowsky von Uraczowa či Franz von Hebenstreit – syn pražského osvícence Petra Hebenstreita von Streitenfeld (1709–1788), kdysi diplomata ve Francii a poté sekretáře velkopřevora rytířského řádu johanitů v Praze, který byl v letech 1760–1775 ředitelem filosofických studií na Karlo-Ferdinandově universitě – pocházeli z Čech stejně jako jejich přátelé: Johann Georg Ruzsitska, úředník dvorské uherské kanceláře ve Vídni a zároveň hudebník, jehož „Anruf an das Volk“ hodlal Heinrich Jelline přeložit do češtiny, či bratři Leopold a Wasgottwill Billekové von Billenberg, jejichž vážený pražský příbuzný R.P. Václav Bílek z Bílenberka byl už kolem roku 1767 provinciálem a definitivním řádu obutých karmelitánů při klášteře svatého Havla na Starém Městě.

Na staroměstském akademickém gymnasiu studovali totiž od roku 1776 nejen později známí čeští vlastenci, k nimž patřil i Matěj Stuna, ale také tehdy desetiletý Pavel Batka, nejstarší syn zámožného pražského měšťana a kupce Václava Batky z domu „U zlatého anděla“ v ulici Na Perštýně číslo 346. V katalogu staroměstského gymnasia z roku 1776 charakterizoval tohoto studenta profesor Johann Wernle slovy: „Lust zum Studium, aber kindisch.“ Stal se tento naivní pražský gymnasista, syn vážené měšťanské rodiny, oním statečným olomouckým poštmistrem, který zprostředkoval i korespondenci nepochybně přísně střeženého státního vězně? Byl Pavel Batka, spolužák bratří Thámů, Matěje Majorbera, Filipa Heimbachera, Josefa Tandlera či Matěje Stuny, a olomoucký poštmistr Pavel Batka z brněnské lóže „Freimaurer-Gesellschaft“ jedna a táž osoba? Náhodnou shodu jmen nelze vyloučit; avšak malý poštovní úřad na Novém Městě Pražském, sídlící v Široké ulici číslo 13, vedl v letech 1791–1792 Václav Bettmann, rodák ze západočeských Karlových Varů a člen sjednocené pražské zednářské lóže „Pravda a jednota u tří

korunovaných sloupů“, jejich představitel Josef Emanuel hrabě Canal pěstoval také kontakty s moravskými zednáři. Dopisoval si vodňanský kancelista Matěj Stuna a jeho přátelé, scházející se údajně od jara roku 1793 v novoměstském hostinci „U tří hvězd“, nejen s divadelníky v uherském Prešpurku či v rakouském Linci, ale i s olomouckým poštmistrem Batkou – spolužákem z gymnasiálních studií?⁸

V noci ze dne 23. na 24. července roku 1794 zatkla vídeňská policie skupinu podezřelých takzvaných jakobínů a jejich písemnosti zabavila; zatčení tehdy byli Andreas von Riedel, Franz von Hebenstreit, Kajetan Gilowsky von Uraczowa, Heinrich Jelline, Franz Stephan Hanke, Johann Hackel, Jakub Just, Fridolín Jeny, Ignác Martinovics ...Na základě obsáhlé výpovědi jen náhodně zadrženého Ignáce Martinovicse pak bylo ve dnech 13. a 14. srpna 1794 zatčeno dalších třicet osob, mezi nimi účetní důstojník Leopold von Billenberg – vzápětí následovaly rozsáhlé policejní razie a zatýkání revolučních demokratů v Uhrách.

Na podzim roku 1794, kdy v Hybernském divadle v Praze za ředitele Franze Vassbacha slavila velké úspěchy česká premiéra Mozartovy „zednářské“ opery „Kouzelná flétna“, v níž úlohu Tamina zpíval mladý tenorista Vincenc Tuček, Sarrastra basista Josef Haklík a Mouřenína Václav Thám, který také operní libreto Emanuela Schikanedra přeložil do češtiny – všichni byli členy už zakázané stolní společnosti „Matthai-Ritter“ – došlo k porážce polského povstání revolučních demokratů v čele s generálem Tadeuszem Kosciuszkiem, jimž Francie nemohla poskytnout vojenskou pomoc. Ruský generál Suvorov v listopadu roku 1794, kdy ve Vídni probíhaly politické procesy se zatčenými jakobíny, vojensky obsadil polské hlavní město Varšavu. V této době – kdy už byli někteří ze zadržených pešských či uherských jakobínů, například básník a spisovatel Michal Maxanyi nebo spisovatel Ferenc Kazinczy, převezeni do Brna a uvězněni na Špilberku – došlo zřejmě k návratu Matěje Stuny a jeho manželky Josefy k divadlu.

8 Volf, Josef: Poslední seznam svobodných zednářů v Brně z června 1793. Časopis Matice moravské, 1937, s. 217–218; Kroupa, J., c.d., s. 213–215; Mejdřícká, K., c.d., s. 139; Wangermann, Ernst: Josephiner, Leopoldiner und Jakobiner, in: Jakobiner in Mitteleuropa (ed. Reinalter, Helmut). Innsbruck 1977, s. 231–242; Reinalter, Helmut: Aufklärung, Freimaurerei und Jakobinertum in der Habsburger Monarchie, s. 243–269, tamtéž; Körner, Alfred: Franz Hebenstreit (1747–1795), s. 321–343, 345–348, tamtéž; dále Reinalter, Helmut – Kuhn, Axel – Ruiz, Alain: Biographisches Lexikon zur Geschichte der demokratischen und liberalen Bewegungen in Mitteleuropa, Bd. 1 (1770–1800). Frankfurt a. M.– Bern – New York – Paris 1992, s. 142, 148, 151, 153, 159 (za zapůjčení děkuji doc. Květě Mejdřícké); AHMP, Katalogen des Prager Altstädten Gymnasii ...1776, srov. pozn. 3; tamtéž, Kniha měšťanských práv Starého Města, sign. 542, pozn. 201; tamtéž, Sbíрка matrik – Staré a Nové Město; AUK, Filosofická fakulta, Catalogus ..., inv. č. 371 a 372, srov. pozn. 3; Schaller, Joseph: Beschreibung der k. und k. Haupt- und Residenzstadt Prag III. Prag 1796, s. 608 a 625.

Koncem roku 1794 byl uzavřen soudní proces pro velezradu s takzvanými vídeňskými jakobíny: dva z obviněných, Kajetan Gilowsky von Uraczowa a Franz von Hebenstreit, postavení jako důstojníci před vojenský soud, byli poté odsouzeni k trestu smrti; Andreas von Riedel byl odsouzen k šedesáti letům těžkého žaláře, Heinrich Jelline či Leopold von Billenberg ke třiceti letům, atd. Politická opozice byla výší trestů umlčena, zasloužilý policejní agent Degen byl jmenován dvorním knihkupcem, avšak veřejnost skandální soudní proces vesměs odsuzovala.

Nejpozději v březnu následujícího roku 1795, kdy už probíhalo třetí dělení Polska – a kdy v uherském městě Budíně začínal tentokrát tajný politický proces s obviněnými peštskými jakobíny, ústící posléze v sedm rozsudků smrti – v době, kdy se pražský universitní profesor Ignác Cornova, podezřelý z jakobínství, vzdal své profesury, zúčastnili se manželé Matěj a Josefa Stunovi zájezdu do rakouského města Lince s divadelní společností Franze Vassbacha. Tato společnost, která však působila střídavě v rakouském Linci i v jižních a západních Čechách, v krajských městech Plzni a Českých Budějovicích, hostovala právě v září roku 1794, kdy byl vodňanský kancelista propuštěn z dvouměsíčního vězení, v krajském městě Písku; a tak v březnu roku 1795, za pobytu nově ustavené cestující divadelní společnosti Franze Vassbacha v Liberci, se jejím členem stal i bouřlivák Matěj Stuna. Dnem 7. prosince 1796 byla pak datována žádost bývalého kancelisty zemskému guberniu v Praze, týkající se povolení hrát jeho vlastní cenzurované hry v krajských městech království Českého – v ní už Matěj Stuna jako svou adresu uváděl matčin dům na Novém Městě Pražském.

Vystupování známého divadelníka v pražské společnosti zůstávalo ovšem v živé paměti – jak mj. svědčil i dopis P. Jana Františka Berky, děkana z městečka Chlumce nad Cidlinou, nakladateli Václavu Matěji Krameriovi ze dne 28. prosince 1796: „*Pan Matěj Stuna v Boudě na Koňském trhu předváděl své Sedlské buřičství v Čechách, nosil na hlavě jakobínskou čapku a kdekoho přesvědčoval, že za deset let nebudou už v Evropě žádní monarchové a nebude prý ani urozeného panstva a sluhů Páně...*“⁹

9 Vondráček, J.: c.d., s. 228–229; Wangermann, Ernst: Von Joseph II. zu den Jakobiner-Processen. Wien 1966, s. 172, 189, 198 (za půjčení děkuji opět doc. Mejdríček); Körner, Alfred: Andreas Riedel (1748–1837), Franz Hebenstreit (1747–1795), in: Jakobiner, s. 326, 348; Kroupa, J.: c.d., s. 180–181; NA, PG 1795–1796, fasc. 15b, č. 505 a 699; tamtéž, ČG-Publ. 1786–1795, sign. 103/51, č. 1226, a ČG-Publ. 1796–1805, sign. 59/9, č. 37581; Bařha, F.: c.d., s. 30–33; Theaterkalender auf das Jahr 1800, Gotha s.a., s. 161 a 278; dále Bělina, Pavel: František Hebenstreit ze Streitenfeldu (1747–1795). Josefínista, utopista, rebel. ČCH 1991, s. 356–374; Hlavačka, Milan: Spiknutí vídeňských a uherských jakobínů. Historický obzor 2001, s. 17–24; srov. Starší divadlo ... (ed. Jakubcová, A.). Praha 2007, s. 626–627; Sedláček, August: Dějiny královského krajského města Písku III. Praha 1913, s. 282–283.

Na jaře roku 1797 byl olomoucký poštovník Pavel Batka udán poštovním zřízencem Nicolassem Sauermannem; někdejší zprostředkovatel tajných zásilek ze Slezska, určených údajně Batkovi od jeho přítele Mayera z Hamburku, upozornil dodatečně známého děkana v Krnově a policii v Opavě na podezřelé francouzské časopisy a dopisy bez adresy, z jejichž obsahu však vyplývalo určení někdejšímu prominentnímu státnímu vězni generálu Lafayettovi – takže se nového vyšetřování případu ujal policejní ředitel Okáč v Brně.

Dědičný poštovník Pavel Batka, který byl ve své funkci zřejmě potvrzen už císařem Leopoldem II., se v královském městě Olomouci objevil nejpozději roku 1791, kdy se stal také členem brněnské „Freimaurer-Gesellschaft“. V té době c.k. Vrchní poštovní úřad na Moravě se sídlem v Brně řídil už od roku 1776 Karl von Köffiller (†1800), dříve poštovník v moravských Pohořelicích a bratr osvětleného brněnského manufaktury Johanna Leopolda von Köffillera, s nímž byl také roku 1763 nobilitován a později povýšen do rytířského stavu. Úspěšný podnikatel a roku 1785 člen brněnské zednářské lóže „U vycházejícího slunce v Orientě“ však patrně často pobýval i v Praze, kde se dne 21.července 1764 v chrámu svatého Mikuláše na Malé Straně oženil se slečnou Annou Terezií von Schutzwerth – dcerou Josefa von Schutzwerth, ředitele královského Úřadu vinohradníků a zdejšího radního, a jeho manželky, rozené baronky von Jungwirth; mezi svědky svatebního obřadu byl i ženichův bratr Karl von Köffiller. Oba bratři měli jistě kontakty na známé pražské podnikatele a obchodníky, k nimž patřil od roku 1752 staroměstský kupec Johann Josef Köffiller či od roku 1759 zámožný staroměstský kupec Václav Batka, rodák ze západočeského Stankova (†1783) – a po něm jeho stejnojmenný mladší syn a dědic – ale od roku 1772 i další staroměstský kupec František Josef Stuna, strýc divadelníka Matěje Stuny.

Brněnský policejní ředitel Johann Nepomuk Okáč, který byl už koncem roku 1792 poslán do Olomouce, aby vypátral zdejší „jakobínskou sektu“ – šlo o místní čtenářský klub, v němž se tehdy scházeli profesori, kanovníci, důstojníci, ale také magistrátní úředníci či měšťané a jehož několik členů založilo „kasino“ – byl i pro zákaz divadelních her v tomto královském městě, kde prý nacházely ohlas „kusy bouřlivé a revoluční“; a to „zejména když herci často extemporují a přímo vnucují náměty k hovorům v kavárnách, vinárnách a hostincích“ – v této souvislosti

byla uvedena Voltairova slavná „Zaira“ či blíže neznámá hra „Vzpoura rytířů“.¹⁰

Na poštovním úřadě v Olomouci došlo pak za poštmistra Pavla Batky rovněž k některým změnám; tak dnem 9. prosince 1793 byla poštovní expedice odloučena od poštovního úřadu a už dne 4. ledna 1794 pronajata Josefu Bollerovi (Bullerovi). Avšak vyšetřování olomouckého poštmistra v souvislosti s podezřením, že se mohl podílet na zprostředkování osobní korespondence, a tedy také na plánování útěku francouzského generála Lafayette, nevyústilo v jeho obvinění – podle moravského zemského gubernia byl poštministr Batka „jen nevinným nástrojem“. K personální změně ve vedení olomoucké pošty došlo až roku 1796, kdy expeditor a kontrolor poštovního úřadu Michael Braitenbach (Blaietenbach) přešel do slezské Opavy; po něm se novým kontrolorem – poštovním důstojníkem se stal dne 2. září 1796 Johann Hain. Přesto poštministr Pavel Batka hodlal ještě téhož roku svou poštu v Olomouci prodat a měl už vážného zájemce – prodej mu však nebyl povolen; důvodem bylo zřejmě nové policejní vyšetřování, které v březnu roku 1797 vyvolalo dodatečné udání zřízení Sauermana, dříve zaměstnance pošty ve Vídni a v Praze.

Na jaře roku 1797 ztratila rodina paní Kateřiny Zikové-Stunové jednoho ze svých členů – novoměstského měšťana a zlatníka Dominika Stunu, který byl už od listopadu roku 1792 majitelem domu „U červené hvězdy“ číslo 1097 v Truhlářské ulici. Byl nejmladší ze strýců „jakobína“ Matěje Stuny rovněž zprostředkovatelem korespondence mezi vodňanským kancelistou a stolní společností „Matthai-Ritter“, scházející se v průběhu roku 1793 v nedalekém hostinci „U tří hvězd“? Soukromé poštovní sběrný, zřízené tehdy na základě dohody poštovních stanic s vybranými usedlíky, byly zpravidla umístěny u hostinských či živnostníků ...

V létě roku 1797 bylo presidentu moravského zemského gubernia v Brně adresováno udání knihovníka Jana Aloise Hanky z Hankenštejna

10 Poštovní museum v Praze (PM), Dragoun, Václav – poznámky, sign. Olomouc I-2-C-500 a Brno I-2-C-91(za zapůjčení děkuji dr. Janu Kramářovi); Čtvrtník, Pavel: Dědičné pošty a poštmistři. Sborník Poštovního musea 1982, s. 135–152; Šmerda, M.: c.d., s. 260–261; Doerr, August von: Der Adel der böhmischen Kronländer. Prag 1900, s. 255, 270; AHMP, Sbirka matřik, Malá Strana; tamtéž, Cech kupců, kramářů Staré Město, inv. č. 17, sign. I B 4, fol. 47, 49, 55, 67, 73, 119, a inv. č. 71, sign. Obchodníci 10; Vaňáček, Michael: Francouzové a Morava v době Velké francouzské revoluce a koaličních válek. Brno 1965, s. 21.

ze dne 24. června 1797: týkalo se malíře miniatur a portrétisty Johanna Friedricha Winkelmanna (†1821), rodáka z Hamburku, který právě tehdy pobýval v Olomouci na své cestě ze Štýrského Hradce přes Brno do západní Haliče. Na základě tohoto udání dostal pak hrabě Ugarte v červenci roku 1797 z policejního ministerstva ve Vídni pokyn, aby odjezd podezřelého malíře z Olomouce urychlil – Winkelmann tedy posléze odjel dne 10. srpna 1797 s průvodcem baronem Ariolim do Krakova. Francouzský generál Lafayette i se svými druhy byl z olomoucké státní pevnosti propuštěn až dne 18. září 1797, kdy odjížděli přes saské Drážďany do Hamburku; odtud je měl americký konzul dopravit do Spojených států nebo do Holandska.

Přesto by přítomnost barona Arioliho jako průvodce podezřelého portrétisty Winkelmanna, rodáka z Hamburku, mohla nasvědčovat i totožnosti někdejšího pražského gymnasisty Batky s olomouckým poštmistrem: Johann Baptista Arioli von Morkowitz, bratr staroměstského kupce Domenica Arioliho – oba Italové žili už před rokem 1770 se svými rodinami v Praze – byl povýšen do rytířského stavu dne 14. května 1796. Jeho synovec Alois Franz baron Arioli (nar. 1764), „Herr zu Neustift und Tschischkov“ a pozdější majitel panství Lochkov u Prahy, se totiž oženil s Barbarou, dcerou staroměstského kupce Václava Batky; ve farním kostele Nejsvětější Trojice ve Spálené ulici byla Aloisi baronu Ariolimu a jeho manželce Barbaře dne 9. března 1794 pokřtěna dcera Anna Johanna a dne 29. listopadu 1795 syn Alois Franz. Pražský rodák a později mj. také majitel domu na staroměstském Malém rynku Alois Franz baron Arioli by tedy mohl být švagrem olomouckého poštmistra Pavla Batky i jeho bratra Václava (nar. 1772), nyní už majitele rodinné firmy; mladý kupec, mj. dědic dvou měšťanských domů, známý sbírkou obrazů a starožitností, byl i „*sehr guter Flautraversist*“ a roku 1793 se oženil se slečnou Elisabeth von Eisenstein, dcerou rytmistra novoměstské měšťanské gardy v Praze.

V případě barona Arioliho jako průvodce podezřelého malíře Winkelmannu by se ovšem mohlo jednat i o některého ze dvou synů Johanna Baptisty Arioliho, už od roku 1767 člena staroměstského cechu kupců a kramářů, vyučeného u bratra Domenica v Praze – avšak od roku 1795 majitele městečka a panství Morkovice na moravské Hané: buď o Franze barona Arioliho (nar. 1765), staroměstského kupce a bankéře, který právě založil rodinu v Praze, či o jeho mladšího bratra Leopolda (nar. 1773); část rodiny asi delší dobu žila na Moravě, protože už v září roku 1785 se slavný Giacomo

Casanova setkal v Karlových Varech mj. s baronem Ariolim, Italem z Brna, po němž dával pozdravovat Maxe hraběte Lamberga.¹¹

Domněnka o totožnosti pražského spolužáka Matěje Stuny se stejnojmenným olomouckým poštmistrem byla následujícím výzkumem potvrzena. Z dochovaných spisů moravského zemského gubernia v Brně vyplývá, že dědičný poštministr Pavel Batka se v královském městě Olomouci objevil nejpozději už roku 1790 – jeho „Kaufcontract“ byl totiž datován dnem 15. června 1790; mladý poštministr, studující kdysi na prestižním staroměstském akademickém gymnasiu, byl podle vyjádření magistrátu královského hlavního města Prahy ze dne 3. července 1791, jež podepsal purkmistr Ondřej Steiner a radní Josef Hofman, zámožným pražským měšťanem, který po otci zdědil finanční prostředky a získal i svému stavu přiměřenou výchovu – mj. tehdy hovořil německy, francouzsky a italsky. Stejně dobrozdání obsahovala rovněž žádost olomouckého poštministra Kollera ze dne 13. srpna 1790, adresovaná nejvyššímu poštministru knížeti Paarovi ve Vídni a sloužící jako příloha k žádosti presidentu moravského zemského gubernia o přenesení dědičného privilegia na poštovní stanici v Olomouci na Pavla Batku (ze dne 15. srpna 1790). A tak ředitel Vrchního poštovního úřadu v Brně Karl von Köffiller sdělil moravskému guberniu dne 28. prosince 1790, že Pavel Batka „podle vysokého příkazu“ vykonával zde po čtrnáct dní práce v poštovníctví; na základě jeho příznivého vyjádření byl ve Vídni vystaven už dne 30. prosince 1790 „Hofdekret“ na Pavla Batku jako olomouckého dědičného poštministra. Dnem 4. července 1791 byla datována „Formula Juramenti“ císaři Leopoldu II., kterou Pavel Jan Batka složil v Brně dne 10. července 1791 a kterou o čtyři dny později vzalo na vědomí i moravské zemské gubernium. Už dne 17. srpna 1791 požádal však nový poštministr gubernium o čtyři týdny dovolené k uspořádání svých záležitostí v Praze – žádost doporučil opět Karl von Köffiller, a tak poštministr Pavel Batka odjel do Prahy, chystající se k okázalým oslavám české královské korunovace císaře Leopolda II. S divadelníkem Matějem Stunou se zde zřejmě nesetkal, nicméně s jinými kolegy se někdejší pražský student právě v září

11 PM, Dragoun Václav, sign. Olomouc I-2-C-500; AHMP, Sbirka matrik – Staré a Nové Město; Šmerda, M.: c.d., s. 257–259; Šebesta, Eduard: Popis obyvatelstva hlavního města Prahy z roku 1770. Staré Město. Praha 1933, s. 75, 113–114; Schematismus für das Königreich Böhmen 1805, s. 2, 10 a 15, a 1806, 19 a 134; Schaller, J.: c.d. s. 258, 608 a 625; Dlabacz, G.I.: c.d. s. 96; Průvodce po státním archivu v Brně. Brno 1954, s. 378; srov. Tichý, Vítězslav: Casanova v Čechách. Jeho poslední léta v Duchcově 1785–1798. Praha 1958, s. 19 – známá monografie Josefa Polišenského Casanova a jeho svět. Praha 1997 (nové vydání), tuto zmínku neobsahuje.

roku 1791, za vlastenecké euforie v období korunovačních slavností, setkat jistě mohl; tak mohlo dojít i ke vzniku přátelské korespondence nepochybně dobře informovaného olomouckého poštmistra se členy pozdější stolní společnosti „Matthai-Ritter“...

Snad právě v této době se mladý olomoucký pošt mistr také oženil se slečnou von Istler – její ovdovělá matka Theresia von Istler se totiž asi o tři roky později obrátila na moravské zemské gubernium s žádostí o zajištění kapitálu pěti tisíc pěti set zlatých pro svou dceru na olomouckém poštovním regálu, neboť tuto sumu je Weiss von Lilienburg jejímu zeti pošt mistru Batkovi dlužen a sotva bude schopen ji splatit. Zdá se, že jednání bylo dosti spletité, protože žádost šlechtičny von Istler projednávalo gubernium poprvé dne 25. října 1794, ale teprve dne 24. října 1796 byl vydán patriční příkaz krajskému úřadu poté, co byl prodej dědičné pošty dovolen a posléze byla několikrát projednána a potvrzena kupní smlouva s novým zájemcem Weissem von Lilienburg. V době, kdy poštovní zřízenec Sauermann svým udáním inicioval v březnu roku 1797 další policejní vyšetřování pošt mistra Batky, se však už Mathias Weiss von Lilienburg dne 9. dubna 1797 obrátil na moravské zemské gubernium nótou, podle níž údajně pošt mistr Batka při koupi své olomoucké pošty nezaplatil příslušný „Kaufschilling“ – takže vzápětí následovalo nové vyšetřování ze strany zemského gubernia, vojenských i finančních úřadů.¹²

Na podzim téhož roku 1797, kdy konečně došlo k uzavření míru mezi Francií a Rakouskem, snad měšťanský syn Matěj František Josef Stuna zvažoval i možnost svého budoucího uplatnění v občanském povolání v Praze; nejpozději na jaře roku 1798 se totiž objevil mezi posluchači, kteří ve školním roce 1797–1798 soukromě navštěvovali oblíbené přednášky z teorie přirozeného práva na právnické fakultě Karlo-Ferdinandovy university. Profesorem osvícenské teorie přirozeného práva na vídeňské universitě byl proslulý Karl Anton Martini (1726–1800), vicepresident Nejvyššího soudního dvora, zasazující se mj. o respektování zásad právního státu; k jeho posluchačům ve Vídni náleželi rovněž Franz von Hebenstreit či Heinrich Jelline. V Praze byl mezi několika posluchači, kteří na jaře roku 1798 soukromě navštěvovali tyto přednášky nového profesora Michala Kopetze, i pozdější známý právník a od roku 1801 univer-

12 MZA Brno, Moravské místodržitelství, zn. B 14, sign. 17331, kart. 3683, a sign. 13324, kart. 3704; tamtéž, adresy 542, kart. 3706; tamtéž, sign. 19187, kart. 3708; tamtéž, sign. 6002, kart. 3709; za přípravu tohoto materiálu děkuji Mgr. Petru Sychrovi.

sitní profesor české řeči a literatury Jan Nejedlý (1766–1834) či mladý hudební skladatel Jan Nepomuk Vitásek (1770–1839).

Mezitím dne 9. ledna 1798 v Olomouci požádal Mathias Weiss von Liemburg o sekvestraci olomoucké pošty – a ještě téhož měsíce vstoupila do soukromého obchodního sporu i „Nejvyšší místa“: podle sdělení hraběte Sauraua moravskému zemskému guberniu totiž z kontraktu mezi olomouckým poštmistrem a kupcem zdejší pošty vyplývá, že „Patka“ musí zaplatit „Kaufschilling“. Na základě této informace se pak fiskální úřad obrátil na moravské zemské gubernium s návrhem na sekvestraci olomoucké pošty dne 27. ledna 1798; stanovisko gubernia doplnilo i vyjádření magistrátu v Olomouci ze dne 19. února 1798, akceptující „exjudicatio“ požadovaný „Kaufschilling“ ve výši 24 tisíc zlatých. Následoval dekret dvorské komory, presentovaný na dvou zasedáních moravského gubernia v dubnu téhož roku, nicméně už od poloviny července byla jednání na guberniu nápadná rovněž nepřítomností guberniálního rady hraběte Küningla, který asi od června roku 1796 vystupoval také jako referent v záležitostech olomoucké pošty. Nahradil jej vůči Batkovi zjevně osobně zaujatý guberniální sekretář Raffay, avšak přesto se patrně vyskytly nějaké překážky; protože teprve dne 23. srpna 1799 požádal fiskální úřad moravské zemské gubernium o povolení sekvestrace olomoucké pošty, k níž došlo dne 7. ledna 1800 – tedy v téže době, kdy zemřel ředitel Vrchního poštovního úřadu v Brně Karl von Köffler, zřejmě ochránce olomouckého poštmistra.

Po ustavení úřední administrace olomoucké pošty – administrátorem se stal zdejší poštovní kontrolor Johann Hain – se pronásledovaný Pavel Batka obrátil dne 19. srpna 1800 přímo na Jeho císařský a královský apoštolský Majestát ve Vídni s osobní žádostí, jejíž stylizace se už značně lišila od nadšené dikce někdejší úřední přísahy mladého poštmistra císaři Leopoldu II. Rekurs, v němž se ohrazoval proti sekvestraci své dědičné pošty i proti hrozbě svého uvěznění – aby zároveň naznačil údiv nad zájmem císaře o soukromý obchodní spor – neměl úspěch, byť z dosud prostudovaných materiálů nevyplývá, zda se soudní proces s poštmistrem Batkou tehdy konal a zda byl posléze v letech 1800–1802 skutečně uvězněn. Ze zasedání moravského zemského gubernia dne 31. října 1800 totiž mj. vzešlo doporučení, aby Pavel Batka odcestoval – avšak až roku 1802, po amnestii takzvaných vídeňských jakobínů, byl pobyt někdejšího dědičného olomouckého poštmistra úředně doložen v Praze, odkud měl podle císařského „Hofrekursu“, vydaného dne

15. května 1802 v Brně, zároveň také zakázáno vycestovat. Za nějaký dodatečně prokázaný podíl na přípravě útěku francouzského generála Lafayettea z olomoucké pevnosti v létě roku 1794 byl tedy Pavel Batka potrestán zřejmě mnohem citelněji než původně navrhovanou pokutou či osobní důtkou presidenta moravského zemského gubernia. A tak v dalších letech žil bývalý poštmistr v Praze, kde jeho mladší bratr, vážený kupec Václav Batka, jehož manželka byla dědičkou statku Krchleby u Benešova, se před rokem 1808 stal reprezentantem holandské firmy Vorhelm a Schneevoogl – a mj. dovážel i hyacinty a gladioly jako hlízy z holandského skladu v Haarlemu; ještě roku 1818 byl jako společník jeho obchodní firmy v Praze, úředně evidované už dne 7. listopadu 1794, uváděn „pan bratr“ Pavel Batka.

Stopy dalšího působení „jakobína“ Matěje Stuny po roce 1800 načas mizí. Podle rodinné tradice měl sice další z jeho strýců, zámožný staroměstský kožešník Karel Stuna (nar. 1742), který se v Praze podruhé oženil v březnu roku 1802, sepsat právě v jihočeském krajském městě Písku roku 1805 závěť – archivní doklady však o této závěti nevědí. A tak zůstává otázkou, zda se tradice rodu Stunů nezmýlila, či zda se původně v souvislosti s významným faktem pořizování závěti nezmiňovala také o zdejším setkání pražského měšťana Karla Stuny s jeho synovcem Matějem; od března roku 1805 totiž v tomto královském krajském městě hostovala cestující divadelní společnost Franze Vassbacha.¹³

Mezitím se však roku 1802 v Praze objevil také známý moravský osvícenec Leopold hrabě Berchtold (1759–1809) – kdysi návštěvník císařova učitele Andrease von Riedela ve Florencii – který ve farním kostele Nejsvětější Trojice ve Spálené ulici vystupoval dne 1. září 1802 jako svědek při křtu Sophie, dcery guberniálního rady Ignáce Karla hraběte Chorynského a jeho manželky Sophie von Mertens, asi příbuzné pozdějšího pražského policejního ředitele Petra rytíře Mertense. Hrabě Berchtold byl ženat s Marií Johannou hraběnkou Magni (†1814), dcerou pána na moravské Strážnici, v jehož rodině působil jako vychovatel onen vzdělaný Magnus Czeynard,

13 AUK, Právnická fakulta, katalogy posluchačů 1797–1798, inv. č. 166; Klabouch, J.: c.d., s. 342; PM, Dragoun Václav, sign. Olomouc I-2-C- 500; MZA Brno, Moravské místodržitelství, značka B 14, sign. 1639, 6134 a 8232, kart. 3710; Novotný, Antonín: Naposledy o Praze F. L. Věka. Praha 1948, s. 238, a též: Staropražské variace. Praha 1958, s. 114; srov. Schematismus für das Königreich Böhmen 1818, s. 76; Stuna, Stanislav: Sjezd rodu Stunů. Časopis Rodopisné společnosti československé, 1935–1936, s. 76–77. Za informací o neexistenci závěti Karla Stuny ve fondech města Písku vděčím řediteli SOKA dr. Cihlovi.

podezíraný už policií roku 1795 z kontaktů s uherskými a vídeňskými jakobíny. Osvícený filantrop hrabě Berchtold, mj. obdivovatel francouzské ústavy z roku 1791 a zejména anglického parlamentarismu, který se právě roku 1802 stal spoluzakladatelem brněnské „Humanität-Gesellschaft“ a zasazoval se i o amnestii politických vězňů, nepřijel jistě náhodou.

V letech 1798–1802, po známé amnestii uherských a poté rovněž vídeňských „jakobínů“, byl z pevnostního žaláře v uherském Mukačevu propuštěn také státní vězeň Johann Georg Ruzsitska, dříve písař uherské dvorské kanceláře, který teprve roku 1803 po návratu do Prahy, kde žila jeho rodina, získal skromné místo v úřadu stavebního ředitele české komory, exjesuity a někdejšího zednáře Tobiase Grubera (1744–1806). Už při pražské návštěvě císaře Františka II. následujícího roku 1804 požádal amnestovaný Růžička v písemné petici i o omilostnění svého spoluvězně Andreama von Riedela – kdysi mj. čestného člena pražské lóže „U tří korunovaných sloupů“; nicméně bývalý učitel matematiky v císařské rodině byl později převezen do minoritského kláštera v Brně a zde internován roku 1806. Z pevnosti Špilberka byl zřejmě roku 1802 propuštěn i Leopold von Billenberg, bývalý účetní důstojník ve Vídni, ženatý se slečnou Ludmilou von Frankenbusch, jejíž příbuzní – rodina JUDr. Franze von Frankenbusch, člena zástavní a půjčovní komise při českém zemském guberniu, či Leandera von Frankenbusch, rady nejvyššího purkrabství (†1765), ale také Wenzela von Frankenbusch, nadporučíka regimentu Mathesen, posádkou v západočeském Chebu a Lokti, a kdysi člena vlivné vídeňské zednářské lóže „K pravé svornosti“ – žili na Malé Straně v Praze. Rodina, jejíž synové se stávali důstojníky císařské armády, vlastnila do roku 1790 dům v Tomášské ulici, kde se léta stýkala i s rodinou známého osvícence Petra von Hebenstreita; tak už roku 1751 byla kmotrou při křtu jeho syna Johanna Nepomuka v chrámu svatého Tomáše paní Anna Terezie Löhnerin, rozená von Frankenbusch, a svědkyní paní Terezie von Frankenbusch.

V rušné době politických i hospodářských zvratů v průběhu francouzských válek, kdy už česká představení Vlastenského divadla v jeho dalším sídle – v budově zrušeného kláštera dominikánek svaté Maří Magdaleny na Malé Straně – pozvolna ustupovala, byl omilostněn také další z českých účastníků „jakobínského spiknutí“ ve Vídni, bývalý pražský filosof a vídeňský jurista Heinrich Josef Jelline. Někdejší vychovatel v rodinách moravských hrabat Sylva-Taroucca a Mittrovských se totiž nejpozději roku 1808 objevil v Praze, kde se ve staroměstském chrámu Panny Marie před Týnem dne 12. května 1809 oženil; rodákovi z Chebu a učiteli jazyků,

jak do matriky sňatků uvedl, bylo tehdy 49 let. Jeho nevěstou se stala Elizabeth Aignerová, pozůstalá dcera po staroměstském fyziku a chirurgovi Johannu Valentinu Aignerovi, která údajně dovršila 32 léta. Oddávajícím byl týnský farář, vlastenecký P. Václav Rokos; svědky na této svatbě, vypravené z domu „U zlatého hřebene“ v Celetné ulici číslo 600, byl zemský advokát a majitel domu JUDr. Karl Helminger – kdysi kolega ženicha za studií na pražské filosofické fakultě, jehož manželka Francizka rozená Aignerová byla zřejmě příbuznou nevěsty – a Franz Pompe, adjunkt státní statkové administrace a někdejší člen známé pražské zednářské lóže „Pravda a jednota u tří korunovaných sloupů“.

Ještě téhož roku, dne 23. prosince 1809, se manželům narodil syn Heinrich Karl, pokřtěný následujícího dne opět farářem Rokosem v chrámu Panny Marie před Týnem; kmotrem při křtu se stal JUDr. Karl Václav Helminger (1762–1841), rodák z královského krajského města Klatov a syn krajského chirurga. Mezi svědky křtu byl i Franz hrabě Schaffgotsch, syn rady zemského soudu, matematika a astronoma Franze Ernsta (†1809), člena Společnosti vlasteneckých přátel umění a bratrance Ernsta Wilhelma hraběte Schaffgotsche (†1766), který ze svého manželství s Marií Maxmiliánou hraběnkou von Götzen (†1772) měl i syna Johanna Prokopa, od roku 1785 biskupa v Českých Budějovicích (1748–1814). Manželé Jelínkovi bydleli tehdy už v domě „U zlatého jelena“ v Celetné ulici číslo 598, ale novorozený synáček záhy zemřel; několik let poté, dne 10. prosince 1814, pak na následky dny zemřel ve věku 54 let ve farnosti svatého Havla i „Heinrich Gelinek, Sprachmeister“.¹⁴

Mezitím se roku 1810 objevila také zpráva o měšťanském divadelníku Matěji Stunovi: šlo o známé sdělení pražskému magistrátu ze dne 25. června, že se rozhodl po smrti své manželky Josefy vstoupit do špitálního řádu Milosrdných bratří, jehož staroměstskému klášteru při chrámu svatého Šimona a Judy v Praze Na Františku byla už rozhodnutím císařovny Marie Terezie z roku 1779 vyhrazena způsobilost k přijímání dědictví. V do-

14 Polišenský, J.: c.d., 1971, s. 25–26, atd.; Kroupa, J.: c.d., s. 11, 98–99, 118, 148, 189–191; srov. Reinalter, Helmut: Aufklärung, Freimaurerei und Jakobinertum in der Habsburger-Monarchie, in: Jakobiner, s. 243–269; dále AUK, Filosofická fakulta, Catalogus ... 1781, inv. č. 371–372; Dějiny University Karlovy II (ed. Kavka, F.–Petraň, J.). Praha 1996, s. 147–148; Uhlíř, Dušan: Internace vídeňského jakobína Andrease Riedela v Brně. Forum Brunense 1988, s. 19–28; AHMP, Sběrka matrik Malá Strana, Staré a Nové Město; HÚ AV ČR, Sběrka Augusta Sedláčka; Doerr, August von: c.d., s. 236; Reinalter, Helmut–Kuhn, Axel–Ruiz, Alain: c.d., s. 142; Abafi, Ludwig: c.d., s. 309. K názorům JUDr. Karla Helmingera srov. Emler, Josef(ed.): Listy Josefa Jungmanna k Antonínu Markovi. ČČM 1881, s. 522–523.

chované závěti jeho matky, znovu ovdovělé paní Kateřiny Zikové, kterou téhož dne 25.června 1810 potvrdil podpisem také Matěj Stuna, byl stanoven i dědický podíl tři tisíce zlatých, připadající na jejího nejstaršího syna.

A tak byl v pražském konventu Milosrdných bratří „*Léta Páně 1810 dne 3.srpna z příkazu ctihodného a důstojného otce provinciála Pascala Fialy rouchem našeho řádu oblečen od nynějšího ctihodného otce převora Fortunáta Ringhoffera urozený a ctihodný p. Mathias Stuna, Čech z Prahy, theolog 3. ročníku*“ – opatřený křestním a propouštěcím listem, ale i šatstvem za osmdesát zlatých. Předepsaný ceremoniál hlasování členů konventu se musel konat čtyřikrát: a to dne 2. prosince 1810, dne 16. května 1811 a ještě dne 28.července téhož roku, kdy bylo hlasování dokonce zrušeno; teprve čtvrté hlasování pražských konventuálů vyznělo příznivě, a tak Matěj Stuna složil dne 8. září 1811 svůj profesní slib. Pod přijatým řeholním jménem Pelagius byl však někdejší obrozený divadelník přikázán představenými česko-rakouské řádové provincie do malého klášterního konventu Milosrdných bratří, který roku 1750 vybudoval Jindřich Kajetán hrabě Blümegen (1715–1788) v poddanském městečku Letovicích na Moravě. Důvody, které vedly k rozhodnutí, aby nový frater Pelagius nebyl určen ke službě v českých řádových špitálech, tehdy sídlem při klášterních konventech na Starém Městě Pražském, ve východočeském Kuksu či v Novém Městě nad Metují, se zatím zjistit nepodařilo.

V období, kdy i zchudlý špitální řád Milosrdných bratří procházel značnými hospodářskými problémy, které vzrostly zejména po státním bankrotu roku 1811, řídil jen šestičlenný konvent při kostele svatého Václava v Letovicích jako převor v letech 1811–1816 lékař P. Gordián Jaeckel a od roku 1816 další převor P. Laurus Paschinger, svým školením rovněž lékař. Pod jeho dohledem v malém řádovém špitále v moravském poddanském městečku – po necelých osmi letech nepochybně namáhavé a obětavé služby nemocným či raněným z napoleonských válek – také vyčerpaný frater Pelagius, český vlastenec a někdejší vodňanský „jakobín“ Matěj František Josef Stuna zemřel na souchotiny dne 3. června roku 1819.¹⁵

Potud tedy údaje o životě jednoho z předních obrozených divadelníků a jeho přátel, doplněné nově získanými poznatky z archivních pramenů; ani stávající výzkum archivních fondů, vztahující se k proměnám iden-

15 AHMP, fond Pozůstalosti pražských měšťanů, sign. 3908, fol. 97–99; Bogar, František: Milosrdní bratři. Praha 1934, s. 198, 287; NA, Milosrdní bratři, kniha 43, inv. č. 795; Bařha, F.: c. d., s. 30–33; Národní muzeum – divadelní odd., Bařha, F.: Obrozenští herci (rukopis), inv. č. 22/81, odtud protokol k přijetí M. Stuny do řádu MB.

tity pozdně osvícenské společnosti v českých zemích v období takzvaných jakobínských procesů, nelze ovšem nadále považovat za uzavřené.

To se týká také osobností známých vídeňských jakobínů původem z Čech: například nadporučík Franz Hebenstreit von Streitenfeld, jehož matkou byla Anna Barbara hraběnka von Götz (Götzen) – pohybuji se v pražské společnosti v okolí Marie Emilie kněžny Piccolomini († 1771) a později Anny Marie rozené hraběnky Michnové (1724–1797), podruhé provdané z Kokořova – byl i synovcem Johanna Sigmunda hraběte von Götz (nar. 1712), už roku 1739 kanovníka při metropolitním chrámu svatého Václava v Olomouci a později také děkana v Uherském Hradišti, či jeho bratra Johanna Franze (nar. 1716), majitele panství Krchleby a Poličany, který se téhož roku 1739 v Praze oženil s Johannou Nepomucenou hraběnkou von Haugwitz (1722–1782), dědičkou panství Kosova Hora, s níž později držel panství Suchdol na Sedlčansku – ale také jejich sestry Marie Anny, provdané baronky von Jungwirth, žijící se svou rodinou střídavě na venkově i na Malé Straně. Nadaný a vznětlivý důstojník Franz von Hebenstreit, náležející po matce k rodině císařského polního maršála ze 17. století – jeho prarodiče Johann Karl hrabě von Götz (†1731) a Anna Barbara rozená Obytecká z Obytec (†1769) však už zděděná panství Bor u Tachova ani Kardašovu Řečici neudrželi – absolvent jezuitského gymnasia na Malé Straně a posluchač pražské filosofické i právnické fakulty, mj. autor skladby „Homo hominibus“ či nápěvu populární vídeňské „Eipeldauerlied“, měl jistě četné styky ve vídeňských i pražských kruzích, kde žila jeho rodina. Atd.¹⁶

Kontakty osvícenské demokratické inteligence včetně jejího radikálního křídla, takzvaných jakobínů, představovaly však ve struktuře evropské společnosti a kultury na sklonku obdivovaného „věku rozumu“ zároveň už příznačné trendy dalšího vývoje, vyznačujícího se nebývalou intenzitou

16 Polišenský, J.: c.d., 1971, s. 25–26, atd.; Kroupa, J.: c.d., s. 178–190 atd.; Körner, Alfred: Franz Hebenstreit, c.d., s. 321–343 atd.; Mejdřícká, K.: c.d., s. 81–89; Bělina, P.: c.d., s. 356–374; Hlavačka, M.: c.d., s. 24; dále Starší divadlo v českých zemích ... (ed. Jakubcová, A.). Praha 2007, s. 239–240; NA, Genealogické sbírky Wunschwitz a Dobřenský; HÚ AV ČR, Sběrka Augusta Sedláčka; AHMP, Sběrka matrik Malá Strana, Staré a Nové Město; Riegerův slovník naučný III. Praha 1863, s. 686; atd.

Na Moravě v 18. století byli von Götzenové spřízněni například s hrabaty Magnisy, pány na Strážnici: tak Franziska von Götzen se provdala za hraběte Franze Johanna (†1757), přičemž jejich mladší syn Anton Alexander (1750–1810), majitel panství Přerov a Přestavky, se oženil s Louisou Sofií von Götzen; šlo asi o členky pruské větve rodu, povýšené do hraběcího stavu roku 1794, s nimiž se sňatkem spříznil i Leopold hrabě Berchtold. Srov. Ottův slovník naučný X, 1896, s. 369–370.

i novými formami sociální komunikace. A to zejména v letech po Velké francouzské revoluci, kdy právě úsilí o mravní integritu a solidaritu intelektuálních elit – bez ohledu na aristokratický či měšťanský původ jednotlivců – symbolizovalo nejen proměny tradičních mentalit či sociokulturní prostupnost pozdně osvícenské společnosti, rezonující mj. rovněž v novém konceptu šlechtictví v českých zemích; vyjadřovalo navíc pozoruhodnou shodu názorů a postojů demokratické inteligence právě v prostředí stře-doevropské habsburské monarchie, signalizující už zjevně naléhavou potřebu reforem ve sféře politického, hospodářského a kulturního života, ale také významné společenské funkce ambiciózních intelektuálních elit v nastávajícím „věku revolucí“.

Text je součástí řešení výzkumného záměru MSM 0021620827 České země uprostřed Evropy v minulosti a dnes, jehož nositelem je Filosofická fakulta UK v Praze.

**DER BÜHNENSCHAFFENDE MATĚJ STUNA (1765–1819) UND SEINE FREUNDE „JAKOBINER“?
ZUM IDENTITÄTSWANDEL DER DEMOKRATISCHEN INTELLIGENZ AM ENDE DES
„VERNUNFTZEITALTERS“**

Die Verfasserin setzt ihre Forschungen zur Geschichte des tschechischen Theaters um die Wende des 18. und 19. Jahrhunderts fort. In dieser Studie widmet sie ihre Aufmerksamkeit der Persönlichkeit von Matěj Stuna (1765–1819), einem Sohn des Stadthauptmanns der Prager Neustadt und Absolventen des Prager Akademischen Gymnasiums. Schon beim Studium am Gymnasium traf er künftige leitende Personen die das Prager Kulturlebens am Ende des 18. Jahrhunderts prägten, z. B. die Brüder Václav und Karel Ignác Thám. Matěj Stuna hat sich schon als Student der Prager Philosophischen Fakultät am Prager Theaterleben beteiligt, zuerst als Schauspieler, später auch als Dramatiker. Zu seinen bedeutendsten dramatischen Werken gehört sein Bühnenstück Sedlské buřičství v Čechách [Bauernaufwiegelei in Böhmen] aus dem Jahre 1786. Dieses Theaterstück entstand nach Motiven des Bauernaufstandes in Böhmen im Jahre 1775. Im zweiten Teil der Studie folgt die Verfasserin am Beispiel von Matěj Stuna der Problematik der Regulierung des Prager Theater- und Kulturlebens überhaupt durch die Polizei- und Zensurstellen zu Anfang des 19. Jahrhunderts.

**THEATRE-MAKER MATĚJ STUNA (1765–1819) AND HIS FRIENDS „JACOBINS“?
TRANSFORMATION OF DEMOCRATIC INTELLIGENCE IDENTITY AT THE END OF THE „AGE
OF REASON“**

This article provides a biographical study of Matěj Stuna (1765–1819), friend and peer of important personalities of cultural life in Bohemia of late 18th century. Stuna is author of several theatre plays, including play inspired by peasant rebellion in Bohemia 1775. In the second part is analyzed the issue of cultural censorship in Bohemia in this time.

Německá sociálně demokratická strana dělnická a uprchlíci z okupovaného pohraničí

/ Jan Benda /

Situací v Německé sociálně demokratické dělnické straně v Československu (Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei in der Tschechoslowakischen Republik, DSAP) v pomnichovském období se zabývali čeští i němečtí autoři jak ve vztahu k poměrům v okupovaném území tak v souvislosti s počátky exilu spíše okrajově. Obdobně to platí v případě monografií o německých politických stranách¹, ale i přímo o DSAP,² které vývoj strany ve druhé republice takřka neanalyzovaly s výjimkou Brügelovy práce se širším záběrem vzájemných česko-německých vztahů.³ Text souhrnné publikace politického stranictví v českých zemích popisuje v jednom z oddílů pomnichovský vývoj strany značně redukovaně.⁴ Oproti tomu byl širší interest věnován problematice vystěholectví členů DSAP.

Celá řada příspěvků z údobí čs. komunismu při analýze odboje a perzekuce komunistické strany v pohraničí kritizovala politiku DSAP pro odmítání jednotné fronty v období předcházejícím Mnichovu, ale i Jakschovu politiku během války, kdy se vyslovoval pro právo sudetských Němců na sebeurčení. Byl vyzvedáván především komunistický odboj a postoj KSČ v období zvýšeného ohrožení republiky, přičemž se nedostatečně zohled-

---

1 César, Jaroslav – Černý, Bohumil: Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918–1938, I (1918–1929), II (1930–1938). Praha 1962; Broklová, Eva: Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918–1938. Praha 1998; Kracik, Jörg: Die Politik des deutschen Aktivismus in der Tschechoslowakei. Frankfurt am Main 1999.

2 Sator, Klaus: Anpassung ohne Erfolg. Die sudetendeutsche Arbeiterbewegung und der Aufstieg Hitlers und Henleins 1938. Darmstadt 1996; Schaffranek, Christoff: Die politische Arbeiterbewegung in den böhmischen Ländern 1933–1938. Berlin 2003; Meiler, Olaf: Die Hilfe der Deutschen Sozialdemokratischen Arbeiterpartei in der Tschechoslowakei (DSAP) im Spannungsfeld zwischen tschechischen Sozialdemokraten und Kommunisten (1918–1929). München 1989; Schubert, Angela: Die Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei (DSAP) in der Tschechoslowakei und die Exil-SPD in Prag, 1933–1938. Lüneburg 1995.

3 Brügel, Johann Wolfgang: Češi a Němci, I. díl (1918–1938). Praha 2006.

4 Šebek, Jaroslav: Politické strany německé menšiny. In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel (eds.): Politické strany I, 1861–1938. Brno 2005, s. 863–869.

ňovala stanoviska DSAP.⁵ Změna nastala po pádu komunismu, kdy se stejné pozornosti začalo dostávat všem složkám odboje. V rámci vládního projektu týkajícího se německých antifašistů byla pořádána i vědecká konference, která nové poznatky do vývoje strany nepřinesla.⁶ Výzkumný záměr se soustředil především na zmapování osudů jednotlivců a zpracování obecné problematiky provedl v menší míře.⁷ Seligerova obec (Seliger-Gemeinde) vydala populární přehled něm. soc. dem. dělnického hnutí, kde bylo období druhé republiky nedostatečně zachyceno.⁸

Problematika uprchlíků tak byla ponejvíce analyzována ve spojitosti s vystěholectvím. Nejzdařilejší prací představuje monografie Petera Heumose.⁹ V úvodních kapitolách je popsáno úsilí funkcionářů DSAP o ochranu členů strany v pomnichovském období na základě důkladného studia britských pramenů.¹⁰ Počátky emigrace z Československa analyzoval Jan Křen v dobově podmíněném aspektu na počátku šedesátých let.¹¹ Samotní němečtí antifašisté vylíčili začátek emigrace a částečně situaci v republice především v publikacích založených na vzpomínkách s důrazem na exil ve dvou zemích Kanadě a Švédsku.¹² Leopold Grünwald analyzoval ve třetím díle knihy o sudetoněmeckého odporu proti Hitlerovi především životní podmínky uprchlíků v jednotlivých zemích, do nichž emi-

-
- 5 Novák, Otto: Němečtí antifašisté v Československu v letech 1938–1945. AUC – Phil. et hist. 2, 1987, *Studia historica* XXXI, s. 151–160; Faltys, Antonín: Společný boj československých a německých antifašistů proti fašismu a válce a jeho odkaz dnešku. In: Společný boj československých a německých antifašistů proti fašismu a válce a jeho odkaz dnešku. Praha 1985, s. 3–15; Filip, Zdeněk: O německých antifašistech na severní Moravě v letech 1938–1945. *Odboj a revoluce. Zprávy, r. VI, č. 1, 1968*, s. 170–192; Dau, Rudolf: O boji německých antifašistů v oblasti Karlových Varů proti Hitlerovi. In: *Z bojů za svobodu II*. Praha 1966, s. 98–108. Dále srovnej některé práce Bartošovy. Fuchs, Gerhard: *Společně proti Hitlerovi a Henleinovi*. Praha 1969.
- 6 I oni byli proti. Ústí nad Labem 2007.
- 7 Čermáková, Barbora – Kocián, Jiří: *Němečtí odpůrci nacismu v Československu*. Praha 2009.
- 8 Weg, Leistung. Schicksal. Stuttgart 1972.
- 9 Heumos, Peter: Die Emigration aus der Tschechoslowakei nach Westen Europa und dem Nahen Osten 1939–1945. Politisch-soziale struktur, Organization und Asylbedingungen der tschechischen, jüdischen, deutschen und slowakischen Flüchtlinge während des Nationalsozialismus. Darstellung und Dokumentation. München 1989.
- 10 Heumos, Peter: Flüchtlingslager, Hilfsorganisationen, Juden im Niemansland. Zur Flüchtlings- und Emigrationsproblematik in der Tschechoslowakei im Herbst 1938. *Bohemia, B. 25, 1984, Heft 2*, s. 245–275.
- 11 Křen, Jan: *Do emigrace. Buržoazní zahraniční odboj 1938–1939*. Praha 1963.
- 12 Amstätter, Andrew: Tomslake: Die Geschichte der sudetendeutschen Sozialdemokraten in Kanada, Euskirchen 1995; Müssener, Helmut: *Exil in Sweden. Politische und kulturelle Emigration nach 1933*. München 1974.

grovali. Částečně reflektoval také situaci v Česko-Slovensku.¹³ K odborným historickým pracím založeným i na archivních pramenech patří Bachsteinova monografie, která ve vztahu k Wenzelu Jakschovi popisuje řadu procesů v DSAP po Mnichovu.¹⁴ Publikace Seligerova archivu (Seliger-Archiv) *Menschen im Exil* rozebírá detailně činnost komitétu Jaksch-Tauba a také peripetie cesty do exilu, i když její záběr je širší a to na celé válečné období, kde se věnuje jednotlivým skupinám sudetoněmecké emigrace.¹⁵ Analýza vystěholectví německých sociálních demokratů z pera Bohumila Černého představuje pouze výtah z dosavadní literatury a je spíše zhodnocením politiky v DSAP v první ČSR než novým zpracováním dané problematiky.¹⁶ Konkrétní osudy tří obyčejných uprchlíků z pohraničí částečně s ohledem na situaci v DSAP popsal na základě literatury Peter Becher.¹⁷ Řada funkcionářů strany podala svůj pohled na události tragického roku 1938 a druhé republiky. Jsou to mj. práce Paulovy¹⁸, Jaksche¹⁹, De Witteho²⁰, či Kerna.²¹ Vzpomínky německých sociálních demokratů, jakož i odborné studie jsou součástí pravidelných ročenek Seligerovy obce. Speciálně číslo v roce 1999 bylo věnováno 60. výročí útěku a exilu ohrožených funkcionářů z vlasti po odstoupení sudetského území.²² Cílem tohoto příspěvku bude popsat situaci ve straně v pomnichovské republice, jakož i úsilí stranických funkcionářů o zajištění emigrace a sociální pomoci pro uprchlíky z pohraničí a to na základě literatury a doposud nevyužitých pramenných základny české provenience.

13 Grünwald, Leopold: *Sudetendeutscher Widerstand gegen Hitler. III. In der Fremde für die Heimat. Sudetendeutsches Exil in Ost und West.* München 1982.

14 Bachstein, Martin: *Wenzel Jaksch und die sudetendeutsche Sozialdemokratie.* München – Wien 1974.

15 Bachstein, Martin (ed.): *Menschen im Exil. Eine Dokumentation der sudetendeutschen sozialdemokratischen Emigration 1938–1945.* Seliger-Archiv, Stuttgart 1977.

16 Černý, Bohumil: Německá sociálně demokratická dělnická strana v ČSR a emigrace 1938/9. *Český časopis historický* 95, 1997, č. 3–4, s. 655–678.; srv. též: Kominterna a německá emigrace v Československu. *Paginae historiae* 7, 1999, s. 256–276; Blodig, Vojtěch: Československé politické strany a podpora německé emigrace ve třicátých letech. *Paginae historiae* 6, 1998, s. 127–138.

17 Becher, Peter: „Emigrantenschicksale. Drei Beispiele aus der böhmische-mährischen Lebenswelt“. *Brücken, Neue Folge*, 9–10, 2001/2002, s. 282–302.

18 Paul, Ernst: *Was nicht in den Geschichtsbüchern steht. III Teile.* München 1972.

19 Jaksch, Wenzel – Kolarz, Walter: *England and last Free Germans. The Story of a Rescue.* London 1941.

20 Witte, Eugen de: *Für Heimat und Freiheit.* Stuttgart 1982.

21 Kern, Karl: *Heimat und Exil von Böhmen nach Sweden. Erinnerungen und Bekenntnisse eines sudetendeutschen Sozialdemokraten.* Nürnberg 1980.

22 *Sudeten-Jahrbuch der Seliger-Gemeinde 1999.* München 1999.

DSAP a problém uprchlíků z pohraničí

DSAP se kritických dnech první republiky zachovala státotvorně. Její bran-
ná organizace Republikánská obrana (Republikanische Wehr, RW) byla při-
pravena po boku armády a Stráže obrany státu bránit republiku. Přísluš-
níci RW, z nichž někteří přímo vstoupili do jednotek SOS, vykonali přísahu
věrnosti Československému státu.

Pod tlakem vývoje mezinárodní situace proběhla 21. září 1938 konfe-
rence DSAP v pražském odborovém domě. Vedle referátů o špatné situaci
v pohraničí se debatovalo o možnosti války, ochrany žen a dětí a zpětných
transportech. Vzápětí přišla zpráva o rozhodnutí Hodžovy vlády o souhla-
su s anglo-francouzskými návrhy.²³ Proto se začal plánovat další postup.
V diskuzi, kolik funkcionářů by bylo třeba zachránit, se hovořilo o třech
tisících.²⁴

Následující den přišel předseda strany Jaksch do pražské kanceláře
Daily Telegraph a prosil redaktory, aby bylo v jejich zprávě zmíněno, že
apeluje na vládu a národ Velké Británie v problému sudetoněmeckých de-
mokratů, kterých mělo být na čtyři sta tisíc v případě, že se čs. bojovým
silám nepodaří udržet hranice. „*Chci apelovat na veřejné mínění Velké Britá-
nie a zeptat se, jestli jsou si vědomi, že Velká Británie má morální povinnost dát
těmto uprchlíkům životní šanci někde jinde.*“²⁵ Přestože tímto prohlášením dal
najevo nezbytnost vystěhování pro ohrožené členy strany, počítali v říjnu
někteří ze straníků s tím, že by část německých uprchlíků mohla zůstat
v republice.²⁶ Jaksch zjevně přeháněl v počtu německých demokratů, aby
zvýšil interes o tuto otázku. Obdobné oznámení učinil také prostřednic-
tvím francouzského a britského vyslance v Praze, kterým předal příslušné
memorandum vyzývající k odpovědnosti těchto zemí za řešení uprchlické-
ho problému.²⁷ Téhož dne rozhodlo vedení strany zastavit vydávání regi-
onálního tisku, aby nevydávalo v nebezpečí svoje členy v případě zabrání

23 Bachstein, Martin (ed.): *Menschen im Exil*, s. 18; Witte, E. de: *Für Heimat*, s. 31.

24 Bachstein, Martin: *Die Krise des tschechoslowakischen Staates und das Ende der DSAP im Jahre 1938*. In.: *Sudeten-Jahrbuch der Seliger-Gemeinde 1999*. München 1999, s. 44–52; Jaksch, W. – Kolarz, W.: *England*, s. 43.

25 *Prager Tagblatt*, č. 263, 24. 9. 1938, s. 5. *Das Schicksal der demokratischen Deutschen*.

26 Kern, K.: *Heimat*, s. 87.

27 Bachstein, M.: *Wenzel Jaksch*, s. 177; Heumos, P.: *Die Emigration*, s. 23. Text prohlášení viz: Hasenöhrl, Adolf (ed.): *Kampf, Widerstand, Verfolgung der sudetendeutschen Sozialdemokraten. Dokumentation der deutschen Sozialdemokraten aus der Tschechoslowakei im Kampf gegen Henlein und Hitler*. Stuttgart 1983, s. 306.

pohraničí.²⁸ Po vyhlášení všeobecné mobilizace řada německých antifašistů uposlechla mobilizační výzvy a nastoupila k útvarům čs. armády. Pragmatické rozhodnutí čs. vlády o přijetí mnichovské dohody neumožnilo občanskou povinnost obrany republiky naplnit.

30. září 1938 ve čtyři hodiny odpoledne zasedalo poslední úplné předsednictvo strany ve shromažďovací místnosti poslaneckého klubu v poslanecké sněmovně. Probírala se hlavně situace vzniklá přijetím mnichovské dohody. „*Byli jsme ochotni být se za vlast, ale nemohli jsme,*“ tak vyjádřil svoje pocity Eugen de Witte. S ohledem na vývoj poměrů bylo rozhodnuto zastavit činnost strany v odstoupených územích. V poselství vydaném při této příležitosti se vzpomenulo společného boje českých a německých sociálních demokratů o mírové řešení česko-německého problému.²⁹ Jaksch informoval o zavedených opatřeních ve Velké Británii, Francii, Belgii a skandinávských státech, o přijímacích podmínkách a o možnostech hledání nového domova.³⁰

Během etapového odstupování pohraničí rostlo množství lidí, kteří opouštěli svoje domovy a utíkali do republiky. Vzhledem k předpokládanému konání plebiscitu ve sporných oblastech přijala vláda 1. října 1938 nařízení o povinném návratu všech uprchlíků bez ohledu na národnost.³¹ Provádění výnosu vyvolávalo odpor a nesouhlas nejen v řadách německých antifašistů, ale také u některých čs. politiků. Již téhož dne intervenovali zástupci DSAP u předsedy čs. sociálně demokratické strany Antonína Hampla a poslance Rudolfa Bechyně, s cílem zrušit provádění zpětných transportů. Ti slíbili, že učiní všechno, aby tomu zabránili.³² Ministr vnitra Jan Černý sdělil ještě téhož večera deputaci zástupců DSAP De Wittemu, Katzovi a senátorovi Müllerovi, že vláda rozhodla, že „*všichni němečtí uprchlíci musí být posláni zpět*“ a jen malé procento nejvíce ohrožených může být vzato do péče jako výjimka z tohoto počtu. De Witte vzpomínal na Černého příslib, že „*žádný uprchlík nebude odeslán zpět, jehož ohrožení bychom potvrdili*“. Jednání úředníků a policistů neměla být s tímto slibem v „*součinnosti*“.³³ Když Katz intervenoval na nádraží proti nucenému odjezdu do pohraničí a odvo-

28 Cihlář, Jiří: Sudetoněmečtí demokraté, antifašisté a Orlickoústecko. Ústí nad Orlicí 2003, s. 62.

29 Bachstein, M.: Wenzel Jaksch, s. 180.

30 Witte, E. de: Für Heimat, s. 40.

31 Konání lidového hlasování stanovovala mnichovská dohoda.

32 Witte, E. de: Für Heimat, s. 44. Čeští sociální demokraté pak protestovali proti zpětným transportům.

33 Witte, E. de: Für Heimat, s. 42. Informace tlumočená Černým tak nebyla přesná.

lával se na výjimku, kterou jim řekl Černý, odpověděl mu úředník, že jeho „instrukce jsou úplně opačné“.³⁴ Blíže nespecifikovaný zaměstnanec skutečně postupoval podle daných propozic, neboť v tu dobu platila povinnost všeobecného návratu pro všechny osoby, které přicházely ze zabíraných území. Nařízení o zamezení repatriace ohrožených německých sociálních demokratů se teprve připravovalo a jeho realizace probíhala až od 3. října 1938.

Odbavování transportů z různých pražských nádraží ve stejnou dobu potom vyvolávala u některých funkcionářů DSAP chybnou představu, že kumulace odjezdů byla „naaranžována“ tak, aby ztěžovala intervence proti nucenému návratu členů strany. „Lidé byli shromážděni ku transportu na hlavní nádraží a byla jim dána volnost, pokud proběhla intervence. Zatímco současně daleko větší zpětný transport byl odbaven z předměstského nádraží. Tak museli představení naší strany – zásahy jiných důvěrníků byly bezvýsledné- ve dne i v noci pospíchat od nádraží k nádraží. Byly to stanice v Praze a na předměstí, kterých bylo více než deset.“³⁵ Intervence ve prospěch uprchlíků nebyly pouze „pražskou“ záležitostí. Např. v Litovli vedle funkcionářů KSČ protestoval senátor DSAP Theodor Hackenberger proti zpětnému transportu do Šumperka.³⁶ Po počátečním všeobecném návratu uprchlíků se v několika málo dnech začaly uplatňovat výjimky pro ohrožené uprchlíky, které byly vydávány v listinné podobě (podepsané potvrzení) příslušným stranickým sekretariátem. Osvědčení stačilo na zabránění návratu do pohraničí. Na území druhé republiky tak dočasně zůstalo přes 10000 německých antifašistů. Původní předpoklad (zhruba 800 členů DSAP) byl mnohonásobně překročen jednak díky aktivitám německých demokratů, ale i pod mezinárodním tlakem.³⁷

Příznivé společenské klima vůči německým uprchlíkům vystřídalo v říjnu spíše chladnější a ostrážitější přijetí.³⁸ Důvody bylo nutné hledat v dopadech mnichovského rozhodnutí na českou společnost. Zasluky německých antifašistů v boji za obranu republiky začínaly komentáře deního tisku opomíjet. Sozialdemokrat kritizoval v článku „České listy proti

34 Jaksch, W. – Kolarz, W.: England, s. 48. Srv. Národní archiv (NA), fond Ministerstvo vnitra I – prezidium, Praha (PMV), sign. 225-1460, kart. 1460, Informace pro pana ministra 5. 10. 1938.

35 Witte, E. de: Für Heimat, s. 41.

36 Filip, Zdeněk: O německých antifašistech na severní Moravě v letech 1938–1945. In: Odboj a revoluce. Zprávy, r. VI, č. 1, 1968, s. 184.

37 Více o tomto problému Benda, Jan: Stát a problém uprchlíků z odstoupených území v letech 1938–1939. Moderní dějiny, 17, 1/2009, s. 113–167.

38 Zde se srovnává s poměry v září 1938.

demokratickému německví“ texty uveřejněné v Národních listech a Národní politice, které upřednostňovaly péči o české uprchlíky a starost o Němce a Židy navrhovaly přenechat Anglii a Francii. *“Situace se nezlepší, pokud se říká nepravda,“* reagoval ústřední list DSAP.³⁹ Komentáře totiž nepřesně líčily demokratické Němce jako henleinovce. Citlivá otázka nepřispívala ke klidu v jejich vlastních řadách. *„Navíc by Češi si měli být této skutečnosti zvláště vědomi a to v době konání plebiscitu v pohraničí. Když bude český tisk stavět všechny Němce na jednu linii a když se bude demokratickým Němcům říkat, že pro ně nejsou existenční možnosti, potom ohrožuje redaktor Národní Politiky výsledek plebiscitu, potom nejedná v zájmu státu!“*⁴⁰ V jiném článku se požadovalo, aby němečtí sociální demokraté měli stejná práva jako všichni ostatní. *„Žádáme jednoduše naše práva. Žádáme, aby se o demokratické Němce staralo stejně jako se musí starat o věrné občany republiky.“*⁴¹

Dr. Egon Schwelb se při zdůvodňování nároku uprchlíků na čs. státní občanství odvolával na slova politického protivníka Jiřího Strýbrného, že němečtí sociální demokraté a komunisté se v těžké hodině zachovali dobře. *„Morální nárok našich ze sudetoněmeckých oblastí vyhnáných soudruhů na další uchování si československé státní příslušnosti nepotřebuje zdůvodnění.“*⁴²

Podle listu budoucnost německých utečenců ztěžšňovala lidský problém, který měl velký sociální a morální význam. *„Jedná se o lidi, kteří na půdě pluralitního státu zastupovali demokratické přesvědčení a před kterými musí každý rytířský protivník smeknout. Co k tomu může přispět, je skutečnost, aby se podařilo problém odpolitizovat a přivést k pozitivnímu řešení, které by těžce zkoušené zemi nepřineslo další obtíže. Se zadostiučiněním musí být poznamenáno, že u velké části české veřejnosti toto naše úsilí vyvolalo zájem plný pochopení. Doufáme, že tento interes je tak silný, že nám umožní vyřešit poslední těžkou část našeho úkolu v klidu a promyšleně. Také jako vítězové si chceme uchovat lidskou důstojnost, nikomu nepřipadnou jako břímě a najít východisko v nový život.“*⁴³ V listopadu bylo vydávání Sozialdemokrata úředně zastaveno.

39 Sozialdemokrat, č. 233, 4.10.1938, s.2. Tschechische Blätter gegen das demokratische Deuschtum!

40 Tamtéž.

41 Sozialdemokrat, č. 233, 4. 10. 1938, s. 1. Wir fordern unser Recht!

42 Sozialdemokrat, č. 234, 5. 10. 1938, s. 1. Die Option!

43 Tamtéž.

Aktivity DSAP v péči o německé uprchlíky z pohraničí a diskuze o další roli antifašistických sil v republice

Podle úřední statistiky se v listopadu 1938 na území republiky nacházelo 8817 uprchlíků německé národnosti.⁴⁴ K 1. červenci 1939 se jejich počet zvýšil až na 10496 osob. Heumos uvádí, že jádro německých sociálně demokratických uprchlíků tvořilo 4000 maximálně 5000 lidí. Počet německých komunistů odhadoval kolem 2000 osob.⁴⁵ Uvedené údaje můžeme doplnit z materiálů, které Heumos nemohl mít k dispozici a z nich vyplývá, že komunistická Solidarita registrovala v listopadu 2200 uprchlíků, kteří se nemohli vrátit do okupovaného pohraničí. O obdobný počet se staral komunistický tzv. Döllingův výbor.⁴⁶ Tato data zohledňují také české komunisty. Jiné údaje k členům DSAP mimo zmíněných nejsou prozatím k dispozici.

Němečtí uprchlíci žili buď z vlastních či veřejných prostředků, nebo byli závislí na sociálním zaopatření, které probíhalo podle stranického klíče: a) sociálně demokratického, b) komunistického, c) nadstranického v Německém domě v Praze. K 21. listopadu 1938 bylo podporováno ze státních prostředků 3867 německých uprchlíků, což představovalo zhruba 43% všech registrovaných německých utečenců. Podle souhrnných údajů Šímy se o pomoc financovanou státem (během republiky a protektorátu) ucházelo 13 308 Němců.⁴⁷

Většina exponovaných členů a důvěrníků DSAP se včas evakuovala. Pokud šlo o zaměstnance strany nebo podniků s ní spolupracujících, obdrželi všichni jako odbytné mzdy a gáže půl roku napřed, aby alespoň pro nejbližší dobu byli zbaveni existenčních starostí.⁴⁸ Tímto opatřením byla vyřešena část péče. Němečtí sociálně demokratičtí utečenci se měli hlásit na sekretariátu strany Praha XII, Slezská 13, kde obdrželi další informace.⁴⁹ Zde také působil Pomocný výbor pro německé sociálně demokratické uprchlíky zkracovaný jako Komitét Jaksch-Taub. „*Lidé v tomto výboru praco-*

44 Šíma, J.: Českoslovenští přestěhovalci, s. 109, dok. č. 12.

45 Heumos, P.: Die Emigration, s. 24–25; Černý, B.: Německá sociálně demokratická dělnická strana, s. 666.

46 NA, PMV, kart. 1120, sign. 225-1120-3, N/9/8, Ministerstvu vnitř. 1. 12. 1938. Vedle poslance KSČ Rudolfa Döllinga v něm působil i jeho žena Emmi, která byla funkcionářkou textilní sekce Rudých odborů.

47 Šíma, J.: Českoslovenští přestěhovalci, s. 172, dok. č. 55. Z toho je vidět, že počet Němců žádajících podporu rostl.

48 NA, fond Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový archiv I (MZV-VA I), kart. 2336, Polední list 21. 10. 1938, Něm. soc. demokraté se stěhují.

49 Sozialdemokrat, č. 230, 30. 9. 1938, s. 3. An die Flüchtlinge!

vali dnem i nocí, udržovali spojení s uprchlickými tábory, chránili ty, kteří dorazili do Prahy, aby ji v brzy nemuseli opouštět, neboť Praha a také další větší města byla přistěhováním uzavřena. Museli chránit i ty, kteří našli místo v nevhodných prostorech na statcích a školách na venkově. Usilovali o přerušení zpětných transportů.⁵⁰ Pokud uprchlíci měnili místo pobytu, měli tu skutečnost oznámit, rovněž měli podávat svoje dojmy a popis událostí v uprchlických táborech a společnostech.⁵¹ Nestačila registrace na sekretariátu. Nezbytností bylo také policejní přihlášení. Poté byli nasměrováni, či odesláni do příslušné ubikace, kde jim byla poskytnuta strava. Podstatné příspěvky na provoz hromadných ubytoven a s tím související zaopatření hradil fond londýnského starosty. Rozpočet DSAP byl totiž takřka vyčerpán.⁵² Přesto straničtí funkcionáři vypomáhali uprchlíkům různými přilepšeními, interesovali cizinu na jejich osudu, vodili zahraniční návštěvy do ubytoven a usilovali o získání prostředků k dalšímu vydržování. „Naši poslanci a senátoři byli bez výjimky na cestách v uprchlických táborech, na nádražích, u úřadů, na centrálních místech. To se dělo za chaotických okolností.“⁵³ O tom, že se spoléhali také na veřejnou pomoc, svědčila Jakschova návštěva v Plzni, kam přijel 19. listopadu 1938 s tajemníkem Willy Wankou a jednatelem Výboru pro pomoc uprchlíkům Karlem Schwarzem.⁵⁴ Na tamějším policejním ředitelství se dožadoval převzetí 30 funkcionářů DSAP do veřejné sociální péče, což mu bylo přislíbeno.⁵⁵

Zpočátku funkcionářů DSAP usilovali o soustředění „vlastních“ uprchlíků. Poslanec Klein proto žádal 13. října 1938 na ministerstvu sociální péče poskytnutí vhodného objektu v okolí Prahy pro ubytování 400–500 německých demokratických přistěhovalců. Profesně mělo jít o soukromé dělníky, úředníky a drobné živnostníky.⁵⁶ Obdobně rozpracovali plán na přesunutí

50 Bachstein, M. (ed.): Menschen im Exil, s. 42–43.

51 Sozialdemokrat, č. 232, 2. 10. 1938, s. 1. An die Flüchtlinge!

52 NA, PMV, kart. 1016, sign. 225-1016-3, X/D/9/3, č.j. 32275 z 23. 11. 1938.

53 Witte, E. de: Heimat, s. 44.

54 Výbor pro pomoc uprchlíkům vznikl v říjnu 1938 a stal se jediným čs. střediskem sbírek a darů z ciziny, které rozděloval. Výbor spravovalo pět osobností. Mezi nimi byl i Jaroslav Preiss.

55 Tito funkcionáři byli poslední z 80 osob původně ubytovaných v Plzni. Ostatní již odjeli do Londýna i se svými rodinami. Wenzel Jaksch navštívil spolu s důvěníkem anglických charitativních organizací S. Dikesonem ubikace v sokolovně a v Turnhalle. Anglický zástupce odevzdal jmenovaným 1 000 Kč na zlepšení ubytování. NA, PMV, sign. 225-1460, kart. 1460, č.j. 2557/1938, z 20. 11. 1938.

56 NA, fond Zemský úřad Praha – sociální záležitosti (ZÚ-soc. zá), kart. 269, A-5600-13/10 z 13. 10. 1938. Ministerstvo sociální péče mělo připravenou částku k zajištění jejich zaopatření, zbývalo tedy jen zajistit potřebný objekt. Nestalo se tak, přestože soustředění mělo být provizorní.

ohrožených straníků na Moravu, kde by byli koncentrováni do doby, než se uklidní poměry. Rovněž odtud měli mít snazší možnost cestovat do Polska, či Slovenska. Taub s Jakschem se proto odebrali za gen. Krejčím, náčelníkem hl. štábu, jestli by bylo možné zapůjčit několik nákladních automobilů na provedení tohoto plánu. „*Nemůžeme dělat vůbec nic, takovýto transport by byl zastaven Hitlerem a nasměrován do Německa,*“ měl prohlásit Krejčí. Uvedená slova náčelníka Hl. štábu čs. armády musíme brát s určitou rezervou, neboť vylíčení repatriace v Jakschově a Kolarzově práci operuje s několika nepodloženými fakty (především žádostí Německa o vydání uprchlíků). Plán na soustředění na Moravě prozatím padl a realizoval se částečně později.⁵⁷ V tuto dobu totiž ještě stále neměla výlučnost pouze vystěhovalcká akce, i když se s ní počítalo, ale také usídlení části uprchlíků v republice.

Dosvědčovaly to také komentáře ve stranickém periodiku Sozialdemokrat. Egon Schwelb uvažoval v jednom z nich takto: „*Povinnost strany je udělat všechno proto, aby těm, kteří ztratili vlast, spoluvytvořila vlast novou. Někteří příslušníci strany musí najít životní možnosti v republice. Jiní si zvolí za vlast cizí, evropské, mimoevropské země.*“⁵⁸ S tím souvisely také projekty osídlení určitých lokalit, které se rozvíjely nejen na platformě rozhovorů, ale i konkrétních jednání, které probíhaly mezi politiky německých aktivistických stran. Německá uprchlická pomoc probíhala totiž také v Německém domě (Deutsches Haus)⁵⁹ na Příkopech v Praze I. Akční výbor Sudetoněmecké národní rady (Der Aktionsausschuß des Sudetendeutschen Nationalrates) ve složení senátor Karl Kostka (Deutschdemokratische Freiheitspartei, DdFP), poslanec Wenzel Jaksch (DSAP), Toni Köhler (dříve Svaz zemědělců, Bund der Landwirte, BdL)⁶⁰, Pater Emanuel Reichenberger (předseda Lidového svazu německých katolíků – Volksbund deutscher Katholiken) a doc. Dr. Kurt Sitte (DdFP) podepsali prohlášení Akčního výboru sudetoněmecké uprchlické pomoci (Der Aktionsausschuß der Sudetendeutschen Flüchtlingshilfe), ve kterém nabádali k pomoci utečencům bez rozdílu národnosti a vyznání.⁶¹ Zmíněnému cíli měly sloužit právě místnosti Německého domu (Deutsches Haus). „*Není v tomto okamžiku žádný ušlechtilý cíl než pomoc, když by měl Němec-*

57 Jaksch, W. – Kolarz, W.: England, s. 38.

58 Sozialdemokrat, č. 234, 5. 10. 1938, s. 1. Die Option!

59 O tomto spolku srv. Gebhart, Jan – Kuklík, Jan: Druhá republika 1938–1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě. Praha – Litomyšl 2004, s. 144. Spolek patřil mezi nejstarší německé spolky. Měl podporovat německou kulturu, školství a zájmové činnosti.

60 Köhler patřil k těm členům BdL, kteří odmítli spojení s Henleinovou SdP.

61 Sozialdemokrat, č. 228, 28. 9. 1938, s. 3. Das Deutsche Haus als Asyl der Flüchtlinge.

*ký dům ospravedlnit svoji pověst jako reprezentanta němectví.*⁶² Vedle provádění registrace se ve velkém sále se stravovali pospolu Němci a Češi. Vyvábělo se pro 1200 lidí (v říjnu dokonce pro 2000). Počítalo se i se zřízením další pobočky. Některé prostory sloužily jako hromadná ubytovna.⁶³ Prostředky k udržení kontinuálního stravování poskytl magistrát hl. města Prahy a fond londýnského starosty.⁶⁴ Zatímco dříve mohl být uprchlík stravován v Německém domě tři až čtyři dny, mohla se lhůta přísunem financí prodloužit o několik dní. I tak si nezbytnost udržení zaopatření pro další nápor potřebných, vyžádala přesun uprchlíků do venkovských táborů, kde vyčkávali dalšího osudu. Akční výbor stále vyzýval k poskytnutí darů a jiné pomoci. *„K takové akci, kterou provádíme v součinnosti s ministerstvem sociální péče a Čsl. Červeným křížem patří velké finanční prostředky, které mohou být opatřeny, jen tak když každý v rámci svých možností přispěje. Peněžní sbírky, věcné sbírky a pracovní pomoc jsou ve stejné míře vítány.*⁶⁵ Peněžní prostředky měly být odesílány na konto „Flüchtlingshilfediens“ u Böhmischen Unionbank.⁶⁶

V bývalé centrále německých aktivistických stran v Křižovnické 3 v Praze 1 a v Německém domě se téměř denně scházeli vedoucí činitelé těchto politických hnutí. Vedle zástupců DSAP sem docházeli senátor Karl Kostka, tajemníci BdL Josef Jannausch a Raimund Graf a Pater Emmanuel Reichenberger. Mluvílo se o problémech týkajících se další organizace zbylých demokratických Němců v Československu. Z této skupiny byli vyloučeni stoupenci SdP a komunisté. Při poradách se dospělo k názoru, že není možné za stávajících podmínek zakládat v Československu nějakou organizaci, dokud nebyly pevně stanoveny hranice a vůbec politické poměry nevykrytalizovaly. Proto se hlavní záběr debat věnoval podpoře uprchlíků a projednávaly se různé plány, jak jim trvale pomoci, neboť pro většinu byl návrat do původních domovů nemožný.⁶⁷

Diskutující uvažovali o možnostech vystěhovalectví do různých států, zejména zámořských a anglických kolonií. Zamýšlenou akci komplikovaly finanční náklady a dlouhodobá realizační náročnost. Jakmile při-

62 Tamtéž.

63 Wagnerová, A. (ed.): A zapomenutí vejdemo do dějin, s. 138.

64 NA, fond Zemský úřad Praha – prezidium (PZÚ), kart. 1113, 970 pres ai 1938 ze 7. 11. 1938. Policejní ředitel Charvát PZÚ. F. PP, V84/47.

65 Prager Tagblatt, č. 266, 26. 9. 1938, s. 3. Die Flüchtlinge aus dem Grenzgebiet.

66 Tamtéž. Kdo chtěl pomoci osobně, měl se spojit s kanceláří výboru sídlící v bývalé centrále německých aktivistických stran.

67 NA, PZÚ, kart. 785, sign. 207-785-25, 8/1/70/585, č.j. 77725 z 30. 10. 1938. Policejní ředitelství.

šla zpráva, že londýnský starosta přiletí do Prahy, aby projednal podporu uprchlíků, z fondu vzniklého sbírkou v Anglii, usnesli se, aby bylo vypracováno podrobné memorandum o možné praktické podpoře emigrantů ze zmíněného nadání.

V prohlášení navrhovali v první řadě prakticky proveditelnou trvalou pomoc osidlováním emigrantů na určitých místech. Zmiňovali Podkarpatskou Rus, kde měly být založeny průmyslové podniky pro vývoz do Rumunska a SSSR. Autoři návrhu (především Pater Reichenberger) se domnívali, že i pro tamější vládu by byla taková kolonizace přijatelná, neboť by umožnila zvýšit daňovou potenci země a zlepšit zaměstnanost, přičemž kolonisté by se zdrželi jakýchkoliv politických projevů a činností. Záměr, který se netýkal komunistů, měl být realizován již od 1. listopadu 1938. Během první etapy se počítalo s usídlením asi 5000 odborných pracovníků z německých uprchlíků. Plán rezonoval nejen v ministerstvu Huga Vavřečky, ale i u plk. Hl. št. Drgače, který vyjednával se zplnomocněním ministerského předsedy generála Syrového. Reichenberger nabízel i dostatečné krytí celé akce, neboť disponoval značnými peněžními obnosy. Další finance k vybudování školských zařízení na Podkarpatské Rusi měly být získány prodejem budov spolků, u nichž se uvažovalo o likvidaci (Handwerkerverein a Uranie).

Dosavadní bezproblémová spolupráce mezi členy Sudetoněmecké národní rady (Sudetendeutscher Nationalrat) skončila na schůzi 1. listopadu 1938, kde Jaksch referoval o výsledcích svojí akce ve Francii a Anglii. Podle policejní zprávy musel doznat „její neúspěch“ a navrhl proto likvidaci samotné rady i stanice péče o uprchlíky s odůvodněním, že „*tyto instituce nemají dále žádného opodstatnění*“.⁶⁸ Z většiny zbylých prostředků mělo být financováno vystěhovalectví nejhroženějších politiků a zbytek měla udržet československá vláda, aby se mohla o utečence dále postarat sama. Návrh nebyl akceptován a po bouřlivé debatě byl Jaksch vyzván, aby opustil shromáždění. V pokračování schůze byl spolu se svými stoupenci i senátorem Karl Kostkou vyloučen. Rozpor znamenal prakticky likvidaci Sudetoněmecké národní rady a zbytek členů se soustředil výhradně na pomoc uprchlíkům.⁶⁹ Nebyla to jediná komplikace. Snaha o umístění většího po-

68 Policejní záznam hodnotí výsledek akce jinak, než činil to sám Jaksch, který ji považoval za úspěšnou. O pozitivěch hovořily i záznamy ministerstva zahraničních věcí. Otázkou zůstává, co můžeme považovat za úspěch, neboť vycestování nebylo možné zajistit pro všechny, kteří po něm toužili.

69 NA, PZÚ, kart. 1113, 970 pres ai 1938 ze 7. 11. 1938. Policejní ředitel Charvát PZÚ. F. PP, V84/47.

čtu německých demokratů na Podkarpatské Rusi a nově také Slovensku, narážela na značné obtíže, zvláště na odpor tamních vedoucích politických osobností, takže se původní plán nepodařilo dotáhnout do konce.⁷⁰

Stejně tak ani ve věci ustavení pevné organizace ze zbylých Němců na území ČSR, kteří se hlásili k demokratickému směru, se nepodařilo dospět k nějakému pozitivnímu výsledku. Podobně i o osudu německých spolků, které zmiňovala předchozí zpráva, nebylo učiněno žádné definitivní rozhodnutí a ani nedošlo k nějakým závažným změnám. Proto se aktivisté soustředili především na různá vyjednávání o sociální pomoci utečencům.⁷¹ Stále zřetelněji se rýsovala nezbytnost emigrace, neboť podmínky pro trvalé usídlení demokratických Němců ve druhé republice nebyly příznivé. Druhou eventualitou se staly apely na straníky, kteří nebyli politicky ohroženi na životě a zdraví, aby se vrátili zpět do svých domovů v pohraničí. Karl Köstler z Karlových Varů vzpomínal na návštěvu předsedy DSAP v menším městě na jihu Čech: „Přijel tam Wenzel Jaksch a měl projev k uprchlíkům, bylo nás tam na dvě stě. Kdybych měl krátce shrnout obsah jeho řeči, tak mladým lidem nabídl možnost emigrace do Kanady, kde budou moci pracovat a žít. Starší lidé se měli vrátit domů, podle jeho názoru nemají důvod k obavám. Jakschův projev mě pochopitelně hrozně zklamal. Zdálo se mi špinavé a podlé říkat lidem, že to s těmi nácky není až tak zlé a že mohou jet bez obav domů. On sám přijel autem, jeho žena měla sobě kožich, a pak klidně řekl lidem ležících na slavnících, jen ať se klidně vrátí domů.“⁷² Např. z uprchlického tábora v Prostějově se o Vánocích 1938 vrátila většina německých uprchlíků do Krnova.⁷³

Úsilí stranických funkcionářů o zajištění emigrace z republiky

Německým sociálním demokratům, kteří prchali do Česko-Slovenska, se nabízely v podstatě tři možnosti: zůstat ve vnitrozemí, vrátit se do pohraničí, či emigrovat. Nejlépe na tom byli ti uprchlíci, co měli nějaké vazby na „české prostředí“ a mohli jít na čas k příbuzným a nemuseli jít do hromadných ubikací a posléze třeba do pracovních táborů. Možnost trvalé existen-

70 NA, PZÚ, kart. 785, sign. 207-785-25, 8/1/70/585, č.j. 33.365 z 9.12.1938. Důvěrná zpráva PMV. Snahu kolonizovat demokratickými Němci málo osídlené části Slovenska zmiňovali také britští kvakeři. Heumos, P.: Flüchtlingslager, s. 259.

71 NA, PMV, kart. 1120, sign. 225-1120-3, N/9/8, č.j. 32983, 13. 12. 1938.

72 Wagnerová, A. (ed.): A zapomenutí vejdemo do dějin, s. 138. Köstlerovi bylo tehdy dvacet let, po návratu do pohraničí byl zatčen a vyslýchán gestapem.

73 Becher, P.: Emigrantenschicksale, s. 286.

ce v republice se ukazovala čím dál více jako nereálná, neboť byly problémy s opatřením stabilního, či vůbec nějakého zaměstnání a pokud uprchlíci neuměli alespoň trochu česky, jejich situace se tím také komplikovala. Navíc emigrační akce měla svoje „početní“ limity.

Sám Jaksch, pohybuující se od autonehody pomocí berlí, brzy odjel s předsedou Socialistického svazu mládeže Willy Wankou přes Štrasburk do Londýna projednat konkrétní řešení otázky sudetoněmeckých uprchlíků.⁷⁴ Díky příslušníkům Labour Party vešli ve známost jak s londýnským starostou Harry Twyfordem tak Waltrem Laytonem, kteří posléze vedli příslušné pomocné výbory.⁷⁵ 5. a 6. října 1938 zahájili Jaksch s Wankou konkrétní jednání s britskými vládními místy. Rozhovory vedli bez podpory oficiálních čs. státních institucí. Jaksch uváděl, že v Londýně ale i Paříži našli mnoho přátel, kteří si „ochotně vyslechli příběh sudetoněmeckých uprchlíků a byli nám připraveni pomoci.“ Brzy se ukázalo, že britská ministerstva (zahraničí i vnitřní) zastávala stanovisko, že Anglie poslouží migrantům především jako tranzitní země, a proto bylo nutné soustředit se na vyjednání emigrace do jejích dominií. Willy Wanka, který na rozdíl od Jaksche hovořil anglicky, převzal hlavní tíži vyjednávání s reprezentanty Kanady, Nového Zélandu a Austrálie. Rozhovory se měly týkat emigračních možností nejen pro německé sociální demokraty, ale i komunisty Židy a uprchlíky z Německa.⁷⁶ Brzy se ukázalo, že půjde provést ve větší míře jen plán s Kanadou.⁷⁷ O této možnosti jednali v prosinci Franz Rehwald a Pater Emmanuel Reichenberger s příslušnými úředníky.⁷⁸ Pro Nový Zéland připadala v úvahu výhradně individuální imigrace, australská přistěhovalecká kvóta byla v tu dobu již překročena.⁷⁹ Jaksch se sešel v říjnu i s lordem Runcimanem, který svoji pomoc německým migrantům omezil na příspěvek fondu londýnského starosty. Širší podporu odmítl, obává se tlaku říšského tisku. Wanka s manželkou Mitzi převzali posléze zastoupení uprchlíků v Londýně.⁸⁰

74 Prager Tagblatt, 4. 10. 1938, s. 3. Jaksch nach London. Wanka byl činný také v aktivistické centrále (Zentrale) a v Británii byl již na konci září, kdy zde podnikl řadu jednání.

75 Míni se uprchlické komitety Fond londýnského starosty a New Chronicle Fund.

76 Grünwald, L.: Sudetendeutscher Widerstand gegen Hitler. III. In der Fremde, s. 11.

77 Rozhovory o této „destinaci“ začaly již na konci října. Heumos, P.: Die Emigration, s. 34.

78 Jaksch, W. – Kolarz, W.: England, s. 51; Witte, E. de: Für Heimat, s. 44. Richard Schönfelder vyjednal v Bolívii dohodu o přistěhovalectví, která nebyla nakonec realizována, protože vedení dalo přednost vystěhování do Kanady. Navíc v důsledku jiného podněbí někteří z dřívějších imigrantů zemřeli na tropické nemoci.

79 Heumos, P.: Die Emigration, s. 30–31.

80 Bachstein, M.: Wenzel Jaksch, s. 179.

Jaksch brzy uveřejnil prostřednictvím čs. tisku zprávu, že němečtí demokraté odjedou do zámoří v nejbližším možném termínu. Uvedeným prohlášením chtěl přispět k uklidnění nálady mezi příslušníky strany.⁸¹ Stejněmu cíli posloužily i některé novinové zprávy, jež na základě Jakschových informací nadhodnocovaly počty vystěhovalců, kteří republiku již opustili. Informace z 25. října 1938 o odjezdu 400 emigrantů z ČSR přes Gdyni do zámoří se nezakládala na pravdivých údajích.⁸² Jak uvedl kpt. Voska, s D. R. Grenfeldem odjelo 23. října 1938 do Varšavy 50–60 osob a následujícího dne je následovalo 20 emigrantů.⁸³ Jednalo se o první část uprchlíků, kterým Británie přidělila vstupní víza. Prvních 350 (z celkového počtu 1000 víz) bylo rozděleno na 100 pro říšskoněmecké emigranty a 250 pro sudetoněmecké uprchlíky. Pod dojmem rychlého přidělení všech víz vyvíjel aktivitu jmenovaný kpt. Voska⁸⁴ a žádal „*usnadnění odjezdu pro 800 uprchlíků do Británie*“ a vyjednával o dopravních možnostech. Realita vypadala jinak, takový počet nemohl v tu dobu odcestovat a vystěhovalctví do Británie probíhalo postupně.⁸⁵ Souviselo to i s možnostmi sociálního zaopatření na britských ostrovech.⁸⁶ Další transport do Gdyně odjel 2. listopadu 1938 na rozdíl od předchozího, který směřoval přes Suchou Horu na Slovensku, byl transfe-

81 Jaksch, W. – Kolarz, W.: England, s. 49.

82 NA, MZV-VA I, kart. 2336, Polední list 21. 10. 1938, Něm. soc. demokraté se stěhují.

83 Archiv ministerstva zahraničních věcí ČR (AMZV), fond V. sekce, kart. 428, sl. Stěhování uprchlíků do ciziny, č.j. 146.842 z 19. 10. 1938. Ke Grenfeldovi srv. pozn. 85.

84 Již dříve se podílel na pomoci německé emigraci. Jednalo se o sociálně demokratického politika-bohatého podnikatele dlouhodobě žijícího v USA, což byl jeden z důvodů, proč pomáhal německým kolegům. Poskytl hotel Ritz sociálně demokratickému výboru pro pomoc uprchlíkům. Disponoval také potřebnými zahraničními kontakty. Čapková, Kateřina – Frankl, Michal: Nejisté útočiště. Československo a uprchlíci před nacismem (1933–1938). Praha – Litomyšl 2008, s.160. Bachstein, M. (ed.): Menschen im Exil, s. 36.

85 Simpson, John Hope: The Refugee Problem Report of a Survey. Oxford 1939, s. 38. Kapitán Emanuel Voska se dostavil s tímto již 18.10.1938 na policejní ředitelství. V usnadnění odjezdu učinil další opatření, neboť vyjednal u ministerstva železnic zvláštní vlak pro přepravu do polské Gdyně a získal příslib slevy 60% jízdného na čs. území. Proto žádal, aby uprchlíci přicházející v úvahu pro odjezd, byli vybaveni příslušnými cestovními doklady. Policejní ředitelství bylo ochotno vystavit hromadné cestovní průkazy podle jednotlivých zemí, pokud by polské vyslanectví bylo ochotno na ně udělit polské průjezdní vízum. Voska byl ve spojení s redaktorem New Chronicles Robinsonem, který sjednal v Londýně vypravení lodí pro 500–600 osob do Gdyně na 3. nebo 4. 11. Počet přihlášených rychle stoupal asi na 2200 osob. Anglická mise předpokládala zprvu přepravu do Gdyně pomocí letadel. Politici Labour Party Grenfeld a Gillies jednali s radou polského vyslanectví Szczeniowskim a navrhovali také vzdušnou dopravu. Nakonec zvítězila železnice. NA, fond Policejního ředitelství Praha II – prezidium (PP II), kart. 1546, sign. V 84/47, Akt prezidiální kanceláři PŘ z 18. 10. 1938; AMZV, V. sekce, kart. 428, sl. Stěhování uprchlíků do ciziny, č.j. 146.842 z 19.10.1938.

86 Bachstein, M.: Wenzel Jaksch, s. 180.

rován přes Bohumín. Podle policejní zprávy měli být vybráni pro přidělení zmíněných víz výlučně nejvíce ohrožení uprchlíci. „*Na základě důvěrné informace použil poslanec Jaksch této příležitosti k rozdělení této možnosti pro kruh svých přátel.*“⁸⁷ Jaksch to zdůvodňoval tím, že to byli jediní příslušníci strany, kteří měli cestovní pasy k dispozici. Emigrační akce postupovala „*s jistým spěchem*“. „*Všeobecně lze říci, že individuální vystěhovalectví jest poměrně značné,*“ uzavírala relace.⁸⁸

Téhož měsíce předložili Jaksch s Taubem předsedovi vlády zvláštní memorandum k řešení uprchlického problému, které bylo záhy projednáno na schůzi subkomise XI. (pro záležitosti vyplývající z úpravy hranic).⁸⁹ Úspěch „vlastní akce“ předpokládali pouze s podporou kompetentních vládních faktorů. Zdárné řešení vystěhovalectví mělo záviset na vnitřní i zahraniční depolitizaci problematiky. Proto navrhovali, že by podpořili případnou koncentraci německých sociálně demokratických uchazečů o emigraci v několika okresech střední Moravy. „*Jenom tímto způsobem je možné je separovat od komunistických elementů, připravit organizačně vycestování, zařídít jazykové kurzy.*“ Převážná část sbírek a financí z Anglie měla být nasměrována na zajištění nové existence uprchlíků a k ulehčení jejich vycestování, které mělo probíhat odděleně po politických a náboženských skupinách. Přičemž každé seskupení si mělo ponechat vlastní vnitřní organizační práci. Proto požadovali, aby funkcionáři strany byli opatřeni „*poloviční plnou mocí*“ k vedení nezbytných jednání v zahraničí. Za poskytnutou podporu od jednotlivých ministerstev a zastupitelských úřadů nabízelí svoje zkušenosti i pro řešení čs. vystěhovalického problému. Vyslovovali se také pro stanovení zásad transferu pro nezbytný kapitál. Rozhodující význam připisovali pravidlům opční otázky. „*Vystěhovalci se nechtějí vzdát s těmito kroky práva na opci. Byl by to vrchol tragického osudu, kdyby se naši vystěhovalci museli vydat do světa jako „Staatenlose“ (tj. bez státní příslušnosti), ačkoliv byli ochotni bránit zemi se zbraní v ruce.*“ K vyjasnění těchto otázek byli připraveni jednat v mezi ministerské komisi pro uprchlíky.⁹⁰ Co se týče naplnění požadavků obsažených v memorandu, tak zamýšlenou koncentraci uprchlíků na Moravě se podařilo realizovat až na konci druhé republiky. Funkcionáři strany byli k vedení potřebných jednání vybaveni polouřední plnou mocí. Především na základě vyjednané opční smlouvy mezi republi-

87 NA, PP II, kart. 1532, sign. V84/47, Situační zprávy č.j. 75.516 z 21. 11. 1938.

88 Tamtéž.

89 AMZV, V. sekce, kart. 428, sl. Příslušnost cizinců, č.j. 27792, 18. 11. 1938.

90 AMZV, V. sekce, kart. 428, sl. Příslušnost cizinců, č.j. 182552/38 z 4. 11. 1938.

kou a Německem nemohla žádná osoba, která dříve měla státní příslušnost jednoho ze jmenovaných států, zůstat bez občanství. Jiná situace by nastala, pokud by některý se států připravoval jeho revizi, tehdy by potenciálně hrozila možnost vycestování jako „*Staatenlose*“.⁹¹ Další návrhy a podněty vyložili představitelé DSAP na jednání vystěhovalcké sekce Ústavu pro péči o uprchlíky.⁹²

K odchodu do ciziny bylo používáno leteckých dopravních prostředků (individuálně a skupiny nejvýše kolem 20 osob). Po železnici cestovali pravidelně kolektivně transportovaní vystěhovalci (nejvýše kolem 200 lidí).⁹³ Podle vyjádření funkcionáře DSAP projevilo několik států ochotu přijmout určitý počet utečenců: Francie (2000), Švédsko (200), Skotsko (800), Finsko (500), Belgie (100), Norsko (150), Holandsko (100) a Švýcarsko (20).⁹⁴ Přesný počet utečenců, kteří měli najít dočasné útočiště ve Velké Británii, zůstal předmětem jednání. „*Tento týden má odjeti 300 uprchlíků, přesný den není ještě stanoven. Šaldovo komité tento týden neposílá žádné lidi.*“⁹⁵ Realita možností emigrace do těchto míst posléze sociální demokrata překvapila, neboť se v některých případech (Francie) značně lišila od původních slibů.⁹⁶

Příznivěji vyhlížela situace na severu Evropy – v Dánsku, Norsku, Švédsku, ale také byla limitována určitými omezeními. „Bratrské“ strany z těchto zemí vyslaly do Prahy své zástupce a z některých států přicestovali i policejní úředníci, kteří prováděli výběr uchazečů o vystěhovalectví. Ze Švédska dorazil předseda tamějšího sociálně demokratického mládežnického svazu Torsten Nilsson. Brzy po něm přijel Axel Granath s dvaceti vstupními povoleními do Švédska, jejichž platnost byla časově omezena. Navíc se zavázal zaplatit cestovní náklady. Nadhozen byl i příslib přidělení dalších povolení, jakož i tlak švédského dělnického hnutí, aby se s pomocnými opatřeními přidali také Norové, Dánové a Finové.⁹⁷ Norští zástupci předseda odborové centrály Lars Evensen a zahraniční odborník socialistické strany Finn Moe úřadovali v kanceláři Františka Soukupa v Senátu.⁹⁸

91 AMZV, V. sekce, kart. 428, sl. Příslušnost cizinců, č.j. 37943 z 15. 3. 1939.

92 NA, Ministerstvo vnitra – dodatky (MV-dod.), sign. D 414, Zpráva pro pana ministra ze 4. 11. 1938.

93 Na základě Černého rozboru. Černý, B.: Německá sociálně demokratická dělnická strana, s. 672–673.

94 Skotsko bylo chybně přiřazeno mezi ostatní státy, neboť bylo součástí Velké Británie.

95 NA, PZÚ, za 207, sign. D-426-vše, 8/1/73/20, Policejní ředitelství v Praze 33.856 pres. z 28. 11. 1938, č.j. 83622.

96 NA, PZÚ, kart. 1113, č.j. 970 pres ai 1938 ze 7. 11. 1938. Policejní ředitel Charvát PZÚ.

97 Kern, K.: Heimat, s. 89.

98 Kern, K.: Heimat, s. 63. Dalším zástupcem byl Tove Filseth.

Norové bedlivě zkoumali každý případ, jestli toho kterého uprchlíka upotřebí. Uchazeči tak museli podstupovat pohovor, kterého se účastnil i šéf cizinecké policie Konstad. Za Dánsko prováděl výběr žadatelů Troel Hoff. V Norsku a Dánsku byl počet přistěhovalců pevně stanoven.⁹⁹ Uprchlíkům měla poskytnout dočasné útočiště (před další emigrací) i Belgie, která se doposud stavěla proti jakékoliv imigraci. Podařilo se odtud získat dvakrát 75 víz, ale nakonec se skupina emigrantů rozrostla, neboť řada příslušníků DSAP přicestovala na základě rodinných pasů, tzn. jedno vízum bylo použito pro celou rodinu. Celou akci ztěžovala skutečnost, že belgické dělnické hnutí nebylo schopné unést všechny náklady na péči o příchozí uprchlíky. Přísun finančních prostředků k tomuto účelu se nakonec podařilo vyřešit. Některé vystěhovalecké akce se nepodařilo realizovat. Redaktor Sozialdemokratu Leopold Goldschmidt vymohl v Paříži cestovní povolení, která pak do Prahy nepřišla, což vyvolalo značné zklamání.¹⁰⁰ Nastalá situace se musela operativně vyřešit a uprchlíci byli posláni do jiných zemí. V prosinci podali Jaksch s Wankou memorandum britskému ministerstvu financí, v němž požadovali, aby část příslibené finanční pomoci republiky se použila také ve prospěch utečenců německé národnosti.¹⁰¹

Na sekretariátu DSAP působil zmíněný Výbor pro německé sociálně demokratické uprchlíky, který vyvíjel aktivitu i na poli vystěhovalectví příslušníků strany. Z vlastních a dobročinných prostředků hradil cestovní náklady do severských států nebo Velké Británie, aby odtud později pokračovali do dalších zemí. Strana disponovala ještě na podzim slušnou částkou 1,8 milionu Kč uloženou v bankách a družstvech.¹⁰² Od samého počátku spolupracoval s britskými dobročinnými organizacemi vzniklými pro pomoc čs. uprchlíkům, které mu poskytovaly finanční prostředky.¹⁰³ „Každé ráno stály před pomocným ústředím dlouhé fronty. Ne všichni uchazeči o pomoc byli důvěřiví, někteří byli bázlívi, někteří zklamaní. Mezi uprchlíky vládla nejistota, ohrožení, že budou odesláni do pohraničí. Doléhalo to na všechny. Úředníci často mohli jen slíbit, že se budou snažit opatřit visa a peníze.“¹⁰⁴ V komitétu působila

99 Bachstein, M. (ed.): Menschen im Exil, s. 48. Hoff byl také šéfem cizinecké policie.

100 Bachstein, M. (ed.): Menschen im Exil, s. 45.

101 Bachstein, M.: Wenzel Jaksch, s. 182.

102 Bachstein, M.: Wenzel Jaksch, s. 192. Taubovi se podařil ziskat část peněz z banky a z Velkonákupní společnosti konzumního družstva, kde měla strana tyto prostředky uloženy. Mělo se jednat o 1 milion Kč. Peníze se použily na vycestování. Bachstein, M. (ed.): Menschen im Exil, s. 43, 55. Část prostředků mohla využít i později v zahraničí.

103 Černý, B.: Německá sociálně demokratická dělnická strana, s. 667.

104 Bachstein, M. (ed.): Menschen im Exil, s. 44.

řada příslušníků strany. Jedním z nich byl Siegfried Taub, který měl velkou výhodu v tom, že uměl perfektně česky a disponoval značnými kontakty ve státní správě z doby svého působení ve sněmovně. Dřívější senátor z Teplic-Šanova Dr. Karl Heller prováděl pořádkovou službu. Pasové oddělení vedl Franz Kögler, který předtím působil jako okresní tajemník strany z Podmokel. Důležitý úkol plnil Alois Mollík, který udržoval spojení s peněžními ústavy a úřady, které byly kompetentní k povolování valut. Pomáhal mu dřívější správce financí stranického tisku Josef Hellmich.¹⁰⁵ Poté, co do Prahy přijel Robert Stopford, zodpovědný úředník pro záležitosti uprchlíků na britském vyslanectví, přislíbil pomoc DSAP a navázal přátelské vztahy s Jakschem.¹⁰⁶

Problémy byly i s cestovními pasy, které mělo několik vedoucích funkcionářů ve straně, odborech a společnostech, pro něž se zahraniční cesty staly běžným služebním úkolem. Ti, kteří nebyli bezprostředně potřeba pro pomocnou akci, tak ihned odcestovali. Proto také odjeli jako první, neboť řadu víz limitovaly termíny. Pro ostatní členy DSAP se musely pasy zajistit, což byl také jeden z hlavních úkolů pomocného komitétu. K vydání pasu byla třeba fotografie, zodpovězení řady otázek v dotazníku a návštěva policejního úřadu, který zodpovídal za samotné vystavení pasu. Nestačilo, že Jaksch s Taubem sestavili výjezdní listinu ve spolupráci se zástupci hostitelské země. Bylo třeba zajistit celou řadu věcí, na které člověk „normálně nemyslel“: povolení domovského státu k vycestování, průjezdní povolení, vstupní povolení té konkrétní země – z části spojené s poplatky. Někteří z uprchlíků neobdrželi normální pasy, na které měl nárok každý občan státu, ale tzv. pasy růžové (s růžovou obálkou), v nichž bylo vyznačeno, že držitel nebyl oprávněn k opětovné cestě do republiky. Uvedené cestovní doklady neakceptovaly všechny země. Proto část uprchlíků obdržela prozatímní, či tzv. modré pasy. V praxi to bylo tak, kdo měl pas v pořádku, mohl odjet, pokud ho určilo stranické vedení.¹⁰⁷

Bylo již zmíněno, že Komitét Jaksch – Taub hradil z vlastních a dobročinných prostředků cesty stranických příslušníků. Taub si stěžoval Klumparovi¹⁰⁸ 5. ledna 1939, že akce německých sociálních demokratů zajišťující

105 Bachstein, M. (ed.): Menschen im Exil, s. 44.

106 Bachstein, M.: Wenzel Jaksch, s. 181. Robert Stopford dohlížel na využití britské finanční pomoci pomnichovské republiky.

107 Prozatímní pasy obdrželi většinou němečtí emigranti (tj. uprchlíci z Německa).

108 Vladislav Klumpar (1893–1979), vystudovaný právník, v letech 1926–1938 působil jako vedoucí ředitel Ústřední sociální pojišťovny. Podílel se na reformách sociálního pojištění. 1. 12. 1938 byl jmenován ministrem sociální a zdravotní správy ve vládě Rudolfa Berana.

vystěhování příslušníků strany do ciziny byla „doposud“ prováděna bez jakékoliv podpory československého státu. Funkcionáři DSAP usilovali skrze svůj vliv v Londýně, aby náklady emigrace byly hrazeny z prostředků čs. státu, resp. z půjčky, o jejíž poskytnutí se jednalo. Komitét hospodářských ministrů souhlasil s uvolněním potřebné částky pro vystěhovalectví v případě, že by část anglické půjčky republiky byla ve formě daru.¹⁰⁹ Informace pro ministra Klumpara uváděla, že „z prostředků, jimiž disponoval Ústav pro péči o uprchlíky, nebude hradit vysoké náklady na cestu a usídlení v cizině pro sociálně demokratické uprchlíky, neboť by se poměrně nepatrné části uprchlíků poskytovaly neúměrně vysoké výhody.“¹¹⁰ Připouštěla se možnost, že by mohly být poskytnuty menší mimořádné cestovní příspěvky k vystěhování do evropských států. V tomto případě by se záležitost dále projednala.¹¹¹

Taub v dopise ministerskému radovi Šlapákovovi psal, že neuznává názor, že by obnosy, o které v rámci emigrační akce žádali, byly neúměrné. Uprchlíkům byl do té doby povolen obnos ve výši 2 516 359 Kč, což při počtu 850 osob, které se účastnily transportu, vycházelo na jednoho člověka 2 963 Kč.¹¹²

Protože dar ve výši 4 miliónu liber byl republice přiznán, rozhodla vláda 25. ledna 1939, aby se pro vystěhovalecký „podnik“ německých sociálních demokratů uvolnila částka 500 000 liber, přičemž se nemělo trvat na přesném dodržení podmínky emigrace 5000 uprchlíků.¹¹³ Po vyjednání přesných modalit britské finanční pomoci se tak situace s proplácením změnila. Protože cestovné k přechodnému pobytu v evropských zemích i cestovné do Kanady mělo být podle dohody s britskou a kanadskou vládou hrazeno z částky ½ milionu liber, rezervovaných z anglického daru na vystěhování německých uprchlíků, sjednal Ústav pro péči o uprchlíky s tímto komitétem dohodu, že po předložení dokladů budou výboru uhrazeny výlohy, které měl při vystěhování uprchlíků DSAP.¹¹⁴

Ministr Klumpar slíbil Taubovi a Jakschovi zajistit finanční předpoklady pro přepravu do Dánska. Přičemž vzal na vědomí transporty 105 osob do Anglie přes Gdyni, kam uprchlíci měli být přepraveni železni-

109 NA, Ministerstvo práce a sociální péče – repatriace (MPSP-R), sign. R 422, Informace panu ministrovi z 9. 1. 1939.

110 NA, MPSP-R, sign. R 422, Informace panu ministrovi z 9. 1. 1939. A to Ústav pro péči o uprchlíky přímo s min. financí a zástupci Jakschovy akce.

111 Tamtéž.

112 NA, MPSP-R, sign. R 422, Dopis Tauba Šlapákovovi z 21. 1. 1939.

113 AMZV, V. sekce, kart. 428, sl. Stěhování uprchlíků do ciziny, č.j.2139 z 27. 1. 1939.

114 NA, MPSP-R, sign. R 420, Záznam z 22. dubna 1939.

cí a 230 lidí do Francie, pro který žádali proplacení „celého nákladu“, přičemž v úvahu připadaly dva směry cesty buď přes Gdyni nebo přes Avion, Štrasburk, a potom drahou k určitým cílům, Lille nebo Roubaix. Do Švédska mělo cestovat 50 uprchlíků, 30 osob do norského Osla. Přeprava byla naplánována po železnici do Gdyně a potom lodí. Pro převoz 300 lidí do Bruselu připadaly transportní možnosti také přes gdyněský přístav nebo letadlem přes Rotterdam, či Štrasburk.¹¹⁵

Na konci prosince hodnotil E. Paul vývoj emigrace poměrně pozitivně. Do začátku roku se podařilo vystěhovat 700 příslušníků strany (jiné údaje uvádí 500 osob), z čehož dvě třetiny vycestovaly do skandinávských zemí a zbytek na britské ostrovy. Počet lidí, které bylo třeba zachránit, se odhadoval na 1500 až 1600, včetně rodinných příslušníků. Výhledově se mělo umístit 450 osob v Anglii, stejný počet uprchlíků ve Francii, 300 lidí v Belgii a zbytek v severských zemích. Do čtyř měsíců se mělo vycestovat do Kanady, Bolívie a na Nový Zéland.¹¹⁶ Zajímavostí zůstává, že tento Paulův rozbor vůbec nepočítal s vystěhovalectvím všech německých utečenců ve druhé republice. Na jeho základě by emigrovalo pouze něco ke třem tisícům osob, což byl konec konců původní předpoklad, zbývajících několik tisíc by muselo zůstat v ČSR.

V lednu, který byl považován za nejhorší měsíc, mohlo odjet jen 100 lidí. Dobrou zprávou byla skutečnost, že tehdy došlo k ukončení jednání o kanadské akci, kam mohlo vycestovat přes „mezistanici“ ve Velké Británii nebo skandinávských zemích okolo 1 000 uprchlíků.¹¹⁷ Na vyjednání se podíleli jak představitelé strany, tak i úředníci čs. státu. Dvě železniční společnosti Canadian Pacific Railway a Canadian National Railway byly pověřeny kanadskou vládou získat pracovníky pro zemědělství. Od přistěhovalců se požadoval přínos kapitálu ve výši 1000 kanadských dolarů na rodinu. Na umístění svobodných mužů, kteří měli pracovat na farmách spolu s rodinami, se vyžadovalo 200 liber. Do Kanady nakonec odešlo celkem 1043 utečenců.¹¹⁸ 150 rodin a 35 svobodných mužů představujících 535 lidí se usadilo v Saskatchewanu. Druhá skupina kolonizovala oblast při řece Peace

115 NA, MPSP-R, sign. R 422, Dopis Tauba Šlapákovi z 5. 2. 1939.

116 Bachstein, M. (ed.): Menschen im Exil, s. 47.

117 Bachstein, M.: Wenzel Jaksch, s. 183. Vedle toho bylo pozitivním prvkem finanční zajištění další emigrace.

118 Amstätter, A.: Tomslake: Die Geschichte der sudetendeutschen Sozialdemokraten in Kanada, s. 64–65. Amstätter uvádí, že na usídlení rodin však požadovala poplatek 300 liber. Později byly peníze pro svobodné muže složené u kanadské vlády a měly být vyplaceny v okamžiku, kdy se rozhodli odejít od rodin.

v Britské Kolumbii a čítala 152 rodin a 37 jednotlivců, což 518 osob.¹¹⁹ Život ve zdejších končinách byl těžký. Přistěhovalci pracovali na zúrodnění křovinaté a bažinaté krajiny.¹²⁰

Němečtí demokraté emigrovali také do Ekvádoru v rámci akce, jíž zajistil Ústav pro péči o uprchlíky. Její průběh narušovala skutečnost, že tamější vláda často měnila podmínky transferu. Původně mělo odjet 60 rodin, nakonec to bylo jen 24 rodin.¹²¹ Záchraná akce se rozběhla na plné obrátky až následujícího měsíce. 15. února 1939 byly vypraveny transporty 500 utečenců (250 do Švédska, 250 do Anglie).¹²² Švédská skupina cestovala přes Bohumín, Polskem do Gdyně, kde se nalodila na parník Maria Hohn, který ji přeplavil do Stockholmu. Konečnou stanicí se stal tábor v Södra Norrland v provincii Gävleborg představující velký statek se školou, v níž bydlely děti. 40–50 emigrantů pracovalo v zemědělství a živili se sami.¹²³ Hlavním střediskem sudetoněmecké emigrace bylo město Malmö. Sociální zaopatření obstarávala organizace Arbetarrörelsens flyktingshjälp (Dělnická pomoc uprchlíkům). Řada uprchlíků musela v důsledku uplatnění na pracovním trhu přejít na manuální povolání. V Norsku zajišťoval podporu fond norských odborů Arbeidernes Justitsfond a Nansenův fond. Utečenci bydleli v prázdninových domcích pekařů na ostrově Helvik, či v příbytcích obchodních zaměstnanců a úředníků v Bomannsviku. Do Švédska se cestovalo také letecky do Bruselu, posléze vlakem do Antverp a odtud lodí k severským břehům.¹²⁴ Další cesta vedla z Polska přes pobaltské republiky.¹²⁵

Když Jaksch v únoru hodnotil svoji akci, považoval ji za úspěšnou. „Největší porozumění jsem našel ve skandinávských zemích, kam se už podařilo přes Polsko dopravit velký počet emigrantů. Značné porozumění je i Anglii, kde nalezne obživu zejména mnoho kvalifikovaných dělníků.“ Roztrpčen byl nad neporozuměním, s nímž se setkal ve Francii.¹²⁶ Obdobně vyznívala i zpráva

119 Chalupa, Aleš (ed.): Pražský rok Roberta J. Stopforda (Vzpomínky na léta 1938–1939). Sborník Národního muzea, řada A, svazek XLII, 1988, č. 2, s. 130. Podle jedné z novinových mělo do 17. 2. opustit republiku na 5 500 uprchlíků. Tamtéž, s. 113.

120 Černý, B.: Německá sociálně demokratická dělnická strana, s. 670.

121 Šíma, J.: Českoslovenští přestěhovalci, s. 244.

122 Warriner, Doreen: Winter in Prague, Slavonic and East European Review, sv. 62, č. 2, 1984, s. 223.

123 Becher, P.: Drei Schicksale, s. 289.

124 Tak cestoval Kern, který odletěl 4. 11. 1938. V letadle bylo 16 lidí. Müssener, Helmut: Exil in Sweden. Politische und kulturelle Emigration nach 1933. München 1974.

125 Do Norska přijeli první uprchlíci v listopadu v počtu 20 osob. Linhart, Lorenz: Ein sehr trübes Kapitel? Hitlerflüchtlinge im nordeuropäischen Exil 1933 bis 1950. Hamburg 1998, s. 283–334.

126 AMZV, V. sekce, kart. 428, sl. Stěhování uprchlíků do ciziny, č.j. 26555 z 17. 2. 1939.

o vystěhovaleckých akcích prováděných soukromými organizacemi, která popisovala úspěchy vedoucích činitelů strany Tauba a Jaksche a také jejich zmocněnců pro vyjednávání v Londýně Wankou a Rehwaldem, jichž měli dosáhnout v některých státech, jmenovitě potom ve Velké Británii, kde byl „jejich členům“ umožněn dočasný pobyt.¹²⁷ Realita vypadala tak, že vystěhování se podařilo jen u menší části německých sociálních demokratů.

Na začátku března se plánoval další transport pro 700 „sociálnědemokratických“ žen a dětí. Víza přicházela pomalu, nejistota rostla. Během noci z 13. na 14. března 1939 telefonoval Gilies z Británie, že cestu je možné uskutečnit i bez individuálních víz.¹²⁸ V posledním vlaku 14. března 1939 odjeli vedle účastníků palestinského transportu také sudetoněmečtí sociální demokraté. Souhrnně odcestovalo v průběhu února na tisíc lidí přes Polsko.¹²⁹ Pro záchranu vedení DSAP se plánoval odlet letadlem 15. března 1939 ráno. Vrcholní funkcionáři předpokládali, že k okupaci německým vojskem dojde až po přijetí ultimata, se kterým ještě prezident Hácha přijede do Prahy. Okupace začala, bylo špatné počasí a žádné letadlo nemohlo vzlétnout.¹³⁰

Siegfried Taub, odborový předák Franz Rehwald, poslanec Franz Krejci a Wenzel Jaksch se proto uchýlili na britské vyslanectví v Praze. Britské ministerstvo zahraničí souhlasilo, aby jim byl udělen azyl a doporučilo, aby další uprchlíci nebyli již na legaci přijímáni, což se také stalo. Okupační úřady souhlasily s odjezdem uvedených politiků, ale požadovaly vydání Jaksche, jenž tajně opustil budovu v přestrojení za dělníka, aniž by kohokoliv informoval. Za pomoci německých a českých odbojářů se dostal do Velkých Karlovic, odkud na lyžích přešel Beskydy do Polska a posléze se dostal přes Švédsko do Británie.¹³¹ Cesta byla namáhavá, protože Jaksch byl v důsledku zranění méně pohyblivý.¹³² Ostatní činitelé z vyslanectví odjeli bez problémů 1. dubna 1939. Podstatně delší cestu měl Taub, který z Polska ces-

127 NA, MPSP-R, kart. 155, sign. R 400, Zpráva o vystěhovaleckých akcích prováděných soukromými organizacemi resp. jednotlivci ze 14. 1. 1939. Jednalo se o politicky exponované osoby, které by v případě návratu do svých domovů byly ohroženy na životě a zdraví. Počet těchto uprchlíků měl činit asi 3 000 osob.

128 Warriner, D.: Winter, s. 225. 22. dubna odjelo 170 žen a dětí a mohly se tak shledat se svými muži. Bachstein, M. (ed.): Menschen im Exil, s. 62

129 Bachstein, M. (ed.): Menschen im Exil, s. 55. Za únor a březen odešlo do ciziny kolem 2000 uprchlíků.

130 Jaksch, W. – Kolarz, W.: England, s. 53–54.

131 Chalupa, A. (ed.): Pražský rok Roberta J. Stopforda, s. 115. Jaksch byl na vyslanectví i s manželkou a synem.

132 Při autonehodě v Belgii si totiž dříve zlomil nohu. Bachstein, M.: Wenzel Jaksch, s. 184–185. Jinde se uvádí, že měl úraz kolena. Bachstein, M. (ed.): Menschen im Exil, s. 19.

toval do Švédska a dále přes SSSR a Japonsko do USA.¹³³ Někteří uprchlíci opustili hromadné ubikace ze strachu před bezpečnostními složkami okupantů a schovávali se u českých obyvatel.¹³⁴

První den okupace byla na základě občanského upozornění provedena policejní prohlídka v opuštěných místnostech bývalé DSAP v paláci Orbis ve Fochově třídě 62 na Královských Vinohradech. Bylo zajištěno 1452 kusů národních i prozatímních československých cestovních pasů. Kromě toho byl zabaven i další listinný materiál.¹³⁵ Místnosti byly úředně zapečetěny.¹³⁶ Podle provedeného šetření obstarával prázdné pasové formuláře odborový tajemník kovodělníků strany z Karlových Varů Wilibald Werner, který se po obsazení území přestěhoval do Poděbrad. Zajímavé bylo, že usvědčující materiál se proti němu nepodařilo získat, ale podezření vůči němu vyslovovali bývalí funkcionáři DSAP.¹³⁷

Na začátku německé okupace se podle Grossmannova odhadu nacházelo na obsazeném zbytku českých zemí přibližně celkem 32 600 ohrožených osob (zhruba 600 emigrantů z Německa a Rakouska, 5 000 židovských uprchlíků z Německa a Rakouska, 12 500 sudetoněmeckých antifašistů, 14 500 Židů z pohraničí).¹³⁸ Do vzniku protektorátu se podařilo emigrovat pouze části německých sociálních demokratů. Přesný počet není možné uvést. Můžeme se opírat o různé odhady. Grünwald nadsazeně uvádí, že se vystěhovalo přibližně 5000 funkcionářů a členů DSAP.¹³⁹ S ohledem na předchozí údaje se dá předpokládat, že se to podařilo zhruba 3000 německých sociálních demokratů.¹⁴⁰ Do května 1939 našli azyl ve Velké Británii

133 Bachstein, M. (ed.): *Menschen im Exil*, s. 61; Černý, B.: *Německá sociálně demokratická dělnická strana*, s. 671.

134 Velecká, H.: *Britská pomoc*, s. 668.

135 NA, PMV, kart. 1016, sign. 225-1016-3, X/D/9/3, č.j. 8144 z 5. 6. 1939. Téz v opise i v sign. 207-1434-31, 8/7/4/32.

136 NA, PMV, kart. 1016, sign. 225-1016-3, X/D/9/3, č.j. 8144 z 1.6.1939. Svazek listin, obsahujících soupis osob, které žádaly prostřednictvím stranického komitétu o vystavení, o prodloužení, nebo o rozšíření svých cestovních pasů, různé domovské listy, pasové formuláře, tiskopisy žádostí o vydání cestovních pasů.

137 NA, PMV, kart. 1016, sign. 225-1016-3, X/D/9/3, č.j. 14124 z 18.3.1939. Ministerstvo SZS žádalo o vydání části zabavených pasů, neboť na některé z nich měly vycestovat osoby z protektorátu. NA, PMV, kart. 1016, 225-1016-3, X/D/9/3, č.j. 8144 z 1. 6. 1939.

138 Grossmann, K.: *Emigration*, s. 346.

139 Bachstein, M. (ed.): *Menschen im Exil*, s. 42; Grünwald, L.: *Sudetendeutscher Widerstand gegen Hitler*. III. In der Fremde, s. 12.

140 Grossmann, K.: *Emigration*, s. 346. Grossmann při vylíčení počtu vystěhovalců z Československa udával 5 500 osob, což zahrnovalo cca. 2 000 „starých“ emigrantů, z nichž bylo 600 politických uprchlíků. Srv. také Witte, Eugen de: *Die sudetendeutsche Emigration 1938*. in: *Sudeten-Jahrbuch der Seliger-Gemeinde*, 2003. München 2003, s. 110.

(1620 osob), ve Švédsku (232 osob), v Belgii (227 osob), v Norsku a Dánsku (140 osob), ve Finsku (54 osob) a ve Francii (46 osob).¹⁴¹ Původně jednotná skupina Společenstva (Treuegemeinschaft) zhruba o 2 000 sociálních demokratech ve Velké Británii v čele s Wenzlem Jakschem se průběhu války rozdělila a z části příslušníků vznikla Zinnerova skupina o zhruba 340 členech.¹⁴²

Němečtí sociálně demokratičtí uprchlíci emigrovali do různých zemí, z některých pod tlakem válečných operací museli po několika měsících odejít. Po obsazení Dánska a Norska odešli někteří z nich do Švédska, z Belgie odpluli do Anglie. Z předchozího pobytu ve Finsku odešli uprchlíci vzápětí do Kanady, zbylí utečenci potom po vypuknutí sovětsko-finské války vycestovali do Švédska. Ti, z uprchlíků, kteří se nevystěhovali z českých zemí, byli vážně ohroženi represemi ze strany nacistů. Mnoho z nich přišlo o život.¹⁴³

Proměny stranické práce a situace řadových členů strany

Otázka vystěhovalectví a fungování komitétu Jaksch-Taub souvisela i se samotnou stranickou prací, která prodělala určitou modifikaci. Na schůzi předsednictva DSAP, která se konala 4. listopadu 1938, bylo rozhodnuto, aby se činnost strany zastavila. Stalo se tak proto, aby byli chráněni dosavadní zbývající členové před eventuálním tlakem veřejnosti a aby případná další vnější činnost strany neztěžovala zahraničně politická jednání vlády. Prozatím se nepomýšlelo na rozpuštění „úřední cestou“. „Strana se nerozpustila, jen zastavila politickou činnost, aby mohla provádět záchrannou akci pro svoje stejně smýšlející přátele,“ tak shrnoval situaci ve straně Ernst Paul.¹⁴⁴ Dokládala to i policejní zpráva, podle níž se vnitřní aktivita DSAP projevovala pouze v péči o uprchlíky. Případné spojení s některou českou stranou by bylo provedeno resp. by se o něm uvažovalo teprve podle změn, které měly být provedeny v připravované ústavě a volebním řádě republiky. V tom směru se neucínila žádná závazná rozhodnutí.¹⁴⁵ Na Slovensku byl

141 Warriner, D.: Winter, s. 223; Löwit, Herbert: Im englischen Exil – die ersten zwei Jahre, Sudetenjahrbuch der Seliger Gemeinde, 1999. München 1999, s. 53 – 57.

142 Brandes, Detlef: Cesta k vyhnání. Plány a rozhodnutí o transferu Němců z Československa a Polska. Praha 2002, s. 24.

143 Černý, B.: Německá sociálně demokratická dělnická strana, s. 671; Preibisch, Willy: Kriegsjahre in Finnland und Schweden. In.: Sudeten-Jahrbuch der Seliger-Gemeinde. München 2000, s. 84–87.

144 Paul, Ernst: Was nicht in den Geschichtsbüchern steht, 2. Teil.. München 1972, s.104–105.

145 NA, PMV, kart. 1016, sign. 22–016-3, X/D/9/3, č.j. 32275 z 23. 11. 1938.

postup rigoróznější, neboť další působení DSAP bylo zastaveno a zakázáno nařízením Krajského úřadu v Bratislavě z 22. listopadu 1938.¹⁴⁶

Mezi řadovými německými sociálními demokraty se šířila zoufalá nálada, což bylo způsobeno jednak obtížným sháněním trvalého zaměstnání, ale také pomalým průběhem vystěhovalecké akce. Často se museli spokojit s manuální prací, neboť byli začleňováni do pracovních útvarů, které stavěly silnice, nebo pracovaly v lomech. Možnosti volného podnikání byly podvázány a docházelo k propouštění zaměstnanců. Tyto jevy pak nutily i ty uprchlíky, kteří doposud uvažovali o usazení v Česko-Slovensku, k myšlenkám na emigraci. Potvrzuje to i zpráva z Brněnska: „*V ubytovně navíc vládla depresivní nálada, bezvýchodnost, neboť lidé se neměli čím zabývat, navíc vládl pocit, že lidé se z Brna nevystěhují, neboť leží daleko od centrály v Praze. Byl nedostatek kuřiva, ženám se nedostávalo mýdla, takže byl problém udržet čistotu. Pomocné ústředí proto žádalo nápravu těchto skutečností.*“¹⁴⁷

Značný počet dělníků – příslušníků strany přesídlil z vnitrozemí do okupovaného území v naději, že tam nalezne práci. Policejní relace popisovala případ 15 knihtiskařů a sazečů, kteří odešli do Ústí nad Labem a zaměstnání našel pouze jediný z nich. Navíc se mělo jednat o dřívějšího tajného člena SdP. Podobná kritická situace existovala i u jiných povolání. Českoslovenští sociální demokraté nabídli německým sociálním demokratům vstup do Národní strany práce. Na nabídku reflektovalo pouze několik příslušníků strany, poněvadž ostatní vyčkávali na vyjasnění politických poměrů.

Zpráva z konce prosince při charakteristice poměrů příslušníků DSAP v táborech ve Světlé nad Sázavou a Dolní Krupé uváděla, že někteří opustí republiku ze „*zoufalství nad nerozhodností jejich vedoucích činitelů*“ ve věci emigrace do západních států. Uvažovali o dobrovolném návratu do dřívějších domovů zabraných Německem. Jednotlivci tvrdě kritizovali vedoucí činitele strany v Praze poslance Franze Köglera a Siegfrieda Tauba. Vytykali jim, že se dovedli postarat jen o předáky a nekompromitované sekretáře, zatímco lidé, kteří konal „*službu s puškou na hranicích*“ byli utěšováni nereálnými sliby. „*Zatímco oni duševně chátrají a propadají postupně zoufalství, předáci si sedí v teple v zahraničí.*“¹⁴⁸

Dokladem měl být tragický příběh činovníka strany okresního vedoucího Republikánské obrany (Bezirksführer der Republikanischen Wehr) Ernsta Laufkeho, kterému v táboře v Dolní Krupé zemřelo dítě na záškrt, a proto se v zoufalství a rezignaci odebral do obsazených Podmokel, kde byl

146 NA, PMV, kart. 1016, sign. 225-1016-3, X/D/9/3, č.j. 73512/1938 z 22. 11. 1938.

147 NA, MPSP-R, sign. R 215 Brno, č.j. A z 4. 12. 1938.

148 NA, PMV, kart. 1124, sign. 225-1124-3, N/9/8, PMV MSZS z 23. 12. 1938.

ihned zatčen a dopraven do koncentračního tábora. Z pěti dalších uprchlíků, kteří se tamtéž vrátili, byli dva zatčeni. Přesto se mezi ostatními udržoval jistý optimismus a doufali, že slib daný vedením bude dodržen a budou moci do Vánoc emigrovat. „*Děle nehodlají čekat a třeba pěšky půjdou do Prahy a tam si to vyřídí s „Bonzy“*“ (funkcionáři odtrženými od mas).¹⁴⁹ Policejní relace uzavírala: „*Proto počítá se v kruzích stranických také s tím, že dojde v dohledné době k faktickému rozpuštění strany, při čemž se však pomýšlí na to, že by arijské kruhy strany byly semknuty v jeden celek a tento přičleněn ve formě dělnické skupiny nějaké arijské německé menšinové skupině.*“¹⁵⁰

Nedlouho po tomto prohlášení 22. února 1939 se na posledním zasedání v Praze vedení DSAP rozhodlo stranu oficiálně rozpustit a vytvořit organizaci Společenstvo věrných sudetoněmeckých sociálních demokratů (Treuegemeinschaft sudetendeutscher Sozialdemokraten) v čele s Jakschem a Taubem, která pak řídila práci v emigraci ve Velké Británii, Skandinávii a Kanadě. Společenstvo zůstalo členem Socialistické internacionály. Přerod z původní strany na novou zahraniční organizaci neproběhl hladce. Na schůzi se projevil dvě skupiny s odlišnými názory, jedna menšinová kolem bývalého předsedy Ludwiga Czecha, která zastávala názor, že rozpuštění strany nebylo oprávněné, neboť ve státě byla celá řada členů, kteří by chtěli, aby DSAP pokračovala a většinová kolem Wenzela Jaksche, která se nakonec prosadila.¹⁵¹ Rozpuštění bylo zdůvodněno právě skutečností, aby nebyli ohroženi členové, kteří zůstávali v republice. Czech označoval Jakschovu emigrační akci za dezerci.

Přes různé diskuze o dalších možnostech působení DSAP ve druhé republice a vyčkávací taktice se stranická práce soustředila především na zajištění sociální pomoci německým uprchlíkům z pohraničí a zahraniční vyjednávání o emigračních možnostech pro ohrožené funkcionáře. Mezinárodní situace a nový vztah republiky k Německu si vynutil zastavení činnosti DSAP a o pár měsíců později její oficiální rozpuštění a přetvoření v Společenstvo věrných sudetoněmeckých sociálních demokratů, které řídilo stranickou práci v emigraci.

149 NA, PMV, kart. 1124, sign. 225-1124-3, N/9/8, PMV MSZS z 23. 12. 1938. Zpráva neuvádí, ve kterém okrese Laufke působil.

150 NA, PMV, kart. 1016, sign. 225-1016-3, X/D/9/3, č.j. 34660 z 7. 12. 1938.

151 Protokoly z těchto jednání se nedochovaly! Pro Czecha a jeho ženu bylo připraveno vycestování do Nizozemska. Czech odmítl odjet, kvůli židovskému původu skončil během protektorátu v terezínském ghettu, kde zemřel. Sudetenjahrbuch der Seliger Gemeinde, 1999. München 1999, s. 69; Brandes, D.: Cesta k vyhnání, s. 24. Společenstvo (Treuegemeinschaft) rozpustilo 2. 3. 1939 Republikánskou obranu (Republikanische Wehr); Český antifašismus a odboj. Praha 1988, s. 405; Bachstein, M.: Wenzel Jaksch, s. 191.

DIE DEUTSCHE SOZIALDEMOKRATISCHE ARBEITERPARTEI (DSAP) UND DIE FLÜCHTLINGE AUS DEN BESETZTEN GRENZGEBIETEN

Die Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei (DSAP) hat sich in der kritischen Zeit der Republik konstruktiv erhalten. Die Parteimitglieder waren bereit, die Tschechoslowakei mit Waffen in der Hand zu verteidigen. Das Münchner Abkommen verhinderte diesen Beschluss. Trotz verschiedener Gespräche über weitere Möglichkeiten der Tätigkeit der Partei in der Zweiten Republik und die zuwartende Taktik konzentrierte sich die Arbeit hauptsächlich auf die Gewährleistung der sozialen Hilfe für die Flüchtlinge aus Grenzgebieten und auf verschiedene Verhandlungen für die Auswanderungsmöglichkeiten dieser Flüchtlinge. Den deutschen Migranten, wo 10 496 Personen registriert wurden (DSAP Mitglieder bildeten etwa dreitausend Menschen) wurden drei Möglichkeiten geboten: Aufenthalt auf dem Lande, Rückkehr in die Grenzgebiete oder die Emigration. Die besten Bedingungen hatten die Flüchtlinge mit einer Verbindung an die „tschechische Umwelt“, die kurzzeitig zu Verwandten gehen konnten und nicht ins Flüchtlings- oder Arbeitslager. Die Möglichkeit, dauernd in der Republik zu bleiben, schien unrealistisch. Es gab Probleme mit Bereitstellung stabiler oder irgenwelcher Beschäftigung und die Situation wurde kompliziert, wenn die Flüchtlinge nicht zumindest wenig Kenntnisse der tschechischen Sprache hatten. Darüber hinaus hatte die Auswanderung auch seine numerischen Grenzen. Es ist gelungen, vor allem die höchsten Parteivorsteher aus der Republik auszusiedeln. Für die einfachen Menschen war es sehr schwierig, sich an diesen Aktionen zu beteiligen. Viele von ihnen blieben in der Zweiten Republik und nach Besetzung im März 1939 sind sie wieder in die Grenzgebiete zurückgekehrt. Die deutschen Flüchtlinge lebten entweder auf eigene Kosten, aus öffentlichen Mitteln oder von Sozialleistungen, die nach einem Parteischlüssel geboten wurden (sozialdemokratische, kommunistische, aber auch außerparteilichen im Deutschen Haus in Prag). Die internationale Lage und die neuen Beziehungen mit Deutschland zwang zur Beendigung der Tätigkeit der Partei und führte nach ein paar Monaten zu ihrer Auflösung und Umwandlung in die Treugemeinschaft Sudetendeutscher Sozialdemokraten, die die Arbeit der Partei im Exil führte.

THE GERMAN SOCIAL DEMOCRATIC WORKERS' PARTY (DSAP) AND REFUGEES FROM THE OCCUPIED BORDER

This article analyzes the role of the German Social Democratic Workers' Party (DSAP) in providing assistance to German refugees from occupied border in 1938 and role of this party in the period after signing the Munich Agreement. The examples show the situation of German refugees, who had to choose between returning to the occupied border, living in the interior country or emigration.

Od České bohoslovecké koleje k Nepomucenu¹

/ Zlatuše Kukánová /

Úvod

Příspěvek vychází ze studia pramenů Národního archivu v Praze, Archivu ministerstva zahraničních věcí ČR, olomouckého pracoviště Zemského archivu v Opavě a do nedávna nepřístupného archivu římské Papežské koleje Nepomucenum. Na základě pramenů úřední povahy v konfrontaci s osobní korespondencí mapuje problematiku vzniku a vývoje České bohoslovecké koleje v Římě od roku 1884 až po její transformaci z původního zemského na celorepublikový ústav ve dvacátých letech 20. století. Přibližuje postupné kroky episkopátu, strategii papežské a československé diplomacie, podporu českých a slovenských zahraničních krajanů a dalších, kteří svým vkladem přispěli k formování několika generací církevní elity našeho národa. Zvolené téma a dochovaný písemný materiál jsou velice rozsáhlé a bohaté, proto bude pokračování studie, směřující od položení základního kamene k výstavbě nového objektu, řešení národnostní otázky a osudu bohoslovců na sklonku meziválečného Československa, otištěno v některém z dalších čísel sborníku *Paginae historiae*.

Založení České koleje v Římě a počáteční léta její činnosti

Snahy o založení koleje pro vzdělávání nebo vědeckou činnost kněží v Římě se datují do doby pontifikátu papeže Pia IX. (1846–1878), který podporoval české biskupy ve snaze vychovávat a vzdělávat budoucí teology stejně tak, jako Irové, Angličané, Skotové, Poláci a další národnosti. Pro nedostatek financí se podařilo realizovat tuto myšlenku teprve jeho nástupci Lvu XIII.²

1 Studie vznikla po stejnojmenné římské konferenci k 125. výročí založení České koleje a 90. výročí otevření koleje Nepomucenum, která se konala v září 2009, pro doplnění informací, jež v příspěvcích referujících nezazněly.

2 Na rozdíl od Moravanů nemohli čeští bohoslovci studovat v německé koleji Germanicum, protože v době jejího vzniku v 16. století měla pražská jezuitská univerzita vysokou prestiž a vyrovnala se kvalitou římské jezuitské koleji.

Tento papež vydal v roce 1880 encykliku *Grande munus* a v ní vyzdvihl dílo Cyrila a Metoděje a jejich vliv na sjednocení Slovanů. Během pouti Slovanů v roce 1881 došlo k setkání Lva XIII. s tehdejším vicerektorem arcibiskupského semináře Františkem hrabětem Schönbornem³ a dohodě o založení českého semináře nebo koleje v Římě pro výchovu mladých bohoslovců v tradičním univerzalistickém a centralistickém pojetí.⁴ Díky nim a dalšímu jednání Svatého otce s pražským arcibiskupem Bedřichem kardinálem Schwarzenbergem na podzim roku 1881 byli už v říjnu 1882 posláni do Věčného města první studenti z Čech ke studiu v Urbanově koleji „Propagandy fide“.⁵

Při cestě budějovického biskupa Františka Schönborna v březnu 1884 ad limina apostolorum projevil Lev XIII. při audienci přání, aby už v příštím školním roce došlo k založení a otevření samostatné české koleje bez ohledu na finanční a jiné problémy.⁶ Další jednání v této otázce vedl s kardinálem státním sekretářem Jacobinim, kardinálem Peccim, biskupem Schönbornem a rektorem semináře S. Maria dell'Anima (P. Marie duší v očištění) mons. Jaenigem.⁷ Protože se nepodařilo sehnat pro alumnus samostatný objekt, poskytl jim na první tři roky ubytování v posledním patře německé koleje Animy. Za tento krok byl dlouhodobě kritizován německými kruhy a byl to pravdě-

-
- 3 Gottsmann, A.: Kardinal Franz Schönborn, die Gründung des Collegium Bohemicum und der Nationalitätenstreit in Böhmen. In: *Dal Bohemicum al Nepomuceno. La cultura ceca e la formazione sacerdotale in un contesto di scontri nazionalisti e di coesistenza* (dále *Dal Bohemicum*), sborník příspěvků ze stejnojmenné konference v Římě v září 2009. Ed. T. Parma, Univerzita Palackého Olomouc, 2011, s. 49–68. František Schönborn (1844–1899), vystudoval práva v Praze, těžce raněn v bitvě u Náchoda 1866, po vyléčení studoval teologii v Innsbrucku a Římě, vysvěcen 1873, doktorát teologie 1875, vicerektor od roku 1879, rektor pražského arcibiskupského semináře od 1882, biskup budějovický 1883–1885, pražský arcibiskup 1885–1899, kardinálem 1889, zemřel při vizitační cestě na zámku v Sokolově.
- 4 Výchova v monarchii se ubírala v duchu josefínských reforem a s tím souviselo i chápání úlohy kněze ve společnosti.
- 5 Jäger, P.: The first Czech students in Rome (F. Maleček, F. Zapletal, A. Winter). In: *Dal Bohemicum*, s. 93–104.
- 6 Podrobnosti o začátcích koleje, studijních podmínkách a další informace srovnej Zapletal, F.: *Kollej česká v Římě. Časopis katolického duchovenstva* (dále *ČKD*), 1890, roč. 31, s. 129–147 a 205–221; Kašpar, K.: *Papež Lev XIII. a Česká kollej v Římě*. Vydáno na památku 25 letého pražského jubilea jeho Svatosti. Zvláštní otisk z výroční zprávy Akademie hr. Straky v Praze za rok 1902–1903. 2. vydání, vydáno vlastním nákladem v Praze 1905; Vrátný, K.: *Vzpomínky z prvních let České koleje v Římě*. Praha 1928.
- 7 Karl Jaenig (1835–1914), pocházel z německy mluvícího prostředí Jižních Čech, český se naučil až na teologické fakultě v Praze, vicerektor 1872 a rektor německého semináře a hospice Animy v letech 1873–1887, později administrátor sv. Jana Nepomuckého na Skalce v Praze.

podobně jeden z nejdůležitějších důvodů jeho pozdějšího odchodu z vedení koleje v březnu 1887.

Na biskupské konferenci v Praze v červnu 1884 se čeští biskupové jednomyslně rozhodli a zavázali posílat do Říma uchazeče teologického vzdělávání české a německé národnosti. Jejich záměrem bylo propojit bohoslovce přicházející z jazykově a národnostně rozdílného prostředí, a proto se v koleji mluvilo střídavě česky a německy.⁸ Po rozdělení pražské univerzity na českou a německou bylo snahou papeže i českých biskupů vychovávat pod jednou střechou na půdě papežského Říma kvalitní studenty, kteří by byli při každodenním styku s věřícími prosti jakýchkoliv národnostních problémů. Do čela budoucí koleje jmenoval Pius XI. jako rektora mladého, energického a vzdělaného profesora dogmatiky u sv. Apolináře Benedetta Lorenzelliho, který se záhy osvědčil jako vhodný kandidát pro vykonávání tohoto úřadu.⁹ Seminář byl novou institucí bez vlastního kardinála protektora, a proto byl zvolen zkušený pedagog ovládající dokonale stanovy a život podobných ústavů. Z tohoto důvodu jmenoval Lev XIII. mons. Lorenzelliho profesorem dogmatiky v Urbanově koleji Propagandy nedaleko Animy, kam také začali docházet čeští alumni.¹⁰ Česká bohoslovecká kolej bezprostředně podléhala kongregaci seminářů a univerzitních studií, rektor byl vybírán jejím prostřednictvím a svůj úřad vykonával podle pokynů a na náklady Svatého stolce. Jistý vliv při jmenování příslušel panovníckému domu a pražskému arcibiskupovi, který mohl po dohodě s diecézními biskupy navrhnout papeži kandidáta, prakticky se však toto právo neuplatňovalo.

8 Národní archiv (dále NA), Archiv pražského arcibiskupství – ordinariát (dále APA-ord.), 1536–1939, kart. 184 – dopis F. Stejskala arcibiskupu Skrbenskému z 29. 10. 1906. Ke změně došlo až za vicerektora Františka Stejskala, který po odchodu F. Zapletala rozhodl o tom, že se v koleji bude kvůli novým alumnům mluvit od prosince do února celé dny italsky.

9 Benedetto Lorenzelli (1853–1915), rektorem koleje v letech 1884–1893, studoval v Bologni a u sv. Apolináře v Římě, získal doktoráty filozofie, teologie, kanonického a civilního práva, vysvěcen 1876, profesor filozofie a dogmatiky, internuncius v Haagu od 1893, nuncius v Mnichově od 1897, v Paříži 1899–1904 do přerušení diplomatických styků s Vatikánem. Biskup římský 1896, v letech 1904–1910 arcibiskupem v Luce (abdikoval 1910), kardinálem 1907, prefekt kongregace pro studium 1914–1915. V konkláve 1914 významně podpořil volbu papeže Benedikta XV. a stal se jeho blízkým spolupracovníkem. Až do své smrti vedl intenzivní korespondenci s F. Zapletalem a odkázal ve své závěti značnou finanční částku České koleji. Zemřel 15. 9. 1915, je pohřben v katedrále v San Miniatu. Autor řady filozofických děl. Jeho nástupcem na postu rektora Bohemica byl v letech 1893–1904 Paolo Leva.

10 Po několika letech se začala u sv. Apolináře přednášet filozofie italsky, a proto si B. Lorenzelli vyžádal u Sv. otce souhlas ke svému návratu na profesorské místo v Propagandě, kam s ním také přešla Česká kolej.

Jeho zástupce vicerektor, nominovaný pražským arcibiskupem na základě dohody s jednotlivými ordináři, byl už od roku 1884 výhradně české národnosti. Byl vybírán z bývalých nejschopnějších chovanců koleje se souhlasem biskupa, do jehož jurisdikce spadal, a schválen kongregací seminářů.¹¹ Úkolem vicerektora byla faktická péče o kolej a výchova alumnů, kromě toho vyřizoval pro episkopát mnoho dalších věcí u římské kurie, například manželské dispensy, fakulty pro biskupy, povolení, řády a podobně. I když stát neměl vliv na jeho jmenování, vyplácel mu služební požitky (plat a různé přídavky na úrovni příjmů pražských farářů) z náboženského fondu stejně jako vicerektorům diecézních seminářů.

Po jednání vídeňského nuncia S. Vannutelliho¹² povolil císař František Josef I. dne 4. 10. 1884 vysílání studentů z českých diecézí do koleje pod podmínkou, že budou započítáni mezi alumny příslušné diecéze (takzvaný numerus fixus). Podle výnosu rakouského ministerstva kultu a vyučování z 12. 10. 1884 byl každému, kdo splňoval kritéria předepsaná pro přijetí do tuzemského semináře, vyměřen roční výchovný příspěvek ve výši 230 zlatých z náboženského fondu, což představovalo dvojnásobek částky pro studenta v domácím semináři. Výnos mimo jiné stanovil podmínku dodatečných zkoušek na tuzemských fakultách, případně v teologických seminářích, z disciplín, které se na římských fakultách nepřednášely.¹³ Tato část výnosu se mnohokrát stala jablkem sváru mezi absolventy a vysokoškolskými profesory v Praze. Vlastním správcem koleje byl pražský arcibiskup s rozsáhlými právy a finančním dohledem v nejvyšší instanci,¹⁴ neformální protektorát příslušel panovníckému domu.

11 Parma, T.: Francesco Zapletal, primo vicerektore del Bohemicum, nei fondi degli archivi di Olomouc. In: Dal Bohemicum, s. 69–90; Kotous, J.: František Zapletal (1861–1935), vychovatel, organizátor, biskup. In: Sborník příspěvků ze semináře Vyšehrad a Přemyslovci. Kostelní Vydří 2007, s. 309–330. František Zapletal (1861–1935), prvním prorektorem v letech 1884–1904, později vyšehradský kanovník (1904) a probošt (1924), svěťící biskup pražský a titulární biskup valonský (1933).

12 Serafino Vannutelli (1834–1915), kuriální kardinál, profesor teologie a papežský diplomat, nuncius v Belgii od r. 1875, nuncius ve Vídni od 1880, kardinálem 1887, arcibiskupem boloňským 1893, sekretářem svatého oficia 1903–1908, děkanem kardinálského kolegia 1913–1915. Jedním z papežských kandidátů trojspolku. Jeho bratr Vincenzo Vanuttelli (1836–1930), kuriální kardinál a diplomat, internuncius v Brazílii 1882, nuncius v Portugalsku 1883, prefekt kongregace koncilů 1902–1914, apoštolské signatury od 1908, byl nejdéle žijícím kardinálem (in pectore 1889, zveřejněn 1890), následovníkem bratra Serafina jako kardinál děkan (1915–1930), zúčastnil se položení základního kamene Nepomucena v roce 1927.

13 NA, Ministerstvo školství a národní osvěty (dále MŠaNO), 1918–1948, kart. 3545 – systemizace místa vicerektora, čj. 6676/21.

14 Proto byly arcibiskupskému ordinariátu pravidelně odesílány zprávy o hospodaření koleje.

Na slavnostní otevření koleje přijel do Říma místo nemocného arcibiskupa Schwarzenberga budějovický biskup Schönborn a přivezl pět nováčků, kteří se přidali k sedmi předchozím studentům. Česká bohoslovecká kolej byla slavnostně otevřena u příležitosti oslav třisetletého výročí úmrtí zakladatele seminářů sv. Karla Boromejského dne 4. 11. 1884. Bohoslovci zůstávali z ekonomických důvodů celých pět let studií v Itálii, proto jim papež poprvé v roce 1885 propůjčil zdarma na prázdniny vilu kněží šlechticů v Tivoli.¹⁵

Po odchodu mons. K. Jaeniga z vedení Animy dostal český bohoslovecký ústav 27. 4. 1887 nečekaně výpověď s odůvodněním přípravy prostor pro rakouské poutníky, kteří měli přijet na papežovo zlaté kněžské jubileum v lednu 1888, a tak si pronajal místnosti při kostelu sv. Karla Boromejského, odkud se předtím odstěhovala lombardská kolej.¹⁶ Díky aktivitě rektora Lorenzelliho se podařilo najít rychlé řešení a přestěhovat se o prázdninách do prostornějšího objektu. Nevýhodou však byl vysoký nájem pět tisíc lir ročně a neustále hrozící zábor majetku pronajímatele – lombardského arcibiskupství sv. Ambrože a Karla – italským státem.

Při audienci pražského arcibiskupa F. Schönborna u Lva XIII. dne 18. 1. 1888 byl zakoupen pro Českou kolej za tři sta tisíc lir bývalý klášter trinitářů s kostelem na klidném místě v Sixtinské ulici č. 128 nedaleko Španělského náměstí¹⁷ a slavnostně otevřen opět na svátek sv. Karla Boromejského dne 4. 11. 1888. Papež přispěl částkou osmdesát tisíc lir, bývalý pražský arcibiskup Bedřich Josef Schwarzenberg rodinným dědictvím ve výši sedmdesáti tisíc korun, značným obnosem císař a část byla získána z darů a sbírek v Čechách.¹⁸ Kupní smlouva byla podepsána 28. června 1888 a kromě zmíněných dárců poskytla kolej Propagandy pětiprocentní půjčku v hodnotě sedmdesát tisíc lir a později ještě patnáct tisíc. Obnova přílehlého kostela sv. Františky byla dokončena až v březnu 1889, už v listopadu 1888 svolila kongregace obřadů, aby byli ke jménu patronky kostela připojeni čeští zemští patroni sv. Václav a Jan Nepomucký. Zanedlouho byl

15 Bažiny v okolí Říma, které v létě znepríjemňovaly život obyvatelům italského hlavního města, dal vysušit až B. Mussolini.

16 V koleji mimo jiné studoval pozdější papež Pius XI.

17 Dnes tento objekt již nestojí.

18 Zapletal, F.: *Kolej česká v Římě*. ČDK, 1890, roč. 31, s. 129–134.

arcibiskup Schönborn jmenován kardinálem¹⁹ a u příležitosti jeho cesty do Říma k převzetí kardinálského klobouku vydal Lev XIII. dne 1. 1. 1890 papežské breve „Vicariam potestatem“, které kanonicky potvrdilo a nadalo kolej právy ostatních římských papežských kolejí.²⁰ Tento akt byl vyjádřením papežovy příznivé koleji a především pražskému arcibiskupu, který se už jako budějovický biskup mimořádným způsobem zasloužil o její otevření a další rozvoj. Královéhradecký biskup Jan Josef Hais²¹ koupil vilu se zahradami, vinicí a olivovým sadem pro prázdninový pobyt na sever od Říma v Trevi (v Perugii).

K vydržování studentů v římské koleji sloužily kromě pravidelného ročního příspěvku z náboženské matice další příjmy. Byla to každoroční částka dvě stě dukátů od papeže a takzvaný svatopetrský haléř z českých sbírek, připadající koleji ustanovením papeže Lva XIII. z 31. 3. 1886 pro případ, že by se nepodařilo zajistit důchody z jiných zdrojů. Konečně posledním a nejdůležitějším zdrojem byl příjem z českého hospice v Římě, založeného na levém břehu Tibery nedaleko Andělského hradu Karlem IV. a Petrem, Oldřichem a Janem z Rožmberka v roce 1368 jako útulek chudých, nemocných a ostatních poutníků, přicházejících z českých zemí do Říma. Hospic prošel v dalších stoletích složitým vývojem, fundace byla nakonec určena na vydržování českých studentů v německé koleji Germanicu a v pražské jezuitské koleji Klementinu. Po dlouhých sporech nařídil Pius IX. dne 10. 2. 1872, aby jeho veškeré jmění bylo vráceno českým biskupům, a Lev XIII. odevzdal český hospic koleji při jejím otevření v roce 1884.²² Brzy po otevření Bohemica se ukázalo, že skromným zdrojem pravidelných příjmů může být vyřizování diecézních záležitostí, řešených dosud vyslancetvím.²³ Tato pravomoc – s ohledem na nový nezaopatřený ústav – přešla na

19 K Schönbornově prohlášení kardinálem došlo v konzistoři 24. 5. 1889, kardinálský biret mu přivezl do Vídně rektor koleje mons. B. Lorenzelli, jmenovaný ablegátem a papežským domácím prelátem císařského domu.

20 Zapletal, F.: *Kolej česká*, s. 129–134, zde otištěn celý text breve.

21 Jan Josef Hais, hradeckým biskupem v letech 1875–1892.

22 Borový, K.: *Národní dům český v Římě*. Praha, Svatojánské dědictví, 1874; Pangerl: M., *Zur Geschichte des böhmischen Hospitals in Rom*, Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen, 12, 1874, s. 205–212. Už v roce 1872 přikoupil mons. K. Jaenig část sousedního domu a přestavěl původní vlastním nákladem. V roce 1886 se zřekl všech právních nároků ve prospěch koleje, takže hospic byl 19. 4. 1886 zapsán jako její majetek. Později byl jako solidní činžovní dům jednou z mála ekonomických jistot. Kolej byla nucena prodat dům z existenčních důvodů na začátku padesátých let 20. století.

23 NA, APA-ord., kart. 184 – dopis F. Zapletala arcibiskupu Skrbenskému z 26. 10. 1909 – tzv. agencií diecéze budějovické předal koleji v r. 1885 budějovický biskup Schönborn a potom jako pražský arcibiskup. Brzy se přidral i hradecký biskup.

vicerektora – a stala se vítanou finanční posilou do ročního rozpočtu koleje, protože ten poukazoval celý obnos v její prospěch.²⁴

Pražský arcibiskup a čeští diecézní biskupové měli zpočátku potíže s výběrem nováčků do Říma, protože většina budoucích teologů nechtěla nadlouho odejít z domova, opustit arcidiecézi a podstoupit cestu do neznáma. Vedení koleje a samotní studenti neměli nikdy na růžích ustláno, trpěli nedostatkem jídla i ošacení, zimou a díky špatným klimatickým podmínkám se slabší z nich nevyhnuli vážným nemocem. Přesto se nevzdávali svého cíle. Pro vedení, především pro vicerektora F. Zapletala a následovníky ve vicerektorském úřadu, představoval každý den neustálý nápor při vyřizování běžných záležitostí v kurii, na univerzitách a zejména stálý boj s rakouskými a českými úřady o další příspěvky a dotace pro alumny a provoz koleje. Toto snažení a investice nebyly marné, brzy nesly své ovoce v podobě výborného prospěchu většiny studentů, kteří po letech patřili k české církevní elitě. Byly mezi nimi takové osobnosti jako pozdější biskupové hradecký, budějovický a litoměřický Mořic Pícha, Šimon Bárta a Anton Alois Weber, pražský arcibiskup Karel Kašpar, svatovíťští a vyšehradští kanovníci Antonín Frind a František Zapletal nebo rektor arcibiskupského semináře Jan Nepomuk Říhánek.²⁵

Jak již bylo řečeno, mladíci z Čech si na římských univerzitách od počátku vedli velice dobře a svou pílí brzy předčili spolužáky dalších národností (tento stav naštěstí přetrvává až dodnes). Dosahovali skvělých studijních výsledků, takže při hodnocení školního roku 1891–1892 mohl italský rektor koleje mons. B. Lorenzelli napsat do Prahy s pýchou, že alumnové České papežské koleje získali nejvíce cen a nemůže se jim rovnat žádná jiná bohoslovecká kolej.²⁶ Z dochovaných pramenů je od počátku její existence znát zdravá rivalita mezi českou a ostatními kolejem, zejména mezi českou a německou.

Pro školní rok 1892–1893 bylo vybráno osm alumnů, ale polovina se musela brzy vrátit domů ze zdravotních nebo disciplinárních důvodů. Minimální zájem o Českou kolej projevovali mladíci z jazykově smíšené litoměřické diecéze, protože se v Bohosudovském konviktu zpochybňova-

24 Tamtéž – F. Zapletal získal za práci pro čtyři diecéze do konce roku 1904 a převedl ve prospěch koleje celkem 74 tisíc lir a další mimořádné dary.

25 K podrobnostem o studiu Kašpar, K., c. d., s. 15 an.

26 NA, APA-ord., kart. 165 - dopis rektora koleje Lorenzelliho arcibiskupu Schönbornovi, s. d. /před 12. 11. 1892/ – za laskavý překlad tohoto i dalších italských dopisů děkuji dr. Aleně Pazderové, vedoucí I. oddělení Národního archivu.

lo současné zaměření a úroveň přednášek v římských ústavech.²⁷ Pětileté studium na třech teologických fakultách v Římě (na Urbanově koleji v paláci Propagandy fide, německém Germanicu nebo u sv. Apolináře), které patřily k nejprestížnějším v Evropě, bylo rakouským ministerstvem kultu a vyučování paradoxně považováno za horší, a proto dělalo absolventům římských fakult obstrukce při jejich uznávání a ve většině případů vyžadovalo dokonce složení doplňovacích zkoušek. Absolventi římských univerzitních studií se při uznávání vykonaných zkoušek nebo nostrifikaci doktorských diplomů dostávali do problémů kvůli nedořešenému sporu s ministerstvem. To nahrávalo řadě renomovaných univerzitních profesorů v Praze, patřících k zarytým nepřátelům České koleje a vzdělání jejích chovanců v Římě. Přestože tito nadaní bohoslovci dosahovali v porovnání se spolužáky jiných národností pravidelně nejlepší studijní výsledky a byli podle dobrozdání diecézních biskupů způsobilí k duchovní správě a ostatním úřadům stejně jako absolventi rakouských univerzit, snažili se profesori při obhajobách dokazovat pravý opak. Počinání vysokoškolského profesorského sboru vyvolalo v Římě patřičnou odezvu. Velice často se objevovalo v korespondenci mezi vedením koleje a pražským arcibiskupem, rektor Lorenzelli neváhal použít v souvislosti s akademickými pedagogy termín „profesůrci“ a dát jasně najevo názor na tamní poměry.²⁸

Absolventi museli po návratu do Čech podstoupit zbytečné a nechutné tahanice, spojené s nostrifikací doktorského diplomu na české, nikoliv na německé pražské univerzitě. Nepomohla jim ani skutečnost, že se na českou univerzitu obraceli proto, aby se vyhnuli nařčení z renegátství.²⁹ Jejich problémy nespočívaly jen v ministerských nařízeních, úrovni a počtu vykonaných zkoušek na římských fakultách,³⁰ důvod byl mnohem hlubší a souvisel s problémy uvnitř církve v českých zemích. Nejedna student se při jednání s profesorským sborem mohl přesvědčit o nechuti a neochotě některých jeho členů. Mezi zaryté nepřátele římských studií a České koleje patřily uznávané kapacity v čele s tehdejšími profesorem církevních dějin teologické fakulty

27 NA, APA-ord., kart. 166 – dopis F. Zapletala arcibiskupu Schönbornovi z 16. 3. 1894 se žádostí o intervenci u rakouského ministra kultu a vyučování.

28 NA, APA-ord., kart. 165 – dopis rektora Lorenzelliho arcibiskupu Schönbornovi z 11. 6. 1893.

29 NA, APA-ord., kart. 166 – zpráva vicerektora koleje F. Zapletala arcibiskupu Schönbornovi z 10. 6. 1893.

30 NA, APA-ord., kart. 165 – zpráva vicerektora koleje F. Zapletala arcibiskupu Schönbornovi ze 17. 11. 1895. Na fakultách v Římě se sice skládaly jiné zkoušky, nejvyšší úroveň výuky byla na Propagandě, ale požadované předměty byly přednášeny a zkoušeny na všech, takže doplňovací zkoušky v Praze nebyly nutné.

Univerzity Karlovy Františkem X. Kryštůfkem, který byl zároveň univerzitním rektorem.³¹ Přístup vysokoškolských pedagogů, který odrazoval studenty od obhajoby na české univerzitě i od samotného studia v Římě, by se v podstatě dal považovat za protinárodní a proticírkevní. I když hlavním důvodem mohla být absence teoretických znalostí české problematiky a několikaleté odtržení od zdejších reálií, šlo de facto i de iure o snahu popřít existenci a přínos samotné koleje pro českou katolickou církev.³² V tomto případě šlo nejen o generační problém profesorů, odmítajících vzít na vědomí určité změny. Prorektor František Zapletal prosil arcibiskupa Schönborna o intervenci ve prospěch absolventů římských fakult. Nevraživost některých členů pražské Alma mater zašla tak daleko, že jim u doplňovacích zkoušek dávali najevo svou nadřazenost a nechali je propadnout se záměrem dokázat zdánlivě nízkou úroveň římského školství.³³ Na Schönbornův zásah sice nakonec došlo ke zmírnění ministerského výnosu při skládání zkoušky, přesto museli všichni opakovat rigorózum z církevní historie a církevního práva.

I přes tyto překážky postupně vzrůstal zájem posluchačů, takže v roce 1895 byla obsazena všechna místa v koleji, to znamená dvacet osm míst.³⁴ Pro stejný počet byla rozšířena i letní vila v Trevi. Česká kolej byla čistě zemskou kolejí pro uchazeče studia bohosloví z pražské arcidiecéze, litoměřické, hradecké a budějovické diecéze, které se finančně spolupodílely na jejím založení a dalším provozu. Skromné podmínky koleje s malým pokojíkem pro každého studenta, které poskytovaly soukromí a čas pro studium a modlitbu, přestávaly postupně vyhovovat jejich potřebám z několika důvodů. Pražský arcibiskup a vedení koleje³⁵ se několikrát zabývali otázkou přestavby a rozšíření původní koleje, jejíž realizace nakonec ztroskotala z finančních nebo jiných příčin, především nemožnosti odkoupit potřebné sousední pozemky nebo domky; tyto snahy se datují už k roku 1902. Finance na koupi vě-

31 František Xaver Kryštůfek (1842–1916), kněz a církevní historik, probošt kapituly Všech svatých na Pražském hradě, profesor církevních dějin na teologické fakultě v Praze, rektor české Karlo-Ferdinandovy univerzity.

32 Bohužel tomu nahrávala i nálada některých bohoslovců, kteří nechápali svůj odchod z Čech do koleje jako vyznamenání, ale jako velikou obět’.

33 NA, APA-ord., kart. 165 – zpráva vicerektora koleje F. Zapletala arcibiskupu Schönbornovi ze 17. 11. 1895 s podrobným popisem průběhu jednání Karla Kašpara s univerzitními profesory.

34 *Nepomucenum Řím, Bohemicum* (dále Boh.), rkp. 1 – *Catalogus alumnorum Pont. Collegii Boemi 1884–1929*.

35 Po Zapletalově odchodu do Prahy byl v letech 1904–1909 vicerektorem Bohemica František Xaver Stejskal (1866–1924), student filozofie a teologie v Římě 1887–1892, vysvěcen na kněze 23. 5. 1891, pozdější profesor církevních dějin a patrologie.

novali v roce 1907 různé osobnosti, mezi nimi světití biskup František Krásl³⁶ a M. Pícha.³⁷ Například v roce 1908 došlo místo rozšíření koleje alespoň k nejnějnějším úpravám objektu a zakoupení čtyř domků v nejbližším okolí.³⁸ V roce 1910 se vážně uvažovalo o modernizaci letního sídla v Trevi včetně zavedení elektrického proudu a vyřešení problematického zásobování vodou.³⁹

Pokusy o transformaci zemské České koleje a její otevření Moravanům, odchod boboslovců z Říma do Prahy

Myšlenkou umožnit pobyt v České koleji i moravským klerikům se zabývali olomoucký arcibiskup i Svätý stolec v letech 1909–1911,⁴⁰ protože dosud mohli studovat v omezeném počtu v německém ústavu Germanicum.⁴¹ Už tady můžeme pozorovat zárodek pozdějšího rozšíření výhradně české zemské koleje o Moravu.⁴² Půdu pro jednání u olomouckého arcibiskupa⁴³ opatrně připravoval F. Zapletal, informoval o tom vicerektora Dvořáka a zároveň ho nabádal k určité obezřetnosti, protože měl s Františkem Baue-rem dostatek zkušeností: „*Stran připojení Moravy neračte prozatím více mluvit,*

36 František Krásl (1844–1907), církevní historik, vysvěcen 1870, absolvent teologické fakulty v Praze, docent dogmatiky 1880, autor řady monografií a článků, redaktor Časopisu katolického duchovenstva, prefekt arcibiskupského konviktu, provizor arcibiskupského semináře, metropolitní kanovník 1884, později probošt svatovítské kapituly, světití biskup pražský 1901.

37 Mořic Pícha (1869–1956), studoval teologii v Římě, vysvěcen na kněze 1893, ceremoniář pražských arcibiskupů od 1897, osobní tajemník Lva Skrbenského, metropolitní kanovník u sv. Víta od roku 1912, kancléř, generální a kapitulní vikář, apoštolský protonotář 1921, po rezignaci arcibiskupa Kordače v červenci 1931 kapitulní vikář pražské arcidiecéze, 22. biskup královéhradecký 1931–1956, autor řady článků a studií z církevního práva.

38 NA, APA-ord., kart. 184 – zde uloženy materiály k přestavbě koleje z let 1908–1914.

39 Tamtéž – zde uložena korespondence vicerektora Dvořáka a Zapletala ohledně dalšího postupu úprav z r. 1910.

40 Parma, T.: c. d., s. 77 a Nepomucenum Řím, Boh., kart. 2 – o těchto snahách svědčí dopisy F. Zapletala vicerektoru J. Dvořákovu.

41 Do Germanica přicházel jeden nebo dva Moravané jednou za sedm let.

42 NA, MŠaNO, kart. 3546 – mělo k tomu dojít na základě rozhodnutí českomoravského episkopátu a návrhu pražského arcibiskupa Lva Skrbenského rakouskému ministerstvu kultu a vyučování, které mělo vymoci u panovníka možnost studia pro moravské boboslovce v České koleji a povolení dotace z moravského náboženského fondu maximálně pro patnáct alumnů.

43 Hanuš, J., Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století. Brno 2005, s. 12 – František Saleský Bauer (1841–1915), studoval teologii v Olomouci, profesor bibliistiky na Teologické fakultě v Olomouci 1867–1873 a Teologické fakultě v Praze 1873–1882, rektor pražského arcibiskupského semináře 1880–1882, biskup brněnský 1882–1904, arcibiskup olomoucký 1904–1915, kardinálem 1911.

až snad přijede Pan kard. Bauer do Říma. Já jsem 3./XI. v Olomouci jednal už dosti konkrétně a proto jsem se obával, že, zmíní-li se o tom ještě Mons. Pescini ex professo, J. Em. si pomyslí, že jsme se naň smluvili a že strkati chceme za sv.Otce... a to by věc naši poškodilo i u Pana kardinála i u p. prel. Ehrmanna. Pan kard. Bauer je velice opatrný, vše uváží, ale zase je muž slova. U něho se nesmí precipitovat a nesmí také pojeti myšlenku, že ho chce někdo zaskočit, nebo násilím donutit.“⁴⁴ Otázkou příchodu Moravanů se zabývali pražský a olomoucký arcibiskup během nejbližšího zasedání biskupské konference ve Vídni. Při veřejné audienci u příležitosti předání kardinálského klobouku olomouckému arcibiskupu Bauerovi 4. 12. 1912 projevil Pius X. přání, aby umožnil teologické vzdělání klerikům v České koleji a opakoval je znovu u příležitosti návštěvy ad limina v Římě v říjnu 1913.⁴⁵ Hlavním důvodem papežova rozhodnutí o budoucím spojení byla výchova zbožných, vzdělaných, apolitických a národnostně tolerantních kněží, vychovávaných stranou domácího prostředí.

Kardinál Bauer vydal 18. 1. 1913 okružní list a v něm vyzval duchovenstvo své arcidiecéze k finanční sbírce na úhradu pobytu moravských alumnů v Římě,⁴⁶ olomoucká kapitula věnovala padesát tisíc korun na zřízení dvou míst a olomoucký dómský farář mons. Schneider na třetí. Společné úsilí vysokého českého a moravského kléru bylo nakonec korunováno úspěchem, z různých míst se sešlo dostatek finančních prostředků na pobyt moravských bohoslovců v České koleji, kteří dosud bydleli v německém Germanicu. Na žádost pražského arcibiskupa Lva Skrbenského z 15. 2. 1914 povolilo bývalé ministerstvo kultu a vyučování dne 11. 3. 1914 spojení moravské s českou církevní provincií při obsazování míst v České teologické koleji a dotaci z moravského náboženského fondu pro patnáct alumnů z celé Moravy (to je z olomoucké arcidiecéze a brněnské diecéze) za stejných podmínek, jaké byly poskytovány českým bohoslovcům.⁴⁷ Toto rozhodnutí nepředstavovalo vážné ohrožení rozpočtu náboženské matice, protože i na Moravě postupně upadal zájem o studium v diecézních seminářích. Pro Čechy bylo v koleji dosud systemizováno dvacet osm míst podle

44 Nepomucenum Řím, Boh., kart. 2 – dopis F. Zapletala vicerektoru Dvořákovi z 24. 12. 1911.

45 NA, APA-ord., kart. 184 – koncept Zapletalovy žádosti vídeňskému c. k. ministerstvu kultu a vyučování ve Vídni z února 1914.

46 Zemský archiv Opava (dále ZA Opava), pracoviště Olomouc, Arcibiskupství Olomouc (dále AO), kart. 818.

47 Nepomucenum Řím, Boh., kart. 3 – dopis F. Zapletala vicerektoru Dvořákovi z 18. 1. 1914 – na podzim 1913 vyslovil obavu z dalšího národnostního vývoje koleje tehdejší ministr kultu a vyučování Max Hussarek, protože se po příchodu Moravanů obával změny v neprospěch německy mluvících bohoslovců.

výše příspěvků jednotlivých biskupů takto: pro pražskou arcidiecézi devět, pro královéhradeckou deset, pro litoměřickou pět a pro českobudějovickou čtyři místa. Počet se dal maximálně navýšit na třicet s ohledem na kapacitu objektu.

Kolej i přes výhodnou polohu dávno po všech stránkách nevyhovovala, byla vlhká, malá a nesplňovala hygienické požadavky. Z tohoto důvodu neměl ústav vlastního spirituála a jeho funkci vykonával přetížený vicerektor. Ani v nejmenším se nemohlo pomýšlet na systemizaci dalšího odborníka, který by vedl s alumny disputace, repetice, o prázdninách homiletiku a výuku katechismu, případně organizoval přednášky o rakouském církevním právu, umění nebo archeologii a procvičoval jazyky. Společně se snahou zapojit do studia bohoslovce z Moravy bylo potřeba vyřešit základní otázku rozšíření nebo výstavby nové koleje. Již v roce 1912 zpracoval architekt Leonori návrh ústavní novostavby, schválený většinou zainteresovaných, například mons. Lorenzellim, K. Kašparem, M. Píchou, F. Zapletalem a dalšími, kteří přišli do styku se starou kolejí. Se zadáním stavebních plánů se čekalo na konečné vyjádření olomouckého arcibiskupa,⁴⁸ odpověď se očekávala kolem Velikonoc roku 1913 a potom měl pražský arcibiskup L. Skrbenský objednat plány na výstavbu nového objektu. Arcibiskup Bauer stále váhal a odkládal stanovisko o připojení Moravy, a tak se dokonce začalo uvažovat o využití původního návrhu, koncipovaného tak, aby se kolej dala kdykoliv rozšířit. Zapletal se však stále nevzdával myšlenky, že se Morava nakonec připojí.⁴⁹ V březnu 1913 posoudil architekt Otakar Bureš předložené plány, nebyl s nimi však spokojen, zdály se mu nepropracované. Přestože by podle jeho názoru nebylo možné v Rakousku něco tak nedokonalého postavit,⁵⁰ nezastavily se další práce a jednání.

Už na začátku roku 1914 bylo vedení koleje pověřeno úkolem sestavit harmonogram přípravy a realizace novostavby pro únorové jednání českých a moravských biskupů.⁵¹ Netrpělivému F. Zapletalovi se zdálo, že se postupuje pomalu jen neoficiálním jednáním s pražským arcibiskupem a jednotlivými biskupy bez jakéhokoliv jasného výsledku. Proto opakovaně

48 Nepomucenum Řím, Boh., kart. 3 – dopis F. Zapletala vicerektoru Dvořákovi z 30. 1. 1913.

49 Tamtéž – dopis F. Zapletala vicerektoru Dvořákovi z 21. 4. 1913.

50 Tamtéž – posudek O. Bureše z 6. 3. 1913.

51 Tamtéž – dopis F. Zapletala vicerektoru Dvořákovi z 20. 1. 1914, už před tím si neznámý pisatel 7. 1. téhož roku výstižně poznamenal: „Začneme dokud žije kar. Bauer, jinak nic nedostaneme, aneb sejde se spojení s Moravou“.

apeloval na vicerektora Dvořáka,⁵² aby společně s rektorem zahájil urychlená úřední jednání se Svatým stolcem. Minimální aktivitu ze strany vedení koleje způsobily pravděpodobně přetrvávající neshody mezi přetíženým Dvořákem a liknavým italským rektorem Francescem Solierim.⁵³

Přípravu stavby negativně ovlivnilo několik různých faktorů. Doma bylo třeba ověřit existenci stavebního fondu kardinála Schönborna, kde mělo být údajně uloženo sto tisíc korun ve státních obligacích. Jednání, vedená jménem českého episkopátu hradeckým biskupem Josefem Doubravou,⁵⁴ neměla jasnou koncepci a zbytečně se protahovala, protože do nich zasahovala spousta lidí a jejich názory se často měnily. Také architektovy návrhy od samého začátku nevycházely z reálných ekonomických možností a nerespektovaly základní stavební požadavky (například rozměry některých pokojů a umístění kaple).⁵⁵

Nabízela se různá řešení, někteří zúčastnění se přikláněli k tomu, aby se odkoupily sousední domky, budova koleje se prodala a stavělo se v bezprostředním sousedství.⁵⁶ Nákup domů a změna stavební dispozice objektu ve via Sistina by však vyžadovaly značné terénní úpravy a s tím související zvýšení nákladů. Zapletal měl dojem, že se stále přeshlapuje na místě a po měsících úvah nejsou vidět žádné konkrétní výsledky.⁵⁷ Na Doubravovu žádost vypracoval v březnu 1914 uznávaný architekt Josef Fanta⁵⁸ posudek na změněné Leonoriho náčrty a plány. Našel v nich řadu zásadních konstrukčních nedostatků, odmítl italské návrhy a poukázal na to, že se

52 Jan Evangelista Dvořák (1880–1918), vystudoval filozofii a teologii v Římě 1900–1905, vysvěcen na kněze 28. 5. 1904, vicerektorem koleje v letech 1909–1918.

53 NA, APA-ord., kart. 184 – dochované prameny dokládají, že se problémy mezi F. Solierim a vicerektorem J. E. Dvořákem postupně vyhrocovaly a gradovaly v roce 1911, protože Solieri neplnil základní povinnosti a zanedbával studenty. Když jeho místo suploval Dvořák, měl rektor dojem, že si присvojuje rektorská práva. F. Zapletal, který se stal prostředníkem sporu, vyřešil záležitost jednoznačně, když napsal dne 15. 10. 1911 pražskému arcibiskupu: „*At rektor dělá rektora a pak nebude muset té úloze podjímati se vicerektor.*“ Solieri s Dvořákem nebyl spokojen, a proto ho očerňoval z neoblíbenosti u řady alumnů, z ultranacionálního smýšlení, politikaření a tvrdých autoritářských způsobů.

54 Josef Doubrava (1852–1921), vysvěcen na kněze 1876, profesor pražské teologické fakulty 1884–1892, rektor arcibiskupského semináře 1890–1893, svatovítský kanovník 1894–1903, biskup v Hradci Králové 1903–1921, apoštolský administrátor pražské arcidiecéze 1918–1919.

55 NA, APA-ord., kart. 184 – dopis J. Doubravy arcibiskupu Skrbenskému z 22. 1. 1914.

56 Nepomucenum Řím, Boh., kart. 3 – dopis K. Kašpara vicerektoru Dvořákovi z 24. 2. 1914.

57 Tamtéž – dopis F. Zapletala vicerektoru Dvořákovi z 13. 1. 1914.

58 Josef Fanta (1856–1954), už měl za sebou stavbu Hlávkových kolejí, nádraží Františka Josefa (dnešní Hlavní nádraží) a Mohylu míru na Prackém kopci nedaleko Slavkova připomínající vítězství nad Napoleonem v roce 1805.

měly zhotovit v Čechách především kvůli stálému kontaktu investora s architektem a stavební firmou. Podle jeho názoru bylo u nás dost schopných architektů, obeznámených s římskými poměry, takže „by stavbu koleje projektovati mohli úplně v souladu s rázem architektonické krásy staveb římských, nevybočující z mezi ladné prostoty, která má být příznačnou ústavům církevním.“⁵⁹ Další nepřehlédnutelnou výhodou byla možnost úzké spolupráce s F. Zapletalem, který realisticky vycházel z dosavadních zkušeností, a s trochou nadsázky by se o něm dalo říci, že byl i „hnacím motorem“ celé akce.

Po otevření koleje Moravanům nabyla myšlenka stavby nového objektu pro čtyřicet pět studentů a tři nebo čtyři představené konkrétnější podobu. Snahy o jeho výstavbu v jiné lokalitě souvisely s přestěhováním a opětovným přiblížením k Urbanově koleji na vrchu Janikul.⁶⁰ Spojení finančních prostředků rakouského ministerstva kultu a vyučování a českého a moravského episkopátu bylo jedinou možnou cestou při budování moderní česko-moravské koleje s velkou kaplí, sálem, knihovnou, studijními prostorami, tělocvičnou, koupelnami, ústředním topením a místnostmi pro biskupy, přijíždějícími za svými povinnostmi do Říma. Už tehdy se počítalo s přístavbou samostatného traktu pro řádové sestry, které se bohoslovcům měly starat o každodenní chod koleje, především o přípravu jídla a prádlo. Náklady na výstavbu nového ústavu se tehdy odhadovaly na milión lir, jednání však nakonec ztroskotala na neschopnosti najít vhodný stavební pozemek.

Jednou z možných variant bylo využití pozemku za vilou Borghese, zakoupeného arcibiskupem Bauerem, a finančního daru čtyřiceti tisíc na jeho výstavbu. Při rozhodování o vhodnosti koupě parcely na předměstí pro stavbu nové českomoravské koleje se měli jako znalci tamních poměrů vyjádřit a pomoci svým stanoviskem arcibiskupu Lvu Skrbenskému bývalí římsští alumni K. Kašpar a M. Pícha a vicerektor F. Zapletal.⁶¹ Po zvážení všech okolností a nevýhod záměru, zvítězil nakonec v Praze názor, že parcela je příliš vzdálena od města, jeho kostelů, církevních slavností a univerzit.⁶² V případě, že by se uvažovalo o novém pozemku, dával Zapletal přednost koupí blíž k Lateránu a jeho univerzitě.⁶³ Dále upozorňoval na to, že

59 Nepomucenum Řím, Boh., kart. 3 – posudek J. Fanty z března 1914.

60 Z koleje ve via Sistina zabrala studentům cesta na přednášky do původní „Urbaniany“ tři minuty, protože byla v jejím sousedství.

61 V roce 1914 byli K. Kašpar a M. Pícha svatovítskými kanovníky a F. Zapletal vyšehradským kanovníkem.

62 Nepomucenum Řím, Boh., kart. 3 – dopis F. Zapletala vicerektoru Dvořákovi z 18. 6. 1914.

63 To se mu splnilo až o mnoho let později při výstavbě koleje Nepomucenum.

vedení koleje předpokládá, že za místo ve via Sistina utrží milión lir. V létě 1914 nemělo ještě kupce a na případné zahájení stavby však byly potřeba peníze na hotovosti. Vedení koleje nebylo v této věci jednotné a ukvapený a řádně nezpracovaný návrh předpokládal delší odbornou diskusi.⁶⁴ Do budoucna bylo potřeba objasnit ještě spoustu otázek, souvisejících s počtem studentů, existencí fondu na výstavbu, výší vybraných financí, umístěním koleje po dobu stavby, dopravní dostupností a dalších.⁶⁵ Na jejich řešení už nezbývalo mnoho času, veškeré snahy a plány rozšířit kolej a poslat do ní první Moravany zastavil začátek první světové války a rozpoutání italsko-rakouského konfliktu v roce 1915.

Kvůli němu museli všichni bohoslovci jako občané nepřátelského státu v květnu 1915 narychlo opustit Řím,⁶⁶ vrátit se domů a pokračovat ve studiích v Praze dokud se neupraví vztah Rakousko-Uherska k Itálii. Po předchozím jednání F. Zapletala a L. Skrbenského s rektorem pražského arcibiskupského semináře J. N. Říhánkem⁶⁷ bylo rozhodnuto o provizorním umístění Bohemica v semináři,⁶⁸ po té informoval pražský arcibiskup diecézní biskupy o náhradní výuce v Praze. Na základě jeho verdiktu se na české teologické fakultě Karlo-Ferdinandovy univerzity měly studovat první a druhý ročník teologie zároveň, filozofie byla plánována v příštím školním roce v Římě.⁶⁹ Vzájemné podmínky „hostování“ České koleje v semináři upravovala smlouva z 10. 10. 1915.⁷⁰ Brzy se ukázalo, že při stanovení délky studia v Praze šlo o velice optimistický odhad. Alumní, jejichž počet proti roku 1915 postupně klesl na polovinu,⁷¹ nakonec žili čtyři roky

64 NA, APA-ord., kart. 166 – zpráva vicerektora koleje F. Zapletala arcibiskupu Schönbornovi z 1. 6. 1914.

65 NA, APA-ord., kart. 184 – dopis vicerektora J. Dvořáka ze 13. 6. 1914 – v pražském fondu na výstavbu nové koleje bylo 100 až 150 tisíc korun a na Moravě bylo vybráno také 150 tisíc.

66 NA, APA-ord., kart. 183 – k odjezdu z koleje došlo 8. 5. 1915. V akademickém roce 1914–1915 studovalo v Římě 28 studentů.

67 Jan Nepomuk Říhánek (1863–1935), studium v koleji Propagandy fide v Římě 1883–1884, jeden z prvních studentů Bohemica 1884–1887, vysvěcen na kněze 5. 3. 1887, spirituál kněžského semináře v Praze 1898, rektor arcibiskupského semináře v Praze 1903–1925, později kaplan v břevnovském Vincentinu pro nevléčitelně nemocné.

68 Nepomucenum Řím, Boh., kart. 3 – dopis F. Zapletala vicerektoru Dvořákovi z 10. 9. 1915.

69 NA, APA-ord., kart. 184 – Skrbenského dopisy biskupům z 9. 9. 1915 a vedení koleje v Praze z 18. 11. 1919.

70 Nepomucenum Řím, Boh., kart. 3 – smlouvu podepsali J. N. Říhánek a J. E. Dvořák. V korespondenci se uváděla jako Česká kolej toho času v Praze a měla pro toto období také upravené razítko.

71 V akademickém roce 1918–1919 se zapsalo ke studiu jen 12 studentů, v předchozím roce 1917–1918 to bylo 14 osob.

jako chovanci Bohemica v arcibiskupském semináři a teprve na jaře roku 1919 se začal připravovat jejich návrat do Věčného města.

Pod dojmem událostí v Československu adresoval vicerektor Jan Evangelista Dvořák dne 18. listopadu 1918 pražskému ordinariátu rozklad o dalším osudu koleje pro případ, že dojde k očekávané církevní rozluce. Bohemicum podle něj mělo spojit katolickou církev v novém státě se Svätým stolcem. I když osud koleje byl do budoucna nejistý stejně jako vztah nového státu k církvi, soudil autor s odkazem na spojenectví ČSR s Francií, že nenastane horší právní situace než ve Francii, protože ani ta po rozluce nezrušila žádný ústav v Římě. Přestože zatím předpokládal, že republika bude hájit zájmy koleje a jejích příslušníků v cizině, vystačily by kolejní příjmy na vydržování osmi až deseti bohoslovců. Nevylučoval ani možnost zákazu jejich pozdější činnosti ve vlasti, tak jako se to stalo absolventům německé koleje Germanica, i když vycházel ze závazků Československa na mezinárodním poli. Ve svém elaborátu se dále věnoval finanční otázce vydržování alumnů, využití objektu, národnostní otázce, případnému prodeji vily v Trevi a dalším.⁷²

Osmatřicetiletému J. E. Dvořákovi, trpícímu několik let silným revmatismem, nebylo nadlouho dopřáno věnovat se povinnostem vicerektora, protože mu zbýval necelý měsíc života.⁷³ V prosinci 1918 nahradil zemřelého v jeho úřadu na více než pět let bývalý odchovanec Bohemica a pozdější spirituál arcibiskupského semináře v Praze Josef Bouzek.⁷⁴ Prokázal koleji velké služby za jejího působení v Čechách, nehynoucí zásluhy mu patří zejména za návrat studentů a obnovu ústavu v Římě po skončení první světové války.

Obnovení činnosti České koleje v Římě na podzim roku 1919 a její přeměna v celorepublikový ústav

Už na jaře 1919 upozorňovala správa České koleje se sídlem v Praze arcibiskupský ordinariát na nutnost návratu do Říma, protože si byla vědoma slábnoucí role katolické církve ve společnosti a negativního vlivu „moder-

72 Nepomucenum Řím, Boh., kart. 4 – kopie dopisu J. E. Dvořáka arcibiskupskému ordinariátu z 18. 11. 1918.

73 J. E. Dvořák (1880–1918), zemřel 11. 12. 1918 v Praze, pochován v Křečovicích.

74 Josef Bouzek (1880–1950), vystudoval teologii a filozofii v Římě 1902–1906, vysvěcen na kněze 23. 12. 1905, spirituál arcibiskupského semináře v Praze od listopadu 1912, vicerektor koleje 1918–1924.

nistických“ kněží na mladé nevyzrálé a nezkušené kleriky. Včasné vytržení z bouřlivého církevního reformního prostředí považovala za dostatečnou záruku správné výchovy a formování k celoživotnímu poslání.⁷⁵ Prozatímní vicerektor Josef Bouzek naléhavě žádal s blížícím se koncem akademického roku o podporu ústavu a urychlená jednání se Svatým stolicem a československou vládou o podzimním návratu do Věčného města.⁷⁶ Protože se značným znepokojením sledoval sekularizaci života v novém státě a odklon od tradičních duchovních hodnot, vyzval také k náboru vhodných bohoslovců v biskupských seminářích, kteří se po opětovném setkání s římskou univerzální církví měli stát její budoucí oporou. Mezitím podnikali neodkladné kroky v Římě i tehdejší rektor Bohemica⁷⁷ a Státní sekretariát, kteří společně usilovali o navrácení a přiznání všech svobodných práv koleji.⁷⁸ Arcibiskupský ordinariát zaslal 23. června 1919 dopis rektoru koleje mons. F. Solierimu. V něm uvedl Bouzkovy pádné důvody pro její obnovu a brzký návrat studentů do Říma a požádal jej o účinnou pomoc v této záležitosti.⁷⁹

Je třeba si připomenout, že se katolická církev spojovaná donedávna s vládnoucími Habsburky ocitla po Huynově rezignaci na svatovojtěšský stolec ve složité situaci, takže nedokázala zabránit vnitřnímu rozkolu a nečekanému odlivu věřících. Není bez zajímavosti, že se státní správa několik měsíců po vzniku Československa také začala zajímat o využití Českého hospicu, získaného do majetku české katolické církve v 19. století K. Jänigem, a objektu bývalého teologického ústavu v Římě. Už v červenci roku 1919, tedy ještě před návratem českých bohoslovců do Věčného města, navrhovalo ministerstvo školství a národní osvěty zabránit České koleje pro Československou republiku s odůvodněním, že „*je nemyslitelno, aby ještě nyní byli čeští kněží do Říma na výchovu posíláni*“.⁸⁰ Kromě toho samozřejmě počítalo se zrušením dosavadního

75 K poměrům v katolické církvi po vzniku Československa Marek, P.: Církevní krize na počátku první Československé republiky (1918–1924). Brno 2005; též: Arcibiskup pražský prof. Dr. František Kordač. Nástin života a díla apogety, pedagoga a politika. Olomouc 2005.

76 Nepomucenum Řím, Boh., kart. 4 – Bouzkova žádost arcibiskupskému ordinariátu čj. 23 z 22. 5. 1919.

77 Francesco di Paola Solieri (1859–1928) byl čtvrtým rektorem v letech 1907–1919.

78 Nepomucenum Řím, Boh., kart. 4 – nota Státního sekretariátu rektoru F. Solierimu č. 88940 z 26. 3. 1919.

79 NA, APA-ord., kart. 183 – zpráva arcibiskupského ordinariátu vicerektoru Bouzkovi z 19. 8. 1919, podepsaná generálním vikářem M. Píchou a F. Hrubíkem.

80 NA, MŠaNO, 1918–1949, kart. 3545 – paradoxně šlo o návrh referenta MŠaNO, bývalého faráře, Bohumila Zahradníka-Brodského na zabránění koleje čj. 30101/1919 z 8. 7. 1919. Jeho bratr Isidor byl předním exponentem Jednoty katolického duchovenstva. K uplatnění B. Zahradníka a katolických kněží ve státní správě po r. 1918 srovnej Marek, P., Církevní krize, s. 50 an.

stipendia z fondu náboženské matice. Zamýšlelo umístit do objektu československé vyslanectví, případně v něm soustředit umělce nebo vědce, pobývající dlouhodobě nebo krátkodobě v italském hlavním městě s odůvodněním, že se jako součást předchozích finančních sbírek v Čechách stal národním majetkem. Oprávněně předpokládalo, že na kolej vznese nárok jménem českého episkopátu i pražský arcibiskup.

Obrátilo se proto na ministerstvo zahraničních věcí a žádalo o podniknutí potřebných diplomatických kroků a zajištění budovy České koleje a letní vily v Trevi pro některý z navržených účelů. Variantou, která se nabízel, bylo využití objektu pro Historický ústav, jehož stipendisté z řad českých archivářů a historiků pravidelně studovali ve vatikánském archivu a knihovně.⁸¹ Československé vyslanectví u italského krále se sídlem v Římě, které před navázáním diplomatických styků ČSR se Svatým stolcem vyřizovalo veškeré diplomatické záležitosti,⁸² odpovědělo v srpnu 1919 ministerstvu školství, že pokud stát nezabavil majetek českého hospice, lze jednat o nájmu pouze s vicerektorem koleje v Praze, protože italský rektor Solieri odmítl jakákoli úřední jednání před formálním uznáním Československa Svatým stolcem.⁸³ Brzy se ukázalo, že dosavadní iniciativa státní správy byla naprosto zbytečná, protože také arcibiskup Kordač podnikal potřebné kroky k obnovení tradice a urychlenému návratu chovanců do koleje.

Dne 5. listopadu 1919 odjelo z rozhodnutí pražského arcibiskupského ordinariátu do České koleje prvních sedm studentů. Po zajištění

81 Eršil, J.: Monumenta Vaticana. In: 130 let zemského archivu. Sborník příspěvků z konference konané u příležitosti 130. výročí založení Zemského archivu a 100. výročí úmrtí jejího zakladatele a 1. ředitele prof. A. Gindelyho. Státní ústřední archiv Praha 1993, s. 37–39 – jednání o ustavení samostatného historického ústavu mezi Zemským výborem v Praze a v Brně, zemským archivem, ministerstvem školství a ministerstvem zahraničních věcí začala v roce 1920. V roce 1921 byly Československému historickému ústavu v Římě zajištěny po dohodě s MZV prostory v budově vyslanectví při Svatém stolci ve Via Virginis Orsini a v roce 1922 probíhala jednání o nájmu bytu ve spolupráci s vyslanectvím ČSR v Itálii. Samostatný Československý ústav historický (Istituto storico cecoslovaco in Roma), podřízený ministerstvu školství a národní osvěty, byl konstituován v březnu 1923. Ministerstvo školství zakoupilo pro ústav v roce 1926 bytové prostory nedaleko vatikánského archivu ve Via Crescenzo, kde setrval až do začátku druhé světové války. V současné době zde sídlí velvyslanectví České republiky u Svatého stolce, které se sem nastěhovalo na podzim roku 1990 několik měsíců po obnovení diplomatických styků Československa s Vatikánem, když v mezidobí sídlilo v bohoslovecké koleji Nepomucenum /pozn. aut./.

82 Po navázání diplomatických vztahů s Vatikánem v roce 1920 sídlili v Římě dva vyslanci, první s pověřením pro Itálii (od 25. 1. 1920 dr. Vlastimil Kybal), druhý pro Svatý stolec.

83 NA, MŠaNO, kart. 3545 – Česká kolej čj. 21540/1922 ze 7.3.1922.

nejnutnějších formalit, což obnášelo patnáct tisíc italských lir na cestu a pobyt, pasy a víza pro budoucí bohoslovce a jejich doprovod, se všichni vydali vlakem do Říma přes Vídeň a Benátky. S budoucími teology cestovali bývalý a současný vicerektor František Zapletal a Josef Bouzek. Po ukončení posledního pražského školního roku 1918–1919 zůstali v koleji jen čtyři chovanci. Dva byli fyzicky slabí a jako studenti 4. ročníku neměli dostatečnou filozofickou a teologickou průpravu, takže se ani nepředpokládal jejich odjezd do Říma,⁸⁴ třetímu hrozil v polovině července 1919 nástup vojenské služby. Zbýval jediný, který by byl schopen plnit studijní povinnosti v některém z vyhlášených římských ústavů, a tím byl student 3. ročníku pražské České koleje Václav Černý.⁸⁵ K němu bylo dne 1. 11. 1919 přijato šest nových „spolužáků“ a ti se připravovali na cestu, studium a několikaletý pobyt v Itálii. Pět alumnů pocházelo z pražské arcidiecéze, kromě zmíněného Václava Černého to byli Ladislav Havel, Julius Hevera, František Výborný a Antonín Stříž, Václav Baštík z královéhradecké a Josef Bařka z litoměřické diecéze.

V rakouském hlavním městě se výpravě dostalo laskavého přijetí nejprve u nuncia Valfré di Bonzo⁸⁶ a potom na italském vyslanectví. To zařídilo lístky, rezervaci kupé a dokonce jeho ozbrojenou ostrahu, brzy se také ukázalo, že podniknuté kroky měly své opodstatnění. F. Zapletal popisoval po příjezdu do Říma arcibiskupu Kordačovi své zážitky slovy: „Dva karabiniéři nám střežili na nádraží kupé! Bez tohoto opatření nebyli bychom se vůbec do vlaku dostali. Jiné ještě opatření nám chránilo místa po celou cestu.“⁸⁷ Zdá se, že v tomto okamžiku opustilo cestující štěstí, i když mohli považovat další události za součást zkoušky. Vlak do Benátek odjížděl proti původnímu plánu až následující den ráno a všechny

84 Nepomucenum Řím, Boh., kart. 4 – podle seznamu chovanců papežské České koleje v Římě, t. č. v Praze z 1. 11. 1919, a dochovaného katalogu alumnů (Catalogus alumnorum...), šlo o Josefa Vladyku (nar. 1897) a Josefa Ježka (nar. 1895), kteří byli přijati do koleje v Praze v říjnu roku 1916 a také zde nakonec dokončili studia. Vysvěcení na kněze byli společně 11. 7. 1920.

85 Tamtéž – žádost vicerektora Bouzka arcibiskupského ordinariátu v Praze o přesídlení a zabezpečení České koleje z 22. 5. 1919.

86 Teodoro Valfré di Bonzo (1853–1922), církevní hodnostář a vatikánský diplomat, krátce působil ve vatikánské diplomacii a zastával různé funkce v církevní hierarchii v Itálii (například biskup v Como a ve Vercelli). Titulární biskup v Trebizondě, nuncius v Rakousku od 1916 až do rozpadu monarchie v roce 1918. V první polovině listopadu 1918 intervenoval u představitelů československého národního výboru za dodávky potravin pro hladovějící Vídeň.

87 NA, APA-ord., kart. 184 – dopis F. Zapletala arcibiskupu Kordačovi z 15. 11. 1919, s. 2.

hotely byly bohužel obsazené. Utrmácených cestovatelů se nakonec ujali redemptoristé a nabídli jim stravu a nocleh. Při přestupu v Benátkách se však několik bohoslovců opozdilo. Nakonec na to doplatil vicerektor Bouzek, který je hledal, zmeškal vlak a do Říma musel dojet až dalším rychlíkem. Naneštěstí měl u sebe všechny jízdenky a veškerou finanční hotovost, a tak musel Zapletal s bohoslovci přemlouvat průvodčí, aby je nevyasadili nebo nepokutovali. Zdaleka to nebyla poslední nepříjemná situace, další na ně čekaly po příjezdu do Říma 10. listopadu a v následujících dnech.

Až na místě se ukázalo, že se minuly jejich zprávy o příjezdu se zamítavými stanovisky rektora koleje Francesca Solieriho, doporučujícími jeho odložení o několik týdnů kvůli obsazení a neutěšenému stavu objektu.⁸⁸ Kolejní prostory pro bohoslovce nebyly připraveny k trvalému obývání, protože v nich dosud žili mechitaristé.⁸⁹ Naštěstí se pro všechny podařilo zajistit prozatímní ubytování v německém Germanicu. Po několika dnech se ukázalo velice šťastným rozhodnutím poslat na tři měsíce s vicerektorem Bouzkem zkušeného Zapletala, který měl v římských a vatikánských církevních kruzích stále dost známých. Oba čekala spousta práce, zatímco italský rektor si mnoho starostí o kolej nepřipouštěl.⁹⁰ Zapletal využil svých zkušeností a dřívějších kontaktů a brzy po příjezdu zahájil řadu jednání ve Státním sekretariátu, protože delší setrvání v německém teologickém ústavu bylo politicky nepřijatelné. Vatikán naštěstí pochopil složitou situaci a při audienci u papeže dne 13. 11. se mu dostalo ujištění, že se kolej musí urychleně uvolnit pro české bohoslovce. Během rozhovoru se Benedikt XV. zajímal také o působení exalumnů v praktickém životě, výběr dalších kandidátů, konsekraci arcibiskupa F. Kordače, vztah církve a státu a o možnou odluku.

Na konci listopadu, přesněji 29. listopadu 1919, se všem podařilo nastěhovat do zanedbané a zpustlé koleje v Sixtinské ulici č. 128, která nebyla za války udržována a značně utrpěla pobytem mechitaristů.⁹¹ V po-

88 Tamtéž – pravděpodobně poslední Solieriho odpověď o stavu koleje pražskému arcibiskupu je z 6. 11. 1919.

89 Mechitaristé byli arménskou mnišskou komunitou, založenou v roce 1701 Petrem Manukem ze Sebasty, zvaným Mechitarem (Utěšitelem). Kvůli turecké okupaci přesídlili v roce 1715 do Benátek.

90 NA, APA-ord., kart. 184 – zde je dostatek zmínek o problémech se Solierim z předchozích let.

91 Tamtéž – dopis F. Zapletala arcibiskupu Kordačovi z 16. 12. 1919, s. 2. Jak vyplývá z předchozího textu, do objektu koleje s kostelem se neinvestovalo ani před válkou, protože se delší dobu uvažovalo o výstavbě nového.

dobném stavu byl i nejdůležitější zdroj kolejních příjmů – český hospic a nájemní domky. Lépe na tom nebyla ani prázdninová letní vila v Trevi, sloužící za války jako městskej útulek pro chlapce padlých vojáků, zajatců a vystěhovalců. Všechny budovy vyžadovaly značné finanční investice, kvůli studentům se přednostně prováděly nejnnutnější opravy v koleji. Naneštěstí stouply ceny řemeslnických prací a domovní daň natolik, že pohltily veškeré příjmy z nájmu. Kromě toho dlužili nájemníci koncem roku 1919 asi čtyřicet tisíc, protože vycházeli z výnosu italského místodržitelství z června 1915, zakazujícího nepřátelským státům soudní vymáhání dlužného nájemného od Italů. Česká kolej se tedy nemohla jako součást Rakouska domáhat svých práv,⁹² k odvolání místodržitelského dekretu došlo až po zásahu kardinála státního sekretáře P. Gasparriho⁹³ na jaře 1919.⁹⁴

Při podrobnějším ohledání stavu nemovitostí se ukázalo, že šedesátiletý rektor Solieri neplnil svoje základní povinnosti. O vilu Albertini, kterou obýval, se však staral příkladně a dal ji upravit na náklady koleje za částku srovnatelnou s nutnými opravami koleje i domů. Jediným řešením, jak rychle získat potřebné finanční prostředky na opravu a provoz koleje, byl prodej Albertini. Původně navrženou prodejní cenu ve výši tři sta tisíc lir považoval Zapletal za nevýhodnou. Ani po příjezdu bohoslovců nezměnil Solieri svoje návyky, dál obýval Albertinu a vůbec se nezajímal o nové dění. F. Zapletal informoval rozladěně pražského arcibiskupa o jeho nedbalém přístupu. „*Musíme ho sami vyhledávat. Ten stav potrvati nemůže a nesmí, v zájmu koleje a z ohledu na alumny.*“⁹⁵ Situace byla natolik neudržitelná, že o ní Zapletal neprodleně informoval prefekta kongregace seminářů a uni-

92 Nepomucenum Řím, Boh., kart. 4 – žádost vicerektora Bouzka ministerstvu zahraničí čj. 7 z 6. 2. 1919. Po uznání Československa Itálií žádala kolej ministerstvo zahraničních věcí a jeho prostřednictvím vyslanectví v Římě o zrušení platnosti tohoto nařízení pro kolej, jakožto součásti ČSR.

93 Pietro Gasparri (1852–1934), apoštolský delegát v Peru, Ekvádoru a Bolívii 1898, sekretář pro církevní záležitosti od roku 1901, významně se podílel na kodifikaci církevního práva a publikaci Codexu iuris canonici, kardinálem 1907, kardinál-státní sekretář od roku 1914, měl značný podíl na formulování zahraniční politiky Vatikánu za Benedikta XV. a Pia XI., kardinál komoří 1914–1930. Měl zásadní podíl na jednání s fašistickou vládou na řešení tzv. římské otázky od roku 1926, ukončeném podpisem tzv. Lateránských smluv roku 1929. Zasloužil se o uzavření modu vivendi s Československem 1927. Opustil funkci státního sekretáře v roce 1930.

94 Nepomucenum Řím, Boh., kart. 4 – nota státního sekretáře rektoru koleje F. Solierimu č. 88940 z 26. 3. 1919.

95 NA, APA-ord., kart. 184 – dopis F. Zapletala arcibiskupu Kordačovi z 16. 12. 1919, s. 4.

verzit kardinála Bisletiho⁹⁶ a kardinála státního sekretáře Pietra Gasparriho a její řešení na sebe nenechalo dlouho čekat.

Rektor Solieri na Zapletalovu výzvu k uvolnění obývané Albertini a přestěhování do koleje nejprve nereagoval a o několik dnů později sdělil oběma zástupcům obnoveného ústavu, že se do něj nevrátí. Z toho Zapletal usoudil, že má slíbeno jiné místo.⁹⁷ Při soukromé audienci u Svatého otce 10. ledna 1920, během níž referoval o poměrech v koleji a jejím hospodaření za války, samozřejmě přišla řeč i na rektora.⁹⁸ Benedikt XV. byl o problému informován z různých míst a tak Zapletalovi oznámil jméno jeho nástupce mons. Leopolda Capitaniho. F. Solieri se měl podle papežových slov soustředit na práci v kongregacích a měl být brzy jmenován auditorem Roty (nejvyššího vatikánského soudu). Dalším pozitivním výsledkem audience bylo odložení úhrady nedoplatku z půjčených peněz od Svatého otce a opětovné přikázání výnosu svatopetrského halře z českých diecézí Bohemicu. Papež prokázal během rozhovoru dobrou znalost politických i církevních poměrů v Čechách. Při setkání s bohoslovci v předpokojí pracovny vybízel mladé muže, aby si vážili svého povolání a maximálně využili pobytu v Římě pro své vzdělání. „Audience působila na chovance tak mocným dojmem, že nemluvili pak téměř ničeho ani na zpáteční cestě, ani při obědě. Teprv při večerní rekreaci se jim pořádně jazyky rozvázaly“.⁹⁹

Pátý den po slyšení u papeže, to je 15. 1. 1920, byl oficiálně jmenován nový rektor koleje L. Capitani, narozený v roce 1863.¹⁰⁰ Bránil se přijmout úřad v pořadí už pátého rektora s poukazem na špatné zdraví a péči o dvě nezaopatřené sestry a přiměla ho k tomu až vůle papeže Benedikta XV., k jehož oblíbencům patřil. Ve svém věku už za sebou měl dostatek životních zkušeností a skvělou kariéru. Dosud zastával úřad papežského proto-notáře, kanovníka sv. Jana Lateránského v Římě, ředitele apoštolské kanceláře, profesora římského kněžského semináře, kde přednášel patristiku

96 Gaetano Bisleti (1856–1937), doktorát teologie 1879, domácí prelát a papežský komoří 1901, kardinál děkan 1911, bailli suverénního řádu maltézských rytířů 1914–1937, účastník konkláve 1914 a 1922, korunoval Pia XI. papežskou tiárou 12. 2. 1922, prefekt kongregace seminářů a univerzit 1915–1937, nejdéle sloužící kardinál děkan 1916–1928, potom kardinál kněz 1928–1937, prezident papežské komise pro biblická studia 1932, velkokancléř Gregoriánské univerzity, prezident papežské komise pro sakrální hudbu.

97 NA, APA-ord., kart. 184 – dopis F. Zapletala arcibiskupu Kordačovi z 3. 1. 1920, s. 2–3.

98 Tamtéž – dopis F. Zapletala arcibiskupu Kordačovi z 11. 1. 1920, s. 1–2.

99 Tamtéž – dopis F. Zapletala arcibiskupu Kordačovi z 11. 1. 1920, s. 3.

100 Tamtéž – oficiální oznámení Státního sekretariátu arcibiskupu Kordačovi o Capitaniho jmenování rektorem koleje č. B 2361 ze 7. 2. 1920 a Capitaniho oznámení arcibiskupu Kordačovi téhož data.

a rétoriku. Byl neobyčejně vzdělaný (kromě doktorátu teologie, filozofie a práva měl státní zkoušku z literatury), byl výborný kazatel, laskavý a až dětinsky zbožný. Dne 21. 1. 1920 se přišel představit do kolejje a na Zapletalovu okamžitě udělal dobrý dojem.¹⁰¹ Brzy našel společnou řeč s bohoslovci v kolejji a „říkával, že je má raději než Italy“.¹⁰² V čele Bohemica stál až do náhlého úmrtí 4. května 1926,¹⁰³ aniž by se dožil splnění velkého snu – budování a otevření nového ústavu. F. Solieri těsně před formálním opuštěním rektorského úřadu odevzdal mnohokrát uřadovanou účetní knihu, kterou v době světové války vedl. O jeho schopnostech vypovídá Zapletalovo laconické konstatování: „Museli jsme všechno přepočítávat i na četných místech opravovat i sčítávání.“¹⁰⁴

Před koncem Zapletalovy tříměsíční „výpomocné mise“ se podařilo připravit prodej Albertini za 540 tisíc lir jedné z italských bank, která na sebe převzala s tím spojené finanční závazky. Kromě toho byly upraveny záležitosti správy domů, vymáhání a výběr nájmu a konečně uzavřeno vyúčtování kolejního hospodaření. Bez jeho pomoci, zkušeností a kontaktů z dřívějšíka, díky nimž zařídil rychle spoustu věcí a uvedl některé záležitosti do pořádku, by měl J. Bouzek mnohem složitější pozici a s řadou problémů by se potýkal možná ještě několik měsíců. Také pražský arcibiskup Kordač měl o starost méně, když mu Zapletal po svém návratu v polovině února 1920 osobně referoval o římských kolejních záležitostech.

Na Bouzkových bedrech teď ležely všední starosti s výchovou, výukou a provozem České kolejje. Životní podmínky v Římě se zhoršily, náklady na vydržování alumnů se proti předválečným poměrům zčtyřnásobily, takže původně stanovená částka pro dvacet osm studentů sotva stačila pokrýt potřeby sedmi, kteří přijeli na podzim roku 1919. Velký propad byl způsoben především nevýhodným kurzem koruny a italské liry. Roční dotace na alumnusy nestačila zdaleka na krytí všech nákladů, protože se s ohledem na teplé podnebí nedaly nakupovat potraviny ve velkém. Většina bohoslovců pocházela z chudých poměrů, a proto jim správa kolejje opatřovala na vlastní náklady veškeré zimní a letní šatstvo, prádlo i obuv. Kromě toho hradila letní pobyt a cesty do Trevi, zajišťovala udržování budov, nákup

101 Tamtéž – dopis F. Zapletalova arcibiskupu Kordačovi z 22. 1. 1920, s. 2–3.

102 Nekrolog „Za monsignorem Capitanii“ od J. Bouzka, uveřejněný v Čechu, č. 110 ze dne 6. 5. 1926, s. 5.

103 Archiv ministerstva zahraničních věcí (dále AMZV), II. sekce, 1918–1939, kart. 33 – úmrtí rektora L. Capitanioho oznámil MZV chargé d'affaires vatikánského vyslanectví dr. E. Jelen telegrafickou depeší dne 5. 5. 1926.

104 NA, APA-ord., kart. 184 – dopis F. Zapletalova arcibiskupu Kordačovi z 22. 1. 1920, s. 3.

knih pro knihovnu, učebnic a bohoslužebných paramentů. Také bylo nutno upravit plat vicerektora, aby měl prostředky na nákup nezbytného ošacení. Na rozdíl od poměrů v Československu netrpěl Řím nedostatkem, běžně byly k dostání potraviny, látky a oblečení, vše bylo jen otázkou peněz.¹⁰⁵ Neúměrně rostoucí výdaje koleje dokládá odčerpávání částky utržené za prodej Albertini, z níž na konci roku 1922 zůstalo na hotovosti necelých 35 tisíc lir.¹⁰⁶

Týden po příjezdu do Říma začali alumni navštěvovat přednášky v „Propagandě“, protože o sedmiletém studijním plánu na Gregoriánské univerzitě se vzhledem k jejich počtu a ubytovacím podmínkám zatím neuvažovalo. Všechny římské koleje a semináře (kromě ruské, řecké a polské koleje) byly na rozdíl od poloprázdných seminářů v ČSR do posledního místa obsazeny. Po několika týdnech pobytu bylo třeba řešit první vážné kázeňské přestupky Ladislava Havla z pražské diecéze, končící vyloučením z koleje. Havel se choval neslušně a vzpurně, nerespektoval kolejní pravidla, četl a půjčoval zakázané knihy, které si s sebou přivezl. Při pohovoru s vedením Bohemica přiznal bezvěrectví. Z obavy, aby svými názory negativně neovlivnil ostatní, byl nejprve napomenut a záhy propuštěn.¹⁰⁷

I přes pozdější příjezd do Říma a stěhování do vlastní koleje během semestru obstáli studenti při prvních zkouškách. Nedosáhli sice nejlepšího hodnocení, ale vicerektor v tom viděl Boží vůli a pokyn k motivaci k systematictějšímu studiu a vynikajícím studijním výsledkům v dalších semestrech.¹⁰⁸ Nejhuř nakonec dopadli nejstarší a nejzkušenější, kteří pomáhali s učením úplným začátečníkům. Lepší výsledky se dostavily už v dalším semestru, přestože se na Propagandě kladly na posluchače přísnější požadavky než na jiných univerzitách. Po úspěšném uzavření prvního ročníku mohlo osazenstvo koleje vyjet se svým vychovatelem na prázdninový pobyt do Trevi, ten jej však musel zkrátit, vrátit se zpět a připravit kolej pro slavnostní konsekraci prvního diplomatického zástupce Svatého stolce v Československu.

105 Tamtéž – dopis F. Zapletala arcibiskupu Kordačovi z 2. 2. 1920, s. 2.

106 Tamtéž – průvodní dopis F. Zapletala arcibiskupu Kordačovi k ročnímu vyúčtování koleje z 8. 10. 1923, s. 2.

107 Tamtéž – Bouzkova zpráva arcibiskupu Kordačovi z 11. 1. 1920 a Relatio de administratione Pont. Collegii Bohemorum in Urbe in anno 1919, s. 3. Ladislav Havel se po svém propuštění z České koleje 11. 1. 1920 zdržoval dál v Římě a živil se různými pomocnými pracemi v kavárnách a obchodech.

108 Tamtéž – Bouzkův dopis arcibiskupu Kordačovi z 10. 3. 1920, s. 2–3.

Budoucím nunciem se měl stát čtyřicetiletý Clémente Micara se zkušenostmi ze Státního sekretariátu a tří nunciatur,¹⁰⁹ dosavadní delegát Svatého stolce u československého episkopátu, působící v Praze od podzimu 1919 jako prostředník mezi biskupskou konferencí a vídeňskou nunciaturou.¹¹⁰ Po jmenování apamejským biskupem (v Sýrii) v papežské konzistoři dne 7. 5. 1920¹¹¹ se vydal do Prahy bez biskupského svěcení kvůli plnění povinností, spojených s vedením a další prací nunciatury. Papež i státní sekretář kardinál Pietro Gasparri trvali na jeho konsekraci v Praze, neboť analogickým případem bylo vysvěcení polského nuncia mons. Achille Rattiho (pozdějšího papeže Pia XI.) ve Varšavě.¹¹² Hlavním důvodem byl, kromě ustáleného pravidla a budoucího příslibu dobrých vztahů k zemi nového působistě, především nedávný Micarův příjezd do Prahy.¹¹³ Nunciova rodina naléhala na vysvěcení v Římě zejména s ohledem na přání jeho staré matky, takže došlo ke změně původního papežova rozhodnutí a Benedikt XV. prohlásil myšlenku dát se konsekrovat v koleji „za velmi šťastnou“.¹¹⁴ Svatý stolec podmínil

-
- 109 Clémente Micara (1879–1965), narozen ve Frascati, absolvent Gregoriánské a později Lateránské univerzity a Papežské církevní akademie, vysvěcen na kněze 20. 9. 1902, ve službách Státního sekretariátu 1904–1909, sekretář nunciatury v Argentině 1909–1915, auditor nunciatury v Belgii 1915 a Rakousku 1916.
- 110 Příručka o navázání diplomatických styků a diplomatické zastoupení Československa v cizině a cizích zemí v Československu 1918–1985. Vydal Archivně dokumentační odbor Federálního ministerstva zahraničních věcí, Praha 1987, s. 193 – první oficiální zájem Svatého stolce lze datovat k 8. 11. 1918, kdy Benedikt XV. projevil kardinálu státnímu sekretáři Gasparrimu vůli vstoupit v přátelské vztahy s různými národy bývalé monarchie a svůj úmysl zdůvodnil starostí o spásu duší bez ohledu na teritoriální a politické změny. K navázání oficiálních styků mezi Československem a Vatikánem došlo přes očekávanou odluku církve od státu 24. 10. 1919 při návštěvě vídeňského papežského nuncia Valfré di Bonzo, doprovázeného auditorem nunciatury C. Micarou. Během přijetí u ministra zahraničních věcí bylo předáno písemné uznání Československa Svatým stolicem a Micara začal úřadovat jako zvláštní delegát apoštolské stolice u československého episkopátu.
- 111 Při této příležitosti byl také výslovně uveden jako zvolený pražský papežský nunciatus. Dne 9. 5. 1920 informoval vyslanec K. Krofta o podání žádosti o udělení agrémentu a 17. 5. 1920 bylo jeho jmenování nunciem úředně oznámeno, jmenování bylo považováno za poslední akt zřízení nunciatury. Předcházel mu jmenování Kamila Krofta prvním československým vyslancem a předání pověřovacích listin Benediktu XV. dne 22. 3. 1920, toto datum je považováno za datum oficiálního navázání diplomatických styků.
- 112 Ambrogio Damiano Achille Ratti (1857–1939), prefekt Vatikánské knihovny 1914–1919, apoštolský nunciatus v Polsku 1919–1921, z Polska byl de facto vypovězen pro své proněmecké postoje ve sporech o Horní Slezsko, arcibiskup milánský 1921–1922, papežem v letech 1922–1939.
- 113 AMZV, Politické zprávy (dále PZ), Vatikán 1920, zpráva vyslanec K. Krofta ministerstvu zahraničních věcí od 6. 5. do 20. 5. 1920 čj. 68/7/20 pol. z 20. 5. 1920, s. 1.
- 114 NA, APA-ord., kart. 184 – zpráva vicerektora koleje J. Bouzka arcibiskupu Kordačovi ze 17. 8. 1920, s. 1.

Micarův příjezd ukončením plebiscitu na Těšínsku, Spiši a Oravě.¹¹⁵ Diplomatically vyhověl přání rodiny a zároveň deklaroval snahu dobrých vztahů s Československem, kterému pomohl sám nuncius přáním uskutečnit symbolicky tento akt v České koleji. Souhlas s myšlenkou, „*aby první český nuncius byl konsekrován jaksí na české půdě, tj. v České koleji v Římě*“, vyslovil Micarovi i sám prezident T. G. Masaryk, jak řekl nuncius při návštěvě 2. 8. 1920 svému protějšku československému vyslanci K. Kroftovi.¹¹⁶ Údajně na výslovné Micarovo přání se stal společně s biskupem Antoniem Valbonesim druhým koncelebrantem sufragán hradecké diecéze a jeden z prvních exalumnů Bohemica K. Kašpar,¹¹⁷ kterého měl možnost poznat v paláci na Hradčanech už na podzim 1919 jako tehdejšího svatovítského kanovníka a svého souseda, jehož si brzy oblíbil.¹¹⁸ Nešlo sice o nic neobvyklého, nicméně to bylo příjemné přátelské gesto vůči zemi, která se na pár let měla stát jeho dalším domovem.¹¹⁹

Nunciovo vysvěcení kardinálem Gasparim se konalo dne 8. 8. 1920¹²⁰ a je téměř symbolické, že po slavnostním aktu v prostorách České koleje došlo v souvislosti s přípravou statut teologické fakulty v Bratislavě k diskusi mezi P. Gasparim a K. Kroftou¹²¹ o délce a úrovni studia teologie. Gasparri odmítl tradiční rakouský model čtyřletého studia teologie, navazujícího bezprostředně na gymnázia, a obhajoval nezbytné dvouleté studium scho-

115 Dejmek, J.: Kamil Krofta. Diplomatický deník 1919–1920. Praha 2009, s. 66.

116 Tamtéž, s. 72.

117 Informace o tom, kdo byl původcem myšlenky o Kašparově spoluúčasti při Micarově biskupském svěcení se liší. Citovaná PZ Vatikán 1920, zpráva vyslance K. Krofty ministerstvu zahraničních věcí od 6. 5. do 20. 5. 1920 čj. 68/7/20 pol. z 20. 5. 1920, s. 1 uvádí nuncia; publikace Život a dílo Karla kardinála Kašpara. Praha 1940, nestránkováno /publikace k 70. narozeninám pražského arcibiskupa K. Kašpara/, uvádí, že iniciátorem byl sám papež a bylo to na jeho výslovné přání. Nezpochybnitelným faktem je příjezd mons. Micary v doprovodu biskupa Karla Kašpara do Říma 1. srpna 1920.

118 ZA Opava, pracoviště Olomouc, AO, kart. 818 – Kašparův dopis Zapletalovi (?) z 6. 12. 1919.

119 Clémente Micara se po odchodu z Československa stal v roce 1923 nunciem v Belgii a internunciem v Lucembursku, kde setrval až do roku 1940, po okupaci Belgie 1940–1944 v Římě, stejný úřad zastával krátce i po roce 1945. Kardinálem od roku 1946, prefekt kongregace víry 1950, podprefekt kongregace obřadů (ritu) římské kurie 1950–1953, prezident papežské komise pro posvátnou archeologii od 1951, generální vikář v Římě (tj. neoficiální římský biskup 1951–1965) účastník konkláve 1958 a 1963 a druhého Vatikánského koncilu 1962–1964, zemřel po dlouhé nemoci v Římě 1965.

120 AMZV, PZ Vatikán 1920, zpráva vyslance K. Krofty ministerstvu zahraničních věcí od 26. 7. do 17. 8., čj. 229/24/20 pol. ze 17. 8. 1920, s. 3–4.

121 Kamil Krofta (1876–1945), historik, univerzitní profesor, diplomat a politik, vyslanec ve Vatikánu, Vídní 1921–1925 a Berlíně 1925–1927, dlouholetý spolupracovník E. Beneše, ministr zahraničních věcí 1936–1938, zatčen 1944, vyslyšán na Pankráci, vězněn v KT Terezín, zemřel krátce po osvobození na následky věznění.

lastické filozofie, předcházející teologii. Běžnou gymnaziální výuku filozofie považoval za nedostatečnou a v neúplném teologickém vzdělání viděl základ levicového smýšlení našich kněží. Vyslanec Krofta samozřejmě hájil zájem státu a upozorňoval Gasparriho na to, že sami profesori žádali kvůli nízké vědecké úrovni teologických fakult a jejich absolventů o přenesení pravomoci jmenovat profesory z biskupů na vládu.¹²² Nízkou úroveň našich teologických fakult potvrdil Kroftovi druhý den při návštěvě světící biskup K. Kašpar,¹²³ který však hájil společně s některými členy episkopátu kratší studium z obavy, aby delší pobyt v Římě neodradil další adepty. Diskuse na toto téma nebyla definitivně uzavřena, pokračovalo se v ní i v dalších letech.

Kromě obtížného jihoitalského klimatu měli posluchači největší problémy se zvládnutím veškerého studia, proto vicerektor J. Bouzek navrhol arcibiskupu Kordačovi převzít způsob výuky aplikovaný v Germanicu, kde nebyli studenti první rok příliš přetěžováni, aby lépe pronikli do přednášené látky. Zlepšení se podle jeho názoru dalo očekávat až po prodloužení studia na šest let, během kterých by studenti postupně zvládli všechny povinnosti.¹²⁴ Dalším úskalím pro bohoslovce z Bohemica byl učební plán, přizpůsobený dvouletému studiu filozofie. K delší šestileté docházce se klonil i papež, který při soukromé audienci dne 16. 12. 1921 nařídil vicerektori, aby kolejní nováčkové šli příkladem doma studujícím bohoslovcům a studovali v Římě dva roky filozofii a čtyři roky teologii.¹²⁵

Pro kolej představovala příprava nunciovy konsekrace sice chvilkové personální zatížení, byla ale i dobrou investicí do budoucna. Zchátralá kolej, kterou se nepodařilo během prvního školního roku dostatečně opravit, se začala upravovat o prázdninách až po Micarově vysvěcení. Neutěšený stav objektu charakterizoval pražskému arcibiskupu F. Kordačovi vicerektor Bouzek výstižně větou „*Věru jsem se styděl, když sem někdo přišel*“.¹²⁶ Uvědomoval si nutnost dalších stavebních zásahů,¹²⁷ protože kolejní novostavba byla zatím v nedohlednu a blížil se očekávaný příjezd arcibiskupa Kordače, kterému chtěl zajistit potřebné zázemí a pohodlí. I přes tento nedostatek byl nuncius s konsekrací spokojen a přislíbil koleji všemožnou

122 Dejmek, J.: Kamil Krofta, s. 73.

123 Tamtéž.

124 NA, APA-ord., kart. 184 – dopis vicerektora Bouzka arcibiskupu Kordačovi z 21. 2. 1921.

125 Tamtéž – dopis vicerektora Bouzka arcibiskupu Kordačovi z 18. 12. 1921.

126 Tamtéž – zpráva vicerektora koleje J. Bouzka arcibiskupu Kordačovi ze 17. 8. 1920, s. 1.

127 Tamtéž.

pomoc a přímluvu u papeže, protože oba měli stejný zájem na výběru dalších alumnů pro římská studia. Jak se brzy ukázalo, nezůstalo jen u planého slibu. Benedikt XV. sdělil biskupu Kašparovi při audienci 22. srpna 1920 přání, aby bylo do České koleje posíláno více chovanců z celého Československa a pověřil ho tlumočením tohoto prohlášení na nejbližší biskupské konferenci v září 1920.¹²⁸

Kašpar tedy sehrál roli prostředníka mezi Svatým stolcem a československým episkopátem, ve stejném duchu chtěl na biskupy apelovat po svém návratu do Prahy i nuncius Micara.¹²⁹ Diplomatický zástupce Svatého stolce předal pověřovací listiny prezidentu Masarykovi na zámku v Hluboších dne 9. 9. 1920. Není bez zajímavosti, že arcibiskup Kordač nabídl mladému diplomatovi kromě poloviny své rezidence se zařízením na Hradčanech i společnou stravu, a protože ji Micara nechtěl zdarma, byla tato částka věnována České koleji. Tehdy ještě asketický český primas netušil, že se jeho velkorysé gesto stane předmětem stížností a sporů dalších nunciů, obývajících společně dlouhá léta pražský arcibiskupský palác.¹³⁰ Ještě před nunciovým odjezdem z Říma se Bouzkovi dostalo ujištění, že Svatý otec chce mít a zvelebit Bohemicum. K tomu vicerektor pro arcibiskupa poznamenal: „Nyní i jasněji do budoucnosti zřím a velká kolej československá v nové budově důstojně nezdá se mi více za pomoci Sv. Otce a přízně Vaší Arcibiskupské milosti nedostižitelným ideálem.....Stav domů kolejních je žalostný a bylo by to pro kolej vysvobozením, kdyby je mohla zbourat a postavit novou kolej.“¹³¹ V podobném stavu byl i hospic, a proto navrhoval odprodej vládě, která by ho mohla v budoucnu lépe využít.

J. Bouzek se zároveň domníval, že rektoru Capitanimu bude brzy svěřeno jiné poslání. Přimlouval se u F. Kordače za to, aby se rektorem stal Čech s odůvodněním, že v případě italského rektora v čele Bohemica zůstává většina práce na vicerektorovi, přetěžovaném prací pro kolej, pedagogickými povinnostmi a prací pro československý episkopát. I když se veřejně nevyslovil proti Capitanimu, byl toho názoru, že v čele koleje by měl být

128 Bezdiček, J.: 25leté jubileum Papežské koleje Nepomucena v Římě. 70 let od založení české koleje. Řím 1954, s. 13.

129 NA, APA-ord., kart. 184 – zpráva vicerektora koleje J. Bouzka arcibiskupu Kordačovi ze 17. 8. 1920, s. 2.

130 Z odborné literatury a dobového tisku je dostatečně známo, že se Kordačův způsob života, který byl v protikladu ke stupňujícím se požadavkům nuncia Ciriaciho, stal pravděpodobně jedním z důvodů jeho vynucené rezignace v roce 1931.

131 NA, APA-ord., kart. 184 – zpráva vicerektora koleje J. Bouzka arcibiskupu Kordačovi z 6. 9. 1920, s. 3.

český rektor a zmínil se o něm také ve Státním sekretariátu před Tedeschinim.¹³² Ten mu řekl, že je plně v kompetenci československého episkopátu zažádat o změnu.¹³³ Nelze posoudit, zda šlo o oficiální nebo Tedeschiniho soukromé stanovisko. Nominace italského rektora do čela Bohemica v době jejího vzniku byla zdůvodňována koexistencí české a německé národnosti v ústavu a italský rektor měl být zárukou eliminace jakýchkoliv národnostních třenic. Z tohoto důvodu hájil Svatý stolec jmenování dalších italských rektorů, přestože podle zakládací listiny Lva XIII. z 1. 1. 1890 nebylo určeno, jaké národnosti má být rektor koleje. Bohemicum přesto nadále zůstávalo jedním z posledních ústavů bez národního rektora.

Úsilí biskupů o vybudování nové koleje se opíralo o řadu argumentů, prvořadým cílem byla snaha zajistit kvalitní vzdělání většímu počtu alumunů z celého Československa, protože je na odpovídající úrovni nemohl poskytnout žádný domácí ústav.¹³⁴ Biskupská konference se na zasedání 13. 10. 1921 rozhodla umožnit přístup do koleje i kandidátům kněžství ze Slovenska. Pražský arcibiskupský ordinariát podal o dva dny později oficiální žádost zemské politické správě s odkazem na předchozí spojení moravské s českou církevní provincií v roce 1914, kdy se jednalo o povolení studia Moravanů v České koleji. Po rozhodnutí o rozšíření koleje v Římě pro alumny všech diecézí v ČSR požadoval arcibiskup F. Kordač na arcibiskupu Antonínu Cyrilu Stojanovi sdělení počtu vydržovaných, tj. dotovaných, z olomoucké arcidiecéze a způsobu úhrady jejich nákladů.¹³⁵ Bohatá korespondence mezi oběma arcibiskupy ohledně vyplacení příspěvku z náboženské matice, vicerektorem J. Bouzkem, F. Zapletalem a dalšími zúčastněnými, svědčí o značné nepřehlednosti situace. Přestože olomoucký arcibiskup poslal na přelomu roku 1921 a 1922 do Říma bohoslovce Aloise

132 Federico Tedeschini (1873–1959), italský kněz a vatikánský hodnostář, v různých funkcích státního sekretariátu od roku 1900, později zástupce kardinála státního sekretáře, titulární arcibiskup v Lepantu 1921 a zároveň nuncius ve Španělsku až do roku 1935, kardinálem 1935. Z politických důvodů nejprve kardinálem in pectore, tj. v papežově srdci bez zveřejnění jména (1933), o dva roky později byly kardinálskou nominací veřejně oceněny jeho diplomatické schopnosti během španělského státního převratu. Iniciátor Katolické akce ve Španělsku, účastník konkláve v r. 1939 a 1958.

133 NA, APA-ord., kart. 184 – zpráva vicerektora koleje J. Bouzka arcibiskupu Kordačovi z 6. 9. 1920, s. 3.

134 NA, MŠaNO, kart. 3545 – žádost pražského arcibiskupského ordinariátu Zemskému úřadu z 15. 10. 1921 č. 10050.

135 ZA Opava, prac. Olomouc, AO, kart. 818 – dopis pražského arcibiskupa F. Kordače arcibiskupu Stojanovi č. N. E. 3679 z 20. 3. 1922.

Hájka z Polkovic,¹³⁶ nebyl ještě na začátku roku 1923 dojednán s československou vládou příspěvek na udržování moravských alumnů v koleji.¹³⁷ Vycházelo se z faktu, že oběma moravským diecézím bylo přislíbeno dohromady patnáct míst, po dalším rozhovoru arcibiskupů Kordače a Stojana povolil český primas Moravě vyslat tři studenty na celé pětileté období studia.¹³⁸

Vyslanectví ČSR u Svatého stolce projevovalo stále zájem o Collegium Bohemicum. Ve zprávě za prosinec 1921 vyslanec napsal, že pokud jde o její postavení, mělo by se uvažovat o jejím rozšíření na československou kolej a postarat se o to, aby v ní byli zastoupeni i Maďaři a především Slováci, dosud vychovávaní v salesiánském klášteře, což nevyvolává dobrý dojem.¹³⁹ Na základě zprávy žádal Černínský palác ministerstvo školství o objasnění vývoje otázky reorganizace ústavu na československou kolej.¹⁴⁰ Ministerstvo školství vytýkalo pražskému arcibiskupskému ordinariátu k jeho žádosti o národnostní rozšíření koleje, že z podání není jasná účast jednotlivých diecézních biskupů na jednání a jejich souhlas se studiem a udržováním budoucích bohoslovců v České koleji.¹⁴¹ Šlo mu o přítomnost zástupců vratislavského, košického a uprázdněného rožňavského biskupství, dvou řeckokatolických biskupství v Prešově a Mukačevu a tří zahraničních biskupství, zasahujících i na území ČSR.¹⁴² Dále se zajímalo hlavně o financování slovenských alumnů, vycházející z jiné dotační praxe, kdy slovenští biskupové udržovali semináře z biskupské mensy, pokud neměly vlastní majetek.¹⁴³

136 Tamtéž – žádost olomouckého arcibiskupského ordinariátu italskému konzulátu v Brně č. 503 ze 7. 11. 1921 o vydání víza A. Hájkovi do Říma. Srv. Stojanův pokyn arcibiskupské pokladně v Kroměříži k vyplacení zálohy pět tisíc korun k úhradě výloh A. Hájka během jeho pobytu v koleji z 24. 2. 1922. A. Hájek studoval v Římě filozofii do roku 1923, potom se vrátil domů kvůli plnění vojenských povinností.

137 Jonová, J.: The Archdiocese of Olomouc and the Nepomucenum since the Establishment of the College until the year 1950. In: *Dal Bohemicum*, s. 193–195.

138 Tamtéž – záznam k č. N. E. 3679 z 20. 3. 1922 č. 150/1922 z 31. 3. 1922.

139 AMZV, II. sekce, kart. 33 odkazuje na PZ Vatikán 1921, zprávu vyslance ministerstvu zahraničních věcí za prosinec 1921, čj. 3/1 pol. z 3. 1. 1922 a č. 40 ze 13. 1. 1922, s. 6.

140 Tamtéž – žádost ministerstva zahraničí MŠaNO čj. 10456/1922 z 28. 1. 1922.

141 NA, MŠaNO, kart. 3545 – úřední připomínka k rozšíření České koleje čj. 48589/21 ze 14. 2. 1922.

142 Šlo o arcibiskupství ostříhomské, rumunské biskupství satumarské a další hajdu-dogomarské řecko-katolické biskupství.

143 NA, MŠaNO, kart. 3545 – úřední připomínka k rozšíření České koleje čj. 48589/21 ze 14. 2. 1922.

Ministerstvo vrátilo zpět žádost a chtělo ji objasnit v těchto bodech: především se zajímalo o konkrétní diecéze, z nichž, kromě moravských, mají být vysláni bohoslovci do Říma. Šlo o počet alumnů jednotlivých ordinariátů a otázku úhrady jejich nákladů především s ohledem na dosavadní dotační praxi na Slovensku.¹⁴⁴ Nepřesně formulovaná žádost arcibiskupského ordinariátu znamenala zbytečnou několikaměsíční časovou prodlevu. Představitelé katolické církve nepředpokládali problémy se získáním státního souhlasu k rozšíření koleje na celorepublikový československý ústav pro setkávání bohoslovců všech národností z celé republiky. Mezitím se moravští biskupové A. C. Stojan¹⁴⁵ a Norbert Klein¹⁴⁶ dohodli, že budou u náboženské matice požadovat na každého studenta dva tisíce ročního příspěvku, poukazovaného olomouckému arcibiskupu.

V souvislosti s navrhovaným rozšířením otevřelo ministerstvo školství opět otázku vyhrazení několika místností pro badatele a umělce a obrátilo se na vatikánské vyslanectví se žádostí o posouzení aktuálnosti a účelnosti dalšího jednání.¹⁴⁷ Odpověď vyslance Václava Palliera¹⁴⁸ ministerstvu školství z července 1922 vycházela z osobní návštěvy teologického ústavu, jednání s vicerektorem Bouzkem a jeho písemného aide-memoire o celkovém stavu koleje.¹⁴⁹ Pallier na základě vicerektorova dobrozdání zopakoval známý fakt, že se už před válkou uvažovalo o zvětšení (přestavbě) koleje nákladem milion lir, a proto byly ve stejném bloku zakoupeny domky, směřované do Via della Purificazione. Stávající kolej koncipovaná pro dva-

144 Tamtéž – koncept žádosti MŠaNO Zemské politické správě č. 48589/21 ze 14. 2. 1922 k její žádosti č. 17B681/2/351676 z 5. 11. 1921 o přijímání kleriků z Moravy a Slovenska.

145 Antonín Cyril Stojan (1951–1923), duchovní a politik, nesídelní kanovník olomoucký a probošt kapituly v Kroměříži 1908–1917, sídelní kanovník olomoucký 1917–1921, po rezignaci arcibiskupa Lva Skrbenského z Hříště zvolen olomouckým kapitulním vikářem 1. 10. 1920 a v březnu 1921 arcibiskupem v Olomouci. Zasloužil se o obnovu Velehradu a Svatého Hostýna, nejprve poslanec Říšské rady, po vzniku ČSR poslanec Národního shromáždění, později senátor (1920).

146 Norbert Jan Nepomuk Klein (1866–1933), vstoupil do řádu německých rytířů 1890, probošt v Opavě 1903–1916, biskupem brněnským 1917, velmistr řádu 30. 4. 1923, apoštolský administrátor Valticka 1924–1926, opustil natrvalo brněnskou diecézi 15. 7. 1926 a působil jen jako řádový velmistr.

147 NA, MŠaNO, kart. 3545 – žádost MŠaNO vyslanectví u Sv. stolce čj. 31540/22 ze 7. 3. 1922.

148 Václav Pallier (1880–1947), právník a diplomat, před 1. světovou válkou působil u zemského soudu v Praze a vídeňského ministerstva spravedlnosti, v diplomatických službách od října 1920, vyslanec ve Vatikánu jako Kroftův nástupce od dubna 1922, odvolán po Marmaggiho aféře v létě 1925, vyslanec v Maďarsku 1927–1933 a v Řecku 1935–1938.

149 NA, MŠaNO, kart. 3545 – odpověď vyslance V. Palliera čj. 397 adm. z 26. 7. 1922 k žádosti MŠaNO čj. 21540/22 ze 7. 3. 1922.

cet osm alumnů se z finančních důvodů rozšiřovat nebude,¹⁵⁰ přestože čeští a slovenští katolíci v Americe vybrali na novostavbu skoro dvacet tisíc dolarů.¹⁵¹ Původní náklady na výstavbu nového ústavu pro šedesát alumnů se však v roce 1922 vyšplhaly na pětinasobek, to je na pět miliónů. Změna italské legislativy navíc zabránila vystěhování nájemníků domků. Vedení koleje uvažovalo ještě o koupi přilehlého domu Conte Campello za 450 tisíc lir, americká sbírka by však bez dalšího výrazného příspěvku z Československa a od papeže zdaleka nepokryla předpokládaná finanční vydání. Úsilí arcibiskupského ordinariátu o rozšíření na celou oblast československého státu lze chápat jako snahu umožnit pobyt v koleji také chovancům ze Slovenska, případně i Podkarpatské Rusi. Ministerstvo školství a národní osvěty došlo k závěru, že jednání o umístění stipendistů a jakýchkoliv ústavů v České koleji je pro nejbližší budoucnost bezpředmětné a informovalo o tom vyslanectví u Sv. stolce.¹⁵² Po výměně urgencí mezi ministerstvem školství a Černínským palácem o přeměně Bohemica na československý teologický ústav nakonec ministerstvo školství sdělilo zamíni, že ordinariáty přímo nežádaly o přeměnu koleje, že se pouze snažily získat povolení přijímat bohoslovce ze Slovenska (i Němce) a Podkarpatské Rusi. Nevyslovilo se proti požadavku za předpokladu, že by to neznamenal zvýšení nákladů a rozšíření systemizovaných míst.¹⁵³

V květnu 1923 navštívil arcibiskup František Kordač s československým episkopátem Řím a při audienci u papeže odevzdal dar osmdesát tisíc korun, které Svätý otec okamžitě přikázal koleji. Hovořilo se také o možnosti přestěhovat Bohemicum do sídla irských dominikánů v San Clemente u hrobu slovanského apoštola sv. Cyrila. Tato iniciativa vzešla od papeže, usilujícího o unifikaci se slovanskými církvemi. Návštěva „ad limina“ ve Věčném městě pravděpodobně uspíšila rozhodnutí československého episkopátu, který se na svém zasedání v říjnu 1923 usnesl definitivně na přeměně původní České koleje v Římě a na jejím otevření bohoslovcům z moravských a slovenských diecézí s tím, že se také postarají o jejich dotaci. Tomu měla být přizpůsobena i kapacita ústavu a změněn jeho oficiální název.¹⁵⁴

150 Ve školním roce 1921–1922 bylo v koleji dvacet bohoslovců, osmnáct z Čech, jeden z Moravy a jeden ze Slovenska na náklady tamního biskupa.

151 NA, MŠaNO, kart. 3545 – čj. 85119/22 z července/srpna 1922 (opis zprávy J. Bouzka o stavu koleje z 19. 6. 1922).

152 Tamtéž – koncept odpovědi dr. Z. Wirtha z MŠaNO čsl. vyslanectví u Sv. stolce čj. 85119/22 z 31. 8. 1922.

153 AMZV, II. sekce, kart. 33 – zpráva MŠaNO ministerstvu zahraničí čj. 13421 z 26. 6. 1923.

154 Tamtéž – zpráva ministerstva školství ministerstvu zahraničí čj. 28.432/24-VI. z 10. 3. 1924.

Obsazení místa spirituála a vicerektora koleje

Místo spirituála koleje vykonával od jejího založení vicerektor. Po obnově činnosti Bohemica v roce 1919 se vedla jednání o nominaci spirituála, který by byl vicerektorovým pomocníkem při práci s alumnými. Za poměrů panujících v katolické církvi po vzniku Československa, byl velký problém najít dostatek vhodných osob do vedení seminářů a vybrat spirituála pro pražský arcibiskupský seminář, natož do Říma. Prorektor Bouzek upozorňoval F. Kordače, že je třeba vytipovat nové osobnosti a postupně je připravovat pro tato povolání. Možným řešením byla výchova nadaného studenta, který by se při studiu v Římě zároveň připravoval na úřad spirituála.¹⁵⁵ F. Zapletal tuto variantu odmítl a navrhl, aby byla dána přednost některému z alumnů, protože by se jiný kandidát nejprve musel naučit dobře italštiny a těžko by se pro jeho pobyt v Římě hledal jiný úkol.¹⁵⁶

Jako nejvhodnější uchazeč přicházel v úvahu P. Jan Hudeček,¹⁵⁷ generální konzultor redemptoristů, který mohl podle potřeby docházet do koleje k jednání s alumnými, přičemž by mu za to byl poskytován příslušný honorář. Podle dosavadních stanov byla kolej určena pro výchovu a vzdělání alumnů, nikoliv pro zprostředkování dalšího vyššího odborného vzdělání hotovým kněžím. Řešení této otázky by podle Bouzka nabízela prostornější nová kolej, kde by se mohla pro tyto a podobné účely vyhradit samostatná část budovy, tak jako tomu bylo pro dále se vzdělávající jezuitu v německém Germanicu. Dalším kandidátem na spirituála České koleje se stal se souhlasem svého představeného jezuita P. Bohumil Spáčil,¹⁵⁸ profesor Orientálního ústavu v Římě, absolvent Germanica.¹⁵⁹ Po delších diskusích se

155 NA, APA-ord., kart. 184 – dopis vicerektora Bouzka arcibiskupu Kordačovi z 13. 7. 1921.

156 Tamtéž – dopis vicerektora Bouzka arcibiskupu Kordačovi z 1. 8. 1921, s. 3.

157 Jan Hudeček (1870–1957), vysvěcen 1895, profesor filozofie a dogmatiky v Obořišti, v Římě od 1908 činný v několika kongregacích, přispíval do katolických novin a časopisů Hlídka, Na hlubinu, Časopis katolického duchovenstva. Římské vzpomínky vydal knižně pod názvem „Pod římským nebem“.

158 Bohumil Spáčil, SJ (1875–1950), teolog a filozof, studoval v Brně a Římě od 1895, doktorát filozofie na Gregoriáně 1898 a teologie tamtéž 1902, vysvěcen 1901, návrat do brněnské diecéze, nostrifikace římského doktorátu na teologické fakultě v Olomouci, vstup do noviciátu SJ (Velehrad a Linec) 1905, přednášel v Klagenfurtu 1907–1910, v Innsbrucku 1910–1918, v Orientálním ústavu v Římě 1918–1937, potom návrat do ČSR, provinciál řádu 1938–1945, později spirituál konviktu v Dejvicích a Bohosudově 1947–1950, zatčen a vězněn v Bohosudově a Oseku. Ovládal několik jazyků, přispíval do katolických novin a časopisů, autor řady odborných knih.

159 NA, APA-ord., kart. 184 – dopis vicerektora Bouzka arcibiskupu Kordačovi z 18. 8. 1921.

před koncem roku 1921 rozhodlo, že spirituál nebude bydlet v koleji, ale bude do ní pravidelně docházet.¹⁶⁰ Zpovědníkem a exhortátorem se nakonec stal P. Spáčil, který vykonával tuto činnost až do otevření nové nepomucenské koleje v roce 1929.

Vicerektor koleje byl na rozdíl od rektora už od roku 1884 české národnosti, byl jmenován pražským arcibiskupem na základě dohody s jednotlivými ordináři a vybírán z nejschopnějších exalumnů se souhlasem příslušného biskupa. Potom následovalo schválení kongregací seminářů. Stát mu vyplácel služební požitky z náboženského fondu, i když neměl vliv na jeho jmenování. Vicerektorské místo při Bohemicu bylo systemizováno výnosem zemské politické správy ze 7. července 1921, fakticky už výnosem ministerstva kultu a vyučování 2. 4. 1906. Jak již bylo řečeno, absolvent Bohemica Josef Bouzek se stal jeho vicerektorem po smrti Jana Evangelisty Dvořáka v prosinci 1918. Přestože měl mnohem menší vliv než rektor koleje, prokázal teologickému ústavu a státu nezištné služby v mnoha církevních i politických otázkách. K. Krofta neváhal už v začátcích své vatikánské diplomatické mise označit J. Bouzka za konzula českého episkopátu ve Vatikánu.¹⁶¹ Také československé vyslanectví u Svatého stolce občas využívalo Bouzkových znalostí například při pořizování překladů textů, uveřejňovaných v Acta Apostolicae Sedis. I po letech si velice dobře uvědomovalo, „že význam těchto dvou míst v koleji je daleko větší, než jak se mnozí domnívají“.¹⁶² Každodenní styk s bohoslovci, namáhavá služba koleji, stálé zařizování spousty věcí a obtížné klimatické podmínky v Římě – úmorná vedra a komáři z nedalekých bažin, působily Bouzkovi značné potíže. Často si v korespondenci s pražským arcibiskupem stěžoval na přetížení a přetrvávající zdravotní problémy.¹⁶³ V červenci 1921 napsal Kordačovi: „Ještě jeden takový rok, a budu musít zanechat vši práce, protože jsem vyčerpán.“¹⁶⁴

Po pěti letech intenzivní práce se rozhodl vrátit zpět do Prahy, kde se ucházel o udělení vyšehradského kanonikátu. Tuto skutečnost oznámil československému vyslanci u Svatého stolce dr. Václavu Pallierovi, který

160 Tamtéž – dopis vicerektora Bouzka arcibiskupu Kordačovi z 18. 12. 1921.

161 AMZV, PZ Vatikán, 1920, zpráva od 1. do 25. 7. 1920, čj. 181 z 24. 7. 1920, s. 2.

162 AMZV, II. sekce, kart. 33 – nedatovaný opis informace o připravovaném odchodu J. Bouzka na post vyšehradského kanovníka, přiložené ke konceptu MZV čj. 81.575/1924 odeslané MŠaNO 23. 5. 1924. Autorem informace mohl být vyslanec V. Pallier nebo šéfredaktor „Dne“ dr. Jan Skácel, který pobýval v České koleji na stipendium pro novináře.

163 NA, APA-ord., kart. 184 – srovnaj korespondenci arcibiskupu Kordačovi.

164 Tamtéž – dopis vicerektora Bouzka arcibiskupu Kordačovi z 13. 7. 1921.

bezprostředně po té informoval Černínský palác¹⁶⁵ a zároveň znovu připomněl ověření možnosti uplatňovat u ministerstva školství právo při jmenování vicerektora. Přestože se o Bouzkovi v září 1923 vyjádřil jako o člověku, který je plně v Kordačově vleku, hodnotil nakonec odstupujícího vicerektora jako dobrého a loajálního kněze, který sice nevynikal vysokým vzděláním, jeho hlavní předností byla spravedlivost, otevřenost a dobré srdce. Velkou devizou do budoucna měly být oblíba a dobré styky s římskou a vatikánskou hierarchií, takže mu předpovídal, že „*bude snad jednou i kandidátem na hodnost pražského arcibiskupa*“.¹⁶⁶ I když byl nejednou vyslanectvím u Sv. stolce označován za prodlouženou ruku československého episkopátu v Římě, byla jeho neoficiální nominace na arcibiskupský nebo biskupský stolec předčasnou a jak ukázal čas, i naprosto zbytečnou. J. Bouzka čekala doma jiná kariéra a vatikánské kruhy už možná uvažovaly o jiném kandidátu na svatovojtěšský stolec.

Ještě před oficiálním oznámením jeho odchodu z Říma se objevilo jméno možného nástupce Jaroslava Beneše.¹⁶⁷ Podle informací pražského arcibiskupského ordinariátu se J. Beneš narodil 6. dubna 1892 v Praze, studoval v letech 1912–1915 v římské České koleji a poslední rok teologického studia 1915–1916 dokončoval na bohoslovecké fakultě české Univerzity Karlovy v Praze. Na kněze byl vysvěcen 18. června 1916, byl kooperátorem na faře u Panny Marie před Týnem v Praze, později v Touškově a ve Všerubech.¹⁶⁸ Od 1. září 1919 do 30. června 1923 se věnoval úřadu katechety v Uhlířských Janovicích a v Nýřanech. Školní rok 1923–1924 trávil v Římě a připravoval se na složení doktorátu teologie.¹⁶⁹ To byl pravděpodobně jeden z důvodů předčasné Benešovy nominace na místo vicerektora.

Vatikánské vyslanectví se snažilo Beneše blíže poznat, protože od svého příjezdu na studia nekontaktoval ani nenavštívil žádného pracovníka a byl pro

165 AMZV, II. sekce, kart. 33 – zpráva V. Palliera MZV o jmenování nástupce J. Bouzka čj. 619/151 pol. z 6. 5. 1924.

166 NA, MŠaNO, kart. 3546 – informace MZV o obsazení vicerektorského úřadu MŠaNO čj. 156734-III-1924 z 1. 10. 1924.

167 AMZV, II. sekce, kart. 33 – v informaci vyslanectví u Sv. stolce o jmenování nástupce J. Bouzka čj. 382/98 pol. ze 7. 4. 1924 se dokonce uvádí, že J. Beneš byl jmenován vicerektorem České koleje.

168 Nepomucenum Řím, Boh., rkp. I – Catalogus alumnorum, s. 267 tyto informace poněkud upřesňuje: Jaroslav Beneš absolvoval první ročník teologie na univerzitě v Praze v letech 1911–1912, studium filozofie a teologie v Římě zahájil po příchodu 29. 10. 1912, vysvěcen na kněze byl v Praze 18. 7. 1916.

169 AMZV, II. sekce, kart. 33 – záznam dr. Roztočila z MZV o J. Benešovi k čj. 62992-III-1924 z 26. 4. 1924, odeslaný 15. 5. 1924 MŠaNO, uložen v NA, MŠaNO, kart. 3546 .

ně tudíž velkou neznámou. V. Pallier pozval Beneše dvakrát na oběd společně s českými duchovními, aby se s ním osobně setkal a seznámil se blíž s jeho názory. Nebyl to jednoduchý úkol, protože tento kněz byl velice uzavřený. Přes jeho málomluvnost došel vyslanec k závěru, že se obdivuje spíš vatikánským autoritám a jejich rozhledu a „jmenoval zejména Borgonginiho¹⁷⁰ a Ciriaciho¹⁷¹ ze státního sekretariátu“.¹⁷² Z českých profesorů sice zmínil v této souvislosti Kamila Hennera,¹⁷³ ale vatikánským dával rozhodně přednost. V květnu 1924 pobýval v Římě i F. Zapletal, který dr. Pallierovi během svých návštěv sdělil, že ho do Věčného města přivedly záležitosti koleje. Jednal při soukromé audienci u Pia XI. dne 12. 5. 1924 o finančních podmínkách nové římské koleje¹⁷⁴ a není vyloučeno, že kromě toho zmínil otázku vicerektora a kandidátů na českoamerického biskupa, jejichž nový seznam nedávno získal od představitelů Národního svazu českých katolíků z USA.¹⁷⁵ Vyslanectví automaticky předpokládalo, že kromě stavby nové budovy pravděpodobně jednal o personální změně na vicerektorském postu.¹⁷⁶ Informace vyslanectví o J. Benešovi byly pravdivé pouze v tom, že se v Římě soustředil na dokončení doktorátu filozofie a teologie.¹⁷⁷

- 170 Francesco Borgongini-Duca (1884–1954), italský církevní hodnostář a diplomat. Tajemník kongregace pro mimořádné církevní záležitosti 1921, zúčastnil se jednání o modus vivendi 1927, po podpisu Lateránských dohod Itálie a Vatikánu 1929 prvním diplomatickým zástupcem kurie v Itálii, byl jím až do roku 1953.
- 171 Pietro Ciriaci (1885–1966), úředník a vatikánský diplomat. Získal doktorát filozofie 1904, doktorát teologie 1909 a kanonického práva 1911, vysvěcen 1909. Oficiál koncilní kongregace 1913. Dojednal podmínky a podpisu modus vivendi s ČSR, nuncius v Československu 1928–1934, po známém diplomatickém nedorozumění v srpnu 1933 na Pribinovských oslavách v Nitře předčasně ukončil poslání v Československu, nuncius v Portugalsku 1934–1954, kardinálem 1953. Prefekt kongregace koncilů 1954–1966, předseda papežské komise pro interpretaci Kodexu a kanonického práva 1955–1966, účastník konkláve 1963 a Druhého vatikánského koncilu 1962–1965.
- 172 AMZV, Politické zprávy, Vatikán 1924, 5. řádná politická zpráva za květen 1924 č. 680/208 pol. z 31. 5. 1924, s. 6–7.
- 173 Kamil Henner (1861–1928), profesor církevního práva na pražské univerzitě, rektor české Karlo-Ferdinandovy univerzity 1914–1915, po vzniku ČSR znalec otázky církevní politiky, zejména otázky odluky církve a státu a jejího dopadu na různé oblasti života.
- 174 Bezdíček, J.: c. d., s. 15–16.
- 175 Nepomucenum Řím, Nep., kart. 7 – Strakův dopis vicerektoru Bouzkovi z 21. 4. 1924. Kromě A. Žižkovského bylo v seznamu dalších sedm osob, mezi nimi i P. Neužil a T. Veselý ze semináře sv. Prokopa v Lisle.
- 176 NA, MŠaNO, kart. 3545 – zpráva MZV o Zapletalově návštěvě a úřadu vicerektora čj. 104.056-III-1924 z 11. 7. 1924.
- 177 Hanuš, J.: Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století. Brno 2005, s. 13 – docentem křesťanské filozofie v roce 1927, profesorem v r. 1929, přednášel novoscholastickou filozofii na Teologické fakultě UK. Stal se kanovníkem kapituly Všech svatých na Hradě, po druhé světové válce jedním z kandidátů na pražského arcibiskupa. Později farářem Božského srdce Páně na Vinohradech. Zemřel 24. 6. 1963.

Státní správa se opět pokoušela zjistit dosavadní vliv na obsazování místa prorektora, i když vycházela z praxe, že biskupské semináře jako vlastní ústavy episkopátu a s nimi i Česká kolej jsou mimo její dosah. To ostatně potvrzovala arcibiskupská konzistoř dne 1. 9. 1924 s odkazem na zakládací listinu Lva XIII. z 1. 1. 1890 (*Litterae apostolicae de Collegio clericorum Bohemorum in Urbe condendo*). Dříve než byla dokončena veškerá šetření státní správy,¹⁷⁸ byl novým vicerektorem nakonec jmenován 1. září 1924 mladý, ani ne ještě šestadvacetiletý kněz Dr. Václav Černý. Arcibiskup tak dal jasně najevo, že stát není oprávněn zasahovat jeho práv.¹⁷⁹

Prorektor Černý se narodil 3. listopadu 1898 v Plzni, kde absolvoval gymnázium. Od 1. 11. 1918 studoval teologii v Praze a od podzimu 1919 v Římě, byl nejlepším studentem České koleje, jak se o něm vyjádřil v dubnu 1921 jeho tehdejší předchůdce vicerektor Bouzek v pravidelné zprávě o poměrech v koleji arcibiskupu Kordačovi.¹⁸⁰ Kromě vynikajících studijních výsledků na sebe Černý upozornil špatným zdravotním stavem, takže se italský lékař při vojenském odvodu nechal slyšet, že jsou čeští studenti špatně živeni.¹⁸¹ Černý byl často nemocný a slabý s podezřením na tuberkulózu, které předtím podlehl i jeho matka. Podlomné zdraví negativně ovlivnilo nevhodné římské klimatické podmínky a náročné studium, v němž chtěl se ctí obstát. To se mu podařilo, na kněze byl vysvěcen 11. 3. 1922 v Římě. Po návratu do arcidiecéze působil v duchovní správě, byl od 10. 7. 1922 až do 30. 5. 1924 postupně administrátorem v Neumětelích, Konojedech na Českobrodsku, Rousínově na Rakovnicku a Chřívíci. Ve funkci vicerektora koleje setrval téměř jedenáct let. Pravidelné výchovné a finanční starosti, spojené s častou nepřítomností rektora F. Rovedy, vyčerpaly Černého slabý organismus natolik, že zemřel během Rovedovy návštěvy celostátního katolického sjezdu v Praze na základě špatně stanovené diagnózy na střevní tyfus v nemocnici milosrdných bratří dne 28. června 1935 v necelých 38 letech.¹⁸²

178 NA, MŠaNO, kart. 3545 a AMZV, II. sekce, kart. 33 – zde uložena rozsáhlá korespondence, uzavřená v říjnu 1924.

179 AMZV, II. sekce, kart. 33 – zpráva MŠaNO ministerstvu zahraničí o obsazení místa vicerektora koleje č.j. 145.583-VI-24 ze 4. 12. 1924 v odpovědi na dotaz č. 168.530-III-24 z 20. 10. 1924.

180 NA, APA-ord., kart. 184 - dopis vicerektora Bouzka arcibiskupu Kordačovi z 1. 4. 1921.

181 Tamtéž – dopisy vicerektora Bouzka arcibiskupu Kordačovi z 21. 2. 1921 a 1. 4. 1921.

182 Pohřeb se konal v Nepomucenu 2. 7. 1935, smuteční mši sloužil předchozí rektor koleje A. Ottaviani.

*Nárok boboslovců a ČSR na studia v kolejích Anima
a Germanicum*

Po obnovení činnosti Bohemica v Římě a jeho připravovaném rozšíření upozornili vicerektor dr. J. Bouzek a pražský kanovník dr. J. Čihák¹⁸³ na podzim roku 1920 vyslance dr. K. Kroftu na nárok našich boboslovců studovat v rakouské, případně německo-maďarské koleji. V době monarchie posílalo totiž rakouské ministerstvo kultu a vyučování na návrh arcibiskupa a diecézních biskupů do koleje při kostele S. Maria dell'Anima – P. Marie utěšitelka duší v očistci¹⁸⁴ na byt a stravu kněze z českých diecézí. Při svých cestách do Říma zde měli pražští arcibiskupové a ostatní biskupové z Čech a Moravy právo na ubytování a pohoštění. Do německo-uherské koleje bývali přijímáni teologové z Moravy a Slovenska.¹⁸⁵ Přestože se Krofta právem domníval, že by nebylo žádoucí, aby mladí teologové prošli výchovou těchto ústavů, nevzdával se myšlenky na finanční kompenzaci za opuštěná místa a její vymáhání ve

183 Josef Čihák (1880–1960), studoval teologii a filozofii v Římě 1902–1907, vysvěcen na kněze 30. 3. 1907, vicerektor koleje Arnošta z Pardubic, působil na teologické fakultě v Praze od 1910, kaplan u P. Marie Matky Týnské, po první světové válce studoval v Římě na Gregoriánské univerzitě a na Angellicu, kde získal doktorát filozofie. Arcibiskupský notář 1923, profesor teologie na Univerzitě Karlově, metropolitní kanovník u sv. Víta 1928, ředitel Katolické akce. Publikoval desítky textů v různých časopisech, člen vědecké sekce Křesťanské akademie a Lidové akademie. Od roku 1947 přední osobnost pražského arcibiskupství a spolupracovník arcibiskupa J. Berana, zatčen 18. 7. 1950, souzen a odsouzen v monstrprocesu na 10 let, vězněn v Praze na Pankráci, Valdčicích a Leopoldově. Žádost o propuštění kvůli zdravotnímu stavu byla zamítnuta. Zemřel pět měsíců před vypršením trestu ve vězeňské nemocnici v Leopoldově 18. 7. 1960.

184 Ve druhé polovině 14. století byl v Římě založen hospic pro chudé z německého národa, tato fundace byla potvrzena Bonifácem IX. v roce 1399. Při hospicu bylo založeno mariánské bratrstvo, postavené roku 1406 pod ochranu Sv. stolce, původní kaple byla přestavěna v letech 1499–1542 na gotický kostel S. Maria dell'Anima. Stejnomený ústav, spojený s německou kolejí, byl postaven pro chovance z území bývalé Svaté říše římské národa německého v roce 1806, zreformován v roce 1859 papežem Piem IX., svůj podíl v něm měli i Češi, ovládající německý jazyk.

185 Steinhuber, A.: Geschichte des Collegium Germanicum-Hungaricum in Rom. Herder-Freiburg i. B., 1894. Kolej Germanicum byla založena roku 1552 papežem Juliem III. z podnětu Ignáce z Loyoly k povznesení církevního ducha v německých zemích, v roce 1574 daroval Řehoř XIII. ústavu palác a kostel u sv. Apolináře a v r. 1580 s ním bylo spojeno Hungaricum, založené 1578. Protože chovanci koleje měli obsazovat dómské kapituly v protestantských zemích, bývala při jejich výběru dávána přednost šlechticům. Po zrušení jezuitského řádu (1773) byl ústav v r. 1798 zavřen a znovu otevřen v roce 1818. Papež Lev XII. reorganizoval kolej v r. 1824. Finančně se na něm podíleli všichni biskupové z Německa, Rakouska a Uherska s právem vysílání studentů v určitém pořadí.

prospěch České koleje.¹⁸⁶ Slíbil tedy, že zjistí stanovisko vlády a podřídí mu případná jednání s vedením těchto kolejí. Požádal ministerstvo zahraničí, aby upozornilo ministerstvo školství a národní osvěty a doporučilo mu obstarání potřebných informací u exalumna rakouské koleje Animy K. Kašpara a bývalého vicerektora Bohemica F. Zapletala. Ministerstvo školství odpovědělo do Černínského paláce až v květnu roku 1921, že dosud nepodniklo žádné kroky, protože se nepodařilo shromáždit dostatek informací o způsobu a rozsahu práv ordinářů z nynějšího území republiky k uplatnění eventuálních nároků Československa. Kvalifikované stanovisko předpokládalo dlouhodobý systematický výzkum v archivních fondech rakouského ministerstva kultu a vyučování ve Vídni, ministr J. Šusta přislíbil okamžité odeslání jeho výsledků vyslanectví u Sv. stolce.¹⁸⁷

Touto otázkou se kromě pražského arcibiskupství také zabývaly olomoucký a brněnský ordinariát. Olomoucká arcibiskupská konzistoř zastávala v červnu 1921 stanovisko, že by v Germanicu mohli studovat německy mluvící bohoslovci z Československa a že dosud nezaniklo právo kněží na bezplatná místa v Animě z titulu bývalé Svaté říše římské národa německého. Brněnský ordinariát v květnu 1921 výslovně podotkl, že rektor Animy vyzval jménem kardinála protektora biskupy ke jmenování schopných kandidátů podle určeného pořadí.

Zpráva z ministerstva školství do Černínského paláce ze září 1922 nepřinesla nové informace, pouze shrnovala známá fakta a potvrzovala, že uherští, tedy i slovenští, bohoslovci neměli nárok na pobyt v Animě, protože byla říšsko-německým ústavem.¹⁸⁸ Podle sdělení ministra s plnou mocí pro Slovensko z ledna 1922 měly Uhry v Germanico-Hungaricu šest bezplatných a dvanáct poloplatných míst dotovaných diecézí. Ordinariáty nepřispívaly na udržování koleje, každá diecéze měla vždy jednoho alumna, vybíraného rektorem koleje. Protože oba ústavy byly funkčními církevními institucemi pod protektorátem Svatého stolce, zpochybnila arcibiskupská konzistoř v Praze myšlenku nárokovat část jejich jmění ve prospěch Bohemica. Přislíbila ministerstvu školství, že bude ústy československého

186 AMZV, PZ Vatikán 1920, zpráva vyslance K. Krofity ministerstvu zahraničních věcí od 21. 10. do 10. 11. 1920, čj. 337/20 pol. z 11. 11. 1920, s. 6–7.

187 AMZV, II. sekce, kart. 33 – dopis MŠaNO o nárocích ČSR v kolejích Anima a Collegium Germanicum čj. 23565/1921 ze 4. 5. 1921.

188 Tamtéž – dopis MŠaNO o nárocích ČSR v kolejích Anima a Collegium Germanicum čj. 85227/22 z 27. 9. 1922 s doplňující odpovědí na předchozí čj. 23565/1921.

episkopátu žádat Vatikán o potvrzení legitimních práv a nároků z doby bývalého Rakousko-Uherska.

Ministerstvo školství doporučovalo ministerstvu zahraničí, aby se prostřednictvím vyslance u Sv. stolce obrátilo na papeže se žádostí o přiznání práva přijímat několik žadatelů do Germanica a zohlednit je i při obsazování kaplanských míst v Animě. Nárok na Animu opíralo o studium pramenů provedené československým vyslanectvím ve Vídni, které v únoru 1922 navrhovalo vyslat do rakouského archivu vzhledem k rozsahu materiálu samostatnou sílu. Podle breve papeže Pia IX. ze 4. 12. 1858 byl ústav určen pro příslušníky bývalé německé říše, přijímané na doporučení diecézních biskupů rektorem koleje a kardinálem protektorem. To mohlo značně zpochybnit nároky z titulu sukcese Československa na místo bývalé německé říše. Pražský arcibiskupský ordinariát potvrdil ministerstvu školství 24. 7. 1922, že bývalé ministerstvo kultu nemělo žádný vliv na obsazování míst. Biskupové posílali kněze ze svých diecézí na vyzvání rektora Animy podle předem stanoveného pravidla. Kardinál protektor schvaloval rektorovy návrhy pořadí diecézí, vyzývaných k nominaci osob za kaplany Animy, umožňující zároveň vysokoškolské studium v Římě. Díky velkorysosti českého Němce rektora mons. Karla Jaeniga mohlo získat vzdělání více Čechů a Moravanů, protože chovanci Animy nemuseli být jen Němci, měli být jen občany bývalých spolkových německých států. Podmínkou přijetí byla dobrá znalost němčiny, protože povinností kaplanů bylo kázat pro německou menšinu a připravovat poutníky z Německa a Rakouska k přijetí svátostí. Díky časově nenáročným úkolům jim zbývalo dost volného času ke studiu, celkové zaopatření a měsíční plat zaručovaly jistou finanční nezávislost. Jak již bylo řečeno dříve, využíval český a moravský episkopát při cestách do Věčného města ubytování a pohostinství ústavu za přiměřenou náhradu.

Jednání o možném uplatnění finančních nároků České koleje se protáhla do dalších let. Pražské arcibiskupství se klonilo k názoru aplikace dosavadních práv na obsazování míst v německy mluvících ústavech smírnou cestou. V tomto duchu jednal vyslanec Václav Pallier na začátku roku 1923 s vedením obou kolejí. Rektor Animy P. Maximilian Brenner¹⁸⁹ nezpochybnil právo českých a moravských diecézí na obsazování kaplanského místa a přislíbil další spolupráci, i když z finančních důvodů nebyla obsazena

189 Rektorem v letech 1913–1937.

tři ze šesti kaplanských míst.¹⁹⁰ V podobné situaci byla i německo-maďarská kolej, provozovaná z darů různých dobrodinců.¹⁹¹ Pobyt v ní si museli alumni hradit ze svých prostředků, přestože papež Řehoř XIII. konstituoval ústav jako bezplatný pro sto mladých mužů z Německa a dvanáct z Uherska. Jeho příjmy značně omezila josefínská konfiskace statků a první světová válka, takže v poválečném období zde bylo jen 73 alumnů (padesát studentů vydržovali různí dárci, zbývající byli v koleji na vlastní náklady). Vzhledem ke špatným finančním poměrům se očekával další pokles počtu studentů. Vicerektor P. Hoffmann přiznal našemu vyslanci, že po ukončení školního roku a odchodu sedmi nebo osmi studentů už nebude moci místo nich přijmout nové. Ústav byl v tak svízelné situaci, že dokonce nevyloučil předčasné ukončení školní docházky a odjezd alumnů na prázdniny. Ani on nepochybnil právo našich zemí na volná a částečně dotovaná místa v koleji. Jako příklad zachování kontinuity se stavem za bývalé monarchie uvedl dva studující Chorvaty, jednoho Slovince a alumna z košické diecéze. Na Pallierův dotaz na možnost studia našich bohoslovců z kterékoliv československé diecéze odpověděl kladně. Přijímání na bezplatná místa podmínil zlepšením finanční situace ústavu. Ve stejném duchu odpověděl olomouckému arcibiskupu A. C. Stojanovi, usilujícímu v únoru 1923 o možnost studia alumnů v Římě. Sdělil mu, že dřívější volná místa hrazená z nadací byla zrušena a studenti z Moravy zde mohou být ubytováni, ale musí platit.¹⁹²

Černínský palác znovu žádal ministerstvo školství o stanovisko, protože se vedle obsazení volných míst neuzavírala možnost dalšího jednání o finanční kompenzaci z majetku obou kolejí ve prospěch českého teologického ústavu. Ministerstvo školství netrvalo na převodu části majetku rakouské ani německo-maďarské koleje a považovalo dosavadní Pallierovo jednání s jejich vedením „za prozatímně vyhovující“.¹⁹³ Tímto rozhodnutím bohužel odložilo další kolo jednání na několik let až do roku 1931, respektive do roku 1932. Tehdy se ukázalo, že i přes dlouhodobou snahu státní správy zabránit výchově našich bohoslovců v cizích kolejích, motivovanou především národnostním hlediskem, studují někteří z finančních důvodů na německo-maďarské papežské koleji v Římě.¹⁹⁴

190 AMZV, II. sekce, kart. 33 – koncepty korespondence MZV a MŠaNO o rakouské bohoslovecké koleji Anima čj. 43091/1923 a 44114/1923 z března 1923; I. řádná PZ Vatikán z 31. 1. 1923 čj. 133/23 pol., s. 10 a II. řádná PZ Vatikán z 28. 2. 1923, čj. 240/23 pol., s. 15

191 Tamtéž – čj. 42092/1923 ze 13. 3. 1923 a PZ Vatikán z 31. 1. 1923 čj. 133/23 pol., s. 8 a 9.

192 Jonová, J.: c. d., s. 193–194.

193 Tamtéž – odpověď ministerstva školství MZV k nárokům ČSR v kolejích čj. 42.687/23-VI ze 13. 4. 1923.

194 Tamtéž – zpráva V. Radimského MZV o čl. bohoslovcích v Římě čj. 246/dův./31 z 1. 12. 1931

Snahy o rozšíření České koleje na celorepublikový československý ústav a finanční podpora od amerických katolických krajanů

Jedním z prvních kroků po vyhlášení samostatného státu, byla snaha pokračovat v navázané spolupráci s představiteli amerických krajanů při řešení různých otázek vnitropolitického a náboženského života, protože si politická reprezentace byla vědoma jejich nemalých zásluh na vzniku Československa.¹⁹⁵ Zahraniční odboj navázal první kontakty se Svatým stolcem už na podzim roku 1917, kdy se čeští katoličtí kněží v Americe, sdružení společně s věřícími v Národním svazu českých katolíků v Americe (National Alliance of Czechs Catholics in America), obrátili na apoštolského nuncia v USA Giovanniho Bonzana¹⁹⁶ s peticí na podporu nezávislého českého státu.¹⁹⁷ Spolu s ní poslali jeho prostřednictvím Svatému otci finanční dar pět tisíc dolarů. V listopadovém memorandu Benediktu XV. krajané jasně zformulovali požadavek na změnu dosavadní politiky Vatikánu, podporující rakousko-uherskou monarchii.¹⁹⁸ Národně emancipační vývoj by se nemohl uskutečnit bez iniciativy jednotlivců, spolu a jimi pořádaných finančních sbírek, především takzvané miliónové

- 195 Podrobnosti o aktivitách Čechů a Slováků v USA za první světové války a jejich roli v československém zahraničním odboji přibližují Žampach, A.: *Katolíci v zahraničních bojích o československou samostatnost*. Brno 1928; Tůma, J.: *Katolíci, USA a vznik ČSR*. In: *Mezinárodní report*, č. 9, 2001; Kratochvíl, J., Kratochvílová, S.: 90. výročí založení Československa. Katalog k výstavě, Muzeum českého a slovenského exilu Brno 2008; Vondrášek, V., Hanzlík, F.: *Krajané v USA a vznik ČSR*. Praha 2008 a Hájková, D.: „Naše česká věc“. *Češi v Americe za první světové války*. Praha 2011. Knižnice Dějin a současnosti.
- 196 Giovanni Bonzano (1867–1927), studoval v Urbanově koleji Propagandy, vysvěcen 1890, misionář v Číně 1890–1897, generální vikář 1899, rektor Urbanovy koleje 1904–1912, apoštolský delegát v USA 1912–1922, chargé d'affaires v Mexiku od 1915, kardinál 1922, papežský legát na eucharistickém kongresu v Chicagu 1926, zemřel v Římě 26. 11. 1927.
- 197 Hájková, D.: c. d., s. 79–82 – katolické organizace od počátku války upřednostňovaly charitativní pomoc před politickou angažovaností, k níž se přihlásily až po zahájení osvobozovací akce na sklonku roku 1916. Národní svaz českých katolíků byl založen 6. 2. 1917, protože se ukázalo, že původně zřízený podpůrný cyrilometodějský fond, který vznikl na začátku války, nestačí plnit současné úkoly. Cílem Národního svazu bylo získat dostatek prostředků k dosažení samostatnosti Čechů a Slováků. V jeho čele stálo sedm osob: Innocent Kestl, Jan Straka, František W. Jedlička, Tomáš M. Filas, Josef J. Janda, Jan F. Novotný a Karel Radouš, sídlil v Chicagu. V létě 1917 navázal Národní svaz úzkou spolupráci s Českým národním sdružením a uznal Národní radu v Paříži jako vůdčí autoritu zahraničního odboje. Přestože katoličtí krajané z USA navázali v říjnu 1917 kontakty s představiteli pařížské Národní rady, spatřovali možné problémy v budoucím politickém uspořádání státu a poměru státu k církvi. Očekávali proto zakotvení náboženských práv v ústavě.
- 198 Žampach, A.: c. d., s. 95–118.

sbírký, organizované od května 1917 za osvobození Slovenska americkým bankéřem slovenského původu Michalem Bosakem.¹⁹⁹ Její netransparentní využití představiteli zahraničního odboje se brzy stalo předmětem ostrých politických útoků. Čeští a slovenští katoličtí krajané ve Spojených státech se přes různé vnitřní neshody dokázali sjednotit a významným způsobem zasadit o setkání politických zástupců Tomáše G. Masaryka a Edvarda Beneše s americkým prezidentem Woodrow Wilsonem, které předcházelo podpisu historické Pittsburské dohody a vzniku Československa. Svátý stolec se během světové války stavěl ke vzniku státu rezervovaně, dokud nebyl jasný výsledek válečného konfliktu. Teprve po jeho ukončení měl zájem na vytvoření společného státu Čechů a Slováků, aby se vyrovnal poměr heretických Čechů s katolickými Slováky,²⁰⁰ a deklaroval ho signálem k zahájení jednání o vzájemných diplomatických vztazích.

Po návštěvě mimořádného zástupce Vatikánu v USA arcibiskupa Cerrettiho,²⁰¹ hledajícího v Chicagu počátkem roku 1919 kontakty na zodpovědné krajanské katolické kruhy, které by zprostředkovaly styky s no-

- 199 Bosák, M. a R.: Michal Bosák, bankár zo Šariša. Prešov 2001– Michal Bosák (1869–1937), americký bankéř slovenského původu, narodil se v Okružlém, v šestnácti letech připlul do New Yorku, třídil uhlí a pracoval v dolech v Pensylvánii, budoval železnici, pracoval v obchodě, osamostatnil se, otevřel si vlastní hospodu v Olyphantu v r. 1893, kde se scházela slovenská kolonie, po večerech se vzdělával. Otevřel si velkoobchod s lihovými nápoji (1897), soukromou banku a agenturu lodních společností (prodával Slovákům lodní listky). Člen představenstva a prezident First National Bank v Olyphantu, založil banku a cestovní agenturu v nedalekém Scrantonu (1908), banku Slavonic Deposit Bank (1912), Bosak State Bank v Scrantonu (1915) a American State Bank v Pittsburghu. Byl dlouholetým pokladníkem Prvej katolickej jednoty, v květnu 1917 zorganizoval sbírku na agitaci za samostatnost Slovenska, jeden ze signatářů Pittsburské deklarace 1918. Zakladatel a předseda Slovenské katolické Matice školské. Při návštěvě Slovenska a Říma (1920) dal v Okružlém postavit školu, opravit kostel v Prešově a Stropkově, podporoval Červený kříž. Na pomoc československému obchodu založil Americko-slovenskou banku se sídlem v Bratislavě a dalšími pobočkami na Slovensku. Rozmach bank zastavila hospodářská krize. Těsně před svou smrtí se účastnil audience amerických Slováků u F. D. Roosevelta 3. 2. 1937, zemřel 18. 2. 1937 v Scrantonu.
- 200 Fuchs, A.: Vatikán a Československo. In: *Zahraněční politika 1937*, s. 558 – rozumné dohody mezi Čechy a Slováky bránily obstrukce A. Hlinky, který nakonec v zájmu věci dostal z Vatikánu pokyn, aby s nimi přestal.
- 201 Bonaventura Cerretti (1872–1933), v různých funkcích ve vatikánském Státním sekretariátu od roku 1900, sekretář kongregace pro mimořádné církevní záležitosti, nunciatura v Mexiku 1904–1906, ve Washingtonu 1906–1914 a na Novém Zélandu od 1914, zástupce kurie na Pařížské mírové konferenci v roce 1919, prvním nunciem v Paříži po obnovení diplomatických styků mezi Francií a Vatikánem 1921–1925. Kardinálem 1925, papežský legát na eucharistickém kongresu v Sydney 1928, arciděkan baziliky Santa Maria Maggiore 1930–1933.

vým státem, byli do Evropy vysláni tři čeští kněží z USA mons. Emanuel Bouška,²⁰² chicagský farář J. Hájiček a P. Oldřich Zlámal z Clevelandu.²⁰³ Před odjezdem do Říma se zastavili v Paříži u E. Beneše, který jim osvětlil budoucí vládní program, týkající se církevních reforem a obsazení biskupských stolců. Později se ukázalo, že tyto otázky budou řešit dlouhé měsíce několikačlenné komise. Při audienci u papeže a kardinála státního sekretáře 19. 3. 1919 zformulovali zástupci katolických krajanů základní požadavky katolické církve v Československu: svobodu vyznání a vyučování náboženství, svobodu organizace náboženského života, právo vlastnit kostely, rezidence a fary, přiznání postavení právní osoby církvi ze strany státu a právo udržovat vztahy mezi Svatým stolicem a Československou republikou. Seznam požadavků se stal základem programového prohlášení, sděleného československé vládě pro případ odluky církve od státu. Bohužel u ní nenašel patřičnou odezvu, byl však dalším konkrétním krokem na cestě k navázání diplomatických styků a užší spolupráce s americkými katolickými krajanými. Členové českoamerické mise se po ná-

202 NA, APA-ord., kart. 184 – Emanuel Bouška (1864–1941), narozen v Borovanech na Táborsku, studoval gymnázium v Táboře, maturoval 1885, během vojenské služby ve Vidni studoval práva, potom teologii ve Štýrském Hradci a ve švýcarském Churu. Po vysvěcení 1889 se vystěhoval do Ameriky, ve městě Crete (stát Nebraska) postavil první český kostel a faru. Duchovní správce v Chamberlain, Jižní Dakota (1892), o rok později působil v osadě, tj. farnosti Tabor, kde díky jeho péči vybudován velký kostel (1899) a později nová škola. Biskupský rada, později děkan, examinator mladších kněží, v prosinci 1914 jmenován Benediktem XV. domácím prelátem s titulem monsignora. V roce 1919 vyslán jako člen první mise do Československa, členem tiskového odboru Národního svazu českých katolíků. Zemřel v Omaze 18. 2. 1941.

203 Koniček, J.: Mons. Oldřich Zlámal – kněz a sjednotitel československého osvobozovacího hnutí v USA. In: *Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*. Eds. P. Marek a J. Hanuš. Brno 2006, s. 146–154; Kuchařová, V.: Pittsburská dohoda a její moravský signatář Msgr. Oldřich Zlámal. Ke 100. výročí založení Česko-americké národní rady – Czech-American National Council v Chicagu a 120. výročí založení Národního slovenského spolku – National Slovak Society v Pittsburgu. *Vlastivědný věstník moravský*, 2010, č. 1. Oldřich Zlámal (1879–1955), narozen v Kokorech na Moravě, přijel do Clevelandu s biskupem J. M. Koudelkou 1904 a zde téhož roku vysvěcen, správce slovenské osady sv. Vendelína v Clevelandu 1904–1909, správce osady sv. Cyrila a Metoděje v Youngstownu 1909–1915 a osady P. Marie Lurdské v Clevelandu 1915, překládal z francouzštiny do češtiny, vydával noviny a časopis Farník, dopisovatel různých listů (v Clevelandu a Národa v Chicagu). Během první světové války navštívil O. Zlámala v Clevelandu T. G. Masaryk jako zástupce amerických Čechoslováků, bojujících za osvobození, podepsán pod Pittsburskou deklarací. Podporoval unionistické snahy olomouckého arcibiskupa Stojana a apoštolátu sv. Cyrila a Metoděje. Čestný předseda Národního svazu českých katolíků v Americe, organizoval finanční (1938) a materiální (1944–1945) pomoc Československu. Zemřel v Clevelandu 24. 3. 1955. Vydal paměti pod názvem „Kronika mého života“. Cleveland 1954.

vštevě Říma vrátili do Československa a zde během svého pobytu mapovali dalších pět měsíců politické, hospodářské, sociální a především náboženské poměry včetně možnosti případné hmotné a technické pomoci nové republiky. E. Bouška a O. Zlámal uspořádali několik desítek veřejných přednášek.²⁰⁴

Pro další vývoj bohoslovecké koleje měla velký význam druhá mise Čechoameričanů, která odcestovala do Československa v listopadu 1919 z podnětu Katolické národní aliance (Catholic National War Council) ve Washingtonu. Prvních pět měsíců pobývala v Československu a potom se vydala přes Francii, Švýcarsko, Itálii až do Říma, aby se zde setkala s papežem.²⁰⁵ Druhá mise, ve složení Hynek Dostál,²⁰⁶ člen Československé národ-

204 Koniček, J.: c. d., s. 152 – ještě před odjezdem do Evropy bylo určeno, že E. Bouška bude přednášet v Čechách a O. Zlámal na Moravě.

205 Dejmek, J.: Kamil Krofta, s. 41–42.

206 Podlaha, A.: Český slovník bohovědný. Díl III., Praha, 1926, s. 588; Williams, Ch.: The Dostal Project: The First Generation of Czech family in America (online na <http://homepage.mac.com/wiliamszone/dostal/>); Tůma, J., c. d., s. 44; Klimesh, M. C.: Přícházeli zdaleka: Historie městečka Spillville ve státě Iowa a jeho českých osadníků. Praha 2008, s. 129 an.; Dvouletý, D. V.: Život a dílo JUDr. Hynka Dostála: Vztah českých katolických krajanů v USA ke své bývalé vlasti. Olomouc 2010. Diplomová práce Univerzita Palackého, Cyrilometodějská teologická fakulta (online na <http://theses.cz/id/dzkcba/>). Hynek Dostál (1871–1943), narozen v Boršicích u Buchlovic jako druhé z jedenácti dětí (dvanácté bylo adoptováno). Studoval v Uherském Hradišti, Přerově, Olomouci a Německém Brodu, po absolvování vojenské služby studoval na akademii v Příbrami, později práva v Praze. Původně chtěl získat místo ve Vídni, na výzvu staršího bratra Josefa (1870–1903), který jako první z rodiny odešel v roce 1896 do Ameriky a stal se farářem u sv. Václava ve Spillville ve státě Iowa, se Hynek Dostál stal učitelem v české farní škole ve Spillville (1898). Po ztrátě učitelského místa (1900) se přestěhoval do Chicaga a stal se redaktorem katolického deníku Národ, v r. 1901 se přestěhoval do St. Louis, v r. 1902 přijal místo redaktora prvního českého katolického časopisu v Americe „Hlasu“, jež zastával až do své smrti 42 let. Angažoval se při řešení panslavistické otázky v USA a zejména v charitativní oblasti, byl jedním ze spoluzakladatelů Hessounova českého sirotčince ve Fentonu u St. Louis, oficiálně působícího v letech 1908–1952. Patřil ke spoluzakladatelům České národní aliance v září 1914, centra činnosti za osvobození staré vlasti. Zasloužil se o osvobozenecský boj Čechů a Slováků, prostřednictvím „Hlasu“ navázal spojení s Československým národním výborem a jeho představiteli, zejména T. G. Masarykem. Na Pittsburské deklaraci je podepsán přímo pod TGM. Několikrát navštívil Československo, např. v letech 1921–1922, zúčastnil se spolu se skupinou amerických Sokolů Orelského sletu v Brně a na žádost olomouckého arcibiskupa Stojana členem komise, mapující poměry mezi Volyňskými Čechy v Polsku. V roce 1926 se podrobil operaci v Brně, v květnu 1927 se zúčastnil položení základního kamene české papežské koleje v Římě a v červenci 1927 V. unionistického kongresu na Velehradě. Při svatováclavském miléniu 1929 vedl skupinu krajanů z USA, která přivezla dar krajanských žen novou čelenku pro svatováclavskou kalvu. Držitel řady církevních vyznamenání a řádů. Od září 1937 československým konzulem v St. Louis. Zemřel 28. 6. 1943 v St. Louis.

ní rady, jeho bratr Václav,²⁰⁷ pater Jan Nekula²⁰⁸ a Václav F. Jelínek, navázala na předchozí krajskou delegaci z jara 1919. Jejím cílem bylo opatřit Národní radě dostatek informací o postavení katolické církve a vztahu mezi katolíky a československou vládou. Václav Dostál se před odjezdem setkal se dvěma sestrami, učitelkami a nadanými hudebnicemi, pracujícími v charitním domě sv. Kříže ve Valašském Meziříčí, a podařilo se mu je získat pro odjezd do USA a pomoc s výukou českých, moravských a slovenských dětí v sirotčinci u St. Louis.

Tato mise byla na doporučení arcibiskupa F. Kordače přijata v České papežské koleji mimo jiné také proto, že v Římě byl nedostatek ubytovací kapacity. Úkolem vicerektora J. Bouzka bylo zařídit soukromou audienci u Benedikta XV., což se nakonec podařilo díky přímluvě u „maestra di camera“ a do papežova nabitého programu byla zařazena tři čtvrtě hodinová audience na neděli 25. 4. 1920.²⁰⁹ J. Bouzek se jí neúčastnil, podílel se ale na přípravě a opravách předneseného memoranda, takže byl dobře obeznámen s jeho obsahem a mohl předvídat směr rozhovoru. Krajané ze zámoří byli s výsledkem jednání spokojeni, obzvlášť pozitivně na ně zapůsobilo otevřené chování Svatého otce, hovořícího o řadě otázek. I když byli členové delegace vázání mlčením, vraceli se během dalšího pobytu k setkání a probíraným tématům. Lze předpokládat, že se valná většina hovoru týkala témat znepokojujících obě strany, to znamená především postavení katolické církve, odpadlých farářů a poměrů v Československu. Papež také ocenil Kordačovu obětavost a štedrost, která, jak podotkl, bohužel chyběla mnoha našim kněžím. Při jednání s Čechoameričany, místy až naivně se domnívajících, že k němu přicházejí s novými názory a podněty, prokázal velice dobrou informovanost o situaci ve středu Evropy. Kromě obsazení biskupství a jmenování nuncia do Prahy, k němuž byly podniknuty kroky,

207 Václav Dostál (1892–1944), narozen v Boršicích, do Ameriky přišel jako sedmiletý do Spillville, vzdělání získal tamtéž, další na akademii sv. Prokopa v Lisle, bakalareát v roce 1914 v Dubuque, Illinois. Navštěvoval další semináře v Baltimore, Marylandu, St. Paulu a Minnesotě. Ordinován na kněze 12. 6. 1917, přispíval do měsíčníku *Katolický dělník*, vyhledávaný řečník, třináct let duchovní správce osady sv. Jana Nepomuckého ve Fort Atkinson, Iowa. Zemřel 3. 6. 1944.

208 Jan Nekula (1871–1922), narozen v Mladějovicích u Moravských Budějovic, vystudoval teologický seminář v Brně a univerzitu v Lovani. Do St. Louis přišel r. 1894, studia dokončil v Kenrickově semináři v St. Louis, vysvěcen na kněze 8. 6. 1896. Nejprve kaplanem ve zdejší kostele sv. Jana Nepomuckého (1896–1900), potom farářem druhého českého kostela sv. Václava v St. Louis (1900–1922). Z mise do Československa se vrátil 28. 5. 1920, zemřel 6. 6. 1922.

209 Tamtéž – dopis vicerektora Bouzka arcibiskupu Kordačovi, s. d. /před 25. 4. 1920/.

se projednávaly otázky zformulované jasně před tím F. Kordačem v pastýřském listu.

Při dalších návštěvách delegace ve Státním sekretariátu u mons. Bonaventury Cerrettiho a Federica Tedeschiniho se zástupcům českých katolíků v Americe dostalo od Cerrettiho doporučení k podpoře České koleje. Její finanční situace se mohla zlepšit získáním části chicagského fondu na balkánské misie, o jehož existenci byl vicerektor Bouzek informován od svého předchůdce Františka Zapletala, který zůstal i jako vyšehradský kanovník a referent kolejních záležitostí u pražského arcibiskupského ordinariátu stále jejím rádcem. Pomoc římskému bohosloveckému ústavu byla samozřejmou součástí jeho pracovních povinností, i když v jeho případě šlo o víc než jen o pouhou povinnost. V dubnu 1920 se snažil využít návštěvy faráře Františka W. Jedličky z Chicaga²¹⁰ v Praze, a proto nastyloval koncept Kordačova přímluvného dopisu ve věci koleje chicagskému arcibiskupu Georgu Wilhelmu Mundeleinovi,²¹¹ který měl s sebou Jedlička odvézt do Ameriky. F. Jedlička byl totiž jednou z klíčových osobností krajského katolického života, přestože se narodil v Chicagu, jeho rodiče pocházeli z Čech. Hlavně jeho zásluhou uvolnil washingtonský National Catholic War Council prostředky na první misií do Československa a později i na další, v níž se stal pokladníkem. Díky svému řečnickému umění získával stále větší prestiž, za první světové války byl oblíbeným a váženým řečníkem světových i církevních slavností nejen v Chicagu a okolí, ale i v celých Spojených státech. Dohlížel jménem Národního svazu na rozdělování podpory různým ústavům a dobročinným institucím v Československu. Podílel se na jednáních s americkými vládními úředníky ve Washingtonu,

210 NA, APA-ord., kart. 184 – František W. Jedlička (1887–1950), otec pocházel ze Sedlčanska, matka z Plzeňska, sňatek uzavřeli v Chicagu, měl jedenáct sourozenců. Jedlička ve 12 letech studoval v koleji sv. Prokopa v Lisle, ve 14 letech vstoupil do jezuitské koleje sv. Ignáce v Chicagu, kde studoval pět let a potom teologii v Kenrickově semináři v St. Louis. Ve 24 letech složil zkoušky a v červnu 1911 byl v Chicagu vysvěcen na kněze. Jmenován kaplanem v osadě sv. Cyrila a Metoděje a o rok později v osadě sv. Ludmily, kde setrval dva roky, farářem v osadě P. Marie dobré rady v letech 1914–1931. Vypracoval se a stal nečinnějším českým knězem, výborně zvládl český jazyk i angličtinu, byl dopisovatelem českých a anglických katolických časopisů. Seznamoval čtenáře s českou otázkou a českými katolickými poměry v USA i v ČSR, byl redaktorem časopisu Rieger, vydávaného Klubem katolické české inteligence. Kromě toho byl kaplanem celé řady organizací a spolků, například kaplanem a místopředsedou Národního svazu českých katolíků. Farářem u sv. Jana Nepomuckého v Chicagu od 1931, věnoval se zabezpečení krajanů od 1939, usiloval o povznesení Katolické ústřední jednoty. Zemřel v Chicagu 9. 1. 1950.

211 Tamtéž – dopis kanovníka Zapletala arcibiskupu Kordačovi z 2. 4. 1920.

s prezidentem T. G. Masarykem v Chicagu a představiteli vysoké americké hierarchie arcibiskupem Georgem W. Mundeleinem²¹² a Jamesem kardinálem Gibbonsem²¹³ při Masarykově návštěvě USA na jaře roku 1918. O necelý rok později se v Americe setkal s Benediktovým zvláštním vyslancem kardinálem Cerrettim.

Podporu myšlenky využití balkánského misijního fondu přislíbili Cerretti i Tedeschini, kteří byli ochotni v této věci intervenovat u chicagského arcibiskupa G. Mundeleina. Mons. Tedeschini se při návštěvě zástupců českoamerických katolíků vyjádřil v tom smyslu, že každý prospěje svému národu nejvíc, když bude podporovat národní bohosloveckou kolej v Římě. Správně načasovaná poznámka vyvolala patřičnou odezvu, jak o tom referoval vicerektor v pravidelné relaci do Prahy: „Američtí hosté, kteří o existenci kolleje neměli tušení, dali nám ihned šek na 10,000 K a slíbili podporu v Americe. My sice zde každému, kdo žádá o byt u nás, říkáme, že smíme přijmouti jen s dovolením nejd. Arcibiskupa v Praze, ale zde jsme to dovolení praesupponovali a doufáme, že i Vaše arcibiskupská Milost naše jednání schválí“.²¹⁴ Po ověření existence „podpůrného amerického fondu“ byl Bouzek rozhodnut intervenovat prostřednictvím kardinála De Laie²¹⁵ u papežského nuncia v USA, který byl v přátelských kontaktech s arcibiskupem Mundeleinem.

Dochované prameny dokládají nejrůznější aktivity českých církevních a politických kruhů, směřované na získání finančních prostředků k vydržování zchátralé koleje ve via Sistina. Právě F. W. Jedlička po návratu do Spojených států neúnavně podporoval a šířil myšlenku sbírky na Českou papežskou kolej i v době, kdy se řada duchovních postavila proti ní. Jako mluvčí česko-amerických katolíků, kteří v listopadu 1917 odevzdali ve

212 George Wiliam Mundelein (1872–1939), americký duchovní s německými předky, studoval v USA a Římě, ordinován 1895, světicí biskup brooklynský (1909–1915), třetí arcibiskup chicagský (1915–1939), věnoval se integraci katolíků z Evropy a charitativní činnosti, kardinálem 1924, organizátor eucharistického kongresu v Chicagu 1926, účastnil se velby papeže Pia XII. v roce 1939.

213 James Gibbons (1834–1921), americký duchovní irského původu, ordinován 1861, sekretář baltimorského arcibiskupa (1865–1868), apoštolský vikář v Severní Karolině a světicí biskup (1868–1872), účastník Prvního vatikánského koncilu (1869–1870), biskup v Richmondu (1872–1877), arcibiskup baltimorský (1877–1921), kardinálem jako druhý Američan 1886.

214 NA, APA-ord., kart. 184 – dopis vicerektora Bouzka arcibiskupu Kordačovi, s. d. /před 25. 4. 1920/, s. 2.

215 Gaetano De Lai (1853–1928), absolvoval u sv. Apolináře, doktorát teologie, filozofie a práva, vysvěcen 1876, prosekretář od 25.6.1903 a sekretář kongregace koncilů od 11.11.1903, kardinál děkan nominován Piem X., sekretář konzistoriální kongregace 1908, titulární biskup sabinský 1911–1928, viceděkan kardinálského kolegia 1919, účastník konkláve 1914 a 1922.

Washingtonu památnou petici se žádostí o podporu vzniku Československé republiky, systematicky pokračoval v několikaleté práci. Jedlička mimo jiné naléhal na presidenta Wilsona kvůli dalším jednáním ve prospěch samostatného státu. Masarykovy rozhovory s představiteli Národní aliance v USA tehdy svědčily o snaze o odluku církve například podle brazilského vzoru, která však nevyklučovala udržování diplomatických styků se Svatým stolicem.

Členové americké mise navštívili společně s vicerektorem Bouzkem během římského pobytu oba československé vyslance dr. Vlastimila Kybala²¹⁶ a dr. Kamila Kroftu a vedli s nimi zajímavou diskusi. Redaktor Hynek Dostál vyvrátil Kybalovo tvrzení o nepřátelské činnosti Vídne a Pešti ve Vatikánu proti Československu konstatováním, že se toho také obával, ale že Svatý stolec je dobře informován a nepopřává jí sluchu. Citoval v této souvislosti M. R. Štefánika, který mu kdysi sám řekl, „*že nejreálnější politika se pěstuje ve Vatikáně.*“ Bouzek v líčení návštěvy pokračoval: „*Ostatně oba pp. vyslance potěšili ujištěním, že věci u nás se lepší a dobrý počátek lepší budoucnosti jest položen. Čechy se stanou osou střední Evropy, kolem níž se bude točit, a oni se přičiní u své vlády, aby ji pomohla „mazat“.*“²¹⁷ Pravděpodobně při jedné z těchto návštěv získal J. Bouzek důvěrnou informaci o Benediktově negativní zmínce na účet kardinála Skrbenského v souvislosti s podporou koleje.²¹⁸ K. Krofta si zaznamenal do svého diplomatického deníku postřehy členů českoamerické mise z delšího pobytu v Čechách, získané při setkání těsně před jejich návratem do USA dne 26. 4. 1920.²¹⁹ Kromě hodnocení hospodářských a sociálních poměrů a rozhovorů s předními politiky, kritizoval H. Dostál Benešovu ekonomickou politiku a diplomatické působení J. Masaryka v USA.²²⁰

216 Vlastimil Kybal (1880–1958), historik, univerzitní profesor a diplomat, absolvent filozofie a historie v Praze, žák E. Denise na Sorbonně. Diplomat v Itálii 1920–1925, Brazílii a Argentině 1925–1927, Španělsku 1927–1933, Mexiku 1935–1939, žil v exilu v USA od roku 1939 a do Československa se nevrátil.

217 NA, APA-ord., kart. 184 – dopis vicerektora Bouzka arcibiskupu Kordačovi, s. d. /před 25. 4. 1920/, s. 3.

218 Tamtéž.

219 Dejmek, J.: Kamil Krofta, s. 41–42.

220 Jan Masaryk (1886–1948) zastával post chargé d'affaires v USA od prosince 1919. Není vyloučeno, že se Čechoameričané stále nevyrovnali s faktem, že se diplomatickým zástupcem ČSR ve Washingtonu nakonec nestal představitel zahraničního odboje Karel Pergler (1882–1954), který byl od března 1918 místopředsedou a od 13. 12. 1918 komisařem Československé národní rady ve Spojených státech a od 19. 4. 1919 komisařem ČSR v USA.

Setkání krajanů s rektorem a alumny koleje mělo pozitivní význam. Italský rektor L. Capittani se mohl osobně seznámit s upřímnými českými katolíky, protože dosud hodně slyšel a četl především o odpadlících. Také pro kolejní chovance byly příkladem a povzbuzením víra a obětavost amerických katolických krajanů. Kolej potřebovala značnou podporu, které se jí od předchozího rektora Solieriho nedostávalo, a proto došlo k chátrání koleje i domů, z jejichž nájmu byla spolufinancována. Náklady na opravu rozpadajících se a hroustících zdí, které by se při průběžné pravidelné péči vešly bez větších problémů do rozpočtu, se po návratu alumnů do Říma vyšplhaly do tisíců lir. Po zaplacení všech dluhů zbývalo koleji 265 tisíc lir, které byly uloženy u Svatého stolce jako „conto corente“ na čtyřprocentní úrok.²²¹ Delegace odjela 26. 4. 1920 do Francie, aby se v Le Havru nalodila 1. 5. 1920 k odjezdu do USA.

Návštěva amerických krajanů u Svatého stolce i v koleji sehrála v Římě významnou roli při hodnocení katolíků samostatného státu, i když Čechoameričané nemohli být už dávno reprezentativním vzorkem československých věřících. Většina z nich žila delší dobu za oceánem a někteří se tam narodili, takže jim chyběl reálný pohled na poválečný vývoj v Evropě a vnitřní poměry v ČSR. Zatímco v USA a zejména v Chicagu se soustředila nejsilnější katolická minorita kolem českých kostelů a farností a bránila se veškerými dostupnými prostředky takzvané církevní amerikanizaci,²²² ztratila u nás část obyvatelstva Boha, odpadla od katolické víry a kostely zely prázdnotou. Krajané byli při návštěvě staré vlasti touto situací zaskočení a upřímně zděšeni.²²³

Čestný místopředseda Národního svazu českých katolíků a redaktor Hynek Dostál ze St. Louis, známý podporou československého osvobozovacího hnutí v USA za první světové války, získal vicerektora J. Bouzka jako dopisovatele St. Louiského časopisu Hlas a už brzy se ukázalo, že

221 NA, APA-ord., kart. 184 – dopis vicerektora Bouzka arcibiskupu Kordačovi, s. d. /před 25. 4. 1920/, s. 4.

222 Nepomucenum Řím, Nep., kart. 7 – krajané si v memorandu Sv. otci stěžovali, že jim není povoleno zakládat další české farnosti, které nazvali „cizonárodní“, protože tamní biskupové povolovali jen anglické, takže přistěhovalcům hrozila postupná ztráta identity. V roce 1924 bylo v Chicagu 20 českých kostelů, ale faráři, kteří přicházeli do USA s přistěhovanci, postupně vymírali a bylo potřeba hledat nové.

223 Kromě literatury to dokládají nedávno studované prameny ve vatikánských fondech – srv. Helan, P., Vatikán a Československo ve 20. letech ve vatikánských fondech. Referát na semináři „Vatikán a Československo 1918–1938“, konaném v Arcibiskupském paláci v Praze dne 15. 10. 2009.

šlo o oboustranně prospěšný krok. Američtí krajané hladověli po nových informacích z domácího i římského katolického prostředí a J. Bouzek byl jako jejich zprostředkovatel osobou z nejpovolanějších. Ve svých příspěvcích, korespondenci a úvahách se samozřejmě zmínil čtenářům o existenci České pontifikální koleje, její historii, poměrech a vyhlídkách do budoucna. Mnohokrát si v dopisech F. Kordačovi postěžoval, že nestačí do Ameriky psát tak často, jak by bylo potřeba nebo jak se od něj žádá, protože je zavalen úřední prací pro kolej, která mu podlamuje zdraví.²²⁴ Delegace odjela 26.4. 1920 do Francie, aby se v Le Havre nalodila 1. 5. 1920 k odjezdu do USA.

Kromě snahy získat na svou stranu americké krajany českého původu, mělo Československo velký zájem o podporu slovenských katolíků při složitých jednáních se Svatým stolcem o otázkách personální výměny některých maďarských biskupů a o teologické fakultě v Bratislavě.²²⁵ Na začátku března 1920 odjeli s vědomím naší vlády do Ameriky slovenský politik a kněz reverend Ladislav Moyš²²⁶ a sociálně demokratický politik Ján Pocisk.²²⁷ Hlavním důvodem cesty delegace klubu slovenských poslanců bylo získání podpory amerických Slováků právě vyhlášené československé ústavy a eliminace Hlinkových autonomistických snah. V červnu se vrátili do Říma se slovenským milionářem z Ameriky Michaelem Bosakem, prezidentem „Bosak State Bank“ v Scrantonu, který přinášel papeži kromě osobního příspěvku pěti set dolarů ve zlatě také finanční dar amerických Slováků dvě stě dolarů ve zlatě.²²⁸ Slovenští katoličtí krajané usilovali o ozdravení poměrů na Slovensku a zároveň slibovali, že chtějí ještě lépe plnit své povinnosti vůči Svatému stolci a katolické církvi. Jedním z prvních kroků mělo být odstranění maďarských biskupů, jmenování nových,

224 NA, APA-ord., kart. 184.

225 Dejmek, J.: Počátky diplomatických styků mezi Československem a Vatikánem (1920–1921). (Kroftova vyslanecká mise v Římě). ČČH, 91, 1993, s. 224–246; Hrabovec, E.: Der Heilige Stuhl und die Slowakei 1918–1922 im Kontext internationaler Beziehungen. Frankfurt am Main 2002.

226 Ladislav Moyš (1867–1950), slovenský politik a kněz, v duchovní správě na různých místech Slovenska, po vzniku ČSR první župan v Užhorodu (1919–1921), návrat do duchovní správy, penzionován 1925, organizátor a ředitel rozhlasového vysílání Radiojournalu na Slovensku 1927–1937. Zemřel 13. 3. 1950 v Bratislavě.

227 Ján Pocisk (1870–1941), slovenský socialistický politik, senátor a novinář, původně obuvník, úředník nemocenské pokladny od 1906, za 1. světové války udržoval styky s českými sociálními demokraty ve Vídni, člen Slovenské národní rady a hlavní tajemník Čs. sociálně demokratické strany na Slovensku 1918, senátor 1925–1939, vězněn v Ilávě od 1939, zemřel 18. 10. 1941 v Bratislavě.

228 Dejmek, J.: Kamil Krofta, s. 61–62, 64 a Bosák, M. a R., Michal Bosák, s. 65–67.

oddaných myšlenke společného československého státu a výchova nových duchovních a církevní elity.²²⁹ Především z těchto důvodů podporovali už od roku 1920 Českou bohosloveckou kolej v Římě, ideu jejího rozšíření a aktivní zapojení slovenských studentů.²³⁰ Vatikán však čekal s konečným rozhodnutím o odvolání biskupů na objektivní informace od C. Minary.²³¹ Vicerektor Bouzek opět prokázal koleji a její těsnější spolupráci se Slováky velkou službu uveřejněním zprávy o římské návštěvě slovenské delegace.²³² Episkopát se s vedením koleje zpočátku snažily získat v USA finanční prostředky na udržování chudých slovenských alumnů a později příspěvek na výstavbu nového objektu. Dochované prameny dokládají velice obtížné získávání důvěry a finanční podpory při rozšíření koleje o slovenské bohoslovce. Díky příspěvku od bohatších slovenských krajanů ze zámoří mohl být na podzim roku 1922 přijat první student z nitranské diecéze Ján Kaššovic,²³³ aby zde pokračoval ve studiu filozofie. Přestože mu vojenská základní služba a vážná oční choroba nakonec zabránily dokončit filozofii v Římě, vystudoval práva v Bratislavě a stal se státním úředníkem a nakrátko i diplomatem.²³⁴

229 Hrabovec, E.: Menovanie biskupov v kontexte bilaterálnych vzťahov medzi ČSR a Svätou stolicou 1918–1928. In: Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve Střední Evropě 2. Usp. J. Valenta, E. Voráček, J. Harna. Praha 1999, s. 542–555.

230 Nepomucenum Řím, Nep., kart. 7 – Bosakův dopis vicerektoru Bouzkovi z 2. 12. 1920 s darem 5000 lir.

231 AMZV, PZ Vatikán 1920, zpráva vyslance K. Krofity ministerstvu zahraničních věcí od 12. 6. do 30. 6. 1920, čj. 125/20 pol. z 1. 7. 1920, s. 3–4.

232 Dejmek, J.: Kamil Krofta, s. 68 – Bouzkova rozmluva s Kroftou 4. 7. 1920 a Nepomucenum Řím, Nep., kart. 7 – Bosakův dopis vicerektoru Bouzkovi z 19. 7. 1920.

233 NA, APA-ord., kart. 184 – oznámení nitranského biskupa K. Kmetka z 6. 10. 1922 o odchodu J. Kaššovica, absolventa prvního ročníku nitranského bohosloveckého semináře, do České koleje v Římě.

234 Kubík, P.: Slovensko-talianske vzťahy 1939–1945. Ústav pamäti národa. Pamäť národa, Bratislava 2010, s. 285–286 – Ján Kaššovic (1902–1990), slovenský úředník a diplomat, narozen Bošáca (o. Trenčín), po absolutoriu gymnázia v Trenčíně a Nitře (1921) studoval filozofii v Římě, do Bohemia přišel 15. 11. 1922, po absolvování 1. ročníku v roce 1923 se musel vrátit domů k výkonu základní vojenské služby. Do Říma se vrátil 25. 2. 1925 a 5. 7. 1925 odjel definitivně na Slovensko. Vystudoval práva, pracoval na bratislavském magistrátu (1930–1938), na ministerstvu vnitra od r. 1939, člen delegace na korunovaci papeže Pia XII. v březnu 1939, rada slovenského vyslanectví v Itálii (1940), potom předseda Ústředního úřadu práce, předseda Robotníckej sociálnej poisťovne (1943–1944). Později šéf prezidia MV, jmenován šéfem vyslanectví v Římě v únoru 1945, svého úřadu se ale neujal. Cestou z Bratislavy havaroval a těžce se zranil s rodinou u Udine v noci z 11. na 12. 3., léčil se celý rok 1945, do Říma přijel až před Velikonoce 1946 a po několikaměsíčním pobytu odešel do USA. Zde byl aktivním členem exilových organizací, členem poradního sboru Světového kongresu Slováků. Zemřel 21. 10. 1990 v Kalifornii, jeho urna byla převezena do rodné obce.

O papežově neutuchajícím zájmu o dění v koleji svědčí například obsah jeho rozmluvy s vyslancem K. Kroftou při prvním vánočním a novoročním blahopřání papeži dne 29. 12. 1920, kdy Benedikt XV. v souvislosti s bohosloveckým ústavem řekl, „*že by si přál, aby se kolej rozšířila, aby tam mohlo studovat více kněží.*“ A zároveň „*dodal, že vláda může být jista, že s kněžími v Římě vychovanými nebude mítí těžkosti. Neboť zde se jim vštěpuje to, čeho se dnes lidstvu nejvíce nedostává, úcta k autoritě, a to nejen k autoritě církevní, nýbrž i k autoritě světské.*“²³⁵ Svatý otec touto poznámkou narážel na neutěšenou náboženskou situaci v ČSR, která ho nenechávala lhostejným.

Po návratu H. Dostála, patera Nekuly a Václava F. Jelínka do USA získal Dostál na sjezdu Národního svazu českých katolíků (National alliance of Bohemian (Czech) Catholics) pro podporu České koleje v Římě tamní benediktýny z Lisle a chicagského arcibiskupa. Předsedou zvláštního výboru pro sbírku v Americe byl zvolen biskup Josef Maria Koudelka,²³⁶ po jeho smrti v červnu 1921 se do jejího čela postavil benediktýn P. Prokop Neužil.²³⁷ Představitelé Národního svazu pořádali mezi věřícími různé přednášky (mimo jiné samozřejmě o audienci krajanů u papeže), zveřejňovali Bouzkovy články o Bohemicu, chrámech a významných místech v Římě a snažili se různým způsobem získat peníze pro kolej.²³⁸ K propagaci teologického ústavu během pokračující finanční sbírky byly otištěny fotografie koleje a jejího osazenstva v nejrozšířenějším krajském „Hlasu“.²³⁹

Nejrychlejší finanční podporu římské bohoslovecké koleji poskytli benediktýni v americkém Lisle. Už v únoru 1921 sděloval ředitel seminá-

235 AMZV, PZ Vatikán, 1920, politická zpráva od 19. 12. do 3. 1. 1921, čj. 424/55/20 pol. ze 3. 1. 1921, s. 8–9.

236 Joseph Maria Koudelka (1852–1921), americký katolický duchovní českého původu, narozen v Chlístově, do Ameriky se vystěhoval v 16 letech, studoval seminář sv. Františka v Milwaukee, na kněze vysvěcen 1875. Rektor kostela sv. Michaela v Clevelandu, podílel se na vydávání českého týdeníku Hlas, českých učebnic a textů pro české a slovenské emigranty, měl velký vliv u ostatních kněží. Jmenován titulárním biskupem a pomocným biskupem diecéze Cleveland v r. 1907, byla mu svěřena péče o Slovanů z této diecéze, pomocným biskupem diecéze Milwaukee 1911, diecézním biskupem diecéze Superior ve Wisconsinu 1913, udržoval styky s katolickými kruhy ve staré vlasti – v r. 1912 se zúčastnil korunovační slavnosti na Hostýně. Po dlouhou dobu si zachovával prorakouskou loajalitu, v roce 1917 obviněn z neloyalitativ vůči USA, označen za Němce a hrozila mu internace, obvinění zblaven až v září 1918. Ovládal dvanáct jazyků, zemřel 24. 6. 1921 ve Wisconsinu, pohřben v Clevelandu.

237 Nepomucenum Řím, Nep., kart. 7 – Dostálův dopis vicerektoru Bouzkovi z 1. 5. 1921.

238 Tamtéž – Strakův dopis vicerektoru Bouzkovi ze 17. 4. 1923.

239 NA, APA-ord., kart. 184 – dopis vicerektora Bouzka arcibiskupu Kordačovi z 1. 4. 1921.

ře sv. Prokopa P. Prokop Neužil²⁴⁰ pražskému arcibiskupu Kordačovi, že se na zasedání tamní kapituly zjistilo, že už byla rozdělena většina z výtěžku svatováclavské daně různým dobročinným ústavům, takže pro Českou kolej zbyly jen tři tisíce dolarů.²⁴¹ Zároveň jej ujišťoval, že nešlo o ojedinelou částku, protože se do budoucna připravují kroky k získání obnosu, který by mohl být pohromadě během několika měsíců nejspíš na konci května. Pisatel dopisu prosil pražského arcibiskupa, aby o připravované benediktýnské podpoře informoval také rektora Capitaniho a rozptýlil jeho obavy z platby dalších účtů.

Při oznámení zprávy o založení výboru na podporu koleje v USA v květnu 1921 zdůrazňoval H. Dostál jejímu vicerektorovi vděk výpravy za veškerou pomoc při římské návštěvě. „Dnes, jak asi již víte, v celé Americe katol. Čechové se dali do práce a sbírání dollárků, aby české, papežské koleji v Římě pomohli. Za akci tuto postavili se nejen čeští důst. páni, ale i američtí četní biskupové, a doufáme, že se pěkný obnos sebere“.²⁴² I v další korespondenci se Dostál vracel k návštěvě Svatého otce, Říma a České koleje a v reakci na Bouzkovy články do „Hlasu“ a zprávu o audienci u papeže začínal svůj dopis slovy: ... „Bůh žehnej Sv. Otci Benediktu, jako on žehná nám! Díky Bohu, že nyní můžeme i my Katol. Češi přímo jednat s tím opravdu demokratickým Sv. otcem. Toho je nyní třeba. Tak se má pracovat proti heslu pekla: „Los von Rom!“ *Musíme blíže k Římu, musíme*

240 Tamtéž a Krlín, J.: Prokop Neužil – třetí opat českého benediktinského kláštera sv. Prokopa v Lisle. Bechyňe, děkanský úřad, 1947. Prokop Neužil (1861–1946), narozen v Bechyni, původním jménem Karel, pocházel ze šesti dětí, před zahájením gymnaziálních studií se jeho rodiče rozhodli vystěhovat do Ameriky. Neužil nechtěl opustit Čechy, dokud se nestane knězem, musel odejít na farmu do Ioway, rodina se přistěhovala do Spillville, kde navštěvoval katolickou školu sv. Václava, v ní se učil angličtinu, matematiku a latinu. Po marných snahách o přijetí do seminářů byl přijat na studia v učitelském ústavu, kde složil státní učitelské zkoušky (1880), v devatenácti letech jmenován učitelem ve Spillville. Dověděl se o úmyslu benediktýnského opata Wimmera založit klášter pro Čechy, proto se přihlásil jako jeden z prvních do koleje sv. Vincenta. Po třech letech přijat do noviciátu a o rok později (1885) složil řeholní sliby. V roce 1887 navrhl zřízení koleje sv. Prokopa. Při navazujícím studiu filozofie musel ze zdravotních důvodů studium přerušit (léčil se v Chicagu) a dostudovat v nově založené koleji sv. Prokopa, kde se mezitím stal ředitelem. Na kněze byl vysvěcen v Chicagu 22. 12. 1888, potom pět let ředitelem a učitelem vyšší školy – koleje sv. Prokopa. Redaktorem deníku *Národ* od 1893, farářem osady sv. Prokopa od 1897 a převorem 1899. Po přeložení opatství z Chicaga do Lisle, Illinois, se vzdal fary v r. 1914, ředitelem semináře od března 1919 a o několik měsíců později z vůle arcibiskupa Mundeleina členem druhé misie do Československa. Zvolen opatem benediktýnského kláštera v březnu 1937, při cestě do Říma navštívil rodnou Bechyni v září 1937. V USA založil ženský benediktýnský klášter, akademii, školu pro dívky, seminář pro kněžský dorost a sirotčinec. Zemřel 2. 12. 1946 v Lisle.

241 NA, APA-ord., kart. 184 – Neužilův dopis arcibiskupu Kordačovi z 8. 2. 1921.

242 Nepomucenum Řím, Nep., kart. 7 – Dostálův dopis vicerektoru Bouzkovi z 1. 5. 1921.

*se cítit dětmi a přitulit se k tomu svému otci, zástupci Ježíše Krista. Hle, jak ten náš zájezd do Říma, to osobní se poznání, jak začíná mít velký význam, a Vy, drahý vd-pane vicerektore, jste nyní tím silným, pevným pojítkem a česká Kollej bude pokračováním do budoucna této činnosti. Jen vytrvat, jen nadšeně pracovat. Jsou časy zlé; nepřátelé by nás rádi zahrnuli opět do katakomb, rádi by nás ubili, kdyby to šlo.*²⁴³

Vedení svazu mohlo v létě 1921 prostřednictvím svého místopředsedy faráře F. W. Jedličky s hrdostí oznámit chicagskému arcibiskupu Mundeleinovi výtěžek prvního kola sbírky na Českou papežskou kolej ve výši deset tisíc dolarů, což v přepočtu obnášelo čtvrt miliónu italských lir.²⁴⁴ Šlo o dar na vybudování nového objektu, jak bylo domluveno při Jedličkově loňské návštěvě Prahy s F. Zapletalem.²⁴⁵ Vicerektor se velice obával zastavení toku peněz, kdyby se američtí katolíci dověděli, že v roce 1921 je mezi dvanácti alumny pět Němců a litoměřický biskup Gross má zájem poslat do Bohemica další, přestože místa vyhrazená jeho diecézi jsou kromě jednoho už plně využita. Jediným řešením by bylo uvolnění neobsazených z hradecké diecéze, protože vyslala do Říma jen jednoho zástupce. J. Bouzek charakterizoval situaci takto: „*Ale co by tomu řekli asi katoličtí Češi američtí, tak vlastenečtí, kdyby doslechli, že jejich sbírka se dostane Německé kolejí v Římě! Vědět to, nedostaneme nic. Žádný Němec ještě nedal na kolej nic!*“²⁴⁶ S nadcházejícím novým školním rokem se snažil vyvolat větší zájem episkopátu o Bohemicum a získat další posluchače. Situace však nebyla jednoduchá, olomoucký arcibiskup A. C. Stojan si prozatím vyžádal informaci o podmínkách, protože uvažoval o dvou až třech schopných uchazečích. Bouzkova zpráva zůstala zatím bez odpovědi, stejně dopadla nabídka brněnskému biskupu. Nitranský biskup Karol Kmeťko napsal do Říma, že by někoho rád poslal, ale za stávající situace nemá žádného adepta. To se podařilo, jak bylo zmíněno výše v textu, až o rok později. Také z Prahy se nedal očekávat velký příliv bohoslovců.²⁴⁷ F. Zapletal se snažil vyvrátit vicerektorovy obavy a k národnosti posluchačů poznamenal, že důležitější jsou jejich vlastnosti, schopnosti, nadání a zbožnost a teprve potom se bude zabývat jejich počtem a obsazením míst podle diecézí. Narážel na to, že prvořadým zájmem

243 Tamtéž – Dostálův dopis vicerektoru Bouzkovi z 12. 6. 1921.

244 Tamtéž – rektora L. Capitanioho informovali o přijetí finančního daru z USA prosekretář kongregace pro mimořádné církevní záležitosti F. Borgongini Duca a státní sekretář P. Gasparri dne 5. 10. 1921.

245 Tamtéž – Neužilův dopis vicerektoru Bouzkovi z 13. 7. 1921.

246 NA, APA-ord., kart. 184 – dopis vicerektora Bouzka arcibiskupu Kordačovi z 13. 7. 1921, s. 2.

247 Tamtéž.

episkopátu a vedení Bohemica by měla být maximální obsazenost a využitelnost objektu bez ohledu na národnostní složení posluchačů, protože v koleji bylo jen dvanáct studentů, zatímco více než polovina míst v koleji nebyla obsazena.²⁴⁸

Americká sbírka pokračovala kupředu rychlým tempem, urychlit ji mohla případná papežská vyznamenání pro laiky i duchovní na Kordačovo nebo Micarovo doporučení.²⁴⁹ Prorektor předpokládal, že je potřeba poukázat nunciovým prostřednictvím na počet katolických krajanů za oceánem a jejich naléhavou potřebu vlastního národního biskupa.²⁵⁰ Iniciativa při řešení této otázky měla vyjít od nejvyšší instance a tou byla samozřejmě biskupská konference. Vedení koleje se obávalo, že krajané při některé z dalších návštěv zjistí přítomnost německy mluvících bohoslovců a bude vážně ohrožen tok potřebných financí, protože čeští katolíci z USA se netajili silnou antipatií vůči všemu německému,²⁵¹ i když právě mezi bohoslovci se našlo dost příkladů pozvolného národnostního sblížení. Před zahájením nového školního roku se vedení teologického ústavu zdálo, že se v USA zpomalilo shromažďování peněz, a proto J. Bouzek navrhoval pražskému arcibiskupu napsat několik řádků a povzbudit věřící krajany k větší vytrvalosti.²⁵²

Této akce se nakonec ujal hradecký biskup Karel Kašpar a na podporu Neužilovy sbírky vydal dne 8. 12. 1921 pastýřský list „Česká kolej v Římě“. V něm vyzval duchovenstvo k pomoci České koleji bohoslužbami, službami za americké dobrodince, a zakládáním arcibratrstev sv. Michaela, věnujících se sbírání svatopetrského halěře, pravidelně prikazovaného Svätým otcem ve prospěch našeho římského teologického ústavu.²⁵³ K. Kašpar se po studiích v Bohemicu a Animě dlouhá léta angažoval v jeho prospěch, zajížděl o prázdninách se studenty do Trevi, byl nápomocen přetíženému

248 Tamtéž – dopis F. Zapletala arcibiskupu Kordačovi z 1. 8. 1921, s. 4.

249 Tamtéž – dopis vicerektora Bouzka arcibiskupu Kordačovi z 18. 8. 1921 – v této souvislosti navrhoval J. Bouzek monsignorát pro F. Jedličku, který stál v čele akce, Karla Blehu, faráře ze St. Louis, a Dostála jako člena mise.

250 Tamtéž.

251 Tamtéž.

252 Tamtéž – dopis vicerektora Bouzka arcibiskupu Kordačovi z 31. 8. 1921.

253 ZA Opava, pracoviště Olomouc, AO, kart. 818 – v listu Kašpar cituje část dopisu P. Neužila ze 17. 11. 1921, v němž se mimo jiné píše: „*Proč by nemohlo i naše duchovenstvo v čl. republice budovati kolej v Římě s námi? Vycházím s toho jednoduchého stanoviska, že mimo hmotných obětí, ať již je to práce nebo peníze, jest ještě více třeba požehnání Božího. Je tudíž třeba také modlitby a proseb. Naši lidé dávají peníze, V y n á m d e j t e m o d l i t b y. Náš lid si velice váží nejdražší oběti mše svaté*“.

Zapletalovi a ještě za života arcibiskupa Kordače byl považován za neformálního protektora koleje.²⁵⁴

Vláda i vicerektor neztráceli zájem o širší zapojení Slováků do studia, přestože pokračování sbírky mezi slovenskými katolíky bylo v roce 1921 vážně ohroženo. Krize způsobila stoupající nezaměstnanost za oceánem, Slováci marně hledali dlouhé měsíce jakoukoliv práci. V obtížných životních podmínkách mohli jen těžko přispívat na Bohemicum. Pokud uvolnili něco ze svých skromných financí, podporovali většinou slovenské studenty u římských salesiánů, nikoliv Českou kolej. J. Bouzek v jednom ze svých pravidelných dopisů arcibiskupu Kordačovi k jejímu rozšíření napsal: „*V duchovním ohledu to snad ani nebude mít pro nás takový význam, ale v materiálním ano. Jsem přesvědčen, že pak dojdeme hojné podpory od amerických Slováků. A pro republiku je to jediné místo, kde bude možno získat ty hochy slovenské pro spolupráci i na zbudování republiky.... Však i Němci otvírají oči a slevují ze svých přemrštěných, nepravdivých názorů...*“²⁵⁵ Ve prospěch národnostního propojení mladých bohoslovců v koleji pracoval během letní dovolené v Československu i vyslanec K. Krofta, protože bylo potřeba připravit vhodné podmínky pro přijetí slovenského bohoslovce, kterého měl vydržovat biskup Vojtaššák za předpokladu souhlasu českého episkopátu. Ústřední myšlenkou těchto aktivit bylo získání většího zájmu amerických Slováků, které bylo třeba přimět k užší spolupráci ve prospěch koleje.²⁵⁶ Osobní projednání této otázky mezi hlavou katolické církve a českým primasem v Římě by jistě přineslo očekávané výsledky, Kordačův zdravotní stav však namáhavou cestu do Vatikánu nedovoloval. O mimořádném papežově zájmu o Bohemicum svědčilo jednání s bývalým arcibiskupem Pavlem Huynem, který zřejmě ovlivnil výběr osoby „kolejního“ spirituála.

Přístup slovenských krajanů se změnil až po zásahu P. Prokopa Neuzila, snažícího se získat Bosakovým prostřednictvím jejich větší zájem a podporu společné československé koleji v Římě.²⁵⁷ Bohužel ztroskotala Bosakova snaha zaangažovat do sbírky Americký Červený kříž. Pravidelně se snažil podle svých možností zlepšit poměry vedení i alumnů formou drobných finančních příspěvků, zasílaných v listopadu nebo prosinci „na přilepšenou“ o vánočních svátcích.²⁵⁸ Brzy však pochopil, že jako jednotli-

254 Kukánová, Z.: Karel Kašpar und böhmische Priesterkollegs. In: Dal Bohemicum, s. 169–191.

255 NA, APA-ord., kart. 184 – dopis vicerektora Bouzka arcibiskupu Kordačovi z 13. 4. 1921, s. 2.

256 Tamtéž – dopis vicerektora Bouzka arcibiskupu Kordačovi z 18. 8. 1921.

257 Nepomucenum Řím, Nep., kart. 7 – Neuzilův dopis vicerektoru Bouzkovi z 13. 10. 1921.

258 Tamtéž – v roce 1921 věnoval 2000 lir, v roce 1923 opět stejnou částku a v roce 1924 1000 lir.

vec nemá velkou šanci na získání většího obnosu a že bude potřebovat širší podporu svých krajanů. Jak již bylo řečeno, vedení koleje i stát chtěli zapojit do římského teologického studia mladé Slováky, a proto požádali ústy vicerektora J. Bouzka o iniciování sbírky mezi slovenskými věřícími v Americe. M. Bosak oslovil 1. 2. 1922 největší národní církevní organizaci První katolickou slovenskou jednotu²⁵⁹ a první částky na kontě v Middletownu se objevily během týdne.²⁶⁰ Jako drobnou protislužbu žádal od Bouzka další informativní články do krajanských časopisů „Jednota“ a „Obrana“ a sliboval si od jejich uveřejnění nový příliv tolik potřebných financí na rozšíření koleje.

I přes finanční obtíže slovenských věřících za oceánem předal při své třetí návštěvě Československa v dubnu 1922²⁶¹ jménem slovenské katolické jednoty na Českou kolej v Římě šek na 1270 dolarů s přáním, aby se stala československým ústavem, přístupným i slovenským alumnům. Takto koncipovanou žádost, adresovanou vedení koleje, podepsal 20. dubna 1922 v Hronském Sv. Kříži celý slovenský episkopát.²⁶² Potěšující byl fakt, že se peníze stále scházely, i když podstatně pomaleji než Bosak původně předpokládal. Postupné oživení sbírky mohlo nastat až po konsolidaci hospodářské situace.²⁶³ J. Bouzek se rozhodl projednat při nejbližší příležitosti žádost slovenského episkopátu a slovenských katolických krajanů. Tato možnost se naskytlá při audienci u Svatého otce 16. 6. 1922.

Otálení a další odklady řešení slovenské spoluúčasti v Bohemicu znamenaly především odliv očekávaných peněz od amerických Slováků, protože sbírka měla být ukončena v červenci (slovenští katolíci dosud vybrali skoro 66 tisíc korun). Nabízela se také alternativa rozšíření nebo stavby koleje jen pro Čechy a Moravany, ale to by mohlo vyvolat odmítavou reakci státu, předpokládajícího rychlejší sblížení slovenských teologů s českými a moravskými kolegy na neutrální půdě a praktické naplnění myšlenky čechoslovakismu. Bouzek připravil pro Kordače a episkopát několik návrhů,

259 Prvá katolická slovenská jednota byla založena v září 1890 v Clevelandu a společně se Slovenským národním spolkem a Slovenskou evangelickou jednotou byla jedním z klíčových partnerů českého hnutí v USA během první světové války.

260 Nepomucenum Řím, Nep., kart. 7 – Bosakův dopis vicerektoru Bouzkovi ze 7. 2. 1922.

261 Navštívil tehdy Nitru, Bratislavu a Prahu.

262 NA, APA-ord., kart. 184 – originál dopisu slovenského episkopátu vedení Bohemica s podpisy biskupů košického, bystrického, spišského, nitranského, mukačevského, zástupců vikariátů prešovského a trnavského a ordinariátu rožňavského; Nepomucenum Řím, Nep., kart. 7 – nedatovaný opis dopisu První katolické slovenské jednoty v USA vedení Č. koleje v Římě.

263 Nepomucenum Řím, Nep., kart. 7 – Bosakův dopis vicerektoru Bouzkovi z 18. 5. 1922.

další jednání o národnostním složení, názvu a osudu koleje byla v jejich ruce.²⁶⁴ Svatý stolec nechtěl do věci zasahovat, považoval ji za příliš choulostivou, domníval se, že ji musí vyřešit jednotliví biskupové mezi sebou.²⁶⁵ Dva Slováci v koleji byli zatím vydržováni z darů slovenských diecézí a slovenských věřících v zahraničí na místech, uvolněných českými biskupy. Česká kolej byla původně vybudovaná jako zemský ústav z prostředků českých a později moravských biskupů, takže měli nezadatelné právo na obsazování volných míst a nakládání s majetkem, který si za dobu její existence nahospodařili. To se nakonec stalo hlavní překážkou rychlé transformace tradiční zemské koleje v celorepublikový ústav a papež si toho byl dobře vědom. Přestože Pius XI. stejně jako jeho předchůdce Benedikt XV. viděl v absolventech, kteří prošli římským univerzitním prostředím, příslib budoucího zlepšení neuspokojivých náboženských poměrů v Československu, nechtěl nikterak ovlivňovat jednání episkopátu.

Ukončení dalšího kola sbírky mezi českými a moravskými katolíky v zámoří v roce 1922 vyneslo částku osm tisíc dolarů. P. Neužil se nespokojil s výsledkem a kvůli jejímu zdárnému pokračování se pokoušel zapojit do akce další nové osoby. Snažil se pro tuto myšlenku získat také chicagského arcibiskupa Mundeleina a jeho prostřednictvím apoštolského delegáta ve Washingtonu a dosáhnout povolení uspořádat sbírku mezi Čechoslováky ve všech diecézích a arcidiecézích na území Spojených států. Vybrané prostředky měly být odevzdány arcibiskupům a biskupům. Jeho písemný návrh G. Mundeleinovi zůstal prozatím bez odezvy. P. Neužil předpokládal, že narazí na odpor kvůli zájmům vysoké církevní hierarchie, podporující vlastní americké potřeby. Ve svém dopisu J. Bezdíčkoví v dubnu 1922 vyslovil v duchu myšlenky slovanské vzájemnosti přání, aby v rozšířené koleji mohli v budoucnu vyrůstat i profesori, kteří budou jednou vychovávat mladé bohoslovce v Rusku.²⁶⁶ Nakonec se podařilo získat souhlas chicagského arcibiskupa Mundeleina pro vyhlášení nové sbírky. Ten při setkání se zástupci olomouckého arcibiskupa A. C. Stojana, hledajícími v USA prostředky pro unionistické hnutí, připomněl jako další z úkolů nutnost podpory České koleje v Římě.²⁶⁷ Významným podnětem pro další spolupráci s katolickými krajany v Americe byla návštěva tamního předsedy Národ-

264 Bezdíček, J.: c. d., s. 14.

265 Nepomucenum Řím, Nep., kart. 7 – v tomto duchu hovořil s J. Bouzkem při loňské audienci Sv. otec, dopis vicerektora Bouzka Neužilovi ze 4. 5. 1923.

266 Tamtéž – Neužilův dopis vicerektoru Bouzkovi z 15. 4. 1922.

267 Tamtéž – Neužilův dopis vicerektoru Bouzkovi z 11. 11. 1922.

ního svazu českých katolíků Jana Straky²⁶⁸ a reverenda Josefa Janečka²⁶⁹ v Římě v srpnu 1922 a setkání se Svatým otcem, který jim při audienci doporučil další podporu teologického ústavu.²⁷⁰

Postupně se scházely peníze na opravy i na novou kolej a 28. října 1922 se konaly v kolejní kapli slavné bohoslužby k počtě státního svátku. Přesto nebyl J. Bouzek stále spokojen se stavem objektu v Sixtinské ulici, který už dávno nesplňoval prostorové a hygienické podmínky k pobytu studentů. Přesně vystihl podstatu problému, když si stěžoval P. Neužilovi, že by rád přijal každého poutníka z Čech, který se přijede podívat nebo požádat o informace a audienci. *„Jak bych je rád přijal v místnostech slušných, jak bych rád dal kněžím poutníkům nocleh, aby jich zde neokrádali – ale není místa, a pro lepší lidi není slušného místa. Z poutníků kněží mi loni mnozí po první noci utekli: a je tu čisto, jenže nepohodlné. Jaké by to bylo centrum taková kolej národní velká!“*²⁷¹ Jednou z možností získat nové prostředky byl fond českých katolických spolků pro vybudování sochy sv. Václava podle Myslbekova návrhu v Chicagu. Před válkou bylo shromážděno kolem deseti tisíc dolarů, mezitím však stouply náklady na realizaci a postupně ochablo původní nadšení pro tuto myšlenku. P. Neužil už soukromě oslovil několik aktivistů a nabídl jim možnost věnovat obnos na římskou kolej se zdůvodněním, že v Římě šíří a udržuje svatováclavskou tradici.²⁷²

Sbírka měla pokračovat i v roce 1923, přestože už byla oficiálně ukončena. Vypisováním nových mimořádných sbírek postupně docházelo k odlivu dárců a tříštění jejich zájmů. Neužil vybízel Bouzka ještě před příjezdem československého episkopátu „ad limina“ do Říma k vyvolání jednání o společné československé koleji a potřebnému získání podpory především mezi slovenskými biskupy. Od záštity akce z nejvyšších míst si sliboval motivaci k novým finančním příspěvkům u zámořských, hlavně slovenských

268 Jan Straka, jeden ze sedmi členů výkonného výboru Národního svazu českých katolíků v Americe se sídlem v Chicagu (1917), zástupce Českého katolického Sokola v USA u náboru Čechů a Slováků do československých legií v Americe (1917).

269 Josef Janeček (1861–1953), narozen v Chromči u Šumperka, vysvěcen 1885 v Olomouci, po prvním ročníku teologie odjel do USA (1889), farář u sv. Jana Nepomuckého v Detroitu, zemřel 3.5.1953 tamtéž.

270 NA, APA-ord., kart. 184 – dopis vicerektora Bouzka arcibiskupu Kordačovi z 8. 9. 1922.

271 Tamtéž – kopie Bouzkova dopisu P. Neužilovi z 6. 11. 1922.

272 Tamtéž – Neužilův dopis vicerektoru Bouzkovi z 11. 5. 1923, o spolkové finance však projevíli zájem i další církevní uchazeči, takže se Neužil rozhodl obrátit na chicagského arcibiskupa. Další osud sbírky není znám.

věřících krajanů,²⁷³ považujících stále za důležitější římskou salesiánskou kolej. Jednání s nunciem v USA nepokročilo, posun se předpokládal až při povelikonoční schůzce biskupské konference ve Washingtonu. Vicerektor J. Bouzek tlumočil arcibiskupu Kordačovi a slovenským biskupům při jejich návštěvě Říma obsah Neužilova dopisu. Při rozhovoru s nitranským biskupem K. Kmečkem byl však překvapen stanoviskem, „že se Slovinci zachovají *passivně ke sbírce*“, dokud nebude kolej v zásadě proměněna na československou nejen podle názvu, ale i fakticky.²⁷⁴ Jeho reakce byla nečekaná, protože patřil k nejspolehlivějším a nejčastějším přispěvatelům koleje. Bouzek pod dojmem Neužilova a Kmečkova stanoviska navrhol postoupit dvě místa pražské arcidiocéze a dvě místa hradecké diecéze ve prospěch slovenských alumnů nebo je uvolnit na základě faktického zájmu. Mimořádně vstřícným gestem Pia XI. při audienci arcibiskupa Kordače v dubnu 1923 bylo poukázání celého svatopetrského halře a osobního Kordačova daru ve výši osmdesáti tisíc korun ve prospěch Bohemica.²⁷⁵ Otázka slovenské účasti do značné míry závisela na arcibiskupově rozhodnutí, především však na postoji slovenského episkopátu a finanční podpoře ze zahraničí.

Jak již bylo řečeno, vážnou konkurencí České koleji byly vlastní americké i československé podniky. V Chicagu se vybíraly peníze na nový seminář a na něj musely malé osady (farnosti) odvést tisíc až tisíc dvě stě dolarů, větší dokonce po dvou až třech tisících. Clevelandská diecéze budovala velký sirotčinec, v Texasu a Nebrasce „operovali“ mezi nejzámožnějšími farmáři moravští misionáři a získávali prostředky pro „slovanskou otázku“.²⁷⁶ Tato akce byla velice úspěšná, podařilo se získat přes pět tisíc dolarů, protože se někteří dárci domnívali, že přispívají i na kolej. Teprve později se ukázalo, že šlo o sbírku na exerciční dům na Velehradě. Římská bohoslovecká kolej tak ztratila další reálnou šanci na vyšší finanční podporu krajanů z USA. P. Neužil se přes tyto i jiné neúspěchy nevzdával myšlenky na získání nových sponzorů.²⁷⁷

Katoličtí Čechoameričané neposkytovali České koleji pouze jednostrannou pomoc, pokoušeli se využít jejího těsnějšího spojení s pa-

273 Tamtéž – Neužilův dopis vicerektoru Bouzkovi ze 6. 4. 1923.

274 Tamtéž – nedatovaný Bouzkův záznam k Neužilovu dopisu ze 6. 4. 1922.

275 AMZV, PZ Vatikán, 1923, zpráva vyslance Palliera o čl. biskupech ve Vatikánu, čj. 432/135 pol. ze 17. 4. 1923, s. 7. Pius navíc věnoval koleji polovinu obolu košické diecéze. Při audienci se také hovořilo o papežově úmyslu přestěhovat kolej k irským dominikánům do San Clemente k hrobu slovenského apoštola Cyrila.

276 Jednalo se o P. Jaška a P. Pospíšila, později P. Jemelku.

277 Nepomucenum Řím, Nep., kart. 7 – Neužilův dopis vicerektoru Bouzkovi z 6. 7. 1923.

pežem a Státním sekretariátem při řešení vlastních problémů. Delší dobu se marně snažili o nominaci českého biskupa ve Spojených státech místo zemřelého biskupa J. M. Koudelky z Milwaukee. V roce 1923 podali Bouzkovým prostřednictvím ve Vatikánu memorandum se žádostí o nového.²⁷⁸ Měl se jím stát jejich kandidát Alois Žižkovský, pětadvacetiletý profesor semináře St. Paul v Minnesotě, absolvent teologie v Innsbrucku a Washingtonu.²⁷⁹ Žádost o vlastního národního biskupa, podložená existencí 235 českých far a misionářských stanic, zůstávala prozatím bez odezvy, přestože vicerektor Bouzek intervenoval ve Státním sekretariátu u kardinála Gaietana De Laie, který slíbil předložit memorandum Svatému otci.²⁸⁰ Vatikán se stavěl k řešení otázky velice rezervovaně a podmiňoval biskupskou nominaci z kléru české národnosti nereálným požadavkem šestiletého studia na římské Propagandě a následnou tří až čtyřletou praxí v Americe.²⁸¹ Stanovené podmínky žádný českoamerický duchovní nesplňoval a šance na obsazení biskupského postu by se rýsovala za předpokladu okamžitého zahájení studia nejdřív za deset let. Toto stanovisko nepřímou podporou tendenci zachovat anglicko-irskou heirarchii. Také Slováci podnikali podobné kroky, když se na konferenci slovenské katolické jednoty v St. Louis usnesli požádat papeže o jmenování biskupa slovenského původu v USA²⁸² v reakci na zákaz státu povolit cestu spišského biskupa J. Vojtaššáka do Ameriky.²⁸³

278 AMZV, PZ Vatikán, 1923, VI. řádná politická zpráva za červen 1923, čj. 667/pol. z 30. 6. 1923, s. 6.

279 Alois Žižkovský, nar. 1877 ve Veselí nad Lužnicí, do USA přicestoval jako desetiletý, žil s rodinou St. Paul, Minnesota, vystudoval seminář sv. Pavla, vysvěcen 1901, studoval katolickou univerzitu ve Washingtonu, doktorát teologie získal ve Freiburgu, po návratu profesorem semináře v St. Paul, datum úmrtí neznámé. Údaje o studiu v Evropě se liší, citovaná PZ Vatikán viz předchozí poznámka uváděla Innsbruck, další prameny uvádějí Freiburg.

280 NA, APA-ord., kart. 184 – dopis vicerektora Bouzka arcibiskupu Kordačovi z 13. 7. 1923.

281 AMZV, PZ Vatikán, 1924, III. řádná politická zpráva, čj. 366/88 pol. z 31. 3. 1924, s. 3–4.

282 Nepomucenum Řím, Nep., kart. 7 – Dostálův dopis vicerektoru Bouzkovi z 19. 7. 1923

283 NA, APA-ord., kart. 184 – dopis tajemníka Národního svazu Tesaře arcibiskupu Kordačovi z 31. 7. 1923. Ještě před jeho odesláním do Prahy se projednávala „causa Vojtaššák“ u Sv. stolce, srv. AMZV, PZ Vatikán, 1923, VII. řádná politická zpráva za červenec 1923 (od 1. do 20. 7. 1923), čj. 755/244 pol. ze 20. 7. 1923, s. 6 – zákaz vydat J. Vojtaššákovu pas na cestu do Ameriky zdůvodnil vyslanec V. Pallier při návštěvě u kardinála Gasparriho biskupovým protistátním a protivládním postojem, deklarovaným nedávným protičeskoslovenským a protimasarykovským článkem, uveřejněným ve Slováku. Cestovní pas mu nebyl vydán, protože jeho cesta do USA měla mít politický a nikoliv náboženský obsah.

Tajemník Národního svazu českých katolíků Antonín Václav Tesař informoval koncem července 1923 pražského arcibiskupa o negativním ohlasu slovenských krajanů na casu Vojtaššák a ohlašoval také ukončení sbírky pro Českou kolej. Výše vybrané částky nebyla známa, protože se ještě čekalo na vyúčtování z některých farností.²⁸⁴ Také tentokrát se nejvíce exponovali P. Neužil, F. Jedlička a další. Kvůli dodatečně vyhlášené sbírce nastaly neshody mezi farníky a dobře míněná snaha se nakonec obrátila proti vedení Národního svazu. Negativní roli při získávání finančních prostředků sehráli aktivní kněží z Moravy, vyslaní v zájmu apoštolátu sv. Cyrila a Metoděje. Kvůli nim došlo k první vážnější roztržce mezi zastánci a odpůrci sbírky i na stánkách „Hlasu“ a farních věstníků. Výše zisku pro římský bohoslovecký ústav tím notně utrpěla a také její aktivisté, například P. Neužil, se octli pod palbou neoprávněné kritiky. Z toho je patrné, že zámořským katolíkům chyběla vůdčí osobnost dostatečně respektovaná krajany, československým a americkým episkopátem, která by koordinovala veškerá jednání při organizaci podobných akcí. J. Bouzek při hodnocení výsledku sbírky naprosto přesně vystihl poměry v Americe, když ve své pravidelné písemné relaci arcibiskupu Kordačovi napsal: „Sbírky v Americe zklamaly; mimo neochotu kněží uvádí Dostál i tu okolnost, že není biskupa Čecha, jenž by se byl akce účinně chopil. Neměl by nejdůst. Episkopát požádati J. E. p. Nuntia, aby tlumočil Sv. Stolici žádost jeho o nějakého slovanského biskupa pro Čechy Amer.? Prosil jsem jménem Svazu katolíků Amerických na Státní segreterii i Kard. De Laie, ale můj hlas jest velmi slabý, ale nedoufám mnoho ve svou intervenci.“²⁸⁵

Kromě exponentů obou národních katolických svazů, sehrál významnou roli při vyhlášení sbírek ve prospěch římského teologického ústavu chicagský arcibiskup G. W. Mundelein, který povolil ve své arcidiecezi dvě sbírky a za vyhlášení třetí se zasazoval u Národního svazu českých katolíků. Ani on se nevyhnul kritice některých jeho představitelů. Koncem března 1924 se Mundeleinovi naskytla možnost osobního setkání s vedením koleje a československého vyslanectví u Sv. stolce, protože měl společně s newyorským arcibiskupem Patrickem Josephem Hayesem převzít kardinálský klobouk.²⁸⁶ Národní svaz mohl Mundeleinovi ohlásit další finanč-

284 Tamtéž – dopis tajemníka Tesaře arcibiskupu Kordačovi z 31. 7. 1923.

285 Tamtéž – dopis vicerektora Bouzka arcibiskupu Kordačovi z 30. 9. 1923.

286 Patrick Josef Hayes (1867–1938), americký duchovní irského původu, světitel biskup newyorský 1914–1919, byl jedním ze čtyř biskupů, kteří stáli u zrodu National Catholic War Council, arcibiskup newyorský 1919–1938, kardinálem 1924.

ní příspěvek na Českou kolej ve výši devíti tisíc dolarů.²⁸⁷ Během návštěvy československého vyslance u obou nových amerických kardinálů dne 25. 3. 1924 měl V. Pallier příležitost sondovat jejich názor na nominaci českého biskupa v zámoří. Při rozhovoru se zdálo, že o Žižkovského kandidatuře nemají informace nebo s iniciativou Národního svazu českých katolíků nesushlasí.²⁸⁸

I přes zmíněné obtíže a nedostatky v práci, se představitelé Národního svazu českých katolíků snažili získávat další peníze na podporu koleje.²⁸⁹ Sbírkou vnímali jako otázku cti, protože je o to požádal při audienci sám papež Benedikt XV. Teologický ústav v Římě podporovali mimo jiné i z obavy ze sílícího tlaku amerických a irských duchovních, podporovaných americkou administrativou, kteří postupně obsazovali a asimilovali farnosti stárnoucích a umírajících duchovních správců ze staré vlasti. Vkládali velké naděje do působení našeho episkopátu ve Vatikánu ve prospěch nominace českého biskupa nebo světícího biskupa. Podle odhadu žilo v Americe asi 5 miliónů slovanských katolíků,²⁹⁰ kteří by si zasloužili odpovídající počet národních biskupů a duchovních správců. Americké krajské hnutí bohužel nebylo jednotné, krajská komunita byla názorově, sociálně a společensky diferencovaná, její frakce se nevyhnuly vzájemné kritice a někdy zvítězily osobní zájmy nad prospěchem celku. Hnutí chyběla vůdčí osobnost, která by svou autoritou dokázala důrazně prosazovat a hájit zájmy Národního svazu českých katolíků v USA.²⁹¹ Přes rozhodnutí chicagského arcibiskupa z roku 1925 omezit veškeré sbírky s výjimkou svatodušní a její výtěžek rozdělit stejným dílem mezi vlastní a vatikánské potřeby,²⁹² dokázali krajané shromáždit další finanční prostředky a přispět k vybudování nové moderní nepomucenské koleje pro československé bohoslovce.

287 Nepomucenum Řím, Nep., kart. 7 – dopis Národního svazu kard. Mundeleinovi z 21. 4. 1924. Kardinál státní sekretář P. Gasparri oznamuje přijetí šeku na zmíněnou částku rektoru L. Capitanimu nótou č. 34118 z 20. 8. 1924.

288 AMZV, PZ Vatikán, 1924, III. řádná politická zpráva, čj. 366/88 pol. ze 31. 3. 1924, s. 1.

289 Nepomucenum Řím, Nep., kart. 7 – Strakův dopis vicerektoru Bouzkovi ze 17. 4. 1923.

290 Tamtéž – Dostálův dopis vicerektoru Bouzkovi z 19. 7. 1923.

291 Dochovaná korespondence svědčí o tom, že největší podíl na úspěchu sbírek měl P. Neužil, který kritizoval místopředsedu hnutí H. Dostála za jeho nerealistické vize. Dostál zase nebyl spokojen s vedením svazu v Chicagu, jmenovitě s předsedou J. Strakou a F. Jedličkou.

292 Nepomucenum Řím, Nep., kart. 27 – Neužilův dopis vicerektoru Bouzkovi z 23. 11. 1925.

Závěr

Česká kolej a později československá bohoslovecká kolej v Římě prošla za prvních padesát let složitým vývojem. V roce 1884 byla z iniciativy papeže Lva XIII. a budějovického biskupa Františka Schönborna založena pro vzdělávání kněží z příspěvků Svatého stolce, pražského arcibiskupa a českých biskupů jako zemská kolej. Po počátečních problémech se získáním vlastního objektu a „nábořem“ studentů se definitivně etablovala v listopadu 1888 v bývalém klášteře trinitářů v Sixtinské ulici. Brzy si díky studijním výsledkům získala vysoký kredit mezi podobnými zahraničními ústavu, i když se její absolventi po návratu do Čech nevyhnuli různým komplikacím, spojeným se studiem na římských univerzitách v jiných poměrech a prostředí. Myšlenka umožnit pobyt v koleji i moravským bohoslovcům vznikla v roce 1911 z rozhodnutí pražského arcibiskupa Lva Skrbenského, podporeného českomoravským episkopátem, rakouským panovnickým domem a Svatým otcem. Výsledkem společného úsilí bylo získání finančních prostředků a povolení vyslat Moravany, studující dosud v německém ústavu Germanicum, díky spojení české a moravské církevní provincie při obsazování míst v České koleji v roce 1914. K uvažovanému rozšíření nevyhovujícího objektu, případně k výstavbě moderního, nedošlo kvůli rozpoutání italsko-rakouského válečného konfliktu v roce 1915 a urychlenému odjezdu vicerektora a bohoslovců z Říma do Prahy, kde alumni žili a studovali na teologické fakultě až do roku 1919.

Po vzniku samostatného Československa, které mělo z doby monarchie neblahou zkušenost s katolickou církví a spojovalo ji s habsburským panovnickým domem, byl na vzdor úvahám státní administrativy o využití kolejní budovy pro vědecký ústav (například pro Československý historický ústav v Římě), obnoven její provoz na podzim 1919. Počátky pro studenty a vedení koleje nebyly jednoduché, objekt byl zdevastován a vyžadoval značné opravy a úpravy, navíc bylo třeba vyměnit italského rektora, který byl z větší části za tento stav zodpovědný. Díky několikaměsíční výpomoci zkušeného prvního vicerektora F. Zapletala, doprovázejícího do Říma stávajícího vicerektora J. Bouzka, se brzy podařilo obnovit a zahájit život v koleji na předválečné úrovni. Byla také obsazena systemizovaná místa pro olomouckou arcidiecézi a brněnskou diecézi a v roce 1922 odešli do Říma první Moravané. Díky snaze státu rozšířit kolej na celorepublikový ústav a značnému finančnímu příspěvku amerických katolických krajanů zahájili bohoslovecké studium také první Slováci. Výborné studij-

ní výsledky, zkušenosti a bezprostřední spojení s univerzálním Římem se staly předpokladem kariéry a pozdějšího postupu mezi vysokou církevní hierarchií či, chceme-li, církevní elitu našeho národa, která v praxi přispívala k jeho myšlenkovému utváření.²⁹³ Přestože se nová Československá republika stavěla velice rezervovaně ke všemu, co souviselo s katolickou církví, neváhal vyslanec Kamil Krofta už v začátcích své diplomatické mise u Svatého stolce označit vicerektora Bouzka za konzula českého episkopátu ve Vatikánu²⁹⁴ a využívat i v budoucnu jeho znalostí ve prospěch státní administrativy.

Příchod Moravanů a Slováků do koleje si vyžádal transformaci původního zemského na celorepublikový československý ústav, který však záhy nespĺňoval kapacitní požadavky všech ordinářů. Bylo třeba získat dostatečnou podporu a shromáždit potřebné finanční prostředky ke splnění náročného cíle, který se podařilo realizovat až po urovnání československo-vatikánských vztahů v roce 1927 v souvislosti s ujednáním modu vivendi.

VON DEM BÖHMISCHEN THEOLOGISCHEN LANDESKOLLEG ZUM NĚPOMUCENUM

Dieser Beitrag wurde aufgrund jener Quellen geschrieben, die im Nationalarchiv, des Archivs des Aussenministeriums, des Landesarchivs Opava (Troppau) mit Zweigstelle in Olomouc (Olmütz) und des Archiv des theologischen Kollegs Nepomucenum in Rom aufbewahrt werden. Die Verfasserin widmet ihre Aufmerksamkeit der Entwicklung des theologischen Kollegs in Rom von 1884 bis in die 1920er Jahre.

Das böhmische Kolleg, später tschechoslowakisches theologisches Kolleg in Rom wurde im Jahre 1884 aus der Initiative des Papstes Leo XIII. und des Bischofs in Budweis (České Budějovice) František Schönborn für die Ausbildung der Priester als Landeskolleg gegründet. Nach Anfangsproblemen mit der Erwerbung eines

293 NA, MŠaNO, kart. 3545 – dopis historika a prvního československého vyslance dr. Kamila Krofta tehdejšímu ministrovi školství Josefu Šustovi se žádostí o podporu mons. J. Bouzka na místo vicerektora České koleje. Krofta napsal 17. 11.1921 toto: „*Myslím, že s dobrým svědomím mohu Vám, pane ministře, doporučiti žádost Mons. Bouzka a prositi Vás, abyste se jí laskavě ujal. Je Vám zajisté známo, že zdejší Česká kolej vychovává elitu našeho katolického duchovenstva, z níž Vatikán s oblibou vybírá kandidáty našich stolců biskupských.*“

294 AMZV, PZ Vatikán, 1920, zpráva od 1. do 25. 7. 1920, čj. 181 z 24. 7. 1920, s. 2.

eigenen Gebäudes und der „Werbung“ für Studenten wurde es definitiv im Jahre 1888 im ehemaligen Trinitarierkloster in der Via Sistina eröffnet. Dank der Studienergebnissen erreichte es bald hohen Kredit. Eine Idee, auch den mährischen Studenten einen Aufenthalt in Rom zu ermöglichen, entstand im Jahre 1911 aus der Entscheidung des Prager Erzbischofs Leo Skrbenský, der sowohl vom Landesepiskopat, als auch vom österreichischem Herrschershaus sowie dem Heiligen Stuhl unterstützt wurde.

Das Ergebnis der gemeinsamen Bemühung war die Erwerbung der finanziellen Mittel und die Bewilligung für die Mährer (die bisher im Collegium Germanicum studiert haben) im Kolleg zu studieren. Wegen des I. Weltkriegs und der schnellen Abreise des Vizerektors und der Studenten nach Prag, wo sie an der theologischen Fakultät bis 1919 studiert haben, kam es nicht zum planmässigen Umbau des Kollegs.

Nach Entstehung der selbstständigen Tschechoslowakischen Republik wurde, trotz Überlegungen der Staatsadministrative über eine andere Ausnützung des Gebäudes (u. a. auch für das historische Institut), das Kolleg im Herbst 1919 erneuert. Die Anfänge waren nicht einfach, die Gebäude waren in schlechtem Zustand und eine Renovierung erforderlich. Dank der Hilfe des ersten Vizerektors F. Zapletal gelang es bald, das Kolleg zu erneuern und das Kollegsleben wieder anzufangen.

Dank der Staatsbemühung und der finanziellen Unterstützung der katholischen Landleute in Amerika wurde das Studium im Kolleg auch für Slowaken geöffnet.

Ausgezeichnete Studienergebnisse, Erfahrungen sowie die Verbindung mit Rom wurden eine Voraussetzung für eine hohe kirchliche Karriere. Die Aufnahme der Studenten aus Mähren und der Slowakei ins Kolleg erforderte eine Transformation des ursprünglichen Landeskollegs zu einem gesamttschechoslowakischen Institut, das aber nicht über ausreichende Kapazität verfügte. Es war erforderlich, Unterstützung und Finanzmittel zu erwerben, um das anspruchsvolle Ziel erfüllen zu können. Dazu kam es erst nach der Ordnung der tschechoslowakisch-vatikanischen Beziehungen im Zusammenhang mit einer Übereinkunft über den Modus vivendi im Jahre 1927.

FROM A CZECH THEOLOGICAL COLLEGE TO NEPOMUCENUM

This article analyzes based on many sources the development of Czech Theological College in Rome from its foundation in 1884 until the 1920s. The author notes personal staff of college, its administration and operative matters, location of college and above all the changes in position of college after declaration of independent Czechoslovak Republic in 1918.

Obrazová příloha

1. Zleva vicerektor F. Zapletal a rektor L. Capitani s bohoslovci

1. V. a H. Dostálovi

1. H. Dostál jako delegát Národní katolické válečné rady v hodnosti kapitána

1. B. Lorenzelli,
první rektor koleje 1884–1893

1. Původní Anima

1. S. Maria Anima – po stranách P. Marie se dvěma vznášejícími se dušemi z očištění

ALLA CARA MEMORIA
DI
Mons. Dott. VENCESLAO CERNÝ
Vice Rettore del
Pontificio Collegio Nepomuceno
Professore nel Pontificio Ateneo Lateranense.

SACERDOTE PIO, MODESTO, OPEROSISSIMO
LE RARE DOTI DI MENTE E DI CUORE
MISE A SERVIZIO DELLA SANTA CHIESA

DEVOTISSIMO ALLA SEDE DI PIETRO
CARO AGLI ECCELLENTESSIMI VESCOVI
NON DELUSE LE LORO SPERANZE

CON PATERNO AMORE
E COSTANTE ABNEGAZIONE
I FUTURI SACERDOTI
DELLA PATRIA DILETTA
SAGGIAMENTE EDUCÒ
NELL'AMATO COLLEGIO

SCHIERE ELETTE DI STUDIOSI LEVITI
FORMÒ ALLA SCIENZA
NEL PONTIFICO ATENEO

COLPITO DA MORBO REPENTINO
A 37 ANNI GUARDÒ LIETO LA MORTE
TORNANDO A DIO
CHE TANTO AVEVA AMATO
LA NOTTE DEL 28 GIUGNO 1935
MENTRE NELLA PATRIA LONTANA
SI INNEGGIAVA AL TRIONFO SOLENNE
DI GESÙ EUCHARISTICO

G. Gaudenzi - Roma

1. Oznámení o úmrtí vicerektora V. Černého, 1935

Poštovní muzeum a jeho sbírkotvorná činnost v letech 1939–1970¹

/ Jan Kramář /

Období 1939–1944:

Dějiny pošty jako nástroj nacistické propagandy

Když došlo koncem září 1938 k podpisu Mnichovské dohody a následně k odtržení rozsáhlých pohraničních území, nezůstala z toho plynoucích neblahých důsledků ušetřena ani československá poštovní správa. Události nabraly rychlý spád. Již 13. října přešla působnost ministerstva pošt a telegrafů ve věcech slovenských na ministra dopravy pro Slovensko v Bratislavě a 4. listopadu bylo zrušeno samostatné československé ministerstvo pošt a telegrafů a spolu s ministerstvem železnic bylo sloučeno s ministerstvem dopravy. Den po okupaci okleštěného a poníženého státu byl 16. března 1939 vytvořen Protektorát Čechy a Morava. Poštovní záležitosti zůstaly v agendě jeho ministerstva dopravy až do listopadu 1942, kdy přešly pod nově zřízené ministerstvo dopravy a techniky. Neutěšené poměry se přirozeně odrazily i v každodenní činnosti Poštovního muzea.

Z Poštovního muzea se stal – podobně jako v případě jiných kulturních institucí – nástroj německé propagandy. Vnější projevem byla jeho nucená spolupráce s různými osvětovými spolky, jejichž činnost se v některých případech zakládala na národnostních a rasových předsudcích. K nim mj. patřila Národní arijská kulturní jednota se sídlem v Praze², která požádala 13. listopadu 1939 o zařazení do seznamu stálých návštěvníků muzea; žádosti se ještě na konci téhož měsíce vyhovělo.² Většina spolků a institucí však i nadále prohlídku muzea chápala jako osvětu v oboru historie poštovníctví a filatelie bez známky povýšenosti či dokonce národnostní nesnášenlivosti.

1 Studie navazuje na předchozí studii s názvem Poštovní muzeum a jeho sbírkotvorná činnost v letech 1918–1938. *Paginae historiae* 16, 2008, s. 213–272.

2 Šlo o české antisemitské hnutí, jehož předsedou byl advokát z Dolních Kralovic JUDr. Stanislav Babický. Kladlo si za cíl eliminaci Židů v české společnosti.

Skupinové návštěvy muzea patřily tedy i v období protektorátu mezi vyhledávané odpočinkové aktivity.

Častými se staly dotazy občanů německé národnosti na vyhledání archivních dokumentů genealogické povahy. Tak například 27. února 1940 zaslal Archiv ministerstva vnitra do Poštovního muzea žádost Arnulfa Khull-Kholwalda ze Štýrského Hradce, jehož předci byli v první polovině 18. století poštmistry v Košicích u Tábora. Hledal doklady potvrzující povýšení rodu do šlechtického stavu; ty se však zaměstnancům Poštovního muzea nepodařilo nalézt.³ O dva roky později vznesl požadavek na vyhledání svého předka Franze Weigla, který měl být koncem 18. a počátkem 19. století činný u vrchního poštovního úřadu v Praze, velitel uniformované policie v Kladně Julius Weigl. Zda byl údaj potvrzen či vyvrácen však z úředního zápisu nevyplývá.⁴ Podobných dotazů přišlo do muzea během okupace více a jejich vyřizováním se zabýval ředitel muzea Alois Lustig.

Ve zcela novém postavení se ocitlo pražské poštovní muzeum vůči říšskému poštovnímu muzeu (Reichspostmuseum) v Berlíně a jeho vídeňské pobočce. Zástupci říšského ministerstva pošt a berlínského poštovního muzea ho navštívili v roce 1941, aby zde předběžně projednali s ředitelem Lustigem předání úplného souboru říšských poštovních cenin vydaných od roku 1933.⁵ Protože tento dar nebylo možno odmítnout, vypracovalo Poštovní muzeum žádost o nabídnuté poštovní ceniny a adresovalo ji říšskému protektorovi pro Čechy a Moravu s tím, že má pro ně připraveno osm pultových vitrín se stejným počtem rámových nástavců a jedenáct nástěnných rámu. Kancelář říšského protektora v písemné odpovědi z 19. listopadu sdělila, že záležitost projedná.⁶ Známky a ostatní druhy říšských cenin byly zaslány až koncem ledna 1943⁷ a vzápětí instalovány do zcela nové – k tomu účelu upravené – místnosti.⁸

3 NA, fond MPT, kart. 2391, inv. č. 1696, sign. XXXII, č.j. 14 681-odd. B/1-40, Khull-Kholwald, povýšení do šlechtického stavu.

4 NA, fond MPT, kart. 2391, inv. č. 1696, sign. XXXII, č.j. P 1523/Präs-42, Julius Weigl, Angabe von Familiendaten.

5 NA, fond MPT, kart. 2392, inv. č. 1696, sign. XXXII, č.j. 46 336-odd. B/1-41, říšské známky pro Poštovní muzeum v Praze.

6 NA, fond MPT, kart. 2392, inv. č. 1696, sign. XXXII, č.j. 53 107-odd. B/1-41, říšské známky pro Poštovní muzeum v Praze.

7 NA, fond MPT, kart. 2392, inv. č. 1696, sign. XXXII, č.j. 98/Präs-43, Sonderschau deutscher Postwertzeichen in Postmuseum in Prag. Celkem se jednalo o 462 poštovních známek ve čtyřblocích a 54 příležitostných dopisnic.

8 NA, fond MPT, kart. 2391, inv. č. 1696, sign. XXXII, č.j. 38 480-odd. B/1-41, sbírka známek Poštovního muzea.

Podobné vztahy byly navázány s pobočkou říšského poštovního muzea ve Vídni. Také její vedoucí, poštovní rada Erhard Riedl, navštívil Prahu, aby se obeznámil se sbírkami. V průběhu návštěvy projevil zájem o zapůjčení některých obrazů, aby se podle nich mohly zhotovit kopie pro vídeňské muzeum. Kromě toho byly do Vídně na žádost říšského protektora zapůjčeny i další předměty, například kameninový džbán s postiliónem, tři fotografie Karlových Varů s poštovní tematikou, rytina prvního rakouského parníku, jeden kamenotisk Arcivévoda Johann von Österreich během cesty a dva dřevořezy. Na oplátku byly pražskému muzeu zapůjčeny obrazové album vídeňského poštovního muzea a dva výpisy z regist zpracovaných poštovním radou Riedlem⁹, později pak dvě barevné litografie s vyobrazením postiliónských stejnokrojů z roku 1850.¹⁰

V podobném duchu byla navázána spolupráce s poštovním archívem (dříve Archivem Ministerstva pošt a telegrafů) s tím rozdílem, že důsledky z toho plynoucí byly daleko závažnější. Německá správa totiž již krátce po okupaci oživila otázku poválečné spisové rozluky. Základním dokumentem k jejímu přehodnocení se stala Směrnice pro odezdání a používání archiválií, které přicházejí v úvahu pro Německou říši a jsou nyní uloženy v protektorátě Čechy a Morava z 8. srpna 1939. Směrnice byla záhy potvrzena usnesením protektorátní vlády z 9. listopadu téhož roku, čímž byla prakticky anulována spisová rozluka z dvacátých let a vytvořen právní rámec pro provedení nové spisové rozluky s Rakouskem. Její organizaci převzala Německá spisová komise, zřízená při Úřadu říšského protektora, dále spisová komise při ministerstvu vnitra v Praze a některé další instituce. Kromě toho byla v červenci 1939 ustavena Německá archivní komise pro otázku rozluky s územím Rakouska jako součástí říše, do jejíhož čela byl jmenován ředitel Státního archivu ve Vídni. Komise zahájila práce směřující k obnovení stavu v rakouských archivech před uzavřením tzv. Pražské úmluvy z května 1920.¹¹ Výsledkem její činnosti byl výnos říšského ministra vnitra ze 6. února 1940 o vrácení archiválií, převzatých bývalou ČSR z Vídně.

9 NA, fond MPT, kart. 2391, inv. č. 1696, sign. XXXII, č.j. 7312-odd. B/1-42, zapůjčení předmětů z Poštovního muzea.

10 NA, fond MPT, kart. 2392, inv. č. 1696, sign. XXXII, č.j. 45 196-odd. III/1-42, vrácení zapůjčených předmětů.

11 K tomu podrobněji viz Opočenský, Jan: Archivní úmluva RČS s republikou Rakouskou. Časopis archivní školy I, 1923, s. 103.

V souvislosti s tímto výnosem se komise přejmenovala na Stálou archivní komisi protektorátu Čechy a Morava a v letech 1940–1944 soustřeďovala a zajišťovala přejímání spisového materiálu z českých archivů. Spisy tzv. vídeňských fondů byly v uvedeném období převáženy zpět do Vídně. Již v roce 1940 šlo například o spisy rakouského ministerstva zahraničních věcí, prezidia ministerské rady nebo ministerstva obchodu, do jehož kompetence spadal také poštovní, telegrafní a telefonní provoz. Touto cestou se do někdejšího hlavního města mocnářství vrátilo 220 000 spisů, mezi nimi i Stará poštovní akta z let 1526–1764 a Paarská poštovní akta z let 1783–1812, která svého času získal první ředitel Poštovního muzea Václav Dragoun během obtížných jednání. Poštovní archiv byl tímto jednostranným aktem ochuzen o nejstarší listinnou dokumentaci k historii poštovníctví v Českých zemích a v Praze zůstal patrně jen spisový materiál z období první republiky.¹²

K podobnému zásahu naštěstí nedošlo v případě sbírkových předmětů muzea a naopak pokračovaly odvozy vyřazených přístrojů a zařízení z prostředí protektorátního poštovního, telegrafního, telefonního a radiokomunikačního provozu. V červenci 1939 obdrželo muzeum 44 přístrojů a součástek z radiostanice v Poděbradech.¹³ O dva měsíce později dorazily přístroje a modely, které předtím byly součástí rozhlasové stanice v Liblicích. Mezi novými exponáty budil souhlasnou pozornost 6,4 m dlouhý model vysílací antifadingové antény, který byl po převozu umístěn v technickém oddělení.¹⁴ Koncem září předala společnost Radiojournal do sbírky Poštovního muzea různé přístroje a součástky z oboru rozhlasové techniky. Šlo o dva tahové izolátory, mikrofon, vlnoměr, mapu ČSR s vyznačenou hustotou posluchačů v roce 1934 a 5 metrů vysoký model anténního stožáru. Také tyto předměty byly vzápětí po převzetí zapsány do knihy přírůstků a vystaveny v technickém oddělení.¹⁵ Skutečný unikát poskytl Poštovní technický zkušební ústav v lednu 1941. Šlo o radiotelegrafní přístroj typu Huth o výkonu 250 W, původně umístěný v první vysílací rozhlasové sta-

12 Špiritová, Alexandra: Spisové rozluky s Rakouskem. In: K dějinám poštovníctví v Čechách 1722–1918 (1930). Praha 2007, s. 121–122.

13 NA, fond MPT, kart. 2391, inv. č. 1696, sign. XXXII, č.j. 62 738-odd. B/1-39, účet firmy Karel Holan na 547,10 Kč za převoz radiopřístrojů z Poděbrad.

14 NA, fond MPT, kart. 2391, inv. č. 1696, sign. XXXII, č.j. 1295-odd. B/1-39, účet firmy J. Křížta na K 180,- a A. Müller na Kč 147,-.

15 NA, fond MPT, kart. 2391, inv. č. 1696, sign. XXXII, č.j. 2447-odd. B/1-39, odvod vyřazených technických předmětů z Radiojournalu do Poštovního muzea.

nici v Praze na Vinohradech.¹⁶ Tento druh přístrojů však podléhal přísné kontrole, jak o tom svědčí dopis ministerstva dopravy z 29. prosince 1939, jímž oddělení D/2 uložilo Poštovnímu muzeu vypracovat seznam všech vysílacích zařízení, nacházejících se v jeho prostorách, a to i tehdy, pokud měla minimální výkon nebo nebyla provozuschopná. Nařízení tvořilo součást celoprotektorátní evidence, která měla podchytit počet a rozmístění přístrojů, které by mohly být zneužity pro odbojovou činnost. Muzeum nahlásilo jedenáct vysílačů různého typu a původu.¹⁷

Pro poznání dějin pošty a cestování byl důležitý dar Karla Maadera, potomka staré obchodnické rodiny z Prahy a Litoměřic. V říjnu 1943 totiž věnoval Poštovnímu muzeu dvanáct předmětů, z nichž lze pro představu uvést průvodní list z roku 1784 pro obchodníka s tabákem Vinzenze Maadera, smlouvu o poštovní přepravě mezi Rakouskem a Tureckem, řecké pasy z roku 1786, domovský list Franze Ignaze Maadera z roku 1852, jeho cestovní necesér nebo rakouský cestovní pas Vinzenze Maadera z roku 1865.¹⁸ Tento přírůstek však byl za okupace výjimkou, protože doba nepřála větším akvizicím. Nově tedy přibýly spíše jednotlivé položky než soubory. Šlo např. o fotografie poštovních úředníků a budov, poštovní knížky, olejomalbu vrchního poštovního správce v Kolíně Franze Brosche nebo kord s mosazným jílcem vykládaným perletí vrchního účetního rady Antona Totzauera ze 2. poloviny 19. století.

K neradostným záležitostem patřila povinná změna expozice poštovních známek v bývalém klášteře beuronských benediktinek v Praze na Smíchově. Československé známky byly průběžně odstraňovány a nahradily je známky nové – protektorátní.¹⁹ Týkalo se to zejména známek s portréty prezidentů T. G. Masaryka a E. Beneše. Také padělky jubilejních známek z roku 1923 s portrétem prezidenta Masaryka v hodnotách 50, 200 a 300 h a padělky aršíků Kde domov můj? z roku 1934 v hodnotách 1 a 2 Kč musely být v únoru 1940 ihned uschovány v trezoru, aby je

16 NA, fond MPT, kart. 2391, inv. č. 1696, sign. XXXII, č.j. 55 150-odd. B/1-40, vysílací stanice Huth z Vinohrad do Poštovního muzea. Vysílací souprava zahájila zkušební provoz již 12. ledna 1922 v budově poštovního úřadu v Moravské ulici v Praze.

17 NA, fond MPT, kart. 2391, inv. č. 1696, 7011/1940, seznam všech vysílacích zařízení.

18 NA, fond MPT, kart. 2392, inv. č. 1696, sign. XXXII, č.j. Präs-c-1290-1, Bestätigung des Empfangs und Dankschreiben.

19 NA, fond MPT, kart. 2391, inv. č. 1696, sign. XXXII, č.j. P 6281-odd. B/1-42, sbírka známek Poštovního muzea.

veřejnost nemohla spatřit.²⁰ Změny nastaly i ve způsobu prezentace poštovních známek, které byly až dosud vystavovány v celých arších. Počínaje druhou polovinou roku 1941 zůstaly v arších jen některé známky a ostatní byly kvůli úspoře místa a také z bezpečnostních důvodů vystaveny pouze ve dvoupáskách.²¹

Navzdory úpravám, které měly zajistit zvýšenou bezpečnost, bylo na počátku června 1943 odcizeno osmnáct kusů známek emise VIII. všesokolský slet v Praze 1926. Konkrétně se ztratilo po šesti kusech hodnot 100, 200 a 300 h. Krádež byla podle policejního protokolu provedena pravděpodobně v neděli 6. června mezi 10 a 11 hodinou dopolední v oddělení poštovních známek. Tehdy konal dozorčí službu vrchní montér Alois Hesoun, k terý krádež nahlásil o den později řediteli Lustigovi. Zdali bylo vyšetřování krádeže úspěšné či nikoli však z archivních materiálů nevyplývá. Každopádně šlo o první známý případ krádeže exponátu v historii pražského Poštovního muzea.²²

Vedle sbírkotvorné činnosti a dílčích změn v uspořádání stálé expozice se Poštovní muzeum pravidelně podílelo na přípravě externích výstav, pořádaných protektorátní poštovní správou. Největší pozornost na sebe v tomto ohledu poutal rok 1940, na nějž připadlo sté výročí vydání první poštovní známky světa – britské Black Penny s portrétem královny Viktorie. V tomto jubilejním roce spolupracovala poštovní správa na osmi výstavních akcích v Praze, Horažďovicích, Pardubicích a Josefově.²³ Nejvýznamnější byla nepochybně výstava Poštovní známka 1840–1940, která se uskutečnila od 20. listopadu 1940 do 1. ledna 1941 v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze. Pořadatelem na tehdejší dobu velkolepé výstavy bylo Kuratorium Umělecko-průmyslového muzea Obchodní a živnostenské komory v Praze spolu s Klubem českých filatelistů. Oficiální expozice poštovní správy představila širokou nabídku exponátů, mezi nimiž byly zastoupeny reprodukce uměleckých návrhů a předloh pro rytce, původní návrhy na poštovní známky, detailní zvětšeniny známek, příležitostná poštovní razítka, poštovní dopisnice s přitiskem, rytecké náčiní apod. Obsaženy byly i ukázky výro-

20 NA, fond MPT, kart. 2391, inv. č. 1696, sign. XXXII, č.j. 12079-odd. B/1-40, padělky poštovních známek.

21 NA, fond MPT, kart. 2391, inv. č. 1696, sign. XXXII, č.j. P 38 480-odd. B/1-41, sbírka známek Poštovního muzea.

22 NA, fond MPT, kart. 2392, inv. č. 1696, sign. XXXII, č.j. P 447/Präs-43, Meldung über den Verlust von Postwertzeichen im Postmuseum.

23 Kalibera, J.: Naše výstavy 1940. In: Naše pošta 10, 1940, roč. XXII, s. 205–206.

by poštovních známek ocelotiskem, neotypií a knihtiskem.²⁴ Součástí výstavy byl také interiér poštovního úřadu z doby kolem roku 1840, jehož zařízení zapůjčilo Poštovní muzeum a Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze.²⁵

V následujícím období se počet externích výstavních akcí snižoval, a po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha v květnu 1942 tyto kulturní aktivity zcela ustaly. Tak v roce 1941 se poštovní správa zúčastnila ještě šesti výstav, z toho byly čtyři ryze filatelistické a dvě kombinovaly techniku a telekomunikace. Obsahově byla nejvýznamnější Pošta v dopravě a technice v rámci podzimního Pražského vzorkového veletrhu (PVV), který se konal ve dnech 7. – 14. září 1941 na bubenečském výstavišti.²⁶ Další se uskutečnily v Benešově, Mělníku, Písku, Slatiňanech a Turnově, přičemž jejich význam byl spíše lokální.²⁷ Poslední výstava, které se zúčastnila protektorátní poštovní správa, se konala ve dnech 12. dubna – 3. května 1942 v hotelu Viktoria ve Zlíně. Shodou okolností byla pojmenována stejným názvem jako předcházející výstava na podzimních PVV.²⁸

Tlak okupační správy na instituce muzejního charakteru vyvrcholil 22. srpna 1944, kdy vyšlo nařízení ministerstva školství, jímž byla v rámci totálního nasazení zastavena činnost vlastivědných a menších městských muzeí. Poštovní muzeum se pro veřejnost uzavřelo počínaje 1. zářím 1944.²⁹ Veškeré sbírky byly narychlo zabaleny a uloženy bez ohledu na jejich systematické členění. Značná část vitrín byla rozvezena do různých skladů v Praze i mimo její obvod. Výstavní sály a úřadovny byly zabráný pro jiné provozní služebny, takže na konci války zbyly Poštovnímu muzeu pouze dvě místnosti (karosárna a bývalý refektář), v nichž byly soustředěny sbírkové předměty.³⁰

24 Ševčík, B.: Jubilejní výstava „Poštovní známka 1840–1940“ (*Pokračování*). In: Český filatelista 24, 1941, roč. 46, s. 393.

25 Ševčík, B.: Jubilejní výstava „Poštovní známka 1840–1940“ (*Pokračování*). In: Český filatelista 7, 1941, roč. 46, s. 121.

26 Pošta v dopravě a technice. In: Naše pošta 7, 1941, roč. XXIII, s. 168.

27 Poštovní výstavy v roce 1941. In: Naše pošta 10, 1941, roč. XXIII, s. 240–241.

28 Poštovní výstava ve Zlíně. In: Český filatelista 6, 1942, roč. 47, s. 88.

29 NA, fond MPT, kart. 2392, inv. č. 1696, sign. XXXII, č.j. Präs-c-1290-1, Monatsabrechnung des Postmuseum für November 1943 - November 1944.

30 PM, fond PM-dok, sign. II/E, Poštovní muzeum a archiv (pro výroční zprávu Československé pošty).

*Období 1945–1964:**Obnovení činnosti a nová orientace*

Ve vládě ustavené 4. dubna 1945 v Košicích bylo zastoupeno rovněž ministerstvo pošt, v jehož čele stanul zástupce lidové strany František Hála. Ministerstvo víceméně navázalo na předválečnou činnost MPT a bylo pod něj začleněno i Poštovní muzeum. V rámci nové organizace ministerstva, platné od 10. září 1945, bylo přiděleno pod oddělení P/4 (věci informační a propagační služby), které podléhalo prezidiálnímu odboru. Přednostou tohoto oddělení byl jmenován odborový rada JUDr. Josef Kalibera, který spolupracoval s Poštovním muzeem na přípravě expozic a externích výstav již od druhé poloviny 20. let.³¹ O Kaliberovi lze bez nadsázky říci, že patřil ke generaci schopných prvorepublikových úředníků. Narodil se 3. září 1900 v Jilemnici a krátce po dokončení střední školy nastoupil v roce 1919 jako poštovní praktikant na ministerstvo pošt a telegrafů. O šest let později absolvoval Právnickou fakultu Univerzity Karlovy, což nastartovalo jeho rychlý kariérní postup. Z poštovního koncipisty se brzy vypracoval na vrchního poštovního komisaře a v pouhých pětatřiceti letech byl povýšen do hodnosti odborového rady. Za okupace se aktivně zapojil do odboje a po atentátu na Heydricha byl spolu se svou ženou, později popravenou, zatčen.³² Jeho úspěšnou pracovní dráhu ukončilo až převzetí moci komunisty v únoru 1948. Jako vysoce postavený a k novému režimu nelояální poštovní úředník byl „dán mimo službu“ ihned při první čistce na začátku března téhož roku.³³

Činnost muzea byla sice formálně obnovena, ale prakticky se potýkalo s řadou problémů. Nejzávažnější byla asi personální situace, protože po skončení války musel odejít ředitel Alois Lustig i poštovní asistentka Berta Vaclíková. Na základě tradované verze to mělo souviset s jeho protičeským chováním během okupace. Ve skutečnosti se však jeho jméno neobjevuje ani ve fondu Malý dekret, který obsahuje trestní nálezy osob vyšetřovaných Trestní komisí vyšetřovací a nalézací Ústředního národního výboru (ÚNV) hl. města Prahy podle dekretu prezidenta republiky č. 138/1945 Sb. (uložen v Archivu hl. města Prahy), ani v seznamech lidí souzených mimořádnými lidovými soudy na základě tzv. velkého retribučního dekretu

31 NA, fond. MPOšt, kart. 21, návrh č. II legislativního referátu o prozatímní organizaci ministerstva pošt.

32 NA, fond Mpošt, kart. 21, čj. P/1-8120-OB, návrh na jmenování JUDr. Josefa Kalibery.

33 Na českoslov. poštách se také čistilo. In: Spoj 5, 1948, s. 5.

(uloženy v SOA Praha). Bezvýsledně skončilo také pátrání ve fondu poválečného Ministerstva pošt (Mpost) v Národním archivu, kde jsou uloženy mj. spisy Vrchní očístné komise pro přezkoumání činnosti veřejných zaměstnanců. Důvody Lustigova odchodu tak zřejmě spočívaly v jeho členství ve fašistické organizaci Vlajka, kam prokazatelně podal přihlášku 1. července 1939. Z neznámých příčin však nesetřval dlouho, a již 10. dubna 1941 vrátil legitimaci.³⁴ Krátce na to se jeho jméno objevilo v organizační struktuře Národní obce fašistické, datované 20. dubna 1941. Zde měl zastávat funkci referenta propagandy a tisku. Zda šlo o jednu a týž osobu však nebylo jasné ani po skončení války, kdy proti němu bylo zahájeno trestní stíhání. Z vyšetřovacích spisů v každém případě vyplývá, že jakoukoliv činnost ve zmíněných organizacích vehementně popíral. Odsouzen patrně nikdy nebyl, i když byl podán návrh na trestní řízení podle výše uvedeného dekretu č. 138/1945 Sb. O jeho dalším životě je známo pouze to, že žil v Praze na Smíchově a jako penzista pobíral dosti vysoký důchod, který v roce 1946 činil 3 500,- Kč.³⁵

Trochu odlišného prohřešku se dopustila Berta Vaclíková, která však byla nejen trestně stíhána, ale i souzena. Za války se přihlásila k německé národnosti a začala se psát jako Berta Vaclík, Watzlik nebo Wazlik.³⁶ Za to byla 21. října 1948 podle § 1, odst. 1 dekretu prezidenta republiky z 27. října 1945 č. 138 Sb. uznána vinnou a trestní komisí odsouzena k peněžitě pokutě 110 000 Kč nebo náhradnímu trestu vězení v délce jednoho měsíce.³⁷ Co si zvolila a jaký byl její další osud, z pramenů nevyplývá.

Poštovní muzeum se tak prakticky ze dne na den ocitlo v situaci, kdy nemělo žádné odborné pracovníky, čímž byla silně narušena kontinuita jeho činnosti. Novým vedoucím byl jmenován vrchní poštovní tajemník Václav Čuban, jemuž pomáhal kancelářský zřízenec Josef Pohnán – jediný předválečný pracovník muzea. Čuban se narodil 21. září 1900 na Smíchově³⁸ a k poštovní správě nastoupil 30. května 1922. Od 28. května následujícího

34 ABS, kartotéka Vlajky, členská přihláška Aloise Vojtěcha Lustiga z 1. 7. 1939.

35 ABS, fond Zemský odbor bezpečnosti, sign. 315-16-51/1-16, Alois Lustig; NA, fond Prezidium ministerstva vnitra, sign. 225-1240-2/25; Policejní ředitelství II – Zpravodajská ústředna při policejním ředitelství, sign. 200-382-27; Hála František, msgre., sign. 10-1/183/5-5 a Policejní ředitelství Praha II, sign. 42/L-39/23, Alois Lustig.

36 Pořadník úředníků protektorátní pošty Čech a Moravy, Ministerstvo dopravy (poštovní správa), Praha 1940, s. 9. Telefonní seznam Ministerstva dopravy v Praze (Železniční a poštovní správa), Praha 1941, s. 60.

37 AHMP, fond „Malý dekret“, sign. 36-31095, Berta Watzliková – trestní nález z 21. 10. 1948.

38 NA, fond PR Praha II – všeobecná spisovna 1941–50, karton 1404, sign. C 1483/15 Čuban Václav.

roku působil jako praktikant u poštovního úřadu Praha 1 a od 1. listopadu 1930 se stal tajemníkem na MPT v Praze.³⁹ Jeho příchod do vedení muzea souvisel s činností v propagaci předválečného MPT. Zde se bezpochyby dobře seznámil nejen s Kaliberou, ale i se zaměstnanci Poštovního muzea. Jako amatérský výtvarník dokonce vytvořil některé plakáty, propagující služby Československé pošty. Obměna ředitele však nevedla, a za tehdejších podmínek ani vést nemohla, k rychlému zlepšení neutřeseného stavu muzea. Nový vedoucí totiž pracoval v úřadovně v Praze-Dejvicích a na muzejní práci mu nezbývalo mnoho času. Jeho činnost se tak omezila na pořádání uskladněných sbírek, které shodou příznivých okolností neutrpěly během okupace prakticky žádné škody.⁴⁰

Daleko horší byla situace se spisovým materiálem z různých institucí, včetně postálí, který byl ze země vyvezen na základě činnosti Německé archivní komise. Kvůli snaze o jeho rychlé vrácení byl již v srpnu 1945 vyhotoven Soupis zavlčeného, zničeného nebo poškozeného majetku za nacistické okupace. Své pohledávky do tohoto soupisu přihlašovaly jednotlivé archivy i další instituce, které měly ve správě fondy ze spisové rozluky. K vyřešení této otázky byla v Londýně ustavena mezinárodní Komise pro ochranu a restituci kulturního majetku. Pro přípravu podkladů k její práci si zúčastněné státy ustavily vlastní komise. Při ministerstvu zahraničních věcí v Praze byl v září ustaven Sbor pro otázky spojené s restitucí kulturního majetku. Jeho první schůze se konala 18. září 1945 a přizváni byli i zástupci předních českých archivů. Přípravné práce vyvrcholily v listopadu a prosinci na konferenci o reparacích v Paříži. Rezoluce z konference se v bodě 1d zabývala i předměty umělecké, historické a vědecké povahy, uloupenými nepřitelem. Doporučila jejich vrácení nebo nahrazení rovnocennými předměty. Pod pojem historické předměty byly zahrnuty i archiválie.

Na základě uzavřené mírové smlouvy s Rakouskem a rezoluce konference v Paříži probíhala v první polovině roku 1946 jednání mezi ČSR a Rakouskem o restitučním řešení. Výsledkem byla úmluva z 20. září 1946 o archivním a spisovém materiálu, odvezeném po násilné okupaci Rakouska a Československa z území obou států. Dohoda byla založena na vzájem-

39 Pořadník úřednictva poštovní a telegrafní správy Republiky československé na rok 1924. Praha 1924, oddíl ŘPT Praha, s. 49; Pořadník úřednictva poštovní a telegrafní správy Republiky československé na rok 1938. MPT, Praha 1938, oddíl MPT, s. 5.

40 PM, fond PM-dok, sign. II/E, Poštovní museum a archiv (pro výroční zprávu Československé pošty).

né povinnosti vrátit odvezené hodnoty a vstoupila v platnost 8. října 1946. Vládním usnesením ze 17. prosince 1946 byla jejím provedením ze strany ČSR pověřena Úřadovna ústřední reparační a restituční komise v Praze. Převoz spisového materiálu do ČSR se však protahoval a uskutečnil se až v letech 1949–1950, čímž byla dokončena tzv. druhá spisová rozlučka s Rakouskem. Zpět se vrátily také archiválie poštovní sekce rakouského ministerstva obchodu, Stará poštovní akta z let 1526–1764 a Paarská poštovní akta z let 1783–1812.⁴¹

Souběžně s úspěšným jednáním o navrácení archivních fondů z Rakouska se pomalu zlepšovala situace i v Poštovním muzeu. Sbírkové předměty byly nhrubo uspořádány a inventář revidován. Práce však narušovalo stěhování muzejních depozitářů, vynucené okamžitou potřebou prostor bývalého kláštera beuronských benediktinek v Praze na Smíchově pro jiné provozní služebny. Teprve koncem roku 1946 zde získalo muzeum vlastní kancelář a dva sály určené pro instalaci muzejní sbírky. Za této situace byl Václav Čuban zcela uvolněn vedoucím informačního a propagačního oddělení Kaliberou pro přípravné práce, směřující k obnově expozice, a 4. března 1947 se sem přestěhoval do nové úřadovny.⁴² Dne 19. května 1947 se konečně podařilo v bývalé kapitulní síni kláštera zpřístupnit sbírku historických dopravních prostředků a sbírku listin a předmětů z dějin poštovníctví.⁴³

K dalšímu rozšíření expozice došlo v souvislosti s blížícím se XI. všesokolským sletem v roce 1948. Již od počátku roku proto muzeum připravovalo novou výstavu předválečných československých poštovních známek a dopisnic, sestavenou ze starých materiálů, používaných poštovní správou před vypuknutím druhé světové války. Jelikož v původním sále známkové expozice se nyní nalézal sklad úřadu telefonních ústředen, byl pro ni uvolněn přednáškový sál v prvním patře. Bez potíží se neobešla ani instalace expozice telekomunikačních přístrojů v přízemní dvoraně, sloužící do té doby jako skladiště starého nábytku. Obě nové sály byly zpřístupněny v červnu 1948, před zahájením hlavních sletových slavností, ale ne nadlouho. Již v září muselo Poštovní muzeum vyklidit přednáškový sál a ke konci roku i dvoranu, a jako náhradu za ně mu byly přislíbeny místnosti

41 Špiritová, A.: Spisové rozlučky s Rakouskem. In: K dějinám poštovníctví v Čechách 1722–1918 (1930). Praha 2007, s. 122–123.

42 NA, fond MPost, kart. 22, čj. P/8120-5: 150/pres-1948, úkoly oddělení P/4 se zřetelem k jeho personální situaci (15. 4. 1947).

43 Tamtéž.

v budově bývalé Všeobecné družstevní banky v ulici Politických vězňů.⁴⁴ Zde v souvislosti s plánovanou mezinárodní výstavou poštovních známek v Praze měla vzniknout expozice československé známkové tvorby. Pořadatelství mezinárodní výstavy však bylo z politických důvodů nakonec přiděleno Velké Británii. Navzdory tomu se v Obecním domě a v domě U Hybernů konala narychlo připravená Celostátní výstava poštovních známek Praha 1950 (28. 10. – 5. 11.), na níž se poprvé představila budoucí podoba filatelistické expozice Poštovního muzea.⁴⁵ Prostory v ulici Politických vězňů nakonec posloužily pouze jako přechodný depozitář pro muzejní sbírku tiskových desek, válců, molet apod., která se po dokončení úprav místností v bývalém klášteře beuronských benediktinek v březnu – červnu 1952 opět navrátila na své původní místo.⁴⁶

Do činnosti Poštovního muzea již tehdy zasáhl neblahý vliv únorových událostí 1948, které v následujícím roce přinesly zásadní změny v organizaci a řízení poštovní správy a bezprostředně ovlivnily příští směřování muzea. Prvním výrazným projevem se stalo znárodnění dosavadního státního podniku Československá pošta k 1. červenci 1949. V jeho důsledku došlo k úpravě organizačního členění a působnosti ministerstva pošt. Poštovní muzeum se stalo součástí oddělení A/1 (poštovní), které spadalo pod odbor A (všeobecně politický).⁴⁷ Další reorganizace byla vyhlášena s účinností od 1. března 1950. Hlavním cílem bylo sloučení Ústředního ředitelství Československé pošty s ministerstvem pošt a odstranění duplicity řízení, kontroly a plánování. Podle nového organizačního členění bylo Poštovní muzeum přiděleno k odboru M (všeobecně správní), respektive oddělení M/1 (pošta), jež vedl vrchní odborový rada Bohumil Sak.⁴⁸ Změny však pokračovaly i v roce 1951. Dne 15. května nastala na ministerstvu dílčí, ale pro muzeum zásadní, reorganizace. Zatímco Poštovní muzeum zůstalo podřízeno přednostovi oddělení M/1 (plán a organizace), jímž byl jmenován vrchní účetní tajemník František Bareš, péče o sbírky poštovní pova-

44 PM, fond PM-dok, sign. II/D, Poštovní museum a archiv (pro výroční zprávu Československé pošty 1948). Tamtéž, stručný nástin dějin čs. poštovního muzea v Praze.

45 K tomu Expozice československé pošty. In: Československá filatelie 20, 1950, roč. VI., s. 307–308.

46 PM, fond PM-dok, sign. II/E, korespondence PM s ministerstvem spojů, hlášení ředitele M. Huška z 3. 11. 1952 o splněných a plánovaných úkolech v evidenci filatelistického materiálu.

47 NA, fond MPOšt, kart. 58, j.zn. Org. -1200-0: 226 00, nová organizace Československé pošty.

48 NA, fond MPOšt, kart. 58, j.zn. B/1 -1210-0: 960/50, organizace ministerstva pošt a ústředního ředitelství ČSP.

hy náležela pod oddělení P/1 (pošta), o sbírky technické pod oddělení P/2 (telekomunikace) a o sbírky poštovních cenin referátu Zn (známkovému).⁴⁹

Chod muzea negativně ovlivnily nejen organizační zmatky, ale především politické poměry, které na dlouhou dobu určily, komu, za jakých podmínek a pro jaké účely bude Poštovní muzeum sloužit. Z připravované expozice známek se v krátkém čase stal ideologický nástroj, který měl hrát důležitou roli v kulturně-osvětové činnosti poštovní správy. Naplno se to projevilo v článku Ervína Hirsche s názvem Filatelistické muzeum z počátku února 1950. Hirsch v něm na jedné straně ostře kritizoval předválečnou expozici a její tvůrce, na druhé straně nastínil zcela nové „filatelistické“ pojetí expozice, které mělo sloužit především filatelistům a jejich potřebám. Z obsahu článku jasně vyplývalo, že historie poštovníctví má být odsunuta na vedlejší kolej a přednost má dostat filatelie. Sice se zde ještě přímo nepsalo o likvidaci trojrozměrných sbírkových předmětů, ale z kontextu bylo patrné, že filatelie má jednoznačnou podporu nejvyšších kruhů ministerstva pošt včetně ministra Aloise Neumana. Konečně sám Hirsch s nadšením napsal, že pošta „... poskytuje filatelistům jedinečnou příležitost, aby si vytvořili své vzorné muzeum, jehož uskutečnění by bylo důstojným a nadčasovým výrazem práce pro celek.“⁵⁰

Nový postoj poštovní správy přinesl i několik pozitivních skutečností, vztahujících se ovšem pouze ke známkovým sbírkám. Muzeum mělo především katalogizovat veškeré sbírkové předměty, týkající se československých známek a známkové tvorby, a sestavit z nich vzornou sbírku a několik speciálních studijních sbírek. Počítalo se také s vytvořením úplné kolekce evropských známek z let 1918–1949, ukázek klasických evropských a zámořských známek a celin ze všech koutů světa. Pro prezentaci utříděného filatelistického materiálu byly podle vzoru švýcarského poštovního muzea v Bernu objednány u jinonické firmy Kovona kovové skříně s výsuvnými rámy. Chvályhodným záměrem bylo vybudování specializované filatelistické knihovny včetně řádného katalogu, jejíž základ položily knihy, darované Ústředím československých filatelistických spolků a Klubem českých filatelistů v Praze v roce 1950.⁵¹ V neposlední řadě muzeum personálně posílilo, protože od roku 1950 mělo šest zaměstnanců. Vedle dosa-

49 NA, fond MPOšt, kart. 58, j.zn. Sekr-1210-0: 1715/1951, organizační členění ministerstva pošt.

50 Hirsch, E.: Filatelistické muzeum. In: Československá filatelie 2, 1950, roč. VI., s. 19.

51 Hirsch, E.: Filatelistické muzeum. In: Československá filatelie 3, 1950, roč. VI., s. 39; týž: Filatelistické muzeum. In: Československá filatelie 8, 1950, roč. VI., s. 125.

vadních dvou pracovníků Václava Čubana a Josefa Pohnána přibyli Karel Zahradník, Anna Roubíčková, Jan Radotínský a Vojtěch Benešovský.

Pro budoucí filatelistickou expozici měly obrovský význam přírůstky, pocházející z konfiskátů, spravovaných Fondem národní obnovy (FNO). Šlo o různé poštovní známky a jejich padělky, otisky razítek, předznamenkové dopisy, rekomandační nálepky, recepisy apod. v přibližné tržní ceně 1 500 000 Kčs.⁵² O konfiskáty projevil velký zájem Klub českých filatelistů v Brně, který zaslal v únoru 1949 na ministerstvo pošt Memorandum v záležitosti zřízení filatelistického muzea v Brně. Požadavek patrně vycházel z předpokladu, že většina zabaveného materiálu byla tehdy uskladněna v Brně a že by tudíž mohla vytvořit základ sbírek nového muzea. Ministerstvo však tento nápad nesdílelo, a po krátkém projednání jej zamítlo.⁵³ Materiály byly 4. března 1950 rozhodnutím Národní kulturní komise pro správu státního kulturního majetku v Praze prohlášeny za státní kulturní majetek a následně převedeny do její správy. Využitím zákona č. 137/1946 o národních kulturních komisích je však již 24. března téhož roku převzali do úschovy zástupci ministerstva pošt: přednosta oddělení M/1 (záležitosti pošty) Bohumil Sak, vedoucí PM Václav Čuban a odborník PM pro filatelistické záležitosti Ervín Hirsch.⁵⁴

Tak Poštovní muzeum snadno, rychle a bez větších finančních nákladů doplnilo značné mezery ve své filatelistické sbírce. Odvrácenou stranou této skutečnosti však byly okolnosti, za nichž se tento filatelistický materiál dostal do vlastnictví československého státu. Pocházel totiž převážně z majetku ukradeného Židům během druhé světové války. Mezi konfiskáty se nacházela řada pozoruhodných položek. K nejcennějším bezpochyby patřil osmdesátiblok prvních novinových známek světa z roku 1851, tzv. modrých Merkurů. Cenné však byly i některé známky staroněmeckých států, Velké Británie, Gibraltaru, Řecka, Pruska, Rakouska, Jugoslávie či Maďarska. Na druhé straně zde byl zastoupen filatelistický materiál, který sice ze sběratelského hlediska nebyl příliš významný, ale byl pozoruhodný pro svou historickou hodnotu. Šlo například o německé a rakouské dopisy z 18. a 19. století nebo otisky rakouských, německých a afrických razítek.⁵⁵

52 NA, fond MPost, kart. 48, j.zn. M/1-2044-0:1180/50, konfiskáty sbírek poštovních známek; prohlášení za státní kulturní majetek.

53 NA, fond MPost, kart. 46, čj. A/1-2040-0:5755/49, Filatelistické muzeum v Brně – zřízení.

54 NA, fond MPost, kart. 48, čj. 239571/50-II/3, úřední zápis.

55 NA, fond MPost, kart. 48, j.zn. M/1-2044-0:1180/50, konfiskáty sbírek poštovních známek; prohlášení za státní kulturní majetek.

Organizační a kompetenční zmatky na přelomu čtyřicátých a padesátých let způsobily, že instalace filatelistického oddělení se neúměrně protahovala. Přispěl k tomu i odchod vedoucího muzea Václava Čubana, kterého v prosinci 1951 prozatímně nahradil vrchní účetní tajemník Karel Ujec. Ten se narodil 17. července 1898 na Smíchově a od 15. prosince 1918 pracoval jako účetní asistent MPT.⁵⁶ Ve vedení Poštovního muzea však setrval jen krátce a ještě v roce 1952 ho vystřídal vrchní kancelářský oficiál Miroslav Hušek z oddělení M/1. O něm víme, že se narodil 15. května 1907 v Taškentu a před příchodem na ministerstvo pošt pracoval jako obchodní příručí.⁵⁷ Po nástupu do Poštovního muzea se mu během dvou let podařilo dokončit expozici známek a vypracovat nový organizační řád muzea, které se počínaje rokem 1952 členilo na oddělení sbírek (filatelie, historické listinné doklady, poštovní technika, dopravní prostředky), knihovnu, archiv a oddělení odborných zpráv, vědeckých studií a katalogů. K dalším změnám došlo po 1. dubnu 1954, kdy byl Hušek jmenován řádným vedoucím muzea. Tehdy začal pracovat na zavedení systematické evidence veškerých sbírek. Předtím však ještě stačil absolvovat kurz muzejních pracovníků, organizovaný Svazem českých muzeí při ministerstvu kultury. Úspěchu dosáhl především zavedením nové evidence známek a dalšího filatelistického materiálu podle katalogových čísel, čímž vytvořil funkční systém, používaný pracovníky muzea dodnes.⁵⁸

Známková expozice byla otevřena 22. prosince 1953. Mezi pozvanými hosty byli výtvarníci, rytci, členové výtvarné komise pro známkovou tvorbu, muzejní pracovníci a zástupci pražských a brněnských filatelistických klubů. Přítomné nejprve uvítal vedoucí oddělení poštovních cenin na ministerstvu spojů dr. Alexandr Makovický. Hlavní projev pronesl tehdejší ministr spojů Alois Neuman. Jeho obsah znovu potvrdil skutečnost, že filatelie bude napříště tvořit hlavní část muzejní expozice a sbírky z dějin

-
- 56 K tomu NA, fond MSpoj, j.zn. M/1,490 taj. 1952, Převzetí archivu poštovních známek z Hospodářské správy ČSP, n.p. a jeho odevzdání Poštovnímu muzeu v Praze. O Karlu Ujcovi se zmiňuje také A. Špiritová ve studii *Spisy bývalého Poštovního archivu v Praze*. In: *K dějinám poštovníctví v Čechách 1722–1918* (1930). Praha 2007, s. 130. Pořadník úřednictva poštovní a telegrafní správy na rok 1921. Praha 1921, s. 66. Pořadník úřednictva poštovní a telegrafní správy Republiky Československé 1938 k 31. 12. 1937. Praha 1938, s. 7. NA, fond PŘ Praha II – všeobecná spisovna 1941–50, kart. 11847, sign. U 62/4 Ujec Václav.
- 57 NA, fond PŘ Praha II – všeobecná spisovna 1941–50, kart. 4007, sign. H 5157/19 Hušek Miroslav.
- 58 PM, fond PM-dok, sign. II/E, korespondence PM s ministerstvem spojů 1952–1963, zpráva pro známkový referát ministerstva spojů z 5. 3. 1957.

poštovníctví budou pouhým doplňkem.⁵⁹ Poštovní muzeum se tak dostalo do situace, která byla v přímém rozporu s původním ideovým záměrem MPT z roku 1918 na vybudování kulturní instituce s úkolem shromažďovat, studovat a prezentovat listinné a trojrozměrné předměty z dějin poštovníctví, a to samozřejmě včetně známkové tvorby.

Nová expozice byla umístěna v někdejší kapitulní síni bývalého kláštera beuronských benediktinek a díky důmyslnému systému sedmi kovových skříní s výsuvnými rámy v ní mohlo být umístěno velké množství exponátů na relativně malém prostoru. Každá ze sedmi skříní měla padesát výsuvných ráků po osmnácti albových listech, což představovalo plochu přes 6 000 m². Vystaveno zde bylo přes 10 000 známek a několik stovek dalších exponátů (tiskové archy, dopisy, celiny, tiskařský materiál apod).⁶⁰ Skříně označené čísly I a II obsahovaly známky evropských států z let 1840–1939 s výjimkou Československa a Sovětského svazu. Sbírká sice nebyla zdaleka úplná, ale obsahovala některé velice cenné položky, mezi nimiž vynikaly známky staroněmeckých států a rakouské známky do roku 1918. Skříní číslo III byla věnována známkové tvorbě Sovětského svazu a tzv. lidově demokratických zemí, tj. Albánii, Bulharsku, Rumunsku, Maďarsku, Polsku, Německé demokratické republiky a částečně také Československu. Ve skříních IV a V byly opět umístěny známky evropských zemí, tentokrát z let 1940 až 1950. Skříní číslo VI byla v době otevření expozice volná, ale do budoucna se s ní počítalo pro sbírku celin a zámořských známek. Poslední skříní (č. VII) představovala specializovanou a téměř úplnou sbírku československých známek z let 1918 až 1939.⁶¹

Vedle kovových skříní bylo ve filatelistickém oddělení umístěno také sedmáct vitrin označených velkými písmeny A – R, které poskytovaly pestrý přehled o rozmanitosti známkové tvorby. Návštěvník se zde mohl na konkrétních příkladech dozvědět informace o postupech při výrobě známek. Nechyběly původní návrhy a rytiny, matrice, štočky, desky, půlválce apod. Ve vitríně označené písmenem M byl vedle ukázek předznámkových dopisů vystaven opravdový unikát – již zmíněný osmdesátiblok

59 Projev ministra spojů dr. Aloise Neumana. In: *Filatelie* 1, 1954, roč. IV., s. 3. Otevření expozice známek v poštovním muzeu. In: *Spoj*, č. 2/1954, s. 3.

60 Hrdlička, M.: *Filatelistické oddělení Poštovního muzea*. In: *Filatelie* 24, 1954, roč. 45, s. 372; *Stručný informační průvodce po filatelistickém oddělení Poštovního muzea v Praze*. Praha 1953. Podrobně Hirsch, E.: *Studie o filatelistických sbírkách Poštovního muzea*. Praha 1956.

61 Ve sbírce chyběla pouze jediná základní známka – přetisk „Pošta československá 1919“ 4 K na žilkovaném papíru a z hlediska specializované filatelie také některá meziarší a odchýlná zoubkování. *Tamtéž*, s. 373–374.

modrých Merkurů, který před vystavením ošetřil Ervín Hirsch za asistence filatelického odborníka z Pofisu Kwasniaka. Následovaly další tři zajímavé vitriny. Zatímco vitrina N obsahovala ukázky literatury z počátků filatelie a stará známková alba, ve vitrině O byly padělky československých známek ke škodě pošty a sběratelů a ve vitrině R falsa klasických známek, vyrobená padělatelem F. Fournierem.⁶²

Expozice známkového oddělení Poštovního muzea byla dále doplněna dvěma velkými alby s fotografiemi návrhů československých známek a patnácti nástěnnými rámy. V nich byly umístěny jednak ukázky námětového sbírání (J. V. Stalin ve známkové tvorbě), jednak příležitostná vydání známek (75. výročí Světové poštovní unie). Několik dalších rámu bylo věnováno tisku československých známek a dva zbývající vyčleněny pro nejnovější vydání známek, které pravidelně zasílala Světová poštovní unie ze svého sídla v Bernu.⁶³

Podrobnější popis filatelické expozice podal její spoluvůrce Ervín Hirsch ve „Studii o filatelických sbírkách muzea“, kterou nikoliv náhodou vydalo ministerstvo spojů v roce 1956. Hirsch v předmluvě opět zkritizoval předválečnou koncepci Poštovního muzea, zejména jeho filatelického oddělení, čímž bezpochyby poukazoval na jeho tvůrce Jaroslava Lešetického, i když ho jmenovitě nevedl. Daleko přínosnější však byl podrobný soupis exponátů s připojeným komentářem, umístěných v sedmi trezorových skříních, patnácti nástěnných rámech a sedmnácti vitrinách filatelického oddělení. Vlastně šlo o podrobný a pečlivě zpracovaný katalog, který si dodnes uchoval vysokou vypovídací hodnotu navzdory jednostrannému přeceňování známkové tvorby lidově demokratických států, zejména Sovětského svazu. K nejzajímavějším exponátům podal výklad ve druhé části studie. Zde seznámil návštěvníky muzea i další zájemce s klasickými známkami, rakouskými Merkury, Fournierovými padělkami, variantami tiskových desek pro československé knižtiskové známky, soutisky, černotisky, přetisky Pošta Československá 1919, padělky československých známek, skautskými známkami apod. Hirschovi se tak podařilo sestavit spolehlivého průvodce po filatelické expozici Poštovního muzea, čímž zároveň zasadil filatelickou sbírku Poštovního muzea do celkového kontextu československé a světové filatelie.⁶⁴

62 Tamtéž, s 374.

63 Tamtéž.

64 Hirsch, E.: Studie o filatelických sbírkách Poštovního muzea. Praha 1956.

Otevření filatelistického oddělení Poštovního muzea přišlo v nejvyšší čas, protože v roce 1955 se konala Mezinárodní výstava poštovních známek Praha 1955. Ve výstavní síni Mánes na vltavském nábřeží se představila také československá poštovní správa, která obsadila 26 dvojramů. V nich ukázala postup výroby československých poštovních známek od návrhů přes otisky rytin až po barevné zkoušky a finální tisk. Prvních osm rámců věnovala I. republice a mj. obsahovaly skutečné unikáty, jako např. originální návrhy Hradčan od Alfonse Muchy, Vikovi návrhy měst (Kutná Hora, Praha, Banská Bystrica, Bratislava, Poděbrady, Olomouc), dále návrhy Maxe Švabinského, Jindřicha Fügnera nebo Bohumila Heinze. Ve druhé části expozice byla umístěna známková tvorba po roce 1945 a největším lákadlem se opět staly původní kresby Jindry Schmidta (Květen 1946), Karla Svolinského (Mistr Jan Hus, Jan Žižka, Karlova univerzita) nebo Jiřího Švengsbíra (Betlémská kaple). Dobovou politickou situaci odrážely návrhy známek s motivy československo-sovětského přátelství (Lomonosovova univerzita, Průplav V. I. Lenina, Hradčany – Kreml), s portréty zakladatelů socialismu (K. Marx, B. Engels, V. I. Lenin, J. V. Stalin) a prvních dvou „dělnických“ prezidentů Klementa Gottwalda a Antonína Zápotockého.⁶⁵ Jedním z vrcholů výstavy byla jízda žambereckého poštovního dostavníku ze sbírky Poštovního muzea, který projel 11., 18. a 25. září pražskými ulicemi, aby vybral na předem určených místech poštovní schránky, jejichž obsah posléze doručil na Slovanský ostrov, kde byly orazítkovány.⁶⁶ Mezinárodní výstava poštovních známek Praha 1955 se zařadila spolu s Celostátní výstavou poštovních známek Praha 1950 k nejvýznamnějším filatelistickým akcím, na kterých se ministerstvo spojů během 50. let podílelo.

Útlum muzejní činnosti

Zatímco oddělení známek bylo obnoveno a postaveno na novém základě, expozice poštovní historie, telekomunikací a radiokomunikací prakticky neexistovala. Důvodem byl očividný nezájem vedoucích představitelů ministerstva pošt, respektive spojů, o historii rakouské a prvorepublikové poštovní správy. Připomínala jim totiž politické zřízení, které nový režim nenáviděl a o jehož zničení usiloval. Tyto ideové důvody se navíc prolínaly

65 K tomu: Výstavní expozice československé pošty na výstavě Praha 1955. In: *Filatelie* 18, 1955, roč. 5, s. 274–275. Dále také: Oficiální československá expozice známek na výstavě PRAGA 1955. In: *Filatelie* 20, 1955, roč. 5, s. 308–309.

66 Jede,jede poštovský panáček... In: *Filatelie* 17, 1955, roč. 5, s. 268–269.

s rostoucími požadavky na provozní místnosti v bývalém klášteře beuronských benediktinek ze strany Poštovní poukázkové ústředny. Na návrh jejího ředitele Františka Hacaperky, a za souhlasu náměstka ministra spojů Juraje Maňáka, byly proto v listopadu a prosinci 1954 sbírkové předměty technického rázu spolu s příslušným muzejním inventářem (skříně, vitríny apod.) přemístěny do provozní budovy automatické telefonní ústředny v Ticháčkově ulici v Praze-Košířích. Řešení to sice mělo být provizorní, ale uložení bylo z hlediska ochrany a zabezpečení kulturního dědictví v každém případě nevyhovující. O tom svědčí i podrobná zpráva, vypracovaná pro prvního náměstka ministra spojů ing. Miloslava Laiperta v červenci 1955.⁶⁷

Uvádělo se v ní, že k přestěhování došlo bez předchozího projednání s vedoucím známkového oddělení ministerstva spojů Jaroslavem Zavřelem, jemuž bylo v té době Poštovní muzeum podřízeno. Údajně se tak stalo i „přes jeho dodatečný, avšak včasný protest.“⁶⁸ Nespokojenost vyjádřil také vedoucí muzea M. Hušek, který odmítl za špatně zajištěné sbírky převzít odpovědnost. Situace se navíc měla ještě zhoršit, jelikož prosakovaly zprávy, že z dosavadních depozitářů na Smíchově budou odvezeny i všechny zbývající sbírky, vyjma poštovních cenin. Takový přístup směřoval k úplné likvidaci muzejních sbírek jedinečné historické hodnoty.⁶⁹

V souvislosti s plánovanou montáží nové telefonní ústředny v Praze-Košířích v březnu 1955 začalo ministerstvo spojů řešit, kam provizorně uložené technické sbírky muzea přemístit. Neuvažovalo však o jejich vhodném uskladnění, ale o předání jiné kulturní instituce. V tomto smyslu předložil ing. Karel Michalica z odboru F/2 ministerstva spojů návrh na převod sbírkových předmětů technické povahy do Národního technického muzea (NTM) v Praze. Ve zdůvodnění uvedl, že trojrozměrné sbírky nejsou pro nedostatek místa již čtyři roky přístupné veřejnosti, jsou příliš objemné, a jejich význam je pro spoje nevelký. Výběrem sbírkových předmětů, určených k předání do NTM, byl pověřen odbor F/2 ve spolupráci s odborem F/4 a oddělením Zn. Názor vedoucího Poštovního muzea Huška nebyl brán v úvahu, aby nemohl bránit hladkému průběhu akce.⁷⁰

67 NA, fond MSpoj, kart. 87, sign. NTM, Neuspokojivé uložení sbírek a zařízení PM. Informace I. náměstkovi ministra spojů ing. Laipertovi z 18. 7. 1955.

68 Tamtéž.

69 Tamtéž.

70 NA, fond MSpoj, kart. 87, sign. NTM, Neuspokojivé uložení sbírek PM. Informace pro náměstka ing. Laiperta ze 4. 8. 1955.

Nabídka s možností předání technických sbírek Poštovního muzea byla NTM zaslána dopisem z 13. května 1955. To vstřícně odpovědělo již 20. května s tím, že určilo zástupce pro jednání. K rozhodující schůzce došlo 11. srpna 1955. Za NTM se jí zúčastnil ředitel Vladimír Vimr a Božena Velinská, za ministerstvo spojů pak ing. Karel Helebrant z odboru F/2, JUDr. Oldřich Svačina z odboru F/4, vedoucí PM Miroslav Hušek a Krísl za Výzkumný ústav spojů (VÚS). Nejvíce času obě strany věnovaly prohlídce sbírkových předmětů v automatické ústředně v Košířích a v bývalém klášteře beuronských benediktinek na Smíchově. Zástupci NTM vyjádřili ochotu převzít všechny sbírkové předměty technického rázu s tím, že je hodlají umístit do depozitářů v karlínské Invalidovně a až poté je chtějí postupně instalovat ve své budově v Praze na Letné. Jako první měly být předány napájecí motorgenerátory pro vysílače, provizorně umístěné v klášterních chodbách a překážející v přístupu k oddělení filatelie, kde se očekávala u příležitosti Mezinárodní výstavy známek Praga 1955 zvýšená návštěvnost. K předání zbývajících předmětů mělo dojít ve druhé polovině října.⁷¹

Na základě tohoto jednání vydal 26. srpna 1955 první náměstek ministra spojů Miloslav Laipert souhlas s předáním technických sbírek Poštovního muzea do NTM v Praze. Rozhodnutí o protokolárním předání sbírek bylo vydáno 28. října 1955 a koncem následujícího měsíce byla akce uskutečněna.⁷² Ministerstvo spojů ustavilo pro předání sbírek komisi pod vedením Jaroslava Mikeše. Jejími členy byli Miroslav Hušek, Ing. Josef Hamřík, Ing. Karel Halebrant (náhradník) a JUDr. Oldřich Svačina.⁷³ Podle dochovaného protokolu bylo předáno celkem 1 464 sbírkových předmětů. Šlo o telefonní a telegrafní přístroje, rozhlasové přijímače, různé kabely, izolátory, transformátory, relé, antény, pojistky, zesilovače, reproduktory, kondenzátory, vlnoměry, vysílací a zesilovací lampy, dále sádrové modely poštovních budov a dopravních prostředků, motory, kolektory, generátory, přístroj pneumatické pošty a mnohé další. Nenahraditelnou ztrátou se stalo letadlo Aero A 10 z roku 1923, které však Národní technické muzeum převzalo již v lednu 1949. Kromě toho zůstaly v depozitářích NTM umístě-

71 NA, fond MSpoj, kart. 87, sign. NTM, záznam o jednání, konaném dne 11. 8. 1955 se zástupci NTM v Praze o případném předání technických exponátů Poštovního muzea Národnímu technickému muzeu.

72 NA, fond MSpoj, kart. 87, sign. NTM, j.zn. ZN-2040-0:42599/55, předání technických sbírek Národnímu technickému muzeu.

73 NA, fond MSpoj, kart. 87, sign. NTM, j.zn. ZN-2040-0: 46435/55, předání technických sbírek Národnímu technickému muzeu.

ny tři cestovní kočáry, poštovní dostavník, těžké poštovní saně, barokní saně a bohatě zdobené postroje na koně, zapůjčené v letech 1948 a 1949.⁷⁴ Objektivně je nutno konstatovat, že Poštovní muzeum sice ztratilo velkou část sbírkových předmětů, ale na druhé straně to pravděpodobně znamenalo jejich záchranu, protože nevhodným uskladněním by byly v krátké době znehodnoceny, rozkradeny nebo úplně zničeny. Tento názor ostatně zastával i pozdější vedoucí Poštovního muzea Karel Adler.⁷⁵

Předáním části trojrozměrných sbírkových předmětů do NTM postupná likvidace muzea a s ním úzce propojeného archivu neskončila. V polovině 50. let se připravovala reorganizace československého archivnictví a vytvoření Jednotného archivního fondu, který nepočítal s velkými archivy při muzeích. K rozdělení kompetence ve správě písemností mezi archivy a muzei došlo vyhláškou z 13. července 1956.⁷⁶ Již v únoru tohoto roku byla zahájena jednání mezi ministerstvem spojů a Státním ústředním archivem (SÚA) v Praze o převzetí bývalého poštovního archivu. Došlo k němu v listopadu 1956. Archiv při Poštovním muzeu v Praze se od té doby omezil pouze na správu několika pozůstalostí. Do SÚA byly převedeny spisy zemských úřadoven poštovní správy získané v rámci spisové rozluky s Rakouskem ve dvacátých letech, dále spisy ředitelství pošt a telegrafů a rovněž spisy československé a protektorátní poštovní správy z let 1918–1945.⁷⁷ Při přejímání se zapomnělo na část spisů ministerstva pošt a telegrafů v rozsahu 59 svazků, které byly na vyžádání SÚA předány počátkem října 1968.⁷⁸ V rámci restituce činností Poštovního muzea uložila Ústřední správa spojů v Poštovním muzeu některé archiválie jako depozitum. V roce 1966 se tímto způsobem dostaly do Poštovního muzea protokoly Správního sboru a Výkonného výbor státního podniku Československá pošta včetně Poštovního úřadu šekového z let 1925–1940.

Se snižujícím se počtem sbírkových předmětů a archiválií se zmenšoval i prostor využívaný Poštovním muzeem. Ke konci roku 1955 disponova-

74 NA, fond MSpoj, kart. 87, sign. NTM, protokol o předání sbírek Poštovního muzea Národnímu technickému muzeu v Praze.

75 PM, podsb. PM-dok, sign. III (PM Holečkova 1945–1988), korespondence 1967–1969, Informace pro J. Maňáka, náměstka ředitele ÚSS.

76 Vyhláška Ministerstva vnitra č. 153/1956 Úředního listu o archivech hospodářských a rozpočtových organizacích. K tomu viz Špiritová, A.: Spisy bývalého Poštovního archivu v Praze. In: K dějinám poštovníctví v Čechách 1722–1918 (1930). Praha 2007, s. 130.

77 K tomu podrobněji Špiritová, A.: Spisy bývalého Poštovního archivu v Praze. In: K dějinám poštovníctví v Čechách 1722–1918 (1930). Praha 2007, s. 125–139.

78 PM, podsb. PM-dok, sign. III (PM Holečkova 1945–1988), korespondence 1967–1969, Protokol o předání písemného materiálu bývalého min. pošt a telegrafů.

lo šesti místnostmi (filatelistickou expozicí, expozicí dopravních prostředků, depozitářem, trezorovou místností, knihovnou a kanceláří) o celkové ploše 535 m², přičemž pouze shodou příznivých okolností se podařilo zabránit odebrání dalších dvou sálů, v nichž byla umístěna expozice dopravních prostředků a depozitář.⁷⁹ Situace se poněkud zlepšila v letech 1956 a 1957, kdy muzeum využívalo deset místností s podlahovou výměrou 689 m².⁸⁰ O získání dalších místností se neúspěšně pokusil vedoucí Hušek v říjnu 1959, když zařadil do zprávy o vývoji Poštovního muzea požadavek na rozšíření nedostatečné výstavní plochy. Domáhal se jedné místnosti pro účely filatelistické expozice, pěti menších místností pro vystavení listinných materiálů z historie poštovníctví, ve kterých by byly umístěny také některé vrácené předměty z NTM, a jedné velké místnosti (přízemní dvorany) pro prezentaci grafiky z oboru známkové tvorby.⁸¹

Hlavní pracovní náplň Poštovního muzea byla i ve 2. polovině 50. let zaměřena na filatelii, což se odrazilo v pokračující inventarizaci, která byla – alespoň pokud šlo o československé známky – dokončena začátkem března 1957.⁸² Touto činností se zabývali všichni tehdejší zaměstnanci muzea: Miroslav Hušek, Josef Pohnán a Anna Roubíčková. Pokud jde o nové přírůstky, situace nebyla příliš dobrá. Do muzea se sice dostalo velké množství příležitostných razítek a fotografií z různých tuzemských i zahraničních akcí spojů, ale téměř žádné písemné doklady a trojrozměrné předměty k dějinám poštovní správy. Výrazně se však obohatila sbírka fotografií poté, co byl v roce 1959 předán do muzea fotografický archiv ministerstva pošt a telegrafů z let 1918–1948.⁸³

Čilá byla výstavní činnost. Jen v roce 1959 poskytlo muzeum filatelistické exponáty pro čtrnáct tuzemských a pět zahraničních výstav. V rámci ČSR obeslalo výstavy v Ostravě, Kroměříži, Hradci Králové, Teplicích, Praze, Plzni, České Třebové, Strakonících, Gottwaldově a Zvolenu, v cizině se zúčastnilo akcí v Londýně, Berlíně (dvakrát), Palermu a Oslu. V dalších letech tato

79 PM, podsb. PM-dok, sign. III (PM Holečkova 1945–1988), j.zn. F 4-R0-11297/1955, evidenční data v ohledu dislokace v budově Praha 16, Holečkova 10 /klášter Gabriel/.

80 PM, fond PM-dok, sign. III (PM Holečkova 1945–1988), počet místností a jejich podlahová rozměra, jež používá Poštovní muzeum v přítomné době v budově kláštera Gabriel.

81 PM, fond PM-dok, sign. III (PM Holečkova 1945–1988), korespondence PM s ministerstvem spojů 1952–1963, zpráva pro vedoucího EPS o činnosti Poštovního muzea v r. 1959.

82 PM, fond PM-dok, sign. III (PM Holečkova 1945–1988), korespondence PM s ministerstvem spojů 1952–1963, zpráva pro známkový referát ministerstva spojů z 5. 3. 1957.

83 K tomu Kramář, J.: Fotografická sbírka ministerstva pošt a telegrafů 1918–1948. Historická fotografie 2007, s. 7–22.

praxe pokračovala v neztenčené míře a představovala vlastně jedinou výraznější aktivitu muzea směrem k veřejnosti. Kromě velkých a středních výstav, které se však konaly zřídka, byly v tehdejší době typické zápůjčky známek pro výstavy závodních klubů Revolučního odborového hnutí (ROH). Zcela na okraj se naopak dostala poštovní historie, se kterou se pracovníci muzea dostali do kontaktu pouze při vyřizování ojedinělých badatelských dotazů.⁸⁴

V souvislosti s blížící se Světovou výstavou poštovních známek Praha 1962 mohlo muzeum dokoupit k dosavadním sedmi kovovým skříním na poštovní známky dalších sedm. Rozšíření expozice však vedlo k dočasnému uzavření muzea v době od 1. června 1961 do 30. července 1962, kdy probíhala montáž. Tato skutečnost měla neblahý vliv na návštěvnost, která již předtím byla na velmi nízké úrovni. Zároveň se dovršila likvidace expozice dějin poštovníctví. Kočárovna s vynikajícím souborem dopravních prostředků byla zrušena a sbírkové předměty zčásti uskladněny v garážích Krajského dopravního závodu spojů ve Sluncové ulici v Praze-Karlíně a zčásti předány do pobočky Zemědělského muzea v loveckém zámečku Ohrada u Hluboké nad Vltavou. V srpnu 1962 se muzeum tímto způsobem zbavilo barokních saní a loveckého kočáru. V úředním zdůvodnění se uvádělo, že jde o předměty, které svou povahou nepatří do dějin poštovní správy a tudíž neexistuje důvod, aby zůstaly ve sbírce Poštovního muzea.⁸⁵ Několik jízd čtyřspřežního dostavníku v průběhu Světové výstavy poštovních známek Praha 1962 téměř symbolicky uzavřelo období, kdy byly předměty z dějin poštovní historie záměrně likvidovány.⁸⁶

Vyhlídky na lepší uložení zbylých trojrozměrných předmětů a jejich prezentaci se naskytly v první polovině roku 1962, kdy došlo k řadě jednání zástupců Městské poštovní správy (MPS) v Praze, pod kterou Poštovní muzeum patřilo, s Okresním národním výborem (ONV) v Hradci Králové, respektive jeho odborem školství a kultury. Jejich

84 PM, fond PM-dok, sign. III (PM Holečkova 1945–1988), korespondence PM s ministerstvem spojů 1952–1963, zpráva pro vedoucího EPS o činnosti Poštovního muzea v r. 1959.

85 PM, fond PM-dok, sign. III (PM Holečkova 1945–1988), korespondence PM s ministerstvem spojů 1952–1963, zpráva pro s. ředitele Městské poštovní správy z 9. 8. 1961.

86 Historický dostavník z r. 1830 projel Prahou 18. července t.r. In: *Filatelie* 16–17, 1962, roč. 12, s. 308. V článku se uvádí, že šlo o poštovní dostavník z doby kolem roku 1830. Podle fotografií, které doplňují článek, se však jednalo o funkční repliku „poštovního“ dostavníku, tvarově odpovídající velkým poštovním dostavníkům ze 30. let 19. století. Replika byla vyrobena v německém Budyšině (Bautzen) roku 1939. Dnes je umístěn v kočárovně zámku Ctěnice na okraji Prahy, kam ho Poštovní muzeum zapůjčilo do expozice Pražské informační služby.

předmětem bylo umístění Poštovního muzea v zámku Hrádek u Nechanic. Podle předběžné dohody zde mělo muzeum získat podlahovou plochu 281 m².⁸⁷ Současně byla zadána provozní studie, kterou její autor, ing. arch. Václav Šimice z Krajského projektového ústavu Praha, předložil v listopadu 1962. Další přípravy však z různých důvodů vážly.⁸⁸ Plán stavebních úprav, vypracovaný stejným architektem, byl k dispozici až v únoru 1965, kdy došlo ke schválení návrhu koncepce⁸⁹ a libreta⁹⁰ pro první etapu rozsáhlé expozice, kterou vypracoval dr. Jan Novotný. O tom, že přestěhování muzea nabíralo reálných obrysů, svědčila i zpráva, která se na toto téma objevila v srpnovém vydání časopisu *Filatelie*.⁹¹

Krátce před zahájením stavebních úprav však obdržela Ústřední správa spojů (ÚSS) z odboru školství a kultury ONV v Hradci Králové dopis, který ji vyzýval, aby s Krajským střediskem památkové péče v Pardubicích znovu konzultovala plánované stavební úpravy.⁹² Jejich výsledkem bylo zamítavé stanovisko nejen Krajského střediska památkové péče, ale také jeho nadřízeného orgánu, Státního ústavu památkové péče. Za této situace odmítl odbor školství a kultury ONV v Hradci Králové vydat se stavbou souhlas a naopak navrhl předběžnou smlouvu o umístění Poštovního muzea v zámku Hrádek oboustranně vypovědět.⁹³ Poštovnímu muzeu tak nezbylo nic jiného, než se pokusit pro své bohaté sbírky, čítající na konci roku 1963 22 340 inventárních položek z oboru dějin poštovníctví, cca 218 000 inventárních položek z oboru filatelie a přes 9 000 knižních titulů, vyhledat jiný objekt.⁹⁴

87 PM, fond PM-dok, sign. III (PM Holečkova 1945–1988), korespondence PM s ministerstvem spojů 1952–1963, Poštovní muzeum – projednání umístění v zámku Hrádek u Nechanic.

88 PM, fond PM-dok, sign. III (PM Holečkova 1945–1988), Hrádek u Nechanic – návrh na Poštovní muzeum.

89 PM, fond PM-dok, sign. III (PM Holečkova 1945–1988), Návrh koncepce Poštovního muzea v Hrádku u Nechanic

90 PM, fond PM-dok, sign. III (PM Holečkova 1945–1988), Libreto Poštovního muzea /I. etapa/ v Hrádku u Nechanic.

91 Poštovní muzeum z Prahy? In: *Filatelie*, č. 16/1965, roč. XV., s. 371.

92 PM, fond PM-dok, sign. III (PM Holečkova 1945–1988), dopis ONV Hradec Králové Odbor školství a kultury z 8. 7. 1965.

93 PM, fond PM-dok, sign. III (PM Holečkova 1945–1988), dopis ONV Hradec Králové Odbor školství a kultury z 2. 10. 1965.

94 PM, fond PM-dok, sign III (PM Holečkova 1945–1988), údaje o PM do Katalogu muzeí ČSSR k 31. 12. 1963.

Období 1965–1970: Vzkrášení muzejních aktivit

V souvislosti s mírným uvolňováním politických poměrů v tehdejším Československu docházelo také ke změnám v oblasti kultury a pohledu na její funkci ve společnosti. V tisku se začaly objevovat – zprvu opatrné – později stále odvážnější články, kritizující různé oblasti společenského života. Této polemiky nezůstalo ušetřeno ani Poštovní muzeum, což dokumentuje článek s názvem *Za naše poštové múzeum*, který v únoru 1964 otiskl časopis *Filatelie*. Autor v něm srovnával československé Poštovní muzeum a jeho propagaci s poštovními muzei v západní Evropě, přičemž je označil ve všech směrech za přitažlivější a lépe vedená. Podobný pohled na to měla i redakce *Filatelie*, když v připojené poznámce uvedla, že „to jsou právě poštovní muzea, která jsou ukázkou doby a kultury národa, jeho politické vyspělosti a historického vývoje.“⁹⁵ Nepochybně se nejednalo o ojedinělý názor, nýbrž o skutečnost, která byla částí kulturní veřejnosti již léta známa, avšak nesmělo se o ní nahlas mluvit.

Není patrně náhoda, že nedlouho po zveřejnění článku byla v roce 1965 provedena ministerstvem financí kontrola hospodaření Ústřední správy spojů (ÚSS), pod níž Poštovní muzeum organizačně spadalo od 1. července 1964. Kontrolní komise zjistila mimo jiné zásadní nedostatky v inventarizaci a uložení muzejních sbírek.⁹⁶ Za této situace uložil ředitel ÚSS ing. Miloslav Laipert sestavení inventarizační komise, která dohlížela na odstranění nedostatků.

V té době se však muzeum ocitlo ve složité situaci i po stránce personální, neboť v srpnu 1964 náhle zemřel vedoucí muzea Miroslav Hušek a řízení bylo prozatímně svěřeno vedoucí referentce pro odborné věci Miroslavě Janotové. Kromě Janotové, která do muzea nastoupila v roce 1958, zde trvale pracovala jen Věra Léblová, přijatá 1. července 1961 na pozici samostatné administrativní pracovnice. Provizorní stav trval do 1. dubna 1965, kdy na doporučení ředitele Poštovní novinové služby Viktora Lederera stanul v čele muzea Karel Adler. V něm získalo muzeum výraznou osobnost s rozsáhlými zkušenostmi a osobními kontakty.

Adler se narodil 30. dubna 1914 v Českých Budějovicích jako syn Gustava Frieda (Frýda) a jeho ženy Marty, rozené Hermannové. Poté, co jeho mat-

95 Za naše poštové múzeum. In: *Filatelie*, č. 3/1964, roč. XIV., s. 54.

96 PM, fond PM-dok, sign. III (PM Holečkova 1945–1988), Plnění nápravných opatření (rukopis K. Adlera z ledna 1967).

ka ovdověla a znovu se provdala za obchodního zástupce Artura Adlera, přijal příjmení svého nevlastního otce. Adler vyrůstal v prostředí vzdělané židovské rodiny; mezi jeho příbuzné patřil spisovatel Norbert Frýd. Za války pracoval v ilegálním vedení KSČ v Českých Budějovicích a 5. dubna 1941 byl zatčen gestapem a odsouzen k šesti letům vězení, které strávil v různých káznicích, až byl v dubnu 1943 převezen do Osvětimi. Tam se v lednu 1945 dožil osvobození Rudou armádou. I když Adler neměl vysokoškolské vzdělání, rád vykládal o svých „univerzitách života“, které prožil před a krátce i po válce v reklamním oddělení firmy Baťa. Poté vystřídal několik zaměstnání, například u filmu, v propagaci podniku RAPID nebo Nakladatelství Československé akademie věd.⁹⁷

Již v roce 1966 začaly pod Adlerovým vedením práce, směřující k obnově muzejní činnosti, čemuž napomohla směrnice pro obnovu a vybudování Poštovního muzea, schválená ÚSS v témže roce. Tento dokument stanovil náplň muzea, jež se týkala jednak sběru, uchovávání, zkoumání a prezentace trojrozměrných a listinných předmětů z historie poštovníctví a filatelie, jednak publikační, přednáškové, studijní a instruktážní činnosti.⁹⁸

Pro obnovení muzejního provozu v plném rozsahu bylo třeba učinit několik základních kroků. Tím prvním bylo přemístění sbírkových předmětů z vlhkých a špinavých sklepních a půdních depozitářů v Holečkově ulici do vyhovujících prostor. Následovat měla fyzická inventura všech fondů, katalogizace a záchrana poškozených předmětů. Vyhledání vhodného objektu pro uložení sbírek na území Prahy nebo v jejím blízkém okolí se ukázalo jako nemožné. Po více než dvouletém pátrání se v roce 1967 Ústřední správě spojů podařilo pro tento účel pronajmout cca 2 000 m² v opatství bývalého cisterciáckého kláštera ve Vyšším Brodě. Pronajaté místnosti byly sice v dezolátním stavu a daleko od Prahy, ale rozsahem v zásadě vyhovovaly požadavkům na vybudování stálé expozice. Kromě toho získalo Poštovní muzeum v areálu vyšebrodského kláštera jedenáct místností

97 ABS, fond Odbor politického zpravodajství MV, sign. 2M: 12785/1, Karel Adler. ABS, personální spis č. 2239/14, Karel Adler. NA, fond Okupační vězeňské spisy, sign. 101-435-12/15, 101-462-6/15, 101-462/7, Karel Adler, Artur Adler. Ze spisů uložených v ABS vyplývá, že Karel Adler byl určitou dobu tajným spolupracovníkem Státní bezpečnosti s krycím jménem Franta. Jeho svazek byl zničen 12. srpna 1985.

98 PM, fond PM-dok, sign. III (PM Holečkova 1945–1988), Základní informace o Poštovním muzeu, 20. 6. 1967.

o výměře cca 400 m², které měly sloužit jako provizorní depozitáře v průběhu rekonstrukčních prací, předběžně naplánovaných až do roku 1979.⁹⁹

Vlastní inventarizační práce se sice rozjely v roce 1966, ale obrovské množství trojrozměrných předmětů, listinných dokumentů a knih z oborů poštovníctví a filatelie znemožňovalo jejich systematické zpracování během několika let. V řadě případů navíc chyběl soupis a inventární jednotky byly nedostatečně nebo nesprávně popsány. Přesto se již během roku 1966 podařilo vytvořit inventární seznamy stejnokrojů, pokladen, mechanizačních pomůcek, obrazů a map. Některé z nich byly následně převezeny do provizorně upravených depozitářů ve Vyšším Brodě. Inventarizace zbývajících předmětů a dokumentů měla být podle harmonogramu, sestaveném Adlerem v lednu 1967, dokončena do konce roku 1968.¹⁰⁰ Nebyl to však reálný odhad, jelikož některé fondy zůstaly nezpracovány ještě o mnoho let později. I tak bylo koncem roku 1969 zpracováno okolo třiceti fondů v oddělení poštovní historie a šestnáct fondů v oddělení filatelie.¹⁰¹

V rámci příprav nové expozice byla patrná snaha o doplnění sbírky Poštovního muzea o nové předměty a listinný materiál z dějin poštovníctví. Přírůstků nebylo zpočátku nijak velké množství, ale postupně jich rychle přibývalo. Tak například v roce 1966 se podařilo získat poštovní dostavník ze druhé poloviny 19. století a o rok později olejomalbu jihlavského poštmistra Pavla Vranického, stejně jako dva obrazy votických poštmistřů Františka Pecchia z Waitenfelsu a Jana Doubka. Z Ústřední správy spojů se do muzea dostalo několik desítek plánů českých, moravských a slezských poštovních úřadů. Od téhož dárce pocházely poštovní knížky z let 1875–1909. Cenné byly akvizice z Technické ústředny spojů (TÚS) a Výzkumného ústavu spojů (VÚS). Zatímco TÚS dodala různé části poštovních stejnokrojů, československé vývěsní štíty a poštovní schránky, VÚS poskytl přístroje na výrobu známkových padělků a matrice používané na přetisk poštovních známek ve 20. letech 20. století. Nejen pro historii poštovníctví, nýbrž i pro dějiny muzea byla zásadní pozůstalost prvního ředitele Poštovního muzea Václava Dragouna, kterou věnoval ing. Potůček. Obsahovala jednak Dragounovu osobní korespondenci a rukopisy článků, jednak výpisky a původní dokumenty k dějinám rakouské a uherské poštovní správy z let 1526–

99 Tamtéž.

100 PM, fond PM-dok, sign. III (PM Holečkova 1945–1988), dopis vedoucího PM K. Adlera adresovaný v lednu 1967 náměstkovi ministra financí Antonínu Stradálkovi.

101 PM, fond PM-dok, sign. III (PM Holečkova 1945–1988), Zpráva o činnosti Poštovního muzea za rok 1969 a přehled stávajících úkolů.

1918. Kromě toho byla muzejní sbírka doplněna o staré mapy, fotografie, korespondenci apod.¹⁰²

Požízování nových přírůstků sice obohatilo muzejní depozitáře, ale zároveň bylo zapotřebí urychleně restaurovat a konzervovat velké množství trojrozměrných předmětů, které se vzhledem k nevhodnému uložení nacházely ve značně žalostném stavu. Týkalo se to zejména dopravních prostředků, uložených v karlínských garážích, jež byly zachráněny doslova na poslední chvíli zásahem Jihočeského podniku pro údržbu památek v Táboře, provozu 02 v Pelhřimově. Do konce roku 1970 byly opraveny také některé poštovní štíty, schránky, zbraně, pokladny, obrazy, nábytek, stejnokroje a různé provozní pomůcky. Celkově se však jednalo o menší část sbírkových předmětů, další měly následovat.¹⁰³

Ke splnění ambiciózních cílů bylo zapotřebí vybudovat kompaktní tým muzejních pracovníků. Jeho jádrem se měli stát kurátoři s odborným vysokoškolským vzděláním. V tomto bodě nastal vzhledem k minulosti zásadní posun. Až dosud totiž zastávali funkce kurátorů poštovní úředníci bez příslušného vysokoškolského (historického) vzdělání, což mělo v některých případech negativní důsledky ve vztahu ke sbírkovým předmětům a jejich evidenci. Tento přístup se začal měnit po příchodu Adlera. Ač sám nebyl školený historik, přijal do muzea 1. srpna 1966 mladého absolventa Univerzity Karlovy Miloslava Martínka¹⁰⁴, jehož hlavní úkolem bylo zavést systematickou evidenci sbírkových předmětů z dějin poštovníctví a připravit reinstalaci muzejní expozice ve Vyšším Brodě. Do blízké budoucnosti se pak počítalo s přijetím nejméně dvou dalších kurátorů, což bylo vzhledem k probíhající obnově nezbytné minimum.¹⁰⁵

Na aktuálnosti nabyl tento požadavek v roce 1967 v souvislosti s blížící se Světovou výstavou poštovních známek PRAGA 1968. Pracovní kapacita Poštovního muzea byla již tehdy plně využita a pro splnění úkolů plynoucích z přípravy této výjimečné akce bylo třeba rozšířit kolektiv. Vedoucí PM Adler požadoval nového pracovníka do oddělení dějin poš-

102 Přírůstkový seznam Poštovního muzea z let 1967–1974.

103 PM, fond PM-dok, sign. III (PM Holečkova 1945–1988), Zpráva o činnosti Poštovního muzea za rok 1969 a přehled stávajících úkolů.

104 Miloslav Martínek (narozen 24. 9. 1943 v Berouně) vystudoval FF UK v Praze obor archivnictví-historie a po roční vojenské službě nastoupil 1. 8. 1965 do PM. Z PM odešel k 15. 12. 1970 do Ústavu československých a světových dějin Československé akademie věd.

105 PM, fond PM-dok, sign. III (PM Holečkova 1945–1988), Základní informace o Poštovním muzeu, 20. 6. 1967.

ty, dále tři pracovníky do oddělení filatelie, jednoho pracovníka pro připravované oddělení telekomunikací a stálého správce vyšebrodského depozitáře. Tento záměr se však v úplnosti nepodařilo ještě dlouho poté realizovat a Martínek byl až do roku 1970 jediným vpravdě odborným zaměstnancem Poštovního muzea. Nedostatek pracovníků se řešil pomocí brigádníků. V historickém oddělení se jich během let 1965–1970 vystřídal několik – Josef Švehla (od 1. 9. do 31. 12. 1965), František Kříž (10. 10. – 15. 11. 1966) a posléze studenti – Josef Žemlička (podzim 1967), Vlastimila Loskotová, která se starala o knihovní fondy (1. 2. 1969 – 31. 12. 1970), Eduard Mikušek (1. 2. – 15. 12. 1968 v rámci povinné archivní praxe), Václav Bartoš (1. 2. 1968 – ? 1969) a konečně od 1. února 1970 student filozofie a historie Filozofické fakulty UK Pavel Čtvrtník. Zatímco Žemlička, Mikušek a Bartoš se později uplatnili jako historici a archiváři na jiných pracovištích – první jako pedagog na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a vědecký zaměstnanec Historického ústavu Akademie věd ČR, druhý jako zaměstnanec Státního oblastního archivu v Litoměřicích a Václav Bartoš odešel do důchodu jako ředitel Prácheňského muzea v Písku – Pavel Čtvrtník v muzeu zůstal a byl 1. prosince 1970 přijat natrvalo.

Personálně bylo posíláno také známkové oddělení. Od 1. září 1965 do 11. ledna 1966 v něm působil soudní znalec v oboru filatelie Jan Mrňák, který prováděl kontrolu československých i zahraničních poštovních známek. Později, od 1. ledna 1967, nastoupili do téhož oddělení důchodce a bývalý zaměstnanec Pofisu Jiří Votruba a Anděla Švejdrová. Tu však v roce 1968 vystřídal dlouholetý pracovník spojů Vojtěch Šedivý. K 1. listopadu 1968 byla na dobu neurčitou přijata pomocná referentka Luisa Troníčková. Malý tým, doplněný o několik externích spolupracovníků, vykonal v krátké době značný kus práce. Kromě již zmíněné inventarizace a katalogizace, na níž převážně pracovali čtyři externisté (po dvou pro každé oddělení) pod dohledem příslušných referentů, obesílali pracovníci muzea až dvacet výstav ročně, připravovali expozici ve Vyšším Brodě, vyřizovali dotazy z poštovní historie a filatelie a publikovali odborné články.¹⁰⁶

Nevyhovující situaci se nedařilo zlepšit ani pokud šlo o prostorové nároky Poštovního muzea v Praze. Místností bylo málo a neodpovídaly úče-

106 PM, fond PM-dok, sign. III (PM Holečkova 1945–1988), Návrh opatření v Poštovním muzeu (s přihlédnutím ke Světové filatelistické výstavě PRAGA 68).

lům, ke kterým byly využívány.¹⁰⁷ Špatné podmínky panovaly zejména v bývalé klášterní bibliotéce, jež sloužila současně jako přijímací a studijní místnost pro badatele, knihovna, archiv a pracovna stálých i externích zaměstnanců. Prolínalo se tu tedy několik – obvykle oddělených – provozů, což způsobovalo značné potíže. O nic lépe na tom nebyly přeplněné a špatně zabezpečené depozitáře, které se nacházely hlavně ve sklepních a půdních prostorách. Samostatnou kancelář měl pouze vedoucí muzea, ale i ta sloužila zčásti jako depozitář. Přes značné úsilí o nápravu však k zásadní změně nedošlo.¹⁰⁸ Jedinou výjimkou byla nová instalace sálu filatelie, jejíž slavnostní otevření se konalo 4. června 1968 v souvislosti s výstavou PRAGA 1968. Kromě známkové tvorby zde mohli návštěvníci po dlouhé době vidět i některé dokumenty a předměty z historie pošty na našem území.¹⁰⁹

Opakované, avšak nevyslyšené urgencye znepokojovaly vedoucího Poštovního muzea Adlera. Personální, hmotné ani organizační podmínky muzea se totiž nezlepšovaly. S tím úzce souvisely nevyjasněné kompetenční vztahy, jelikož zaměstnavatelem pracovníků Poštovního muzea byla Městská správa spojů, ale metodické řízení prováděla Ústřední správa spojů. V praxi se pak stávalo, že muzeum dostávalo příkazy, které neodpovídaly jeho možnostem. Za této situace se Adler rozhodl v červenci 1968 rozvázat pracovní poměr na základě oboustranné dohody. Na poslední chvíli ho však jeho nadřízení přiměli k setrvání ve funkci s tím, že v plánu na nové členění spojů bude Poštovní muzeum uvedeno jako samostatná organizační jednotka.¹¹⁰ To bylo potvrzeno také v návrhu Statutu Poštovního a telekomunikačního muzea (PTM), jenž se projednával v letech 1968 a 1969. Hned druhý odstavec § 1 stanovil, že muzeum je přímo podřízeno Federálnímu výboru pro pošty a telekomunikace (FVPT) a v § 6 pak bylo PTM prohlášeno rozpočtovou organizací, řízenou FVPT. V čele muzea měl stát

107 V této době mělo PM Praha k dispozici pouze 402,4 m² plochy. PM, fond PM-dok, sign. III (PM Holečkova 1945–1988), korespondence 1967–1969, dislokační evidence – řešení otázky eventuální potřeby dalších prostor pro rok 1967–1968.

108 Tamtéž.

109 Projekt prostorového řešení vypracoval na základě libreta, dodaného kurátorem PM Miloslavem Martínkem, ing. arch. Josef B. Růžička za pomoci Karla Petráka. Výtvarné řešení měl na starosti ak. malíř Tomáš Vosolsobě, scénář mluveného a obrazového pásma Jiří Roubík a dr. Helena Pecharová a vlastní nahrávky technik Národního divadla Miroslav Pflug s kolektivem. Výrobu a instalaci expozice provedl podnik TRIGA. PM, fond PM-dok, sign. III (PM Holečkova 1945–1988), Informace pro s. J. Maňáka, náměstka ředitele ÚSS.

110 PM, fond PM-dok, sign. III (PM Holečkova 1945–1988), korespondence 1967–1969, výpověď vedoucího PM K. Adlera z 18. 7. 1968.

(§ 7, odst. 1) ředitel, kterého by jmenoval ministr – předseda FVPT. Tyto změny však zůstaly nerealizovány.¹¹¹

Navzdory různým potížím a nenaplněným očekáváním se intenzivně pracovalo na přípravě pobočky Poštovního muzea ve Vyšším Brodě, jejíž zpřístupnění představovalo jednoznačnou prioritu. Zatímco rekonstrukci celého areálu vyšebrodského kláštera projektoval Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze, vlastní stavební úpravy prováděl Jihočeský podnik pro údržbu památek v Táboře. Práce sice probíhaly relativně rychle, ale přesto nabíraly zpoždění. Již koncem roku 1968 bylo zřejmé, že k otevření pobočky nedojde dříve než v roce 1971. I tento záměr však brzy vzal za své, jelikož se vyskytly organizační nejasnosti mezi investorem, projektantem a generálním dodavatelem. V jejich důsledku se pak zdrželo vypracování projektu interiérů, které bylo závislé na dokončení hlavních rekonstrukčních prací. Za této situace došla trpělivost dodavateli těchto interiérů a investor musel hledat nového dodavatele, což se podařilo až v prvním čtvrtletí 1970.¹¹²

V témže čase se však muzeum potýkalo ještě s jedním závažným problémem. V úterý 17. března totiž došlo v Poštovním muzeu v Praze k loupežnému přepadení, při němž byl z výstavního sálu v Holečkově ulici odcizen osmdesátiblok prvních novinových známek světa, tzv. modrých Merkurů z roku 1851. Rozsáhlé policejní vyšetřování, které se vzápětí rozběhlo, skončilo naštěstí úspěšně. Pachatelé byli dopadeni a cenný sbírkový předmět se nepoškozený vrátil již 24. července téhož roku do muzejního depozitáře.¹¹³ Hlavním organizátorem loupeže byl třicetiletý bývalý pražský taxikář Josef Wotzý, který hodlal filatelistickou raritu vyvézt do zahraničí a zpeněžit. Vlastní loupež však provedli jeho dva mladší bratři – devatenáctiletý mechanik výpočetních strojů Viktor a sedmnáctiletý učeň Ladislav. Josef Wotzý měl sjednáno se chargé d'affaires vyslanectví Řeckého království v Praze Eliasem L. Lymberopoulosem, že ho za úplatu převezme přes hranice v kufru diplomatického auta. Diplomatičtý vůz byl však na hraničním přechodu v Nové Bystřici zadržen, Josef Wotzý zatčen a při pro-

111 PM, fond PM-dok, sign. III (PM Holečkova 1945–1988), PM 247/1969, Návrh Statutu Poštovního a telekomunikačního muzea v Praze s příslušnými pobočkami.

112 PM, fond PM-dok, sign. III (PM Holečkova 1945–1988), Zpráva o činnosti Poštovního muzea za rok 1969 a přehled stávajících úkolů.

113 Filatelistická loupež století známky za 200 000 dolarů. In: Merkur, zvláštní vydání z 27. 3. 1970. Filatelistická ztráta. In: Rudé právo z 27. 3. 1970. Drahocenný „Merkur“ stále neobjeven. In: Svobodné slovo z 14. 4. 1970.

věřování osob z jeho okolí kriminalisté zjistili, že otisky pachatele loupeže v Poštovním muzeu patří jeho bratrovi. Řecký diplomat byl, jak psal dobový tisk 9. dubna, „pro hrubé porušení zákona a činnosti, která je neslučitelná s diplomatickým posláním“ prohlášen za nežádoucí osobu a vyhoštěn ze země. Osmdesátiblok kriminalisté našli v úkrytu za obrazem v pražském bytě přítelkyně Josefa Wotzýho. Soud, který proběhl ještě tentýž rok v prosinci, vyměřil pachatelům tresty odnětí svobody v délce deset, osm a tři roky nepodmíněně. Poštovnímu muzeu se díky této neblahé události dostalo dosud nebývalé publicity. O případu podrobně referovala téměř všechna média, například Svět v obrazech č. 19 z 12. 5. 1970 vyšel s titulním listem „Loupež v Poštovním muzeu“. Téma volně zpracoval Vladimír Houška v knize „Mercur nese smrt“, vydané v roce 1972 nakladatelstvím Naše vojsko, která se stala námětem filmu „Osud jménem Kamila“, natočeném režisérem Petrem Schulhoffem o dva roky později.

Osmdesátiblok modrých Merkurů byl poté na dlouhá léta uložen do trezoru a vystaven byl až na Světové výstavě poštovních známek Praga 1978. Také jeho další prezentace byla oproti minulosti velmi omezená a docházelo k ní většinou jen při světových nebo mezinárodních výstavách poštovních známek v Praze a Brně.¹¹⁴

I když případ nakonec dopadl šťastně, pro Poštovní muzeum a jeho pracovníky měla loupež neblahé důsledky. Muzejní expozice klasické známkové tvorby zůstala pro veřejnost uzavřena po dlouhých osm let, až do roku 1978, kdy se v Praze konala Světová výstava poštovních známek PRAGA 1978. Vedoucí muzea Karel Adler odešel k 31. prosinci 1970 do předčasného důchodu (zemřel 14. září 1990) a samo muzeum se načas ocitlo na okraji zájmu tehdejšího resortu spojů. Na neurčito bylo odloženo vybudování expozice poštovníctví ve Vyšším Brodě a mnoho nechybělo, aby bylo muzeum zcela zrušeno a jeho sbírky převedeny do některého z velkých státních muzeí.¹¹⁵

114 Modrý merkur opět na světě. In: Rudé právo z 28. 7. 1970. Modrý Merkur zachráněn. In: Mladá fronta z 28. 7. 1970. Hodač, Jiří: Modrý Merkur nalezen. In: Svobodné slovo z 28. 7. 1970. „Modrý Merkur“ před soudem. In: Práce z 15. 12. 1970. Dvaadvacet let za Merkura. In: Mladá fronta z 17. 12. 1970.

115 Čtvrtník, P.: Nu, a jak to tehdy bylo doopravdy? In: Mercur nese smrt (napsal Vítězslav Houška). Filatelie, s.r.o., Praha 2006, s. 51–52.

Zaměstnanci Poštovního muzea v letech 1918–1970

Jméno	Nástup	Odchod	Pracovní zařazení (bodnost)
VEDENÍ MUZEA			
Václav Dragoun	18. 12. 1918	1925	ředitel (<i>vrb. pošt. oficiál</i>)
Josef Jiří Karásek	1926	4. 2. 1933	ředitel (<i>poštovní inspektor</i>)
Alois Lustig	5. 2. 1933	květen 1945	ředitel (<i>vrb. pošt. tajemník</i>)
Václav Čuban	květen 1945	prosinec 1951	vedoucí (<i>pošt. ředitel</i>)
Karel Ujec	prosinec 1951	1952	pověřen dočasným vedením
Miroslav Hušek	1952	31. 3. 1954	pověřen dočasným vedením
Miroslav Hušek	1. 4. 1954	srpen 1964 (†)	vedoucí
Miroslava Janotová	srpen 1964	1. 4. 1965	pověřena dočasným vedením
Karel Adler	9. 4. 1965	31. 12. 1970	vedoucí
SEKRETARIÁT ŘEDITELE			
Anna Roubíčková	50. léta 20. stol.		sekretářka
ODDĚLENÍ DĚJIN POŠTY A TELEKOMUNIKACÍ			
Alois Lustig	1924	4. 2. 1933	kurátor (<i>poštovní kontrolor</i>)
Václav Běhal	1924		kurátor (<i>poštovní inspektor</i>)
Otakar Bartl	1926		kurátor (<i>kancelářský oficiant</i>)
Miloslav Martínek	1. 8. 1966	14. 12. 1970	kurátor
Pavel Čtvrtník	1. 12. 1970	9. 1. 1977	kurátor, vedoucí odd.

Jméno	Nástup	Odchod	Pracovní zařazení (hodnost)
ODDĚLENÍ DOKUMENTACE ZNÁMKOVÉ TVORBY			
Berta Vaclíková	1926	květen 1945	kurátorka (<i>poštovní asistentka</i>)
Míroslava Janotová	1958	31. 12. 1970	kurátorka, vedoucí odd.
Věra Léblová	1. 7. 1961	31. 12. 1978	kurátorka
Luisa Troničková	1. 11. 1968	listopad 1989	kurátorka
KNIHOVNA			
Jaroslav Lešetický	12. 3. 1919	1921	knihovník a archivář (<i>vrch. pošt. oficiál</i>)
Václav Volicer		1926	knihovník (<i>pošt. tajemník</i>)
ARCHIV			
Václav Schimanna	1. pol. 20. let	1. pol. 40. let	archivář (<i>kanc. oficiál</i>)
Marta Fraňková	1. pol. 30. let		asistentka (<i>kanc. oficiantka</i>)
DOZOR A OSTRAHA			
Tomáš Novák	13. 12. 1928		dozorce, pokladník (<i>pošt. podúředník v.v.</i>)
František Cafourek	13. 12. 1928	5. 7. 1932	dozorce, pokladník (<i>pošt. podúředník v.v.</i>)
Bohumír Kohout	21. 12. 1928		dozorce (<i>pošt. podúředník v.v.</i>)
Josef Jiránek	8. 1. 1929	1930	dozorce (<i>pošt. podúředník v.v.</i>)
(?) Fořtík			dozorce
Augustin Baier	1933		dozorce (<i>pošt. podúředník</i>)
Vladimír Vávra	1. 1. 1937 (?)		dozorce (<i>kancelářský oficiant</i>)
Bohumil Klindera	1933	30. 4. 1935	dozorce (<i>pošt. podúředník</i>)
František Froněk	prosinec 1934		dozorce (<i>pom. kanc. zřízenc</i>)

Jméno	Nástup	Odchod	Pracovní zařazení (hodnost)
Josef Pohnán	prosinec 1934	30. 6. 1961	dozorce (<i>pom. zřízenec</i>)
Jaromír Bořkovec	1. 5. 1936		dozorce (<i>myč oken</i>)
František Frajer	1. 7. 1937		dozorce (<i>pom. kanc. zřízenec</i>)
Josef Šíp	1. 7. 1937		dozorce (<i>kustod</i>) (<i>pom. kanc. zřízenec</i>)
Rudolf Klement	1. 3. 1938		dozorce (<i>myč oken</i>)
Rudolf Kubát			dozorce (<i>vrch. kanc. oficiál</i>)
Stanislav Plzák			dozorce (<i>pošt. akcesista</i>)
Jindřich Novotný	1. 1. 1939		dozorce (<i>kanc. zřízenec</i>)
Josef Ludvík		50. léta	dozorce (<i>kanc. zřízenec</i>)
Josef Nádeník	1. 3. 1941		dozorce (<i>myč oken</i>)
Alois Hesoun	1. 2. 1942		dozorce (<i>vrchní mechanik</i>)
KRÁTKODOBÁ A DLOUHODOBÁ VÝPOMOC			
Václav Dragoun	1926	21. 10. 1930	odborný poradce, dozor (<i>důchodce</i>)
Jan Mrňák	1. 9. 1965	11. 1. 1966	brigádník v odd. ZT (<i>důchodce</i>)
Jiří Votruba	1. 2. 1968	30. 6. 1980	brigádník v odd. ZT
Vojtěch Šedivý	1968	30. 6. 1980	brigádník v odd. ZT (<i>důchodce</i>)
	(naposledy doložen)		
Josef Švehla	1. 9. 1965	31. 12. 1965	brigádník v odd. DPT (<i>student</i>)
Antonín Kříž	10. 10. 1966	15. 11. 1966	brigádník v odd. DPT
Josef Žemlička	podzim 1967		brigádník v odd. DPT
Vlastimila Loskotová	1. 2. 1969	31. 12. 1970	brigádnice v knihovně
Eduard Mikušek	1. 2. 1968	15. 12. 1968	brigádník v odd. DPT (<i>student</i>)
Václav Bartoš	1. 2. 1968	1969	brigádník v odd. DPT (<i>student</i>)
Anděla Švejdová	2. pol. 60. let		brigádnice (?) v odd.
Pavel Čtvrtník	1. 2. 1970	30. 11. 1970	brigádník v odd. DPT (<i>student</i>)

Jméno	Nástup	Odchod	Pracovní zařazení (bodnost)
NEZAŘAZENÍ			
(?) Budějická	20. léta		uklízečka
(?) Šatrová	20. léta		uklízečka
Karel Zahradník	2. pol. 40.–50. let		???
Jan Radoťinský	2. pol. 40.–50. let		???
Vojtěch Benešovsky	2. pol. 40.–50. let		???

Začlenění Poštovního muzea, Úřední knihovny a Archivu MPT do organizační struktury ministerstva dopravy, ministerstva dopravy a techniky, ministerstva pošt a ministerstva spojů v letech 1938–1971

12. 12. 1938–31. 8. 1939

PM a archiv byly součástí IV. oddělení VI. odboru ministerstva dopravy.

1. 9. 1939–15. 9. 1942

PM a archiv byly součástí I. oddělení odboru B ministerstva dopravy, které mělo na starosti všeobecné záležitosti právní, legislativní a organizační.

16. 9. 1942–9. 5. 1945

PM, archiv a knihovna byly součástí prezidia generálního ředitele pošt v rámci poštovní správy podřízené nově vytvořenému ministerstvu dopravy a techniky.

10. 5. 1945–9. 9. 1945

PM bylo součástí ministerstva pošt.

10. 9. 1945–30. 6. 1949

PM a Úřední knihovna s čítárnou byly součástí oddělení P/4 (věci informační a propagační služby), jehož přednostou byl odborový rada JUDr. Josef Kalibera a které spadalo pod prezidiální odbor ministerstva pošt.

1. 7. 1949–28. 2. 1950

PM a archiv byly součástí oddělení A/1 (poštovní), které spadalo pod odbor A (všeobecně politický) ministerstva pošt.

1. 3. 1950–14. 5. 1951

PM bylo součástí oddělení M/1 (pošta), které spadalo pod odbor M (záležitosti všeobecně správní) ministerstva pošt.

15. 5. 1951–28. 2. 1957

PM bylo součástí oddělení M/1 (plán a organizace) ministerstva pošt (od 12.12. 1954 ministerstva spojů), jehož přednostou byl František Bareš. Toto oddělení spadalo pod odbor M (všeobecný), vedený odborovým přednostou JUDr. Jaroslavem Reimoserem. Péče o sbírky však náležela pod odbor P (poštovní), vedeným vrchním odborovým radou Miroslavem Soukupem. Oddělení P/1 (pošta), jež vedl vrchní účetní tajemník Josef Stehlík, mělo na starosti poštovní sbírky, oddělení P/2 (telekomunikace), jež vedl vrchní technický rada ing. Jan Rádl, mělo na starosti technické sbírky a referát Zn (známkový), jež vedl vrchní účetní tajemník Jaroslav Zavřel, poštovní ceniny.

1. 3. 1957–31.5. 1959

PM bylo po personální, hmotné a mzdové stránce zařazeno pod Výzkumný ústav spojů Praha. Po stránce metodického řízení však příslušelo pod náměstka ministerstva spojů pro provoz Juraje Maňáka, respektive jemu podřízený referát poštovních cenin.

1. 6. 1959–31. 12. 1960

PM spadalo pod náměstka ministerstva spojů pro provoz Juraje Maňáka, respektive jemu podřízené Ediční a propagační středisko spojů, které vedl Jaroslav Zavřel.

1. 1. 1961–30. 6. 1964

PM bylo podřízeno Městské správě spojů, které vedl ředitel Kašpar.

1. 7. 1964–31. 12. 1969

PM a správa jeho majetku byly podřízeny Ústřední správě spojů, jejímž ředitelem byl ing. Miloslav Laipert a po něm Karel Hoffmann. Pracovníci muzea náleželi do evidenčního stavu Městské poštovní správy (dříve Městské správy spojů) Praha.

1. 1. 1970–31. 3. 1971

PM bylo podřízeno Federálnímu výboru pro pošty a telekomunikace, resp. ministerstvu pošt a telekomunikací.

Návštěvnost v Poštovním muzeu v letech 1961–1965¹

Rok	Platící návštěvníci	Neplatící návštěvníci	Studenti a žáci v rámci výuky	Celkem za rok
1961	84	53	43	200
1962	41	35	26	102
1963	84	107	43	234
1964	214	288	141	643
1965 (k 30. VI.)	63	0	62	125
Celkem za r. 1961–65	486	483	315	1304

¹ PM, podsb. PM-dok, sign. III, Záznam o prověře u Poštovního muzea ze 7. 12. 1965.

Poštovní muzeum v letech (1939–1970)

- 1944, 1. 9. uzavření PM pro veřejnost
- 1945, květen vedoucím PM se stal vrchní poštovní tajemník Václav Čuban
- 1947, 19. 5. veřejnosti zpřístupněna omezená expozice PM ve dvou sálech (sbírka dopravních prostředků a různé listinné doklady a předměty z dějin poštovníctví)
- 1948, červen u příležitosti XI. všesokolského sletu v PM dočasně obnovena expozice telekomunikačních přístrojů a otevřena expozice československých známek a dopisnic
- 1950, 20. 1. PM se stalo členem Svazu českých muzeí
- 1950, 24. 3. na základě rozhodnutí Národní kulturní komise ze 4. 3. 1950 převzali zástupci ministerstva pošt od Fondu národní obnovy konfiskáty poštovních známek a dalšího filatelistického materiálu
- 1950, 28. 10.–5. 11. na Celostátní výstavě poštovních známek Praha 1950 poprvé představena budoucí podoba filatelistické expozice PM
- 1951, prosinec Miroslav Hušek prozatímně pověřen vedením PM
- 1952 vydán Organizační řád PM v Praze
- 1953, 22. 12. znovuotevření známkové expozice v bývalém klášteře sv. Gabriela
- 1954, 1. 4. Miroslav Hušek jmenován vedoucím PM
- 1955, 28. 10. vydán příkaz ministerstva spojů, který nařizoval předání sbírkových předmětů technické povahy z PM do Národního technického muzea v Praze
- 1956, listopad Státní ústřední archiv v Praze převzal na základě vyhlášky č. 153/1956 spisy tzv. Poštovního archivu při PM

- 1962 v bývalém klášteře sv. Gabriela zůstal veřejnosti přístupný pouze jediný výstavní sál věnovaný filatelii a knihovna
- 1962 – 1965 přípravné a posléze nerealizované práce na umístění stálé expozice PM na zámku Hrádek u Nechanic v okrese Hradec Králové
- 1964, srpen zemřel vedoucí Poštovního muzea Miroslav Hušek
Miroslava Janotová prozatímně pověřena vedením PM
- 1965 první jednání o získání části objektu bývalého cisterciáckého kláštera ve Vyšším Brodě pro pobočku PM
- 1965, 1. 4. Karel Adler se stal vedoucím PM
- 1966, 1. 8. nastoupil archivář Miloslav Martínek, první kurátor s odborným vysokoškolským vzděláním
vytvoření odborného pracoviště muzea, zabývajících se poštovní historií
- 1966–1976 budování pobočky PM ve Vyšším Brodě
- 1968, 4. 6. slavnostně otevřen nově upravený výstavní sál v PM v Praze
- 1969, 23.–28. 6. Karel Adler se zúčastnil mezinárodní konference IATM (International Association of Transport Museum) v Budapešti
- 1969 PM přijato za člena Mezinárodního sdružení dopravních muzeí (International Association of Transport Museums – IATM) při Mezinárodní radě muzeí (International Council of Museums – ICOM)
- 1970, 17. 3. z expozice filatelie v bývalém klášteře beuronských benediktinek byl odcizen osmdesátiblok prvních novinových známek světa, tzv. modrých Merkurů, což způsobilo uzavření expozice

Seznam zkratek

ABS	Archiv bezpečnostních složek
AHMP	Archiv hlavního města Prahy
c.d.	citované dílo
FNO	Fond národní obnovy
FVPT	Federální výbor pro pošty a telekomunikace
inv. č.	inventurní číslo
k.	karton
kanc.	Kancelářský
KSČ	Komunistická strana Československa
MP	ministerstvo pošt
MPS	Městská poštovní správa
MPT	ministerstvo pošt a telegrafů
MS	ministerstvo spojů
MV	ministerstvo vnitra
NA	Národní archiv (dříve Státní ústřední archiv – SÚA)
NTM	Národní technické muzeum
odd.	oddělení
ONV	okresní národní výbor
PM	Poštovní muzeum
PM – dok.	Poštovní muzeum – dokumentace
pošt.	poštovní
PŘ Praha	Policejní ředitelství Praha
p.ú.	poštovní úřad
podsb.	podsbírka
ONV	okresní národní výbor

PTM	Poštovní a telekomunikační muzeum
PVV	pražské vzorkové veletrhy
ROH	Revoluční odborové hnutí
ŘP	Ředitelství pošt
ŘPT	Ředitelství pošt a telegrafů
sign.	signatura
SOA	Státní oblastní archiv
srv.	srovnej
SÚA	Státní ústřední archiv
TÚS	Technická ústředna spojů
UPU	Union postale universelle, The Universal Postal Union (Světová poštovní unie)
ÚNV	ústřední národní výbor
ÚSS	Ústřední správa spojů
VAKUS	Výpočetní a kontrolní ústředna spojů
vrch.	vrchní
VÚS	Výzkumný ústav spojů

POSTMUSEUM UND SEINE SAMMEL-TÄTIGKEIT IN DEN JAHREN 1939–1970

Diese Studie folgt einer vorherige Studie (publiziert im Jahre 2008), die der Geschichte des Postmuseums in Prag in der Zeitperiode 1918–1938 gewidmet wurde.

Die erfolgreiche Entwicklung des Postmuseums (errichtet 1918) wurde durch die Besetzung der böhmischen Länder im März 1939 unterbrochen. Aus einer einzigartigen Institution ist in kurzer Zeit ein Instrument der deutschen Propaganda geworden. Das Museum wurde zur Zusammenarbeit mit der Reichspost in Berlin und seiner Wiener Zweigstelle und zur Präsentation der Reichs- und Protektoratsbriefmarken gezwungen. Am 1. September 1944 wurde das Museum geschlossen. Zur Wiedereröffnung kam es erst nach dem Krieg im Jahre 1945, unter ganz anderen Bedingungen und mit anderem Personal.

Eine reduzierte Ausstellung wurde erst im Jahre 1947 eröffnet. Bemühung um ein modernes Spezialmuseum wurde in der Nachkriegszeit nur auf die Bildung einer Ausstellungskollektion der tschechoslowakischen und europäischen Briefmarken begrenzt. Während die Briefmarkensammlung des Museums gewachsen ist (vorallem um Konfiskate), wurden andere Sammlungen (zur Geschichte der Post und Telekommunikationen) nicht ergänzt. Für die Öffentlichkeit wurde eine neu installierte dauerhafte Ausstellung im Jahre 1953 eröffnet.

Im Hinblick darauf, dass die Mitarbeiter des Museums ihre Aufmerksamkeit vor allem der Briefmarkensammlung gewidmet haben, wurde eine systematische Arbeit des Museums im Fach Post-, Telekommunikation- und Rundfunkkommunikationgeschichte nicht erneuert. Die Ausstellungssäle wurden geschlossen, die Musealstücke provisorisch aufbewahrt und manche sogar verloren.

Eine neue Periode in der Geschichte des Museums kam in der zweiten Hälfte der 1960er Jahre. Im Jahre 1966 wurde eine neue Arbeitsstelle für die Dokumentation der Postgeschichte geschaffen und das historische Material endlich sortiert und beschrieben. Gleichzeitig ist es gelungen, das Objekt der ehemaligen Zisterzienserabtei in Vyšší Brod (Hohenfurt) in Südböhmen zu erwerben. Die Zeit der Normalisierung in den 1970er Jahren und ab 1980 hat eine völlige Erneuerung und Wiedergeburt des Museums ergeben.

POSTAL MUSEUM AND ITS COLLECTION ACTIVITIES IN 1939–1970

The article analyzes history of the Postal Museum in Prague in 1939–1970 and follows previous article from 2008. The author notes above all changes in the concept of museum as an instrument of Nazi propaganda during the occupation, its closing in 1944, its reduced restoration in 1945 focusing exclusively on philately and a new period in 1960s, when the museum was restored as a scientific center for postal history.

Obrazová příloha

1. Václav Cuban,
vedoucím PM 1945–51

1. Miroslav Hušek,
vedoucím PM 1952–64

(obr. 1–4 – Národní archiv,
fond Policejní ředitelství Praha)

(obr. 5 – Poštovní muzeum,
pods. Poštovní muzeum - dok.)

1. Alois Lustig,
ředitelem PM 1933–45

1. Karel Ujec,
vedoucím PM 1951–52

1. Karel Adler,
vedoucím PM 1965–70

Školský spolek Komenský: 140 let českého školství ve Vídni¹

/ Vlasta Valeš /

Dne 21. dubna 1872 se konala ustavující valná hromada Spolku „Komenský“ pro zřízení a vydržování českých škol ve Vídni. Tím dosáhly snahy o vybudování školy pro česky mluvící děti ve Vídni kvalitativně nové úrovně. Následujících 140 let bylo a je dodnes dobou úsilí desítek a stovek osob o rozvoj a udržení českého školství v jazykově německém prostředí, dobou „bojů“ a marného snažení, dobou rozkvětu, útlaku, strachu o fyzické přežití, dobou existence v ideologické deformaci uprostřed demokratického státu i dobou nového rozmachu ve sjednocené Evropě. Spolek Komenský a jeho činnost byly ve všech okamžicích, ať negativně či pozitivně, ovlivňovány nejen situací v Rakousku, ale i vývojem ve „staré vlasti“. Česká menšina byla vždy mostem mezi oběma zeměmi a ani neprůchodná „železná opona“ tuto skutečnost nezměnila.

Následující studie přináší stručný přehled vývoje českého školství ve Vídni, včetně pohledu na jeho současnou situaci. Zdaleka ne všechny aspekty a klíčové události v minulosti Školského spolku Komenský jsou dostatečně probádány.² Dějiny české menšiny v Rakousku stojí po dlouhá desetiletí pouze na okraji zájmu historiků. Především česká menšina žijící mimo Vídeň téměř zcela uniká zájmu badatelů. Jen ojediněle vznikají nové práce, byť zvláště v posledních letech přicházejí mnohdy s neotřelými

1 Studie vznikla částečně v rámci projektu Ministerstva zahraničních věcí ČR, reg. č. RM 02/20/04 „Poválečný vývoj české menšiny v Rakousku na základě písemnosti Školského spolku Komenský ve Vídni“ z roku 2004.

2 Dosud byla věnována pozornost především době od počátků českého školství do 2. světové války, např.: Valeš, Vlasta: České pedagogické snahy ve Vídni před založením Školského spolku „Komenský“. In: *Per saecula ad tempora nostra*. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka. Uspoř. Mikulec, Jiří – Polívka, Miloslav. Sv. 2 Praha 2007. s. 744–750; Heyer, Jan – Jahn, Jiljí – Melichar, František (hg.): 60 let Školského spolku „Komenský“ ve Vídni. Příspěvek k dějinám českého školství ve Vídni. Wien 1932; Zilk, Erika: *Der Schulverein „Komenský“ als Gründer und Erhalter tschechischer Schulen und anderer Bildungseinrichtungen in Wien. Die Vorgeschichte und die Periode 1918–1938*. Diplomová práce. Wien 1998; Kiryková, Simona: *České školství ve Vídni (1868–1945)*. Dizertační práce. Praha 2004.

otázkami a pohledy do dějin české menšiny. Stále však existují bílá místa v jejich dějinách, jejichž vyplnění by přineslo bezpochyby i mnohá zajímavá a nečekaná zjištění.

Začátky českého školství ve Vídni

V souvislosti se silným přistěhovalectvím česky mluvících obyvatel a především dětí do Vídně vyvstával stále naléhavěji problém jejich vzdělávání v německých školách při neznalosti německého jazyka a s tím spojené snížené možnosti úspěšné integrace do německy mluvící společnosti. Řešení těchto otázek hledali nejen pedagogové, ale i další osobnosti pozvolna se formující české komunity ve Vídni. První konkrétní snahy o řešení se objevily již kolem poloviny 19. století.

Od 60. let 19. století začali Češi žijící v rakouských zemích zakládat vlastní spolky nejen ve Vídni a jejím okolí, ale i v dalších větších průmyslových centrech Rakouska a v příhraničních oblastech, tedy všude tam, kde byla vyšší koncentrace českého obyvatelstva. Motorem českého spolkového života v Rakousku byla snaha o udržení českého živlu v německy mluvícím prostředí, která se současně pojila se snahami o zvýšení vzdělanosti a tím i všeobecné kulturní úrovně česky mluvících obyvatel. Za tímto účelem se zakládaly čtenářsko-vzdělávací spolky, v jejichž rámci vznikaly knihovny, pořádaly se přednášky, tiskly se noviny, časopisy a knihy.

Nejvyšším cílem takto orientovaných snah bylo vybudování českého školství. Panoval názor, že děti, které jsou nuceny chodit do německých škol, aniž ovládají jazyk, zůstávají nevzdělané a jsou odnárodňovány. Boj o školy byl proto jedním z hlavních projevů nacionalismu v celé monarchii. Nejinak tomu bylo i mezi Čechy na území rakouských zemí. Pro uvědomělé Čechy v českých zemích byla pomoc těmto krajanům službou českému národu.

Významným krokem ve směru vybudování českého školství v Rakousku bylo založení Komitétu pro zřízení průmyslové školy ve Vídni v roce 1868.³ Úkolem Komitétu bylo pořádat dobrovolné sbírky za účelem zřízení průmyslové školy. Předsedou se stal Václav Novák, pozdější první předseda spolku Komenský.

3 Archiv Školského spolku Komenský (AKom), fond A, kart. 1, Protokol schůzí komitétu pro zřízení průmyslové školy ve Vídni.

V roce 1872 se Komitét rozhodl rozšířit svoji působnost a změnil proto svůj název na „Spolek Komenský ke zřizování a vydržování českých škol ve Vídni“. Dne 6. února 1872 byly jeho nové stanovy schváleny Dolnorakouským místodržitelstvím výnosem číslo 2839. V dubnu se pak konala poslední schůze Komitétu a za několik dní následovala ustavující valná hromada nového spolku. Protektorem a čestným členem spolku se stal hrabě Jan Harrach, významný zastánce a zároveň i štědrý podporovatel českého života ve Vídni. Ve spolku se exponovali mj. ředitel soukromého pedagogického institutu ve Vídni Petr Bílka, profesor češtiny a české literatury na vídeňské univerzitě Alois Vojtěch Šembera a významný menšinový pracovník Albert Jan Kalandra.⁴

První česká škola spolku Komenský byla otevřena v Quellenstraße 72, v 10. vídeňském okrese. Otevření první třídy této školy bylo ministerstvem vyučování po mnoha průtazích povoleno dne 14. 9. 1883. K slavnostnímu otevření došlo o dva dny později. Současně byla otevřena i opatrovna. Celkem se do školy hlásilo 500 dětí, přijato však bylo jen 167 dětí do opatrovny a 174 dětí do 1. třídy. Hlásilo se dokonce i 50 německých dětí, které byly odmítnuty.⁵

Spolek Komenský musel překonávat mnohé překážky, mj. finanční problémy, nepřízeň úřadů a útoky německých nacionalistů. Stále znovu opakovaná žádost o získání práva veřejnosti byla odmítána. Zpočátku tedy musely děti jezdit skládat zkoušky do Břeclavi, aby získaly platná vysvědčení. Přesto však zájem o českou výuku mezi rodiči stoupal a postupem času byly otvírány další školy. Poslední léta před 1. světovou válkou byla léty tvrdých útoků na české školy, často s výsledkem zapečetění škol a zákazu výuky. Boj o povolení výuky nebyl pro spolek Komenský snadnou záležitostí.⁶ Další zhoršení situace znamenala 1. světová válka. Vnitropolitická situace, válečné události a odvod mladých mužů na frontu způsobily v českých spolcích ochromení činnosti a současně závažné snížení členského stavu. Na školách Komenského panoval nedostatek učitelů.

Rok 1918

Vznik národních států po skončení první světové války přinesl mnohé zásadní změny. Mezi českou menšinou v Rakousku a původní vlasti se vytvořila státní hranice. Nová ustanovení, týkající se státní příslušnosti obyvatelstva, donutila tisíce lidí ke změně zaměstnání a byla i důvodem

4 Tamtéž.

5 Heyer: 60 let, s. 32–38.

6 Heyer: 60 let, s. 67n.

k odchodu do Československa. Podle odhadů repatriovalo z rakouských zemí zhruba 150.000 osob do nově vzniklé Československé republiky. Tím se značně početně oslabila česká menšina v Rakousku, byť je na oficiálních výsledcích sčítání lidu z roku 1923 tento úbytek vidět jen zčásti.⁷

Novým momentem byla změna v pohledu na českou menšinu v Rakousku ze strany obyvatelstva Československé republiky i v pohledu příslušníků české menšiny na sebe sama a zároveň i změna chování rakouských úřadů vůči menšině. Dosud byl boj o přežití menšiny součástí celkového národnostního a nacionalistického boje mezi česky a německy mluvícími obyvateli Předlitavska. Účetní knihy spolků dokazují nesčetné finanční dary nejen od příslušníků menšiny samé, ale i od osob a institucí z českých zemí. Tak jako se sbíralo na s tavbu Národního divadla v Praze, tak jako se konaly sbírky na české spolky v oblastech osídlených Němci, tak se konaly i sbírky na spolky Čechů ve Vídni. Přežití české menšiny v Rakousku bylo tedy věcí každého česky uvědomělého obyvatele Rakousko-uherské monarchie bez ohledu na to, kde sám žil.

Tento přístup k české menšině v Rakousku se založením Československé republiky změnil. Češi a Slováci dosáhli samostatného státu a soustředili se na jeho budování. Nově vzniklou situaci dobře charakterizovali přední funkcionáři Školského spolku Komenský. Artur Kantor, od roku 1919 starosta spolku Komenský, napsal: „Byly před převratem v [českých – pozn. VV] historických zemích statisíce těch, z jichž příspěvků hradil „Komenský“ 95% svých tehdejších vydání. Dnes jsou v Československé republice statisíce, kteří nevědí, že vídeňský „Komenský“ existuje. Jen pět procent z běžných vydání uhradíme tím, co úplně samostatný pražský spolek „Komenský“ věnuje ze svých sbírek „Komenskému“ do Vídně.“⁸

Vrchní školní rada Dr. Jiljí Jahn, od roku 1920 inspektor školství Komenského ve Vídni, s trpkostí poznamenal: „Jest pochopitelné, že obyvatelstvo ve státu československém má svoje zájmy, které jsou mu přirozeně důležitější, než osud krajanů zahraničních, ale přes to upadli jsme v širokých kruzích, i když připustíme čestné nečetné výjimky, skoro úplně v zapomenutí.“⁹

7 John, Michael: Der lange Atem der Migration – die tschechische Zuwanderung nach Wien im 19. und 20. Jahrhundert. In: Wonisch, Regina (hg.): Tschechen in Wien. Zwischen nationaler Selbstbehauptung und Assimilation. Wien 2010. s. 39. Při sčítání lidu v roce 1910 se ve Vídni přihlásilo přes 98.000 osob k české, moravské nebo slovenské obcovací řeči. V roce 1923 více než 81.000 osob.

8 Heyer: 60 let, s. 9.

9 Heyer: 60 let, s. 123.

Česká menšina v Rakousku však nezůstala tak zapomenuta, jak to její funkcionáři líčili. Po roce 1918 vzniklo v Československu několik spolků na podporu vídeňských krajanů. V Praze to byl např. spolek „Česká Vídeň v Praze“ založený v roce 1923, který měl pobočky téměř ve všech pražských čtvrtích. Významně se angažoval i brněnský spolek Dobromil. Tyto spolky byly mnohdy iniciovány repatriovanými příslušníky české menšiny v Rakousku a svými aktivitami českou menšinu podporovaly. V podpoře škol Komenského hrály mimořádnou roli i Ústřední matice školská a město Praha.

Zásadní význam pro menšinu však měla sama existence Československého státu. Nejen ve smyslu finančním, ale i ve smyslu politické a morální podpory menšiny. Právní zakotvení nové situace přinesla především bilaterální československo-rakouská tzv. Brněnská smlouva z roku 1920. Češi v Rakousku se stali seběvědomějšími. I přes značné početní snížení menšiny byla doba první republiky pro menšinu dobou rozkvětu.

Změněnou situaci popsal František Melichar, od roku 1920 ředitel Komenského: „*Ztichla Taborstrasse, kterou sem putovaly každoročně tisíce našich mladých hochů a děvčat, aby, omlazující metropoli na Dunaji, omlazovali současně také naši menšinu. ... Menšina je dnes uzavřeným kruhem, který může žít a vyvíjet se jen sám ze sebe. Cena každého příslušníka menšiny stoupla...*“ Zároveň přiznával, že 28. říjen zachránil pro českou národnost ve Vídni množství lidí, kteří již byli značně asimilováni. Nově nabyté sebevědomí českých obyvatel Vídně se odrazilo i ve zvýšeném zájmu o výuku dětí v českých školách. František Melichar choval ale jistou pochybnost k tomu, že zájem Čechů zůstane trvalý: „*Zmizel psychologicky velmi důležitý moment: romantický půvab persekucí a katakomb. Dnes už není pro češství nutno ve Vídni trpět. Nepřijemností? Ano. Utrpení? Ne. I to je ztráta.*“¹⁰

Prozatím byl ale zájem o vyučování v české řeči značný. Chyběly však školy. Ve školním roce 1919/20 byla proto vyhlášena školní stávka: Československý národní výbor ve Vídni, který byl vedoucím orgánem menšiny, zřídil za pomoci Komenského ve všech vídeňských okresech tzv. stávkové školy pro děti. Většinou byly umístěny v českých hostincích. Vyučujícími byli jen zřídka učitelé, většinou se jednalo o studenty, úředníky, dělníky a opatrovnice.

Právně ukončilo školskou stávku dětí podepsání Brněnské smlouvy v červnu 1920. Město Vídeň dalo pro stávkující děti k dispozici místnosti

10 Heyer: 60 let, s. 114.

v patnácti městských školách. Vznikly tak veřejné obecné školy s českým vyučovacím jazykem. Především v počátcích podléhaly kritice v důsledku malé znalosti češtiny učitelského sboru. Byly však významným reservoárem žáků pro vyšší školy Komenského. Poslední dvě z nich byly uzavřeny až v roce 1945.

Změněný přístup k českému školství ze strany úřadů se projevil především v nebránění jeho rozvoji. Po padesáti letech usilovného snažení bylo českým školám konečně uděleno právo veřejnosti. České školství se rozrůstalo do všech typů škol. Vedle obecných škol vznikaly i školy měšťanské a střední. Dne 1. 7. 1925 proběhly na reálném gymnáziu první maturity. Spolek Komenský rostl i organizačně: v roce 1920/21 měl na území Rakouska 33 místních odborů s přibližně 25 000 členy.¹¹

Budovy spolku Komenský

Velký zájem o české školy Komenského vedl k akutnímu nedostatku místa ve třídách. V některých školách muselo být zavedeno odpolední vyučování. Spolek Komenský stál před nutností pořídit nové školní budovy. Za značného finančního přispění z Československé republiky byla nastartována výstavba nových školních budov, začala „zlatá doba“ českého školství ve Vídni.¹²

Mimořádně se v tomto směru zasloužil vyslanec České republiky dr. Kamil Krofta. Jeho zásluhy byly oceněny Komenským tím, že nově postavená škola v 16. okrese v Herbststraße 104 byla pojmenována jeho jménem. Stavba budovy začala 13. listopadu 1923, vyučovat se začalo v prosinci 1924. Oficiálně byla budova předána svému účelu 27. září 1925 právě za přítomnosti vyslance Kamila Krofty. K této škole byla ještě později přistavěna další budova směrem do Arltgasse, v jejíž zdech se nacházela mateřská školka a tři služební byty.¹³

Další budova vyrostla ve Vorgartenstraße 95–97 ve 20. vídeňském okrese. Se stavbou se začalo 19. července 1927, dokončena byla v září 1928. Oficiální předání školy do provozu se konalo 4. listopadu 1928 za účasti no-

11 Heyer: 60 let, s. 99; Strnad, František – Blažek, Oskar (sest.): Osmdesát let školského spolku „Komenský“ ve Vídni. Vídeň 1953. s. 16.

12 AKom, fond Stavební plány. Architektky a staviteli byli v několika případech Josef Hofbauer (1875–1936) a Wilhelm Baumgarten (1885–1959).

13 Heyer: 60 let, s. 98n.

vého československého vyslance, Hugo Vavrečky a představitelů rakouského a českého politického a menšinového života.

Architektonicky nejkrásnější školní budovou byla škola v Erlgasse 32–34 ve 12. okrese. Stavba začala 21. ledna 1930 a trvala do prázdnin roku 1931. Školu vyzdobil Jindřich Procházka freskou Prahy.¹⁴ Provoz začal 17. září 1931. Slavnostní předání školy se konalo 25. října opět za přítomnosti významných zástupců českého politického života vyslance Hugo Vavrečky, legačního rady Bořka Dohalského a generálního konsula Suma, i zástupců menšiny.

Koncem léta 1931 se začalo se stavbou budovy na rohu Wielandgasse a Gudrunstraße v 10. vídeňském okrese. Školní budova byla dokončena v roce 1932, od 28. února 1933 se v ní vyučovalo.

Mimo těchto velkých budov vystavěl Spolek Komenský menší budovy v Inzersdorfu, Ferdinandgasse 6 a ve Švechatech, Miermitzgasse 8, které sloužily mateřským školám.

Poslední budovou, kterou spolek vystavěl, byla budova ve 3. okrese na Sebastianplatz 3. Se stavbou se začalo 13. 6. 1934, na podzim roku 1935 byla dána do provozu. Slavnostní předání budovy svému účelu včetně vysvěcení školní kaple vídeňským arcibiskupem kardinálem Innitzerem se konalo 11. ledna 1936. Tím spolek Komenský uzavřel výstavbu „školních paláců“, jak byly tyto školy někdy nazývány. České školství stanulo na vrcholu svého rozmachu. Mimo těchto budov byly školy Komenského provozovány i v najatých prostorách. Tam kde nebylo možné otevřít řádné školy, byly udržovány školy jazykové. Nejen ve Vídni, ale i na rakouském venkově. Ve školním roce 1922/23 bylo mezi nimi rovněž pět slovenských jazykových škol.¹⁵

Péče o žáky

Spolek Komenský se neomezoval jen na školní výuku. Byl vyvinut celý systém péče o mladou generaci. Školní kuchyně dávaly možnost stravování, přičemž dětem ze sociálně slabých rodin byly rozdávány obědy zdarma. Děti byly do škol dopravovány školním autobusem. Od roku 1923 působili na školách školní lékaři. Tato instituce zůstala zachována dodnes.

14 Tato freska se ve škole nachází dodnes, byť ve velmi zuboženém stavu.

15 Heyer: 60 let, s. 98–112; Strnad: 80 let, s. 17–21.

O rozšíření zdravotní péče se významně zasloužil generální konsul Dr. Sum, který ustavil poradní lékařský sbor při generálním konzulátě ČSR. Jeden z jeho prvních činů bylo zřízení zubního ambulatoria pro školy Komenského se sídlem v Kroftově škole v Herbststraße na podzim roku 1929. Jiným opatřením bylo zřízení ozařoven horským sluncem. Jednu vydržoval konzulát, druhou spolek „České srdce – československá sociální péče v Rakousku“. Pečováno bylo i o děti ohrožené tuberkulózou. Byly pod stálým lékařským dozorem a v létě byly posílány do ozdraven. Spolek Komenský tak poskytoval dětem zdravotní péči, která byla díky podpoře a dobré spolupráci s československým generálním konzulátem a s Českým srdcem intenzivnější než na veřejných vídeňských školách.¹⁶

V oblasti sociální péče existovalo ve Vídni více českých spolků. Postupem času se však stalo „České srdce“¹⁷ ústřední institucí a to především v oblasti péče o děti a sociálně slabé rodiny. Po 1. světové válce byla důležitá poručnická péče o opuštěné a poloopuštěné děti. Tu zajišťoval spolek Domov, který se přeměnil v odbor Českého srdce.¹⁸ České srdce se staralo i o matky a kojence. Sociálně slabým rodinám pomáhaly ošacovací akce. Významným úkolem Českého srdce bylo organizování prázdninových pobytů dětí v Československé republice. Ročně bylo takto vysíláno do Československa, ať již do soukromí či do ozdraven, několik tisíc dětí. I zde hrály finanční podpory z Československa významnou roli. Pravidelné dotace od Československého státu dostávalo České srdce až do roku 1938, kdy byla veškerá pomoc na rozkaz německých úřadů v Praze zakázána.¹⁹

Ve Vídni České srdce vlastnilo či provozovalo louky a hřiště, kde byly pořádány různé slavnosti a hry v přírodě. Tyto pozemky byly ve 3., 10., 13. a 17. vídeňském okrese, v 16. okrese byla na pozemku v provozu útulna, která sloužila dětem k celodennímu pobytu v přírodě. V 10. okrese se nacházel nejvýznamnější objekt Českého srdce: pozemek o ploše více než 80 000 m², který se stal opravdovým centrem života české menšiny. Vedle fotbalového stadionu se na něm nacházely chaty jednotlivých českých

16 Heyer: 60 let, s. 346n.

17 Spolek pod původním názvem „Vídeňské české srdce“ byl oficiálně ustaven v roce 1918. Mezi jeho zakladatele patřil např. Josef Svatopluk Machar, Vít Hrdina, Miloš Pelda, Svetožár Nevole a další. Viz Vídeňské ilustrované noviny Nr. 51, Jg. 13, 19. 12. 1918.

18 Soukup, F. A.: Česká menšina v Rakousku. Přehled vývoje české menšiny na území dnešní republiky Rakouské, zvláště ve Vídni. Praha 1928, s. 256.

19 Národní archiv (NA), fond Ministerstvo práce a sociální péče – repatriace (MPSP/R), kart. 762. Dopis Českého srdce ze dne 20. 7. 1948.

spolků. Konala se zde veřejná cvičení i kulturní slavnosti menšiny.²⁰ Dodnes je tento „Tschechischer Herz-Platz“, v současné době již zaniklý, pro rodilé Vídeňany pojmem.

Vedení spolku Komenský si bylo velmi dobře vědomo skutečnosti, že je třeba udržet bývalé absolventy i nadále v úzkém kontaktu se školou a tím i s menšinou. Především ti jedinci, kteří nebyli zapojeni do činnosti jiných sportovních či kulturních spolků, se rychle ztráceli z dohledu a podléhali snadněji asimilaci.

První tzv. „Omladina“ byla spolkem Komenský založena již v roce 1914 v Národním domě v 15. vídeňském okrese. Její činnost byla válkou podlomena, po válce se však opět rozběhla. V roce 1919 byla založena Omladina v 5. okrese, poté následovaly další. Zvláště léta 1927–1928 přinesla rozmach tohoto hnutí mládeže, takže začátkem 30. let již existovaly Omladiny téměř ve všech vídeňských okresech včetně Atzgersdorfu u Vídně a sdružovaly téměř 900 členů vesměs mladších než 24 roky. V červnu 1928 bylo založeno ústřední vedení, tzv. Sbor Omladin Komenského, který pak koordinoval celou jejich práci. Činnost Omladin byla úmyslně nepolitická. Pořádaly se večery se zpěvem, hudbou, tancem, literaturou, různé vzdělávací kurzy, hrálo se divadlo, chodilo se společně na výlety, exkurze, do muzeí atd. V Omladinách se angažovali někteří učitelé Komenského. V jistém smyslu tak byly tyto spolky jakýmsi prokračováním školy.

V „Německé říši“

Doba rozkvětu českého školství neměla dlouhého trvání. Anšlus Rakouska k Německé říši způsobil rapidní úbytek žactva ve školách.²¹ Mnoho českých učitelů se vrátilo do vlasti, strach rodičů z dalšího vývoje byl důvodem převedení dětí do německých škol. Zvláště silně byly postiženy mateřské a obecné školy. Některé dokonce pro nedostatek dětí zanikly.

Během druhé světové války byly jednotlivé školní budovy Komenského postupně zabírány. Stěhovaly se do nich nacistické a vojenské organizace. Do budovy v Herbststraße v 16. okrese se např. nastěhovala německá vojenská správa. Školy na Sebastianplatz a ve Vorgartenstraße byly přeměněny na vojenské lazarety.

20 Soukup: Česká menšina. s. 256n.

21 AKom, Reg., kart. 8, Jahn, Jiljí: Přehledné dějiny Komenského 1932–1942. Strojopis 1942. Ve zmíněném školním roce ubyla šestina žactva.

Vyučování ve školách Komenského přesto přežívalo až do roku 1941. Dne 27. června 1941 bylo spolku oznámeno, že na školní rok 1941/42 již nedostane státní uznání, tj. právo veřejnosti. Již předtím byla zastavena subvence z Protektorátu a s platností od 1. července 1941 se museli všichni čeští učitelé, kteří příslušeli na učitelská místa v Protektorátu, na svoje místa vrátit. Tím prakticky vstoupil spolek do likvidační fáze.²²

Dne 16. února 1942 byl spolek Komenský oficiálně rozpuštěn. Často se tato skutečnost dává do souvislosti s odhalením české odbojové skupiny na podzim roku 1941, která byla tvořena mj. příslušníky Českých sekcí Komunistické strany Rakouska. Gestapo ve zprávě z 5. listopadu 1941 uvedlo, že většina zatčených funkcionářů Českých sekcí KSR byla absolventy škol Komenského a požadovalo proto rozpuštění spolku.²³ V dané situaci však mohl tento požadavek nanejvýš jen urychlit již dříve započatý vývoj.

Rok 1945

Válka ve Vídni skončila 13. dubna 1945. Představitelé spolku Komenský začali neprodleně jednat o obnovení činnosti spolku. Již v květnu se začalo na školách opět vyučovat. Zároveň probíhaly vyklízecí práce. Letecké nálety a boje na konci války způsobily ve Vídni obrovské škody.²⁴ Ani školní budovy Komenského nezůstaly uchráněny. „*Největší prosbu máme, abychom obdrželi z ČSR vagon skla, abychom mohli zasklít své rozbitá okna,*“ psal ve své zprávě o stavu škol do Prahy vládní rada dr. Jiljí Jahn.

Okna a dveře byly vyraženy ve všech budovách bez rozdílu. Mimo to bylo k jednotlivým budovám uvedeno následující:²⁵

3. okres, Sebastianplatz 3: s třecha a fasáda poškozena, majetek poškozen, z velké části zcizen. Je ale obyvatelná.

3. okres, Schützengasse 31: dvě místnosti zcela zpustošené, lze ale opravit.

10. okres, Quellenstrasse 72: rozbito a vážně poškozeno zdivo, budova se nedá používat.

22 AKom, Reg., kart. 8: Jahn: Dějiny, s. 16n.

23 Österreichisches Staatsarchiv – Archiv der Republik (ÖStA – AdR), BMF, VVSt, K. 1371, B. Nr. Versch. 13048/41 III J., cit. podle Kubů, Eduard – Exner, Gudrun: Tschechen und Tschechinnen. Vermögenentzug und Restitution. (= Veröff. der Österr. Historikerkommission. Bd. 23/3) Wien – München 2004, s. 61.

24 Srv. Vocelka, Karl: Trümmerjahre Wien 1945–1949. Wien 1985.

25 Archiv Ministerstva zahraničních věcí (AMZV), fond Teritoriální odbor – obyčejné (TO-O) Rakousko 1945–1955, kart. 11, Zpráva o školství “Komenského” z 11. 8. 1945.

10. okres, Wielandgasse 2–4: budova ze dvou třetin vyhořela. Divadelní sál dostal přímý zásah bombou. Inventář z převážné části shořel a byl vyloupen.

12. okres, Erlgasse 32–34: budova dostala 2 přímé zásahy.

12. okres, Ehrenfelsgasse 16: nutno opravit střechu.

16. okres, Herbststraße 104 a Arltgasse 27: poměrně dobře zachované, nutno ale odstranit nové přestavby provedené německou vojenskou správou, která budovu obývala.

20. okres, Vorgartenstraße 95–97: budova zasažena na dvou místech.

Švechaty, Miermitzstraße 8: střecha divadelního sálu těžce poškozena, inventář odcizen a zničen.

Inzersdorf, Ferdinandstraße 6:²⁶ menší škody.

Slavnostní znovuotevření škol Komenského se konalo 26. května 1945. Celkem bylo otevřeno 5 mateřských, 5 obecných a hlavních škol, 1 třída obchodní školy a 4.–8. třída reálného gymnázia a reálky. Dohromady nastoupilo do škol 556 žáků, z toho 134 na škole střední a 9 na škole obchodní. Školní rok trval do 4. srpna 1945. Žákům bylo umožněno složit maturity. Jakožto odškodnění za válečná léta bylo dovoleno maturovat čtyřem ročníkům najednou. Celkem se maturitním zkouškám podrobilo 107 kandidátů (70 podle rakouských předpisů, 37 podle československých). Mimo nich maturovalo ještě 9 členů českého řádu Těšitelů ve Vídni.²⁷

Bezprostředně po skončení války započal československý stát řízenou reemigraci Čechů žijících v zahraničí zpět do Československa. Mezi Čechy ve Vídni zavládlo přesvědčení, že se převážná část menšiny, hlavně její mladí příslušníci přestěhují do Československa a menšina v Rakousku tak brzy zanikne. I české školství Komenského bylo považováno jen za přechodný jev. Vyučování mělo sloužit pouze k tomu, aby děti po návratu do vlasti mohly bez problémů nastoupit do československých škol. Spolek Komenský dokonce nevyklučoval možnost, že se některá ze škol přestěhuje jako celek.

Ve školním roce 1945/46 bylo proto obnoveno již jen nižší školství a mateřské školky. Střední školy zůstaly zavřeny. Mladší studenti středních škol, jednalo se zhruba o 50 osob, kteří ještě v létě 1945 nemohli být

26 Ulice byla později přejmenována na Altwirthingasse.

27 AMZV, TO-O Rakousko 1945–1955, kart. 11, Zpráva o školství “Komenského” z 11. 8. 1945.

připuštění k maturitám, měli pokračovat ve studiu již v Československu, kde měli být umístěni v internátech v Prachaticích a v Jihlavě.

Předpokládalo se, že ve Vídni zůstanou spíše starší příslušníci české menšiny. Spolek Komenský proto plánoval založení dvou českých knihoven, aby tito lidé měli i nadále přístup k české literatuře a tím k českému jazyku. V budově na Sebastianplatz měla být umístěna Ústřední knihovna Komenského, kterou měl Komenský dostat zpět z Národní knihovny, a v budově v Herbststraße knihovna spolku Jirásek.²⁸

Reemigrace Čechů do Československa byla spojena s většími problémy, než se očekávalo, a tudíž i nadšení a touha po návratu do staré vlasti slábnuly. V roce 1947 byla reemigrace z Rakouska prakticky ukončena, podle odhadů však zůstalo v zemi i nadále 30 000–40 000 osob²⁹. Představitelům Komenského začalo být jasné, že existující školy nejsou jen přechodnou záležitostí, nýbrž trvalým zařízením, o jehož existenci je třeba se postarat. V provozu byly školy ve 3. okrese, Sebastianplatz 3, v 16. okrese, Herbststraße 104 a ve 20. okrese, Vorgartenstraße 95–97. Navštěvovalo je celkem přes 500 dětí.³⁰

Komenský dostával z Československé republiky podpory, které mu umožnily nejen přežít těžká léta bezprostředně po válce, ale byly těžko odmyslitelné i pro jeho další existenci v budoucnosti. Bezprostředně po válce mu bylo poskytnuto jako mimořádná pomoc nejen ono potřebné tabulové sklo a tašky na nejnnutnější opravu školních budov, ale i palivo na vytápění škol. Potravinové dary z Prahy, Brna a Olomouce umožňovaly v letech 1946–48 stravovat děti ve školách.³¹

Postoj Československa k českému školství ve Vídni

Pro ústřední orgány Československé republiky byly obrovské finanční částky, které plynuly do provozu a oprav škol Komenského, vedle subvencí, poskytnutých na výstavbu škol, v první republice jen dalším důvodem, proč považovat školy Komenského za československý majetek. Již před válkou

28 AMZV, TO-O Rakousko 1945–1955, kart. 11: Zpráva o školství “Komenského” z 11. 8. 1945.

29 NA, fond Československý ústav zahraniční II (ČÚZ II), 1945–1968, kart. 88, Stručný přehled o krajanském hnutí v Rakousku, příl. zprávy z 3. 3. 1947. Podle odhadů tvořili asi 10 % z tohoto počtu Slováci.

30 AKom, Reg., kart. 2, VH 1950.

31 Strnad: 80 let, s. 40.

byly školy zatíženy pohledávkami ve prospěch Ústřední matice školské.³² Zvláště po únoru 1948, vzhledem k rozdílnému politickému vývoji Československa a Rakouska, hledaly československé orgány způsoby, jak tento majetek ve prospěch Československé republiky zajistit.

Česká menšina ve Vídni se v důsledku politického vývoje v Československu polarizovala. V roce 1949 bylo založeno Sdružení Čechů a Slováků³³, jehož programem bylo upevňování styků s Československem. Rozhodující vliv ve Sdružení měly Československé sekce Komunistické strany Rakouska a tím zprostředkovaně i komunistické strany Rakouska a Československa. Obě tyto strany těsně spolupracovaly, některá rozhodnutí činily československé orgány po předchozích konzultacích či doporučeních Komunistické strany Rakouska.

Začátkem 50. let bylo Sdružení Čechů a Slováků považováno Československem za nejsilnější českou organizaci v Rakousku. Mělo přibližně 5000 členů,³⁴ pobočky v mnoha vídeňských okresech a mimo Vídeň ve Štýrském Hradci, Linci, Vídeňském Novém Městě a Berndorfu. Svoji nespornou akceschopnost a vliv na menšinu prokázalo při sbírání podpisů na Vídeňskou výzvu Světové rady míru, kdy podle zprávy vyslanectví ČSR sebralo do listopadu 1955 plných 15 000 podpisů.³⁵

Sdružení Čechů a Slováků v Rakousku bylo v úzkém kontaktu s Československým ústavem zahraničním, přes nějž byla organizována veškerá československá pomoc zahraničním krajanům. Stalo se tak jakousi střešovou organizací té části menšiny, která zachovávala loyaltitu vůči Československu. Personálním propojením Školského spolku Komenský s Československými sekcemi Komunistické strany Rakouska a Sdružením Čechů a Slováků v Rakousku³⁶ byla zajištěna i jeho loyaltita vůči československému režimu. Závislost spolku na finanční podpoře z Československa nedávala ovšem příliš mnoho prostoru pro jiný vývoj.

32 Dlužní úpis z 22. 6. 1928 na 3.000.000 zlatých šilinků a dlužní úpis z 21. 7. 1934 na 1.000.000 zl. šil. ve prospěch Ústřední matice školské Praha, Husova 3. Viz dopis Johanna Dostala vyslanectví ČR z 14. 2. 1950. AMZV, TO-O Rakousko 1945–1955, kr. 11.

33 Sdružení Čechů a Slováků v Rakousku se stalo protipólem střešové organizace Menšinové rady české a slovenské větve v Rakousku, která se postavila odmítavě k politickému vývoji v ČSR a přerušila s republikou veškeré kontakty, stejně tak jako spolky v ní sdružené.

34 AMZV, TO-O Rakousko 1945–1955, kr. 11: čj. 103.362/GO/2 z 12. 3. 1952. Pozdější zpráva z roku 1960 odhadovala, že asi 40% krajanů je ovlivňováno Sdružením, 30 % Menšinovou radou a zbytek připadá na osoby, které se menšinového života nezúčastňují. Viz AMZV, fond Teritoriální odbor – tajné (TO-T) Rakousko 1960–1964, kart. 5, čj. 032.647/60–3.

35 AMZV, TO-O Rakousko 1945–1955, kart. 11, Situační zpráva Rakousko z 12.11.1955.

36 Po vzniku Sdružení Čechů a Slováků v Rakousku byly Československé sekce KSR rozpuštěny a jejich členové přešli přímo do řad KSR.

Rozhodujícím mezníkem v tomto vývoji byla valná hromada spolku Komenský, konaná dne 10. dubna 1951. Došlo na ní k zásadním změnám ve výboru spolku i ke změně stanov.³⁷ Současné platné stanovy předpokládaly, že v případě rozpuštění spolku Komenský, pokud se poslední valná hromada jinak nedohodne, případně spolkové jmění městu Vídní s tím, že má být použito ve prospěch české menšiny. Nyní se toto určení změnilo a jmění spolku Komenský mělo připadnout Československému ústavu zahraničnímu, a pokud by neexistoval pak městu Praze.

Československé státní orgány neviděly ani přes tato opatření české školství ve Vídni v růžových barvách. Podle jejich zjištění navštěvovalo školy žactvo, které ze 70 % pocházelo z maloburžoazních rodin a pouze 30 % z rodin dělnických. Československý stát měl zájem o podporu pouze těchto 30 %. Po roce 1948 začaly navíc navštěvovat školy i děti uprchlíků.³⁸ Ještě horší situace byla ve stavu učitelů. Zpráva o politické situaci z roku 1954 rozdělovala učitele do 3 skupin: Z celkového počtu 28 osob bylo pouhých 6 s naprosto kladným poměrem k československému zřízení. Dalších 15 učitelů bylo „měšťácky pokrokových“. Byli silně nacionalisticky zaměřeni ale politicky nevyhranění. Třetí skupinu tvořilo 6–8 osob, které byly považovány za nepřátele republiky.³⁹ Na tomto stavu však mohly československé orgány jen velmi těžko něco změnit. Spolek Komenský byl rakouskou právníckou osobou, učilo se podle rakouských osnov a učitelé byli z převážné většiny rakouští státní příslušníci. Vysílání „pokrokových“ učitelů z Československa naráželo na překážky u rakouských úřadů.⁴⁰

Pro komunistické Československo tedy představovalo české školství ve Vídni instituci, která v první řadě stála obrovské množství peněz, zároveň ale vychovávala děti způsobem, který nesplňoval jeho představy o pokrokové ideologické výchově. Ve zprávě pro ministra zahraničních věcí z 12. března 1952 je na tuto skutečnost poukazováno: „Vzniká tím celkem paradoxní stav, že za peníze čs. státu (ročně přibl. 3,5 milionu Kčs) se vycho-

37 AMZV, TO-O Rakousko 1945–1955, kart. 11: Zpráva vyslanectví ČSR ze dne 19. 4. 1951; AKom, Reg., kr. 1, Stanovy Komenského 1941, 1953 a kart. 2, Zápisy z valných hromad spolku 1946–1955.

38 AMZV, TO-O Rakousko 1945–1955, kart. 11, čj. 103.362/GO/2 z 12. 3. 1952.

39 AMZV, TO-O Rakousko 1945–1955, kart. 19, čj. 172.465/54–GO/2.

40 Že „pokrokovost“ vysílaných učitelů z Československa měla také své trhliny, ukazuje případ dvou učitelů, kteří byli v roce 1962 odvoláni zpět do vlasti. Oba odmítli návrat a zažádali o rakouské státní občanství. AMZV, TO-T Rakousko, 1960–1964, kart. 5, čj. 01115/63–Beneš/Zpěváček/Ře z 11. ledna 1963.

vávají děti v duchu měšťáckém a dokonce i reakčním a tudíž nepřátelským vůči Sovětskému svazu, ČSR a ostatním zemím mírového tábora.⁴¹

V písemnostech ústředních orgánů Československé republiky i ve zprávách československého vyslanectví se objevovaly dva základní přístupy k řešení školské otázky ve Vídni. První považoval za politicky nutné školu i nadále udržovat jakožto důležitý článek loyálního československého krajanského hnutí v Rakousku, ze kterého se snažil vytvořit prostředníka při prosazování politických cílů Československa. Zároveň se obával negativní reakce rakouské a dokonce i světové veřejnosti na případné zrušení školy: „Zvláště v nynější době nelze z politických důvodů připustit eventuální uzavření školy, jelikož by toho nepřátelské živly využily proti ČSSR, nemluvte již o krajně nepříznivém dopadu a následcích pro pokrokovou část čs. menšiny.“⁴² Tyto obavy se zvýšily především po roce 1968, kdy se v západních zemích utvořila poměrně silná československá emigrace. Zavření školy mohlo být interpretováno jako výraz slabosti ČSSR.

Nicméně i tito zastánci další existence českého školství ve Vídni požadovali mnohé změny současného stavu: vyčítali mu „spolkařský“ charakter, spolek se měl podle jejich představ vrátit k osvětové činnosti pro širokou krajanskou veřejnost. I k činnosti školy byly výhrady: učitelský sbor se skládal převážně ze starších osob, které ne vždy odpovídaly politické a odborné úrovni, jakou si ČSSR představovalo. Malá pozornost byla věnována absolventům školy, proto se mluvilo o nutnosti založení klubů, které by se staly středisky mládeže a působily na její správnou výchovu ve smyslu Československa. Péče o absolventy škol měla být zařazena do náplně práce učitelského sboru.⁴³

Druhé stanovisko vidělo otázku českého školství spíše z materiálního hlediska a pochybovalo o reálném přínosu české menšiny pro Československo: „Školy s českým vyučovacím jazykem, vydržované Školským spolkem „Komenský“ ve Vídni, jsou pokud jde o školní osnovy a především o politické zaměření výuky školami čistě rakouskými, vychovávajícími děti naprosto v duchu rakouské kapitalistické a katolické ideologie...politické zhodnocení významu a úlohy českých škol...nesporně ukáže, že poskytování měsíčních přibližně čtvrtmilionových devizových subvencí na údržbu těchto škol je ve skutečnosti mrháním státních devizových fondů.“⁴⁴

41 AMZV, TO-O Rakousko 1945–1955 kr. 11, čj. 103.362/GO/2 z 12. 3. 1952.

42 NA, fond Federální ministerstvo financí – tajné (FMF-T), čj. 023 187/71–4.

43 Tamtéž.

44 AMZV, TO-T Rakousko 1960–1964, kart. 5, čj. 027.706/63–3.

Dokonce byl kritizován i postoj Komunistické strany Rakouska: „I někteří soudruzi z ÚV KPOe by měli konečně pochopit, že je podstatný rozdíl mezi členstvím ve straně a krajauským hnutím, a že na partajní základně nesjednotíme krajaný nikdy.“⁴⁵

Závažným důsledkem negativního postoje velké části menšiny k politické orientaci Školského spolku Komenský byl klesající počet žáků v Komenského školách. Tlak na spolek ze strany Československa ve smyslu přijetí úsporných opatření donutil spolek postupně soustředit školní provoz do jediné školní budovy. Z posledních dvou škol na Sebastianplatzu a v Herbststraße vyšla nakonec vítězně první jmenovaná. Do konce roku 1967 do ní bylo sestěhováno veškeré české školství ve Vídni.⁴⁶

Nové cesty financování

Při hledání možných úspor se pozornost obrátila především na existující nemovitý majetek spolku Komenský. Budovy byly jen z menší části využívány samotným spolkem. Většinou byly pronajaty rakouskému ministerstvu vyučování, či jiným rakouským subjektům, mj. i Komunistické straně Rakouska. Některé byly částečně využívány Sdružením Čechů a Slováků. Příjmy z pronájmu, 168 000 šilinků, však zdaleka nekrýly roční náklady na údržbu budov, které dosahovaly 300 000–480 000 šilinků. Vyvstala otázka smysluplnosti dalšího držení těchto budov a brzy se prosadil názor zastávající nutnost jejich prodeje.⁴⁷

V této situaci se zrodila myšlenka spolufinancování výstavby nové budovy Národního domu v 15. vídeňském okrese, ve které měl být mj. zřízen hotel. Čistý zisk hotelu měl podle této představy do budoucna financovat provozní náklady spolku Komenský a zajistit tak další existenci českého školství ve Vídni.

Národní dům v Turnergasse v 15. okrese byl jedním z tradičních středisk českého života ve Vídni. Byla zde tělocvična, kterou používal Sokol,

45 NA, ÚV KSČ – mezinárodní oddělení, sv. 127, a.j. 486, čj. 01023/59–Mil/P z 16. 1. 1959.

46 AMZV, TO-T Rakousko 1965–1969, kart. 3, čj. 0403/67–Hý/ko z 9. 11. 1967, AKom, Reg. kr. 9. Jistou dobu ještě fungovala mateřská škola v 10. okrese, než také zanikla.

47 Již v roce 1959 jednalo o této otázce Ministerstvo zahraničních věcí ČSR, Ministerstvo školství, Ministerstvo financí a Československý ústav zahraniční. Všechny tyto instituce se vyjádřily k odprodeji budov kladně. Spolek Komenský byl v té době vlastníkem 10 školních budov, 2 obytných domů a 1 pozemku. AMZV, TO-T Rakousko, 1960–1964, kart. 5, čj. 032.647/60–3.

divadelní sál, restaurace. Vzhledem k dezolátnímu stavu budovy koncem 50. let však rakouské úřady rozhodly, že se budova musí zbořit. Vlastníkem domu bylo Družstvo Národní dům, které mělo v té době přibližně 20 členů. Zásadním problémem, před který bylo družstvo postaveno, byla otázka zajištění finančních prostředků na stavbu nové budovy.

Na podzim roku 1959 se sešli zástupci Družstva Národní dům, spolku Komenský a Sdružení Čechů a Slováků v Rakousku ke společné poradě, ze které vzešla následující dohoda:⁴⁸

- Na pozemku starého Národního domu se vystaví hotel s restaurací, divadelním sálem, tělocvičnou, klubovnými atd.
- Novým majitelem bude společnost s ručením omezeným, tvořená Družstvem Národní dům a Školským spolkem Komenský, v níž bude mít Komenský největší finanční podíl a tím i vliv.
- Družstvo Národní dům dá k dispozici pozemek a koncese, spolek Komenský finanční prostředky, které získá odprodejem škol, pro které nemá vlastní využití.

Výstavba nového Národního domu z prostředků Školského spolku Komenský narazila na odpor části menšiny vedené Menšinovou radou, která se snažila zabránit přechodu důležitého centra českého života ve Vídni pod kontrolu prokomunistické části menšiny a tím Československa. Přesně tato skutečnost však byla cílem Československé republiky. A majoritní postavení Školského spolku Komenský v nově vznikající společnosti Národní dům, s.r.o., toho bylo i zárukou.⁴⁹

Výtěžek provozu Národního domu – hotelu Bohemia, vzhledem k rozdělení pozic uvnitř společnosti, měl z převážné většiny připadat Školskému spolku Komenský. Československá republika počítala proto do budoucna se zastavením dotací do českého školství ve Vídni. Od roku 1964 měly být dotace postupně snižovány až do roku 1969, kdy měly být zcela zastaveny.⁵⁰

Stavba Národního domu byla zahájena v polovině roku 1965. Hotel byl dán do provozu na jaře roku 1969, jeho výstavba si vyžádala přibližně 36 miliónů šilinků, tedy mnohem více, než byl původní rozpočet.⁵¹ Vedením nové hotelové společnosti byl pověřen Oskar Blažek, dosavadní starosta a školní inspektor Školského spolku Komenský.

48 AMZV, TO-T Rakousko 1960–1964, kart. 5, čj. 032.647/60–3.

49 Školský spolek Komenský se stal ve společnosti 90% podílníkem.

50 AMZV, TO-T Rakousko 1965–1969, kart. 3, čj. 022.728/64–3.

51 NA, fond Úřad předsednictva vlády (ÚPV), sign. 63/1/22, r. 1972, čj. 02993/70.

„Pražské jaro“ ve Vídni

V polovině října 1967 proběhla 83. valná hromada spolku Komenský, kde byl předložen návrh Rodičovské rady z 16. okresu, který žádal masový nábor nových členů z řad rodičů. Předsedající se postavil proti tomuto návrhu s tím, že Komenský nikdy nebyl masovou organizací a vzhledem k počtu dětí ve škole není třeba, aby se jí stal.⁵² Tím bylo odvráceno nebezpečí, že by se do spolku dostali noví členové, kteří nestáli na pozicích dosavadní linie Komenského.

V dubnu 1968 se zúčastnili zástupci Rodičovské rady mimořádné schůze Ústředního výboru Českého srdce, kde hovořili o negativním postoji Rodičovské rady k současnému vedení spolku Komenský a jeho inspektorovi. Vyčítali jim, že se zabývají mimoškolními a politickými zájmy. Bylo voláno po nápravě a „odhalování veřejných činitelů, kteří jsou v menšině nositeli a podporovateli politického diktátu“. Zároveň chtěli upozornit funkcionáře čs. zastupitelského úřadu a příslušného ministerstva v Praze na to, že „tito lidé nejsou vhodnými representanty české menšiny ani Komenského.“ Další diskutující vznesli požadavek, „tak jako v ČSSR, aby i v menšině prošel demokratizační proces.“ Československé vyslanectví vidělo ovšem v tomto vývoji situace ohrožení majetku Komenského.⁵³

Politický vývoj v období „Pražského jara“ v Československu přinesl změnu v hodnocení hospodaření spolku Komenský a otázky dalšího poskytování subvencí. Na základě analýzy spisového materiálu z let 1960–68 byly zjištěny jisté nesrovnalosti, které vedly k nedůvěře československých orgánů vůči spolku Komenský. Místo úsporných opatření, které Praha vyžadovala, byly Komenským předkládány stále vyšší rozpočty. Prodej nepoužívaných budov byl odkládán, přičemž se značně lišily odhadní ceny jednotlivých nemovitostí. Výstavba Národního domu nepokračovala podle původních rozpočtů a plánů. Navíc se již v roce 1963 objevil názor, že výnos Národního domu může hradit dosavadní náklady škol i podle optimistických odhadů jen z 30 %. Československé orgány se domnívaly, že spolek Komenský se nesnaží vážně o zavedení úsporných opatření a považovaly nátlak v podobě zastavení dotací za jediný prostředek, jak ho k tomu donutit. Dokonce ani od Komunistické strany Rakouska si neslibovaly žádnou

52 AMZV, TO-T Rakousko 1965–1969, kart. 3, čj. 0403/67–Hý/ko z 9. 11. 1967; AKom, Reg., kart. 4, VH 1967.

53 AMZV, TO-T Rakousko 1965–1969, kart. 3, čj. 0158/68–Hý/ko z 28. 5. 1968.

pomoc. Vyvodily závěr: „*Za této situace se jeví naprosto nezodpovědným pokračovat v dalším poskytování dotací.*“⁵⁴

Srpnové události roku 1968 přinesly návrat do starých kolejí. Politické hledisko opět převládlo nad ekonomickým. „*Tam, kde bychom oslabili náš vliv, zesílí za pomoci mezinárodní reakce tlak z řady reakčního krajanstva s cílem ovládnutí všech krajanů a jejich zneužití proti ČSSR. Tomu je třeba rozhodně čelit a usilovat o to, aby se čs. krajanové hnutí v Rakousku stalo pokrokovou základnou k prosazování politických cílů ČSSR. Takovýto politicky žádoucí postup přináší však pro ČSSR i určitá finanční vydání na hmotnou podporu pokrokovému krajanstvu.*“⁵⁵

Žáci

Od znovuotevření škol v roce 1945 počet žáků neustále klesal. Nejen všeobecné snižování početního stavu české menšiny, ale především její ideologické rozdělení byly zásadním důvodem tohoto nepříznivého vývoje. Zvláště od 60. let se počet žáků jevil velmi problematickým. Stoupající objem finančních prostředků, který do tohoto slábnoucího školství plynul, byl stále hůře argumentovatelný.

V 60. letech se objevila nová kategorie osob: ženy legálně provdané do Rakouska. Jednalo se asi o 500 smíšených manželství. Tyto mladé matky byly Československem považovány za politicky konformní a bylo se za dostiučiněním konstatováno, že se aktivně zajímají o umístění svých dětí v české škole. Školu navštěvovaly rovněž některé děti pracovníků československého zastupitelského úřadu ve Vídni.⁵⁶

Za mimořádně důležité ve smyslu ideologického působení na děti byly považovány jejich prázdninové pobyty v pionýrských táborech v ČSSR: „*Jde o to, umožnit těmto dětem poznat vlast svých rodičů, seznámit je s budováním socialismu, navázat kontakty s čs. dětmi a prohloubit jejich znalosti češtiny.*“⁵⁷

Problém naopak vyvstával s dětmi emigrantů. Poukazovalo se na ně již po roce 1948. V té době však zřejmě nebyly natolik četné, aby se jimi československé centrální orgány detailně zabývaly. Jinak tomu bylo u dětí z rodin emigrantů po srpnu 1968. Ve školním roce 1968/69 počet žáků v české škole výrazně stoupl. Na obecné a hlavní škole převýšil počet žáků, kteří měli československou státní příslušnost, počet žáků

54 NA, FMF-T (nezpracované), čj. 022 508/68–4 z 6. 5. 1968.

55 AMZV, TO-T Rakousko 1970–1974, kart. 4, čj. 021.009/72–4.

56 NA, ÚPV, sign. 63/1/22, r. 1972, čj. 02993/70.

57 AMZV, TO-T Rakousko, 1970–1974, kart. 4, čj. 021.009/72–4.

s příslušností rakouskou. Zvlášť markantní byla tato skutečnost na hlavní škole, kde bylo zapsáno 47 dětí s rakouskou státní příslušností a 100 s československou.⁵⁸

Na tento stav reagovalo Československo usnesením, které bylo přijato na společné schůzi předsednictev vlád ČSSR, ČSR a SSR dne 30. 7. 1969. Požadovalo, aby poskytované dotace Komenskému nebyly využívány dětmi československých občanů, kteří by po 15. září 1969 neupravili svůj vztah k ČSSR ve smyslu vyhlášené amnestie tak, že jejich pobyt v Rakousku by byl legalizován. Jednalo se zhruba o 90 dětí. Někteří rodiče se domáhali přijetí svých dětí do české školy, v některých případech byl dokonce v tomto smyslu činěn nátlak ze strany různých rakouských míst. Spolek Komenský však byl nucen postupovat v souladu s výše uvedeným usnesením.⁵⁹

Již v následujícím školním roce se poměr státního občanství dětí ve škole změnil. Opět převládly děti s rakouskou příslušností.⁶⁰ Bylo by třeba hlubšího výzkumu k objasnění otázky, zda se tak stalo na základě zmíněného usnesení, či zda se ve školní statistice 1968/69 projevila přechodná posrpnová emigrační vlna.⁶¹ V dalších letech poklesl nejen počet žáků s československým občanstvím, ale snížil se výrazně i celkový početní stav žactva. Tento trend trval pak až do druhé poloviny 80. let.

Léta normalizace

Finanční zajištění provozu školy zůstávalo i nadále nedořešenou otázkou mezi československými ústředními orgány a spolkem Komenský. Provoz hotelu Bohemia, který měl tuto funkci do budoucna plnit, se rozběhl natolik dobře, že předčil všechna očekávání. Dokonce byl jedním z mála vídeňských hotelů, který měl zajištěné využití kapacity i na zimní období. Celá obsluha byla česká a byla organizována z Československa.⁶² Již v roce 1974 dosáhl hotel výťažnosti 80 %, což bylo považováno za maximum možností.

58 AKom, Reg., kart. 9.

59 NA, ÚPV, sign. 63/1/22, r. 1972 č. 04126/71–24 a 02993/70.

60 AKom, Reg., kart. 9.

61 K československé emigraci viz Valeš, Vlasta: Die tschechoslowakischen Flüchtlinge 1968–1989. In: Heiss, Gernot – Rathkolb, Oliver (hg.): Asylland wider Willen. Flüchtlinge in Österreich im europäischen Kontext seit 1914 (= Veröffentlichungen des Ludwig-Boltzmann-Institutes für Geschichte und Gesellschaft 25). Wien 1995, s. 172–181.

62 NA, ÚPV, sign. 63/1/22, r. 1972, čj. 02993/70.

Hospodářské výsledky hotelu Bohemia měly vzestupný trend, čistý zisk v roce 1972 činil 2.090.549 šilinků. V dalších letech měl zisk narůstat následujícím způsobem:

2.000.000 šilinků

2.200.000 šilinků

2.400.000 šilinků

Ve srovnání s tím činily v roce 1972 náklady na provoz české školy 3.842.220 šilinků, rozpočet na rok 1973 dosahoval 4.218.174 šilinků. Ukázalo se tedy jasně, že náklady na provoz školy nebude nikdy možné ze zisku hotelu Bohemia plně pokrýt.⁶³

Od poloviny 70. let začala prosperitu hotelu negativně ovlivňovat zvýšená inflace. V roce 1976 se jeho finanční situace zhoršila natolik, že nemohl provoz školy financovat. Inflace měla ovšem vliv i na zvýšení rozpočtu Školského spolku Komenský, který v polovině 70. let dosáhl 5 milionů šilinků ročně.⁶⁴ Tím pozbyly původní rozpory z poloviny 60. let platnosti. Pokud tedy nemělo dojít k zániku českého školství ve Vídni, muselo subvencování školy ze strany Československa pokračovat i nadále.

Situace školy a hotelu Bohemia donutila československé ústřední orgány k radikálnímu kroku. Při oficiální návštěvě rakouského prezidenta Dr. Rudolfa Kirchschräglera v Československu ve dnech 12. – 15. března 1979 poukázal československý prezident Gustav Husák na obtíže české školy ve Vídni a na skutečnost, že nedostává žádnou podporu z rakouské strany. Rakouský prezident přislíbil v této záležitosti pomoc.⁶⁵ Od roku 1980 byly náklady na platy učitelů převzaty rakouským státem.⁶⁶

Československo se tak sice částečně zbavilo velkého finančního břemene, zároveň ale klesl jeho vliv ve škole: „...s veľ'kými ťažkosťmi sa zatiaľ darí zachovať vplyv ČSSR v spolku Komenský na obsadzovanie učiteľ'ských miest. Emigrácia, na čele s P. Kohoutom na túto skutočnosť útočí a snaží sa presadiť do tejto školy ako učebné pomôcky „svoje učebnice“.“⁶⁷

Dne 13. listopadu 1986 byl v předsednictvu vlády ČSSR projednán návrh na řízení, kontrolu a financování české školy ve Vídni. Školu toho času navštěvovalo 160 dětí, přičemž 70 % byly děti krajanů a starousedlíků

63 AMZV TO-T Rakousko, 1970–1974, kart. 4, čj. 023 932/73–4.

64 AMZV, TO-Rakousko 1975–1985 (nezpracované), čj. 01149/76–Koh/Nov; tamtéž, čj. 01102/76–Koh/Nov.

65 Tamtéž, čj. 011.845/79–4.

66 AKom, Reg. kart. 5, Zpráva o činnosti ŠSK pro valnou hromadu 1981.

67 AMZV, TO-O Rakousko (nezpracované), čj. 015 717/83–4.

s kladným postojem k socialistickému zřízení v ČSSR, zbývajících 30 % byly děti z rodin československých emigrantů, či bývalých československých občanů, kteří si vztah k ČSSR upravovali.⁶⁸ Rakouské ministerstvo školství hradilo platy učitelům obecné a hlavní školy, což představovalo částku kolem 3,5 mil. šilinků ročně. Aby byl zajištěn plný provoz školy, musel Školský spolek Komenský udržovat mateřskou školu, školního lékaře, školníka, učitelku v družině, kuchařku, kancelář a doplňovat inventář školy. Tyto náklady dosahovaly dalších 3,5 milionu šilinků. Hotel Bohemia, přestože byl trvale prosperující, mohl na provoz školy přispívat ročně pouze 1 milionem šilinků. Roční schodek tedy dosahoval 2,5 milionů šilinků.

Předsednictvo vlády ČSSR se proto usneslo financovat provoz školy ve výši 2,5 mil. šilinků ročně. Vedly k tomu obavy, aby nezačala „pravicová“ část menšiny vedená Menšinovou radou školu financovat, či aby emigrace kolem Pavla Kohouta nezřídila jiné vyučovací centrum českého jazyka.⁶⁹ Československý režim by tak zcela ztratil po desetiletí draze vykupovaný vliv ve Vídni.

Cesta do současnosti

Rok 1989 přinesl osvobození od komunistické ideologie a tlaku ze strany Československa. Slabikáře oslavující sovětské osvoboditele na tancích byly založeny do archivní knihovny jako historické doklady pro budoucí pokolení. Tolik obávaný slabikář⁷⁰, iniciovaný Pavlem Kohoutem a napsaný Jiřím Grušou, se stal pomocníkem při výuce čtení nejen v české škole ve Vídni, ale i ve školách v České republice.

V roce 1993 bylo na valné hromadě Školského spolku Komenský zvoleno nové vedení v čele se starostou Ing. Karlem Hanzlem. Spolek se programově otevřel všem členům české komunity bez ohledu na minulé či současné politické zaměření či členství v jiných spolcích. Znovunabytá sounáležitost našla výraz i ve změně stanov Školského spolku Komenský: V případě zániku spolku a neustanovení jiného účelu má majetek Komenského připadnout Českému srdci – české sociální péči v Rakousku. Tedy spolku, který dlouhá léta stál na opačné straně ideologické hranice rozdělující českou menšinu ve Vídni.

68 NA, PÚV KSC 1986, sv. 25, a.j. 23, k inf., b. 6, Usnesení PV ČSSR z 13. 11. 1986, č. 171.

69 Tamtéž.

70 Gruša, Jiří: Máma, táta, já a Eda. Česká abeceda. Vídeň 1988.

V souvislosti s ustavením Poradního sboru při Spolkovém kancléřství v roce 1994 se zlepšila podpora české menšiny a tím i české školy ze strany rakouského státu. Finanční prostředky pro podporu menšiny jsou rozdělovány podle dohodnutého klíče, přičemž jejich největší podíl každoročně připadá spolku Komenský.

Jednotlivé části menšiny se začaly opět sblížovat. Spolky, které byly loyální komunistickému Československu, vstoupily do Menšinové rady včetně jejich vůdčího spolku, Sdružení Čechů a Slováků v Rakousku. Důležitou demonstrací sjednocení české menšiny bylo i začlenění Česko-slovensko-rakouského Kontaktfóra do Menšinové rady, spolku tvořeného především příslušníky novodobé emigrace.⁷¹ Vstup Školského spolku Komenský do Menšinové rady v roce 2004 už jen potvrdil definitivní konec desítky let trvajícího ideologického rozštěpení české menšiny ve Vídni.

Nové vedení spolku bylo postaveno před závažný úkol: modernizaci obou školních budov, které dosud vlastní. S tím souviselo i získání značných finančních prostředků. Do roku 2009 bylo vydáno na stavební úpravy a modernizaci školy na Sebastianplatz ca. 3,000.000 €, rozpočet na generální renovaci školní budovy v Schützengasse 31 byl stanoven na 4,500.000 €. Spolek se samozřejmě neobešel bez mimořádných finančních dotací. V roce 1993 byl prodán Národní dům – hotel Bohemia, v té době již značně nerentabilní a zadlužený. Od rakouských institucí a privátních sponzorů obdržel spolek do roku 2009 přes 5,300.000 €, z České republiky 620.000 €, ze Slovenské republiky 146.000 €.⁷²

Během let se ve škole realizovaly i další projekty celomenšinového do-sahu. Školní časopis Zpravodaj školy „Komenský“ se změnil na jeden z nej-důležitějších tiskových orgánů menšiny. Od roku 1997 vychází pod názvem Česká a slovenská Vídeň dnes. Od téhož roku začala opět vycházet i ročenka Komenského, která tak navázala na předválečnou tradici. Od roku 2002 vychází kalendář školy, který obsahuje žákovské kresby.

Mimořádnou důležitost nejen pro Školský spolek Komenský, nýbrž pro českou menšinu jako takovou, měly projekty, které byly realizovány ve spolupráci s pracovníky Národního archivu České republiky za finanční podpory Ministerstva zahraničních věcí ČR. Hlavním přínosem projektů byla záchrana a inventarizace archivu Školského spolku Komenský, který

71 www.kontaktforum-cs.at/

72 Informace o Školském spolku Komenský (1872–2010), propagační materiál, vyd. Školský spolek Komenský, b.d., s. 25–28.

se tak stal prvním a dosud jediným odborně zpracovaným a zpřístupněným archivem mezi archivy českých spolků ve Vídni.⁷³ Archiv obsahuje vedle písemností spolku Komenský i menší fondy dalších spolků, např. Sokola I/V, Vlastenecké omladiny, Národního domu – hotelu Bohemia a dalších. Tento archiv byl od konce 2. světové války až do začátku 21. století pro veřejnost zcela nepřístupný. Vzhledem k neslučitelnosti školního provozu s archivním badáním a stále se zvyšujícím nedostatku místa ve školní budově, kde je archiv uložen, není ovšem ani dnes přístup do archivu bezproblémovou záležitostí. I přesto však archiv do dnešního dne navštívila řada vědců a studentů z Rakouska, České a Slovenské republiky, z USA i Japonska.

Vedle vlastních archivních fondů je součástí archivu i rozsáhlá historická knihovna, která je pozůstatkem Ústřední knihovny Komenského. Tato knihovna byla stejně jako ostatní majetek Komenského během 2. světové války konfiskována. V květnu 1942 byla převezena do Národní knihovny ve Vídni, odkud byla spolku v roce 1950 v celém jejím rozsahu vrácena a nastěhována do sklepa budovy na Sebastianplatz, kde její převážná část dosud leží.⁷⁴

V průběhu dalších desetiletí se stala objektem občasného zájmu různých institucí, viz snaha z konce 50. let přestěhovat její odbornou část do Ústavu dějin KSČ.⁷⁵

Docházelo k opakovaným prodejům knih, část knih byla zničena při havárii ústředního topení. Občasné pokusy o katalogizaci knihovny dosud troskotaly především na její velikosti, nedostatku místa a na podcenění objemu katalogizačních prací. Vzhledem ke svému současnému stavu je archivní knihovna pro veřejnost nepřístupná.

73 Blodigová, Alexandra – Kahuda, Jan: Archiv Školského spolku Komenský Vídeň. Soupis (1862) 1875–1945(1985). Praha 2002; Valeš, Valeš: Vědecké fórum “Češi ve Vídni” a otázka záchrany písemných památek české proveniencie v Rakousku. In: Archivy v mezinárodním kontextu. (Archives in international context). Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 29. září–1. října 2004 v Archivním areálu v Praze na Chodovci. Praha 2004. s. 199–204; Blodigová, Alexandra – Kahuda, Jan: Archiv Školského spolku Komenský ve Vídni. Archivní časopis 53, 2003, s. 101–104; Kahuda, Jan: Možnosti výzkumu historie české komunity v Rakousku. In: České archivy a prameny k dějinám zahraničních Čechů. Sborník příspěvků z mezinárodního vědeckého symposia konaného ve dnech 27.–28. června 2006 v Českých Budějovicích, Praha 2007, s. 147–160.

74 Strnad: 80 let, s. 34: uvádí rozsah knihovny zhruba 70.000 titulů. V ma teriálech valné hromady r. 1950 se však uvádí „přes 60.000 knih“, viz AKom, Reg. kr. 2.. To koresponduje i s údajem 60.673 pro rok 1931. In: Heyer: 60 let, s. 314.

75 AMZV, TO-T Rakousko 1955–1959, kart. 3, čj. 024.639/58.

Závěrem

Během uplynulých 140 let navštěvovalo desítky tisíc žáků a studentů české školy ve Vídni. Pro velké množství z nich byly znalosti zde získané, především nadprůměrná jazyková vybavenost, základem úspěšné životní dráhy, ať již na území dnešního Rakouska, České republiky, Slovenska, nebo v jiných zemích světa. Absolventi škol Komenského vykonávali a vykonávají nejrůznější povolání. Je možné je nalézt i mezi politiky, podnikateli, lékaři, právníky a umělci.

Zájem rodičů posílat své děti do české školy závisel vždy na mnoha okolnostech a během času se měnil. Doby rozkvětu školství se tak střídaly s dobami úpadku. Pád „železné opony“ otevřel Rakousku cestu k severním a východním sousedům. Znalost českého a slovenského jazyka opět dostala smysl. Představa o uplatnění se v mezinárodních koncernech zvýšila důležitost znalosti právě těchto jazyků.

Zájem o českou školu i počet žáků⁷⁶ začaly mít opět stoupající tendenci. V obecné škole byly ve školním roce 2004/2005 zavedeny paralelní třídy. Pro slovenské žáky byla v roce 1994 zavedena výuka slovenštiny. Od roku 2008 existuje v mateřské školce maďarská skupina.

Ve školním roce 2000/2001 byl otevřen vyšší stupeň reálného gymnázia. V červnu 2004 proběhly maturitní zkoušky v českém jazyce, první od roku 1945. V letošním jubilejním roce dostane gymnázium do používání nově renovovanou školní budovu v Schützengasse.

V soudobém vědeckém ale i vnitropolitickém diskurzu jsou otázky migrace, integrace a kvality vzdělání velmi diskutovanými tématy. Dějiny a současnost českého školství ve Vídni jsou důležitým pramenem pro poznání vývojových procesů i každodennosti ve vícejazyčném prostředí, ve kterém se navíc střetávají rozdílné vrstvy migrantů. Ve vnitropolitickém diskurzu je někdy česká menšina označována za příklad úspěšné integrace do rakouské společnosti. Jakou roli v této integraci zaujímá české školství ve Vídni, je otázkou, která ještě nebyla dostatečně zodpovězena.

76 Ve školním roce 1988/1989 navštěvovalo školy Komenský celkem 127 žáků, v roce 2010/2011 dosáhl jejich počet 464. Informace o Školském spolku Komenský (1872–2010), s. 11.

SCHULVEREIN KOMENSKY – 140 JAHRE TSCHECHISCHES SCHULWESEN IN WIEN

Der Schulverein Komensky, gegründet am 21. April 1872, bildet bis heute eine der wichtigsten Korporationen der tschechischen Kommunität in Österreich. Die Aufgabe des Vereins ist der Betrieb und die Unterstützung der tschechischen Minderheitsschulen in Österreich.

Die Verfasserin folgt in chronologischer Übersicht der Entwicklung des Vereins von seiner Gründung, der Errichtung der ersten Schule in Wien im Jahre 1883, dem Kampf um das Öffentlichkeitsrecht mit österreichischen Behörden, sowie der Zeit nach 1918, als die selbstständige Tschechoslowakische Republik entstand und die Frage des tschechischen Schulwesens in Österreich eines der wichtigen Probleme der beiderseitigen politischen Beziehungen geworden ist. Einen Höhepunkt erreichte das tschechische Schulwesen in den 1930er Jahren, allein in Wien existierten damals fast 30 Kindergärten, Volks- und Hauptschulen, und sogar zwei Mittelschulen (Gymnasium und Realschule). Eine drückende Situation ist nach 1938 eingetreten, die Aktivitäten des Vereins wurden schrittweise eingeschränkt bis dann der Verein ganz aufgelöst wurde.

Nach dem Zweiten Weltkrieg ist es gelungen den Verein zu erneuern, auch wenn es mit weniger Schülern zu permanenten Finanzierungsproblemen kam und auch die internationale Situation und die Beziehungen zwischen der Tschechoslowakei und Österreich die innere Lage des Vereins beeinflussten.

Heute betreibt der Verein einen Kindergarten, eine Volks- und Hauptschule, sowie ein Oberstufengymnasium.

SCHOOL CLUB KOMENSKÝ – 140 YEARS OF CZECH EDUCATION IN VIENNA

This article analyzes the history of the Czech club in Vienna, whose task is from founding in 1872 until today the establishment and operation of the Czech minority schools. History of Komenský-Club and Czech education in Austria is observed against the background of political and social development and Czech-Austrian relations.

Obrazová příloha

1. Ergasse
– učebna pro vyuč. vaření

Školský palác
spolku „Komenský“ ve XII. okrese Vídeňském.

2. Vídeň 12, Ergasse 32–34

3. Víděň 20, Vorgartenstrasse 95–97

4. Víděň 16, Herbststrasse 104

5. Víděň 3, Sebastianplatz 3

Deník Sbírký map a plánů: pramen k historii jedné etapy rozvoje mapové sbírky 1920–1942

/ Filip Paulus /

Vznik, historie a obsahová stránka sbírky

Obecně lze konstatovat, že sbírka map a plánů Národního archivu (dále jen SMP) začala vznikat počátkem 20. let 20. století. Přesněji řečeno nástupem dr. Františka Roubíka¹ do Archivu ministerstva vnitra v roce 1920². Jako rozený organizátor začal shromažďovat mapy a plány: 1. jež byly nalezeny porůznu neuspořádaný v archivních skladištích mimo souvislosti se spisy a bez řádné evidence a v důsledku specifických nároků na jejich odborné zpracování jim do té doby nebyla věnována odpovídající pozornost; 2. jež byly při zpracování spisového materiálu z něho vyloučeny pro svůj charakter a zařazeny do sbírky; 3. jež byly získány z darů či koupě³. Tyto roztroušené mapy byly v Archivu ministerstva vnitra ukládány do zvláštní sbírky. Název Sbírký map a plánů se ustálil až rozhodnutím vedení Archivu ministerstva vnitra ze dne 31. 1. 1935 o zavedení stereotypických značek pro fondy. Autorem nebyl nikdo jiný než dr. Roubík. Fond map a plánů dostal ozna-

- 1 K osobě Františka Roubíka najdeme několik studií a článků. K jeho pracovní publikační činnosti je třeba upozornit na podrobný přehled bibliografie od Pavla Holáta. Holát, Pavel: František Roubík. Bibliografie. Praha 2005. Dále je třeba upozornit na množství dochovaných archivních materiálů v jeho pozůstalosti v Masarykově ústavu – Archivu AVČR, fond František Roubík.
- 2 František Roubík nastoupil do archivu jako koncipient v roce 1920.
- 3 V březnu 1923 začal zapisovat první mapy do inventáře map a plánů. První díl inventáře dopsal okolo dubna 1928 a obsahoval celkem 1487 inv. č. Jednalo se převážně o mapy vyčleněné během doby z různých fondů a uložené ve sbírce. Jako příklad poslouží soubor plánů židovských obydlí z roku 1727 (inv. č. 1077–1174) vyňatý v roce 1926 ze Staré manipulace (SM J 4/43). Inventarizace ovšem neprobíhala za přímé účasti dr. Roubíka, nýbrž byla dílem dalších zaměstnanců archivu. Je to patrné především u rukopisných záznamů, kde je možné rozpoznat písmo dr. Roubíka od ostatních písařů. Tomu by odpovídal i fakt, že v období 20. let 20. století byla hlavní náplní práce dr. Roubíka spisová rozluka s vídeňským archivem a ta mu zabrala převážnou část času. NA, SMP, Inventář, I. díl; Sborník archivu ministerstva vnitra, sv. X, Praha 1937, s. 30.

čení SMP⁴. Počet evidovaných map v období let 1920–1942 postupně stoupal podle časových a fyzických možností správců sbírky. V letech 1920–1933 bylo evidováno celkem 1700 inv. č., v roce 1937 2382 inv. č., v roce 1941 3168 inv. č. a na konci roku 1946 3401 inv. č. Jak je patrné stoupající tendence inventarizace byla zastavena až válečným obdobím, kdy došlo k hlubokému propadu⁵. Kromě podrobného inventáře vytvořil Fr. Roubík ke sbírce lístkový katalog a věcný rejstřík, který umožňoval rychlou a spolehlivou orientaci v bohatém kartografickém materiálu⁶.

Z tematického hlediska není sbírka úzce specializovaná. Ve vzorcích pokrývá ovšem téměř celý rozsah kartografické produkce současné i minulé. Přestože byly mapy a plány řazeny přírůstkově, bez jakéhokoli uspořádání, lze vystihnout tematické skupiny map. V prvé řadě šlo o celkové mapy Čech zachycující vývoj českého státu od 16. století do současnosti; dále mapy území připojených v různých dobách českému království jako je Slezsko, Kladsko a Těšínsko; celkové mapy správní, jak celého státu, tak jednotlivých jeho částí – kraje, hejtmanství, okresy a panství; velké množství silničních a železničních map; významná skupina hraničních map s Bavorskem, Saskem a Rakouskem; důlní a hydrologické mapy. V neposlední řadě se nesmí zapomenout na plány měst, městských částí a obcí, plány jednotlivých budov a technické výkresy strojů a nástrojů. Výjimečnost Sbírkových map a plánů spočívá především v její bohatosti na množství rukopisných map a plánů úředního původu. Jejich četnost a tím i možnost jejich využití je dostatečně zdokumentována výše uvedeným výčtem zastoupených témat. Sběrka poskytovala badatelům významný zdroj pro výzkum nejen české kartografie, ale i pro studium regionálních a sociálně-ekonomických dějin, dějin technických oborů (hornictví, doprava, stavebnictví), a sloužila i historikům umění a pracovníkům památkové péče.

4 Používání stereotypických značek bylo ustanoveno podle § 45 Řádu pro užívání Archivu ministerstva vnitra RŠČ soukromými osobami. Zároveň se ukládá pracovníkům badatelny, podle § 10 Instrukce pro provádění daného řádu, aby přísně dbali na označování fondů a upozornili na to badatele. František Roubík svůj seznam koncipoval tak, aby byly některé fondy rozepsány pod několika hesly, pro lepší vyhledávání (např. map a plánů sbírka; plánů a map sbírka; sbírka map a plánů). NA, Archivní registratura (dále jen AR), 1935–1945, sign. I/1a5 Inventáře fondů, kart. 11; NA, AR, 1935–1945, podací deník – čj. 4941/35 a 4897/35, kn. 9.

5 NA, SMP, Inventář, I. a II. díl; Sborník archivu ministerstva vnitra, sv. VI. Praha 1933, s. 343; Sborník archivu ministerstva vnitra X, 1937, s. 30.

6 Dodnes je uložena v depotu Národního archivu Roubíkova původní kartotéka s lístky věcného rejstříku. NA, SMP, depot. č. 107. Příloha č. 1.

Nové přírůstky

Stěžejní část map a plánů vznikla v souvislosti s činností státních úřadů, jejichž registratury byly soustřeďovány v archivu pražského Místodržitelství a po vzniku Československa v Archivu ministerstva vnitra (dodnes jsou na těchto mapách razítka archivu s inv. č.). Vedle výše uvedených úřadů se do sbírky dostaly mapy z činnosti České komory, ústředních montánních úřadů, Zemského stavebního ředitelství, jednotlivých ministerstev a dalších institucí⁷. Jednalo se především o dary poskytnuté na žádost archivu, případně na základě rozhodnutí nejvyšších orgánů těchto institucí.

Sbírka byla od počátku vhodně doplňována nákupem hodnotných rukopisných a tištěných map z antikvariátů⁸. Samozřejmě vše záleželo na finančních možnostech archivu, respektive prezidia ministerstva vnitra. Poslední variantou získávání byly dary fyzických i právnických osob⁹. Všechny tyto aktivity byly podmíněny především účelným doplňováním sbírky. Postupem doby tak vznikla ojedinělá sbírka, především pokud jde o rukopisné mapy.

Boj o archiválie

K důležitým úkolům Archivu ministerstva vnitra patřila správa veřejné administrativy a vypracovávání historicko-právních vyjádření k daným archivním problémům. K této agendě bylo zapotřebí také mapového materiálu, zejména pokud šlo o otázky úředního místopisu. Citelnou mezeru měla sbírka především v nových administrativních mapách, na jejichž nákup archiv neměl finanční prostředky. Proto se v roce 1935 obrátil ředitel V. Prokeš na státní úřady s žádostí o věnování úředních map. Největším dárcem bylo Ministerstvo školství a národní osvěty.

V té době ovšem informoval archiv státní archivní inspektor prof. Václav Vojtíšek o snaze dalších institucí získávat mapové a plánové dokumenty protiprávně do svých sbírek. „... Podle důvěrného telefonického oznáme-

7 V období 1929–1946 byly největšími dárci do sbírky státní instituce – Ministerstvo školství a národní osvěty, Ministerstvo zahraničí, Ministerstvo železnic, Vojenský zeměpisný ústav, Zemský úřad Praha a také Technické muzeum. NA, SMP, Inventář, II. díl.

8 Např. Antikvariát se starými tisky a bibliofiliiemi K. Zinka v Praze, knihkupectví Františka Karafiáta v Brně, Verlag Ferdinand Schöningh v Osnabrücku, B. Seligbergs Antiquariat v Bayreuthu. NA, SMP, Inventář, I. a II. díl.; NA, AR, 1935–1945, I/4b, kart. 50.

9 Např. 8. dubna 1935 daroval bankéř a průmyslník Leopold Sachs archivu 85 ks starých map. NA, SMP, Inventář, II. díl.; NA, AR, 1935–1945, I/6 Sbírka map a plánů, kart. 63.

ní jmenovaného státního archivního inspektora řediteli zdejšího archivu byly, mimo jiné, vydány Technickému museu v Praze plány i z registratur dvou okresních úřadů v Praze. Tento postup je jak z hlediska správního, tak i archivně odborného zcela nepřijatelný. Písemnosti, vzešlé z činnosti státních úřadů, ústavů, popř. jiných orgánů jsou nezczizitelným a nepromlčitelným vlastnictvím státu a nemohou být ukládány jinde než u příslušného státního úřadu, popř. později v příslušném státním archivu“. Jednalo se o situaci, kdy Technické muzeum převzalo – v rozporu se základními principy archivní správy – řadu plánů na výstavbu silnic z první poloviny 19. století. Na základě požadavku archivu nařídilo Ministerstvo školství a národní osvěty, coby nadřízený orgán muzea, aby Technické muzeum zastavilo tuto činnost a spisy a plány vrátilo oprávněné organizaci¹⁰. Technické muzeum se bránilo, že od státních úřadů žádné písemnosti či plány neobdrželo a tedy nemůže nic vrátit. Jediné, co převzalo, byl větší počet plánů státních silnic v Čechách ze silničního odboru v roce 1910, a jak uvádí „...byly tehdy pohozyeny ve sklepním skladišti a vystaveny vlhku a plísni, a o něž tehdy vůbec nikdo nedbal“. Tyto archiválie bylo ochotno předat. V období 1935–1937 nakonec archiv převzal celý soubor silničních map a tím byl celý případ uzavřen¹¹.

Osobnosti při formování sbírky

Vznik, formování a inventarizování sbírky ovlivnili tři osobnosti, z nichž nejvýznamnější roli hrál Dr. František Roubík¹². Přesto ani práci dvou dalších, Dr. Václava Husy a Františka Bednaříka, nelze žádným způsobem podceňovat. Každý svým dílem přispěl k lepší orientaci ve sbírce a k jejímu badatelskému využívání. František Roubík se po svém nástupu do archivu věnoval několika úkolům a jedním z nich bylo i zpracování dosud neevidovaného kartografického materiálu. Za dobu své práce v archivu musel tuto činnost několikrát přerušit. Ať to byl důvod účasti na spisové rozluce s ví-

10 „... Vaším postupem, který je s hlediskem odborně archivního i s hlediskem čistě správního nepřijatelný, porušují se organicky vzniklé archivy a registratury ve svém celku a ve Vašem museu vzniká umělá sbírka plánů v rozporu s přijatými a dnes platnými archivními zásadami.“; NA, AR, 1935–1945, I/6 Sběrka map a plánů, kart. 63.

11 Situace kolem Technického muzea ovšem zanechává spoustu otazníků, protože se v jeho fondech nadále nacházejí archiválie, které muzeum převzalo a nepředalo. Jako další z příkladů se jeví soubor důlních map a plánů, zapůjčený ve stejném období z Ministerstva veřejných prací. NA, AR, 1935–1945, I/6 Sběrka map a plánů, kart. 63; Čj. 2028, 2030, 2110, 2308, 2636, 2711, 4893, 4908 z roku 1937. NA, AR, 1935–1945, Podací deník, kn. 11.

12 Fotografie z žádosti o pas. NA, Policejní ředitelství, Roubík František. Příloha č. 2.

deňským archivem, popřípadě zdravotní komplikace¹³. K poslednímu únoru 1939 potom Fr. Roubík odchází z archivu na žádost Ministerstva školství a národní osvěty do nově zřízeného referátu pro archivnictví při V. odboru – Věci osvěty¹⁴. Přesto Fr. Roubík na sbírku map a plánů nezanevřel a i v pozdějších letech je patrné, že zájem o sledovanou problematiku neztratil. Dokládá to i fakt, že v letech 1951 a 1955 vydal dosud nepřekonaný a nejlépe zpracovaný Soupis map českých zemí. Tento přehled slouží jako základní pomůcka pro vyhledávání starých map napříč všemi institucemi, v nichž jsou uloženy mapové sbírky, a které byly zapojeny do soupisu¹⁵.

Přechodným nástupcem dr. Roubíka při správě sbírky se stal Dr. Václav Husa. Je otázkou, jak velkým způsobem se aktivně účastnil pořádání, protože jeho rukopis se v inventářích neobjevuje. Přesto se již za éry dr. Roubíka objevovalo jeho jméno v souvislosti s přípravou map pro badatele a také toto přechodné období nebylo žádnou výjimkou. Je tedy třeba jej počítat mezi správce SMP.

Posledním správcem sbírky se stal v roce 1940 štábní kapitán František Bednařík¹⁶. Jeho osoba je pro sbírku důležitá v několika ohledech. Jednak se jako správce aktivně účastnil pořádání sbírky, dále pomáhal při badatelské agendě, organizoval stěhování a ukládání map a plánů a v neposlední řadě byl autorem jediného dochovaného deníku ke Sbírci map a plánů¹⁷.

Jeho nástupcem se stal kolega z Památníku osvobození špkt. Eduard Kubala, který pokračoval v pořádání až do roku 1944.

13 Zvláště v období konce 30. let 20. století, kdy byl několikrát zdravotně indisponován a nemohl pracovat. NA, AR, 1935–1945, I/1c František Roubík, kart. 25.

14 Tamtéž.

15 Roubík, František: Soupis map českých zemí, sv. 1, 2. Praha 1951, 1955.

16 Fotografie z žádosti o pas. NA, Policejní ředitelství, 1941–50, sign. B 970/41, kart. 359 Bednařík František. Příloha č. 3.

17 Vestručném životopise o Františku Bednaříkovi dozvíte základní data – narozen 24. září 1892 v Kosohříně v okrese Ústí nad Orlicí; od roku 1914 bytem v Praze; 1. 12. 1920 svatba s Annou roz. Houžvičkovou; posluchač filozofie na české univerzitě; poručík italské legie, štábní kapitán Ministerstva národní obrany a zaměstnanec Památníku osvobození (NA, Policejní ředitelství – evidence obyvatel, František Bednařík). A toto poslední jeho zaměstnání jej nasměrovalo do archivu (Převod Ministerstva národní obrany do Ministerstva školství a národní osvěty byl proveden podle dekretu z 9. září 1939. NA, AR, 1935–1945, kart. 17). V roce 1939 byl Památník osvobození zrušen a část zaměstnanců byla převedena do Ministerstva školství a národní osvěty a Ministerstva vnitra. V rámci tohoto přesunu byl v říjnu 1939 Fr. Bednařík spolu s dalšími čtrnácti lidmi přidělen Historickému ústavu, pro který měli provádět soupis map a plánů (Spolu s ním byli převedeni do archivu: František Šteidler, František Martinek, Eduard Kubala. NA, AR, 1935–1945, I/2a, kart. 35).

Badatelské využívání

Se správou sbírky neoddělitelně souvisela i příprava map a plánů pro badatelnou včetně konzultační činnosti. Badatelské žádosti se stejně jako dnes dají rozdělit na dva okruhy. V prvním případě byl zájem o samotné předložení map a plánů k badání do studovny a jako druhý důvod byl zájem o reprodukce kartografického materiálu. Archiv ministerstva vnitra a především jeho správci se vždy snažili všem zájemcům vyjít vstříc v maximálně možné míře. Přesto řada badatelů byla odmítnuta z prostého důvodu – absence mapy. V lepším případě byli tito zájemci odkázáni na jiný archiv.

Pokud šlo o úřední agendu v SMP, byla zaměřena především na žádosti o dokladování úředního místopisu. Soukromé badání se po počátečních nesmělých pokusech objevovalo čím dál častěji. Souviselo to samozřejmě se zpřístupňováním pomocí inventáře a lístkového rejstříku. Zapůjčení archivního materiálu předcházela žádost o povolení ke studiu. Na základě povolení správce připravil archiválie do badatelnou a případně vyřídil revers. V této době bylo totiž běžnou praxí půjčování archiválií na revers mimo archiv. Mezi badateli z tohoto období můžeme najít velmi známá jména z různých vědních oborů – Karel Kuchař (geografie), Jan Kořán (geologie), Ivan Honl (kartografie), Anna Gnirs (dějiny umění). A právě tyto významné osobnosti z řad geografů, kartografů a historiků umění, se snažili přimět své studenty k většímu zájmu o kartografický materiál uložený v archivech¹⁸.

Od té doby do 16. února 1940 sepsal mapy a plány Archivu ministerstva vnitra. Poté přešel z rukou dr. V. Husy Sbírkou map a plánů a spravoval ji až do konce své činnosti v archivu. V průběhu práce, 12. května 1940, byl Fr. Bednařík po dohodě ministerstva vnitra a školství převeden do služby Archivu ministerstva vnitra (Převod z Ministerstva školství a národní osvěty do Ministerstva vnitra byl proveden podle dekretu z 31. července 1940, NA, AR, 1935–1945, kart. 17). V archivu vydržel jen do konce příštího roku, kdy požádal o převedení do trvalé výslužby. Jako důvod uváděl překročení věku 45 let. Nicméně důvodem mohly být osobní i zdravotní potíže, které ho ke konci roku doprovázely – především neurasthénie a srdeční neuróza (Neurasthénie – chronický únavový syndrom, srdeční neuróza – se označuje jako subjektivně vnímané obtíže typu bušení srdce, jedná se zřejmě o promítání stresů či jiných psychických poruch). Ke všemu jistě přispěla i smrt manželky Anny 3. června 1941. Na začátku roku 1942 se rozloučil s archívem a odešel do důchodu. Pohnuté osudy Fr. Bednaříka se uzavřely 5. března 1944, kdy umřel (NA, AR, 1935–1945, kart. 17).

18 V období 28. 6.–19. 12. 1932 studovaly, v rámci zimního semestru, Adéla Hořicová a Marie Mišková (studentky geografického semináře prof. Bedřicha Šalamona) mapový materiál. NA, AR, 1918–1934, podací deník, kn. 15.

Odděleně od badatelny se potom řešila příprava map a plánů pro výstavní účely, která se odvíjela od množství pořádaných výstav. Kartografický materiál byl k vidění na výstavách jako jsou Plyn, voda a zdravotní technika v Praze v roce 1937¹, Oslava J. E. Purkyně v Libochovicích v roce 1937², Pražské baroko v roce 1938³ a výstava Tvář Prahy v roce 1939⁴.

Speciálními případy studia byly práce na soupisech map a plánů. Jejich hlavním účelem bylo podat jednoduchý přehled o existenci mapových souborů v českých i zahraničních institucích. O první takový soupis mimo archiv se pokusil Josef Petřík, který sepsal nejstarší mapy Čech⁵. Další snahy o soupisy map a plánů se objevují až po vzniku ČSR. Se vznikem republiky se objevila potřeba soupisu bohemik ve vídeňských archivech, knihovnách a sbírkách. To se ovšem Archivu ministerstva vnitra dotýkalo jen okrajově⁶. Jako první provedl ucelený soupis v Archivu ministerstva vnitra vrchní komisař dr. František Fiala z Technického muzea⁷. V průběhu měsíců srpna a září 1939 prostudoval a sepsal soubor montánních map a plánů pro Státní fotoměřický ústav⁸.

V témže roce navrhuje Státní ústav historický (ředitel František Roubík) a Státní ústav fotoměřický (ředitel Zdeněk Wirth) Ministerstvu školství a národní osvěty, aby umožnilo rozsáhlou soupisovou akci pro všechny mapový materiál na území Čech a Moravy. Jak uvádí Dr. Wirth: „*Již od konce 19. století opakuje se v našich odborných vědeckých kruzích přání přistou-*

-
- 1 Čj. 1940/37 Zapůjčení plánů kanalizace v Praze. NA, AR, 1935–1945, podací deník, kn. 11.
  - 2 Čj. 2594/37 Zapůjčení plánu města Libochovic. NA, AR, 1935–1945, podací deník, kn. 11.
  - 3 Čj. 2969/38 Zapůjčení 5 plánů inv. č. 642, 1620/a,b, 2388/1,4 na výstavu. NA, AR, 1935–1945, podací deník, kn. 12.
  - 4 Čj. 2372/39 Spolek Mánes žádá o zapůjčení na výstavu mapu Staroměstského náměstí z 9. 10. 1667. NA, AR, 1935–1945, podací deník, kn. 13.
  - 5 Uvedený seznam je bohužel bez citace pramenů. Jedná se v tomto případě jen o hrubý soupis vydaných českých map. Důležitou informací je, že v té době mělo Technické muzeum sbírku map a plánů a jejím správcem byl vrchní zemský stavební rada František Fiala. Tento pán se následně objeví i v souvislosti se soupisem map a plánů v Archivu ministerstva vnitra. J. Petřík, *Mapa Čech, Technický obzor* 1916, s. 1–7.
  - 6 Tento soupis prováděli zaměstnanci Ministerstva školství a národní osvěty později Státního fotoměřického ústavu v letech 1921–1933. Plukovník v.v. Josef Paldus prováděl v uvedených letech mj. soupis plánového a mapového materiálu. NA, Státní fotoměřický ústav (dále SFÚ), sign. 29–31, kart. 3. Dnes je uvedený materiál, včetně kopií archiválií, uložen v archivu Národního památkového ústavu.
  - 7 František Fiala byl první, kdo publikoval část evidence kartografických sbírek. Jednalo se o sbírku map a plánů Technického muzea. Fiala, František. *Seznam map a plánů Čech, Moravy a Slezska i Československé republiky v geodetickém oddělení Technického muzea československého, Praha 1924.*
  - 8 V rozmezí čj. 3472/39–3892/39. NA, AR, 1935–1945, kn. 13.

piti k provedení podrobného soupisu všeho kartografického materiálu, týkajícího se českých zemí a zachovaného jednak v archivech, museích, knihovnách a jiných státních i soukromých sbírkách, jednak ve šlechtických archivech a patrimoniálních registraturách bývalých panství. Až dosud zůstaly však tyto snahy bohužel bez většího výsledku, především proto, že se omezily na celkem náhodnou a ochotnickou spolupráci majitelů podobných sbírek, bez možnosti skutečného systematického výzkumu těchto sbírek, prováděného odborně školenými silami⁹. Vlivem událostí v Protektorátu se zdálo dr. Roubíkovi a dr. Wirthovi poměrně jednoduché tento plán uskutečnit. Řada důstojníků bývalé československé armády převzatá Ministerstvy školství a vnitra poskytovala dostatečný počet odborných sil k realizaci uvedeného záměru¹⁰. Nakonec byl souhlas udělen a soupis kartografických dokumentů mohl začít. V Archivu ministerstva vnitra provedli soupis škpt. František Bednařík v době říjen 1939–leden 1940 a Josef Fiedler červen–srpen 1941¹¹. V roce 1951 udává dr. František Roubík, že se dosud podařilo sepsat celkem 17.000 evidenčních lístků¹². Uvedená kartotéka sloužila jako podklad pro vydaný Soupis map českých zemí I. a II., který je doposud nejdůležitějším přehledem mapových sbírek v ČR. Dnes je uložena v Masarykově ústavu a Archivu AV ČR¹³.

Celá badatelská agenda byla ovlivněna v pozdějším období německou okupací. Stejně tak trpěly pořádací práce a vědecká bádání. Hodně času věnovali archiváři archivní a spisové rozluce a přípravě na evakuaci.

Archivní uložení a stěhování sbírky

Na začátku všeho byla budova Pálffyovského paláce ve Valdštejnské ulici čp. 159/18¹⁴. Zde byla sbírka uložena ve druhém patře spolu s Archivem ministerstva vnitra ve Vídni, listinami finanční prokuratury a tzv. Tereziánským archivem¹⁵. Správce sbírky Dr. Roubík sídlil o patro výš. Po připojení sousední budovy čp. 159/16 tzv. malého domku¹⁶ v roce 1932, byla část neevidovaných map odložena do skladiště dr. Dostála. Lístkové

9 NA, SFÚ, sign. 32, kart. 4.

10 Roubík, František: Soupis map českých zemí, sv. I. Praha 1951, s. 6.

11 NA, AR, 1935–1945, kn. 13, 14, 16.

12 Uvedený evidenční lístek obsahoval 21 rubrik podrobně popisujících kartografický materiál. V Národním archivu se dochovala část těchto lístků (dnes uloženy u Sbírký map a plánů). Viz Příloha 7a.

13 Za tuto informaci děkuji mgr. Evě Chodějovské.

14 Příloha č. 4a.

15 Příloha č. 4b.

16 Viz č. 34.

katalogy a inventáře byly uloženy v místnosti „Indexu“¹⁷. Největším nedostatkem, jímž trpěl archiv, byl malý počet volných a vyhovujících prostor: „Budova měla celkem 98 místností, z toho dva velké a dva menší sály. Tyto místnosti byly nevhodně disponovány a do některých kanceláří se muselo vcházet přes skladiště. Interiér archivu působil dojmem rozstrkanosti a nepřehlednosti“¹⁸. Celé období první republiky byla známa snaha ředitele archivu prosadit novou stavbu archivního areálu. Bohužel v rozhodujícím okamžiku přišla válka a uvedená koncepce vzala rázem za své. V nastalé situaci se objevovaly a zároveň mizely desítky volných prostor po zrušených státních úřadech. Ne všechny byly vhodné pro ukládání archivního materiálu. Jedním z posledních volných míst byla i budova bývalé zemské donucovací pracovny v Loretánské ulici čp. 6, kam se archiv nakonec uchýlil. V průběhu roku 1939, po stavebních úpravách, sem bylo přesunuto pododdělení 1b – pořádací, pododdělení 1c – studijní, odd. 2 – Ruský historický zahraniční archiv, Ukrajinský historický kabinet a odd. 3 – Tiskový archiv. Sběrka map a plánů byla převezena v březnu 1940 na návrh jejího správce Františka Bednaříka. Až do května téhož roku se řešila otázka uložení, protože původně navrhované prostory kaple, byly využity pro uložení Sčítání lidu a prostor kuchyně správce odmítal¹⁹. Nakonec došlo k dohodě a postupem času se všechny prostory dovybavily nábytkem, regály a skříněmi.

Netrvalo dlouho a Sběrka map a plánů se v r. 1941 stěhovala podruhé, tentokrát do budovy Náboženské matice (bývalé Jiřské kasárny) čp. 222 na Pražském hradě. Kanceláře byly v prvním patře a depoty v přízemí. Opět následovalo stěhování, montování a číslování skříní a regálů²⁰. V této budově zůstala mapová sbírka až do konce války, kdy se o objekt přihlásili jeho majitelé.

V poválečném období se mapová sbírka stěhovala ještě dvakrát. Poprvé do prostorů bývalého dominikánského kláštera v Karmelitské a odtud v roce 1995 do nového archivního areálu na Chodovci. Zde mapy a plány získaly odpovídající množství ukládacích prostor.

17 V místnosti „Indexu“ byly uloženy listkové katalogy, elenchy a další evidenční pomůcky. NA, AR, 1935–1945, I/2b, kart. 35; NA, AR, 1918–1934, X/2 Budovy, kart. 140.

18 Kollmann, Josef: Archiv ministerstva vnitra v letech 1918–1945. Sborník archivních prací 45, 1995, s. 596.

19 NA, SMP, nezpr. Příloha č. 5.

20 NA, SMP, nezpr. Příloha č. 6.

Deník SMP

Celou genezi vzniku, formování a zpracování Sbírký map a plánů lze najít v archivní registratuře Národního archivu. Jedná se ovšem pouze o strohý úřednický přehled. Deník přináší i nové pohledy na úřední práci archiváře. Správce zde zaznamenává nejen svoji pracovní činnost, ale i své problémy, se kterými se musí potýkat při správě sbírky.

František Bednařík je autorem, až na jednu výjimku, všech zápisů v rukopisu. Deník začal psát od 10. června 1940 do 7. listopadu 1941, přičemž zápisy před tímto datem zpětně doplnil. Stejně tak nepřehlednými se jeví údaje v období jeho dovolených. Je to způsobeno snahou (v jednom případě pomocí svorky) doplnit vzniklé události po návratu podle časové posloupnosti. Samozřejmě to pro neznalého čtenáře budí dojem nekoordinovanosti. Deník nikdy nebyl myšlený jako slohové cvičení, proto se v něm nachází velice stručné záznamy, často bez větných spojení. Důležité bylo zapsat informace o tom, co, kdy, kde a komu bylo půjčeno. Poslední zápisy jsou ovlivněny nemocí Fr. Bednaříka a tak za měsíce listopad a prosinec najdeme pouze jeden zápis.

Na předposlední stránce deníku se nachází tabulka o výpůjčkách ze Sbírký map a plánů, ale jedná se jen o torzo. Kromě vlastnoručně připravených výpůjček do ní Fr. Bednařík zakomponoval i žádosti, které se nemohly stát za jeho působení v archivu (jedná se o mapy půjčené v roce 1934 a 1936).

Poslední a zároveň jediný záznam (31. 1. 1942), který je psán jinou rukou, patří Eduardu Kubalovi, který se stal jeho nástupcem. Ten pokračoval v inventarizování až do konce roku 1944, kdy odešel.

Ediční poznámky k deníku SMP

Pro publikování textu bylo použito nejnovějších edičních pravidel²¹. Při editování deníku, který je k dispozici v originále, se editor přiklonil k metodě transkripce podle současné spisovné češtiny případně němčiny, avšak s minimálními zásahy do textu.

Pro každý záznam byl použit samostatný řádek. Zápisy zachovávají strukturu původního textu. Stejně tak ponechal editor beze změny zpře-

---

21 Šťovíček, Ivan a kol.: Zásady vydávání novověkých pramenů z období 16. století do současnosti. Praha 2002.

házené záznamy, aby byl patrný písaruův postup při tvorbě zápisů. Auto-rovy přepisy, opravy a doplňky byly ponechány, aby ukázaly genezi dokumentu (závorky /text/). Stejně tak škrtnuté pasáže (<text>). Podtržený text editor publikuje graficky odlišným typem písma (tučné písmo). Vypuštěné části textu, v nichž nechal autor prostor pro doplnění (jména, číselného údaje), se označují třemi tečkami bez závorek.

Všechny odchylky a změny, které by změnilly údaje v textu, jsou uvedeny v poznámkách, a to i v případě, že se jednalo o text škrtnutý. Editor-ské doplňky přímo do textu, byly vyznačeny hranatými závorkami, kromě doplnění či vynechání písmen omezujících srozumitelnost textu. Tyto změny byly uvedeny bez jakékoli informace v poznámkovém aparátu.

Všechny zkratky a zkrácená slova byly rozvedeny, s výjimkou titulů (dr., ing., prof.) a všeobecně známých zkratk (č., inv. č., stol.). Interpunkce byla upravena podle současných pravidel, tak aby ovšem zachovávala smysl a větnou stavbu předlohy. Staré anachronismy byly nahrazeny současným tvaroslovím. Chybějící interpunkční znaménka byla doplněna. V textu existující otazníky a vykřičníky nejsou zásahem editora, ale jsou součástí původního textu a jako takové byly přepsány. Často používané středníky byly nahrazeny čárkami, případně tečkami. Číslovky byly ponechány jako v originálním textu. Vlastní jména a místní názvy v německém jazyce byly transkribovány podle současné pravopisné normy. Malá písmena na začátku názvů vlastních a zeměpisných děl byla opravena na velká.

Deník Sbírky map a plánů²²

Fol. 2r

1939ⁱ

4. října Přidělení (celkem 15) k Historickému ústavu²³, abychom pořídili soupis map v různých archivech.

22 Autorem je špkt. František Bednařík, archivář italské legie, italský legionář, 1920–1929 referent archivu italské legie v Památníku odboje v Praze, 1920–1939 voják z povolání, 11. 12. 1939–7. 6. 1941 vrchní aktuárský tajemník Archivu Ministerstva vnitra. NA, AR, 1935–1945, kart. 17.

23 Státní historický ústav vydavatelský v Praze dnes Historický ústav Akademie věd České republiky. Sídliil původně v Klementinu, ale 8. 7. 1940 byl přemístěn do nové budovy v Praze – Královské Vinohrady, Humboldtova 6 (nyní Budečská). NA, AR, 1935–1945, I/1a1, Archiv 1940, kart. 1.

6. října V 15 hod. schůzka všech v Historickém ústavu v Klementinu²⁴. Dr. František Roubík²⁵, šéf Historického ústavu nám dal instrukce o seznamu map a sekční šéf ve výslužbě dr. Zdeněk Wirth²⁶ o plánech. Přidělení k různým ústavům podle volby. Já si vybral Archiv ministerstva vnitra, Praha III., Valdštejnskáⁱⁱ 16²⁷. Začít se má 9. října.
17. říjnaⁱⁱⁱ Protože jsem onemocněl chřipkou, omluvil jsem se a nastupuji teprve dnes. Představen ministerskému radovi dr. Jaroslavu Prokšovi²⁸, řediteli archivu, dále dr. Václavu Husovi²⁹, správci sbírky map a plánů.
18. října Nastoupil v knihárně, ale hned přestěhován do „Indexu“³⁰, kde ředitelem Poustka³¹. Katalogizace se dělá na speciální lístky a podrobně, což jde pomalu. Jen mapy Čech, Moravy a Slezska přicházejí v úvahu.

-
- 24 Klementinum – bylo původně jezuity vystavěno jakožto kolej v Praze. Rozsáhlý komplex obsahoval učebny, knihovny sály, hospodářské budovy, prostory pro ubytování, budovy pro cla a samozřejmě kostely sv. Salvátora a sv. Klimenta. Dnes zde sídlí Národní knihovna.
- 25 František Roubík (31. 7. 1890 Jindřichův Hradec – 5. 5. 1974 Praha) historik a archivář, 1. 11. 1920 koncipista II. třídy, 4. 11. 1921 koncipista I. třídy, ministerský komisař, 1928 vrchní ministerský komisař, 1. 1. 1934 odborový rada, 1939–1945 referent ministerstva školství, 1939–1953 ředitel Historického ústavu, 1945–1948 přednosta odboru.
- 26 Zdeněk Wirth (11. 8. 1878 Libčany – 26. 2. 1961 Praha) historik dějin umění a zakladatel památkové péče, 1918–1938 přednosta oddělení památkové péče, přednosta odboru osvěty, 1938 penzionován, 1945 předseda Národní kulturní komise.
- 27 V Národním archivu jsou uloženy plány Archivu ministerstva vnitra nakreslené F. Roubíkem a A. Blaschkou v roce 1936. NA, SMP, inv. č. 2566. Pešák a Roubík také navrhli označení jednotlivých místností tabulkami: Hlavní budova má být označena písmenem A, malý domek B, horní hlavní krypta C, dolní hlavní krypta D a účetní krypta E. Následovat bude římské označení přízemí I, mezanin II a 1. poschodí III. Poslední bude arabské číslo dané místnosti. Číslovat se začne vždy levým směrem od vchodu. NA, AR, 1935–1945, I/2b skladiště a kanceláře, kart. 37. Příloha č. 4.
- 28 Jaroslav Prokeš (11. 1. 1895 Kněžnice – 30. 3. 1951 Praha) historik a archivář, 1. 4. 1919 koncipista státního archivu II. třídy, 1921 koncipista státního archivu I. třídy, 1924 státní archivář, 1929 odborový rada, 1934 – ředitel archivu, 11. 8. 1937 ministerský rada, 1940–1942 přednosta archivu.
- 29 Václav Husa (25. 6. 1906 Brandýs nad Labem – 6. 2. 1965 Praha) historik a archivář, 1934 koncipista archivní a knihovnické služby, 26. 4. 1937 ministerský komisař, 1. 5. 1940 vrchní ministerský komisař, 28. 10. 1944 odborový rada.
- 30 NA, AR, 1935–1945, I/2b Skladiště a kanceláře, kart. 37.
- 31 Václav Poustka (*19. 1. 1880 Slaník) archivář, 1. 1. 1920 kancelista, 1921 oficiál, 1. 7. 1924 kancelářský tajemník, 1. 3. 1930 vrchní kancelářský oficiál.

30. října Dr. Roubík oznámil, aby se nekatalogizovaly důlní mapy³², které již dříve zpracoval dr. Fiala³³.
- 23.–27. listopadu Nemocen.
- 7.–11. prosince Dovolená.
- 27.–30. prosince Práce v zimě je ztížena tím, že se netopí v místnosti. V depotu nelze pracovat pro zimu.

1940^{iv}

12. února^v Navrhl jsem, aby mapy byly přestěhovány do filiálky v bývalé Donucovací pracovně, IV., Loretánská 6³⁴. Ministerský rada přijal a bude uskutečněno, až bude tepleji.
13. února První badatel, inženýr, Sudetský Němec³⁵. Plány německých měst v 18. stol.
12. února^{vii} Jsem byl zvláštním rozkazem jmenován správcem Sbírký map a plánů³⁶. Žádal Zeměpisný ústav³⁷ o doplnění speciálků³⁸ (ministerský rada neposlal³⁹)^{viii}

-
- 32 Na základě rozhodnutí Státního ústavu fotoměřického provedl v roce 1939 (srpen–září) František Fiala (viz XII) v Archivu ministerstva vnitra soupis báňských map a památek. Byly mu postupně předkládány mapy ze SMP a poté všechny ostatní plány a mapy z montánního oddělení. Vyřizoval Husa. NA, AR, 1935–1945, I/7 D–F, kart. 66; NA, AR, 1935–1945, Deník 1939, čj. 3472/39, kn. 13.
- 33 František Fiala (14. 2. 1902–14. 12. 1983) vrchní komisař Státního ústavu fotoměřického, Klementinum jinak také Československý státní ústav pro soupis a zobrazení památek.
- 34 Donucovací pracovna – Původně Trauttmansdorffský palác, později donucovací pracovna a na konec studentská kolej, kterou si pronajalo Ministerstvo vnitra v roce 1939. Byl tam uložen Ruský historický zahraniční archiv, Ukrajinský historický kabinet, Tiskový archiv, sčítací operáty atd. NA, AR, 1935–1945, I/2a Budova Loreta, kart. 35. Příloha č. 3.
- 35 5. 2. 1940 žádá Guth plány městských architektů, čj. 418/40. NA, AR, 1935–1945, Podací deník, kn. 14.
- 36 12. 2. 1940 byl F. Bednařík ustanoven správcem SMP, čj. 522/40. NA, AR, 1935–1945, Podací deník, kn. 14; Sbirka map a plánů byla uložena v místnosti A/II/19 (staré označení 63) spolu s fondy Listiny finanční prokuratury (dnes Česká finanční prokuratura – listiny, NAD 877/1), Staré militare (NAD 23), Valdštejniana (NAD 189) a listiny z Archivu ministerstva vnitra ve Vídni. NA, AR, 1935–1945, I/2b Skladiště a kanceláře, kart. 37. Příloha č. 4.
- 37 Zeměpisný ústav – Vojenský zeměpisný ústav sídlil v Rooseveltově 23, čp. 620, Praha 6 – Bubeneč. Jeho činnost nejen ryze vojenské účely národní obrany, ale též i civilní potřeby nové republiky. Fungoval v letech 1918–2003, kdy byl zrušen.
- 38 Speciální mapy – Mapy vznikly odvozením z topografických sekcí III. vojenského mapování. 12. 2. 1940 věnoval Vojenský zeměpisný ústav archivu 2 mapy, čj. 510/40. NA, AR, 1935–1945, kn. 14.
- 39 Jaroslav Prokeš viz 47.

9. února Hledal mapy pro dr. Roubíka k fotografování do inženýrského časopisu⁴⁰.
14. února^{ix} Dal dělat 5000 lístků ke katalogizaci map u nás, formát ponechán, text^x málo pozměněn podle naší potřeby⁴¹.
16. února Končím katalogizaci pro Historický ústav a přejímám od dr. Husy archiv. Zapisuji nové mapy do přírůstkového seznamu⁴².
13. března Převzal staré mapy a plány z „malého domečku“⁴³ (za kanceláři vrchního rady dr. Dostála⁴⁴), které se mají katalogizovat.
19. března Prohlídka místností pro Sbíрку map a plánů. Nabízená „kuchyně“ odmítnuta. Bude uloženo v „kapli“⁴⁵.

Fol. 2v

22. března Velký pátek. Stěhuji se autem natřikrát. Složeno v „kapli“. Místnost nahoře je č. (45)^{xi}, později přezvaná 47/III^{xii}.
26. března Začali stavět skříň, ale zrušeno, neb jinou místnost dostanu. Nahoře místnost dosud neumyta.
28. března Místnost nahoře umyta a tedy si nahoře upravuji kancelář, stoly a mapy. Katalogizuji nezapsané, neb dole nemám místnost prázdnou.
10. dubna Dostal kancelářské potřeby vyžádané 3. dubna^{xiii}.
15. dubna Uklízím věci v kapli, kam stěhuji „sčítání lidu“⁴⁶.
19. dubna Přivezli balicí papír, též kartotéku na velké lístky.

40 Roubík, F.: Mapy silnic v Čechách. Jubilejní sborník Almanachu Spolku inženýrů, 1940, s. 233–238.

41 V depotu č. 107 Národního archivu je dodnes uložena kartotéka s těmito lístky. Příloha č. 7b. Přírůstkový seznam nebo také přírůstková kniha slouží k evidenci archiválií (převážně v muzejnictví). Je to prvotní forma evidence. Bednařík začal zapisovat mapy 19. 2. 1940.

42 Malý domek – Dvoupatrový dům (čp. 159/16) ve Valdštejnské ulici sousedící s Pálffyho palácem, kde sídlil Archiv min. vnitra. Spojen byl s hlavní budovou schodištěm. Byly zde menší místnosti, které sloužily jako kanceláře a skladiště. NA, AR, 1918–1934, X/2 Budovy, kart. 140. Příloha č. 4b.

44 Josef Dostál (20. 10. 1892 Rychnov nad Kněžnou – 22. 6. 1955) archivář, 1. 4. 1919 koncipista státního archivu II. třídy, 1921 koncipista státního archivu I. třídy, 1923 státní archivář, 1928 vrchní ministerský komisař, 1931 odborový rada, 1937 vrchní odborový rada, 1947 ministerský rada. Kancelář Dostála byla ve druhém poschodí malého domku (č. B III 2). NA, AR, 1935–1945, I/2b Skladiště a kanceláře, kart. 37. Příloha č. 2.

45 Plán budovy v Loretánské ulici. NA, SMP, nezpr. Příloha č. 5.

46 Sčítání lidu – fond Státní úřad statistický I., Sčítání obyvatelstva v roce 1930 (NAD 752/2) a Sčítání obyvatelstva v roce 1939 (NAD 833).

22. dubna Vybral si dr. Roubík 3 mapy k fotografování pro svůj článek (mapy č. 1703, 463 b–e)⁴⁷. Jel jsem s fotografem a vrátil mapy zpět na místo^{xiv}.
27. dubna Mapy v kapli naházeli na zem a do kuchyně, když stěhovali nábytek na chodbu. Jedná se o místnost I/30 pro Sbíрку map a plánů, ale stále [mi] dělají obtíže.
29. dubna Srovnali s Jágrem⁴⁸ mapy v kapli ke stěně.
30. dubna Odjel do Chocně, přijel 5. května. Zatím mi vyndali skříně z kaple, mapy zůstaly tam.
6. května Rada Babka z bývalého ZAMINI⁴⁹ dal rozkaz k vyprázdnění I/30. Dostal kartáč k čištění map.
7. května Čistím mapy připravené ke katalogizaci z malého domečku⁵⁰. Naše skladiště se již uklízí.
9. května Spravují se zámky u dveří a stolu.
10. května Převzal místnost I/30.
14. května Po svátcích se myje I/30.
15. května Přemistování skříní do I/30.
16. května Přenášení map.
17. května Sestavovali velký stůl.
20. května Začínáme rovnat mapy v skříní 1.
24. května Začínáme rovnat mapy v skříní 2.
28. května Dorovnána 2. skříň.
29. května Rovnám mapy ve velkých deskách sám.
3. června Malé mapy (knihy) rovnám ve skříní 4.
5. června Dokončil malé mapy.
6. června Uklízím rolované mapy, aby se mohla odstranit skříň 3 na své místo u skříně 1.
7. června Skříň 3 přetáhli a zjistili role v ní.
- Fol. 3r**
8. června Dělán seznam chybějících věcí.
10. června Přivezli mi ze ZAMINI spoustu map a knih (2 auta), rozloženy pod oknem. Píší tento deník.

47 Viz 59.

48 Josef Jágr (*17. 4. 1887 Kněžice) sochař, 1. 11. 1938–22. 10. 1945 zřízenec.

49 ZAMINI – vžitě zkratkové slovo s významem: Ministerstvo zahraničních věcí. Ministerstvo zahraničí bylo zrušeno na začátku protektorátu 14.–15. 3. 1939.

50 Viz 62.

14. května Žádal dr. Honl⁵¹ ze Zeměpisného ústavu mapu Hluboké z r. 1551^{xv} (č. 946)⁵² a Dobříšské lesy z XVI. stol. (č. 63)⁵³. Odkázán na později.
20. května Žádal pan ředitel Josef Strnad⁵⁴ pláňky svého domu v Praze III, č. 190 (č. 2386)⁵⁵. Odkázán [byl] na později⁵⁶.
21. května Žádal dr. Pecenka⁵⁷ mapky panství Kosmonosy a Čejetice u Mladé Boleslavi (č. 1478 a 1765)⁵⁸. Odkázán na později.
10. června Žádal dr. Malínský⁵⁹ mapu tvrzí v Čechách ze XVI. stol., která byla vystavena [na] výstavě dáreků presidenta Masaryka na Hradě⁶⁰. Odkázal [jsem jej] do hradního archivu^{xvi61}.
11. června Obsloužen pan Strnad v badatelně mapou č. 2386. Byl jsem na rozkaz ministerského rady s ním v Toskánu⁶² u ministerského rady Dvořáčka. Našel jsem v mapách od nich dva seznamy map.
12. června Se seznamy map v Toskánu. Vyměřovali regál ve skladišti. Dr. Franz⁶³ žádá předložení map (na doporučení ministerského

51 Ivan Honl (24. 1. 1898 Praha – 27. 2. 1984 Roztoky u Prahy) historický kartograf a geograf, vrchní ministerský komisař Vojenského zeměpisného ústavu.

52 NA, SMP, inv. č. 946. Prospekt jižních Čech od Pisku k Hluboké, 1540–1560.

71 NA, SMP, inv. č. 63. Mapa širšího okolí Dobříše, 1550–1650.

72 Josef Strnad, ředitel, vrchní tajemník zemského úřadu.

73 NA, SMP, inv. č. 2386. Grundris des Wagner. Hauses und Gartels, 1720.

74 V poznámce žádosti je uvedeno, že se zřetelem k přestěhování SMP a novému jejímu uspořádání a nepřítomnosti správce do 15. 5. 1940, je materiál nepřístupný. Poté bude přístupný v badatelně filiální budovy v Praze IV, Loretská 6. O všem bude ústně badatel vyrozuměn. NA, AR, 1935–1945, I/7 R-S, kart. 72.

75 Miloš Pecenka, ředitel ve výslužbě z Mladé Boleslavi navštívil archiv 21. 5. 1940. NA, AR, 1935–1945, Kniha návštěv Archivu ministerstva vnitra, kn. 28.

76 NA, SMP, inv. č. 1478. Mapa gruntu v Podhradí ležícího blízko Kosmonos, 1723; NA, SMP, inv. č. 1765. Spor o grundy mezi panstvím hrabat Hrzánů Kosmonosy a panstvím kláštera a piaristické koleje na pozemcích hrabat z Valdštejna, 1739.

77 ? Josef Malínský (*5. 10. 1886 Jičín).

78 Je tím myšlena zřejmě výstava k výroční 80. narozenin Tomáše Garrigua Masaryka v roce 1930 ve Vladislavském sále Pražského hradu.

79 Archiv Pražského hradu.

80 Toskánský palác – barokní palác na Hradčanském náměstí v majetku Ministerstva zahraničních věcí. V období Protektorátu (25. ledna 1941) převzalo budovu do správy Ministerstvo vnitra, včetně vnitřního zařízení. NA, AR, 1935–1945, I/2a Budova Toskánský palác, kart. 36.

81 Gerhard Franz.

- rady a přiveden dr. Hráským⁶⁴) – č. 567, 751, 1360, 1491, 1707, 1926, 769, 2910 a 1766⁶⁵. Vyhověno.
13. června V ministerstvu školství s dr. Šteidlerem⁶⁶, Martínkem⁶⁷ a Borovým⁶⁸ u vrchního^{xvii} rady Smetany⁶⁹. [Rozhodovalo se] o našem přidělení. Dr. Franz nepřišel. Zjišťoval scházející mapy, některé zjistil [a] u jiných zjistil špatné číslování⁷⁰.
14. června Dr. Franz byl zde a prohlédl si všechno, č. 1766 u mne v kanceláři (Sebregondi⁷¹ na plátně napjatý)⁷². Rezervovat na červenec č. 751, 1926 a 2910⁷³. Postavili mi regál, ale mokré dříví, takže [ho] musím nechat vyschnout.
15. června Dělán plán pro umístění map v regálu.
- 17.–18. června Prozatímně uklidil všechny velké desky a role do regálu.
19. června Uklízím knihy (přivezené z Toskánu, ale mně nepatřící) ze stolu do rohu u pravého okna. Dostal plány přestavby

- 82 Josef Hráský (31. 12. 1905–20. 10. 1981) 1931 koncipista, 9.7.1937 vrchní komisař archivní a knihovní služby, vedoucí konzervace, 1942 odborový rada.
- 83 NA, SMP, inv. č. 567. Abriess der heil. Dreyfaltigkeit Kirche in Podskall mit einem Grundries und Facade Abriess der St. Clementis Kirche bey Neuen Muehlen mit einem Grundries und einer Facade, 1790; NA, inv. č. SMP, 751; Bývalá jezuitská kolej v Klementinu v Praze, [1780–1820]; NA, SMP, inv. č. 1360. Klementinum na Starém Městě v Praze, 1851; NA, SMP, inv. č. 1491. Plánky Klementina v Praze na Starém Městě, 1783; NA, SMP, inv. č. 1707. Grundplan zu ebener Erde des neu zu errichtenden Pat. Pat. Piaristen convicts, 1804; NA, SMP, inv. č. 1926. Plánky pro stavbu jezuitské koleje v Jičíně, 1660–1669; NA, SMP, inv. č. 769. Klášter Voršilek na Novém Městě v Praze, 1750–1850; NA, SMP, 2910. Klementinum v Praze, 17. stol.; NA, SMP, 1766. Náčrt upravovacího plánu Jičina od Nicola Sebregondiho z roku 1633 (1934).
- 84 Škpt. František Šteidler (*12. 12. 1887 Pacov) 1.9.1926 správce archivu legií v Památníku odboje, 1929 přednosta oddělení Památníku osvobození, 1.9.1939–30.3.1941 vrchní odborový rada. NA, AR, 1935–1945, I/1c1 Š–T, kart. 27.
- 85 Škpt. František Martínek (*25. 9. 1887 Liberec) 11. 12. 1939–1942 vrchní aktuárský tajemník.
- 86 Vlastimil Borový (*23. 2. 1897 Praha), 10. 4. 1940–1. 11. 1942 vrchní aktuárský tajemník.
- 69 ? Dr. Ing. Josef Smetana, odborový rada Ministerstva financí.
- 70 13. 6. 1940 navštívil G. Franz badatelnu archivu. NA, AR, 1935–1945, Kniha návštěv Archivu ministerstva vnitra, kn. 28.
- 89 Niccolò Sebregondi, italský architekt ve službách Albrechta z Valdštejna. Působil v Jičíně, kde vytvořil urbanistický projekt přestavby města. Provedl stavbu Valdštejnské loggie a jezuitské koleje.
- 72 Viz 83.
- 73 14. 6. 1940 G. Franz navštívil badatelnu a požádal o mapy, čj. 3761/40. NA, AR, 1935–1945, kn. 14; NA, AR, 1935–1945, Kniha návštěv Archivu ministerstva vnitra, kn. 28.

- Černínského paláce⁷⁴ (dr. Čejchan⁷⁵ poslal). Patří Borovému-^{xviii}, Pan Unger⁷⁶ si odměřoval elektrické hodiny v depotu^{xix}.
22. června Dostal skříně do skladiště (č. 5 a 6 nazvány). Nahoru staré křeslo. Přerovnal ve skladišti knihy se stěny mezi prostředním a pravým oknem, aby bylo místo na 6. skříň.
24. června Rovnal knihy do skříně 6.
25. června Odrovnal knihy, postavil skříň 5 a srovnal ji.
- Fol. 3v**
26. června Přerovnal „velké desky“ v regále podle čísel. Dva páni na prohlídce, není-li něco závadného vzhledem k bývalému státu. Dr. Kubiček⁷⁷, vrchní rada z ministerstva sociální péče, hledal podle Roubíkova článku ve Zprávách archivu ministerstva vnitra VI.⁷⁸, mapy č. 1201, 1481 a 113, které předloženy⁷⁹; kromě toho žádal prospekty Karlštejnu (č. 1671 a, b), jež však chybí⁸⁰.
27. června–2. července Dělá se přehled uložení map na kartonky do zvláštního seznamu. Dr. Schieche⁸¹ prohlížel knihy uložené z Černínu a Toskánu ve skladišti – spokojen.
28. června Dr. Swientek⁸² prohlížel kancelář a skladiště.
29. června Dostal jeden větší a jeden menší stojan na kartotéky (z Valdštejnského paláce).
2. července Prohlížel pan ministerský rada skladiště.

74 Černínský palác – sídlo Ministerstva zahraničních věcí, během II. světové války sídlo Úřadu říšského protektora.

75 Václav Čejchan (13. 3. 1904 Praha – 23. 4. 1973) archivář, 1. 7. 1928–31. 8. 1923 pomocná síla vědecká, 1. 1. 1929 kancelářský čekatel, 1938 vrchní ministerský komisař, 1942 odborový rada, 1946 vedoucí oddělení, 1947 vedoucí spisové komise.

76 Unger – jedná se zřejmě o technického pracovníka.

77 Alois Kubiček (*27. 5. 1887 Týniště nad Orlicí) vrchní odborový rada Ministerstva sociální péče a ministerstva veřejných prací.

78 Sborník Archivu ministerstva vnitra, sv. 6, Praha 1933.

79 NA, SMP, inv. č. 1201. Übersicht der gerichtlich-politischen Einteilung des Kronlandes Böhmen im Jahre 1854; NA, SMP, inv. č. 1481. Mapa východních Čech a Kladska, 1633; NA, SMP, inv. č. 113. Plan der kais. König. böhm. Tafelherrschaft Karlstein, 1845; 27. 6. 1940 Kubiček žádá o plány, čj. 4289/40. NA, AR, 1935–1945, Podací deník, kn. 14.

80 NA, SMP, inv. č. 1671. Prospekty chybí. Pod uvedeným inventurním číslem je v současné době jiný objekt.

81 Emil Schieche (*10. 11. 1901 Wien) archivář, 3. 2. 1925–30. 4. 1930 pomocná vědecká síla, pracovník Úřadu říšského protektora.

82 Horst Oskar Swientek (4. 7. 1908 Rasenberg, Vratislav – 28. 3. 1967 Dortmund), archivář, 1. 9. 1942–11. 5. 1945 archivní rada, pověřen vedením archivu.

3. července Vyměnil černý stůl za žlutý. Dostal žlutý šatník. Přišlo 4000 velkých kartotečních lístků. Poslal dolů 8 kusů omylem přivezených archiválií. Předal zastupujícímu vrchnímu tajemníku Kubalovi⁸³.
4. července Zpracovávají se knihy uložené v skladišti SMP. Žádám o 300 listů tištěných v tiskárně ministerstva vnitra pro nový inventář⁸⁴.
5. července Dostal 3 balíky a 7 rolí map z Toskánu (uloženo zatím R 10 a na skříni 3). Návštěva pana ministra⁸⁵, též ve skladišti SMP.
6. července Odchází vrchní tajemník Bednařík na dovolenou, zastupuje vrchní tajemník Kubala⁸⁶.
25. července Přerušil jsem dovolenou, kterou jsem měl mít do 28. tohoto měsíce, a nastoupil službu. Podle sdělení E. Kubaly:
8. července Pan měřický rada Hájek chtěl vidět mapy z doby josefínské, ale ani jedna nenalezena.
15. července Svazek map od dr. Husy (č. inv. 2775^{xx} – 2804) – proč? viz 13. září!^{xxi}
17. července Přišel zástupce německé archivní komise⁸⁷ dr. Kuntschik⁸⁸ a předloženy mu přírůstkové katalogy, aby vyhledával mapy pro mapovou rozlukou.
18. července Došel balík s tiskopisy pro nový přírůstkový seznam.
25. července Dr. Husovi poslal plány (8) chemického ústavu české univerzity v Praze (č. 2501)⁸⁹ a hledal plány dolů Adamova a Rudolfova u Českých Budějovic, ale bezvýsledně. První pro zemský úřad, druhé pro Baurata?
26. července Představen dr. Kuntschikovi.
30. července Hledal plány botanického, fyzikálního a chemického ústavu české univerzity na Slupi. Dohodl s panem Tesařem ze Zemského úřadu, že sem někdo přijde si je prohlédnout.

83 Škpt. Eduard Kubala (*29. 5. 1892 Stará Bělá u Moravské Ostravy) 1. 4. 1939–4. 5. 1945 vrchní aktuárský tajemník, přednosta vojenského archivu.

84 Inventář map a plánů Archivu ministerstva vnitra sv. III. NA, SMP, inventáře.

85 Gmjř. čet. Josef Ježek (2. 9. 1884 Žamberk – 1969 Praha) politik, ministr vnitra v protektorátní vládě Aloise Eliáše.

86 NA, AR, 1935–1945, I/1c1 – 1940/I., kart. 14.

87 Německá archivní komise připravovala rozlukou archivního materiálu mezi českou a německou stranou.

88 Kuntschik

89 NA, SMP, inv. č. 2501. Chemický ústav v Praze, 19. stol.

31. července Zapisuji nové přírůstky 2986 – ...⁹⁰
Telefonoval inž. Tesař ze Zemského úřadu o plány českého ústavu fyzikálního, chemického a botanického. Pozval k vybrání. Poslal dr. Husovi k vazbě listy na přírůstkový seznam.

Fol. 4r

1. srpna Inž. Tesař přišel a vyhledal z různých plánů pouze plán českého fyzikálního ústavu (2529)⁹¹, jež ihned na revers půjčil; zítra [ho] musí mít úřad říšského protektora. Spis o tom hned vyřídil a s reverzem poslal dolů.
5. srpna Asistent Hála od Krajského soudu civilního na Ovocném trhu⁹² (pozemkové knihy) hledá mapy předané 8. března dole v archivu. Zjištěno, že jsou ve skladišti rady dr. Letošníka⁹³, a odkázán, až tento přijde po 15. 8.
- 7.–18. srpna Dovolená (II. část); zastupuje vrchní tajemník Kubala.
19. srpna Nástup služby. Nic nového nehlášeno. Dostal jsem dekret o převedení do ministerstva vnitra (archivu)⁹⁴.
21. srpna Dostal svázaný přírůstkový seznam (III. díl) z naší knihárny. Zapisuji přírůstky.
24. srpna Vrchní rada Kubíček z ministerstva veřejných prací žádá prospekt Karlštejna (již 26. června), č. 1671 a/b⁹⁵ – není, neb chybí, odkázal na dr. Roubíka.
26. srpna Dr. Husa sháněl malby barokních oltářů od La(či o)chmana⁹⁶. Nejsou.
29. srpna Dr. Husa prohlížel mapy (č. 935 a 1256). Zjistil dotazem u dr. Honla, že z žádaných na dr. Kuchařovi⁹⁷ příloh českých textů k Monumentům geographicam vyšel pouze II. a III. (Cri-

90 NA, SMP, Inventář č. 2.

91 NA, SMP, inv. č. 2529. Projekt na stavbu Fyzikálního ústavu c. k. české univerzity v Praze, 1899.

92 Krajský civilní soud, Ovocný trh 14, nyní sídlo Obvodního soudu pro Prahu I a 7.

93 Václav Letošník (1. 2. 1891 Habřina u Jaroměře – 8. 6. 1955) 1. 1. 1920 koncipista státního archivu, 29. 6. 1923 státní archivář, 2. 12. 1926 vrchní ministerský komisař, 10. 1. 1931 odborový rada, 28. 10. 1938 vrchní odborový rada, 6. 11. 1947 přednosta archivu, 1. 10. 1948 ministerský rada, 1. 10. 1954–8. 6. 1955 vedoucí oddělení.

94 Dekret 65883/40 odd. IV-6.

95 Viz 98.

96 Jan Adam Lochman (22. 12. 1760 Písek – 27. 4. 1834 Písek) malíř.

97 Karel Kuchař (1906–1975) kartograf a geograf.

- ginger⁹⁸ a Aretin⁹⁹) a IV. a V., ač vysázeny a citovány, vytištěny nebyly¹⁰⁰. Dr. Honl chce poslat dolů k nahlédnutí mapy Dietzlerovy¹⁰¹. Dr. Husa chce nahlédnout Aretina (č. 702)¹⁰², až Kuchař vrátí. Dělán soupis nezvěstných map a plánů.
30. srpna Dr. Husa telefonicky mluvil s dr. Kuchařem. Dá nám 1 výtisk Monument¹⁰³, vrátí mapy a chce pro dr. Šalamouna starý tok Berounky u Řevnic. Zjistil, že patří Zbraslavi, a je tu jen mapa okresu Zbraslavského, jinak nic.
2. září Začíná se katalogizování přírůstků.
5. září Dr. Franz přišel s povolením ředitelství k fotografování. Kromě rezervovaných plánů předloženy ještě č. 1556, 1631, 1632, 1668. Z nich vybral a fotografoval vlastní Leicou¹⁰⁴ na dvoře za mého dozoru č. 751/a, 1556, 1632/16, 1632/17, 1632/22, 2910/a, 2910/c a 2910/d. Pak vše zase uloženo. Autorský výtisk slíbil knihovně, bude-li v časopise, bude-li vydána kniha, taky se pokusí, ač má mnoho archivů podělit. Ihned napsal připomínku ředitelství archivu, ale neposlal, neb dr. Franz telefonoval, že chce fotografovat zítra plán 769a.
- Fol. 4v**
6. září Dr. Franz nepřišel. Katalogizace.
7. září Dr. Franz předloženy různé plány. K fotografování v depotu vybral 578¹⁰⁵ a 769/b. Fotografoval v místnosti¹⁰⁶.
9. září Katalogizace. Začíná se kurz němčiny (já XIII. oddělení v pondělí a ve čtvrtek 15–17 ve Škole moderních jazyků, Praha II., Národní třída¹⁰⁷).

98 Johannes C. Criginger (1521 Jáchymov – 27. 12. 1571 Marienberg) luteránský kněz, autor mapy Čech.

99 Petr Aretin z Ehrenfeldu (1570 Uherský Brod – 1640) kartograf, autor mapy Čech.

100 Monumenta cartographica Bohemiae. ed. V. Švambersa, B. Šalamon, K. Kuchař, Geografický ústav Karlovy university, 1938.

101 Jan Josef Dietzler (†1744) malíř.

102 NA, SMP, inv. č. 702. Regni Bohemiae nova et exacta descriptio, 1619.

103 Archiv je 15. 6. 1940 koupil za 360 K (č.j. 3796/40). NA, SMP, inventář č. II.

104 Německá optická společnost vyrábějící fotoaparáty.

105 NA, SMP, inv. č. 578. Podélný řez teplické silnice, 1805; NA, SMP, 769. Viz XXXVIII.

106 Čj. 7261/40. NA, AR, 1935–1945, Podací deník, kn. 15.

107 Škola moderních jazyků jinak také Ústav moderních řečí, dnes Jazyková škola s právem státní jazykové zkoušky hl. města Prahy, Národní 20, Praha I. NA, AR, 1935–1945, I/1c1 – 1940/II, kart. 14.

11. září Dr. Blascha¹⁰⁸ hledal mapy okolí židovských obydlí inv. č. 1077–1174¹⁰⁹.
13. září Mapy, které poslal dr. Husa 15. 7. 1940, jsou již katalogizovány a uloženy¹¹⁰.
16. září. Zakládali vytahané mapy. Kurz němč. III.
17. září Vyhledal a poslal mapy pro dr. Blaschka (10 kusů). Začal rovnat mapy z Černínu do skříně 5 a 6.
18. září Vráceno 5 map včera poslaných a potvrzení na 5 pro Blaschka. Vyhledáno a posláno 11 map pro dr. Honla¹¹¹. Pokračují v rovnání map skříní 5 a 6.
19. září Vráceno 5 map půjčených pro Blaschka¹¹². Rovnání skříní 5 a 6.
20. září Vrátil stvrzenku na Blaschovy mapy Vackovi¹¹³.
21. září Dr. Šteidler¹¹⁴ – přijal mapy půjčené pro Honla.
27. září Přijal Situations Plan der Kaiserlicher Hauptstadt Prag 1849 od .... ? Stále ještě pokračuji v rovnání map z Toskánu.
5. října Skončil seznam skladu map z Toskánu, opisuje špkt. Borový.
8. října Dokončil novou úpravu přehledných seznamů a zkontroloval seznam map složených z Toskánu.
12. října Telefonoval dr. Kuchařovi a urgoval vypůjčené mapy; slíbil v úterý přinést.
14. října Dr. Kuchař vrátil Sticha (č. 883¹¹⁵) a hledal tok Berounky a Vltavy.

108 Anton Blaschka (9. 10. 1892 Horní Brusnice – 30. 7. 1970) 1. 1. 1923 elév, 1. 1. 1924 aktuárský elév, 1928 aktuárský tajemník, 1. 1. 1931 koncipista archivní a knihovni služby, 17. 11. 1933 komisař archivní a knihovni služby, 4. 2. 1937 vrchní komisař archivní a knihovni služby, 1940 sekční rada, 21. 2. 1942–9. 5. 1945 zemský vrchní archivní rada, ředitel Archivu země české.

109 NA, SMP, inv. č. 1077–1174. Plánky židovských obydlí, 1727.

110 Jedná se o mapy NA, SMP, inv. č. 2775, 2776, 2780, 2792, 2793, 2795, 2799. Plány na stavbu pražské hvězdárny, 1810–1823. Viz záznam 15. července 1940.

111 19. 9. 1940 připravil Bednařík k nahlédnutí veškeré mapy Dietzlerovy a veškeré exempláře Kreibichových map Plzeňského a Táborského kraje. Poslal celkem 11 ks. NA, AR, 1935–1945, I/7 CH–K, kart. 68; Čj. 7581/40. NA, AR, 1935–1945, Podací deník, kn. 15.

112 Mapy byly půjčené a ofotografované pro prof. Bruno Schiera z Lipska, Čj. 7606/40. NA, AR, 1935–1945, Podací deník, kn. 15.

113 Mjr. Otokar Vacek (*5. 6. 1897 Postupim) 3. 7. 1939–1942 vrchní aktuárský tajemník. NA, AR, 1935–1945, I/1c1 U–V, kart. 28.

114 Viz 38.

115 NA, SMP, inv. č. 883. Aigentliche Beschaffenheit der Graenzen des Koenigreichs Bohaimb in denen zehenn Quartiren ..., 1676.

16. října. Na regálu dole dali 14 latěk mezi prkna. Ředitel Reálky ve výslužbě Antonín Bukovský¹¹⁶ hledal katastrální mapy Pelc, Tyrolka, Holešovičky. Nejsou. Z archivu došly generálky (2x15) protektorátu (1659/P-40)¹¹⁷. Katalogizace.
19. října Telefonoval König¹¹⁸ o mapy č. 1682¹¹⁹.
21. října Plány archivu ve Valdštejnské ulici č. 1682 poslány Königovi.
30. října Přivezli Valdštejnské mapy vyřaděné od krajského civilního soudu (převzali 8. 3. 1940) a to železniční, k deskám a pozemkové. Uloženy v depotu¹²⁰. Električka zavedena do depotu.
2. listopadu Dostal seznamy k mapám z 30. října. Katalogizace starých map.
4. listopadu U nás se netopí, sedím na č. 42 (Kubalův stůl). Srovnal železniční mapy do R 24, 27, 30 a založil nově zapsané.
5. listopadu Dr. Husa poslal několik starých nalepených plánů a jeden útržek. Rovnal v depotu mapy k zemským deskám.
8. listopadu Dorovnal mapy desk zemských a srovnal pozemkové v regálu.
- Fol. 5r**
9. listopadu Dostal od dr. Husy seznam map z Technického muzea (k č. arch. 2636/37) k č. inv. 2567–2744¹²¹. Katalogizace starých map nezapsaných.
21. listopadu Dostal spis č. 9961/40¹²², že přijde zástupce hydrologie a hydrotechniky ing. J. Rón¹²³, studuje plány o dějinách vodních oborů ... Nepřišel.

116 Antonín Bukovský (*22. 5. 1865 Praha) ředitel reálného gymnázia v Praze.

117 16. 10. 1940 poslal Vojenský zeměpisný ústav celkem 10 ks map Protektorátu 1:200 000. Z toho dvě mapy byly uloženy do SMP (Bednařík), 8 map bylo sestaveno a podlepeno (Vacek) z nich se 1 odevzdala řediteli (Prokeš) a 7 do oddělení pro opatřování rodových dokladů (König). NA, AR, 1935–1945, 1/4a5 Přejímání arch., kart. 50. V SMP uloženy mapy pod inv. č. 3000. Generální mapa Protektorátu Čech a Moravy, 1937–1940. Později pod inv. č. mapy nahrazeny jinými – Plány budovy Ministerstva zemědělství a lesnictví v Praze, [1. pol. 40. let 20. st.].

118 Jan König (4. 6. 1901 Beroun – 30. 1. 1972) 20. 12. 1938 vrchní kancelářský oficiál, 9. 4. 1942 kancelářský správce.

119 NA, SMP, inv. č. 1682. Plány budovy Archivu ministerstva vnitra na Malé Straně ve Valdštejnské ulici čp. 16 – bývalý Pálffyho palác, 1881–1933.

120 Čj. 8947/40 a 9288/40. NA, AR, 1935–1945, Podací deník, kn. 15.

121 10. 11. 1937 převzal dr. Husa mapy a plány z Technického muzea a zapsal pod inv. č. 2567–2744 (čj. 2636/37). NA, AR, 1935–1945, Podací deník, kn. 11.

122 16. 11. 1940 žádá I. Honl o povolení ke studiu, čj. 9961/40. NA, AR, 1935–1945, Podací deník, kn. 15.

123 Josef Rón (*9. 2. 1892 Vysoké nad Jizerou).

28. listopadu Odevzdal dr. Šteidler 3 atlasy (2 anglicky a 1 francouzsky) z Černínu.
- Od 1. prosince Staré, nezapsané plány – zvláštní stavební ředitelství silnic v Plzni, katalogizace a rovnání – příšerně zaprášené.
9. prosince Zámečník (Ptáček z III. Tržiště¹²⁴) spravuje zámky u stolů a skříní.
10. prosince Našel plány č. 751 (jeden kus) a 765¹²⁵, jež pokládány za ztracené.
14. prosince Redaktor Pecháčkov¹²⁶ půjčeno permanentně č. 1737 a 3000/I¹²⁷.
16. prosince Zámečník Ptáček přinesl klíče a spravil zámky (5 klíčů). Hledali plány Dientzenhofrovy¹²⁸ pro badatelku na zítřek. Inž. Reisenfahn hledal důlní mapy Rudolfstadt¹²⁹ a Adamstadt¹³⁰ u Českých Budějovic. Hledáno v kartotéce, ale nic nenalezeno. Plán č. 925 předložen, ale zjištěno, že to je Elias Zech, ale u Jáchymova.
17. prosince Přišla badatelka Anna Gnirs ze Slackenwerth (Ostrov u Karlových Varů)¹³¹ na doporučení ministerského rady, studuje barok (Dienzenhofer). Předloženy 1738 a 2775–2804 a prohledáno za 2 hod. mnoho lístků¹³². K rezervování na 10. 1. 1941 1738, 642, 592, 1327 a 1927. Pro dr. Matouše¹³³ již včera hledal d'Elvert¹³⁴ o moravských mapách z r. 1575, hlavně o Zin-

124 Firma František Ptáček, zámečnictví, Praha III., Malostranská 6. NA, AR, 1935–1945, I/2a Budova Jiřské kasárna, kart. 37.

125 NA, SMP, inv. č. 751. Viz 83; NA, SMP, inv. č. 765. Praga Bohemiae metropolis accuratissime expressa. 1562, 1904.

126 Josef Pecháček (*28. 3. 1894 Čermná u Žamberka) redaktor Českého Slova, vrchní redaktor Zpravodajského odboru MZV, I. 10. 1939–1942, vrchní redaktor Ministerstva vnitra, vrchní ministerský komisař.

127 NA, SMP, inv. č. 1737. Plán návrhu hranic Československa z roku 1919; NA, SMP, inv. č. 3000/I. Viz 135.

128 Kilián Ignác Dienzenhofer (1. 9. 1689 Praha – 12. 12. 1751 Praha) architekt a stavitel.

129 Rudolfov u Českých Budějovic, okres České Budějovice.

130 Adamov u Českých Budějovic, okres České Budějovice.

131 Anna Gnirs (10. 4. 1918 Chomutov – 20. 3. 1998 Königswinter, Německo) německá historička dějin umění a dcera historika Dr. Antona Gnirse (18. 1. 1873 Žatec – 10. 12. 1933 Loket).

132 16. 12. 1940 žádá A. Gnirs předložení map, čj. 12052/40. NA, AR, 1935–1945, Podací deník, kn. 15.

133 Bohuslav Matouš (13. 7. 1899 Liberec – 8. 3. 1976) archivář, úředník MZV, 15. 2. 1922 pomocná síla vědecká, 25. 4. 1939–5. 5. 1945 vrchní ministerský komisař.

134 Christian d'Elvert (11. 4. 1803 Brno – 23. 1. 1896 Brno) moravsko-německý liberální politik a historik.

- conius z Velevova ... Nic však nenašel. Vacek uložen zatím v etažéru.
18. prosince Poslal připomínku o potvrzení vráceného Sticha (883) od dr. Kuchaře¹³⁵. Katalogizace starých map už po č. 3034, v to.

1941

- 2.-7. ledna** Výroční zpráva za 1940. Katalogisace
10. ledna Připraveny plány pro pí. Gnirs. **Nepřišla!** Hledány plány kostela Betlém v Kuksu; nenašel.
11. ledna Našel plány č. 642¹³⁶ a 2388/4¹³⁷, jež za ztracené pokládány.
13. ledna Dostal 4 velké kotouče neprůsvitné lepenky a 2 houby – od vrchního tajemníka Vacka.
15. ledna Vypůjčil z knihovny archivu ministerstva vnitřní Schneider: Über die Entwicklung des Kartenbilder von Böhmen (č. II. – 406)¹³⁸ a Petřík: Mapa Čech (II – 4023)¹³⁹.
16. ledna Dostal 4 kola průsvitné lepenky od Vacka.
22. ledna Spravování stolu. Inž. ? z ministerstva železnic hledá železniční mapu stanice Rynholec u Pelhřimova¹⁴⁰, nenašli, ale přijde prý ještě. Z archivu dostal desky na mapy od dr. Letošníka. 30 kusů.
- Fol. 5v**
29. ledna Kancelista dr. Mácha, z ministerstva zemědělství telefonoval, zda je mapa obce Kunice v okrese Říčany¹⁴¹. Přijde zítra.
31. ledna Přestěhoval jsem se do místnosti 42 (Kubala), aby se ušetřilo topení.
- 11. února** Zjišťoval pro Vacka obec Louka u Znojma¹⁴².

135 20. 12. 1940 vrátil K. Kuchař mapu celních hranic č. 883, čj. 12174/40. NA, AR, 1935–1945, Podací deník, kn. 15.

136 NA, SMP, inv. č. 642. Situations-Plan des k.k. Kammeralherrschaft Schlackenwerther Ziergarten nach aller seinen Theilen samt Anzeige deren die ehemalige und nochgegenwaertig Wasserkuenste betreibende Roehrenzuege, 1799.

137 NA, SMP, inv. č. 2388/4. Plánek kláštera karmelitánů u sv. Havla v Praze, 1739.

138 Schneider, Karl: Über die Entwicklung des Kartenbilder von Böhmen, Calvesche Hof und Universitäts Buchhandlung, Prag 1907, 49 s.

139 Petřík, J.: Mapa Čech. Praha 1916, 7 s., Z: Technický obzor, 1916.

140 Jedná se buď o Rynholec, okres Rakovník nebo o zkomolení názvu obce Rynárec, okres Pelhřimov.

141 Kunice, okres Praha-východ.

142 Louka u Znojma, okres Znojmo.

12. února Dr. Husa hledal a vypůjčil některé mapy. Vyřídil spis 9961/40 o inž. Rónovi, jenž nepřišel, aby **ad acta**.
- únor–březen Zapisování map plzeňských silnic – plzeňského stavebního ředitelství.
12. března Dr. Žáčkovi¹⁴³ půjčil mapu 2946/6¹⁴⁴.
14. března Podle včerejší telefonické rozmluvy přišel inž. Poneš¹⁴⁵ z ministerstva veřejných prací hledat plán slupských pozemků (č. 2460¹⁴⁶ a 3112¹⁴⁷), vypůjčil si č. 2460.
- Březen Dr. Husa [se] vrátil.
28. března Telefonoval dr. Kazbunda¹⁴⁸, že přijde badatel silničních map.
29. března Přišel pan prof. Jaroslav Mencl¹⁴⁹ z Jičína a bádá v silničních mapách Jičinska¹⁵⁰. Předloženy mu mapy 2235–48¹⁵¹, z nich zvláště mapu 2235 pro historickou topografii Jičína.
31. března Přestěhoval zase do místnosti 47. **Dr. Šteidler** dostal dnešním dnem penzijní dekret. Dr. Šteidler odchází do penze¹⁵². Telefonoval König, že urgoval inž. Rón žádost, aby sem mohl chodit, viz 2. listopadu 1940 a 12. února 1941, omyl dr. Husy. Oznamil, aby přišel kdykoliv. Poslal notu o inž. Ponešovi do archivu.
5. dubna Poslal na opravu knihaři barevný pohled na Prahu.

-
- 143 Václav Žáček (20. 9. 1905 Bořetice u Pelhřimova – 21. 3. 1986) 1. 7. 1931 aktuárský elév, 1. 7. 1933 koncipista archivní a knihovni služby, 20. 7. 1935 ministerský komisař, 1. 8. 1938 vrchní ministerský komisař, 1. 2. 1946–28. 2. 1949 odborový rada. NA, AR, 1935–1945, I/1c1 W–Ž, kart. 29.
- 144 NA, SMP, inv. č. 2946/6. Uibersichts=Karte der Catastral Gemeinden des Königreiches Boehmen, 1847.
- 145 Alexander Poneš (27. 1. 1889 Plzeň).
- 146 NA, SMP, inv. č. 2460. General-Dispositionsplan der Hochschulbauten auf den s. Sluper-Gründen in Prag, 1897.
- 147 NA, SMP, inv. č. 3112. Mapa politického okresu Kladno. Původně pod tímto číslem byl plán: Die Slupper-Gründe in Prag, 1897, který byl přesunut pod inv. č. 2460 (Viz CIX).
- 148 Karel Kazbunda (24. 1. 1888 Jičín – 7. 6. 1982) archivář, 25. 4. 1939–1945 vrchní odborový rada.
- 149 Jaroslav Mencl (14. 4. 1893 Sobotka – 24. 10. 1971 Nová Ves u Branžeže) pedagog a historik.
- 150 3. 4. 1940 J. Mencl žádá silniční mapy Jičinska, čj. 4021/41. NA, AR, 1935–1945, Podací deník, kn. 16.
- 151 NA, SMP, inv. č. 2235–2248. Plány silnic, 1793–1823.
- 152 NA, AR, 1935–1945, I/1c1 Š–T, kart. 27.

7. dubna 1) vrátil dolů spis „Morper“¹⁵³, I/3, jehož už nepotřebuji, neb pí. Gniers nepřišla, 2) vyžádal spisy 2636/37 (Technického muzea)¹⁵⁴ a 4679/36 MŠANO¹⁵⁵, v nichž asi seznamy plánů silnic.
8. dubna Dodáno, co jsem včera žádal.
9. dubna Telefonoval Vacek, že přijde inž. z ministerstva železnic. Přišel inž. Desort¹⁵⁶ a chtěl mapu nádraží Vyšehrad¹⁵⁷. ??? vyřazené civilním krajským soudem, vložka 145. Poznámky a odešel. Zápis poslal.
- 10.–14. dubna Pořízen **kartoteční seznam všech silnic** v Čechách podle jmen a čísel.
- 15.–16. dubna Pořízen kartoteční seznam **map železničních** od krajského soudu civilního v Praze pro lepší orientaci, než bude možno katalogizovati. Prof. Bartůškovi hledány mapy italské fronty [z] roku 1916.
21. dubna Dostal podlepený barevný pohled na Prahu poslaný knihaři k správě 5. dubna. Dokončen **seznam map zemských** desk od krajského soudu v Praze.
22. dubna Pokračuji v soupise map statků ústavu šlechticů (č. inv. 3125–...) ¹⁵⁸.
29. dubna Úředně vyslán do výstavy Deutsche Grösse v Národním muzeu¹⁵⁹.

Fol. 6r

2. května

Nastoupil p. Ota Vondrouš, PhC.¹⁶⁰, aby dělal seznam map zemí Koruny české pro Historický ústav. Dr. Roubík telefonoval v úterý. Usazen v mé kanceláři a dány mu pomůcky a pokyny.

153 Jan Josef Morper, kurátor muzea v Bamberku a správce muzejních sbírek Heeresmusea Prag (od roku 1940). V letech 1924–1929 studoval v Archivu ministerstva vnitra plány Valdštejnského paláce a Klementina. NA, AR, 1918–1934, I/3, kart. 38.

154 Viz 9. listopadu 1940.

155 MŠANO – Ministerstvo školství a národní osvěty.

156 Miloslav Dezort (9. 4. 1910 Bušovice) zaměstnanec státních drah a min. železnic.

157 11. 4. 1941 žádá M. Desort plán želez. stanice Vyšehrad, čj. 4865/41. NA, AR, 1935–1945, Podací deník, kn. 16.

158 NA, SMP, inv. č. 3125–3156. Mapy a plány statků Ústavu šlechticů, 1779–1781.

159 Výstava Deutsche Gröse byla v Národním muzeu zahájena 15. března 1941.

160 Otta Ondrouš. Titul PhC. – latinsky philosophiae candidatus, kandidát filozofie, titul posluchačů Filozofické fakulty po první státnici.

16. května Dr. Zechel¹⁶¹ z archivu přišel hledat mapy.
 20. května Přišel opět a vyhledány č. 697j, 697g, 1251 (atlas), 1228, 1245¹⁶². Těž pro ing. Langra chce mapy na **24. 5.**
 21. května Poslány mapy do archivu pro Zechla.
 24. května Dr. Langrovi vyhledány a předloženy plány Klementina 751, 1607, 1482, 1480, 1360, 1491, 1707, 1725, 2495, 2910¹⁶³. Při-
 jde prý opět v sobotu.
 27. května Myjí depot, podlahu, stůl, okna.
 28. května Dr. Roubík u mne na návštěvě.
1. června Nastoupil za p. Vondrouše p. Josef **Fiedler**¹⁶⁴, podle spisu
 Historického ústavu č. 693/41 z 5. 6. 1941, naše č. 9634/41
 z 10. 6. 1941.
 3.–6. června Dovolená z rodinných důvodů (úmrť manželky)¹⁶⁵.
 9.–19. června Nemocen¹⁶⁶.
 20. června Nastupují a vyřizují. Správě Archivu Pražského hradu půj-
 čeno č. 1492¹⁶⁷, viz naše čj. 9632¹⁶⁸.
 23. června Vráceny od ... plány Karolina č. 1316/d, 1316/e, 1316/ch,
 1316/i¹⁶⁹ – půjčeny komu?
 24. června Řídil stěhování z místnosti 42 do 45.
1. července Z archivu dole poslány 3 plánky?
 7.–20. července Dovolená I. část¹⁷⁰, zastupuje vrchní tajemník Martínek.

- 161 Arthur Zechel (*15. 5. 1911 Girnberg u Tachova, zanikla) 5. 3. 1938 koncipista archivní a knihovní služby, 23. 8. 1940–5. 5. 1945 ministerský komisař, 23. 1. 1941 vrchní ministerský komisař, 1. 9. 1942 odborový rada. NA, AR, 1935–1945, I/1c1 W–Ž, kart. 29.
 162 NA, SMP, inv. č. 697.
 163 NA, SMP, inv. č. 751, 1360, 1491, 1707, 2910. Viz 83; NA, SMP, inv. č. 1480. Plánek konviktu v Klementinu v Praze, 1804; NA, SMP, inv. č. 1482. Plánek nynější Národní knihovny v Praze, 1801; NA, SMP, inv. č. 1607. Plány budovy Universitní knihovny v Praze, 1756; NA, SMP, inv. č. 1725. Plánek dostavby univerzitních učeben v koleji v Klementinu, 1863; NA, SMP, inv. č. 2495. Návrh na úpravu Klementina pro německou univerzitu, 1903.
 164 Josef Fiedler byl pověřen katalogizací map a plánů 5. 6. 1941 ředitelem Historického ústavu v Praze Dr. Fr. Roubíkem. Na katalogizaci pracoval od června do konce srpna 1941. NA, AR, 1935–1945, I/7 G–H, kart. 67.
 165 Anna Bednaříková, roz. Houžvičková (23. 5. 1896 Velké Petrovice – 3. 6. 1941 Praha) učitelka. NA, AR, 1935–1945, kart. 17.
 166 NA, AR, 1935–1945, kart. 17.
 167 NA, SMP, inv. č. 1492. Plán budovy na Pražském Hradě, v níž jsou umístěny Desky zemské, 1756.
 168 10. 6. 1941 žádá Archiv Pražského hradu plány zemských desek, čj. 9632/41. Vyřizeno 10. 7. 1941, čj. 11151/41. Vráceno 16. 10. 1941, čj. 12652/41. NA, AR, 1935–1945, Podací deník, kn. 17, 18.
 169 NA, SMP, inv. č. 1316. Plány Karolina před opravou, 1700–1766.
 170 NA, AR, 1935–1945, I/1c1 Personální záležitosti, kart. 15.

21. července Přidělen zatím k hledání osvědčení o národnosti (Praha a Čechy).
24. července Telefonoval dr. Hrázský¹⁷¹ z Archivu ministerstva vnitra, že před 10 lety bylo vypůjčeno z Archivu hradu pražského 6 plánů Landhausu. Hned našel, neboť měly razítka a byly připraveny, a poslal dolů do archivu. Telefonoval dr. Husa, že dr. Franz žádá ofotografování hřbitova a kostela v Košířích od Dienzenhofera – č. inv. 1556. Vyhledán a poslán dr. Husovi.
- 30. července** Došel svazek plánů silnice z Lichkova-Mladkova k žamberckým okresním hranicím¹⁷².
- 2.–14. srpna** Dovolena (II. díl). Za mé nepřítomnosti hledán, ale nenalezen plán Invalidovny pro říšského protektora.
4. srpna Stěhování do bývalých Jiřských kasáren. U Zlaté uličky 44, čp. 222, tel. 60066¹⁷³. Provedl za mne Kubala. Depot je dole, vše naházeno. Úřadovna nahoře v č. 19.
15. srpna Nastoupil službu. Srovnal stoly a menší práce.
19. srpna Truhláři montují skříně ve skladišti.
- 20.–22. srpna Úklid.
23. srpna Badatel Kučera.
25. srpna Nastoupil Jágr. Smejčili pavučiny, věšeli velké mapy a uklidili knihy do regálu.
27. srpna Rovnali mapy desk zemských. Dr. Husa telefonoval, že zítra přijde badatel dr. Blaschka, chce plány bývalé kadetky¹⁷⁴, oznamuje, že v kryptě¹⁷⁵ by byla skříně pro mapy.
28. srpna Ministerský rada s ministerským radou dr. Černým¹⁷⁶ na prohlídce. Začínám rovnat skříně 4. Odpoledne při skládání registratury krajského soudu v Mladé Boleslavi. Telefonoval dr. Husovi, že tu plány Kadetky nejsou.

---

171 Viz 82.

172 Mapu poslal dr. Husa 30. 7. 1941. NA, SMP, inv. č. 3166. Dnes pod tímto číslem: Europ. Türkei: Rumelien, Bulgarien und Walachei, 1837.

173 Budovu si pronajal Protektorát Čechy a Morava, resort Ministerstva vnitra od České náboženské matice (květen 1941). NA, AR, 1935–1945, I/2a. Budova Jiřská kasárna, kart. 36. Příloha č. 6.

174 Kadetka, nyní budova Ministerstva národní obrany, Na Valech. 26. 8. 1941 žádá A. Blaschka informace o plánech kadetky, čj. 12985/41. NA, AR, 1935–1945, Podací deník, kn. 18.

175 Krypta pod kostelem sv. Mikuláše na Malé Straně sloužila jako depozitář archiválií Archivu ministerstva vnitra a později Státního ústředního archivu (1954–1997).

176 Václav Černý (26. 3. 1905 Jizbice u Náchoda – 21. 3. 1962 Praha), ředitel Zemědělského archivu, vrchní odborový rada Ministerstva zemědělství.

- září** Rovnání v depu. Velký Müller pověšen na přední stěně.
 11. září Zhruba skončeno rovnání. Ministerský rada prohlížel, slíbil světla.
 23. září Skončena kontrola listů, zbývá kontrola chybějících.
 25.–27. září Výměny čísel na prknech ve skříních, na skříních a v regále.
 26. září Komise prohlížela budovy, též depot.
 29. září viz 27. 8. Očísloval regál. Přivezou mi regál na mapy z krypty, jež patřil rozhraničovací komisi ministerstva vnitra. Až bude povoz! Pan Kučera, jenž bude katalogizovat mapy archivu města Prahy¹⁷⁷ – vše mu ukázal, jak vedeno. Pan Kučera z městského archivu – informuje o uložení map.
 30. září Přišel balík 50 archů balícího papíru. P. Šnajdr¹⁷⁸ z Valdštejnské zařizuje světla do depotu (3, 2 menší a 1 velké).
1. října Dokončil označení regálu čísly.
 3. října Došla krabička spínáčků.
 4. října Pan ministerský rada a rada Swientek na inspekci do depotu¹⁷⁹.
 6. října Zapsal č. inv. 2282¹⁸⁰ a 2308¹⁸¹, která v inventáři chyběla.
 7. října Zapsal „Mapky ke sporu o lesy mezi jezuitským konventem sv. Klimenta jako vlastníkem panství Průhonice a mezi statkem Hostivař, pod č. inv. 3165¹⁸². Měly dříve č. 1715¹⁸³, ale pod tím něco jiného a na obalu 1713¹⁸⁴, které také něco jiného. Tím tedy omyl uveden do pořádku.
 8. – 9. října Nemocen.
 10. října Telefonoval Hráský, chce Kreybicha a mapu soudního rozdělení Čech. Půjčeno č. 557¹⁸⁵, 1683¹⁸⁶ a 1 list z č. 2387¹⁸⁷. Ministerský rada u nás.

177 Nyní Archiv hlavního města Prahy.

178 Šnajdr – zřejmě technický pracovník.

179 Jaroslav Prokeš (Viz 47) a Dr. Horst Oskar Swientek (100).

180 NA, SMP, inv. č. 2282. Přístav v Karlíně, poč. 19. stol.

181 NA, SMP, inv. č. 2308. Mapa silnic v království českém, 1859.

182 NA, SMP, inv. č. 3165. Mapky ke sporu mezi jezuitským konventem u sv. Klimenta, jako vrchností panství Průhonice a mezi statkem Hostivaři, 17. stol.

183 NA, SMP, inv. č. 1715. Mapa sporného území mezi městy Strážnici a Skalici na moravsko-slovenské hranici, 1676.

184 NA, SMP, inv. č. 1713. Valdštejnovo tažení z Prahy k Ostřihomí a Košicím a zpátky z Košic do Prahy roku 1604, 1934.

185 NA, SMP, inv. č. 557. Charte vom Königreiche Böhme nach den Ortsbestimmungen des k. Astronom H. Can. Alois David, 1827.

186 NA, SMP, inv. č. 1683. Mapa politického rozdělení Království Českého, 1902.

187 NA, SMP, inv. č. 2387. Geschäftskarte des Kronlandes Böhmen mit der neuen gerichtlichen und politischen Einteilung nach ämtlichen Quellen, 1849.

Fol. 7r

12. října Vrátil dr. Hráský č. 1683 a 1 list z 2387, nechal si jen č. 557.
16. října Dány k zpracování akta krajského úřadu v Mladé Boleslavi, Protokol 1826, I–III.; zatím dodělávám zjišťování map.
8. října Vládní rada Mokry a vrchní rada Schieche¹⁸⁸ na inspekci – ??? se též o vyklizení depotu, ale zůstane.
20. října Nemocen.
21. října Vrátila správa Archivu Pražského hradu č. inv. 1492, naše čj. 15652, které půjčeny 20. června 1941¹⁸⁹. Potvrzení napsáno.
23. října Pan Perna hledá mapu komorního panství Býchory (okres Kolín) pro ministra Čiperu (Zlín)¹⁹⁰. Předloženy mapy zemských desek č. 717¹⁹¹.
29. října Dr. Bařha¹⁹² řádá Býchory, zemské desky č. 717, k ofotografování pro pana Pernu¹⁹³. Posláno. Rodové doklady, vrchní oficiant Turyna¹⁹⁴ oznamuje, že dostali 17 map, a chce zkatalogizovat.
30. října Z rodových dokladů dostal ke katalogizaci mapy a zapsal jsem je pod č. inv. 3179 – a.
- 1. listopadu** Vrátil. Dr. Bařha vrátil Býchory (půjčené 29. října).
4. listopadu Pan dr. Zechel, uveden panem ministerským radou, prohlížel seznamy map k rozluce map a plánů. Poslán mu dolů do archivu 1. díl přírůstkového seznamu. **Podal řádost o pensionování.**
- 5.–6. listopadu Nemocen¹⁹⁵.
7. listopadu Odpoledne zařídil půjčení k ofotografování plánů č. 1114¹⁹⁶ pro dr. Roubíka.

188 Viz. 99.

189 Viz 184.

190 Dominik Čipera (3. 8. 1893 Praha – 3. 9. 1963 Trenton, Kanada) ministr veřejných prací, starosta Zlína, člen správní rady koncernu Bařa.

191 NA, AR, 1935–1945, Kniha návštěv a. m. v., kn. 28.

192 František Bařha (*17. 3. 1909 Praha) 28. 8. 1934 aktuárský aspirant, 29. 8. 1937 aktuárský tajemník.

193 25. 10. 1941 K. Perna řádá ofotografování mapy panství Býchory, čj. 16456/41. NA, AR, 1935–1945, Podací deník, kn. 18.

194 Demetrius Turyna (*13. 8. 1893 Praha) 16. 9. 1939–31. 1. 1943 vrchní kancelárský oficiant. NA, AR, 1935–1945, I/1c1 ř–T, kart. 2 7.

195 Bednařík onemocněl 5. 11., 7. 11. opět nastoupil do služby a 8. 11. opět onemocněl – nervové zhroucení. Následně zůstal v domácím léčení. Během té doby požádal o pensionování (řádost 30. 11. 1941, dekret 25. 11. 1941), takže se k práci již nevrátil. NA, AR, 1934–1945, kart. 17.

196 196 NA, SMP, inv. č. 1114. Neveklov – plánek židovských obydlí, 1727.

1942

31. ledna Odchází vrchní tajemník Bednařík do výslužby, přejímá vrchní tajemník Kubala.

Fol. 11v

Půjčené				
č. inv.	Název	půjčeno	vráceno	komu
309	Kreibich Čechy	13/10 1934		dr. Pešák ²¹⁵
702	Aretin Čechy	28/5 1936		dr. Kuchař (Roubík)
851	Königreich Böhmen 1844 (50)	29/1 1940		dr. Letošník (dr. Husa)
1220	Königreich Böhmen 1851	29/1 1940		dr. Letošník (dr. Husa)
1713	Valdštejnovo tažení na Slovensko (nást.)	15/4 1940		dr. Šteidler <i>permanentně v kanceláři 43</i>
2501	Chemický ústav české university	25/7 1940		Zemeský úřad dr. Husa
2940	Droysen: Historický atlas	23/2 1940		dr. Husa
2943	Gener. Vys. Mýto a Brno 2943/9 a 17	20/8 1940		dr. Žáček

Fol. 12v

Dekret 65883/40 odd. IV-6¹⁹⁷

197 Václav Pešák (*19. 9. 1899 Šišma).

216 Převodový dekret F. Bednaříka.

Ediční poznámky:

- i Napsáno červenou tužkou.
- ii Původně napsáno „Valdštýnská“.
- iii Původně číslo 6, později škrtnuté.
- iv Napsáno červenou tužkou.
- v Původně napsán ledem a později přeškrtnut.
- vi Celý řádek autor doplnil později.
- vii Původně číslo 13, později přepsáno na 12. Nad číslovkou napsán otazník.
- viii Vložený celý řádek psaný obyčejnou tužkou.
- ix Původně napsáno číslo 12, poté přepsáno na 14.
- x Transkribováno ze slova tekst.
- xi Závorky vloženy později.
- xii Původně tečka, nahrazena lomítkem.
- xiii Řádek vložen později.
- xiv Celá věta napsána později.
- xv „Spojení z r. 1551“ dopsáno později nad textem.
- xvi Zápisy z 14. května–10. června označil písař vlevo svorkou.
- xvii Zkratka dopsána později nad textem.
- xviii Napsáno tužkou, později gumováno.
- xix Napsáno tužkou a písmena p, u, r, i upravena inkoustem.
- xx Původně číslo 2776.
- xxi Celý řádek vložen později.

TAGEBUCH DER KARTEN- UND PLANSAMMLUNG. EINE QUELLE ZUR GESCHICHTE EINER ENTWICKLUNGSETAPPE DER KARTENSAMMLUNG 1920–1942

Es handelt sich um Edition eines Tagebuchs von František Bednařík, der für die Verwaltung der Karten- und Plansammlung des damaligen Archivs des Innenministeriums verantwortlich war. Das Tagebuch wurde für die Zeit vom 10. Juni 1940 bis zum 7. November 1941 geführt, sowie mit Ergänzungen der Angaben für die Zeit ab Oktober 1939.

Das Tagebuch bringt interessante und wichtige Angaben zu Geschichte der heutigen Karten- und Plansammlung des Nationalarchivs, vor allem Informationen über ihre Erschließung und Benützung. In einer Einleitung wird die Geschichte der Sammlung seit ihrer Gründung in den 1920er Jahren zusammengefasst.

DIARY OF MAPS AND PLANS COLLECTION. SOURCE FOR THE HISTORY OF ONE STAGE OF ITS DEVELOPMENT

Author edited a valuable source for the history of Maps and Plans Collection of National Archives – the diary of collection administrator František Bednařík from 1939–1941. Diary contains notes about processing and use of collection in former Archives of Ministry of Interior.

Obrazová příloha

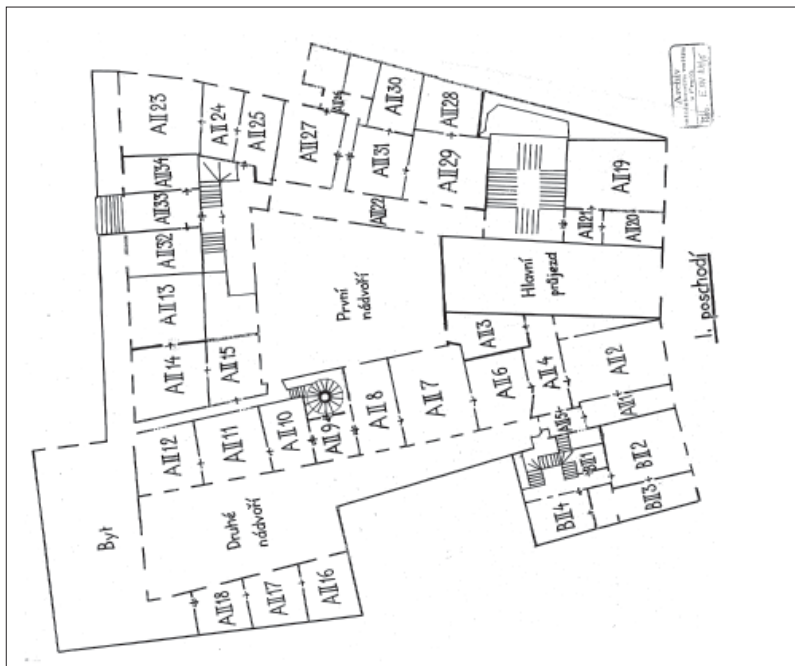
1. Kartoteční lístek z věcného rejstříku Fr. Roubíka (NA, SMP, kartotéka)

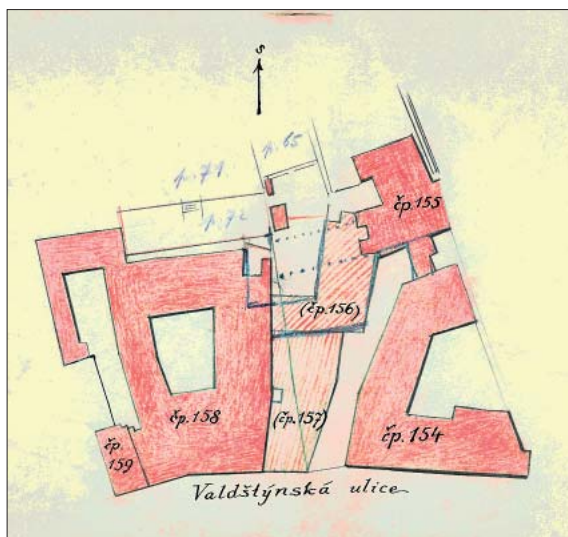
2. Fotografie Františka Roubíka
na žádost o pas
(NA, PŘ 1941–1950)

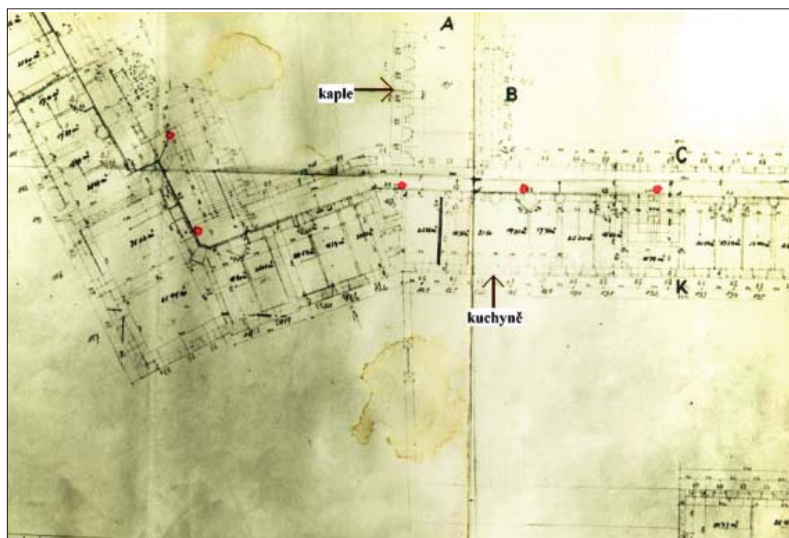
3. Fotografie Františka Bednaříka
na žádost o pas
(NA, PŘ 1941–1950)

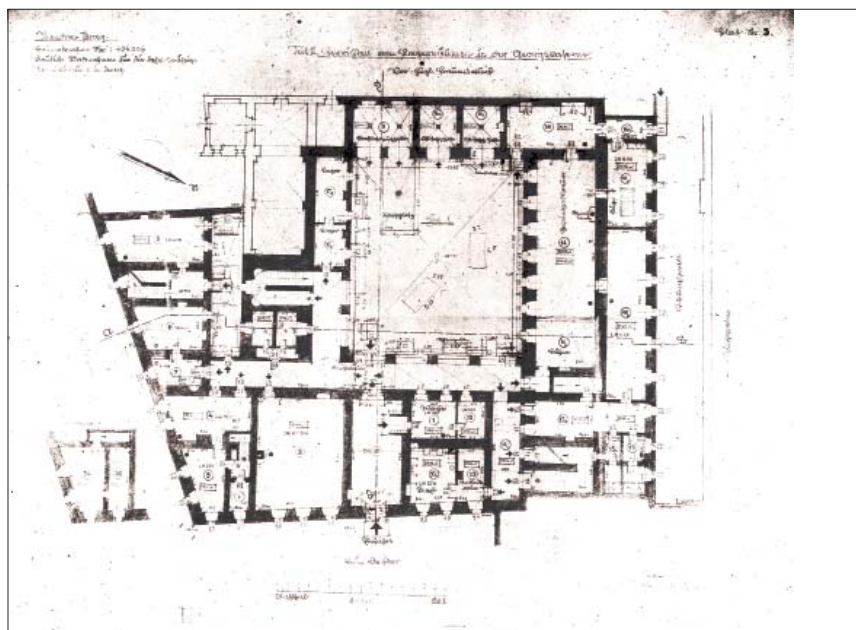
4a. Situační plán objektů ve Valdštejnské ulici (NA, SMP, nezpr.)

4b. Plán objektu ve Valdštejnské ulici (NA, SMP, inv. č. 2566, E/XIV/24)

5. Plán objektu v Loretánské ulici čp. 6

6. Plán objektu jiřských kasáren na Pražském hradě (NA, SMP, nezpr.)

Titul autorů:	Druh:	Signatura:
Klatovský - kraj	gübelnd (mit Karte u Foto)	67 - XI. a
Město a rok vydání (titulu):	Možná: Družba von Geogr. Verein. 43 15 auf einem Blatt 90 x 120 cm 24 Leuchtbl. & Karte 1:25000	Autor:
Praha 1832		Kreygisch, Fr. Jac. Klein
Název:		
Karte vom Klatovner Kreise des Königreichs Böhmen nach gübelndigen geographischen Hilfsmitteln von Fr. Jac. Klein Kreygisch, Doctor der Philosophie, Mitglied der k. k. patriotisch-ökonomischen Gesellschaft, und Ehrenmitglied der Gesellschaft des nationalem deutschen Museums in Böhmen, Danksbar und Konsistorialrath zu Leitmeritz.		
v. Franz Stolz.		
Nachhersteller:	Risový v. měř. Ploš. list:	Vedlejší obsah:
Fr. Jac. Klein Kreygisch	494 x 379 doba 573 x 411 (584 x 450) 1	
Kresba:	Orientace:	1) Franz Stolz: negativ 2) Stolz: negativ, gravure a malba 3) Klein: negativ: stat. papír kraj. a 4) Klein: negativ: autonomu resp. mit mit a gift mit a l. a.
Typ:	Supravý rozměr:	
Fr. Klein	29° 02' - 31° 23' v. d. 49° 05' - 49° 47' z. s.	
Velikost:	Provenience:	Literatura, Reprodukce:
Tisk:	Deřka:	
C. W. Enders		
Matériál, Technika, Kódová:	Odkud a kdy získáno:	
papír, měřítko 1:25000		

7a. Evidenční list (NA, SMP, kartotéka)

Nisan-Plan

des projektierten Grasslitzer Saarsenzingers und zwar von Thore der k. Kreisstadt
 Hagen durch das Dorf Nunsattel bis zum Punkte des anliegenden Varianten
 im dem Dorf Litznitz selbst den angegebenen Varianten an das Dorf Litznitz (siehe i. 45).
 Abb. Kessel Jan Tisch, Mini-konv. kop. 7.1.1904.
 290 x 54 mm.

Od Město ad č. 4679 / Arch. 35

1999.

7b. Kartoteční lístek, autor František Bednařík (NA, SMP, kartotéka)

Abychom věděli, kam si pro ně zajít...

Pokus o srovnání policejní evidence pobytu obyvatel v Berlíně, Vídni a Praze od poloviny 19. století do konce 1. světové války¹

/ Milan Vojáček /

Následující studie se zabývá vedením evidence obyvatel ve dvou hlavních městech střeoevropských monarchií od 2. poloviny 19. století do jejich konce na sklonku 1. světové války. Vedle Berlína a Vídně je pro srovnání využita také policejní pobytová evidence vedená v hlavním městě Království českého v Praze. V první části bude představena situace v jednotlivých lokalitách. U každé lokality bude sledován právní rámec a způsob vedení pobytových přihlášek, informace o údajích, které lze z přihlášek vyčíst, informace o dochování archivních pramenů a jejich rozsahu a přístupnosti. V druhé části bude následovat srovnání vedení evidence obyvatel v těchto lokalitách. Výsledkem by mělo být postižení fenoménu evidence obyvatel v střeoevropském prostoru určeném německým (pruským a rakouským) byrokratickým aparátem. Dále pak vymezení možnosti využití pobytové přihlášky k historickému zkoumání společnosti té doby.

---

1 Tato studie vznikla za finanční podpory Grantové agentury ČR v rámci řešení grantového projektu reg. č. P410/10/0509 Analýza demografických proměn vznikajícího velkoměsta. Databáze obyvatel Prahy (1850–1918).

Berlín²

Ohlašovací povinnost obyvatel v Berlíně byla nařízena již v roce 1807, ale až v roce 1836 byla k policejní správě (Polizeiverwaltung) v Berlíně připojena tzv. ohlašovna pobytu (Einwohnermeldeamt). Ta shromažďovala informace o pobytu stálých obyvatel, ale také o lidech, kteří v Berlíně pobývali jen kratší dobu. Důležitým mezníkem byl vznik tzv. Velkého Berlína, jenž byl definován zákonem z 27. 4. 1920³ a který Berlín zásadně rozšířil. V souvislosti s tím byly do původní kartotéky obyvatel přidány informace o obyvatelích z dalších 290 policejních okrsků. Při policejním prezidiu (Polizeipräsidium) tak vznikla olbřímí instituce ohlašovny pobytu (Meldeamt), která měla v roce 1940 k dispozici kartotéku obyvatel (Einwohnermeldekartei) s více než 13 milióny vyplněných pobytových formulářů a o které se v té době hovořilo jako o nejrozsáhlejší kartotéce obyvatel na světě.⁴

Tato kartotéka byla za války rozdělena a evakuována na 3 různá místa. Část kartotéky tj. písmena A–K byla evakuována do slezského města Bunzlau (dnes Bolesławiec v Polsku), druhá část, tj. písmena L–Sc, do Köslinu v Pomořanech. Třetí části pobytové kartotéky, tj. písmena Sd–Z, ale také registratura Meldeamtu a další zvláštní evidenční kartotéky byly umístěny v Ebersbachu v Sasku. Tyto dokumenty měly být dle rozhodnutí z 20. 4. 1945 následně evakuovány do Griesbachu v Bavorsku. O osudu těchto kartoték není nic dalšího známo a předpokládá se, že byly zničeny.⁵

2 Problematice evidence obyvatel v Berlíně není v literatuře věnován příliš velký prostor. Fakticky existují pouze 4 studie, jež jsou pro českého čtenáře poměrně nedostupné: Weißmann, Günter: 140 Jahre Einwohnermeldeamt Berlin – zugleich eine Geschichte des Meldewesens, in: Landespressedienst Berlin. Kommunalpolitische Beiträge, hrsg. vom Presse- und Informationsamt des Landes Berlin am 30. Juni 1976; Mühlbauer, Holger: Kontinuitäten und Brüche in der Entwicklung des deutschen Einwohnermeldewesens. Historisch-juristische Untersuchung am Beispiel Berlins (Europäische Hochschulschriften, Reihe III Geschichte und ihre Hilfswissenschaften, Bd. 635), Frankfurt am Main 1995; Breunig, Werner: Spuren bekannter Persönlichkeiten in der alten Berliner Einwohnermeldekartei, in: Berlin und Gegenwart. Jahrbuch des Landesarchivs Berlin 2004, s. 97–115; Schroll, Heike: „Das alte Register des hiesigen Meldeamtes ist zerstört“. Notwendige Bemerkungen zur Berliner Einwohnermeldekartei, in: Berlin und Gegenwart. Jahrbuch des Landesarchivs Berlin 2008, s. 235–242.

3 Gesetz über die Bildung einer neuen Stadtgemeinde Berlin (Groß-Berlin-Gesetz) viz Preußische Gesetzsammlung 1920, s. 123ff.

4 Breuning, W.: Spuren, s. 97.

5 Schroll, H.: Das alte Register, s. 235–238. Svědčí o tom i svědectví tehdejších úředníků Meldeamtu.

Pro vyhledávání informací o obyvatelích Berlína byly po skončení 2. světové války k dispozici pouze poslední přihlašovací karty z registratur jednotlivých policejních okrsků, pokud tyto přežily válečné ničení. Z toho důvodu se v létě 1945 přistoupilo k založení nové pobytové kartotéky a k zjištění aktuálního stavu. Celá situace se následně zkomplikovala během berlínské krize v roce 1948. Tato nově obnovovaná evidence zůstala po rozdělení policejní správy Berlína 26. 7. 1948 ve východním sektoru a bylo v ní nadále pokračováno až do roku 1953. Na podzim roku 1953 došlo ve východním Berlíně k radikální změně ve vedení pobytové evidence. V době mezi 9. 9. a 7. 11. 1953 byly přepsány údaje z karet obyvatel východního Berlína na nové karty a takto vzniklá kartotéka dále plnila svou funkci evidence obyvatel. Stará kartotéka (tj. kartotéka, která vznikla pro celý Berlín v letech 1945–46 a byla vedena pro celý Berlín do r. 1948 a pak do podzimu 1953 pro Východní Berlín) byla později Ministerstvem státní bezpečnosti nafilmována na mikrofilmy a originální dokumenty byly skartovány. Tyto mikrofilmy o celkovém rozsahu cca 1 800 rolí jsou uloženy v Zemském archivu v Berlíně (Landesarchiv Berlin).⁶ Karty zachycené na mikrofilmech obsahují i údaje jdoucí před rok 1945, které byly doplněny z evidencí jednotlivých policejních okrsků.

V západních zónách Berlína se muselo začít s evidencí obyvatel v roce 1948 opět od začátku. Byla vytvořena nová kartotéka, která byla vedena do roku 1960. V roce 1995 byla tato kartotéka, jež čítá cca 2,8 milionu kartotéčných lístků, předána do Zemského archivu v Berlíně. Jelikož se zde někdy nacházejí i vícery kartotéční lístky k jedné osobě, z nichž nejstarší pocházejí z roku 1910, předpokládá se, že kartotéka byla rekonstruována z kartotéčných lístků uložených na jednotlivých policejních okrscích. Na těchto původních kartách jsou poznamenány údaje jdoucí v mezním případě až k roku 1875. Nicméně nebyla nalezena karta člověka, jež by byl narozen před rokem 1850. Informace o lidech, kteří žili v Berlíně před válkou, se dochovaly pouze v případech, že oni nebo jejich partneři žili v Berlíně ještě po válce.⁷

Tato kartotéka je řazená foneticky, což zjednodušuje vyhledávání, neboť není závislá na psané podobě jména hledané osoby, jež nebyla fixována. Kartotéka je dále rozdělena na mužskou část – tzv. přednostové domácnosti (Haushaltvorstände), dále na ovdovělé ženy (! karty jsou řazeny dle rod-

6 Schroll, H.: Das alte Register, s. 238–239.

7 Schroll, H.: Das alte Register, s. 240, resp. Breuning, W.: Spuren, s. 100.

ných příjmení) a na neprovdané ženy. Členové rodiny, tj. manželky a nezletilé děti, jsou uváděni na kartě přednosta domácnosti. Na kartě jsou, vedle jména a příjmení osob, uvedeny tyto údaje: státní příslušnost, zaměstnání, datum a místo narození, stav, náboženství, někdy datum a místo úmrtí, eventuálně je zde záznam o udělení trestu. Někdy karty obsahují i údaje o rodičích, informaci o uzavření sňatku, o rozloučení manželství. Zásadní jsou informace o pobytu, tj. adresa a časové určení. U karet před rokem 1945 byly na zadní stranu přepisovány údaje o podnájemnících, služebnictvu, dlouhodobých návštěvách etc.

Kartotéka je s ohledem na typ materiálu (osobní a citlivé údaje) a jeho fyzický stav a uspořádání pro badatele uzavřena. Přesto je kartotéka velmi využívána v souvislosti s rešeršemi z privátních – především genealogických důvodů nebo z důvodů historického výzkumu. Tyto zpoplatněné rešerše jsou prováděny pracovníky archivu na základě požadavků badatelů, jež jsou typizovány v rámci formuláře, který je dostupný on-line.⁸ Ročně se počet rešerší pohybuje kolem 5 000 žádostí. Vedle toho je kartotéka přístupná také zaměstnancům Zemského pobytového úřadu (Landeseinwohneramt), kteří ji využívají pro úřední rešerše.

*Videa*⁹

Snaha evidovat pobyt obyvatelstva byla patrná již od středověku, ale zásadní byrokratizace této oblasti přichází v polovině 19. století. Základní nařízení, které upravovalo povinnost hlášení bydliště a jeho změny, vydalo rakouské ministerstvo vnitra 16. 5. 1849.¹⁰ Tato základní instrukce nařizovala povinnost do 24 hodin ohlašovat pobyt osob na určité adrese stejně tak údaje o jejich odchodu či přestěhování na jinou adresu. Povinnost ohlašovat nájemníky měli vlastníci domů, přičemž pro každou rodinu, bez ohledu na to, kolik ro-

8 Viz http://www.landesarchiv-berlin.de/lab-neu/03_04.htm, resp. http://www.landesarchiv-berlin.de/lab-neu/pic/03/_04/emk.pdf.

9 Zásadními příspěvky k problematice pobytové evidence a k fondu policejních přihlášek ve Vídni jsou dvě studie: Koch, Herbert: *Wohnhaft in Wien. Geschichte und Bedeutung des Meldewesens. Wiener Geschichtsblätter Beiheft 3/1986*; Laichmann, Michaela: *Die historischen Meldeunterlagen im Wiener Stadt- und Landesarchiv*. In: *Die Vermessung Wiens, Lehmanns Adressbücher 1859–1942*, Hg. Mattl-Wurm Silvia – Pfoser Alfred, Wien 2011, s. 216–227.

10 Erlass des Ministeriums des Innern vom 16. Mai 1849 über die Art und Weise, wie die Meldung der Wohnungs- und Aufenthaltsveränderungen in dem stadthauptmannschaftlichen Bezirke der k.k. Haupt- und Residenzstadt Wien zu geschehen hat. RGB 1849, N. 250, s. 285–287.

din bylo v bytě ubytováno, měl být vedený zvláštní pobytový formulář. Formuláře měli povinnost vyplnit vlastníci bytů, respektive jimi pověřeni správci.¹¹ Pobytové formuláře byly vyhotoveny ve dvojím stejnopisu, přičemž po potvrzení úřadem (tj. příslušným okresním policejním komisariátem) byl jeden exemplář vrácen vlastníkovi bytu jako doklad o provedeném nahlášení osob.¹² Dále museli být povinně hlášeni všichni další obyvatelé domu, tj. zejména služebnictvo a studenti.¹³ Přihlašovací formuláře museli dále vyplňovat správci vzdělávacích ústavů, internátů, opatroven, klášterů či nadací, kteří měli povinnost ohlásit všechny obyvatele, kteří se u nich zdržovali. Výjimkou byly nemocnice, které musely přihlašovat pouze pacienty, kteří nebyli hlášeni k pobytu ve Vídni. Hlásili tedy jen „přespolní“.¹⁴ Jiná situace byla v poskytování ubytování hotely, penziony a ubytovnami, které musely vést zvláštní knihu hostů (Fremdenbuch) a nahlašovat ubytované do 12 hodin buď na pobytových formulářích, nebo předložit kopii záznamu z knihy hostů.¹⁵

Tento základní předpis byl upřesněn nařízením Ministerstva vnitra a policejního úřadu z 15. 2. 1857, které se týkalo všech korunních zemí s výjimkou vojenské hranice.¹⁶ Od 15. 3. 1857 měla být vedena pobytová evidence ve všech místech, kde se nacházely nejvyšší policejní úřady, přičemž se mělo postupovat podle nařízení z 16. 5. 1849 pro Vídeň a dle nařízení z roku 1852, které rozšířilo povinnost evidence pobytu i na podnájemníky.¹⁷ V potaz měly být brány místní zvláštnosti.¹⁸ V místech, kde se policejní úřady nenacházely, měly povinnost vést pobytovou evidenci úřady politické správy, např. představení obcí či okresní úřady.¹⁹ Hlavní pozornost byla věnována evidenci pohybu cizinců na všech důležitých místech. Cizincem byl míněn člověk, který v místě nepatřil do obce a který zde neměl bydliště.²⁰ Dále byly podrobně řešeny pobyty námezdních dělníků, služebnictva, učňů apod.

11 Tamtéž § 1–4.

12 Tamtéž § 6.

13 Tamtéž § 7–8.

14 Tamtéž § 9.

15 Tamtéž § 10.

16 Verordnung des Ministeriums des Innern und der obersten Polizeibehörde vom 15. Februar 1857 betreffend das Meldungswesen, RGB 1857, N. 33, s. 105–109.

17 Viz NÖ LRB 1852, N. 160 z 16. 4. 1852.

18 Tamtéž § 1.

19 Tamtéž § 2–4.

20 Tamtéž § 5–8. U každého člověka měly být evidovány tyto skutečnosti: den příjezdu, jméno a příjmení, věk a náboženství, stav a zaměstnání, bydliště, doprovod, odkud přicestoval, kam jede, legitimace, kam odjel. Tyto rubriky byly redukovány nařízením z 15. 1. 1860 na den příjezdu, jméno a příjmení, zaměstnání, bydliště, cestovní papíry, doprovod, den a směr odjezdu. RGB 1860, N. 20, s. 50.

Další drobné doplnění týkající se postupu přihlašování přineslo nařízení místodržitelství z 23. 12. 1859, které povinnost hlásit podnájemníky přeneslo na nájemníky.²¹

Vedením pobytové evidence ve Vídni byla nařízením místodržitele z 9. 2. 1851 pověřena policie.²² Mezi lety 1849 a 1920 byla vydána celá řada instrukcí, jak má být evidence obyvatel prováděna. Tyto instrukce sloužily jako podklad k vyhotovení „Instruktion für Polizeiorgane. Vorschriften über das polizeiliche Meldewesen“ z roku 1920.²³

Přihlašovací formuláře byly různého typu a postupně se proměňovaly v čase. Hlavním typem evidence byla evidence osob. Na přihlašovacím lístku byl uveden muž (přednosta domácnosti), popř. jeho manželka a děti do 18 let, pokud žily ve společné domácnosti s rodiči. Přihlašovací formuláře neprovdaných nebo ovdovělých žen byly řazeny odděleně. Vedle těchto osobních přihlášek byly též evidovány adresy firem.

Policie měla při převzetí těchto formulářů povinnost zkontrolovat, zda všechny uvedené údaje jsou správně, úplně a čitelně vyplněny. Bohužel praxe byla jiná, o čemž svědčí řada zkomolených vlastních, ale především místních jmen, které se dnes velmi těžko identifikují. Velmi často se též liší rok narození na různých přihlašovacích formulářích téže osoby. Vlastní jména měla být uváděna ve tvaru, který byl zapsán do matriky. Též jména, která nebyla německá, nebylo možné poněmčovat, ale byla uváděna v původním tvaru.²⁴ Nicméně řazena byla pod jména německá, tj. např. Bogdan či Bohumil pod Theodor, Francesco či František pod Franz, Irma pod Maria či Nancy pod Anna. Umělecká příjmení či pseudonymy mohly být na přihlášce vyznačeny, ale hlavní pro zařazení bylo opět příjmení uvedené v matrice. Další předpisy určovaly, jak má být zapsáno povolání, které výrazy jsou akceptovatelné a které je potřeba nahradit jinými. Na policejním

21 Verordnung des Statthalters in Niederösterreich vom 23. Dezember 1859, betreffend die Meldung der Hausgenossen überhaupt, sowie die Abmeldung und rücksichtlich Neumeldung der Hausgenossen und Dienstboten von Seite der Hauptwohnparteien bei Uebersiedlung der letzteren, NÖ LRB 1852, N. 15, s. 27.

22 : „...ist der Polizeibehörde vor allem die Kenntniss der Bevölkerung und ihrer Bewegung, dann der örtlichen Verhältnisse notwendig. Diese Kenntniss erlangt sie vorzüglich: 1. durch die Aufnahme des Standes der Bevölkerung (Conscription), 2. durch die genaue Handhabung des Meldungswesens, und 3. durch das Fremden- und Passwesen.“ Wirkungskreis der k. k. Polizeibehörden § 2 a § 3, in: Verordnung der niederösterreichischen Statthalterei vom 9. Februar 1851, NÖ LRB 1851, N. 39, s. 97.

23 Rukopis instrukce viz Wiener Stadt- und Landesarchiv (WStLA), Historische Meldeunterlagen, Instruktion für Polizeiorgane. Vorschriften über das polizeiliche Meldewesen.

24 Výnos Ministerstva vnitra z 29. 11. 1886, Z. 20621.

komisariátu pak byly odevzdané přihlašovací lístky tříděny a každý den posílány do centrálního přihlašovacího úřadu (Zentralmeldeamt). Do přihlašovacích lístků pak byly policií doplňovány další údaje: narození resp. úmrtí, sňatek, rozvod, změna jména, adopce etc.

Do centrálního přihlašovacího úřadu přicházely lístky z celé Vídně²⁵ a byly zde tříděny a ukládány do tzv. Antiquariatů. Vždy po deseti letech byl Antiquariat uzavřen a založen nový. Nicméně přihlašovací lístky osob, jež se nadále zdržovaly ve Vídni, byly přeneseny do nového Antiquariatu. Naopak uzavřené lístky zůstaly v původním Antiquariatu. Uzavřením přihlašovacího lístku se rozumělo odhlášení osoby jinam (tj. i v rámci „Vídně“ do jiného okresu či místa) nebo úmrtí. Takže např. přihlašovací lístek osoby, která se přihlásila v roce 1882 na konkrétní adresu, na které bydlela až do roku 1935, je uložen v Antiquariatu obsahujícím rok 1935. Naopak osoba, která se častěji stěhovala, měla přihlašovací lístek v několika Antiquariatech.

Třídění přihlašovacích lístků v rámci Antiquariatu bylo velmi komplikované. Zvlášť byli tříděni muži a zvlášť ženy. Třídilo se „abecedně“ dle příjmení, nicméně dle komplikovaného fonetického systému. Výhodou tohoto systému bylo, že nebylo podstatné, jakým způsobem se příjmení zrovna psalo, poněvadž to se mohlo velmi rychle měnit, zároveň mohla být jména chybně zapsána, resp. zkomolena. Bylo tedy jedno, jestli se někdo psal Mayer/Meyer/Meier/Maier nebo Kohn/Kohen/Cohen/Cohn, ale důležité bylo, že jméno znělo stejně. V rámci těchto skupin byly pak přihlášky mužů dále řazeny dle jmen, dle povolání, dle místa narození, dle věku (starší před mladšími). U žen bylo dalším hlavním kritériem po příjmení místo narození, pak věk etc.

Zajímavé je dělení dle povolání, kde by řazení jen dle abecedy bylo asi příliš jednoduché, takže povolání byla rozdělena do čtyř skupin:

1. Zaměstnanci, důstojníci, továrníci, ředitelé, vlastníci domů, vlastníci pozemků, zaměstnanci státních úřadů.
2. Děti a žáci, kteří byli hlášeni samostatně (do 18 let).
3. Řemeslníci.
4. Námezdní dělníci (Tagelöhner).

25 Do působnosti vídeňského policejního ředitelství patřila dle nařízení z roku 1850 vedle vnitřní Vídně tato místa (zachována podoba místních jmen dle nařízení): „*Simmering, Gaudenzdorf, Ober- u. UnterMeidling, Wilhelmsdorf, Sechshaus, Fünfhaus, Rustendorf, Raindorf, Brauhirchen, Hietzing, Lainz, Spesing, Unter St. Veit, Penzing, Ottakrong, Neulerchenfeld, Hernals, Dornbach, Neuwaldegg, Breitensee, Währing, Weinhaus, Gersthof, Pötzleinsdorf, Salmansdorf, Neustift, Ober- und Unter Döbling, Ober- und Unter Steivering, Grinzing, Heiligenstadt a Nussdorf.*“

Skupiny 1, 2 a 4 nebyly již dále členěny, tj. osoby byly dále řazeny dle místa narození. Skupina č. 3 byla rozdělena do 78 typů řemesel.

Místa narození byla nejdříve tříděna dle země, tj. buď skutečná cizina, nebo příslušná korunní země. Následně podle míst, přičemž nebyl brán zřetel na označení horní, dolní, starý, český, malý etc.

Archivní fond Bundespolizeidirektion Wien: Historische Meldeunterlagen uloženy ve Vídeňském městském a zemském archivu²⁶ obsahuje dohromady 21 884 beden a 4 252 krabic.

Nejstarší přihlašovací lístky (A – Antiquariat) byly bohužel ještě před předáním do archivu skartovány. To znamená, že pokud někdo zemřel, nebo se odstěhoval z Vídně, před rokem 1904, nelze jeho konskripci nalézt. Výjimku představuje cca 200 známých osobností, jejichž přihlášky byly v době skartace na výstavě, a tak nebyly zničeny. Ve fondu jsou dochovány až tyto celky: B – Antiquariat (cca 1880–) 1904–1918; C – Antiquariat 1918–1930; D – Antiquariat 1930–1940; Meldekartei 1941–1947; E – Antiquariat 1948–1975.

Vedle těchto osobních konskripcí jsou zde ještě uloženy konskripcie s adresami firem (Geschäftsregister; Meldezettel über Geschäftsräume) a to ve třech antikvariátech. Zde lze dohledat oficiální název firmy, obor podnikání, adresu, na níž firma působila, informace o případných filiálkách. Tato konskripcie je signována zástupcem (vedoucím) firmy a vlastníkem pronajímaných prostor.

*Praha*²⁷

Zavedení evidence obyvatelstva v Praze souviselo, a v mnohém bylo analogické, se situací ve Vídni. Konečně jednalo se o stejnou říši. Základní legislativní rámec byl dán stejnými zákony, jež měly platnost pro území monarchie a po roce 1867 pro Předlitavsko. Vedle těchto obecných norem byla problematika specifikována normami místními. „Bachova kartotéka“ obyvatel Prahy začala vznikat na základě výnosu Ministra vnitra z 16. 5.

²⁶ Wiener Stadt- und Landesarchiv.

²⁷ K problematice pobytových přihlášek v Praze velmi stručně viz Ballnerová, Ruth: úvod k inventáři Policejní ředitelství Praha – konskripcie, SÚA Praha 1957. V poslední době pak Vojáček, Milan: Konskripcie (1850–1914) – pobytové přihlášky pražského policejního ředitelství, Genealogické a heraldické listy 26, 2006, č. 4 (2006), s. 86–87, týž: Policejní pobytové přihlášky jako důležitý pramen pro poznání demografických a sociálních proměn Prahy v letech 1850–1918. *Paginae historiae* 18, 2010, s. 299–302 a týž: Pražáci on-line. Pražské pobytové přihlášky z let 1850–1918 na webu Národního archivu. Zpravodaj pobočky ČIS, 52, v tisku.

1849²⁸ a pro Čechy byla 1. 8. 1850 upřesněna nařízením týkajícím se vymezení pravomoci policejních orgánů.²⁹ Územní působnost policejního ředitelství se vztahovala na obec pražskou, jak byla stanovena obecním řádem z 27. 4. 1850,³⁰ tj. na čtyři města pražská nově spojená s Josefovem.

Tato působnost byla rozšířena vyhláškou místodržitelství ze 14. 2. 1851,³¹ která potvrdila nejvyšší rozhodnutí, jež rozšířilo územní působnost od 10. 7. 1850 o: „*Břevnov, Střešovice, Dejvice, Bílou Horu, Šárku, Libeň, Kobylisy, Střížkov, Prosík, Vysočany, Hloupětín, Vršovice, Hrdlořezy, Volšany, Nusle, Michli, Vyšehrad, Pankrac, Krč, Braník, Dvorec, Podolí, Smíchov, Slichov, Kuchli, Hlubočepy, Radlicí, Košíř, Bubeneč, Bubny, Holešovice, Troju, Podbabu a Karlín.*“³² Dle dalšího nejvyššího rozhodnutí z 15. 12. 1852 došlo od 8. 8. 1853 k omezení územní působnosti policejního obvodu hlavního města Prahy: „*.... bude mimo obec Pražskou v sobě zahrnovati místa: Břevnov, Střešovice, Karlín, Libeň s tou částí vinic, která se od nynější hranice okresu Karlínského táhne až k silnici do Černého Kostelce vedoucí, Vyšehrad, Podolí, Dvorec, Nusle s Pankracem, Vršovice, Michli s tou částí Vinic, která se od obecní hranice Vršovické a Nuselské táhne až k silnici do Černého Kostelce vedoucí, Smíchov, Košíř, Bubeneč, Podbabu, Šárku, Holešovice a Bubny.*“³³ V roce 1874 byla působnost rozšířena o Dejvice³⁴ a v roce 1884 o Holešovičky (Malé Holešovice) a Novou Libeň.³⁵ V roce 1875 došlo k rozdělení Vinohrad, přičemž tzv. Vinohrady I. byly v roce 1877 přejmenovány na Žižkov.³⁶ Tato působnost zůstala do roku 1918 nezměněna.³⁷

28 Erllass des Ministeriums des Innern vom 16. Mai 1849 über die Art und Weise, wie die Meldung der Wohnungs- und Aufenthaltsveränderungen in dem stadthauptmannschaftlichen Bezirke der k.k. Haupt- und Residenzstadt Wien zu geschehen hat. RGB 1849, N. 250, s. 285–287.

29 Vyhláška c. k. místodržitelství ze dne 1. srpna 1850. Základové zřízení úřadů policejních. LGB 1850, č. 142, s. 266–274.

30 Vyhláška místodržitelství od 1. května 1850, LGB 1850, č. 85, s. 124.

31 Vyhláška c. k. místodržícího dne 14. února 1851, č. 1766 pres., LGB 1851, č. 35, s. 49–50.

32 Tamtéž s. 50.

33 Vyhláška c. k. místodržícího dne 6. srpna 1853, LGB 1853, č. 113, s. 111.

34 Zákon z 1. března 1874, LGB 1874, č. 3, s. 5.

35 Zákon daný dne 9. prosince 1884, LGB, č. 65, s. 141.

36 Vyhláška c. k. místodržícího pro Čechy ze dne 11. srpna 1877, LGB 1877, č. 59, s. 86.

37 Další rozšíření následovalo: v roce 1924 Staré Strašnice; 1930 Vysočany, Prosek a Hloubětín; 1931 Vokovice, Veleslavín, Kobylisy, Střížkov; 1937 Braník, Hodkovičky, Krč, Hostivař, Záběhlce; 1938 Hrdlořezy, Malešice, Motol. Právní rámec vedení pobytové evidence byl v roce 1918 převzat ČSR, nově byl řešen až zákony č. 51/1935 Sb. a 52/1935 Sb., dále pak vládním nařízením protektorátní vlády ze dne 30. 4. 1941, č. 233 o hlášení pobytu. Již během 1. světové války se proměnila přihlašovací karta, její formát se změnil na A5 a také rubriky byly mírně upraveny. Tato evidenční karta se pak dále proměňovala. Evidenci obyvatelstva vedlo dále policejní ředitelství resp. jeho přihlašovací úřady. Přihlašování osob pak bylo zcela nově kodifikováno zákonem č. 52/1949 Sb. Evidenční karty z let 1914–1953 v rozsahu 2357 krabic jsou uloženy v Národním archivu ve fondu Evidence obyvatelstva Prahy.

Proč začala být na počátku 50. let 19. století evidenci pobytu osob věnována taková pozornost? Oficiální vysvětlení přinášejí různá oznámení či prohlášení, která v této věci vydávalo místodržitelství či policejní ředitelství. Tak např. v prohlášení městského hejtmána a policejního ředitele ze 17. 5. 1851 stojí: „*Proto je pro obec velmi důležité, aby se nad tím bdělo, by se do obce nevloudili cizinci, kteří se nemohou vykázati zaměstnáním a živností, a nena- byli zdržováním se mlčky trpěným obecních práv, z nichž by činili nároky, obci za břemeno připadající. Z této příčiny zavedlo c. k. městské hejtmanství³⁸ konskripci v Praze co možná nejouplnějši, by se náležitě rozeznávala přináležitost domácích obyvatelů od přináležitosti cizinců... Vůbec prospěšný oučel dotčeného zařízení jest tak patrný, že o něm sotva pochybnost býti může, a proto se bude zajisté snažiti každý, kdo ve svém vlastním, aneb v jiném, péči své svěřeném domě, aneb ve svém bytu osoby přechovává, aby pravým jich udáním ochotně podporoval úřad u vykonávání těžké jeho úlohy...*“³⁹ Podobně je pak tato akce lokalizace obyvatel vysvětlována v dalším oznámení téhož úřadu ze 16. 8. 1851: „*Výhody ze sepsání a rozeznání lidnatosti jak vzhledem uložení daní, tak vzhledem zachování veřejné bezpečnosti, pořádku a pokoje vyplývající, jsou tak zřejmé, že o nich žádné pochybnosti není...*“⁴⁰ Souvislost s nedávno úspěšně překonanou revolucí 1848–49 a znovunastolením absolutismu a policejního dohledu netřeba jistě připomínat.

Z těchto oznámení se také dozvídáme, že každý nově přistěhovaný musel být ohlášen do 24 hodin „... u c. k. městského hejtmanství, kde se ohlašovací lístky zdarma vydávají.“⁴¹ Což bylo vzápětí delegováno na nově vzniklé okresní komisariáty, jimž se v této souvislosti ustanovila povinnost, aby: „*1. stav lidnatosti náležitým sepsáním udaly, 2. nad cizinci přísně bděly...*“⁴² Hlavní dozor nad vedením tzv. konskripcí, tj. soupisů osob s nejdůležitějšími údaji o nich, mělo III. oddělení policejního ředitelství, do jehož kompetence také patřila agenda cizinců zdržujících se na území Prahy. III. oddělení vedlo také protokol zemřelých. Samotný akt přihlašování resp. nahlašování pobytu probíhal na jednotlivých policejních komisariátech. Původně byly přihlášky v jednotlivých ohlašovnách řazeny abecedně dle jednotlivých let, jednotlivé archy byly paginovány. Po nějakém čase byly přihlášky následně centrálně ukládány v tzv. Meldeamtu pražského policejního ře-

38 Městské hejtmanství (Stadthauptmannschaft) byl oficiální název policejního úřadu v Praze, jenž byl v roce 1852 přejmenován na Policejní ředitelství (Polizeidirektion).

39 Prohlášení číslo 1417 PP, Národní archiv, Policejní ředitelství – Presidium 1848–1851, Sa 1/34, 1851, karton 167.

40 Oznámení číslo 1673 PP, ibidem.

41 Prohlášení číslo 1417 PP, ibidem.

42 Oznámení číslo 1673 PP, ibidem.

ditelství, přičemž byly abecedně srovnány bez ohledu na původní teritoriální příslušnost a časovou následnost. Stejně tak byly sloučeny do té doby zřejmě odděleně vedené řady tuzemců a cizinců.

Policejní úředníci zapisovali na konskripce jména jednotlivých osob různým způsobem. Zápis jména nebyl v té době kanonizovaný, ale šlo o přepis fonetické podoby jména. Na výslednou psanou podobu jména tak měl hlavní vliv úředník, který zápis prováděl. Z tohoto důvodu se jedna a táž osoba mohla psát jako Carl, Karel, Karl nebo Schuss, Šůs, Šuss apod. Jména byla proto řazena podle „policejní“ abecedy, podobně jako tomu bylo ve Vídni. Bohužel pravidla řazení nebyla vždy důsledně zachována, což stěžuje nalezení konkrétní konskripce.

Pokud bychom měli charakterizovat jednotlivé konskripční archy, můžeme konstatovat, že se jedná o volné listy s předtištěnými rubrikami, do nichž byly zapisovány patřičné údaje o přihlašovaných osobách. Starší typ formuláře z doby po roce 1850 má po straně vytištěn úřední název přihlášky: „Konskriptions-Wohnparteien-Veränderungsbogen“, mladší typ z 90. let nese název „Familien-Einlagsbogen. K.k. Polizeidirektion Prag (Meldeamt).“ Formuláře se v čase mírně proměňovaly, nicméně v zásadě přinášejí stejné informace. Pouze na nejstarších konskripcích bylo zachyceno i více domácností, resp. služebnictvo. Později měla každá domácnost (potažmo osoba) svůj konskripční arch.

K pobytu se obvykle přihlašovaly celé rodiny. Na prvním místě figuroval přednosta domácnosti následovaný manželkou, nezletilými dětmi a dalšími příbuznými, s nimiž rodina sdílela společný prostor. Vedle těchto „rodinných“ přihlášek jsou vedeny konskripce jednotlivých zletilých osob, které žily samostatně (svobodní, neprovdané, bezdětné vdovy či vdovci), nebo nepatřily do rodiny (služebnictvo).

Vedle data přihlášení k pobytu, čísla domu a zaměstnání dotyčného se můžeme dozvědět také rok a místo narození, náboženské vyznání, u provdaných žen jejich dívčí příjmení. Součástí archu může být i záznam týkající se sňatku, úmrtí v rodině, domovského listu, odkazu na policejní spis, pokud byl o osobě vedený etc. Pokud se dotyčný stěhoval mimo Prahu, bývá poznamenáno, do jaké obce. Při stěhování do jiné pražské čtvrti byl založen nový konskripční arch a jedna osoba pak má více archů, které spolu ne vždy naprosto korespondují.

Pražské pobytové přihlášky jsou uloženy v Národním archivu ve fondu Policejní ředitelství Praha jako součást spisů všeobecné registratury tohoto úřadu. Jedná se o autonomní celek čítající 739 evidenčních jedno-

tek (kartonů), což představuje 664 651 přihláškových archů převážně z let 1850–1918. Celý fond byl v letech (2002) 2006–2011 zdigitalizován a zpřístupněn na webových stránkách Národního archivu badatelské veřejnosti.⁴³

Srovnání

V předchozí části byla představena situace ve vedení pobytové evidence ve třech lokalitách a také její osudy. V následující části bude provedeno srovnání několika aspektů této problematiky. V této části je třeba upozornit, že v řadě aspektů mohou být srovnávány jen Praha a Vídeň, protože berlínská evidence byla zničena.

Proč byla povinná evidence obyvatel zavedena v 19. století?

Již od středověku byla snaha rozlišovat mezi místními a cizími.⁴⁴ Tato snaha byla především motivována bezpečnostními důvody a nedůvěrou vůči cizincům. Ke kvalitativnímu posunu v této oblasti dochází s novým pojetím státu a úlohou byrokratizujícího se státního aparátu v 18. století. Správní a společenské reformy, jež přesouvaly řadu kompetencí na stát a měly zajistit jeho efektivnější fungování, přinesly mj. potřebu evidence obyvatelstva. Zrušení nevolnictví umožnilo do té doby nebývalý pohyb obyvatel a nastupující industrializace 19. století pak tento migrační proces urychlila. V první řadě pociťovala příliv obyvatel rychle se rozvíjející městská centra. Právě dynamický rozvoj pruské metropole vedl k tomu, že zde byla již v roce 1807 nařízena ohlašovací povinnost obyvatelstva a v roce 1836 byla zřízena speciální instituce (podřízená policejní správě), která se tímto zabývala. Pro habsburskou monarchii byly v tomto ohledu důležitým impulzem až události z poloviny 19. století. V letech 1848–1849 proběhla ve středoevropském prostoru revoluce, která byla nesena v duchu liberalizace a demokratizace společnosti. Tato revoluce umožnila dosud nebývalý společenský ruch, rozvolnila se cenzura, rozproudil se politický život, konstituovaly se parlamenty. Státní aparát byl v defenzivě, procházel reformami, jež měly reflektovat změny ve společnosti. Tato situace se postupně změnila s tím, jak byla obnovována moc státního aparátu a jak byly revoluční pořádky nahrazovány novým ab-

43 Viz http://www.nacr.cz/C-fondy/digi_policejni_prihlasky.aspx.

Podrobně o tomto digitalizačním projektu viz Vojáček, M. Pražáci on-line.

44 Historický vývoj na příkladu habsburské monarchie viz Koch, H.: Wohnhaft.

solutismem. Policie opět dostala dostatečný prostor a kontrola nad pohybem obyvatel byla jednou z priorit policejního státu.

Kdo vedl evidenci obyvatel?

Evidencí obyvatel v metropolích byla bez rozdílu pověřena policie. Eviden- ce patřila mezi klíčové aktivity policejních úřadů a také administrativa s ní spojená patřila mezi rozsáhlé policejní agendy. Ve všech městech byl postupně v rámci policejní správy zřízen centrální úřad, který měl evidenci pobytu obyvatel na starosti. Samotné přihlašování obyvatel probíhalo na příslušných místních orgánech policie, které vydávaly potvrzení o pobytu a následně předávaly evidenci do centrálního úřadu.

Jak probíhala evidence obyvatel?

Evidence probíhala na základě zveřejněných právních norem. Byly přede- psány termíny nahlášení do evidence – obvykle do 12, resp. 24 hodin. Byly vymezeny povinnosti pro vlastníky (správce) domů, bytů, resp. in- stituce. Přihlášení probíhalo prostřednictvím formulářů s předtištěnými rubrikami. Tyto formuláře a rubriky se postupně proměňovaly v čase. Ve Vídni byly navíc různé typy formulářů (vlastníci nemovitostí, nájemníci, podnájemníci, sídla firem). Další rozdíl mezi Prahou a Vídní byl v tom, že v Praze vyplňovali formuláře policejní úředníci, zatímco ve Vídni je vy- plňovali ti, kteří měli povinnost pobyt ohlásit. Policejní úředník měl za úkol tyto údaje zkontrolovat, resp. poopravit tak, aby odpovídaly poža- davkům na evidenci.

Co bylo obsahem evidence?

Informace, jež byly zaznamenány do konskripčního formuláře, byly velmi po- dobné ve všech lokalitách. Ve sledovaném období byly nejobvyklejším případem konskripční archy jednotlivých rodin. Ty přinášejí informaci o „přednosto- ví“ rodiny, jeho zaměstnání, místu narození, domovském listu, vyznání. Dále následují informace o jménu a rodném (ovdovělém) příjmení a roku narození manželky (manželek) a nezletilých dětí. Zásadní je informace o datu a místu pobytu, resp. informace o místu, kam se rodina přestěhovala. Dále mohou být uvedeny různé doplňkové informace, jež si poznamenávala policie v souvislos- ti s různými šetřeními (mj. odkaz na spis, pokud byl o dotyčném veden).

Jaká byla struktura pobytové evidence?

Ve všech lokalitách byla shodně používána „policejní abeceda“, jež vycházela z fonetické reprezentace příjmení a jména osoby. V Praze v centrálním úřadu vznikla pouze jedna řada konskripcí řazená abecedně. Ve Vídni a v Berlíně byla vedle evidence rodin vedena odděleně evidence neprovdaných a ovdovělých žen, které žily samostatně. Ve Vídni pak byly ještě zvlášť vedeny konskripce adres firem. Vůbec vídeňský systém byl poměrně komplikovaný díky ukládání konskripčních archů do jednotlivých Antiquariatů a jejich případného přesouvání ze staršího Antiquariatu do novějšího. Také pravidla pro řazení konskripčních archů byla ve Vídni propracovanější a komplikovanější, což bylo dáno množstvím konskripcí. Tuto strukturu zachovalo i archivní uložení konskripcí a vyhledávání v konskripcích probíhá dnes stejným způsobem jako před 100 lety. Pro jednu osobu může existovat více různých exemplářů konskripcí, pokud se osoba stěhovala, což platí pro Prahu i pro Vídeň.

Současný stav aneb koho lze dnes v pobytové evidenci nalézt?

Berlínská centrální evidence obyvatel byla zřejmě zničena na sklonku 2. světové války (minimálně je neznámá). Informace o lidech, kteří žili v Berlíně na konci války, byly částečně rekonstruovány z jiných evidencí, takže pro některé osoby lze najít informace výjimečně až k roku 1875. Ve vídeňském archivu lze najít informace o lidech, kteří žili ve Vídni po roce 1904 (před tímto datem jen konskripce 200 známých osobností, jejichž konskripce nebyly vyskartovány v rámci skartace A-Antiquariatu). V Praze je situace nejjednodušší. Zde byla evidence dochována v úplnosti a jedná se jen o jednu řadu vymezenou lety 1850–1918. Při hledání osoby je jen nutné mít na paměti postupné zvětšování územní působnosti policejního ředitelství v Praze.

Namísto závěru:

možnosti využití pobytové evidence jako historického pramene

Pobytová evidence sice v okamžiku úmrtí dotčené osoby dohrála svou roli pro policejní orgány, ale pro badatele v oblasti genealogie je samozřejmě velmi vítaným zdrojem informací. Ovšem nejen pro ně. Informace obsažené v konskripčních arších bez ohledu na konkrétní osoby přinášejí řadu relevantních informací pro studium demografických a sociálních proměn společnosti v dynamicky se měnících aglomeracích, jakými Vídeň a Praha

ve sledovaném období byly. S ohledem na relativně omezený rozsah tohoto pramene pro Prahu (na rozdíl od Vídně), proběhl v Národním archivu digitalizační projekt, který zpřístupnil všech 664 651 přihláškových formulářů (konskripce). Na tento projekt navázal projekt podporený Grantovou agenturou ČR,⁴⁵ který se od roku 2010 zabývá analýzou demografických proměn vznikajícího velkoměsta, a jehož výsledkem bude mimo jiné vytvoření databáze obyvatel Prahy (1850–1918) na základě konskripce.

Prameny

Archivní fondy

Wiener Stadt- und Landesarchiv

- Bundespolizeidirektion Wien: Historische Meldeunterlagen

Národní archiv

- Policejní ředitelství Praha – konskripce
- Policejní ředitelství Praha – Presidium

Sbírky zákonů a nařízení

„NÖ LRB“

Landesgesetz- und Regierungsblatt für das Kronland Österreich unter der Enns (1851)

Landesgesetz- und Regierungsblatt für das Erzherzogthum Österreich unter der Enns (1852)

„RGB“

Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich (1849)

Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich (1857, 1860)

„LGB“

Landes-Gesetz- und Regierungs-Blatt für das Kronland Böhmen (1850)

Landes-Gesetz- und Regierungsblatt für das Königreich Böhmen (1851)

Landes-Regierungs-Blatt für das Königreich Böhmen (1853)

Landes-Gesetz-Blatt für das Königreich Böhmen (1874, 1877, 1884)

45 Grantový projekt GA ČR, reg. č. P410/10/0509 Analýza demografických proměn vznikajícího velkoměsta. Databáze obyvatel Prahy (1850–1918).

Literatura

Ballnerová, Ruth: úvod k inventáři SÚA Policejní ředitelství Praha – konskripce. Praha 1957.

Breunig, Werner: Spuren bekannter Persönlichkeiten in der alten Berliner Einwohnermeldekartei. In: Berlin und Gegenwart. Jahrbuch des Landesarchivs. Berlin 2004, s. 97–115.

Hlinomaz, Milan – Waage, Vladimír: úvod k inventáři SÚA Evidence obyvatelstva Prahy 1914–1953 (1956). Praha 1990.

Chudobová, Helena: úvod k inventárnímu soupisu SÚA Policejní ředitelství Praha 1769–1920. Praha 1964.

Koch, Herbert: Wohnhaft in Wien. Geschichte und Bedeutung des Meldewesens. Wiener Geschichtsblätter Beiheft 3, 1986.

Laichmann, Michaela: Die historischen Meldeunterlagen im Wiener Stadt- und Landesarchiv. In: Die Vermessung Wiens, Lehmanns Adressbücher 1859–1942, Hg. Mattl-Wurm, Silvia – Pfoser, Alfred. Wien 2011, s. 216–227.

Schroll, Heike: „Das alte Register des hiesigen Meldeamtes ist zerstört“. Notwendige Bemerkungen zur Berliner Einwohnermeldekartei. In: Berlin und Gegenwart. Jahrbuch des Landesarchivs Berlin 2008, s. 235–242.

Vojáček, Milan: Konskripce (1850–1914) – pobytové přihlášky pražského policejního ředitelství. Genealogické a heraldické listy 26, 2006, č. 4, s. 86–87.

Vojáček, Milan: Policejní pobytové přihlášky jako důležitý pramen pro poznání demografických a sociálních proměn Prahy v letech 1850–1918. *Paginae historiae* 18, 2010, s. 299–302.

Vojáček, Milan: Pražáci on-line. Pražské pobytové přihlášky z let 1850–1918 na webu Národního archivu. Zpravodaj pobočky ČIS 52, v tisku.

UM ZU WISSEN, WOHN SIE SICH BEGEBEN... EIN VERSUCH EINES VERGLEICHS DER POLIZEIEVIDENZ ÜBER DEN EINNWOHNERAUFENTHALT IN BERLIN, WIEN UND PRAG VON DER ZWEITEN HÄLFTE DES 19. JAHRHUNDERTS BIS ZUM ENDE DES ERSTEN WELTKRIEGS

Die Studie entstand im Rahmen eines Forschungsprojektes, das eine demographische Analyse von Prag an der Wende des 19. zum 20. Jahrhunderts folgt. Der Verfasser vergleicht hier die normative Begrenzung und reale administrative Form der Meldepflicht in Berlin, Wien und Prag in dieser Zeitperiode. In Berlin beginnt diese Pflicht im Jahr 1807, entwickelt sich dann seit 1836 mit der Entstehung des Einwohneramts und seit 1920 mit dem Meldeamt für Großberlin. In Wien ist diese Pflicht mit einem auch für Prag gültigen Erlass des Ministeriums des Innern im Jahre 1849 gegeben. Der Verfasser folgt den Evidenzformen, Fremdenevidenz, diplomatische und Inhaltsanalyse der Meldeschriftstücke und ihre potenzielle Benützbarkeit als historische Quelle.

TO KNOW, WHERE TO GO FOR THEM... TRYING TO COMPARE POLICE RECORDS OF POPULATION REGISTERS IN BERLIN, VIENNA AND PRAGUE FROM THE 19TH CENTURY TO THE END OF WORLD WAR I

This article compares the normative and the real definition of administrative inhabitant reporting obligation in Berlin, Vienna and Prague from the beginning in 19th century to the end of World War I. Author analyzes the evidence ways, diplomatical characteristics of documents and their usefulness as a historical source.

Hubert Ripka: záznamy o rozhovorech s Edvardem Benešem 1932–1938

/ Helena Nováčková – Ivan Šťovíček – David Hubený /

Přestože Hubert Ripka patřil k výrazným osobnostem první poloviny minulého století, není širší veřejnosti příliš znám. Teprve v nedávné době se objevilo několik studií, které se snaží přiblížit život a dílo tohoto muže, který se zapsal do českých dějin jako významný diplomat a politik, ale také publicista, archivář a historik.¹ H. Ripka se narodil 26. července 1895 v Kobeřicích u Slavkova. Gymnázium absolvoval v Praze v Žitné ulici, kde jej učil Alois Jirásek. Po maturitě v roce 1914 se přihlásil na Filozofickou fakultu Karlo-Ferdinandovy, obor historie. Navštěvoval přednášky Josefa Pekaře, Josefa Šusty, Kamila Krofty, Gustava Friedricha, Emila Smetánky, Františka Drtiny, Alberta Pražáka, Lubora Niederleho, Václava Novotného, Kamila Henera a dalších. Zde se také poprvé setkal s Edvardem Benešem, jehož přednášky ze sociologie si pečlivě zapisoval.² Vysokoškolské studium zakončil doktorátem a zároveň vystudoval v letech 1919–1920 Státní ar-

- 1 Dejmek, Jindřich: Hubert Ripka. Polozapomenutý list z historie moderní české slavistiky a československé diplomacie. In: Slovanský přehled, č. 4, 1998, roč. 34, s. 407–416; Goněc, Vladimír: „Rusko a Evropa po čtyřiceti letech“ v revizi Huberta Ripky. In: Slabáková, Radmila (ed.): O exilu, šlechtě, Jihoslovanech a jiných otázkách moderní doby. Olomouc 2004, s. 40–52; Goněc, Vladimír: „Russia and Europe“ in the concept of Hubert Ripka. In: Petr Roubal (ed.): Prague Perspectives. Praha 2004, s. 255–274; Goněc, Vladimír: Za sjednocenou Evropu. Z myšlenek a programů Huberta Ripky. Brno 2004; Goněc, Vladimír: Hubert Ripka: Un Européen. Brno 2006; Kaplan, Karel: Moskevské dojmy Huberta Ripky 2. června 1945. In: Slezský sborník, č. 1–2, 2000, roč. 98, s. 119–126; Paleček, Pavel: Ministr Hubert Ripka a jeho osobní archiv. Inventář osobního fondu. Dokumenty. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Brno 2000; Tomeš, Josef: Hubert Ripka. In: Masarykův lid, č. 4, 2004, roč. 10, s. 1–16; Tomeš, Josef: Hubert Ripka známý i neznámý. In: Hubert Ripka: Únorová tragédie. Brno 1995, s. 8–19; Pavlát, David: Novinářská a politická dráha Huberta Ripky do vyvrcholení mnichovské krize na počátku října 1938 a jeho odchodu do exilu. In: Moderní dějiny, č. 2, 2009, roč. 17, s. 65–129; Pavlát, David: Novinář a politik Hubert Ripka (do roku 1945). Rigorózní práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze. Praha 2009. Historický kabinet FF UK v Praze, signatura H – 109/3632; Pavlát, David: Hubert Ripka – životopis (do roku 1945). Diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze. Praha 2007. Historický kabinet FF UK v Praze, signatura H – 109/ 3288.
- 2 NA, AHR, 1-1-256-108/49, kart. 74.

chivní školu. Poté začal pracovat na ministerstvu národní obrany. Zde se podílel na vybudování Archivu MNO, v jehož čele stál až do roku 1925, kdy přešel do redakce deníku *Národní osvobození*, vydávaného Československou obcí legionářskou.

V polovině dvacátých let se H. Ripka začal přibližovat Hradu. V roce 1924 poprvé navštívil T. G. Masaryka, podruhé byl prezidentem přijat společně s redakčním kolegou Antonínem Pešlem v září 1925 v Topolčiankách.³ Další kontakt zaznamenáváme až v roce 1933, kdy se obrátil na prezidenta dopisem z 8. října, v němž jej informoval o protihradní politice agrární strany.⁴

Daleko intenzivnější kontakty H. Ripka navázal s ministrem zahraničních věcí, expremiérem a pozdějším prezidentem Edvardem Benešem. První známý dopis je datován 23. říjnem 1922. Tehdy se H. Ripka jako tajemník Československo-jihoslovenské ligy obrátil spolu se starostou Prahy Karlem Baxou na E. Beneše s prosbou o pomoc při finančním zajištění jihoslovenských studentů.⁵ Od poloviny dvacátých let dochází mezi oběma muži k navazování písemného i osobního styku: 7. července 1925 E. Beneš přijal H. Ripku jako redaktora *Národního osvobození*.⁶ První dochovaný Ripkův osobní dopis E. Benešovi je z 30. srpna 1926 a obsahuje informace o kontaktech J. Stříbrného s redaktory *Rudého práva*.⁷ Z téhož roku je patrně nedatovaný dopis týkající se aktivit agrární strany v souvislosti s připravovanou volbou prezidenta republiky.⁸ Ovšem až do roku 1928 H. Ripka nebyl v kanceláři ministra zahraničních věcí důvěrně známou osobou. Přestože se jeho jméno v záznamech o denním programu ministra objevuje v roce 1927 pětkrát, příjmení je však opakovaně chybně zaznamenáno jako „Rypka“, a to i v záznamech psaných E. Benešem.

3 O první návštěvě u prezidenta se nedochoval žádný dokument, zmíněna je jen v Ripkově záznamu o přijetí v Topolčiankách. Viz Šťovíček, Ivan (ed.): *Záznam Huberta Ripky o rozhovoru s T. G. Masarykem v roce 1925*. In: *Masarykův sborník XIII, 2004–2006*. Praha 2006, s. 371–377. Srovnej též kratičký zápis Antonína Pešla z téhož setkání NA, fond Antonín Pešl, kart. 2, Kapitola 3.1.1, záznam z 30. 9. 1925.

4 NA, AHR, 1-1-256-111-1, kart. 81; 1-158-1c, kart. 138; AÚTGM Praha, EB KOR, 69, kart. 22. Broklová, Eva: *Agrární strana a demokracie. Exkurs II – Dopis Huberta Ripky prezidentu Masarykovi*. In: Broklová, Eva – Tomeš, Josef – Pehr, Michal: *Agrárníci, národní demokraté a lidovci v druhém poločase první Československé republiky*. Praha 2008, s. 118–123.

5 AÚTGM Praha, EB KOR, 40/140, kart. 40.

6 AÚTGM Praha, EB I, denní pořady, kart. 6.

7 AÚTGM Praha, EB KOR, 69, kart. 22.

8 Tamtéž.

Ripka, jako redaktor Národního osvobození, se ve druhé polovině 20. let aktivně účastnil obrany politiky E. Beneše. Tato jeho činnost spolu s jeho přechodem do redakce Lidových novin (1930) napomohla zesílení kontaktu mezi oběma muži, k němuž došlo právě na přelomu 20. a 30. let. Svoji roli sehrálo též Ripkovo postupné sblížení s Československou stranou národně socialistickou, jejímž členem se stal.⁹ Bezpečně máme zaznamenáno v denních pořadech E. Beneše a v Ripkových poznámkách 10 audiencí v letech 1925–1928 a 35 setkání v letech 1929–1938.¹⁰

Z třicátých let je známo také 27 dopisů a písemných zpráv zaslanych H. Ripkou E. Benešovi.¹¹ Ripka v nich podával informace z domácího politického prostředí a analýzy vnitropolitické situace, později psal zejména o zahraničněpolitické tematice. Od roku 1932 zasílal podrobné zprávy o poznatcích ze svých zahraničních cest – do Maďarska, Německa, Bulharska, Jugoslávie, Švýcarska a zvláště do Francie. Před některými cestami si E. Beneš zval H. Ripku, aby ho instruoval, s kým a o čem má hovořit.¹² Ripka tak začínal plnit úlohu jakéhosi Benešova neoficiálního osobního vyslance.

V krizových záříjových dnech roku 1938 H. Ripka v dopise z 20. září vyjádřil prezidentovi podporu a odhodlání stát za ním při střetu s nacismem a kapitulanty. Napsal: *„Pane prezidente, teď jen na Vás záleží, budeme-li kapitulovat, či se vzepřeme. Znáám riziko odporu: můžeme být poraženi. Ale tato porážka nezničila by mravních sil v národě – a ty by se vzchopily při první příležitosti. Kdežto kapitulace znamená mravní a politický rozvrat celé generace. [...] Pane prezidente, neváhejte sáhnout k procedurám docela mimořádným: uvidíte, že se za Vás postaví v ohromné většině celý národ. [...] Pane prezidente, věřím Vám oddaně. Snad shledáte tento dopis zbytečným. Napsal jsem jej, abyste byl posílen ve své důvěře, že se můžete odvážít všeho, protože naleznete spolupracovníky rozhodnuté sledovat Vás do všech důsledků a protože lid půjde s Vámi.“*¹³

9 Obvykle se udává, že do strany vstoupil v roce 1935.

10 AÚTGM Praha, EB I, denní pořady, kart. 1–17. Denní pořady Edvarda Beneše se dochovaly ve dvou variantách. Jedna je konceptní, do které zapisoval rukou i E. Beneš, druhá oficiální, psaná čistopisně pracovníky kabinetu ministra. Z období let 1936–1938 se dochovaly jen strojopisné pořady vyhotovené Kanceláři prezidenta republiky. Srovnání obou variant prokázalo, že zápisy v nich nejsou identické.

11 AÚTGM Praha, EB KOR, 69, kart. 22; EB I, kart. 157, 158, 172, 173, 183, 196, 203, 244; EB II, kart. 387; EB IV/1, kart. 142; NA, AHR, 1-1-258-5b, kart. 83.

12 Srov. dok. č. 3 a 7.

13 AÚTGM Praha, EB II, 40/43/V/580a, kart. 387.

Koncem září Ripka odletěl s Benešovým posláním do Paříže, aby jednal s francouzskými politiky. Události však měly rychlý spád a ve francouzském hlavním městě jej zastihla mnichovská konference. Po návratu do Prahy, ještě ořesen vývojem, napsal dva dny po Benešově abdikaci, další dopis datovaný 7. října. Znovu v něm vyjádřil svou loajalitu a podporu a zároveň E. Beneše informoval, že i on „*se na delší dobu nebude moci účastniti veřejného našeho života*“. Dále uvedl: „*Odejdu proto pryč a budu se v ústraní novým studiem připravovat pro novou práci v budoucnosti. Protože moje žena je francouzskou profesorkou, doufám, že budu moci aspoň prvý čas strávit ve Francii, a později uvidím.*“¹⁴

Mnichovem končí jedna etapa vzájemných styků a kontaktů. H. Ripka opustil Česko-Slovensko již 10. října, o jedenáct dní později odjel ze Sezimova Ústí do zahraničí i E. Beneš. V prosinci 1938 H. Ripka zaslal E. Benešovi krátký dopis s přáním k Novému roku,¹⁵ pravidelný písemný styk oba muži obnovili v únoru 1939. V té době se dostává na pořad dne příprava Československé zahraniční akce a později ustavení Československého národního výboru v Paříži. Osobní styky zintenzívněly po ustavení československé prozatímní vlády v Londýně v červenci 1940. V letech 1940–1945 se H. Ripka s prezidentem stýkal už nikoli jako novinář a zahraniční komentátor, ale jako státní činitel, nejprve státní tajemník a později státní ministr v ministerstvu zahraničních věcí.

Jak již bylo zmíněno, v denních pořadech E. Beneše a v zápiscích H. Ripky je evidováno 45 přijetí a setkání od poloviny roku 1925 do září roku 1938. Toto číslo jistě není úplné, jak dosvědčuje předkládaný soubor Ripkových záznamů a poznámek o setkáních s E. Benešem. Začínají až rokem 1932 a z 12 zaznamenaných schůzek (9 písemně a 3 stenograficky)¹⁶ jich 8 nefiguruje v denních pořadech a v audienčních seznamech E. Beneše.¹⁷ Je pravděpodobné, že H. Ripka si o všech setkáních soukromý záznam nepoživoval. Ty poznámky, které se dochovaly, zachycují převážně monology E. Beneše, jeho glosy k vnitropolitické, ale zejména k zahraničněpolitické

14 Tamtéž; NA, AHR, 1-1-258-5b, kart. 83.

15 AÚTGM Praha, EB II, 40/43/V/580a, kart. 387.

16 H. Ripka, stejně jako E. Beneš nebo T. G. Masaryk, používal Gabelsbergerovu soustavu, kterou od roku 1921 na území ČSR vystřídala soustava Herout-Miklíkova, jež se s určitým zjednodušením používá dodnes. Dřívější metoda je sice teoreticky známa i dnes, ale prakticky ji nikdo neovládá, resp. nedovede číst.

17 V denních pořadech E. Beneše nejsou evidovány schůzky z 11. července 1935, 25. května, 10. července a 19. listopadu 1936, dále schůzky z února a června 1937 a z 10. a 22. srpna 1938.

situaci. V edici nejsou zařazeny Ripkovy písemné zprávy z cest pro E. Beneše, nýbrž jen záznamy o osobních, resp. telefonických, hovorech obou mužů.

Všechny publikované dokumenty se nacházejí ve fondu Archiv Huberta Ripky (AHR) uloženém v Národním archivu. Heuristika se uskutečnila po zpracování fondu s využitím podrobného inventáře.¹⁸ Výzkum se prováděl i ve fondu Edvard Beneš (EB) v Archivu ústavu T. G. Masaryka, kde se však žádné záznamy z období před rokem 1939 nepodařilo dohledat. Ediční zpracování vycházelo ze zásad pro vydávání novověkých historických pramenů.¹⁹ Přepis respektuje současná pravidla českého pravopisu, přihlíží se ovšem k jazykovým zvláštostem autora. Dokumenty jsou uspořádány chronologicky a průběžně očíslovány. Záhlaví dokumentů jsou opatřena stručnou poznámkou o obsahu dokumentů. Všechna setkání proběhla a byla dokumentována v Praze, proto se neuvádí místo vzniku. Ve třech případech není datum schůzky na dokumentu poznamenáno: u dvou z nich bylo určeno rozbořením obsahu, jednou podle záznamu v denních pořadech E. Beneše. Za každým dokumentem je umístěna citace, tj. zkratka archivu, sídlo archivu, zkratka fondu, signatura a číslo kartonu. Následuje stručný formální popis s údaji o formě dochování a způsobu vyhotovení. K jednotlivým dokumentům je připojen poznámkový aparát, tj. textové a ediční vysvětlivky a věcné poznámky a komentáře.

18 Šťovíček, Ivan: Archiv Huberta Ripky (bývalý fond SÚ MV č. 1 a fond SÚA Ripka Hubert, Doc. dr.) 1895–1948 (1950). Inventář. Národní archiv. Praha 2009.

19 Šťovíček, Ivan a kol.: Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16. – 20. století pro potřeby historiografie. Archivní správa Ministerstva vnitra ČR. Praha 2002.

Audience H. Ripky u E. Beneše

1925

7. července

1926

8. dubna

1. července

1927

12. ledna

4. března

4. května

27. srpna

29. srpna

1928

16. ledna

9. června

1929

18. ledna

21. ledna

4. února

16. dubna

1. července

1930

27. října

18. listopadu

1931

9. března

28. srpna

1932

2. června (*příloha 1*)

28. prosince (*příloha 2*)

1933

31. března (společně s Arno Laurinem, Janem Hájkem aj.)

3. dubna

22. dubna (společně s Paulem von Auerem)

29. listopadu

21. prosince

1934

26. února

20. dubna

17. května

12. července

21. prosince

1935

25. března

5. dubna

11. července*

1936

25. května* (příloha 3)

10. července* (příloha 4)

19. listopadu* (příloha 5)

1937

po 18. únoru* (příloha 6)

před 8. červnem* (příloha 7)

1938

7. března

21. března

27. června

10. srpna* (příloha 8)

22. srpna* (příloha 9)

12. září

* Audience není evidovaná v denních pořadech E. Beneše.

1.

1932, 2. červen

Benešova reakce na zprávu H. Ripky o situaci v Německu a pohled E. Beneše na vývoj vnitropolitické situace.

Podával jsem zprávu o své cestě do Německa. Beneš chtěl, abych vypravoval i podrobnosti! Zřejmě veliký zájem! Žádal pak, abych to stručně napsal. [Beneš:] „Chvalkovský a Hoffmann jsou v tom, vědí a znají podrobnosti, dám mnoho na dojmy cestovatele.“ (Napsal jsem pak zprávu,¹ a poslal také prezidentovi a Kroftovi.)

O vnitřní situaci: je to klidnější, do prázdnin se to udrží. Co na podzim, ještě se neví, ale změna bude a měla by být. Upozorňuji, že z poslední rozmluvy s Udržalem jsem pozoroval, že Udržal bude o sebe zápasit. Beneš: „To je správné, proto jsem mu řekl: Já byl vždy k předsedům vlády loajální, také ke Švehlovi, ale ne Švehla ke mně. Chtěl jsem naznačit, že nic proti němu nedělám.“ – Já: „Budete se musit připravovat na ministerské předsednictví.“ Beneš: „Budte opatrný. Vzal bych to, jen kdyby se to cítilo jako une nécessité nationale. Jinak mohu lépe pracovat a působit jako zahraniční ministr.“

NA Praha, AHR, 1-1-256-108/7e (hnědý notes), kart. 76. Originál, rukopis.

1 AÚTGM Praha, EB I, R 340, kart. 196.

2.

[1932, 28. prosinec]^a

Benešovy vzpomínky na K. Kramáře, M. Hodžů, G. Habrmana, R. Gajdu, jednání v Janově a některé vnitropolitické aféry.

Kramář vedl doslova tragický boj o Rusko. Nerozuměl, oč ve skutečnosti v Rusku jde. Bolševické Rusko, to je ohromná revoluce a ta se musí přece využít. Když se jednalo v Paříži o intervenci,¹ řekl jsem Clemenceauovi: „Chcete-li intervenci, budeme ji dělat [s] sebou.“ Když mi řekl, že nedají ani jednoho svého vojáka, dal jsem na srozuměnou, aby nám tedy dali pokoj, že my své vojáky pro ně obětovat nebudeme. Byl jsem pro intervenci, ale s podmínkou, o níž jsem věděl, že se nedá uskutečnit. V r. 1922 říkal jsem na Západě, že nemůžeme-li bolševiky zničit, musíme je přivést do Evropy, ale ovšem musí býti takové podmínky, aby spolupráce s nimi byla možná. Proto jsem žádal neintervenci a nepropagandu. Byl jsem pro to, aby nebyli dříve uznáváni, pokud nám nedají určité garancie. Upozorňoval jsem, že jim západní Evropa musí pomáhat, zejména finančně, ale za to že oni musí respektovat západní demokracie. Věc byla komplikována také našimi vnitřními poměry. Předčasné uznání bolševiků a dohoda s nimi skrývala nebezpečí, že nám bolševism pohltí naši sociální demokracii, že sociálně demokratičtí dělníci půjdou k bolševismu, a to by bylo ovšem v našich poměrech znamenalo rozvrat. Já po celou dobu poválečnou žil pod hroznými cauchemar,^b že se nám to rozpolťí uvnitř, a to dříve, než budeme mít vybudovaný stát.

Bechyně mně řekl v Janově,² když bolševici uzavřeli s Němci rapallskou smlouvu: „Tak v tom budeme! Ted’ musíme všichni k bolševismu!“³ Tady vidíte, jak hned naši lidé jsou skleslí. Proto jsem držel s Barthouem a Poincaré[m], cítil jsem a pozoroval jsem vakcinování proti bolševismu. Události mi daly za pravdu. A myslím, že jsem manévroval správně.

Rathenau a Wirth mně řekli prvněmu, že přijde Rapallo. Řekl jsem jim otevřeně, že je to désastreux, a to i pro ně.

Když jsem se sešel na soukromém obědě s Čičerinem, uvítal mne pozorností, že na stole byly červené a bílé karafiáty. Čičerin mluvil česky, já rusky. V rozmluvě hodně jsem ho překvapil brutálně otevřenou otázkou: „Proč zabíjíte tak zbytečně mnoho lidí? Tím jen rozčilujete Evropu proti sobě!“

Čičerin se zarazil, ale pak doznal s cynickou otevřeností: „Kdybychom je nezabili my, zabijí oni nás.“ Bohužel v tom měl pravdu. Řekl mi to otevřeně, že v Janově nepovolí a že plakat nebudou. Proto jsem věděl, že dohoda s nimi je marná. Šel jsem na večeři s Lloyd George[m], byl při tom Don Sturzo.⁴ Varoval jsem ho a upozorňoval, že se dohoda s bolševiky nepodaří. Lloyd George ovšem myslel, že jsem vědomě intrikoval proti němu s Poincaré[m]. Jeho neúspěch v Janově způsobil definitivní jeho pád. Odtud jeho velká zášť proti mně.

Memorandum o Kramářovi z r. 1921 bylo moc zlé.⁵ Napsal jsem to ostře – zbytečně ostře. Úžasně jsem ho osobně ranil. To já dnes uznávám, ačkoliv vím, že jsem měl pravdu. Mohlo to být mírnější. Kramářova zášť proti mně má vlastně tady svůj původ a důvod. Po 2 letech odpověděl tak, že mne obvinil ze lži. To mne ovšem zle zranilo. Švehla dobře pochopil, že jsem byl nelítostný a že jsem zničil každého, kdo se dotkl mé cti. Do značné míry lze říci, že Kramářova politika byla pak obhajobou proti tomu mému memorandumu. Později jsem viděl, že jsem ho měl více šetřit.

Mezi mnou a Hodžou vlastně nikdy přímý osobní konflikt nebyl. Nikdy jsme se nesrazili, abychom měli boj o nějakou zásadní ideovou otázku. Okolnostmi se vytvářelo, že lidé věřili ve zvláštní okolí moje a zvláštní okolí Hodžovo. Byli ochotníci, kteří nás stavěli proti sobě. Ze mne dělali vůdce levice, z něho vůdce pravice. Kolem Hodži byli takoví lidé, jako Borský a Kahánek. Právě ti měli zájem na tom stavět Hodžu proti Benešovi a Beneše proti Hodžovi. S Hodžou jsem se před válkou neznal. Zato již před válkou byl jsem přítelem Šrobárovým, tykal jsem si s ním. Znal jsem se dobře s Blaho a Pavlů. Poznal jsem se se Šrobárem r. 1908 v Hradci Králové. Od té doby byli jsme přáteli a tykali jsme si. S Hodžou jsem se seznámil až po svém návratu z ciziny. Když jsem byl ministerským předsedou, Hodža si přišel stěžovat, že nemůže mít úspěch, ačkoli jej měl v Uhersku. To byla ještě éra Šrobárova. Na jaře r. 1926 radil jsem Hodžovi, aby nedělal občanskou koalici, aby nedělal cla atd. Hodža mi však řekl, že už je pozdě. Rozmluva byla docela přátelská. Potom ve Švehlově kabinetě⁶ počaly se vytvářet ty boje. Hodža se de facto dostal do fronty proti mně. Ale nikdy proti mně přímo nevystoupil. Z pravice ho využívali proti mně, myslím že i Švehla. Tehdy začaly Hodžovy výlety do zahraniční politiky. On chtěl být zahraničním ministrem. Začal dělat zahraniční politiku v kabinetě za mými zády a bez mého vědomí. To byly ty ostrihomské miliony, potom aféra s bulharskými zemědělci a aféra Chorvatů při MacDonalldově návštěvě.⁷ Mezitím Švehla onemocněl a Šrámek se stal jeho nástupcem. Tu došlo k otevřenému kon-

fliktu. Postavil jsem se na stanovisko, že jiný ministr nesmí dělat zahraniční politiku než ministr zahraničí. Pak přišla aféra koburská.⁸ Připisovali mně, že já to vedu. Stránský se tu stal dobrovolným rytířem. Já při tom vzal pasivum na sebe. Považoval jsem to za pochybené, ale důsledky za to vzal jsem na sebe. Ta tehdejší čtyři léta byla doslova léty martyria.

Staněk, Beran, Bradáč, Vraný atd., až to vyvrcholilo tím slavným přerušáním společenských styků. Po zemských volbách 1928 jsem vzkázal: „Styky mohou zůstat přerušeny. Včera jste dostali odpověď.“ Udržal šel do výkonného výboru strany a pak vzkázali, že se to stalo omylem, nedorozuměním a tak všelijak se vytáčeli. Udržal v ministerské radě dal mně to komuniké. Hodža již za rok po demisi⁹ mně vzkázal, že bychom se měli dohodnouti. Byly to vzkazy přes Čapka, Boučka a Stránského. Hned jsem odpověděl, že osobně nic jsem neměl proti němu, že pro mne jsou věci vyřízeny, že nebylo zásadního rozporu, že to byly jen praktické otázky, že nevidím překážky k rozumné spolupráci. Sešli jsme se pak dvakráte, ale jen taktak, že ledy byly prolomeny. Když se jednalo o jeho vstupu do vlády, žádal, abych nebyl proti němu. Když se stal ministrem,¹⁰ dali jsme si slovo, že budeme k sobě loajální a že nepřipustíme, aby nás okolí využívalo. Uznávám, že on opravdu loajální zůstal. Já měl vždy dosti k němu osobních sympatií jako k člověku. Politika je pro něho hra a hazard. To je ta maďarská výchova. To ho svádí k povrchnosti, ke gestům, k vnějškovému autoritářství, lehkomyšlnosti, marnotratnictví, ale naproti tomu cením si velmi u něho jistou liberálnost. Má rozhodně širší obzory než běžní politikové, proto je snáze možno se s ním porozumět a dohodnout o širší evropštější politice. Když se dostane do určitého bližšího poměru k člověku, dovede zachovat jisté gentlemanství. Není hloupý, dovede dobře mluvit, je možno ho ukázat v cizině. Je silným činitelem na Slovensku.

Když režim pětky v r. 1926 dohospodařil, Švehla, který byl obdivovatelem Mussoliniho a Stambolijského, myslel, že se takovému nějakému diktátorství neubráníme. Chtěl být diktátorem, ale neměl k tomu kvality. Nedovedl diktátora dělat. Viděl, že by se k tomu hodil Stříbrný, a chtěl to nechat Stříbrnému a Bechyněmu. On dobře věděl, co ti dva plichtili. Stříbrný a Bechyně byli přesvědčeni, že bude nutno vyřídit parlament a že bude třeba obklíčiti parlament vojskem a takové špásy. Stříbrný tyhle nápady inspiroval a Bechyně mu na to letěl. Bylo zřejmo, že diktatura pěti musí končit diktaturou jednoho, ale toho jednoho neměli. Stříbrný myslel, že to bude on a že budou dělat „československou revoluci“. Tak Stříbrný vystoupil v Košicích před železničáři, v Hradci Králové Zemínová nevěděla,

oč jde. Franke také nevěděl, oč vlastně jde, a opatrně čekal. Klofáč se mezi tím vším třepetal. Stříbrný si připravoval Gajdu, protože myslel, že Gajda má vojáky. Připravoval si konflikt s ministerským předsedou Černým, ale přes to všechno udělal prezident kříž, když vyhodil Gajdu, a tak to předčasně vypuklo. Ovšemže se to obrátilo proti mně. Před kárným výborem vykládal jsem celé dlouhé 4 hodiny. Já položil veto proti tomu, aby Gajda se stal šéfem generálního štábu. Čeček nabízel mu peníze, aby šel do ciziny. Bradáč vykládal o komplotu zahraničního ministra proti šéfu generálního štábu. Tehdy Švehla začal připravovat Nezávislou jednotu legionářů. Tehdy dokonce mluvili o potřebě mne odstřelit. To byl zejména ten pitomec Hlaváček. Atentát se skutečně na mne chystal.

Habrmanova aféra. Chtěl jsem, aby Habrman šel do Vídně. Když to všechno bylo smloueno – souhlasil s tím i Švehla, protože se ho chtěl zbavit – prezidentská kancelář řekla, že jsou tu vážné formální překážky. Strany se ovšem použilo proti mně. Bechyně, Meissner, Hampl byli u prezidenta se mnou. Já jsem kryl prezidenta a vzal to na sebe. Potom mne napadl Pik¹¹ v zahraničním výboru. V tom měl Švehla prsty. Podal jsem Švehlovi demisi. Ale toho se lekli sociální demokraté, hned od toho utekli. Zůstaly hořkosti. Já jsem nikdy neřekl, že mně původně prezident dal k tomu souhlas. Protože mu Habrman stál blízko, byl na něho přísnější než na jiné.¹² Nechci vzpomínat, jak strašným způsobem se o mně Švehla vyjadřoval.

NA Praha, AHR, 1-1-258-3, kart. 83, Originál, strojepis.

-
- a Datum podle záznamu v denních pořadech, viz AÚTGM Praha, EB I, denní pořady, 1932, kart. 13.
- b Francouzsky noční můra.
- 1 Rozumí se jednání o návrzích maršála F. Focha na intervenční tažení proti sovětskému Rusku během jednání, které se konalo v Paříži ve dnech 12. 1. – 25. 2. 1919.
- 2 Rozumí se Janovská konference, která se konala ve dnech 10. 4. – 19. 5. 1922.
- 3 Separátní německo-sovětská smlouva byla uzavřena v Rapallu 16. 4. 1922.
- 4 V textu chybí Don Sperzo. Rozumí se Don Luigi Sturzo (1871–1959), italský katolický kněz a politik, spoluzakladatel Italské lidové strany v roce 1919. Don Sturzo patřil k oponentům Mussoliniho hnutí.
- 5 Rozumí se dopis E. Beneše T. G. Masarykovi z 6. 5. 1921. K napjatým vztahům mezi E. Benešem a K. Kramářem na začátku 20. let viz Dejmek, Jindřich: Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. Část první. Revolucionář a diplomat (1884–1935). Praha 2006, s. 280, pozn. č. 79.
- 6 Rozumí se tři vlády A. Švehly v letech 1922–1929 (7. 10. 1922 – 9. 12. 1925, 9. 12. 1925 – 18. 3. 1926 a 12. 10. 1926 – 1. 2. 1929).
- 7 Ke sporům mezi E. Benešem a M. Hodžou viz Dejmek, Jindřich: Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. Část první. Revolucionář a diplomat (1884–1935). Praha 2006, s. 470, zvl. pozn. č. 163. Těž Klimek, Antonín: Boj o Hrad. Díl 2. Kdo po Masarykovi? Vnitropolitický vývoj Československa 1926–1935 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví. Praha 1998, s. 181–184.
- 8 Viz Klimek, Antonín: Boj o Hrad. Díl 2. Kdo po Masarykovi? Vnitropolitický vývoj Československa 1926–1935 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví. Praha 1998, s. 118–119.
- 9 Demisí z 20. 2. 1929 M. Hodža odešel z místa ministra školství a národní osvěty ve vládě F. Udržala (1. 2. – 27. 10. 1929).
- 10 M. Hodža se stal znovu ministrem až ve vládě J. Malypetra 29. 10. 1932.
- 11 Luděk Pík, člen sociální demokracie a poslanec ve všech prvorеспублиkových volebních obdobích.
- 12 Dejmek, Jindřich: Korespondence Kamila Krofty s Edvardem Benešem. Část I. (1920–1927). In: Sborník archivních prací, č. 2, roč. XLIV., 1994, dok. č. 30, s. 515–516; Dejmek, Jindřich: Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. Díl I. Revolucionář a diplomat (1884–1935). Praha 2006, s. 397.

3.

1936, 25. květen^a

Benešovy názory na zahraniční politiku Velké Británie, Francie, Polska, Německa, Itálie a Československa a instrukce pro Ripkovu cestu do Francie.

Zle vytýkám, že obě západní demokracie zoufale selhaly vůči oběma těm gangsterům, že se nedovedly na ničem sjednotit, že nedovedly vytknout určitou linii své politice.¹ To je marné, taková je skutečnost a je to zároveň dominantní fakt, na který nesmí zapomínat především Francie.

Je správně, když Blum prohlašuje, že nechce uplatňovat v zahraniční politice hledisko vnitropolitické. Já také nežádám žádné křížové tažení proti těm fašistickým diktaturám. Ale špatně to dopadlo právě proto, že ve Francii určovali svou zahraniční politiku politikou vnitřní, a to jak Laval, tak i levice. Vytýkám Francii i Anglii, že nic nedaly Mussolinimu najevo, když se k válce připravoval – musily přece pozorovat a vědět, kam to žene. Od ledna 1935 až do srpna počínaly si Francie a Anglie prostě nemožně. Nechaly všechno běžet, měly Mussoliniho dávno znát. Neměly odvahu říci a včas říci: „Tohle nepůjde.“ První chyba způsobená touhle nečinností vyvolala všechno ostatní. Pak ovšem prováděly diplomatické vytáčky a na konec bylo v tom všem mnoho hypokrise.

Řekněte Blumovi, že jedině správnou politiku dělal Beneš.² Když to vzniklo, hned řekl: „Do důsledků, ale opravdu do důsledků respektovat pakt.“³ Žádal, aby západní velmoci respektovaly pakt a aby se dohodly s vědomím, že se musí jít do důsledků, i kdyby to měla být válka. Prohlásil jsem, že jdeme s sebou, i když s konfliktem nemáme přímo co dělat.

To byla skvělá chvíle dokázat Anglii, že kolektivní sekurita je potřebná také Anglii, že také ona jí potřebuje. Bylo nesprávně říkat, že je to precedent proti Hitlerovi – to postrašovalo Angličany. Správná argumentace byla ukazovat Anglii, že potřebuje ostatních.

Hned v září jsem řekl Hoarovi: „Chceme vědět, zda neprovedete totéž, co jste udělali před dvanácti lety s Korfu,⁴ zda se nezastavíte na půli cesty. Musíte být připraveni jít do konce. Sankce jsou action sémimilitaire, nejste-li připraveni, tedy radši nezačínajte. My vás nechceme hnát do žádné války, ale žádáme, aby se to dělalo seriózně. Můžete [se] spolehnout, že my vytrváme, to znamená celá Malá dohoda.“ Hoare mně řekl: „Jsme připra-

veni.“ Teprve později anglická admirálita řekla, že se do toho jít nemůže. Moje stanovisko bylo, že Francie a Anglie, když mají na tom fundamentální zájem, musí vést. Znovu opakuji: Nechtěli jsme hnát do boje, když nebyly s to jej dělat. Také jsme nechtěli dělat snad z toho nějakou otázku italsko-jihoslovanskou. Nic takového. Itálii jsme řekli otevřeně, že budeme dělat politiku Společnosti národů. Na tom stanovisku jsme stále. Prostě stáli jsme na tom, že jsme poctiví spojenci a že držíme pakt jako jeho podepisovatelé. Tak měla postupovat i Francie. Ale stejnou vinu dávám i Anglii. Obě úplně selhaly. Místo jednotné linie nevěřily si, intrikovaly, manévrovaly proti sobě, nebyly informovány. Touhle kritikou nijak se netajte.

A co teď? Řekněte Blumovi, aby nehnali Společnost národů do toho, aby musila něco schvalovat. Nic neuznat formálně. Záleží na Blumovi, aby nepřipustil ještě horší rány Společnosti národů. Nedovedu posoudit, může-li Francie sankce držet nebo ne. Ale to není nejdůležitější. Mohli by si sankce zrušit, neboť válka už přestala. Snad by bylo nejlépe udělat to diplomatickým jednáním mimo Společnost národů. Ale hlavní je, aby Společnost národů nebyla donucována schvalovat habešskou anexi.⁵ Také mandžurská okupace⁶ nebyla uznána.

Rozhodně Francie a Anglie neměly by se vzdávat svých zájmů, které v té věci mají. Myslím, že je takticky nejlépe, aby se definitivní řešení odkládalo. Tím se drží ten gangster v nejistotě a v šachu. To jim řekněte hodně důrazně, ať mu nevěří, i když bude slibovat hory doly. My ho dobře známe a tamti mohli by ho znát už také. Musí se dát pozor, aby se rovnou nezahlal do Hitlerova náručí, ale při trochu dobrém manévrování to není žádný zvláštní kumšt. Rozhodně a v každém případě ať se udělá naplno dohoda s Anglií. Ta dohoda je právě podmínkou, aby se mohlo tak postupovat, jak říkám.

Tak především naplno dohodu s Anglií a zároveň s tím – jedno souvisí s druhým – konstituování fronty míru na kontinentě, tedy prakticky Anglie, Francie, Malá dohoda, Balkánská dohoda, Rusko. A při tom udělat téměř přísahu: Nedovolíme, aby na kontinentě byla válka. Když to ti dva gangsteři budou vědět, dostanou strach. Víím, mohli by se spojit, ale to spojení bylo by jen ad hoc a o Rakousku se dohodnout nemůžou. Vyplní-li tyhle dvě podmínky, dohodu s Anglií a konstituování mírové fronty na kontinentě, mohou se klidně odvážit neřešit definitivně habešský problém. Znovu říkám, zruší-li se sankce nebo ne, to dnes není hlavní, ale na čem záleží, je to nic neměnit na zásadním stanovisku. To bude zlý handicap pro Mussoliniho, když se to nebude definitivně řešit a když se to bude odkládat. Řekněte

Blumovi, že budou-li sankce dál, Malá dohoda je bude dále aplikovat. Ovšem v tom případě musí být připraveni na to, že Itálie vystoupí ze Společnosti národů. Nedovedu a nechci posuzovat, zda Francie snese, aby sankce dále trvaly nebo se zostřovaly a aby Itálie šla ze Společnosti národů. Ale Francouzi a Angličané jsou nám povinni tím, aby Společnost národů nebyla ještě více zasažena. Budou-li postupovat, jak naznačuji, znovu získají všechny členy Společnosti národů nebo aspoň ty nejdůležitější. Blum musí ukázat, že levá demokracie dovede vládnout a že to svede lépe i v mezinárodních věcech, než ti ostatní. Také Anglie musí ukázat, že to demokracie dovede lépe. Kdyby utrpěly ještě jednou podobnou porážku jako teď, válka přijde fatálně. To řekněte docela otevřeně, že se těžce v centrální Evropě snáší, že se Francie a Anglie bojí. Toť se rozumí, také my máme hrůzu z války, ale nebojíme se. To je předností a výhodou Mussoliniho a Hitlera, že se války nebojí, a jen je povzbuzuje, když ve Francii a v Anglii moc vykřikují, že se války bojí. O to jde nedat se těmi gangstery terorizovat. Šel jsem do válečné školy, abych řekl: „Nebojíme se, a když na nás chcete jít, tak to jen zkuste.“ Ted' už u nás není žádná panika, ale tomu, co říkám, rozumějí také v Berlíně.

Jde o to získat čas. To umožní Anglii, aby se vyzbrojila, a když ukáží, že se nebojí, budou mít možnost jednat s Hitlerem a vynucovat na něm precizní odpovědi. O to jde a to se pokuste hodně vyložit, aby sami vzali, myslím Francouzi a Angličané, otěže diplomatické ofenzivy do svých rukou a aby se nedali tahat a manévrovat Mussolinim a Hitlerem.

A teď, co s Německem?

Jsou už na cestě k jednání s Hitlerem, a proto se ovšem jednat bude. Ale řekněte, budete-li jednat, budeme s ním jednat také my. Ne-li, tedy nebudeme jednat ani my, a řekněte, že to Beneš mluví za celou Malou dohodu.

To jí[m] vyložte, že německý plán není v tom, že by Němci šli na Československo. Jsou dva slabé body: Rakousko a severovýchod. Co ten severovýchod znamená, ještě ani Němci sami dobře nevědí: buď Rusko, nebo Polsko. Vlastní cíl Německa je ovšem Polsko, a Rusko je spíše pretext. V Německu jsou přesvědčeni, že Polsko by nemohlo rezistovat a že se jim proto musí dát do služeb. V tom případě bylo by jejich cílem jít na Ukrajinu, ale jak říkám, spolu s Polskem. Nakonec je to ovšem obráceno i proti Polsku, toť se rozumí, kdyby měli Ukrajinu, tak mají také Polsko. Domnívají se, že Rakousko dostanou tak jako tak, a kdyby měli Ukrajinu, tedy mají celou střední a jihovýchodní Evropu, no zkrátka starý známý pangermánský plán. To je myšlenka Göringova. Hitler, ten vizionýruje, ten to v hlavě nemá jasné. Kdyby

šlo o plán severní a kdyby šli na Ukrajinu, tak by nás šanovali,^b protože si myslí, že by nás pak také měli v kapse. Ale o tom nemluvte. Když to nepůjde s Ruskem, tedy půjdou na Slezsko a koridor, zkrátka proti Polsku. A to je to pro ně lákavé, protože Polsko je v strašné vnitřní situaci. Ležíme Němcům v žaludku, protože jsme konsolidováni, protože vědí, že by to s námi tak lehké nebylo.

Rakousko – to není aktuální. Jsou si vědomi vážnosti důsledků, proto nic nebudou provokovat. Dále nebudou chtít podráždit Itálii, když eventuálně budou potřebovat, aby s ní manévrovali. Nebudou tím chtít také dráždit Anglii, ale zejména myslí si, že jim Rakousko stejně nemůže utéci.

Na nás nepůjdou. Příliš by to připomínalo Srbsko a Belgii z roku čtrnáctého, dále myslí, že by to stálo zbytečně moc práce. Na nás by šli, jen kdyby se mohli odvážít invaze do Rakouska a kdyby počítali, že mohou čelit evropské válce. Ostatně nejsme pro ně objektem, cílem, nýbrž jen překážkou v docílení jiných objektů a cílů. Šli by na nás, kdyby viděli, že to vůbec jinak nejde, ale my jim ovšem neposkytneme žádnou záminku.

Stále platí a čím dále víc: Padneme-li my, padá všechno ostatní.

Všechno jednání s Německem musí být na evropské bázi, ale je zbytečno stále křičet, že mír je nedělitelný. Je rozumnější dělat politiku nedělitelného míru. Němci jistě dají záruky a všechno možné, pokud jde o Západ, zaručí se také, pokud jde o Rakousko a Československo. O Polsku řeknou: S tím jsme se už dohodli, a budou také říkat, že mají pakt s Ruskem. Němcům se má položit fundamentální otázka tato: Chcete do Společnosti národů, ale proto se vás ptáme, zda uznáváte, aby pakty o neagresi byly podřízeny Společnosti národů, soustavě^c kolektivní bezpečnosti? Tu se začnou kroutit. A tak je zaženou do kouta. Toť se rozumí, začne se žádat reforma Společnosti národů, k ničemu to ovšem nepovede. Co je možno a co by bylo správné, bylo by vidět provádět v rámci Společnosti národů regionální pakty. Hodně zdůrazněte, že problém je právě v tom, zda přinutí Hitlera, aby přijal závazky Společnosti národů. Ostatně takto, při jednání jednak s Mussolinim, jednak s Hitlerem, je rozdělují a zas takto mohou získávat čas, aby Angličané mohli zbrojit.

Očekávám, že brzo přijde v Anglii vláda toryů. Čím dřív, tím líp. Baldwin je nemožný, ale záleží na tom, aby nepadnul jen Eden, protože jen on byl důsledný. To by byla nová rána Společnosti národů. Kdyby šla celá vláda, mohl by také on odejít.

Také to vykládejte, že sankce se neosvědčily ne proto, že by myšlenka sankcí byla špatná, ale proto, že se to špatně dělalo. Není prostě možná

univerzální aplikovatelnost sankcí. Co je reálné a co zajistí účinnost sankcí, je regionální jich aplikace těmi, kteří mají na věci přímý zájem a kteří se konkrétně dohodnou, kteří se k assistance mutuelle zaváží k důslednému postupu, ale do všech důsledků, tedy i do války. Ti ostatní byli by povinni k sankcím hospodářským, nepomáhat útočníkovi. To také mohou přijat [!] Angličané. Touto oklikou mohla by se Společnost národů stát evropskou a Evropa by měla zajištěnu součinnost Anglie.

Koncesemi Mussolini k ničemu se nezíská, k ničemu ho nezaváží, ani nedostanou. Mussolini i Hitler myslí, že Empire Britannique je v rozkladu a že se proto Anglie s nimi musí dohodnout. To je o důvod víc pro dohodu anglo-francouzskou.

Pokud jde o Rusko, to se ví, jsou panikáři, jako byli vždycky, a proto přehánějí, ale musí se s nimi spolupracovat. Rusko je skutečná velká moc. Kdyby nyní byli jakoukoli akcí vyřazování z participace na evropských věcech, byla by tím okamžitě porušena evropská rovnováha, a to jen ve prospěch Německa. Rusové mají sklon k šantáži.^d Jsou přece také orientálcí, jsou nedůvěřiví, ale jako revolucionáři mají ovšem strach, že ti ostatní chtějí proti nim. Proto dělali a dělají chyby a těch chyb snaží se zneužívat Německo. To všechno se musí vidět, ale spolupráce Západu s Ruskem je nezbytná a musí být upřímná. (Beneš obšírněji vykládal o našem poměru k Rusku: Nechce nic, co by Německu posloužilo za záminku k útoku – proto není třeba nějakých vojenských ujednání, atd. Smlouva, kterou uzavřel s Ruskem,^e snad nejvýhodnější, jakou kdy ujednal – prakticky Rusové nám musí na pomoc, ale my jim, když také Francie.)

Kdyby vypukla v Polsku sociální revoluce, mohl by si to Hitler vzít za záminku k výpravě proti bolševismu na záchranu Evropy. Polsko je na tom zle. Vnitřní situace je moc napjatá a ta hodně působí, že se utužuje jeho vázanost na Německo, i když ta vázanost Polsko stále více oslabuje. Ale kdyby byla pevná politika francouzsko-britská, mnoho by se mohlo obrátit i v Polsku.

Naší zásadou je a zůstane: My nikoho neopustíme, nikoho nezradíme, své závazky do důsledků budeme plnit, budou-li je plnit všichni ostatní. Na to nejděte, když nás začnou litovat, jak zlou máme geografickou situaci a takové řeči. Pardon. Jakápak zlá situace? My víme, na čem jsme. Vůbec od nikoho nežádáme, aby nám jen kvůli nám pomáhal. Nemůžete-li pomoci, dobře. Myslíte-li, že se musíte spojit s Itálií, nebudeme vám v tom překážet. Dohodnete-li se s Německem, také dobře. Ale to se rozumí, každá politika má své důsledky. Připustíte-li, aby se uskutečnil anšlus, pak nám, prosím

vás, porad'te, co máme dělat. Takovéhle řeči budou všichni dobře rozumět. A to všude hodně zdůrazněte, že nejsme a nechceme být Francií ani břemenem, ani překážkou pro dohodu s Německem a podobně. Oni si musí uvědomit, že jim na Československu musí záležet, ne kvůli nám, ale kvůli jejich vlastním zájmům.

NA Praha, AHR, 1-1-258-3, kart. 83. Originál, strojopis. Koncept, strojopis.

-
- a Koncept dokumentu je nadepsán Ripkovou rukou: „Ripkův rozhovor s prezidentem Benešem v pondělí 25. V. 1936.“ Na konceptu je ještě jinou rukou poznamenáno: „Tajné. Kopii tohoto dostane hned jen Dr. Jína, jinak všechny zpět mně – celkem 5.“
- b Z německého *schonen* = šetřit, chránit.
- c V textu „soustavně“.
- d Z francouzského *le chantage* = vydírání.
- e Rozumí se československo-sovětská smlouva z 16. května 1935.
- 1 Beneš zde naráží na agresivní politiku B. Mussoliniho a A. Hitlera a opakovanou nečinnost západních velmocí při útoku Itálie na Habeš 3. října 1935 a při okupaci Porýní Německém 7. března 1936.
- 2 H. Ripka navštívil Paříž ve dnech 30. 5. – 9. 6. 1936. O svých rozhovorech zaslal 9. června E. Benešovi rozsáhlou zprávu. AÚTGM Praha, EB I, R 296/4, kart. 157.
- 3 Rozumí se Pakt Společnosti národů.
- 4 V srpnu – září 1923 italské loďstvo bombardovalo řecký ostrov Korfu, který též následně okupovalo. Po britském nátlaku jej Itálie vyklidila. Řecko chtělo spor řešit na půdě Společnosti národů, ale Řím byl proti.
- 5 5. 10. 1935 italská armáda zahájila útok na Etiopii (Habeš) a 5. 5. 1936 dobyla Addis Abebu. Již 7. 10. 1935 Společnost národů označila Itálii za útočníka.
- 6 18. 9. 1931 Japonsko zahájilo útok na Čínu. Na dobytém území v Mandžusku vznikl v březnu 1932 loutkový stát Mandžukuo.

4.

1936, 10. červenec^a

Benešovo hodnocení vlastní osobnosti a vnitropolitické činnosti, vzpomínky na vztahy s A. Švehlou a T. G. Masarykem, svůj poměr k Pětce, komunismu, Rusku, Německu a Francii.

Myslím, že se musíte pokusit o psychologii mé osobnosti a z ní vyložit jednak moje zvláštní postavení, jednak mnoho z těch nedorozumění, která vznikla.

U Švehly byl vůči mně jeden komplex. Určitá závist a řekl bych závist dost ušlechtilá. Tak zvlášť mi záviděl zdraví. On věděl, že není zdrav, a bál se toho, že najednou bude zlomen. Když mu bylo 26 let, tak se léčil v nějakém sanatoriu. To vám také hodně vysvětlí, proč tak zuřil na boj se Stříbrným.

Dál můj způsob práce. Já vždycky zmohl úžasně mnoho materiálu. Bylo to celkem jednoduché. Měl jsem systém práce. Měl jsem vždy averzi k pobíhání v kuloárech a k pustému žvanění. Já ví m, že je to muselo zlobit, když jsem jako ministerský předseda přišel do pětky a ptal se: Tak na čem jste se dohodli? Nezajímalo mne, co kdo z nich žvanil a vykládal, nýbrž k jakým dospěli výsledkům. Mezitím co oni ztráceli tolik času, já měl dost času, abych vyřizoval řadu aktů.

Vždy jsem soudil, že veřejnost má vědět, co děláme. Proto jsem dával interviewy, proto jsem mluvil v parlamentu, na přednáškách, schůzích atd. A oni mysleli, že si dělám reklamu.

Bylo v metodě mé práce, že jsem s každým mluvil. Ať přišel odkudkoli, z kterékoli strany. Pro mne to znamenalo především se informovat, poznávat lidi atd. A oni se domnívali, že intrikují.

Dával jsem se méně poznávat než ti druzí. Osobně mne znali mnohem méně, než se znali navzájem. Mne lidé poznávají vůbec teprve po dlouhých letech. Já se nerad lidem vydávám.

Ne, nejsem nedůvěřivý. Ale víte, že je velký rozdíl mezi *misstrauisch*^b a *vorsichtig*^c. To jsem řekl také *henleinovcům*. Nedůvěra, to je slabost. Já jsem opatrný a opatrný jsem ke všemu, protože cítím odpovědnost. Často cituju kardinála Retze: *Les hommes politiques sont beaucoup plus souvent victime de leur méfiance que de leur confiance.*^d V gruntu jsem důvěřivý člověk. Stalo se mi v životě jen dvakrát nebo třikrát, že jsem důvěřoval neprávem a že jsem byl napálen. Já se vcelku v lidech nemýlím. Měl jsem praktickou psycho-

logii, a to bylo vrozené. Při rozhovoru s každým já psychologizuju, chci rozpoznat, kam míří, co chce. Je pravda, že na mne ty domácí boje také působily. Byl jsem nucen být velmi opatrný po mnoha nepěkných zkušenostech. Jdu ke každému člověku s dobrou vůlí a otevřeností. Má opatrnost a rezervovanost vytváří se vlastně teprve během rozhovoru. Tak se někdy stane, že jsem byl na počátku rozhovoru vřelý a na konci mohu být jako led.

Švehla hledal celý život, jaké mám slabiny. Ani dnes vám ještě nepovím, jak horečně to hledal také u prezidenta, zejména v jeho věcech rodinných. Jednou o mně řekl: Co mám s tím chlapem dělat. Nekouří, nepije, za holkama neběhá, karty nehraje, to je k čertu.

To je pravda, já jsem v podstatě povaha dosti uzavřená. Postupně jsem se disciplinoval tak, že se dnes téměř absolutně dovedu ovládat.

Nikdy jsem si nenechal sahat na určité věci citové. Měl jsem odpor k plytkým rozhovorům o ženách. Já si ženy vážím, pro mě není jen to ženské, nýbrž to lidské. Proto také nedovedu se rozhovorit o náboženství. To je nehlubší, nejvnitřnější záležitost, ne, o tom já nedovedu mluvit.

Máte pravdu, pro mě je zvlášť charakteristická ta má, jak tomu říkáte, syntetičnost. Vypěstoval jsem si ji především jako sociolog a pak jako praktický politik. To byla vždy má silná stránka mezi diplomaty. Já dovedl dát syntézu situace. Snad proto pro tuto svou schopnost ulpěl jsem definitivně na filozofii a ne na jiném oboru. Měl jsem velmi logickou paměť. Ne paměť mechanickou. Měl jsem také sklon k právnictví, ale na nejspletitější právní problémy šel jsem vždy rovnou bez zbytečných detailních fines a floskulí. Já argumentuju tak, že tou argumentací zmáhám fakta a události. To už je v mém založení, že můj duch je silně syntetický. Nesnesu rozbitou analýzu. To je přímo má intelektuální a mravní potřeba. Masaryk často rozanalyzoval, ale ponechal bezradnosti. To mne dráždilo už jako studenta. Přímo mne revoltuje, když se jen analyzuje, aniž se chce zmocit situace. Když se mně stalo něco nepříjemného, nepodlehl jsem ani nejdepresivnější situaci. Celý můj organismus revoltuje proti každé skepsi, proti pesimismu, proti pitvání bez aktivity. To je celý ten můj optimismus, ostatně není to správné slovo. Je to prostě vědomí, že se musí a má přemáhat každá nesnáze, každé neštěstí, každá zlá situace, že se nesmí podlehnout depresi. Já, když již analyzuji události a situaci, bráním se těžkostem a chci je zmocit.

V tom bylo také to doplňování mezi Masarykem a mnou. Většina rozhodnutí padla ode mne. Ne od prezidenta. Prezident dobře viděl, ale často přímo čekal, abych já rozhodl. Konečně jsem to také byl já, který vzal na sebe plnou odpovědnost za to, aby prezident rezignoval.

Někdy co dělám, může působit dojmem oportunismu. Ale to není to. Já se prostě snažím hledat nadřazené stanovisko nad stanovisky skupin, stran a v mezinárodním životě i států.

Ta moje syntetičnost vedla k tomu, že jsem vlastně ani nemohl být straníkem. Strana byla vždy pro mne jen a jen instrumentem státní a národní politiky. Ale když jsem byl ve straně, plnil jsem důsledně všechny své povinnosti straníka. Máte pravdu, já konečně mohu být v kterékoli druhé straně. Nemohl bych být ovšem ve straně katolické, protože náboženství je mne příliš svatou věcí, nejvnitřnějšího zažití každého člověka, než abych snesl, aby se s ním politizovalo. Nemohl bych být ani konzervativcem, protože to odporuje mému sociologickému přesvědčení. A také mému příliš aktivnímu temperamentu. Syntetik musí se dívat kupředu. To je také celé to moje levičáctví. Já nejsem levičák doktrínou, já jsem levičák, protože věřím v nutnost sociální změny a v potřebu trvalé práce pro nutné změny. Snažím se pozorovat zákony života a podle toho se zařizuji.

Už jako student měl jsem vždy velkou skrupulóznost a vědomí odpovědnosti. To bylo od otce, my jsme byli vychováváni velmi tvrdě. Otec nám vždy říkal, jak si usteleš, tak si lehneš. Vycházeli jsme z těžkých poměrů, musili jsme dřít a každý si nesl následky z toho, co dělal. Mne někdy uvádělo přímo v zuřivost, když jsem pozoroval, s jakou lehkomyšlností dělala se u nás důležitá rozhodnutí. Nesnášel jsem tu Švehlovu politiku dvojího želízka. Ti páni za války hráli s národem s neodpuštělnou lehkomyšlností. Tak se vám vysvětluje, že ta moje syntetičnost je také odůvodněna mravně a pak mým zásadním postojem filozofickým. Při každém problému totiž objeví se vám aspoň dvě protichůdné tendence. Neuznávám Hegelovu dialektiku, ale něco správného v ní je. Tak já nikdy nepřijal na sto procent Masarykovu koncepci českých dějin. Tím méně ovšem koncepci Pekařovu. Ani jedna ani druhá neobsahuje celou syntézu českých dějin. Žádná teorie nedospívá k pravdě, nýbrž vyjadřuje jen některé výrazné stránky té pravdy. Pravdu nenacházíme nikdy celou, nýbrž jen se k ní přibližíme a dovedeme ji vystihovat jen v určitém stupni. To je mé metafyzické stanovisko k pravdě.

Tento postoj vedl mne k tomu, abychom se snažili postřehovat, co je dobrého a správného i v komunismu, i ve fašismu.

Tento naznačený filozofický postoj v praktické politice znamená syntézu.

Na moje vývody, že je Beneš nacionálnější a nacionalističtější než Masaryk, odpověděl takto:

Moje formulace snad jsou konkrétnější než prezidentovy. Nesmíte zapomínat, že prezident byl skoro celý život profesor, kdežto já po čtyřech

letech profesorování byl vržen do praxe. V pojetí nacionalismu teoreticky je mezi prezidentem a mnou rozdíl malý, nebo žádný. Byl jsem více než prezident nucen každou teorii konkrétněji zkoumat a aplikovat. Tak prezident mluvil jednou o tom, aby Československo bylo druhým Švýcarskem. Já bych to nebyl nikdy řekl. Nepokládal jsem to ani věcně za zcela správné a pak věděl jsem, že to nebude správně chápáno. V národnostních věcech pro nás není dobře možná nějaká analogie. Nás nacionální problém má zcela zvláštní své vlastní předpoklady. Jako odpovědný ministr musil jsem být opatrnější než prezident, který si mohl dovolit mnohem více. Já jsem k Němcům skeptičtější než Masaryk. Ačkoliv nezapomeňte, že Masaryk někdy vyjadřoval se o nich ostře, skoro nenávistně – to zejména o jejich průšáctví. Můj citový vztah k Němcům není ani pozitivní ani negativní. Ostatně to by byl omyl, že mám nějak zvlášť citový vztah k Francouzům. Toť se rozumí, že mám moc rád Paříž a celou tu úžasnou kulturu a jistě silně na mne působilo, že jsem tam byl jako mladý člověk, jsem Francii vděčný za všechno, co jsem se u ní naučil. Proti Němcům necítím zlobu ani nenávisti. Ale co je mně absolutně odporné, to je jejich kult moci. V každém národě je kult moci. Ale ta německá forma kultu moci je nejbrutálnější. Já vědomě se bráním tomu, abych měl k Němcům nenávist. Věřte, že necítím rozdíl, když mám před sebou Francouze nebo Němce, nebo Maďara. Ryze lidský moment absolutně u mě převládá. Humanita je absolutní doplněk nacionalismu. Metafyzicky a filozoficky mně národ nestačí. Já rozumím, že může být člověk jako člověk metafyzicky a filozoficky absolutní hodnotou. Národ jako kolektivum není pro mne absolutní hodnotou. Proto zavrhuji všechny ty nacionální totality. Humanita je nadřazena nacionalitě. Je pravda, že můj nacionalismus ve srovnání s Masarykovým je konkrétnější, zemitější. Nutně potřebuji pojmu humanity, abych mohl být skutečným vlastencem. Nejvýraznější vlastností každého individua jsou vlastnosti národní. Ale jimi participuje na lidství. Povahou a přesvědčením jsem mírný nacionalista. Citová a intimní stránka je mně tu doplňkem a korektivem intelektu.

Jaký mám poměr k Rusům? To je u mě dost složité. Jako racionalistovi – ta divná jejich orientálnost, sklon k mystičnosti, k podrážděné senzitivnosti, k tajemné citovosti, kombinované zvláštní brutalitou – to je mně nesnesitelné. To tajemné, záhadné co v nich je, to dostojevské, to je celé mé povaze cizí a přímo mne revoltuje. Já chci mít všechno jasné, určité, pevné, rozhodné. Ale já vím, že to intuitivní musí doplňovat a musí korigovat intelekt. Právě ta záhadná ruská tajemnost a citovost vždy mne úžasně přitahovala. Chtěl jsem se právě u nich naučit, abych pochopil, co je toto intuitivní, senzitivní a mystické. Bylo

to vždy pro mne svůdné, přímo jsem to hltal a pořád si lámal hlavu, co je toto záhadné. A tak vidíte zas, chci syntézu, syntézu intelektu a intuitivnosti. Syntézu mezi francouzskou clarté, která může být hodně schématická a povrchní a mezi intuitivností a záhadností ruskou, která může být hloubkou. Odtud můj boj proti všemu, co je v naší povaze slovanské a ruské. Přitom mám Rusy jako lidi moc rád. Intelekt vyjadřuje povrch člověka – tak i ve skutečnosti Francouz ukazuje vám jen svoji škrabošku, ten Francouz je stále stejný, kdežto Rus je sympatický, protože se podává citově a podává se celý. Ale pro tu citovost jsou neschopni k jednání, nerozhodní. Racionalista dovede jednat, chce jednat, musí jednat a jednat systematicky. Intuitivista jedná – jak bych to řekl – jak víte „na cuky“, zkratka podle toho, co moment přinese, jednou tak, podruhé jinak. Není v tom nic systematického. Angličan je empirik, který jedná. Sentimentální člověk nejedná. Ten můj odpor proti kramářovství u nás má hlubší příčiny než jen politické. Věnoval jsem se moc Rusku, učil jsem se rusky hned s francouzštinou. Chtěl jsem Rusko pochopit, abych zabraňoval našim chybám. Já proto ohromně cením bolševismus. Bolševismus to je v Rusku ohromný pokrok. Protože přinesl metodu, soustavnost, rozum, racionalitu, techniku, vede k větší praktické schopnosti, vychovává k soustavné práci. Bolševismus okcidentalizuje Rusko, to znamená racionalizuje a intelektualizuje přehnaně sentimentálního ruského člověka. To z bolševismu zůstane trvale. Proto ho cením, proto si ho vážím a mám ty ruské bolševiky rád.

Němci jsou méně západní než Rusové. Chápu humanitu jako zosobněné germánství. Humanita jim splývá s pojmem germánského nadčlověka. Pro Francouze, pro Rusa, lidství je něco mimofrancouzské, mimoruské, on se mu chce přibližovat, neztotožňuje lidství s francouzstvím nebo rustvím, i když říká, že se mu ze všech národů přiblížil nejvíce. Ale Němec prostě identifikuje humanitu s němečtívím. A pak Němec není realista. Je romantik. Je iracionální. Iracionalismus je proto typicky německý. Kdežto okcident, to je ratio.

Tak Pětka.

Prezident Pětku toleroval. Jemu to bylo dost pohodlné. Já to dnes chápu. Ale pro mne jako zahraničního ministra nebo ministerského předsedu bylo to něco docela jiného. Byla tu vnitřní kontradikce. Mezi konstitučností, parlamentarismem a efektivní skutečnou mocí anonymních, neodpovědných činitelů. Tuto vnitřní kontradikci zakrývanou hrozným pokrytectvím těžce jsem snášel. Někteří pětkáři měli přímo radost z toho, že oni vládnou, kdežto ministři musí je jen poslouchat. To se těžce dotýkalo ministrů, kteří sami sebe respektovali. Já chápal, že to mohlo být nutné, aby se tako-

vá Pětka zřídila. Ale v tom případě jsem žádal, aby byli na výši, aby podle toho postupovali a jednali. V pětkáření nebyla žádná výchova pro demokracii. Ačkoli si to přáli, jako zahraniční ministr nikdy jsem v Pětce nereferoval. Referoval jsem jen ústavně odpovědné ministerské radě. Přímo se mi hnusilo, jak se mezi sebou podváděli. Když jeden druhého napálil, druhého dne se mu přímo vysmál, že se napálit dal. Já byl pro Pětku, která by byla pomáhala ministerskému předsedovi, aby sám nemusel všechno projednávat a ujednávat. Pětka způsobila, že ve všech stranách vznikaly krize. Tu vlastně měl hlavní příčinu boj o Stříbrného, v národní demokracii vzniknul spor mezi Kramářem a Rašínem, ale i Švehla měl velké obtíže. Nejméně ještě ze všech byl postížen ve straně Šrámek. Tenhle systém nevychoval lidi k odpovědnosti, bral vládě autoritu, ubíjel parlament. Vzájemně se podporovali proti svým stranám. Mně to mohlo být osobně dost pohodlné. Jako zahraničního ministra vždy mne respektovali. Švehla nemohl pocho-
pit, že když oni mně dávají pokoj v zahraniční politice, proč já jim nedávám pokoj v politice vnitřní. Důsledky, kterých jsem se obával, skutečně přišly. Že jsem nebyl proti instituci, nýbrž proti praxi Pětky, je vidět z toho, že jsem nebyl proti instituci politických ministrů. Ačkoli si to strana někdy přála, vždy jsem byl pro to, aby politickým ministrem byl Franke. Jejich jednání vždy jsem respektoval.

Švehla byl politicky z pětkářů nejsilnější a nejobratnější. Ale nejsilnější osobností nejen v Pětce, nýbrž u nás vůbec byl Rašín. To byl statečný charakter. Ano, to byl charakter. Já jsem častěji politicky souhlasil se Švehlou, než s Rašínem, zejména ve věcech národnostních. Rašín byl tvrdohlavý. Ke mně se choval ze všech nejslušněji. Jistou dobu dával mne sice špehovat v ministerstvu a podobné hlouposti. Ale vědomě se vyhýbal konfliktu se mnou, neboť byl si vědom, že rozejdeme-li se, bude to při našich povahách navždycky. Nikdy mně neřekl ostřejší slovo. Švehla sice také ne, ale ten to dělal ze zbabělosti. Po janovské konferenci Rašínův poměr ke mně se velmi změnil. Dokonce pak chtěl smířovat Kramáře a mne. Já si Rašína vážil také pro jeho činnost za války. To byl jediný statečný člověk a skutečně revolucionář.

Švehlův poměr ke mně prodělával rozmanité fáze. V první době měl ke mně dokonce obdiv a z něho vždycky něco zůstalo. Měl jistý ke mně respekt. Jednou řekl, bylo to brzo po válce: „Kdyby Beneš byl za války v Českých Budějovicích, tak by byla samostatnost vznikla v Budějovicích. No, protože byl v Paříži, tak to vzniklo v Paříži.“ První konflikty se staly zčásti mojí vinou. Tak v aféře Jirákově.¹ Věcně měl jsem pravdu a věcně jed-

nal jsem správně, ale ve formě bylo to prostě nemožné. Švehla byl ministr vnitra a já bez jeho vědomí dal si zavolat policejního prezidenta, aby Jiráka zatkl. Já jsem tehdy neznal všechny souvislosti té cukerní aféry a oni se domnívali, že vyvolávám velmi intrikánsky aféru proti nim. V celém tom mém postupu bylo moc naivního. Nebo když jsem se stal ministerským předsedou, dal jsem do Času nemožný interview, že teď to začneme dělat pořádně, systematicky atd. Nechtěl jsem se nikoho dotknout, ale musili mít dojem, že jsem jim veřejně řekl, že jsou všichni volové. Tak to chápal Švehla a ostatní. Ale slovo mně neřekli. Chtěli mne pak zkoupat jako ministerského předsedu. První na mne vystřelil Rašín v Národních listech. Zavolal jsem si ho a žádal, aby se to ve vší formě odvolalo, nebo že jinak podám demisi. Protože neměli ještě připravenou novou kombinaci, tak odvolali, ale boj proti mně zesílili. Abych byl ministerským předsedou, umluvil Švehla s ostatními. Vrátil jsem se tehdy ze Ženevy a hrál v Lánech tenis. Přišel tam Švehla s prezidentem a obšírně vykládal, abych přijal ministerské předsednictvo. Poslouchal jsem a pak řekl, že když se dohodnou, tak to přijmu. Švehla připravil celý můj kabinet. Já jsem chtěl jen zachránit Husáka a nechtěl jsem Tučného. Švehla se hned postaral, aby to věděli Tučný a Udržal. Pak zase dohodou stran došlo k demisi mého kabinetu.

Vědomě jsem nedbal všech těch útoků proti mně, nechtěl jsem s lidmi mluvit a rozptylovat všechna ta nedorozumění, která se kupila jedno na druhé, protože by to bylo znamenalo úžasnou ztrátu času a já jsem byl přesvědčen, že se především musím starat o zahraniční politiku a dobudovat ministerstvo. Vědomě jsem se připravoval na to, že po demisi jako ministerský předseda budu muset na určitý čas odejít. Proto jsem byl také tehdy jmenován profesorem na univerzitě, abych měl zajištěnou práci a existenci.

Vědomě jsem stranu národně socialistickou převáděl od povrchního nacionalismu a antiklerikalismu k tomu, aby se stala levým středem. Nikdy jsem nechtěl být vůdcem národně sociální strany. To byla fundamentální chyba Stříbrného, že se to domníval. Pokud jsem byl zahraničním ministrem, nemohl jsem mít přímou odpovědnost za vnitřní politiku a nechtěl jsem, abych byl v zahraniční politice ovlivňován stranickými zájmy.

Záměrně jsem se staral o Slovensko a Podkarpatsko. Byl jsem proti kulturnímu boji, aby se neznemožňovalo sjednocení Slovenska. Především z vnitropolitického hlediska staral jsem o věci církevní a o dohodu s Vatikánem.

Důsledně jsem se stavěl proti tvoření bloků a rozdělování na pravici a levici. Bojovně jsem se stavěl vždy proti fašismu i proti komunismu.

Že jsme potírali fašistické hnutí hned v počátcích a ukázali celé veřejnosti, jak je směšné a pitomé, nemohl se u nás fašismus rozvinout v politickou sílu, protože teprve později nabyl silného vlivu fašismus italský a hitlerismus. Vědomě jsem připravoval vnitřní sjednocení všech morálních sil. Musíte ukázat na všechny ty základní principy mé vnitřní politiky. Měl jsem jednotnou koncepci nejen politiky zahraniční, nýbrž i vnitřní. Upozorněte na to, že jsem se pokoušel, aby se národní demokracie nestala pravou stranou, nechtěl jsem vyřazení buržoazie z politického vlivu.

Můj boj proti fašismu a komunismu, to byla zároveň snaha držet koalici pravých a levých. Proto jsem byl proti bloku levice a ostře jsem odmítal stát se vůdcem levice. Na druhé straně zase v občanské koalici houževnatě jsem držel prapor levice. Teď mne uznávají, počínají uznávat jako nestranického prezidenta. Ale to mohli vědět dřív, z toho, jak se chovali, je vidět, že neměli ponětí o základních principech a motivech mé politiky.

NA Praha, 1-1-258-3, kart. 83. Originál, strojopis.

-
- a Dokument je nadepsán rukou H. Ripky: „Rozhovor s prezidentem Benešem 10. července 1936.“
  - b Německy nedůvěřivý.
  - c Německy ostražitý, opatrný.
  - d Politici jsou mnohem častěji obětmi vlastní nedůvěřivosti než důvěřivosti.
  - l Viz Klimek, Antonín: *Boj o Hrad*. Díl 1. Hrad a Pětka. Vnitropolitický vývoj Československa 1918–1926 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví. Praha 1996, s. 238–239.

5.

1936, 19. listopad^a*Benešovy názory a hodnocení čs. politických stran*

Koaliční strany mají jedna před druhou strach. Ale strach je obecný především proto, že se nerozumí mezinárodní situaci. Nikdy jsem nedovolil, aby někdo pochyboval tak, že by se z toho vyvinuly rozpory a strach. Když ke mně přijdou, rozeberu jim situaci a některý skoro nahlas poví: „To jsem byl trouba, že jsem se bál.“ Protože málo přemýšlí, nevidí, že ke strachu není důvodu. Co se může stát dále? Nic. Buď zase koalice, anebo úřednická vláda. A toť se rozumí, že pak bych jim to nasolil. Každého týdne bych si je pak volal a ptal, jestli se už dohodli o parlamentní vládě. Není možná situace, aby mne přinutili k něčemu zásadnímu, s čím bych nesouhlasil. Vydržím to déle než oni, mohou pořád chodit s tím nebo oním, koalice zůstane.

Každá strana má strach z izolace. Je obava, aby sociální demokraté, národní socialisté a lidovci nedrželi frontu do všech důsledků. Nejdůslednější a nejsilnější z nich je Šrámek. Je to pochopitelné, protože třecí plochy mezi agrárníky a lidovci jsou největší. Šrámek trochu oprávněně se bojí, zda ho socialisté budou držet. Ale Šrámek se dává unášet, takže jde někdy příliš daleko. Byl by i pro menšinovou vládu. To by uspokojilo především jeho osobní ctižádost a dalo mu dosti učinění. To je to, co je v něm kněžské. Ale menšinová vláda, to je nesmysl, nevydrželi by mezi sebou, špatně by to dopadlo a potom agrárníci by teprv byli na koni. Stále musím vyrovnávat mezi stranami nedůvěru, aby ze strachu neprovedli nějakou hloupost. Se Šrámekem musí se jednat úzasně opatrně a jemně. S agrárníky mluvím jasně a otevřeně, říkám docela určitě, co nedovolím.

Je těžko říci, jsou-li mezi agrárníky tři proudy, pravice, střed a levice, neboť kde nejsou vůdci a ideje, tam není ani směru. Shlukují se náhodně podle osob a ty shluky se mění podle konjunktury. Ale nakonec všichni agrárníci se shluknou dohromady, protože mají strach o stranu, aby neztratili všichni své pozice. Není tak docela pravda, že jsou čeští agrárníci tak ostře proti Hodžovi, jak se někdy myslí. Hodža je ke mně důsledně loajální, neboť tak pochopil mou loajalitu k sobě. Každou důležitější otázku Hodža mi položí napřed. Velmi dobře agrárníci porozuměli, když jsem naznačil, že je dnes první kabinet Hodžův¹ a že bude druhý kabinet Hodžův. To Hodža obratně v partaji naznačil, a proto jeho odpůrci počínají uznávat, že se

Hodža musí vyžít jinak. Hodža sám zase chápe, že chce-li se udržet, potřebuje pomoci levice.

Socialisté a Šrámek položili otázku Černého. Toho se agrárníci instinktivně bojí. Přišli si ke mně stěžovat na strašnou tiskovou kampaň lidovců, která je na venkově moc pálí. Zdá se, že agrárníci se domnívali, že boj proti Černému vede se v dohodě se mnou. Myslím, že jsem je přesvědčil, že to není pravda. Otázka se vůbec nesmí položit osobně, v tom případě musím se za ministra postavit. Otázka se musí položit zásadně, totiž střídání rezortu, ale k tomu musí být také ochotni socialisté a lidovci. Nepozoruju, že by projevovali zvláště velkou ochotu.

Ano, agrárníci jsou defétističtí vůči Němcům, neboť vůbec jejich politika je politika strachu. Ostatně v tom máte celou filozofii Švehlovu, že se národu nemůže nic stát, ať má stát, nebo nemá, pokud sedlák má svůj grunt. Oni mají jistě radši republiku než Rakousko, ale grunt je jim nade všecko. I nad republiku. Mluvíte-li s Beranem, mlčí, ale nepřesvědčíte ho. Beran ztratil všechnu autoritu, nemá jí ani tolik, aby umlčel takového Vraného a Kahánka. Z toho se už Beran nevzpamatuje. Největší obtíž u agrárníků je nedostatek vůdců, nedostatek autority.

Mně u stran vadí to, že jsou tak mezi sebou nedůvěřiví, že se nedůvěrou tak stravují, že nejsou schopni žádné pozitivní práce. Kam bych byl dospěl, kdybych se byl stravoval jen nedůvěrou. Politik musí stále a stále stavět, nesmí se příliš zabývat tím, co by porazil. Takový Hampl mohl by být vůdcem, kdyby nebyl tak úžasně nedůvěřivý. Podezírává nedůvěra, to je u agrárníků přímo podstatné. U nich politika znamená vzájemné napalování.

Ať o poměrech přemýšlíte jakkoli, shledáte, že se nic nemůže stát, že nenastane žádná katastrofa, že se nic nerozpadne. Někdy v únoru nebo v březnu přijde rekonstrukce vlády. Nevím přesně kdy, ale je neodvratná. Musí však být připravena tak, aby někteří ministři byli k demisi zralí, tak např. takový Czech. Dále nesmí to být žádné osobní řešení. Mně se musí položit otázka principiální. Změny musí být způsobeny celkovou konstelací. A ovšem nejen ve vnitru, nýbrž i jinde.

Není pravda, co vám říkal Meissner, že by Bechyně nevěřil Hodžovi. Hampl nikdy nepůjde s důslednou ostrostí proti agrárníkům a vůbec proti nikomu. Není žádný radikál. Udělá nejdříve silný ostrý nástup, aby nakonec přišel na svých padesát procent.

Národní socialisté nesmí nikdy opustit linii, pokud se vůbec celkové poměry nezmění, kterou jsem držel [!]. Ne blok se sociální demokracií, ale

užší souručenství s nimi. Národní socialisté, to jsem řekl otevřeně Frankemu, nesmí mne postavit do takové situace, že by se trhli od sociálních demokratů. Pak by mně bylo těžko prosazovat, aby ve vládě byli také sociální demokraté. Já mohu odmítnout koalici s fašisty, komunisty nebo henleinovci, protože jsou to strany antidemokratické. Ale nemohu odmítnout vládu, která by mně prezentovala svoji většinu ve sněmovně. Je hodně mrzuté, že Hampl má tak velkou nedůvěru k Frankemu. To právě Frankeho od sociálních demokratů oddaluje. Fundamentální věc: Socialisté nesmí se oddálit od lidovců, nesmí Šrámka zklamat. To by lidovci těžce nesli a zle by se pomstili. Ale také národní socialisté těžce by odnesli, kdyby se odtrhli od sociálních demokratů.

Otázka německá je nejdůležitější. To je hnusnej, cynickej realismus, jak naši agrárníci kopou do německých aktivistů. I do německých agrárníků. Spoléhají na henleinovce, ale i v tom je vidět, že jsou pitomí. Neuvědomují si, že henleinovci jsou přece strana městská.

Co se nyní pozitivně děje nebo připravuje pro řešení národnostní otázky, je ode mne a trochu také od Hodži. Německý problém, to je dnes také problém naší druhé generace. Ti dnešní fotři nedělají nic, nemají prostě na to buňky. Protože Němci mají už svůj jungaktivismus, jsou v tom ohledu před námi, v tom je jejich pokrok vůči nám. Téměř všichni lidé nynější vládnoucí generace jsou znavení, proto se jim nechce už do žádné nové patálie. Podívejte se jen na takového Nečase, jak on docela jinak o všech věcech smýšlí a k nim se staví.

Zvlášť je těžké, že se při dnešním konkrétním řešení německých požadavků svádí boj o pozice. Každá ztráta nějaké trafiky jeví se hned hotoovou katastrofou. A to ovšem neplatí jen o poměru mezi Čechy a Němci, nýbrž i o poměrech mezi jednotlivými partajemi.

NA Praha, AHR, 1-1-258-3, kart. 83. Originál, strojopis. Opis, strojopis.

a Dokument je nadepsán rukou H. Ripky: „Rozhovor s prezidentem Benešem 19. listopadu 1936. Na moji iniciativu. Přítomni Hájek, Pešl, Dohalský.“

1 M. Hodža se stal předsedou vlády 5. 11. 1935. Po volbě E. Beneše prezidentem vláda podala dne 18. 12. 1935 demisi. Téhož dne byla znovu jmenována s tím, že premiér M. Hodža dočasně spravoval i ministerstvo zahraničních věcí. Další Hodžova vláda byla jmenována 21. 7. 1937.

6.

[1937, po březnu]^a

Benešovy názory na mezinárodní vztahy Velké Británie, Francie, Itálie, Německa, Rakouska, Jugoslávie a Československa, manévry velmocí kolem občanském války ve Španělsku, vnitřní vývoj ČSR a moskevské procesy.

Němci vidí, že nemohou dělat válku. Cena surovin se zvyšuje, Angličané a Američané manévrují dokonce na burze, aby ceny surovin hnali nahoru. Angličané chtějí ukázat, že to ti chudí a slabí nemohou vydržet. Ze všech důvodů soudím, že válka je zažehnána a že my jsme stále v táboře těch silnějších.

Ale ta konstelace nyní (Anglie, Francie, Rusko) nemusí stále trvat. Nutno se připravit na rozmanité změny. Změny velmi náhlé, přímo kaleidoskopické. Tak např. v posledních dnech se začalo mluvit o tom, že Italové a Rusové se dohodují o Španělsku. Zdá se opravdu, že Italové mají strach z prodlužování svých akcí ve Španělsku. Za těchto okolností je možno, že se změní situace ve Španělsku, ale tím by se mohla změnit konstelace mezi velmocemi. Němci byli chytří, už dávno se vytahovali ze Španělska. Nechtějí jít naplno proti Anglii a nemohou si to dovolit pro svou hroznou situaci hospodářskou a finanční. Tím si musíte vykládat také Schachtovy cesty na Západ. Tam si myslí, že Německo bude donuceno k hospodářskému dohodování. Dojde-li k tomu, bude možná dohoda i politická, to tzv. Nové Locarno. Stresemann dělal Locarno především proto, aby zabránil anglo-francouzské alianci. Správně soudil, že je pro Německo výhodnější, když Anglie bude arbitrem a nikoliv spojencem Francie. A ten Hitler, který položil jako zásadu celé své politiky, že Anglii musí získat, nebo alespoň neutralizovat, dosáhl rozbitím Locarna aliance anglo-francouzské. S tím nejsou nespokojeni Francouzi a proto ti nijak do nového Locarna spěchat nebudou. Je jim výhodnější mít alianci s Anglií. Je ovšem možno, že Němci se pokusí o dohodu se Západem. Dojde-li k tomu, nastala by alespoň určitá détente a přestaly by ty dva bloky, Anglie a Francie na jedné a Německo a Itálie na druhé straně. Pak by eventuálně mohlo dojít i k smlouvě mezi Německem a námi.

Podle toho, jak bude postupovat zbrojení Anglie, bude její postup ve Středomoří silnější, ale pak bude pravděpodobnější dohoda anglo-italská. Není pak vyloučeno, že potom Německo bude hledat dohodu s Ruskem. Že

se mezi nimi jedná, nebo alespoň sonduje, to nejsou pouhé povídačky. Nejedná se jistě o nějakou tajnou dohodu vojenskou. V Německu nastalo vystrážlivění, pokud jde o Rusko. Mezi německými činiteli je rozpor. Vojáci nechtí se pustit do žádné války, v níž by měli Rusko v zádech. Říkají, že s Itálií jim to nic (nevynáší) nepřináší a že nemohou v této situaci nyníšší skutečně izolace vydržet. Ale i v Rusku manévrují s dohodou s Německem především ovšem z důvodů taktických. Myslí na Východ, mají obtíže vnitropolitické, ale chtí tím také trochu strašit Západ. Hrají jako ostatní, a bo-dejť by nehráli! V takových kumštech se bolševici vyznají! Možno pozorovat na obou stranách jistou détente. To napětí, které mezi nimi bylo, už není tak hrozné. Já neříkám, že k dohodě mezi Německem a Ruskem jistě dojde, ale nemohu to vyloučit. Nebylo by to ovšem nijak náhlé. Nejdřív by si přestali nadávat, pak by přišly nějaké ty hospodářské akce. Najednou někdo, kdo by jel z Moskvy na Západ, zastavil by se v Berlíně apod. Já musím počítat se vším. Musíme dát jen pozor, abychom se nedostali do mříží, ze kterých bychom nemohli ven.

Ale právě proto tvrdím, že se nic nesmí změnit na celkové linii naší politiky, protože stále se všemi těmi eventualitami počítá a počítala. Naše politika může se kritizovat. Mohou být různé názory, ale já jsem přesvědčen, že jinou politiku dělat nemůžeme. A já na ní trvám a trvám.

Upozorňoval jsem Jihoslovany na možnost anglo-italské dohody. Jihoslované mohli by se dostat do situace, že by Angličané a Francouzi, dohodující se s Itálií, nemusili již brát ohledu na Jugoslávii. Nebo: Kdyby se dohodli Němci a Rusové, dostali by se Poláci do hodně trapné situace. Angličané a Francouzi jim pak řeknou: Vy jste se již s Němci dohodli, tak co ještě chcete.

Německo-italská dohoda bazíruje na 2 věcích:

- 1) Italové nemohou pomáhat Habsburkům
- 2) Němci budou forsírovat anšlus.

Já říkám, že tento stav je pro nás dobrý. Ale to je pravda jen do určité míry. Neboť je to jen dohoda ryze negativní, neboť až se rozejdou, jedni budou pro Habsburky a druzí pro anšlus. Zato musíme z toho vytáhnout, co se nám hodí.

Ta celková nejistota a zmatek jeví se i v tom hloupém povídání o kombinaci Praha – Pešř – Vídeň. Němci a Italové chtí rozbít francouzský systém ve střední Evropě. Nic se jim v tom nepodařilo, protože Malá dohoda trvá. Vedle toho Italové chtí trochu izolovat Jugoslávii, trochu nás, ale přitom sledují stále neřečený cíl, jakou by postavili bariéru proti Německu. Řekl

jsem italskému vyslanci, že budu Bělehradu gratulovat k paktu s Itálií, a to nebyla jen ironie. Kdyby pakt měl jen trochu jinou formu, bylo by to zřejmé. V r. 1924 Ninčiče jsem přímo hnal, aby udělal přátelství s Itálií. Pro nás to má přece klady. Itálie se dohodovala s Jugoslávií také proto, aby se zmenšil tlak Německa na jih. Přitom si mysleli, že nebude škodit, když ten tlak půjde trochu na Československo. Podobně uvažují Maďaři, že je jim výhodné, že je tu samostatně Československo jako bariéra proti Němcům, s nimiž by neradi sousedili. I v tom vidíte, jak se dnes hodnoty přehodnocují. Jen tak připomínám, že se zdá, že v Jugoslávii nepočítali vůbec s eventualitou rusko-německou. Když si to všecko rozeberete, vidíte, že co se týče nás – já to alespoň tvrdím – situace je taková, že můžeme s pevným klidem vyčkávat příští vývoj. Ať si říká kdo chce co chce, dosáhli jsme všech garancí, jakých jsme vůbec dosáhnout mohli. Více jsme získat nemohli.

Francouzi jugoslávské odmítnutí garančního paktu francouzsko-malodohodového brali za échec^b, ale je to jen vnější. Později toho litovat nebudou. Pro mne se kladla celá otázka docela jinak. Pro mne nebyla otázka, zda nám Rumuni nebo Jihoslovani pomohou nebo nepomohou, nýbrž co chceme s Malou dohodou. Přál jsem si, a v tom jsem se shodoval s Tituleskem, aby se Malá dohoda vyvíjela dále v duchu statutů z r. 1933. Otázka zní: „Tak máme jít dále, nebo má se zůstat stát?“ Já to chápal tak jako Titulescu, že se má stále jít dále, ale ne snad jen vojensky. K tomu bylo třeba, aby se Malá dohoda upevnila zároveň také politicko-hospodářsky a kulturně. Aby spěla tedy k jistému druhu konfederace, do které by se dostali později i Maďaři, nebo alespoň Maďaři. Ale smlouvy jen vojenské? Máme se my zavázat proti Itálii, proti Rusku a Německu? Dohoda jen vojenská, aniž byla co jiného, prakticky by se nemohla osvědčiti. Stojadinović byl dosti překvapen, když jsem mu řekl: „Já jsem velmi váhal, když jsem uvažoval, máme-li z toho francouzského návrhu větší aktivum, nebo pasivum.“ A dodal jsem: „Když jedni počítají, počítáme také my.“ Když pak Stojadinović důrazně chtěl vědět, jaké výhody my vidíme, řekl jsem mu to velmi otevřeně: „Máme spojenectví s Francií, která je spojena s Anglií. Máme spojenectví s Ruskem a z toho máme zajištěný pokoj, neboť Itálie by ve válce s Německem nešla.“

Všech pět velmocí a zejména Anglie, Francie a Rusko velmi dobře si uvědomují, že Československo je kardinální pro celou Evropu. Toto uvědomění je velké aktivum celé té kampaně. Dnes zejména Angličané cítí konkrétně, co je to Československo, ale také Němci si to uvědomují. To máme ostatně docela konkrétně potvrzeno, že Československo je také pro ně jedním z nejdůležitějších problémů. Německo v jisté době bude se chtít s námi

dohodnout. Má nyní strach z toho triangu Československo – Rakousko – Maďarsko. Domnívají [se], že by se mohl uskutečnit snáze, než si myslí. Já k tomu mám ovšem své vlastní, naprosto fundamentální pochybnosti. Ale třeba se chovat zdrženlivě, bylo by zbytečno okázale se proti tomu bránit. Ale také pro Rusko je dnes docela konkrétní, co znamená Československo. Dospívá se k tomu, co jsem chtěl a co jsem předvídal: „My budeme v každé koalici důležitým činitelem a tak ani dohoda rusko-německá nebude proti nám.“

Stále opakují, že ruskou kartu z ruky nesmíme pustit a také nepustíme. Někdy jsme si blíž, někdy dále, ale nikdy to nepustit. Ale ani Rusko nepustí ze svých rukou kartu československou.

Dohodne-li se Německo se Západem, automaticky v tom budeme, protože se Francie nikdy nedohodne bez nás. Dojde-li ke kooperaci anglo-francouzsko-italské, tedy Anglie nebude již oslabovat Francii ve střední Evropě.

Dosti by byla nebezpečná kombinace Itálie – Německo – Polsko. To hrozilo zejména loni. Ale to by znamenalo, že by se Polsko musilo definitivně zřít aliance s Francií. To však dobře nemohou riskovat. Toho se Poláci neopovází.

Já tvrdím, že je nesmysl, říká-li se, že nám dnes hrozí větší nebezpečnost než dříve. Máme spojení s dvěma velmocemi, vlastně se třemi (prostřednictvím Francie jde s námi Anglie). Dokončujeme svoje opevnění. Naše armáda je činitelem, s nímž se počítá v celé Evropě a počítají s ním zejména Němci. Z nehlubšího přesvědčení tvrdím, že se nemusíme ničeho bát, a proto klidně setrvám na dosavadní linii.

Abychom mohli v této přechodné době co nejlépe manévrovat, abychom byli připraveni na změny front a popřípadě i na détente s Německem, je potřebí, aby také naše žurnalistika byla pružnější. My máme své bezpečnostní garancie, z těch nic neslevíme, ale není třeba, abychom je stále tak důrazně zdůrazňovali, jak bylo dosud třeba. Bylo by špatné, kdybychom postupovali tak, že bychom si přáli, aby se velmoci praly mezi sebou, a abychom se domnívali, že pak my budeme mít pokoj. To je takové chytračení Stojadinovičovo. Ne – to je špatné. Ale není třeba, abychom se bojovně exponovali za každý mezinárodní spor. Chovejme se prostě s důstojnou rezervou.

Lidé si neuvědomují, že pro nás nebyla nejdůležitější smlouva versailleská, nýbrž st.-germainská a trianonská. Ve Versailles byl stanoven říční režim. Ale já už jsem se v r. 1925 o řekách přímo dohodl s Německem a netrval jsem jen na tom, co nám dávalo Versailles, a proto když Němci nyní

vypověděli versailleskou klauzuli o řekách, zároveň ujistili, že plně trvá naše dohoda, kterou jsem s nimi uzavřel v r. 1925. Dále podle Versailles měli jsme právo na konfiskaci německého majetku. Ale toho jsem se vzdal už v r. 1920. Naši z toho měli dost strachu. Hlučinská otázka není a nebude žádným vážným sporem. Ostatně když se jednalo o hranicích a žádali jsme Hlučín, prosadil jsem po těžkých bojích v naší delegaci, abychom Německu nabídli území, které bylo mnohem větší (Šluknov, Rumburk, slezská špička. No celkem to bylo asi 900 tisíc Němců.) Dnes by byli naši rádi, protože bychom se byli těch 900 tisíc Němců zbavili. Podal jsem podrobně vypracovaný návrh i s mapou Nejvyšší radě. Ale Lloyd George řekl: „Co vlastně chce? Tadyhle něco žádá, tadyhle něco dává, tak ať to zůstane tak, jak to je“ a Clémenceau byl vůbec proti tomu, aby se Němcům něco dávalo.

Postupoval jsem tak, abych se závčas s Německem dohodl a abych k tomu nebyl od Německa nucen. To jsem doporučoval Francouzům, ale u nich to nešlo. Doporučuji, abychom byli dnes zdrženlivější, než v různých sporech, které byly s Německem. Jsouce ve Společnosti národů, musíme ovšem držet všechny principy, a protože jsme pro držení smluv, musíme být loajálně se svými spojenci proti jejich porušování. Říkám-li, že je třeba, abychom byli dnes zdrženlivějšími, musím také zdůraznit, že ničím, ale ničím nesmíme vzbudit ani zdání dojmu nějaké zrady. Kdybychom tak postupovali, vydali bychom se Německu se svázanýma rukama a Němci musí vědět, že v každém případě bychom se bránili a že by z toho byla evropská válka. A musí také pochopit, že vůči nim potřebujeme supergarancie. Nestací jen vzájemná důvěra a shoda, nýbrž vůči němu musíme mít vždy ještě jednoho partnera. S Německem se nemůžeme nikdy dohodnouti sami, nýbrž buď zároveň s Francií, nebo s Ruskem. Taková byla moje politika: Mezi Německem a námi není přímých sporů, nýbrž to, co nás dělí, je důsledek evropské politiky. Je-li pravda, že Malá dohoda zatím nejde dále, je také pravda, že se drží a udrží status quo.

Moc záleží na tom, abychom loajálně splnili a důsledně splnili dohodu z 18. února¹ s aktivisty. Uvidíte, že se za čas rozvine úžasně boj o minority. Spor o minority v Polsku už začíná a projevují se první známky konfliktu mezi Německem a Polskem kvůli tomu.

Dnes není nic konkrétního v nějakém našem jednání s Německem, ale počítám, že může k němu dojít v souvislosti s jednáním jiných. Němci toho užijí jako kompenzaci vůči těm druhým. Ale také proto nesmíme být starr.^c Musíme být pružní a zejména žádám, abychom byli zdrženliví v útocích na režim. Bylo by špatné založit politiku na očekávání, že německý nacismus,

nebo italský fašismus mají již namále. Musíme počítati také s tím, že to vydrží dlouhou dobu. Ostatně, kdyby nacismus byl vystřídán nyní komunismem, myslíte, že by nám bylo lépe? Žádám-li zdrženlivost, je to také proto, že by nám nebylo zdrávo, kdybychom trvale žili v tak velkém nervovém napětí, jako v posledních osmi měsících. Sotva bychom to vnitřně vydrželi. My můžeme býti v tónu vůči fašismu zdrženliví také proto, že je definitivně za námi nebezpečnoství nějakého vnitřního fašismu. Něco takového se mohlo státi jen v souvislosti s mezinárodní situací. Ale mezinárodní vrchol pro fašismy je překročen ve prospěch demokracie. Z toho důvodu můžeme být klidnější a sebevědomější, protože už není potřebí útočiti na fašismy z důvodů vnitropolitických.

Pokud jde o Henleina, myslím, že vývoj jde dobře. Jsem přesvědčen, že to zmůžeme, ale právě proto jsem pro důsledné dodržování dohody s aktivisty. Minoritní věci musíme míti v pořádku už s ohledem na veřejné mínění světa, zejména Anglosasů a Skandinávců. Ostatně – jaképak stále strachy z toho, co se Němcům dá. Je jich přes 20 procent, nic se nám přece nemůže stát. Ostatně – nevidí se skutečnosti, už dnes ve školství mají skoro všechno, soudců dokonce 22 procent, na poštách 16–17 procent, ale v lázeňských sezónách je jich alespoň přes 20 procent. V armádě jim to nedáme, ani v diplomacii, ale ani úplně ne v politické administrativě. Uvidíte, že za pár let přijde ofenziva v minoritách a ta bude strašlivá. Když si to teď dáme do pořádku, budeme moci chodit pak po Evropě se zdviženým nosem. Přijde to na Poláky, Rumuny, Maďary, kteří mají dosti Němců, atd.

Francouzi si dali vzít Locarno, dali se přímo vnutit do těchto svých diplomatických porážek. Já postupoval jinak. Také proto, aby se nedemoralizoval celý národ. V květnu r. 1932 vypracoval jsem pro Herriota návrh na německou Gleichberechtigung^d ve zbrojení, které by se uskutečňovalo v 10 až 15 letech. Bohužel Francouzi neměli odvalu, aby návrh přijali a prováděli. Byli dokonce proti tomu, aby se jen v préambule^e řeklo, že se bude postupovat pro Gleichberechtigung. Vykládal jsem Herriotovi, že si musí dát pozor, aby jim to Němci nevzali násilím. Francouzi to nepřijali. Bylo to proto, že Francie, jak jsem už řekl, zůstala sociálně a politicky tak hodně pozadu. Nechtěl jsem, abychom byli donucováni k tomu, co můžeme klidně dát dobrovolně, a proto se musí tak postupovat i ve věci minority. Ostatně – Německo se neodváží, zejména v dalším vývoji, ve věci minority nebo Henleina cokoli vyvodit nebo žádat. To je o důvod více, abychom to dali do pořádku. Ale ovšem do německých samosprávných svazků musí jít také čeští úředníci a musí je jmenovat i henleinovci, budou-li v nich mít většinu.

Znovu říkám k tomu trianglu Československo – Rakousko – Maďarsko, nebudeme dávat žádnou iniciativu, je to celkem do velké míry taktický manévr. V Paříži a Londýnu se to líbí, protože zase nerozumějí, oč jde a co se dá dělat. Nesmíme se do toho dát zamíchat. Na ten triangel je nejcitlivější Berlín a právem.

V Rusku jsou změny hluboké. Jagodou² je kompromitována celá instituce GPU³. Je to spor mezi GPU a armádou. V GPU bylo nejstrašnější bahno, zlodějství a korupce. V Rusku vývoj jde k nacionalismu a snad i k jistému druhu demokracie. Také tento vývoj je v Německu využíván za záminku, aby mohlo dojít k détenté. Všimněte si, že se teď v Rusku uplatňuje i antisemitismus. Pochybuji, že by v Německu mohl zvítězit komunismus. Mají už dost silný aparát, aby to zvládli.

Dnes většinou dělá se politika na 3–6, nejdéle 12 měsíců. Já nechci a nikdy nebudu dělat takovou politiku. Chci rozeznat vývoj a podle toho se zařídit a zařizovat se tak, abych byl vždy v situaci výhodnější. Ale také proto držím a vždycky držeti budu určité principy.

NA Praha, AHR, 1-1-258-3a, kart. 83. Kopie, strojepis.

---

a Datum podle obsahu. Srovnej poznámky č. 1 a 2.

b Francouzsky prohra, pohroma, porážka.

c Německy tuhý, strnulý, upřený.

d Německy zrovnoprávnění, rovnoprávnost.

e Francouzsky psaná preambule.

1 18. února 1937 československá vláda slíbila uskutečnit plán národnostního vyrovnání.

2 G. G. Jagoda byl zatčen v březnu 1937.

3 GPU – Hlavní politická správa, sovětský centrální státní orgán zabývající se vnitřní bezpečností, rozvědnou a kontrarozvědnou činností. V letech 1934–1946 působil pod názvem Lidový komisariát vnitřních záležitostí (NKVD).

7.

[1937, před 8. červnem]^a

Benešovy názory na vnitřní a vnější politiku Jugoslávie a Rumunska, zahraniční politiku Německa a Itálie a obranné přípravy ČSR.

Je potřeba dobře rozumět tomu, co se dnes ve světě děje. Ve skutečnosti mezinárodně politický význam všech těchto událostí je mnohem menší, než se na první pohled zdá. Všechno čím dále tím zřetelněji má pohnutky i cíle vnitropolitické. Otázka sociální je postavena se vši ostrostí v celém světě. To je docela jasné zejména ve věci Španělska.¹ Autoritativní režimy bojují o svou existenci. Z tohoto hlediska množily se pochyby o tom, co se děje v Jugoslávii, Polsku, Rumunsku atd. Fronty se už nevytvářejí podle toho, kdo chce válku nebo podle toho bude-li válka. Utvářejí se fronty jednak vývoje do leva, jednak zuřivé snahy udržet konzervativně, co je. Vlastně už ani nejde o vnější formy režimů, jde o udržení moci těch, kteří jsou u vesla, a o dobytí moci těmi, kteří se k moci mají dostat.

Pavle a Stojadinović jsou v těžké situaci. Dostali se do diktatury, ze které je těžko vyjítí. Každý pokus o demokratizaci v Jugoslávii vede k tomu, že to hned jde prudce do leva. Vzali by jistě rádi Charvaty do vlády a rádi by se s nimi dohodli, ale při tom by chtěli, aby Charvaté s nimi vládli autoritativně. Ale to Charvatí nemohou, protože jsou vázání cestou demokratickou. Prakticky dnes nesnáž charvatského problému je v tom, že se dá řešit jen demokraticky, ale té demokracie se Pavle a Stojadinović bojí. Dohoda italsko-jugoslávská, cesta Neurathova, to jsou docela zřetelné projevy k autoritativnímu režimu. Nás nemají a nemohou mít rádi. Vytýkají nám sympatie s opozicí, jsou citliví na každé slovo. Nemohou nás mít rádi prostě proto, že jsme demokraté. Obdoba toho je ve všech zemích. Francouzská pravice raději by se dohodla s Hitlerem, než vydala své mocenské pozice. Všichni ti velcí vlastenci v celém světě jsou ochotni dohodnouti se i s nepřátelskou cizinou, jakmile jde o jejich panství v jejich vlastní zemi. To není nic nového. Francii zrazovali šlechtici za revoluce, spojující se s nepřátelskou cizinou. To bylo u nás za Přemyslovců, totéž za ruské revoluce, zrovna tak teď ve Španělsku.

V obtížné situaci je Carol. Přirozeně, že i on sympatizuje s těmi diktátorskými režimy, ale musí si dát pozor, protože má vedle sebe Rusko. Rumuni by to rádi dělali stejně jako Jihoslované, ale protože nemohou, mají na Jihoslovany vztek, že ti to dělají a dělat mohou.

My, demokraté, máme obtíže se Sověty, se kterými musíme držet. Kominternu nám nijak neusnadňuje boj s fašismy, naopak. Když někde vypukne nějaký ohníček, bolševici hned do něj foukají a toho se využívá nejen proti nim, nýbrž i proti nám všem demokratům.

Sociální problém, sociální revoluce už tady je a je nezadržitelná. Celá otázka je v tom, zda Francie, Anglie, Amerika a my ostatní demokraté to vydržíme. Řekněte Blumovi,² že pokládám přímo za osudové, jaký bude vnitřní vývoj ve Francii. Já nijak nepřeháním, když říkám, že o osudu Evropy za těchto okolností rozhodne Francie. Francie musí udržet demokracii, musí držet pevnou svou dosavadní linii. Francie musí zůstat silná i při hodně levé politice. Francie musí jít doleva, ale musí při tom zůstat silná. Kdyby ve Francii nastal rozvrat nebo i jen zdání rozvratu, tak to ty ostatní demokracie nevydrží. Řekněte jim (Francouzům), že kdyby to doma pevně nedrželi v rukou, my bychom to tady ve střední Evropě už neudrželi. A to je ovšem otázka, na které musí mít zájem i francouzská pravice. Za žádnou cenu nesmí se to ve Francii zvrátit napravo. Musí to držet a vydržet. Francie musí být jako pevná žulová skála. Povedou-li to tak, jako dosud, tak to úplně stačí. Přirozeně neosvojuji si názor o tom, jak to mají dělat uvnitř, např. mají-li komunisté jít do vlády nebo ne. O tom se dobře nemohu ani vyslovit, protože neznám dopodrobna vnitřní situaci. Ale ať už je taktický postup jakýkoli, záleží na tom, aby za každou cenu drželi svou dosavadní linii, dále aby pokračovali v spolupráci s Anglií a prohlubovali ji a za každou cenu zabraňovali jakémukoli rozvratu doma. Jistě hodně vážné bude, jak budou řešit otázky finanční. Řekněte jim, že teď nemyslím na nic jiného více než na to, aby se Francie udržela silná a aby pokračovala tak úspěšně a rozumně jako dosud. Na tom závisí nejen budoucnost Francie, ale doslova celé Evropy.

Jaká je pravá tendence jugoslávské politiky, je dobře vidět z toho, že Pavle je na straně anglických ultrakonzervativních lordů, kteří by se chtěli dohodnout s Německem. Mám o tom naprosto spolehlivé informace. Ať nemají v Paříži žádné iluze. V Jugoslávii, ale také v Rumunsku je odpor proti Francii, protože je tam Front Populaire. V Jugoslávii, ale také v Rumunsku je odpor proti všemu levému a strach ze sociální revoluce. Všechny ty pitomce zaslepují vnější metody autoritativní, nevidí, že Mussolini a Hitler sami ženou k etatismu, ale protože nechávají moc těm, kteří ji dosud měli, mají sympatie všech pravičáků ve světě, třebaž zničí střední stavy atd. Že jsou tam nebo onde germanofilové nebo italoofilové, to by nebylo nejhorší. Proti tomu lze čelit sugestivním výkladem o nacionálních zájmech té

nebo oné země. Mnohem těžší je vysvětlit, že s Německem a s Itálií nejde jen o spory mezinárodně [politické], nýbrž také o ty vážné otázky sociální. Nesmíme mít nejmenších iluzí. Tento velký boj o sociální transformaci světa bude trvat dlouho, velmi dlouho. Také ve Francii musí vidět, že ten celý boj bude trvat dlouho a že je ve skutečnosti daleko nebezpečnější, nežli jen spory mezinárodně politické. Tím větší je odpovědnost demokracií. Pro demokracie nastávají velmi těžké, ohromně těžké úkoly. Demokracie nesmí připustit vnitřní rozvrat.

Stojadinović mně vykládal, že je dobře, aby se prali ti velcí a my malí abychom zůstali stranou. Totéž mně vykládal Pavle. Byl velmi překvapen, když jsem se ho ptal, co by dělal, kdyby se dohodlo Německo s Ruskem. Řekl mně: „To si přece nepřejete.“ Odpověděl jsem: „Toť se rozumí, že si to nepřejí, a právě proto dělám politiku s Ruskem.“ Ptal jsem se ho, co budou dělat, dohodne-li se zase Itálie s Francií a s Anglií. Nedostal jsem žádnou odpověď. Je vidět, že vůbec o ničem neuvažují a že si chytrácky myslí, jak jsou mazaaní, když budou jen čekat, jak to dopadne. To je neuvěřitelná hloupost myslet si, že malí by zůstali stranou, kdyby se velcí prali. Ti velcí si vždy berou nějakého malého za záminku, když se chtějí do sebe pustit. Stojadinović ovšem sympatizuje s Německem a s Itálií, ale bojí se příliš se angažovat v tom směru, protože se zároveň bojí Francie a nás. Stojadinović nám vzkázal, zda si nepřejeme, aby užil dobrého poměru s Německem k tomu, aby mluvil s Neurathem také o našem poměru k Německu. Když chce nějaký všivák hrát rošťáctví, tak to vezmu [!] doopravdy a zaručeně pak padne do své kličky. Napsal jsem pro Kroftu odpověď Stojadinovićovi (v té odpovědi, kterou mi prezident dal číst, se zhruba praví: děkujeme Stojadinovićovi za dobrou vůli, chápeme ji tak, že i Jugoslávie v poměru k 3 velmocem, s nimiž Malá dohoda sousedí, chová se stejně, jako se chovalo Československo, které nechtělo uzavřít žádnou užší dohodu s Itálií, pokud se s ní nedohodla Jugoslávie, a které navázalo přátelství s Ruskem teprve tehdy, když si upravilo s ním svůj styk Rumunsko a když se smlouvou československo-sovětskou výslovně souhlasilo Rumunsko a Jugoslávie. Československo nemá žádné závazky, které by mu bránilo, aby navázalo přátelský poměr se svými sousedy, zejména s Německem a s Polskem, ale neuzavře s těmito sousedy také žádné smlouvy, které by byly v rozporu s jeho dosavadními smlouvami. Sblížení s Ruskem a s Maďarskem Československo by dělalo jen za plného souhlasu Malé dohody a tak, aby nebylo ani zamířeno proti Německu, ani proti Itálii. Československo je ochotno dohodovati se a sblížovati se se všemi svými sousedy, ale nepokládá ani za nutné, ani potřebné, aby se ujímalo jakékoli iniciativy.)

Nemám ani dost málo strachu, pokud jde o naše vnitřní věci. Toť se rozumí, že by ti naši agrárníci chtěli dělat totéž ve vnitřní i zahraniční politice, co takový Stojadinović, ale na to, aby dělali diktaturu, na to jsou moc zbabělí. Jedni agrárníci jsou pro Henleina, druzí proti němu. Jedni jsou pro socialisty, druzí proti nim. Jedni pro Francii, druzí proti ní. Je to pořád politika dvojího želízka, kterou dělali za války. Je to strach před odpovědností. Přímou odpovědnost na sebe nevěmou [!].

My jsme v takové situaci, že nemusíme za nikým běhat. To je jediná správná taktika. Sedět klidně na svém místě, projevovat ochotu s kýmkoli se dohodnout, ale ze svého nic nepokusit [!], ani nepovolit. Já se budu tvářit, jako bych neviděl, co ti bělehradští chytráci vyvádějí. Pro mne je Jugoslávie v Malé dohodě a dělám jakoby nic. V Anglii i v Paříži mají Pavlemu za zlé, že jim slovo neřekl o návštěvě Neurathově. Nám to ohlásili a my jsme odpověděli tak, jak už jsem vám řekl. Já opět budu žádat od tisku, aby co nejméně atakoval Itálii a Německo. To nemá vůbec žádný smysl. Pravá obtíž není v tom, že máme těžké mezinárodní a strategické postavení. Ten fakt, že my jsme demokracie a všechno kolem nás je jedním slovem pakáž, to je těžký problém. A na to mně musí ti naši agrárníci a ostatní pravičáci odpovědět, chtěli-li se dostat do situace takového Polska, kde se to bude lámat revolucí, nebo do situace Jugoslávie, která to vnitřně také neudrží. Ale protože jsme v tak nesnadné situaci se zřetelem na stupňující se boje ideologické a sociální, proto nebudeme zbytečně zvyšovat si obtíže křiklavými kritikami Německa a Itálie.

Co je v Rusku, to je velmi logický vývoj. Likvidují prostě revoluci. Upozorněte Bluma, že je neobyčejně symptomatické, že se vrátil Kuprin a že se vrátí také druzí. Moskva chce likvidovat zahraniční Rusko, chce jedno jediné Rusko. Slušnou emigraci chce mít doma. Neříkejte podrobnosti, které víme o jednání Sovětů s emigrací. Bolševici se dnes cítí především Rusy a ten vývoj k nacionalismu bude pokračovat, ale ten vývoj nejde tak daleko, aby mohli připustit úplnou volnost, a ani nemohou a ani nedovedou udělat ten poslední krok, nemíchat se totiž do vnitřních věcí cizích států a nerozmíchat [!] revoluci v jiných, v druhých státech. Tam ještě nejsou. Kominternu podrží. To je pochopitelné. Bojují proti trockismu, ale reziduum toho trockismu v nich stále ještě je. Do vnitřních poměrů se míchají také druzí. Fašisté, nacisté, ale také demokraté. Vždyť vy to děláte také! Ale rozdíl je v tom, že ti ostatní to dělají ilegálně, kdežto bolševici to mají přímo v doktríně. Jak už jsem řekl, tím jsou nám přítěží a usnadňují buntování^b front nejen proti sobě, nýbrž také proti demokraciím. Celkem bych řekl, že ne-

čekám, že se něco zvláštního, nečekaného v Rusku stane. Vývoj jde svou cestou k rusifikaci a jistou formou k demokratizaci. Musíme si ovšem na ně dávat pozor, protože všude, když se něco vyskytne, hned začnou to rozdmýchovat. Neobávám se na určitou dobu válečného nebezpečství. Německá a italská autarkie, myšlená jen na válku, je neuskutečnitelná. Válku rychlou mohou dělat, ale dlouhou válku absolutně nevydrží. My jsme, pokud jde o suroviny, dříví, uhlí atd. na tom neskonale lépe nežli Německo. Pro válku bychom dosáhli potřebné soběstačnosti. Tyto skutečnosti otráslly válečnými úmysly Německa a Itálie. Toho se může a musí šikovně využít. Stále je otázka, zda lze Německo přivést k dohodě. Řekl bych, aby se eventuální jednání prodlužovalo do té doby, než Anglie dokončí zbrojení. Pak by dohoda s Německem byla snadnější.

Vyložte, že je to nesmysl, když se mluví, že si Itálie a Německo rozdělily zóny vlivu ve střední Evropě. Pro nás je to prostě směšné. Stát jako jsme my, který má tak silné sebevědomí, vyvinuté občanské vědomí demokratické, dostatek hospodářských a mravních ressourcec,^c nejsilnější armádu v Podunají, nemůže býti v zone d'influence^d nikoho. Rozumná dohoda s Německem nás do žádného vazalství dostat nemůže. Belgie je slabší než my a také se nedostala do cizí zone d'influence.

Rozumná dohoda, to znamená provést ji v dohodě se Západem, a ostatně, ty tři miliony Němců proti jedenácti milionům Čechoslovákům, to Čechoslováky imunizuje před tím, aby neusnuli. Musí stále dávat pozor, aby při nějaké dohodě s Německem zdejší německá menšina nenabyla faktické převahy. Povězte jim, že ten Východ je dostatečně silný, aby Německu vzdoroval, jen když to oni na Západě budou umět držet. Blum má docela pravdu, když stále hlásá Společnost národů, demokracie, kolektivní bezpečnost atd., jen to vydržet, nepovolit, praskat to bude u těch ostatních.

S Berlínem nic nového. Chtěli by nás izolovat, také Rakousko, ale nepodaří se to a pak půjdou na Polsko. S námi by se chtěli dohodnouti, až by nás izolovali a zvrátili náš vnitřní dosavadní systém. Já souhlasím s tím, aby se Němcům dělaly snesitelné ústupky a koncese do té doby, než Angličané dokončí zbrojení. Nejsme proti dohodě Německa se Západem, ale za té podmínky, abychom v tom byli alespoň tak, jako když se dělalo Locarno. My teď žádnou iniciativu vyvíjet nebudeme. Pokud jde o střední Evropu, tak rozveďte, co jste napsal v Il Europe Nouvelle. Když je krize, tak se mluví o středoevropském problému, když je lépe, tak nikdo o to nestojí. Za krize, kterou trpí všichni, nikdo nechce nic obětovat, když je lépe, tak nikdo se do užší kooperace nežene. Všechny ty pokusy Neurathovy a Mussoliniho,

to jsou všechno žvásty, nás to ani dost málo z klidu nevyrušuje. Uvidí se, že nic nesvedou. Jaképak pořad kumšty hospodářské, problém je politický. Pokrok je v tom, že Rakušané pochopili, že by je Němci pohltili, a že Maďarsko si přeje, aby mezi ním a Německem bylo Československo, které by drželo první náraz. V tom smyslu se psychologie v Maďarsku dosti pozměnila.

Jsme připraveni na útok a vydrželi bychom jej. Do září budeme již v takové situaci, že odoláme každému útoku. Když vydržíme 3 měsíce, tak to máme vyhráno, ale my bychom vydrželi mnohem déle. Už nyní pracujeme na 2. etapě našeho vojenského programu; bude hotov r. 1942. Pak svým kontingentem, výzbrojí, zejména aviatikou, budeme plně na úrovni kterékoli evropské armády, tedy i německé, i francouzské. V příštím roce budeme mít 240 tisíc aktivní armády a z toho 45 tisíc profesionálů. Už dnes jsme jednou z nejsilnějších armád v Evropě. Povídačky, že bychom byli rozdrce- ni nějakým náhlým útokem, mohou působiti jen na lidi, kteří nemají poně- tí o naší organizaci a o tom, jaká je skutečná situace. Němci ji dobře znají.

Kdyby se Blum ptal, jak pokračuje naše kolaborace s Ruskem, tak řek- něte, že teď Rusku dodáváme elitní zbraně. Přesvědčili se, že to máme lepší než oni, a proto to berou od nás.

Hlavní věc je, aby to francouzská demokracie vydržela bez těžkých vnitřních otřesů.

NA Praha, AHR, 1-1-258-3, kart. 83. Originál, strojopis.

- a Datum podle obsahu. Srov. pozn. č. 1. V záhlaví dokumentu rukopisná Ripkova poznámka: „Beneš – mně – před mou cestou do Paříže v VI. 37.“ H. Ripka navštívil Paříž ve dnech 8. – 15. června 1937.
- b Tj. domlouvání.
- c Z francouzštiny zdroje.
- d Z francouzštiny sféra vlivu.
- 1 Rozumí se občanská válka ve Španělsku zahájená červenci 1936.
- 2 H. Ripka zaslal E. Benešovi rozsáhlou zprávu o rozhovorech vedených v Paříži. AÚTGM Praha, EB I, R 297/1, kart. 158.

8.

1938, 10. srpen^a

Benešovy názory na vývoj událostí a některá jednání s představiteli Runcimanovi mise, psaní čs. novin a připravenost čs. armády.

Ve středu odpoledne volal mne k dr. Masaříkovi, kde jsem byl na obědě s Gwatkinem, prezident Beneš. Žádal mne naléhavě, ale velmi přátelsky, abych se zřetelem na docela mimořádně vážnou situaci mezinárodní, dal dobrý pozor na všechno, co se píše v Lidových novinách a Demokratickém středu. Nesmíme vyvolat dojem, že jsem vnitřně rozhádání, že teď není ani pomyšlení na nějaké změny ve vládě. Musí se stůj co stůj zabránit dojmu, že nedržíme všichni pevně dohromady. Prezident také není se vším spokojen, ale za dané situace nedá se nic jiného dělat, než v sevřené frontě čelit zahraničnímu nebezpečnosti a nevyvolávat v Londýně a v Paříži dojem, že jsme vnitřně slabí. Ví, že to špatně vypadá v pohraničním území, ale i tam je pořád [situace] neskonale lepší, než v Polsku nebo v Chorvatsku. Apeloval na mne tím, že to všechno dobře znám, také že dobře znám, co je v Londýně a v Paříži, a proto mne žádal, abych podle toho postupoval. Řekl, že měl v posledních dnech těžké a nepříjemné obtíže v koalici (z toho jsem viděl, že článku Demokratického středu¹ obratně proti němu využili Hodža a ostatní ministři). Řekl jsem mu, že jsem si také vědom nemožnosti změny [v] tuto chvíli, ale že bylo potřebí dát ventil nespokojenému veřejnému mínění. Zdůraznil jsem, že ve veřejnosti, a to všech stran, je nedůvěra k vládě a že jediná důvěra se upíná k prezidentovi a k armádě. A touto důvěrou, po mém mínění, se nesmí otřásti. Prezident odpověděl, že to chápe, ale že ho přece znám, abych věděl, že bude-li nutno, vezme na sebe všechnu nepopulárnost za všechny ústupky, které uděláme, jen aby zachránil stát. Odpověděl jsem, že to dobře vím, ale že myslím, že není třeba, aby bral na sebe odpovědnost za věci, za které nemůže a které zavinila neschopnost vlády. Řekl, že to je správné, ale že teď není chvíle na veřejné diskuze o tom. Soudí, že tisk, místo aby zmírňoval pochopitelnou nespokojenost veřejnosti, svým nerozvážným psaním ji udržuje a živí. Na můj dotaz, co se mu nelíbí v Lidových novinách, řekl, že má dojem, že se velmi zradikalizovaly. Řekl jsem mu, že mne tento jeho dojem velmi udivuje, protože dávám velmi dobrý pozor na to, aby se do listu nedostávaly věci psané podrážděným tónem. Odpověděl, že nemá, co by vytýkal tomu, co já píši,

ale nelíbí se mu Münzer a zejména Stránský. Ptal se mne, proč je Stránský tak naivně radikální. Řekl jsem, že ho přece zná, že není dost dobře o všem informován, že je trvale nespokojen, že se dost nestará o mezinárodní situaci a že žije, jako vždycky, solipsisticky,² ale že drží dobře a to že se musí oceňovat. Prezident řekl, ať Stránskému vyloším, jak je situace vážná, aby pochopil, že teď není času na hračky. Sám ho chce pozvat k sobě příštího týdne, najde-li jen trochu času. Řekl jsem prezidentu, že vím, že se Demokratického středu proti němu využilo, a pověděl jsem mu, jak Franke vykládal Moudrému, že prezident velmi nevrle a rozhořčeně odsuzoval moje psaní a chování jako nemožné a neodpovědné. Prezident mně vskočil do řeči a řekl: „To není pravda, to je lež, nic takového jsem nikomu neřekl. Přirozeně jsem opakoval, že teď nejsou žádné změny (ve vládě) možné, ale nic jsem neřekl, z čeho by se dalo soudit, že se od vás distancuji.“ Řekl jsem mu pak, že kdyby věděl všechno, co jsem dělal za poslední měsíc, nebyl by nespokojen. Uvedl jsem stručně, s kým vším jsem mluvil. Že se u mne scházejí politikové 4 stran, že všude, jak politikům, tak novinářům líčím mezinárodní situaci tak, aby neměli žádných iluzí a aby se nedomnívali, že nemusíme dělat koncesí. Bylo zajímavé, že na to prezident řekl, že lituje, že to nevěděl, protože by toho užil. (Z toho vidím, jak se proti němu teď postupovalo, když si mne vzali za záminku. Ale vidím také, že mu Drtina nevyřizuje moje vzkazy, právě to jsem mu několikrát po Drtinovi vzkázal. Otevřeně jsem mu řekl, že se dívím, že mu to Drtina neřekl.)

Prezident mně říkal, že je velmi spokojen svými rozhovory s Runcimanem,³ zejména se svým rozhovorem posledním, který právě měl téhož dne, ve středu 10. srpna. Konkrétněji mně řekl jen to, že Runciman počíná chápat, oč jde, a že ve věci autonomie rozumí, co můžeme a nemůžeme udělat. Ale tu zdůrazňoval neobyčejně naprostou důvěrnost.

Prezident se dívá na situaci krajně vážně. Nevylučuje, že Němci na nás půjdou. Ale právě proto mu záleží na tom, abychom se v tisku chovali tak, že by nás Západ nemohl obviňovat ze žádné nerozvážnosti.

Armádou je si jist, to znamená, že je všechno připraveno. Když jsem mu na konci rozhovoru řekl, že se mu omlouvám, že jsem mu udělal nepřímnosti, hned živě a srdečně přátelským tónem protestoval, že vůbec nejde o to, že mu záleží na tom, abych věděl, jak je všechno vážné, a že věří, že se budu podle toho řídit. Rozhovor trval téměř půl hodiny. Byl charakterizován tím, že prezidentovi zřejmě záleželo na tom, abych nepřijímal, to co říká, jako nevlídné výtky, nýbrž naopak jako přátelské pokyny učiněné

v plné důvěře ke mně. Bylo ovšem zřejmo, jak ti lumpové využili případu k tomu, aby si rychle posílili svoje pozice ve vládě, o nichž dobře cítí, že jsou neobyčejně otřeseny.

NA Praha, AHR, 1-158-1d, kart. 238, Kopie, strojopis.

-
- a Datum dokumentu i rozhovoru.
- 1 Dne 30. července 1938 H. Ripka publikoval v časopise Demokratický střed pětistránkovou stať Mezinárodní a strategické postavení Československa v Evropě.
  - 2 Názor pokládající vlastní já za jedinou realitu a vše ostatní za pouhý dojem. Forma krajního egoismu.
  - 3 K Runcimanově misi, Benešově roli a odkazy na další literaturu viz: Dejmek, Jindřich: Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. Část druhá. Prezident republiky a vůdce národního odboje (1935–1948). Praha 2008, s. 125, 128–151.

9.

1938, 22. srpna^a*Benešovy názory na mezinárodní vztahy a W. Runcimana.***Dnešní rozhovor lze stručně resumovat takto:**

Je pořád možno vyhnout se válce. V Německu značné vnitřní rozpory. Vojáci a diplomati jsou rozhodně proti válce.¹ Nacisté jsou rozdvojeni. V Itálii je z války strach. Vědí, že by vedla k velké porážce. Naproti tomu dohoda italsko-britská se stále utužuje, Francie je dnes přes všechny své vnitřní obtíže mnohem silnější a vyrovnanější, než byla. Kardinální důležitosti jsou projevy Rooseveltovy a Hullovy. Patrně bude brzo změněn americký Neutrality Act. Prestiž Ruska po událostech na Východě značně vzrostla a jeho sebevědomí vzrostlo. Teorie o desperátské válce způsobené vnitřními obtížemi, je příliš doktrinální. Nebezpečí v tom, že by si mohli v Německu dělat iluze o lokalizování války proti Československu. Ale dnes jsou tyto naděje mnohem menší, protože Anglie a Francie jsou pevnější. Vnitropoliticky není vyloučeno, že dojde k dohodě se sudetoněmeckou stranou. Mezi henleinovci rostou vnitřní rozpory. Henlein sám neznamená nic. Mělo by se o něm méně psát, aby se z něho nedělala tak velká figura. Řada henleinovců chce se dohodnout, mají strach z války. Také čím dále tím více na ně působí, co se děje v Rakousku. Ale dnes počíná býti strana, respektive její vlivní činitelé velmi závislí na Berlínu, více než dosud. S tím vším se dá operovat. Němci už vědí, že za žádných okolností, ať se děje co děje, nedostanou ani Volkstag, ani teritoriální autonomii. Dohoda by byla možná o věcech konkrétních: jazyk, proporcionalita, atd., později by se jednalo o reorganizaci správy. Ale už v září se musí připravit hospodářská pomoc pro německé území, která je stejně důležitá, jako úprava politická.

Runciman se chová naprosto korektně, slušně a objektivně. O Německu nemá iluzí. Dosavadní naše návrhy nepokládá za dostatečné, ale formulovali jsme je přece tak, abychom mohli jít ještě dále, aniž bychom ustoupili ve věcech podstatných. Kritickým momentem bude norimberský sjezd. Nikdo nemůže vědět, jak se Hitler rozhodne. Musíme býti připraveni na všechno, a my jsme připraveni a jsme připraveni dobře.²

NA Praha, AHR, 1-158-1d, kart. 238. Kopie, strojopis.

- a Datum dokumentu i rozhovoru.
 1 K odporu německého vojenského velení k útoku na ČSR viz např. Kural, Václav – Vašek, František: Hitlerova odložená válka za zničení ČSR. Praha 2008, s. 53, 159 161, 166–169, 174, 180–189.
 2 Viz dok. č. 8, pozn. č. 3.

Jmenný rejstřík

(čísla odkazují na jednotlivé dokumenty v edici)

Ashton-Gwatkin, Frank – **8**
 Baldwin, Stanley – **3**
 Barthou, Jean Louis – **2**
 Bechyně, Rudolf – **2, 5**
 Beran, Rudolf – **2, 5**
 Blaho, Pavel – **2**
 Blum, Léon – **3, 7**
 Bradáč, Bohumír – **2**
 Borský, Lev – **2**
 Bouček, Václav – **2**
 Carol II. Hohenzollern-Sigmaringen, král – **7**
 Clemenceau, Georges – **2, 6**
 Czech, Ludwig – **5**
 Čapek, Karel – **2**
 Čeček, Stanislav – **2**
 Černý, Jan – **2, 5**
 Čičerin Georgij Vasiljevič – **2**
 Dostojevskij, Fjodor Michajlovič – **4**
 Drtina, Prokop – **8**
 Eden, Robert Anthony – **3**
 Franke, Emil – **2, 4, 5, 8**
 Gajda, Radola – **2**
 Göring, Hermann – **3**
 Habrman, Gustav – **2**
 Hampl, Antonín – **2, 5**
 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich – **4**
 Henlein, Konrád – **6, 7, 9**
 Herriot, Edouard – **6**

- Hitler, Adolf – 3, 6, 7, 9
Hlaváček, František – 2
Hoare, Samuel John Gurney – 3
Hodža, Milan – 2, 5
Hoffmann, Camill – 1
Hull, Cordell – 9
Husák, Otakar – 4
Chvalkovský, František – 1
Jagoda, Genrich Grigorijevič – 6
Jiráček, Antonín – 4
Kahánek, Ferdinand – 2, 5
Klofáč, Václav Jaroslav – 2
Kramář, Karel – 2, 4
Krofta, Kamil – 1, 7
Kuprin, Aleksandr Ivanovič – 7
Laval, Pierre Etienne – 3
Lloyd George, David – 2, 6
MacDonald, James Ramsay – 2
Masaryk, Tomáš Garrique – 4
Masařík, Hubert – 8
Meissner, Alfred – 2, 5
Moudrý, Karel – 8
Münzer, Jan – 8
Mussolini, Benito – 2, 3, 7
Nečas, Jaromír – 5
Neurath, Konstantin von – 7
Ninčić, Momčilo – 6
Pavle Karađorđević, princ – 7
Pavlů, Bohdan – 2
Pekař, Josef – 4
Pik, Luděk – 2
Poincaré, Raymond – 2
Rašín, Alois – 4
Rathenau, Walther – 2
Retz de, Jean-François Paul de Gondi, kardinál – 4
Roosevelt, Franklin Delano – 9
Runciman, Walter – 8, 9
Schacht, Hjalmar – 6

Stambolijski, Aleksandr – 2
 Staněk, František – 2
 Stojadinović, Milan – 6, 7
 Stránský, Jaroslav – 2, 8
 Stresemann, Gustav von – 6
 Stříbrný, Jiří – 2, 4
 Sturzo, Luigi – 2
 Šrámek, Jan – 2, 4, 5
 Šrobár, Vavro – 2
 Švehla, Antonín – 1, 2, 4, 5
 Titulescu, Nicolae – 6
 Tučný, Alois – 4
 Udržal, František – 1, 2, 4
 Vraný, Josef – 2, 5
 Wirth, Karl Joseph – 2
 Zemínová, Františka – 2

HUBERT RIPKA. AUFZEICHNUNGEN ÜBER GESPRÄCHE MIT EDUARD BENEŠ

Die Verfasser bringen eine Edition von neun Aufzeichnungen von persönlichen und telephonischen Gesprächen zwischen dem Aussenminister und späteren Präsidenten der Republik Eduard Beneš und dem Journalisten und später leitenden Politiker der Nationalsozialistischen Partei Hubert Ripka. Die Kontakte zwischen beiden Menschen beginnen bereits Anfang der 1920er Jahre, intensiv sind sie ab der zweiten Hälfte der 1920er Jahre zu beobachten.

HUBERT RIPKA. RECORDS OF INTERVIEW WITH EDUARD BENEŠ 1932–1938

In this article are edited nine records about personal or telephonical calls between Edvard Beneš, Foreign Minister and later President of Czechoslovakia, and Hubert Ripka, journalist and later an important National Socialist Party politician. Contact between both men can be traced from early 1920s.

Neznámé písemnosti ke sjednocovacímu procesu Itálie uložené v Národním archivu v Praze

/ Eva Gregorovičová /

„V bolesti se vzdávám toho, co mně bylo nejdražší, toho pro což měl můj život cenu. ... ať je zachráněna Toskána díky mé oběti, ona ví, že jsem ji miloval až do konce.“¹

Tato slova napsal v závěru svých pamětí, vytvořených na zámku Brandýs nad Labem v letech 1860–1868, poslední vládnoucí toskánský velkovévoda z habsbursko-lotrinského rodu Leopold II., který svou abdikací dne 21. července 1859 ukončil víc jak jedno století trvající vládu sekundogenitury habsburského arcidomu v italském Toskánsku. Leopoldova slova plně vystihují nejen jeho osobní vyznání, ale i vřelý vztah jednotlivých členů habsbursko-lotrinské pobočné větve k Toskánskému velkovévodství, tak složitě získaném Františkem Štěpánem Lotrinským v roce 1737.² O to bylo pro všechny představitele této rodové linie těžší vyrovnat se se ztrátou Toskánska, ztracením sjednocovacím procesem na Apeninském poloostrově a s konstituováním sjednoceného Italského království, vyhlášeném v březnu 1861, jak se o tom mohou badatelé přesvědčit v písemnostech Rodinného archivu toskánských Habsburků.

Toskánský rodinný archiv se utvářel ve Florencii na základě rozhodnutí speciální komise ustavené Toskánskou prozatímní vládou v roce 1859 po odchodu představitelů habsbursko – lotrinské sekundogenitury. Jejím úkolem bylo sestavení soupisu písemných dokladů, které zde zůstaly po habsbursko – lotrinských panovnících a příslušnících tohoto rodu v jejich sídlech, především ve florentském paláci Pitti, a nebyly odvezeny ze země Leopoldem II. při jeho kvapném odjezdu z Florencie dne 27. dubna 1859. Dalším úkolem komise pak bylo následně rozdělit nalezenou dokumentaci na část klasifikovanou kolegiem pověřených úředníků jako písemnosti státní povahy, které

1 *„Nel dolore di rinunciare a quello era a me più caro, a quello per cui avea valore la vita mia... salva è Toscana pel mio sacrificio, ella sa sino alla fine io l' ho amata.“* NA, RAT, Leopold II., inv. č. 9, kart. 41, Memorie, Parte IV., fol. 344v. Viz též edice paměti toskánského velkovévody Leopolda II., Pesendorfer, Franz: *Il governo di famiglia in Toscana. Le memorie del Granduca Leopoldo II di Lorena (1824–1859)*. Firenze 1987, s. 531.

2 Zedinger, Renate: *Franz Stephan von Lothringen (1708–1765)*. Wien 2008, s. 111–146.

přešly pod správu Státního archivu ve Florencii.³ A na dokumenty osobního a soukromého charakteru, které byly později v roce 1860 vydány úřední cestou členům bývalého panovnického rodu.⁴ Osudy a cesty, jimiž se toskánský rodinný archiv dostal až na naše území a do Národního archivu, byly velmi komplikované a nejsou dnes předmětem tohoto příspěvku. Toskánský archivní komplex obsahující doklady z let 1765–1915 skýtá ovšem nepřehledné množství archiválií vztahujících se nejen k historii rodu, ale i k dějinám Toskánska, Itálie, k politické i ekonomické situaci Evropy a k rozhodujícím mezníkům evropských dějin 1. poloviny 19. století, např. k obnově Evropy po napoleonských válkách či právě procesu Risorgimenta, pádu habsburského impéria na Apeninském poloostrově a proudům, které vedly ke sjednocení Itálie – vyhlášením unitárního království v březnu před 150 lety.

Rodinný toskánský soubor, o rozsahu cca 500 archivních krabic, 2 000 map a plánů a 4 tisíc dobových fotografií, je v současné době rozčleněn na 13 fondových částí, a to na soubory Petra Leopolda, Ferdinanda III., Leopolda II., Ferdinanda IV., Ludvíka Salvátora, Josefa Ferdinanda, Jana Nepomuka (Ortha), na sbírky: sbírku listin, sbírku map a plánů, sbírku fotografií, tisků a kreseb, a registratury úřadů: toskánských legací v Paříži, Neapoli, Římě a Vídni; Toskánské pensijní likvidatury v Paříži a Vysoké administrace toskánských statků v Čechách, Brandýs nad Labem a Ostrov nad Ohří.⁵

Pro naše téma se budeme věnovat třem sekcím fondu, a to archivnímu souboru posledního vládnoucího toskánského velkovévody Leopolda II., rozsáhlému archivu jeho syna Ferdinanda IV. a nakonec dokumentaci toskánských legací.

RAT, Leopold II. 1818–1870

Pro posledního vládnoucího toskánského velkovévodu z habsbursko – lotrinského domu znamenalo toskánské rodové dědictví téměř všechno. Byla to jeho vlast. Italštinu považoval za svůj rodný jazyk. Proto pro něho politické otřesy, které způsobily revoluční události let 1830 a 1848–1849 znamenaly jisté vykojení. Přiměly ho k tomu, aby se zabýval i otázkami ob-

3 Státní archiv ve Florencii byl založen Leopoldem II. v roce 1852.

4 Podrobnosti o činnosti komise, utváření rodinného archivního souboru, jeho vydání Ferdinandu IV., nejstaršímu synovi posledního vládnoucího toskánského velkovévody Leopoldovi II., a pretendenci toskánského trůnu, informace o jeho převozu z Toskánska do Rakouska a následně do Čech viz Fra Toscana e Boemia. Le carte di Ferdinando III e di Leopoldo II nell' Archivio centrale di Stato di Praga a cura di S. Vitali e C. Vivoli. Roma 1999, s. 3–175.

5 Gregorovičová, Eva: Způsoby zpracování Rodinného archivu toskánských Habsburků. AČ 46, 1996, s. 203–213.

čanských svobod, italským národním hnutím, liberalismem, jehož byl zpočátku zapřisáhlým nepřitelem, i parlamentarismem.⁶ V praxi realizoval opatření směřující k uvolnění v intencích liberální konstituční monarchie. Porevoluční padesátá léta jeho vlády byla naopak poznamenána větší politickou orientací na habsburskou říši, včetně skutečně intervenční rakouských vojsk na toskánském území, která s sebou přinesla i kopírování potlačování svobod v duchu bachovského absolutismu. Ve zjitřené atmosféře národního sebeuvědomování, tzv. Risorgimenta, způsobily Leopoldovy neuvážené kroky, mezi něž patřilo i zrušení ústavy, jen to, že se toskánské politické špičky od svého panovníka odklonily a upnuly se k piemontskému vzoru krále Viktora Emanuela II. a jeho ministerského předsedy Camilla Cavoura. Zároveň přispěly na konci tohoto desetiletí 19. století k vzednutí nové vlny silného protirakouského odporu, který přiměl 27. dubna 1859 Leopolda II. k útěku ze země.⁷ Krátce nato došlo k sesazení lotrinské dynastie. Následujícího roku 1860 se Toskánsko připojilo k Piemontu.

Leopold nemínil ve svém rakouském exilu kapitulovat bez boje. Z taktických důvodů se 21. července 1859 v Bad Vöslau u Vídně vzdal toskánského trůnu ve prospěch svého nejstaršího syna Ferdinanda,⁸ který se tak stal titulární hlavou toskánské linie habsbursko – lotrinského rodu. Ten pro záchranu Toskánska učinil ihned několik politických kroků. Především okamžitě vydal proklamaci k toskánskému obyvatelstvu se slibem zachování ústavy a dalších práv a svobod. S manifesty se obracel na představitele evropských panovnických domů s žádostmi o podporu při realizaci úsilí o udržení toskánského velkovévodství pro sekundogenituru habsbursko-lotrinského rodu.⁹ Ale tyto akce již nevedly k restauraci Habsburků v Toskánsku jako po napoleonských válkách. Odpor proti rakouské nadvládě, touha Italů po sjednocení poloostrova a v podstatě nezájem evropských mocností o zachování „statu quo ante“, byly silnější. Leopold II. ani Ferdi-

6 NA, RAT, Leopold II., inv. č. 249, kart. 103: Leopoldovy názory v autografických písemnostech: „Necessità di un cambiamento di sistema. 1852“; „Baldasseroni: appunti sul Presidente del Consiglio toscano e su altri ministri, Firenze, 30 aprile 1852“; „Rapporti e notizie di polizia dello Stato. Marzo 1849“; „Una rivelazione sopra le rivoluzioni d’Italia. 1849“; „Firenze 6 gennaio 1849. Risorgimento d’Italia e guava d’Indipendenza“; „Costituzione: appunti sull’opportunità di conservare lo Statuto del 1848, 21 gen. 1852“; „Rivista retrospettiva: appunti sulla situazione politica della Toscana fino al 1849“.

7 Dokumentace k odchodu z Florencie – viz NA, RAT, Leopold II., inv. č. 187, 188, 255. Viz též Leopoldovy deníkové záznamy o situaci z let 1859–1860 , tamtéž, inv. č. 32–33. Viz též Leopoldovy paměti vydané tiskem, I. c., kap. XVII., s. 513–531.

8 Abdikace podepsaná Leopoldem II. je uložena v NA Praha, RAT, Leopold II., inv. č. 255.

9 NA, RAT, Ferdinand IV.

nand IV.¹⁰ se již do Florencie jako panovníci nikdy nevrátili. Ferdinand jako pretendent toskánského trůnu žil se svou početnou rodinou v Rakousku, a to v Salcburku a Lindau, odkud spravoval nejen ostrovské statky v Čechách,¹¹ ale až do počátku dvacátého století i některé své soukromé državy, které mu dědičným právem zůstaly v Toskánsku.¹²

Pro pochopení situace, panovnické pozice Leopolda v Toskánsku v posledním období jeho vlády, jeho postavení v exilu, úsilí o záchranu Toskánského velkovévodství pro své nástupce lze dobře využít jeho osobních, silně emotivních, zápisů z deníků a pamětí, kterých se v RAT nachovalo několik desítek, zvláště z let 1859–1870.¹³ Do posledních chvil svého života Leopold zapisoval na stránky těchto svazků záznamy o politické situaci v Toskánsku a Itálii, o Garibaldim a jeho vojenských operacích, o Viktoru Emanuelovi II. či Cavouroví, nebo politických i administrativních aktivitách Toskánské prozatímní vlády. Nalezneme zde i jeho trpké úvahy o vyhlášení sjednoceného Italského království v roce 1861.

Obdobné reminiscence na stávající situaci nalézáme i v bohaté Leopoldově rodinné a osobní korespondenci.¹⁴ Bezprostřední reakce habsbursko – lotrinského panovníka na situaci v Toskánsku jsou nejlépe vyjádřeny ve svazku „Lettere sovrane“ 1849–1859.¹⁵ Politickou situaci, narůstání tlaku zdola, nebo zprávy o náladách a akcích obyvatelstva, bezprostředně před odchodem Leopolda a jeho rodiny z Florencie, lze studovat v tzv. „Rapporti di polizia, 23–25 aprile 1859“.¹⁶ K tomu se pojí svazek dokumentace „Avanti la partenza 1859“¹⁷, jehož materiály vytěžil již profesor Arnaldo Salvestrini ve své publikaci „I moderati toscani e la classe dirigente italiana“.¹⁸ V tomto fasciklu jsou uloženy dopisy, depeše, telegramy i zprá-

10 O politické situaci v Toskánsku od dubna do července 1859 viz též deníkové záznamy Ferdinanda IV. uložené v NA, RAT, Ferdinand IV., inv. č. 1, kn. 1.

11 Správa ostrovského panství Ferdinandem IV. – viz NA, RAT, Ferdinand IV., sign. 37 Schlackenwerth.

12 O správě těchto statků viz NA, RAT, Ferdinand IV., sign. 38 Toscana.

13 Deníky viz NA, RAT, Leopold II., inv. č. 32–39, kn. 33–40; rukopis pamětí viz tamtéž, inv. č. 9, kart. 39–41; Pellegrini, Aurelio: *Le certezze del Granduca Leopoldo II e le sue troppe memorie*. Storia Moderna 1, 2009.

14 Viz tamtéž, rodinná korespondence, inv. č. 42–145. Osobní korespondence řazena abecedně dle odesílatelů, tamtéž, sign. II/b: např. Giovanni Baldasseroni, Matteo Bittheuser, Vittorio Fossombroni, Neri Corsini, Andrea Corsini, Alessandro Manetti aj.

15 Tamtéž, inv. č. 5.

16 Tamtéž, inv. č. 31.

17 Tamtéž, inv. č. 187.

18 Salvestrini, Arnaldo: *I moderati toscani e la classe dirigente italiana (1859–1876)*. Firenze 1965.

vy toskánských ministrů, piemontského vyslance Carla Boncompagniho, toskánských politických osobností a toskánských vyslanců v zahraničí pocházející z doby bezprostředně předcházející 27. dubnu 1859. Na tuto dokumentaci navazuje svazek dosud badatelsky nevyužitých písemností „Dopo la partenza (1859–1868)“.¹⁹ V ní jsou dochovány různé exempláře politického prohlášení Leopolda II., které učinil na obranu svých dědičných práv v Toskánsku krátce po svém příjezdu do Vídně dne 28. května 1859. Kromě toho jsou k těmto dokladům připojeny výstřižky z novin, dopisy a depeše toskánských vyslanců u panovnických dvorů jednotlivých italských států, dopisy politických osobností a toskánských občanů stojících na straně Leopolda jako legitimního toskánského suveréna.

Analogická dokumentace je uložena pod názvem „27 aprile al 21 luglio 1859“²⁰, kde se především zachovala originální abdikace Leopolda II. ve prospěch jeho syna Ferdinanda, datovaná v Bad Vöslau dne 21. července 1859. Ne bez významu je korespondence Leopolda II. a papeže Pia IX. z let 1852–1864.²¹ Zajímavé informace lze nalézt v Leopoldových autografických zápiscích o cestách po veřejných florentských úřadech a různých toskánských lokalitách, které panovník podnikal v průběhu let 1858 – 1859 se svým synem Ferdinandem.²²

V dokumentech týkajících se posílení a reorganizace vojenských a policejních složek toskánského státu lze vidět přípravu Leopolda udržet své pozice i pomocí vojenské síly.²³

Ze zajímavé korespondence můžeme uvést např. dopis Silvia Pellica adresovaný Madam Giuliettě Colbert Falletti di Barolo z ledna 1833, v němž popsal svou internaci na Špilberku v Brně.²⁴ Dále svazek Pellicových dopisů toskánské velkovévodkyni Marii Ferdinandě Saské, druhé manželce toskánského velkovévody Ferdinanda III., a přítelkyni Giulietty di Barolo.²⁵ Neméně překvapující je i setkání s šesti dopisy literáta Alessandra Manzoniho z let 1828–1834, zasláné z Milána přímo Leopoldovi.²⁶ Nebo Leopoldovy autogra-

19 NA, RAT, Leopold II., inv. č. 188.

20 Tamtéž, inv. č. 255.

21 Tamtéž, inv. č. 190 a 216.

22 Tamtéž, inv. č. 186 a 195.

23 Tamtéž, inv. č. 28, 29, 30, 184.

24 Tamtéž, inv. č. 100, k. 68.

25 Tamtéž, viz pozn. 23. Jedná se celkem o 8 dopisů z let 1838–1847. A dále 18 ks básní, jejichž autorem je S. Pellico. Věnoval je Giulii de Barol (např. viz č. 6 „Nel giorno di S. Giulia – 1842“, „Alla Sig.a Giulietta di Barolo, nata Colbert.“, podpis: „Silvio Pellico.“)

26 Tamtéž, II/b, osobní korespondence: Manzoni Alessandro.

fické poznámky „Studio su Mazzini“ z března 1849, věnované významné osobnosti italského Risorgimenta Giuseppevi Mazzinimu.²⁷

RAT, Ferdinand IV., 1839–1908

V tomto rozsáhlém archivním souboru Leopoldova syna, čítajícím na 300 kartonů spisů, nalezneme nepřeborné množství dokladů ke konci toskánské vlády habsbursko – lotrinské pobočné linie, snaze Ferdinanda svými proklamacemi a protesty proti Viktoru Emanuelovi, vyhlášení sjednoceného království, diplomatickým jednáním na evropských panovnických dvorech a spojením se svými přívrženci v Toskánsku pokračovat v úsilí svého otce zvrátit nastalý stav a připravit tak půdu pro znovunastolení vlády vyhnaných habsburských suverénů v Toskánsku.²⁸ Malou část těchto dokumentů využil již italský profesor Arnaldo Salvestrini ve své publikaci „Il movimento antiunitario in Toscana“²⁹, kde vydal jako edici i Ferdinandův deník³⁰ vedený od 25. března až do 10. července 1859. K dalšímu prohloubení našeho poznání celé složité politické i diplomatické situace je možno využít rozsáhlou Ferdinandovu politickou korespondenci z let 1859–1887³¹, novinové výstřižky či celá čísla italských deníků z let 1862–1864.³² Další politickou korespondenci k danému tématu lze nalézt ve Ferdinandově archivu pod signaturou 9.³³ Mezi nejvýznamnější patří svazek dokumentů obsahující návrhy z roku 1859 o uspořádání italských států do konfederace, kde by Toskánsko tvořilo samostatný celek.³⁴ Neméně důležitá je i korespondence Ferdinanda IV. s toskánskými diplomaty v Neapoli, Paříži, ve Vídni

27 Tamtéž, inv. č. 249.

28 Protesty Ferdinanda z let 1859–1863 viz NA, RAT, Ferdinand IV., sign. 70 A3, inv. č. 600, kart. 206.

29 Salvestrini, Arnaldo: *Movimento antiunitario in Toscana (1859–1866)*. Firenze 1967.

30 NA, RAT, Ferdinand IV., inv. č. 1, kn. 1. Edice v publikaci Salvestriniho, *Movimento...*, I. c., s. 225–283.

31 Tamtéž, sign. 2, „Cartolari segreti politica dal 1859–1870“, inv. č. 156–172; inv. č. 171, kart. 18: „Traduzione di lettere cifrate inviate da Vienna, Schlackenwerth, Parigi, Napoli a Ferdinando IV“, 1859–1863; tamtéž, inv. č. 172, kart. 19: „Copialelettere di Ferdinando IV – lettere spedite“, 1861–1887.

32 Tamtéž, sign. 3, inv. č. 173–176, kart. 19: např. deníky: *La Correspondance de Rome*; *L'Ingenuo di Livorno*; *La Patria*, Firenze; *Il Contemporaneo*, Firenze.

33 Tamtéž, sign. 9, inv. č. 239–258, kart. 26–28: „Nerli, Du Tremoul, Rospigliosi, Consolati“.

34 Tamtéž, sign. 9, inv. č. 239, k. 26, kde je uložena kopie Metternichova memoranda o konfedačním uspořádání Itálie, datovaném ve Villafranca, 1. září 1859, spolu s projektem konfederace Itálie vypracovaný francouzským ministrem zahraničních věcí Alexandrem Collonou-Walewskim, datovaný v Biarritzu 4. října 1859 a návrhem toskánského exvelkovévody Leopolda.

a v Římě, která představuje zatím nevyužívaný pramen pro pochopení diplomatických a politických záměrů Ferdinanda IV. a reakce představitelů italských států, které přistoupily ke sjednocovacímu procesu a k vytvoření unitárního Italského království.³⁵ K významným a v podstatě badatelům neznámým zdrojem poznatků a informací patří i nezpracované dodatky³⁶ k fondové části Ferdinanda IV., které obsahují především bohatou dokumentaci k odchodu Habsburků z Florencie, vyjadřují Ferdinandův nesouhlas s připojením Toskánska k Piemontu, jeho odpor proti korunovaci Viktora Emanuela II. italským králem³⁷ a podrobně hodnotí nastalou situaci v Toskánsku a v Itálii.³⁸ Svou historickou hodnotu mají i dopisy Ferdinanda IV. z roku 1862, v nichž претенdent toskánského trůnu prezentoval své představy o sjednocení Itálie pod svrchovaností papeže a nastínil úlohu nejvyšší církevní autority v navrhované projektu jednotného italského státu.³⁹ Velký význam mají také písemnosti týkající se situace v Římě, postavení papeže mezi italskými suverény na Apeninském poloostrově po vyhlášení sjednoceného Italského království po roce 1861, vztahů mezi Církvním státem, Rakouskem a Francií. V relacích⁴⁰, sestavených v letech 1868–1871 pověřencem L. Cecchinim pro Ferdinanda IV., lze sledovat i akce Garibaldiho stoupců, vojenské operace vedené Napoleonem III. v Itálii, diplomatické a státnické tahy krále Viktora Emanuela a Cavoura, i mezinárodní politickou situaci v Evropě. Svůj význam z hlediska mezinárodních diplomatických vztahů zde mají i podklady týkající se uzavření dohody mezi Itálií a Francií v roce 1864.⁴¹ Mezi archivními materiály Ferdinandových dodatků se nalézají i dokumenty, které přibližují kroky, které podnikal nový italský král proti Ferdinandovým stoupcům.⁴² Všechny uvedené i zde necitované archiválie svědčí o jednoznačném úsilí Ferdinanda zachránit Toskánsko pro svůj rod. Proto Ferdinandově zájmu neunikly ani

35 Tamtéž, sign. 34, inv. č. 366–383, kart. 62–69 „Legazioni a Vienna, Parigi, Roma, Napoli“. „Legazione a Napoli“ – viz tamtéž, inv. č. 366–369, kart. 62; „Legazione a Parigi“ – viz tamtéž, inv. č. 370–377, kart. 63–66; „Legazione a Roma“ viz tamtéž, inv. č. 378–379, kart. 67; „Legazione a Vienna“ viz tamtéž, inv. č. 380–383, kart. 68–69.

36 NA, RÁI, Ferdinand IV., dodatky, inv. č. 20–22, kart. 254; inv. č. 125–128, kart. 261; inv. č. 326, kart. 272; inv. č. 344, kart. 273.

37 Tamtéž, dodatky, inv. č. 20–22, kart. 266.

38 Tamtéž, dodatky, inv. č. 182, kart. 263.

39 Tamtéž, dodatky, inv. č. 209, kart. 264.

40 Tamtéž, dodatky, inv. č. 251–253, kart. 267; inv. č. 256–258 a 260, kart. 268.

41 Tamtéž, dodatky, inv. č. 333, kart. 272.

42 Tamtéž, dodatky, inv. č. 331 – zabavování majetku.

zprávy o volbách konaných v Toskánsku v roce 1865.⁴³ Tato fakta se odrážejí i v souboru jeho korespondence s evropskými panovníky.⁴⁴

RAT, Zastupitelské úřady: v Neapoli, Paříži, Římě a Vídni, 1814–1873

Toskánské ambasády v zahraničí původně, až do pádu habsburko-lotrinské vlády v tomto středoitalském regionu, zastupovaly zájmy vládnoucího panovníckého rodu a Toskánského velkovévodství. Po vytvoření sjednoceného království si Viktor Emanuel II. pochopitelně ponechal pro své diplomatické aktivity své vlastní vyslanectví na zahraničních dvorech a toskánské zastupitelské úřady se staly v podstatě soukromými legacemi Ferdinanda IV. Po zrušení těchto zahraničních úřadů v 70. letech 19. století byly jejich registratury, tvořené diplomatickou korespondencí, tajnými depešemi a zprávami, diplomatickými nótami, protokoly, kopiemi mezinárodních smluv⁴⁵, převezeny do sídla toskánského titulárního velkovévody do Salcburku. Tento poměrně rozsáhlý archivní komplex je badateli bohužel téměř nevyužívaný, ačkoliv byl zpřístupněn již v roce 1964.⁴⁶ Tato akta mají pro naše historiky mnohem širší využití, než jen pro studium sjednocovacího procesu na italském poloostrově. Stručně řečeno, přinášejí informace o politické situaci v Evropě v letech 1814 – 1870. Tyto originální dokumenty lze tedy využít k zmapování a studiu diplomatických vztahů mezi evropskými zeměmi, mnohdy aniž by badatelé museli studovat v zahraničních archivech, či využívat publikovaných historických prací. Originální písemnosti uspořádané podle původních schémat registratur za jistých okolností mohou pomoci rozklíčovat některé nezodpovězené otázky lépe, než studium již selektovaných a analyzovaných známých dokumentů.

Zde se však soustředíme na citaci některých důležitých archiválií využitelných pro bádání k dané problematice. Již titul relace z roku 1855 „Toscana e Piemonte – Le relazioni diplomatiche fra i due governi“ bude mít k výpovědi o diplomatických vztazích mezi Piemontem a Toskánskem, co říci.⁴⁷ Stejně tak jako návrh z roku 1860 na vytvoření politického tis-

43 Tamtéž, dodatky, inv. č. 334, kart. 272.

44 Tamtéž, sign. 46, inv. č. 528–533, kart. 159–163.

45 Mezi zásadní dokumentační soubory patří např. texty smluv o uspořádání Evropy mezi Anglií, Pruskem a Ruskem po Napoleonově pádu z let 1814 až 1815. Viz NA, RAT, ZÚ, Legace v Paříži, inv. č. 33, kart. 2.

46 Mrázková, Ludmila: Písemnosti toskánských zastupitelských úřadů v rodinném archivu toskánských Habsburků. AČ 15, 1965, s. 36–40.

47 NA, RAT, ZÚ, Legace v Paříži, inv. č. 74, kart. 77, č. 102.

kového orgánu⁴⁸, který by byl určen pro rozšiřování idejí federalistického uspořádání Itálie pro rekonstrukci italského státu. Můžeme zde citovat relace datované rokem 1860 zachycující Garibaldiho operace na Sicílii a zmiňující se o formování jeho dobrovolnických sborů⁴⁹, nebo instrukce ze strany Rakouska o přijetí toskánských lodí v přístavech rakouské monarchie⁵⁰, či protesty⁵¹ toskánského velkovévody Ferdinanda IV., adresované mocnostem proti anexi Toskánska ze strany Sardinského království. Nebo přípravu mírových smluv mezi Rakouskou monarchií a novým sjednoceným královstvím uzavřenými v roce 1866. Doklady k revoluční situaci v letech 1848–1849, jež přinášejí informace o vytvoření obranného spolku mezi papežskou, piemontskou a toskánskou vládou⁵² či korespondence z období emigrace papežského dvora a toskánského velkovévody Leopolda II. v Gaetě v letech 1848–1850 již postihují vliv Risorgimenta a dočasnou restauraci Habsburků v Toskánsku.⁵³ V neposlední řadě postoj Rakouské monarchie k dění na italském poloostrově lze sledovat z diplomatických nót a korespondence vyměňované mezi rakouským ministerstvem zahraničí a vídeňskou toskánskou legací v letech 1815–1859 a 1859–1867.⁵⁴

Ve výčtu tematických okruhů vztahujících se k fenoménu Risorgimenta, ke sjednocení Itálie v roce 1861 a k následnému připojení Lombardie, Benátska a konečně Papežského státu, bychom mohli z dokumentace toskánských legací ještě pokračovat, ale k hlubší analýze dokumentů toskánského rodinného archivu vzhledem k zaměření a rozsahu článku zde nelze přistoupit. Jak z výše uvedeného nástinu však vyplývá, archivní soubor Rodinného archivu toskánských Habsburků by neměl být při studiu pramenů k dějinám Itálie i Evropy 19. století, především jeho 1. poloviny, badateli opomíjen.

48 Tamtéž, Legace v Paříži, inv. č. 79, kart. 85, č. 22: „1860. Della Rocca Principe napoletano – Proposta relativa alla creazione di un giornale politico destinato a diffondere l'idea federale per la ricostruzione d'Italia.“

49 Tamtéž, Legace v Paříži, inv. č. 79, kart. 85, č. 23: „1860. Nota e rapporto sulla invasione della Sicilia per parte di Garibaldi e sugli apparecchi di quella spedizione.“

50 Tamtéž, Legace v Paříži, inv. č. 79, kart. 85, č. 24: „1860. Austria – Istruzioni concernenti l'ammissione nei porti della Monarchia dei bastimenti toscani.“

51 Tamtéž, Legace v Paříži, inv. č. 79, kart. 85, č. 26: „1860. Protesta circolare ai Potentati contro l'annessione delle Toscana per parte della Sardegna.“

52 Tamtéž, Legace v Římě, inv. č. 94, kart. 90 „Lega difensiva fra i governi Pontificio, Piemontese e Toscano“, 1848.

53 Tamtéž, inv. č. 95, kart. 90–92, „La missione straordinaria a Gaeta e Napoli“, 1848–1850.

54 Tamtéž, Legace ve Vídni, inv. č. 147–156, kart. 105–130.

Obrazová příloha

1. Leopold II., poslední vládnoucí toskánský velkovévoda z habsbursko-lotrinského rodu.

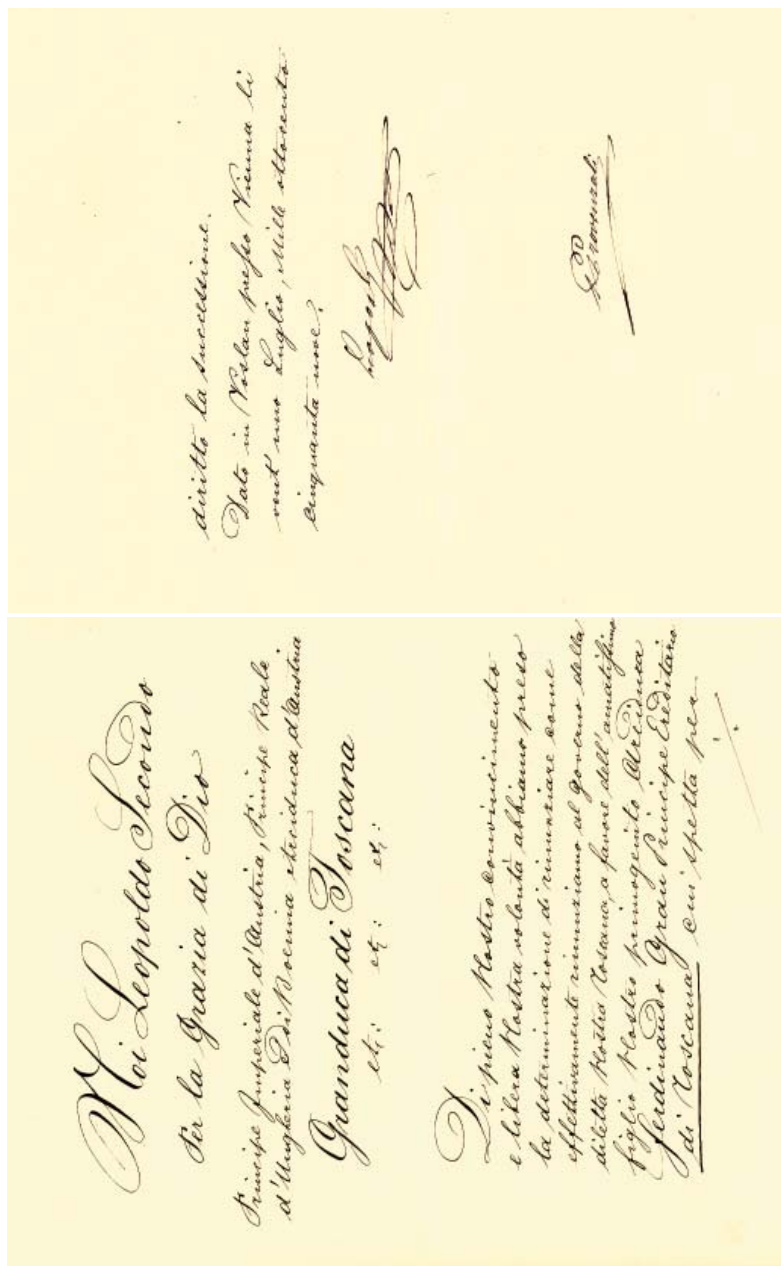
1864, M. L. Winter, Photograph Prag\$Carlsbad, pozitiv na kartonu, v hnědém tonu, vizitka, 6x9 cm, NA, RAT, Fotografie, kart. 13, č. 1.

FERRARA, 1° Maggio 1859.

Le recenti violenze usate dalla rivoluzione eccitata dal Piemonte avevano per iscopo d'impormi a consentire ad atti contrarj al decoro della Mia Persona come Sovrano, e contrarj alla volontà Mia, ed a dichiarare la guerra, violentando il primario diritto inerente alla Sovranità. Dinanzi a codesto stato di cose, Io mi vidi costretto di abbandonare l'amata Toscana, e cercare colla Mia Famiglia asilo fuori di essa presso uno Stato amico, cui mi legano trattati di vicendevole soccorso. Già in Firenze la mattina del 27 Aprile ho solennemente protestato dinanzi i componenti il Corpo Diplomatico, accreditato presso la Mia Persona, contro codeste violenze, dichiarando nulli, non avvenuti e di nessun valore gli atti stessi, e quest'oggi primo Maggio in Ferrara protesto nuovamente e solennemente contro quella violenza usatami, e ripeto la dichiarazione allora formalmente espressa della nullità degli atti suddetti, i quali apertamente tendono a rovesciare uno stato di cose sanzionato dal Trattato di Vienna del 1815, firmato e garantito dalle Potenze Europee. Intendo perciò che tutta la responsabilità di quegl'atti cada su coloro, che contr' ogni giustizia li hanno voluti imporre.

Firmato: Leopoldo ^{mo}/_o.

2. Protest Leopolda II., datovaný ve Ferraře dne 1. kvetna 1859, proti vyhnání z Toskánska, které pod politickým nátlakem opustil 27. dubna 1859. NA, RAT, Ferdinand IV., inv. č. 596/21, kart. 203.

3. Abdikace Leopolda II. ze dne 21. července 1859, kterou se v Bad Vöslau vzdal toskánského trůnu ve prospěch svého nejstaršího syna Ferdinanda IV. NA, RAT, Leopold II, inv. č. 255, kart. 184.

Allegro Composita e Strada.

e' indigesta lusingata che l' allegro lo strada / e' dignata maffarini
 in tutte confessioni mi fa ridere ad aprile candidamente il mio
 avviso a l'ito ovare che per un capo di corda lusingata m'ad-
 dona la solate lo strada confessioni, mentre eccita in me-
 la più ovare a unche m'adonna, m'e' cogim pure d'un ovio
 inebriamento. Bisogna, però al dolo, procuramente di non ma-
 ito nessuna dipendenza, se m'è fatto una legge di non scattare
 nessun che fa visibile e apparente. Ma far cal fatto ch'è
 accorgito a l'essere adora qualche di dipinto, sarebbe come
 un matre a me stesso. L'impresa lo molto bene che d'una
 differenza che se mi compiacere potrei e parerai: contraddizione
 che non parer forse all' allegro lo strada, lo quale, e per l'unità

da quelle condizioni ovare che mi pare per me la sola penna, mi
 fa un tenero rivocabile: dall'altro mi fa ovare l'idea d'ogni
 cosa che potesse pareva riferito a tutte dipendence. E' lo potesse
 accorgi semplicemente a che m'è fatto l'ovare, che l'idea d'ogni
 apparenza o comparsa semplicemente la mi ovare, con tale struttura
 mi renderei forse da ogni ovare. E' lo applicare l'Allegro lo strada
 di voler porre in grado; e' lo applicando di ovare in la mi
 debilita; ogni togliermi sulla di quelle dipendence m'adonna, la
 quale, lo più troppo mi ovare, è anche una delle più ovare e della
 più ovare compiacere di ogni mi ovare ovare. E' lo applicando
 che si ovare in ogni modo, m'adonna l'ovare di potermi ovare
 potesse al più ovare e profondo e ovare ovare.

Dall'Allegro lo strada Composita e Strada.

Milano, 31 maggio 1834
 E' l'ultimo de' ovare obblivioso scritto
 Alessandro Manzoni

4. Jeden z dopisu významného italského básníka a romanopisce Alessandra Manzoniho, datovaný v Miláně, 31. května 1834, adresovaný toskánskému velkovévodovi Leopoldu II. NA, RAT, Leopold II., Manzoni. I. a 3. str.

de l'émigration. — Tout en disant, il s'est levé, que vous j'avez
à Spilberg, souffert de la justice et avec la forme, en me fait sans
des peines inférieures et qu'en me fit donner sur les pleurés, jusqu'au jour
de la dédicace tout me voir et me fit donner un garde-paille. — Le va
interroge M^r. Leontich de la Cour à Rome; et maintenant Directeur
de l'hôpital de la Cour à Rome; qu'en interroge M^r. Beyer,
alors médecin de Spilberg, et maintenant médecin de même hôpital.

Et ce moi que vous venez moi maintenant au cercle dire, et que vous
tenez d'abord une conviction que nul de nous ne pourrait s'y voir? est ce
moi que vous nous en donner une plus mesurable, en nous nous perdant
ou en ce que on appelle le Dédal (le tiers de la justice) et que
vous souffrez la pain? — Le va interroge encore M^r. Leontich
et M^r. Beyer; qu'en interroge aussi les gardes qui y étaient alors,
c'est autres Kral et Kletzky. Le va interroge, si on en a le moyen,
tous les condamnés d'abord qui étaient alors à Spilberg; quelconques de
la première instance y sont encore, c'est à dire M^r. Mayr et Munari,
Froth et Brachyga. D'autres ont été graciés avant moi, tel que le
jeune père Fattini et l'autre de la. Le va interroge le nomme
Klein, qui était alors condamné à Spilberg pour 10, et qui nous perdait
à manger. Cela à dire, s'il ne nous offrit pas de son pain, s'il n'en
donne pas à plusieurs qui l'acceptaient, c'est autres à M^r. Alla, —
ou de ceux dont la santé ne peut résister.

Et ce moi que M^r. Marcella demandez vous mais dans les prisons
inférieures, et que en sorte, tels dévotionne qu'elle était, s'y s'écrivent?

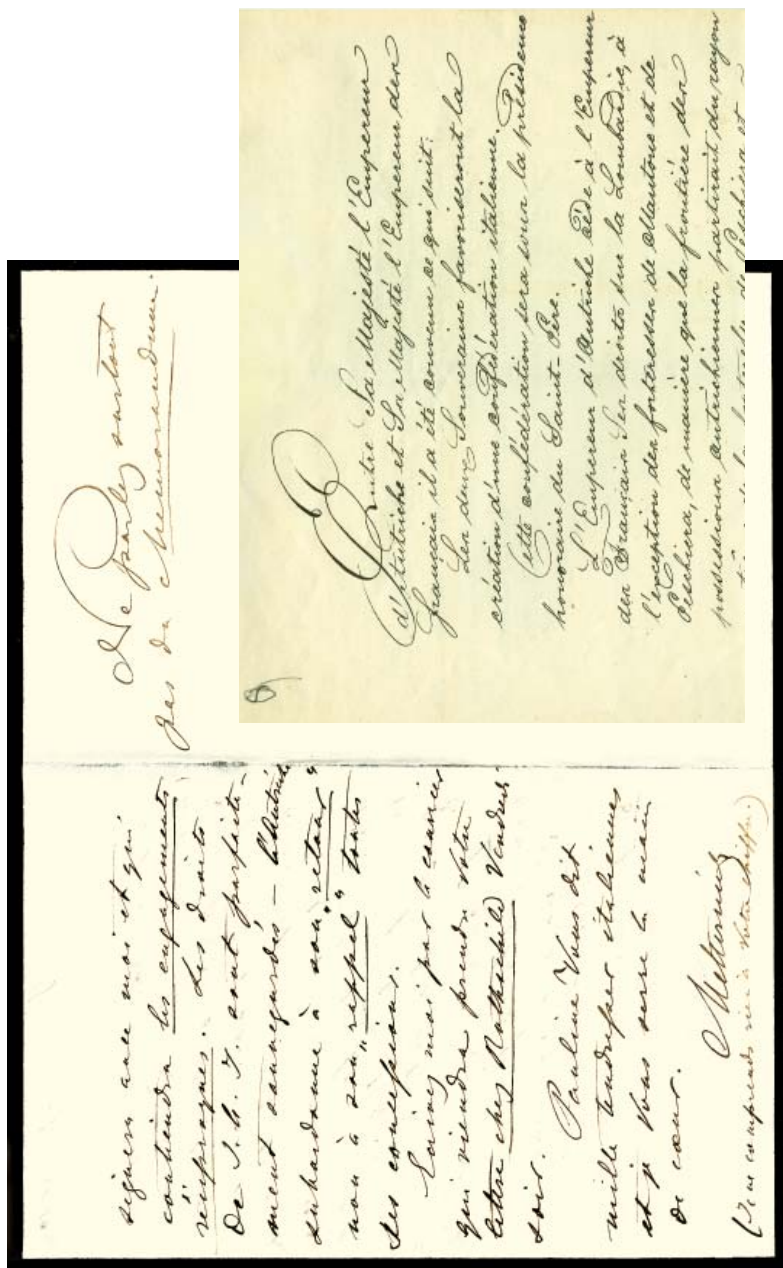
Après le silence que vous me faites l'honneur de me tenir hier au soir,
Madame, je vous rigorez quelques instants en silence, songant à votre
indéfinissable expression et de votre le bien, — et tout en vous laissant de
tout mon cœur, je me dis: "M^r. n'est-elle pas venue en d'autres bonnet ornés?
à Rome n'est-elle pas venue? elle pour entrer un peu d'indulgence sur ces malheureux.
pennant d'être de Spilberg?" — Je suis à côté tout, Madame, plus
de confiance en Celui qui peut tout de Dieu; et en vous qui par votre bie-
à la la romander-tout pour tous les impériaux.

De quoi s'agit-il maintenant? — De donner le moyen de résister si tel
fautes condamnés pour affaires publiques sont traités si sévèrement que j'ai dit
sur mes Mémoires.

Je prie d'abord, qu'en votre attention, que je ne juge rien par cette
rigueur. Mais c'est à tout que quelques personnes (j'en ai entendues)
se résistent, disent: "Pour les condamnés à la mort, c'est bien ainsi qu'en leur
ait fait le vie. Que prétendrez-vous? qu'en les traités avec bonté."
Je le répète, je ne juge point le degré de rigueur qu'en a en votre observation;
j'en garde simplement comme j'en fais; en regard au fond de votre âme,
vous prêter les plaintes contre personnes, et pour Dieu qu'en peu plus de
particulière trouble sur ces malheureux. about ce tout le silence qu'il faut
trahit comme le sont les condamnés pour affaires publiques en silence? Et bien,
c'est à prêter avec leur argent le prêter de bonté, de prêter de dire;

5. Jeden z dopisů italského spisovatele, dramatika a karbonáře Silvia Pellica ze dne 11. ledna 1833, adresovaný markýze Giulii Colberti di Maulverier di Barolo, kde Pellico podrobně popisuje své věznění v Brně na Špilberku, (1822–1830), a pobyt v nemocnici u sv. Anny. NA, RAT, Leopold II., inv. č. 100, kart. 68.

6. Kopie Metternichova memoranda podepsaného dne 11. července 1859 ve Villafrance s průvodním dopisem, v němž se hovoří o vytvoření konfederace států v Itálii. NA, RAT, Ferdinand IV., sign. 9, inv. č. 239, kart. 26.

7. Ferdinand IV., pretendent toskánského trůnu, 1864, pozitiv na kartonu, v hnědém tónu, vizitka, 5,5x9 cm, NA, RAT, Fotografie, kart. 13, č. 1.

apertamente

La proclamazione del Regno d'Italia, rovesciando tutta l'organizzazione politica della Penisola, mentre viola i diritti delle Legittime Dinastie, e distrugge unilateralmente i trattati fondamentali ai cui presero parte tutte le Potenze d'Europa, ~~è~~ contraddice ~~non solo formalmente~~ alle stipulazioni di Villafranca, le quali, confermate a Zurigo col concorso del Re di Sardegna, dovevano esser la base del nuovo diritto pubblico italiano.

Nell'interesse degli imprescrittibili diritti della Nostra Dinastia, nell'interesse del vero bene della Nostra diletta Toscana e dell'Italia tutta, Noi, referendoci alle proteste anteriormente emesse dal Nostro amatissimo Genitore e da Noi stessi, Ci crediamo ora in dovere di protestare, siccome protestiamo nel modo il più solenne, contro questo nuovo atto del Governo del Re Vittorio Emanuele, ~~perché~~ abbiamo piena fiducia che le Potenze Europee, ~~da~~ molte delle quali ~~il~~ Governo Piemontese riceve già più di una volta moniti e segni pubblici di disapprovazione, non vorranno riconoscere un titolo, che è l'espressione dell'illegittimo ordine di cose momentaneamente prevalso in Italia.

~~Dresden, li 26 Marzo 1861~~

*ad
hunc claus
lo di aff*

Ferdinando.

8. Protest Ferdinanda IV., titulárního toskánského velkovévody, datovaný v Drážďanech, 26. března 1861, proti vytvoření Italského království a proti prohlášení Viktora Emanuela II. Savojského italským králem. NA, RAT, Ferdinand IV., inv. č. 596/21, kart. 203.

Národní archiv v roce 2011

/ Eva Drašarová /

Úvod

Každým dnem se náš život jeví jako více a více komplexnější. Navazujeme tedy mnohovrstevné vazby i v našem oboru, provázanost všemi směry, dovnitř i vně, je jasně patrná. Archivnictví ve svém vývoji opisuje vývojový kruh, aby v současnosti plnilo všechny funkce, jimiž bylo kdy v minulosti jednotlivě a postupně obdařeno. Akcent se klade samozřejmě u různých typů archivů různě. Národní archiv v tomto však funguje jako archetyp, jemuž je dáno bez ambicí po universalitě a komplexnosti se k této přiblížit vrchovatou měrou.

Běžný chod společnosti natolik ovlivňuje technologický pokrok, že vzájemná interakce společenské seberegulace se spisovou službou a archivnictvím se neodehrává se značným časovým odstupem jako ještě zhruba před deseti lety. Okamžitá potřeba informací všemi směry a všemožného charakteru se promítá do všech kmenových činností Národního archivu a své nároky nestupňuje jen veřejná správa a média. I zhýčkaný návštěvník studoven, profesionální historik i hobby-výzkumník, očekávají servis obvyklý z jiných veřejně dostupných informačních zdrojů. Plnit všechna očekávání lze jen s dobrým fundamentem. Tím může být jen hluboká odbornost, profesionalita. Pramení v odpovídajícím vzdělaném kádru pracovníků, kteří se nezplošňují do pozice „živých reproduktorů“ svěřených analogových i digitálních pramenů. Musí rozvíjet své osobnosti a posouvat vědecké základy své práce. A opět jsme u výchozí úvahy o komplexnosti archivnictví, které propojuje řadu odborností a tedy i vědeckých oborů a současně je živoucím důkazem kreativního nasazení moderních aplikací a inovací, či dokonce jejich rozvíjení a posouvání.

„Archivařina“ ve svém vývoji kopíruje vývoj společnosti. Nyní tedy bez jakéhokoliv fázového zpoždění. Nepopíratelným celoarchivním trendem se stává masivní technologický rozvoj. Jaksí v protikladu k další viditelné tendenci posledních minimálně deseti let – permanentní redukci personálu. Zůstává kvalitní jádro osazenstva, úzkostlivě chráněné, doplňo-

vané při minimální fluktuaci a v převážně obezřetném výběru o nové excellentní kolegy. Pracovní nároky se nesmírně kvalitativně zvýšily, o kvantitě ani nemluvě. Je to dáno společenskou poptávkou, možnostmi srovnávání se s okolím a následným vtělením do normativů zákonného i podzákonného charakteru.

V uplynulém roce jsme se mohli věnovat vyváženě všem potřebným aktivitám. Umožnil to mj. i solidní rozpočet pro běžný provoz. Bohužel nelze totéž říci o mzdových fondech, jež se ztenčily o deset procent. Prvním rokem se financoval ze strukturálních fondů zásadní projekt dlouhodobého archivování elektronicky vzniklých dokumentů, jež přinesl i značné investiční prostředky. Rozvoj instituce i poznání v základním i aplikovaném výzkumu by se nedal uskutečnit bez řady výzkumných projektů podpořených domácími i evropskými mimorozpočtovými dotacemi. Také si velice vážíme důvěry spoluobčanů, jež nám formou darů svěřili své rodinné a osobní archivy. Obdivuhodné jsou i velkorysé finanční dary ze zámoří, které umožní restaurování židovských matrik, jejich rychlé zpřístupnění po digitalizaci na webu i digitalizaci dalších souvisejících souborů. Budeme se snažit nezklamat. Nechceme jen plnit své zákonné povinnosti. Každý pravověrný archivář dává do své práce kus srdce a slouží do roztrhání těla i duše. Prosíme, aby tuto skutečnost všichni vzali na vědomí a pokud možno archiváře a jejich spolupracovníky z nepochopení zbytečně nezraňovali. Ne všechno můžeme ovlivnit a ne na vše stačí síly.

Personální situace

Počet systemizovaných míst, pomineme-li tři nová systemizovaná místa placená z projektu Národní digitální archiv, zůstává sice nezměněn a další snižování počtu pracovních sil na ministerstvu se nedotklo archivnictví. Rušení systemizovaných míst v opakovaných vlnách od poloviny devadesátých let minulého století mělo totiž v oboru rozsáhlé devastáční účinky, na rozdíl od mateřského resortu, kde spolehlivě zafungoval jojo-efekt. Přesto snížení objemu financí na mzdy v rozpočtu na rok 2011 o deset procent se muselo vyřešit kombinací několika opatření, z nichž do využitelnosti pracovních sil směřuje krácení částí úvazků na omezenou dobu, k demotivaci kolegů pak úspěšně cílí snížení mezd a odnímání osobních hodnocení po dohodě s pracujícími důchodci nově požívajícími souběhu mzdy a důchodu.

Trvá tedy trend snižovat personální stav a navyšovat povinnosti. Propad v posledních deseti letech je ze 168 systemizovaných míst na 142. Nárůst spravovaných fondů je z 103 564,92 bm v roce 2000, na 119 537,32 bm v roce 2011.

Evidence archiválií

K 31. 12. 2011 spravoval Národní archiv ve své základní evidenci celkem 1880 archivních souborů v rozsahu 119 537,32 bm (oproti stavu k 31. 12. 2010 se jedná o nárůst o 54 archivních souborů a 1002,55 bm). Z uvedených 1880 archivních souborů bylo celkem 1831 souborů (115 172,40 bm) evidováno jako soubory v přímé péči archivu, 45 souborů (4323,72 bm) bylo v NA uloženo na základě depozitní smlouvy a 4 archivní soubory NA (41,20 bm) byly na základě smlouvy uloženy mimo archiv. V roce 2011 bylo provedeno celkem 281 aktualizací evidenčních listů NAD, které se týkaly 199 archivních souborů. Do evidence archivních pomůcek byly v roce 2011 zapsány celkem 4 nové archivní pomůcky (inventáře), zrušena nebyla žádná archivní pomůcka.

Do evidence vnějších přírůstků a úbytků bylo zapsáno celkem 177 vnějších změn uskutečněných v roce 2011 (tj. o 63 méně než v roce 2010). Celkem bylo evidováno 174 přírůstků (142 přírůstků výběrem a 32 přírůstků delimitací) a 3 úbytky. Nejvíce přírůstků (36) bylo uskutečněno od Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, v.v.i., nejvíce bm (410,2) bylo převzato od Střediska cenných papírů, nejvíce přírůstků (7) se vztahovalo k fondu Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, Praha (NAD 1821), nejvíce bm (406) a nejvíce evidenčních jednotek (5024) bylo zaznamenáno k fondu Centrum kupónové privatizace (NAD 1571). Celkem bylo v roce 2011 převzato 1117,45 bm archiválií a 12441 evidenčních jednotek (tj. o 868,9 bm a 2548 evidenčních jednotek méně než v roce 2010). Do jiných archivů bylo delimitováno 266 evidenčních jednotek v rozsahu 35,68 bm. V 1 případě se jednalo o delimitaci celého archivního souboru a ve 2 případech o delimitaci části archivního souboru.

Do druhotné evidence NAD předalo v roce 2011 údaje ze své základní evidence celkem 21 archivů a 6 kulturně vědeckých institucí. Celkem 7 archivů (Archiv Akademie věd ČR, Archiv hlavního města Prahy, Archiv Národní knihovny ČR, Archiv Národního technického muzea, Archiv Pražského hradu, Literární archiv Památníku národního písemnictví a Vojenský historický archiv) předalo v roce 2011 Národnímu archivu celkem 48 stejnopisů svých archivních pomůcek.

K 31. 12. 2011 měl Národní archiv ve své péči celkem 1 národní kulturní památku a 25 archivních kulturních památek.

V průběhu roku 2011 provedli pracovníci Národního archivu státní kontroly vedení evidence NAD u 4 specializovaných archivů (Archiv Národní knihovny ČR, Archiv Národní galerie, Archiv Českého rozhlasu, Literární archiv Památníku národního písemnictví) a 3 soukromých archivů (Všeodborový archiv ČMKOS, Archiv Židovského muzea, Archiv ČSSD).

Výběr archiválií ve skartačním řízení

V seznamu veřejnoprávních původců v předarchivní péči Národního archivu (dále též NA) v roce 2011 bylo evidováno 326 původců. Z tohoto počtu byla přenesena péče na státní oblastní archivy (dále též SOA) především v souvislosti s regionálním charakterem jejich činnosti u 148 původců. U 28 původců v péči Národního archivu byla přenesena péče na SOA pouze u jejich detašovaných a regionálních pracovišť. Archiváři provedli v roce 2011 výběr ve skartačním a mimo skartační řízení u 78 veřejnoprávních původců (ve srovnání s rokem 2010 prakticky totožný počet) a sepsali při tom celkem 148 protokolů (oproti letům 2007, 2009 a 2010 sice mírný pokles, ale na úrovni průměru ostatních sledovaných let). Počet původců, u nichž doposud nebylo od roku 1990 provedeno žádné skartační ani mimo skartační řízení prostřednictvím Národního archivu, se v posledních letech snižuje – z 56 v roce 2009 klesl na 43 původců v roce 2011.

V roce 2011 bylo vybráno u 78 veřejnoprávních původců při 145 skartačních řízeních (= počet skartačních protokolů) celkem 820,6 bm archiválií, tedy 7,7 % z celkového množství 10 594 bm dokumentů předložených k výběru. Kromě roku 2006 se jedná o nejnižší procento vybraných archiválií. Pokud však eliminujeme zdravotnická zařízení a mimořádně rozsáhlý soubor dokumentů bývalého Střediska cenných papírů (kuponová privatizace), jeví se podíl vybraných archiválií ze zbývajících skartačních řízení 15,4 % jako zcela optimální vzhledem k charakteru původců.

Počet skartačních řízení, do kterých jsou navrhovány pouze dokumenty ke zničení, oproti roku 2010 výrazně poklesl (59 návrhů) a naopak se zdvojnásobil počet návrhů obsahujících pouze dokumenty skupiny „A“ (15). To lze hodnotit alespoň částečně jako výsledek úsilí archivářů Národního archivu o získání souborů archiválií, které u některých původců jsou dlouhodobě uloženy i když již dávno uplynuly jejich skartační lhůty a původce to zdůvodňuje jejich administrativní potřebou (např. Úřad průmys-

lového vlastnictví od roku 1911, Nejvyšší soud ČR od roku 1944, Hospodářská komora ČR od roku 1955, Česká geologická služba – soubor výtvarných prací dětské soutěže z let 2003–2007).

Mimořádně rozsáhlá a komplikovaná skartační řízení v roce 2011: pokračoval výběr u Ministerstva vnitra (37 skartačních protokolů), dále u Ministerstva průmyslu a obchodu, u Vrchního soudu, u Vrchního státního zastupitelství a Ministerstva financí. Mimořádně komplikované řízení probíhá již tradičně u Ministerstva pro místní rozvoj. Objemem navržených dokumentů a současně metodickou náročností zaujímají mimořádné postavení čtyři skartační řízení u Střediska cenných papírů, zrušeného k 31. 12. 2011. Nejnáročnější byl výběr vzorku kupónů, registračních karet stanoveného na základě socio-geografické analýzy. Celkem byl takto vybrán vzorek archiválií o velikosti 340 bm z celkového množství 3960 bm, tedy v ideálním rozsahu téměř 10%. Druhým mimořádně složitým skartačním řízením byl výběr vzorku osobních a sociálních spisů žadatelů o azyl z činnosti Správy uprchlických zařízení MV z let 1990–1999.

Ve spolupráci se správním archivem ministerstva financí bylo dokončeno třídění a výběr dokumentů z dosud nezpracovaných celků řady poválečných fondů, které se týkaly konfiskace a převodu majetků firem a jednotlivých občanů do znárodněného hospodářství. Do Národního archivu byly převzaty Fond národní obnovy, Fond znárodněného hospodářství a fond Správy pro věci majetkové a devizové.

Jako v předchozích dvou letech byly na archiváře 5. oddělení kladeň velké nároky ze strany původců při konzultacích v souvislosti se zaváděním elektronické spisové služby a s aktualizací spisových norem. Mimořádně odborně náročná jsou jednání v souvislosti s přípravou spisové rozluky, která souvisí nejen s rušením některých původců, ale s aktuálním trendem centralizace řízení státní správy ve vertikálním směru.

Výběr archiválií mimo skartační řízení

V roce 2011 vypracovali archiváři oddělení fondů státní proveniencí celkem 3 skartační protokoly o výběru archiválií mimo skartační řízení u veřejnoprávních původců.

V rámci tohoto úkolu proběhla pracovníky 1. oddělení skartace písemných dokumentů řádu Školských sester sv. Františka, byl dojednáán trvalý skartační souhlas s řády augustiniánů a dominikánů a uskutečněny konzultace s diakonií Českobratrské církve evangelické (ČCE).

V roce 2011 pokračovalo oddělení nestátních fondů (6.) v oblasti předarchivní péče u soukromoprávních původců v naplňování dlouhodobé strategie, kterou si vytyčilo v předchozích letech a zároveň reagovalo na aktuálně vzniklé požadavky. Byla dokončena jednání o rozdělení předarchivní péče u soukromoprávních původců – právnických osob, jichž se účastnili zástupci Odboru archivní správy a spisové služby MV, Národního archivu a státních oblastních archivů.

V roce 2011 se uskutečnily přejímky archiválií dvou politických stran v likvidaci, a to Liberálové.CZ a US-DEU. O zajímavé přírůstky z období obnovování Junáka z let 1968–1969 a z činnosti exilového skautingu se obohatila Sběrka archiválií činovníků skautského hnutí. Převzali jsme také první část rozsáhlé přejímky Svazu československých výtvarných umělců. Úspěšně se rozvíjela také spolupráce se Sdružením Čechů z Volyně a jejich přátel. Dále byly převzaty archiválie České rady pro oběti nacismu, Klubu dr. Milady Horákové, České strany národně sociální, Československého svazu žen, Konfederace politických vězňů, Československého mírového výboru, Praha, Nakladatelství Svoboda. Úspěšně pokračovala spolupráce s dalšími soukromoprávními původci.

Z archivních souborů delimitovaných do Národního archivu z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i. můžeme zaznamenat archiválie právnických osob: Obroda – Klub za socialistickou přestavbu; Jazzová sekce; Společnost pro vědu a umění, USA.

Pozornost byla rovněž věnována pátrání po osudech mezinárodních organizací, které sídlily do roku 1990 v Praze a SČSP. Částečný úspěch jsme zaznamenali v případě archivu Mezinárodního vydavatelství „Mír a socialismus“, kde se podařilo převzít archiválie vydavatelství Patria a osobní listy zaměstnanců Mezinárodního vydavatelství „Mír a socialismus“.

Úspěšně se vyvíjela také spolupráce s našimi krajanskými organizacemi. Naše fondy obohatil přírůstek Besedy Slovan, Ženeva.

Archiv se může pyšnit stále pozoruhodnější kolekcí osobních fondů, které se daří získávat díky vzrůstajícímu renomé. V roce 2011 se podařilo získat osobní fondy (či dodatky k nim) například od těchto původců: Čestmír Amort, Adolf Burger, Čestmír Císař, Jaromír Dolanský, Eva Drašarová, František Janáček, František Janouch, Zdeněk Jičínský, Arnošt Kolman, Čestmír Kožušník, Jarmila (Taussigová) Potůčková, Václav Průcha, Oldřich Stránský, Ján Ursíny. Spolupráce se zahraničními Čechy přinesla zisk archivů Jaroslava Drábka, Blanky Rohnové a Rudolfa Turka. K obohacení archivního dědictví Národního archivu došlo v důsledku likvidace archivu

Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. V našich depozitářích byly v důsledku toho uloženy například fondy těchto původců: Jiří Hájek, Milan Hübl, Karel Jech, Vladimír Krajina, Josef Macek, Jindřich Pecka, Bedřich Rattinger, Hubert Ripka, Jiří Ruml. Zaujme zajisté také soubor, soustřeďující dokumenty k Alexandru Solženicynovi.

Zpracování archiválií

Zpřístupňování pokulhává za obrovskou poptávkou po nejnovějších retrospektivních informacích. Více než čtyřicet procent našich fondů není zpracováno ani základním způsobem a fondy z období po roce 1945 jsou ze 71% nezpracované. Týmy archivářů několika oddělení se opět věnovaly zpracování dvou kmenových fondů – Ministerstva financí (prezidium) a Československého svazu mládeže (ústřední výbor) ve 4. a 6. oddělení.

Dlouhodobou prioritou v oddělení pro správu nejstarších fondů (1. oddělení) jsou Soupisy pečeti, pokračující delimitace duplikátů matrik, bezpečnostní snímkování. Největším vlastním zpřístupňovacím úkolem je pořádání fondu Židovské kontrolní matriky, jenž se propojil s povinností přípravy digitalizace. Pozornost byla věnována i zpracovávání Evidence dochovaných vyobrazení šlechtických erbů v nobilitačních spisech České dvorské kanceláře, tvorbě metadat pro indikační skic.

Oddělení fondů státní provenience 1848–1918 (2. oddělení) pokračovalo ve zpracování fondů Úřad nejvyššího dvorského hofmistra císaře Ferdinanda I., Praha, České místodržitelství (sign. 10 – šlechtické záležitosti, sign. 1 – dvorské a říšské úřady, sign. 20 – vystěhovalectví, sign. 30 – spolky. Dále proběhla inventarizace fondů Ministerstvo železnic, Vídeň, Horní úřad Horní Slavkov, Zemský památkový úřad Praha, Stavovská zemská pokladna a účtárna Praha, Horní úřad Rudolfov a Památkový úřad Vídeň.

V oddělení fondů první republiky a okupace (3. oddělení) pokračovala inventarizace fondu Prezidium Ministerstva vnitra (dříve fond č. 225 SÚ MV ČR), byla dokončena inventarizace fondu Policejní ředitelství Praha II – stanice a komisariáty a revize fondu Archiv Huberta Ripky. V rámci dlouhodobého projektu katalogizace protokolů schůzí vlád z fondu Prezidium ministerské rady byl připraven Katalog a rejstříky k protokolům schůzí 16. československé vlády (tj. prosinec 1935 – červenec 1937).

V oddělení fondů z období socialismu (4. oddělení) probíhal projekt zpracování části fondu Ministerstvo financí II. – prezidium a sekretariát ministra z let 1945–1969 za spolupráce pracovníků 1., 3. a 4. oddělení. Dále

pokračovalo zpřístupnění fondů Ministerstvo zdravotnictví, ÚV KSČ Gustav Husák, ÚV KSČ – Kancelář tajemníka Miloše Jakeše. Pokračovalo třídění věcné skupiny Ministerstva zahraničního obchodu a rozdělení MZO/FMZO.

I přes nedostatek času pokračovala v oddělení s nejnovějšími fondy (5.) snaha několika pracovníků o třídění a pořádání zejména nově přejímaných archiválií tak, aby byly přístupné pro úřední nahlížení. Již v průběhu skartačního řízení a za spolupráce původců jsou mnohdy vytvářeny podrobné seznamy, které umožňují detailní orientaci v přejímaných archiváliích.

Snaha usnadnit badatelské dotazy a požadavky státní správy pobízí správce fondů k pořádání frekventovaných částí archivních fondů, např. korespondence nebo schůze vlády ve fondu Úřad vlády ČR. Kompletace materiálů a zápisů ze schůzí vlád z let 1994, 1996 a 1997 (výtisky č. 1 a 2) byla navíc v roce 2011 motivována přípravou k digitalizaci těchto archiválií.

V oddělení nestátních fondů (6. oddělení), pokračovalo projektové zpracování fondu Ústřední výbor Československého svazu mládeže za účasti pracovníků 2., 3. a 6. oddělení. Průběžně pokračovaly práce na zpřístupnění složitého fondu Rodinný archiv toskánských Habsburků, částí Leopold II., Ludvík Salvátor a Sběrka map a plánů. Probíhalo rovněž zpracování Sběrky map a plánů, kde bylo vyhotoveno celkem 1132 záznamů o mapách Sběrky montánních map a plánů. Dále proběhlo zpracování Sběrky plakátů (konkrétně souboru plakátů ze španělské občanské války). Po ukončení katalogizace prací vzniklých v soutěži historických a dokumentačních prací Českého svazu protifašistických bojovníků (celkem 4019 záznamů) byly zahájeny práce na výsledném katalogu (tvorba rejstříků a práce na úvodu). Dokončena byla inventarizace fondu Národní fronta – ústřední výbor 1948–1968 a pokračovaly práce na zpřístupnění fondů Tigrid Pavel, Machotka Otakar a Nový Vilém.

V roce 2011 v oblasti foto-, fono- a kinodokumentů (8. oddělení) pokračovalo zpracování archivního souboru Archiv České strany národně sociální – obrazové a zvukové záznamy, Praha 1897–1999. V archivním souboru Fotodokumentace 1897–1975 bylo opraveno 4651 záznamů a přiřazen stejný počet skenů. Fotoarchiv ČTK 1919–1938 obsahuje celkem 10 454 kusů fotografií a negativů. Byla finalizována digitalizace rozsáhlého fondu Fotoarchiv K. H. Franka s více než 6 900 fotografiemi. Zpracování archivního souboru Alexandrijské mikrofilmy bylo zahájeno v roce 2006, a to pro značný zájem badatelů, který mezitím opadl. Mikrofilmy (celkem 165 svitků, tj. cca 80 000 polí) byly zkontrolovány a vybrané záznamy (cca 3 500) byly ulo-

ženy do databáze JANUS. Archivní soubor Ústřední dopravní institut byl předán v roce 2000.

Přehled schválených archivních pomůcek za rok 2011

Horní úřad Rudolfov, (1555) 1767–1854, inventář, Stanislava Jílková, 2011, 154 s.

Památkový úřad Vídeň, 1852–1918 (1920, 1962), inventář, Pavla Lutovská, 2011, 167 s.

Svaz pro hospodaření obilím, 1934–1951, inventář, Eva Jašková, 2011, 10 s.

Nový Vilém, 1925–1986, inventář, Jarmila Pešková, 2011, 98 s.

Soupisy

Soupis pečeti

Bylo popsáno celkem 286 ks pečeti z fondů Archivy zrušených klášterů, Řád dominikánů, Česká dvorská komora, České gubernium – listiny a Řád augustiniánů.

Soupis sepulchrálií

Práce proběhly ve vytipovaných fondech 1. oddělení. Na základě konzultací s gestorem projektu – odborem archivní správy a spisové služby MV- byly do příslušných formulářů zaneseny pouze údaje „pravých sepulchrálií“ z fondu Česká komora a Wunschwitz.

Soupis bavarik

Práce na Soupisu bavarik spočívaly ve vytipování fondů a ve zjištění jejich přibližného množství.

Retrospektivní konverze archivních pomůcek a zpřístupnění archivních fondů a archivních pomůcek v elektronické formě

V roce 2011 se podařilo na portále www.badatelna.cz zveřejnit téměř všechny pomůcky, které byly určeny ke skenování. Z časových důvodů se opět nepodařilo dokončit konverzi pomůcek již přepsaných do databází. Celkem je zpřístupněno 869 archivních pomůcek různého rozsahu.

Využívání archiválií veřejností

Badatelny

V uplynulém roce studovalo ve studovně 1. oddělení 861 badatelů (759 domácích, 102 cizinců), kteří zde vykonali 4 949 návštěv (4 236 domácích, 713 cizinců). V badatelně na Chodovci vystaveno celkem 1 863 badatelských listů pro 1 755 badatelů. Z celkového počtu badatelů bylo 260 cizinců. Badatelé navštívili badatelnu archivu celkem v 7 387 návštěvách, z toho cizinci 547 návštěv. Za nejvíce využívaný lze označit složitý fond ÚV KSČ, poté fond Evidence obyvatelstva a Policejní ředitelství 1921–1950. Dalším často využívaným fondem bylo Ministerstvo železnic.

Správní činnosti

– opisy, výpisy a kopie pro občany, veřejnou správu, soudy apod.

V rámci elektronického systému spisové služby bylo v roce 2011 přiděleno celkem 4011 čísel jednacích. Z celkového počtu bylo 2 809 spisů vyřízeno v rámci správní nahlédací agendy, 692 v rámci agendy badatelské a 510 spisů se týkalo ostatních žádostí.

Tyto činnosti v masivní míře zasahují především dvě oddělení archivu, jež spravují archiválie z období let 1918–1992. V roce 2011 poklesl na minimum zájem úřadů i fyzických osob o archivní dokumenty pro úkony spojené se zákonem č. 212/2009 Sb., kterým se zmírňují majetkové křivdy občanům České republiky za nemovitý majetek, který zanechali na území Podkarpatské Rusi, v souvislosti s jejím smluvním postoupením Svazu sovětských socialistických republik. Časově velmi náročné jsou různé žádosti institucí i soukromých osob o zjištění údajů ze zemědělsko-lesnických fondů (106 ks žádostí). Dotazy na perzekuci v období nacistické okupace zasílá v současné době zejména Ministerstvo národní obrany a Mezinárodní pátrací služba v Bad Arolsensu. Počet úředních žádostí týkajících se věznění, případně nuceného pracovního nasazení, majetkové újmy či rasového pronásledování našich občanů v době nacistické okupace se činí cca 42 ks žádostí. I nadále se prováděly rešerše k občanům nezvěstným po 2. světové válce, po nichž pátral Český červený kříž na základě dotazů z celého světa (31 ks žádostí).

Ve srovnání s minulými lety byl poněkud nižší počet dotazů na zjišťování národnosti a státního občanství. V naprosté většině se jednalo o žádosti státních úřadů či orgánů samosprávy. Často se provádí i z důvodu jiného majetkového šetření, případně i kompletního dědického řízení (367 ks žádostí).

Naopak žádosti o údaje ze sčítacích operátů týkající se zjištění národnosti a státního občanství (384 ks žádostí) předkládají většinou soukromé osoby, které potřebují nejčastěji potvrdit českou nebo německou národnost.

Nahlédací agenda ve 4. oddělení (archiválie z let 1945–1992) činila 1567 běžných žádostí a na konci roku ještě nezaevidovaných dalších více než dva tisíce žádostí k 3. odboji.

Agenda, při které využíváme především zemědělské a lesnické fondy, se v současné době týká řešení majetkových narovnáání obcí a soukromých vlastníků vzhledem k jednotlivým katastrálním územím a lesním majetkům (291 žádostí). U nahlédací agendy z fondů justice pokračovaly požadavky na tzv. ztotožňování osob odpovědných za nezákonná jednání v padesátých letech 20. století. V měsících říjnu a listopadu 2011 jsme se na žádost Ministerstva financí zapojili do vyhledávání archiválií v souvislosti s kauzou předválečných dluhopisů města Karlových Varů. Následně jsme byli požádáni o související rešerši k dekretu prezidenta republiky č. 95/1945 Sb. Rešerše se týkala nakládání s cennými papíry, jejich přihlašování, proplácení a soustřeďování v období po druhé světové válce do roku 1948.

Dne 17. listopadu 2011 vstoupil v platnost zákon č. 262/2011 Sb. Již v létě byla zahájena úzká spolupráce s ministerstvem obrany na jeho plnění. Připravili jsme pro vyřizování očekávaného velkého množství žádostí ve věci udělení odznaku účastníka odboje a odporu proti komunismu pracoviště.

Dále bylo vyřízeno 271 požadavků na poskytnutí údajů o národnosti a státním občanství, členství v KSČ, 291 restitučních případů týkajících se pozemků, lesů a zemědělského majetku vůbec, 255 výpisů ze sčítání 1950, 1970, 1991, 100 žádostí o potvrzení délky věznění, odškodnění rodin popravených, ztotožnění osob zodpovědných za nezákonnosti, odškodnění podle nařízení vlády č. 135/2009 Sb., vystěhování zemědělských rodin, žádosti ÚDV, 16 restitučních případů týkajících se průmyslového majetku a movitostí, 11 požadavků z oblasti kultury, památek, zdravotnictví a sociální péče a 154 žádostí ve věci mezivládní náhradové dohody, ostatní požadavky různého charakteru – školství, církevní záležitosti, potvrzování studia a zaměstnání, odškodnění za rok 1968.

V minulých třech letech došlo k výraznému nárůstu požadavků ze strany státní správy na nahlížení a pořizování kopií ve fondech převážně mladších třiceti let (5. odd.). Zejména se jedná o fondy Úřad vlády ČR (usnesení vlády z 90. let 20. století), Ministerstvo spravedlnosti a fondy různých původců z rezortu Ministerstva financí, nově též fond Ministerstvo průmyslu a obchodu, Česká filharmonie a Ministerstvo zemědělství.

*Výstavy***Spolupráce a zápůjčky exponátů**

400 let od smrti 14 pražských mučedníků františkánů u Panny Marie Sněžné 15. února 1611 (Provincie bratří františkánů). Ambit kláštera františkánů Panny Marie Sněžné, Praha; 14. ledna – 27. února 2011.

Královský sňatek – Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský ~ 1310. (Muzeum hlavního města Prahy.). Dům U Kamenného zvonu, Praha; 4. listopadu 2010 – 6. února 2011.

Karel Škréta (1610–1674). Doba a dílo (Národní galerie v Praze.). Jízdárna Pražského hradu a Valdštejnská jízdárna, Praha; 24. listopadu 2010 – 10. dubna 2011.

Výstava k výročí Českomoravské provincie Římské unie řádu sv. Voršily (Českomoravská provincie Římské unie řádu sv. Voršily.). Prostory kláštera Českomoravské provincie Římské unie řádu sv. Voršily, Praha; 20. dubna – 10. května 2011.

Skrytá tvář baroka. Barokní grafika 17. století v Českých zemích (Národní galerie v Praze.). Výstavní prostory Konírny paláce Kinských, Praha; 22. července – 16. října 2011.

První dámy – osud, poslání, úděl? Životy v paprscích slávy – v šeru neviditelnosti (Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy.). Velká výstavní síň Středočeského muzea v Roztokách u Prahy, Roztoky u Prahy; 27. října 2011 – 29. února 2012.

Sv. Anežka Česká – princezna a řeholnice (Arcibiskupství pražské.). Výstavní prostory Národní galerie v Praze v Klášteře sv. Anežky České, Praha; 25. listopadu 2011 – 25. března 2012.

Praha a její dcery (Muzeum hlavního města Prahy.). Výstavní prostory Muzea hlavního města Prahy, Praha; 4. října 2011 – 15. dubna 2012.

Evropa Jagellonica. Umění a kultura ve střední Evropě za vlády Jagellonců 1386–1572 GASK Kutná Hora, příprava výstavy (květen-září 2012).

Klementinum v datech a obrazech, NK Klementinum, 6. října 2010 – 27. února 2011.

Příprava stálé expozice k dějinám řádu františkánů v Hostinném, budova bývalého františkánského kláštera v Hostinném, spolupráce s MÚ a ŘF.

Barokní jezuitské Klatovy, jezuitský kostel v Klatovech (stálá expozice od 26. listopadu 2011).

Odkaz Michaela Thoneta. 150 let ohýbání dřeva v Bystřici pod Hostýnem (Město Bystřice pod Hostýnem).

Volby. Jak jsme v historii (ne)volili (Národní muzeum v Praze a Ústav pro studium totalitních režimů).

Běhší muzikanti a hudebníci (Městská kulturní zařízení Bělá pod Bezdězem).

Výstavní síň DOX, fotografie výtvarnice Magdaleny Jetelové, podzim 2011. Dokumenty doplňující výstavu měly vyjadřovat absurditu některých jevů a postojů v době komunistické totality.

Spolupráce s médii

Zmínit lze hodinový pořad o listině Vladislava II. z r. 1478 pro Louny, Český rozhlas III – Vltava, pořad „Historický klub“, 9. 3. 2011, přípravu dokumentu o historii českého divadla pro Institut umění – Divadelní ústav či dokument Anežka Česká, ČT Praha. Dále je třeba zmínit vystoupení 29. října 2011 v Českém rozhlase 6, v pořadu Historie věčně živá s příspěvkem Kdo vytvářel prvorepublikovou zahraniční politiku?

Podávali jsme požadované informace, vybírali jsme dokumenty pro další pořady ČT Neznámí hrdinové – pohnuté osudy, Po stopách 3. odboje a vyhledali jsme fotografie do posledního rozhovoru V. Havla s D. Dukou. Do dokumentárních pořadů režisérů M. Vadase a V. Hájka týkajících se pohřbívání vězňů v padesátých letech 20. Století a třídní justice jsme vyhledali dokumenty a poskytli odborný komentář.

V kauze čestného pohřebiště v Motole, která se objevila v tisku koncem roku 2011 a pokračuje v roce 2012, se angažujeme z odborného hlediska ve prospěch umístění všech dohledaných jmen popravených a zemřelých politických vězňů.

Exkurze

V r. 2011 se uskutečnilo v 1. oddělení 33 exkurzí, jichž se zúčastnilo celkem 413 osob. Jako tradičně převažovaly exkurze pro posluchače vysokých škol. V budově na Chodovci zajistilo 8. oddělení ve spolupráci s ostatními odděleními celkem 30 exkurzí s celkovým počtem účastníků více než 500 a s obdobnou skladbou návštěvníků. Za zmínku jistě stojí početná delegace archivářů a pracovníků e-Governmentu z Taiwanu a další delegace z Turecka. Čínská delegace si velmi přála navázat konkrétní spolupráci v oblasti archivnictví, o čemž jsme informovali dopisem ředitele odboru archivní správy a spisové služby.

Knihovna

Knihovně se podařilo udržet bezproblémový provoz v základních činnostech a službách na takové úrovni, aby opět dostála rozsahu služeb uživatelům knihovny, daném a vyplývajícím z jejího postavení základní knihovny se specializovaným fondem dle §13 zákona č. 257/2001 Sb.

V oblasti péče o katalogové pomůcky pokračovaly redakční práce a byl digitalizován a do vyhledávání připojen další katalog. Umožněním přístupu uživatelů knihovny na Internet splnila (a již pátým rokem plní) zákonnou podmínku pro udržení statutu veřejná knihovna. Byly realizovány předpoklady pro zavedení nové služby knihovny pro zpřístupnění digitalizovaných dokumentů z národní databáze KRAMERIUS.

V odborné činnosti byla opět věnována velká pozornost průzkumu bohemik (starým tiskům a tiskům 19. a první poloviny 20. století) – všem typům a druhům dokumentů (především seriálům a vzácným monografiím, úřednímu tisku a oficiálním, administrativním dokumentům (tj. dokumentům všeobecného zájmu) speciálně nebo všeobecně zveřejněným, ad.), jak ve vlastních dílčích historických knihovných fondech knihovny, tak v odborných knihovnách z příbuzných vědních oborů.

Průzkum byl opět zaměřen nejen směrem ke způsobům zpracování a zpřístupnění těchto dokumentů knihovními systémy používanými v knihovně a ke zpracování přehledu fyzického stavu dokumentů v rámci dokumentů archivu, tzn. i z pohledu dlouhodobých plánů bezpečnostního snímkování (a digitalizace), restaurace a konzervace archiválií (a knihovných dokumentů) Národního archivu, ale i z pohledu přípravy a využití národních programů VISK. Granty byly přiděleny a v roce 2011 úspěšně řešeny a pro rok 2012 žádosti byly odevzdány začátkem ledna 2012 v podprogramech VISK 6 – národní program digitálního zpřístupnění vzácných dokumentů Memoriae Mundi Series Bohemica a VISK 7 – národní program mikrofilmování a digitálního zpřístupňování dokumentů ohrožených degradací kyselého papíru – s názvy projektů. V rámci VISK 6 šlo o pokračování /6. etapu projektu s názvem Zámecká knihovna Valdštejnů na zámku v Doksech – signatura A 75 – letáky o třicetileté válce a o přípravu nového projektu na rok 2012; v rámci projektu kompletního reformátování seriálových tiskovin (novin a časopisů) VISK 7 šlo o pokračování dlouhodobého projektu Úřední a oficiální seriálové dokumenty republiky Československé tj. o třetí etapu digitalizace seriálu/bohemika Československá republika.

Velkým bibliografickým a publikačním počinem roku 2011 bylo pokračování vydávání ročních soupisů bibliografického titulu „Bibliografie českého archivnictví za rok ...“ v elektronickém vydání – v roce 2011 byl vydán soupis za rok 2005. Odborná činnost knihovny zaměřená na oborovou bibliograficko-dokumentační činnost a vydávání bibliografických soupisů úzce koresponduje i s ediční činností archivu a s publikační činností pracovníků knihovny.

Vědecký výzkum

Národní archiv, v souladu s předmětem činnosti stanoveným zákonem o archivnictví, dlouhodobou koncepcí rozvoje výzkumu a v neposlední řadě i historickou tradicí starou sto padesát let, pokračoval i v roce 2011 ve svých výzkumných aktivitách.

Zatímco na rok 2012 se plánuje využití významné institucionální podpory ve výši 5 501 tis. Kč, v roce 2011 jsme hospodařili s podstatně nižší částkou 155 tis. Kč. U instituce velikosti Národního archivu lze při plánování vědeckovýzkumné činnosti uvažovat s relativně širším spektrem výzkumných záměrů, které však budou propojené určitým jednotícím prvkem. Archiv byl vytvořen primárně jako historický ústav. K jeho úkolům patřilo získávat a ukládat prameny k dějinám českých zemí, zpracovávat je do podoby odborných publikací a zpřístupňovat je formou vědeckých edic. Ve společenských vědách tento obraz archivu ostatně zůstal zakonzervován dodnes. Vývoj ovšem proběhl ve všech segmentech archivních povinností, a tak zpracování a zpřístupňování archiválií se neděje zdaleka tak kabinetním a elitářským způsobem a využívají se nejmodernější informační znalosti. Pokročila též preventivní péče i technologie restaurování a konzervování. Archiválie se dokonce staly nemateriální svou podstatou. Vystala tak nutnost aktivně reagovat na nové skutečnosti. Jestliže administrativně-legislativní řízení oboru spočívá na Odboru archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra, pak inovační a výzkumnou laboratoří celého českého archivnictví je Národní archiv – ústřední archiv státu. Plní tak jedinečné úkoly, vedle historicky daných a nadále rozvíjených vědeckých povinností z oblasti humanitních věd, jež jsou obdobné jako v ostatních státních archivech (zde s jistým územním vymezením).

Sledování více linií výzkumu, zejména jeho rozčlenění na základní a aplikovaný, neznamena však nekonceptní roztěkanost. Ostatně personální a rozpočtová omezení si vynutila ještě větší sevřenost základního

směřování výzkumu a koncentrování se na nejnosnější projekty, jež jsou v souladu s prioritami naší společnosti. Nejvýznamnější z nich uvádíme v následujícím výkladu.

Základní výzkum

V základním výzkumu historiografického zaměření, s aplikací dějin správy a pomocně-vědných disciplín, se pracovníci věnovali napříč liniovým řízením, formou dvou projektů (nepodpořených žádnou dotací), zejména zpracování dvou kmenových fondů z období po roce 1945 – Ministerstvo financí a Československý svaz mládeže.

Druhým rokem pokračoval multidisciplinární výzkum Analýza demografických proměn vznikajícího velkoměsta. Databáze obyvatel Prahy (1850–1918) (Milan Vojáček, GA ČR P410/10/0509). Podstatou projektu je vytvoření databáze veškerých relevantních údajů, jež je možné získat z pobytových přihlášek obyvatel Prahy z let 1850–1918. Následovat bude analýza a statistické vyhodnocení dat.

Dílčí publikační výsledky přinesl též druhý rok řešení projektu Zdeněk Nejedlý (1878–1962), (Jiří Křeštan, GA ČR č. 410/10/1673). V příštím roce kromě pokračující heuristiky se předpokládá uzavírání prací na monografii. Naopak zahájen byl grantový projekt s názvem Šlechtický archiv c. k. ministerstva vnitra a nobilitační listiny Národního archivu. Kritická edice a databáze (GA ČR č. P410/11/0535). Hlavním řešitelem se stal Jan Županič z Ústavu světových dějin Filosofické fakulty Univerzity Karlovy, spoluřešitelem pak Pavel Koblasa, odborný archivář Národního archivu.

Na podzim roku 2010 ukončený projekt s názvem Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva z Protektorátu Čechy a Morava (zadavatelem je německá nadace Připomínka, odpovědnost, budoucnost – EVZ, č. proj. 903.00/6–10, Zdeňka Kokošková) se dočkal vydání knihy a jejího představení za účasti partnerů a pamětníků.

Helena Nováčková připravovala Katalog protokolů schůzí 16. československé vlády. Táž pracovnice se podílí i na grantu GAČR Zápisy o schůzích vlád čs. exilové vlády řešeném ve spolupráci s MÚA AV ČR, HÚ AV ČR a Centrem právně-historických studií. Ve spolupráci s Ústavem mezinárodních vztahů a Historickým ústavem AV ČR pokračuje též v heuristice k ediční řadě Dokumenty československé zahraniční politiky, období 1940–1945.

Jaroslav Pažout se podílel druhým rokem na pětiletém grantu GA ČR 409/08/1921 Komunistická strana Československa a bolševismus, jehož nositelem je Ústav pro soudobé dějiny AV ČR. V roce 2012 naváží pracovnice

4. oddělení na dlouhodobou spolupráci na následujících projektech Ústavu pro studium totalitních režimů: Dějiny protikomunistického odboje a odporu, Dokumentace personálního obsazení aparátu KSČ 1921–1989, Dokumentace popravených z politických důvodů 1948–1989, Vězeňství v českých zemích 1938–1989, Třídní justice 1948–1960.

V ediční oblasti opět nekryté dotacemi budou i v roce 2012 pokračovat práce na edicích Archiv České koruny VI/1, 2 (Lenka Matušíková, Denko Čumlivski) a Berní rula – nově Rakovnicko (Iva Čadková, Magda Zahradníková).

Podporu grantové agentury (Alena Pazderová, GA ČR č. P405/12/2037) na další práce a vydání první části získal před nedávnem obnovený výzkum z novověké historie. Jde o povinnost, kterou vzal na sebe ještě jeden z právních předchůdců Národního archivu, Archiv země České, jakožto zakladatel historického pracoviště v Římě. Projekt edice Korespondence Cesare Speciana, papežského nuncia u císařského dvora v Praze v letech 1592–98, navazuje na vydávání nunciaturních korespondencí 1592–1628 svěřených bývalé Československé republice v r. 1923. Protože byly nunciatury výkonným orgánem papežské zahraniční politiky na evropských panovníckých dvorech a nunciatura na císařském dvoře, do jejíhož okruhu patřily i země Koruny české, měla prvořadý význam, patří nunciaturní korespondence k nejvýznamnějším pramenům pro poznání evropských i českých dějin v době konfesionálních zápasů 16. a 17. století. Projekt by měl umožnit dokončení výzkumu v Římě a v Miláně a zveřejnění nunciaturní korespondence z let 1592–1594.

Aplikovaný výzkum

Aplikovaný výzkum se realizuje především na úseku informatiky, zpřístupňování a péče o fyzický stav archiválií. Jedná se o celý komplex vzájemně propojených otázek, které se rozprostírají též do oblasti bezpečnostního výzkumu v gesci Ministerstva vnitra a souvisí se základními existenciálními otázkami archiválií, s jejich zabezpečením před zničením, pozměněním, degradací vlivem stárnutí, či lidskými faktory. Výzkum pak prorůstá na jedné straně směrem k elektronickým archiváliím, elektronickým spisovým službám, elektronickému úřadování a směřuje k tvorbě národní legislativy a standardizaci. Druhým směrem pak pokračuje k poskytování komfortních služeb uživatelům, váže se na konkrétní cíl, strategie zefektivnění fungování veřejné správy a veřejných služeb přiblížením veřejné služby občanovi v oblasti archivnictví a zajištění její maximální do-

stupnosti a kvality s důrazem na bezpečný a jednoduchý přístup prostřednictvím sítě internetu.

Vědecký výzkum byl hlavní náplní pracoviště pro dlouhodobé ukládání elektronických dokumentů úseku informatiky 5. oddělení Národního archivu. Zatímco hlavním úkolem v uplynulých letech byla příprava projektu Národní digitální archiv, v roce 2011 se přešlo do realizační fáze. Akutní potřeba řešit otázku zachování elektronických dokumentů pro budoucí potřeby společnosti bez omezení horní časové hranice a v autentické podobě narůstala exponenciálně s rozvojem informatiky ve veřejné správě a vyvrcholila v roce 2009, kdy řada zákonů normativně urychlila celý proces elektronického úřadování. Proces se dovršuje legislativní účinností v roce 2012 odpovídajících ustanovení o elektronické spisové službě, účinností Národního standardu pro elektronické spisové služby a novelou archivního zákona v této problematice a v elektronickém archivování. Na všech těchto legislativních procesech se Národní archiv plně účastnil a paralelně připravoval zadávací dokumentace a realizoval jednotlivá výběrová řízení v projektu financovaném v rámci Integrovaného operačního programu strukturálních fondů Evropské unie.

Byl zahájen klíčový projekt Interoperabilita v paměťových institucích (INTERPI) v Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity NAKI řízeného Ministerstvem kultury (č. DF11P01OVV023). Jde částečně, v jednom segmentu, o pokračování již ukončeného velmi úspěšného výzkumu Možnosti a formy zpřístupnění novodobých archivních fondů Národního archivu, nebo jejich součástí v elektronické podobě (řešitel Miroslav Kunt). Spoluřešitelkou v novém projektu je též Zdeňka Kokošková. Jedná se o společný (konsorciální) projekt Národní knihovny ČR, která je koordinátorem projektu, a Národního archivu, který je spolupříjemcem projektu. Projekt je pětiletý: byl schválen v prosinci 2010, zahájen 1. 2. 2011; předpokládané datum ukončení projektu je 31. 12. 2015. Informace o projektu poskytují stránky <http://authority.nkp.cz/interpi>.

Předmětem výzkumné činnosti realizované v prvním roce řešení byl výzkum a vývoj směřující k vytvoření základního předpokladu pro vývoj znalostní báze paměťových institucí, tedy vytvoření vědecké a technologické infrastruktury pro podporu zpracování, sdílení a využívání kulturního obsahu ve formě metadatových informací o informačních objektech zpřístupňovaných v paměťových institucích.

Za nejdůležitější výsledky prvního roku 1. etapy, které vedly k nejvýznamnějšímu posunu znalostí a lze je považovat za nejcennější přínos

řešitele, je specifikace požadavků paměťových institucí v oblasti základní skupiny entit, tj. personálií, korporací a geografických entit, a návrh datové struktury pro tuto skupinu entit. Oba výsledky jsou jedinečné v tom, že jsou projevem konkrétní kooperace různých typů paměťových institucí a spojují jejich specifická hlediska a požadavky.

Po technické stránce začalo testování databázových platforem vhodných pro datové úložiště. V prvním roce první etapy byly vytvořeny dva modely v databázovém prostředí Caché.

Národní archiv se v prvním roce projektu zaměřil paralelně především na problematiku pořizování dat o vybraných geografických entitách a analýzu korporací jako původců archiválií včetně souvisejících vazeb.

V oblasti geografických entit byla zpracována jejich typologie z hlediska knihoven a archivů. Současně byly analyzovány zdroje informací o entitě typu „sídlo“, vytipovány zdroje pro retrospektivní záznamy o sídlech a následně zadány práce na jejich pořizování. Při těchto pracích se využil výstup z databáze národních autorit ČR dodaný Národní knihovnou ČR.

V případě korporativních entit a okrajově též entit typu „rod“ a „osoba“ se vycházelo z celostátní databáze archivních fondů, ze které byl vyhotoven výstup a rozdělen mezi jednotlivé řešitele. Ukázalo se, že analytické práce – pořizování dat – v datové struktuře navržené pro databázi INTERPI nejsou bez realizace databáze možné, a proto bylo zvoleno schéma důsledně vycházející ze standardu ISAAR (CPF).

Vedle těchto aktivit Národní archiv projednal zveřejnění důležitého zdroje dat z oblasti fyzických osob – tzv. Kuncovy kartotéky uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. Za pomoci pracovníků archivu a se souhlasem ředitele Památníku národního písemnictví i Rady PNP byly shromážděny datové nosiče a vytipovány části, které nebyly v minulosti Národní knihovnou ČR digitalizovány. V souvislosti s předpokládaným shromažďováním osobních údajů byla konzultována tato problematika se specializovaným právníkem, který rovněž zajišťuje registraci databáze INTERPI u Úřadu pro ochranu osobních údajů.

Četné aktivity byly vyvíjeny na poli metodiky a legislativních prací. V rámci přípravy novely zákona č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů a jeho prováděcí vyhlášky (646/2004 Sb.), se fakticky prosadila koncepce vyžadující databázi INTERPI jako základní a povinný zdroj pro informace o původcích archiválií. Také příprava nových tzv. základních pravidel pro zpracování archiválií obsahuje dvě kapitoly přímo předpokládající využi-

tí databáze INTERPI (popis původců a rejstříky). Pracovní skupina zřízená k přípravě zmíněných pravidel byla vhodnou platformou pro diskusi, která již proběhla v případě popisu původců.

V roce 2011 byl zahájen výzkumný projekt Zajištění ochrany archivních dokumentů důležitých pro potřeby státu (řešitel Karel Koucký), financovaný z prostředků Programu bezpečnostního výzkumu České republiky v letech 2010–2015 (BV II/2 – VS VG20112014054). Ve spolupráci se Státním oblastním archivem v Praze se zde Národní archiv zabývá výzkumem digitalizace a jejího přínosu v oblasti zabezpečování tradičních archiválií. V prvním roce řešení byla věnována pozornost vymezení a upřesnění oblastí zkoumané problematiky a především zahraničnímu výzkumu. Byly realizovány zahraniční cesty do Washingtonu, USA (Kongresová knihovna, Národní archiv) a Haagu, Nizozemí (Královská knihovna, Národní archiv) s cílem seznámit se s přístupem předních paměťových institucí k problematice vytváření a dlouhodobého uchovávání digitálních sbírek. Důležitou pracovní náplní projektového týmu byla v průběhu roku příprava a realizace pořízení technického vybavení, které umožnilo vytvářet a ukládat digitální reprodukce významných archivních dokumentů. V nadcházejícím roce se bude projektový tým zabývat vedle pokračujících úkolů (výzkum zajišťovací digitalizace, testovací snímání významných archivních dokumentů, částečně také pořizování technologií) vývojem speciální SW aplikace pro zpřístupnění digitálních reprodukcí vytvořených v rámci projektu a přípravou podkladů pro revizi platné archivní legislativy v oblasti vytváření bezpečnostních kopií archiválií.

Již ukončený projekt VE20072009002 Zpracování postupu na záchranu světlocitlivých archivních dokumentů na skleněné podložce (řešitelka Emilie Benešová) (deskové negativy), jejich ošetření, archivaci (dlouhodobé uložení), zabezpečení a zpřístupnění přinášel další následné výsledky v podobě softwarové aplikace pro zpřístupnění zdigitalizovaných skleněných negativů, dvou pracovních seminářů (další jsou plánovány v letech 2012–2013) a zásadní publikace k tématu. Jedná se o možnosti certifikace metody a uplatnění poloproduzu.

Nový projekt financovaný Ministerstvem kultury v programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI) Metodika hodnocení vlivu kvality ovzduší na knihovní a archivní fondy (DF11P010-VV020) navázal na starší výzkum. Zabýval se mj. konstrukcí a kalibrací spektrometru částic. Byl zakoupen přístroj Ultrafine Particle Monitor (UFP), model 3031, TSI, USA.

Dalším úkolem byla metodika charakterizace škodlivých účinků prachových částic a měření stavu identických inkunábulí přístrojem SurveNIR. Přístroj SurveNIR byl sestaven pro průzkum fyzického stavu fondů knihoven a archivů. Ke každému měřenému objektu lze zadat popis fyzického stavu podle kategorií, které si sám uživatel definuje.

V rámci studia vlivu aerosolových částic na knihovních a archivních materiálech byly připraveny vzorky jednotlivých typů archivních a knihovních materiálů, které budou umístěny do depozitářů v Třeboni a ve Zlaté Koruně, kde budou po dobu 12 měsíců v reálných podmínkách depozitářů exponovány.

Dlouhodobý výzkumný úkol Vývoj technologie restaurování poškozených rukopisů železogatovými inkousty (bez dotace na výzkum) pokračoval dalším rokem. Rozpad papíru způsobený nevhodným složením použitých železogatových inkoustů patří k nejzávažnějšímu poškození archivních a knihovních rukopisů. V Národním archivu se tento problém týká hlavně fondu Desek zemských. V tomto roce byl proveden průzkum již v minulosti restaurovaných rukopisů s železogatovými inkousty.

Ke sledování migrace železnatých iontů a měďnatých iontů byl ověřován test rentgenfluorescenční analýzy (tzv. mapping) ve spolupráci s Katedrou dozimetrie a aplikace ionizujícího záření FJFI ČVUT v Praze. Byly ověřeny také testy RFA pro sledování změn složení modelových vzorků inkoustů při konzervačním ošetření rukopisů vodnými roztoky $\text{Ca}(\text{HCO}_3)_2$ nebo metodou inaktivace železnatých iontů pomocí fytyátu vápenatého.

Paralelně s těmito experimenty byly testovány způsoby zpevňování papíru v inkoustových plochách se zavedením minimálního množství vody do papíru. Jednou z uvažovaných látek pro zpevňování je i tzv. Beva 371 (ethylenvinylacetátový kopolymer).

V rámci doktorského studia Benjaminu Bartla na Ústavu chemické technologie restaurování památek Vysoké školy chemicko-technologické v Praze je řešen výzkumný úkol Optimalizace složení voskových směsí, používaných pro konzervaci historických pečeti ze včelího vosku. Analýzy historického včelího vosku potvrdily, že obsah těchto látek ve vosku v průběhu staletí klesá, což vysvětluje častější výskyt výkvětů na povrchu novodobého vosku. Výsledky analytické části byly publikovány v *Journal of Cultural Heritage*.

Starou bolestí Národního archivu je nedostatek prostředků na řešení výzkumného problému Hromadného odkyselování archiválií. Oddělení péče o fyzický stav archiválií Národního archivu se problematikou in-

tenzivně zabývá již od poloviny 90. let minulého století. V roce 2000 byla publikována závěrečná zpráva grantového úkolu Hromadné odkyselování papírových archiválií. Jako jedna z perspektivních metod pro archivní materiály byla vyhodnocena metoda Bookkeeper využívající submikronové částičky oxidu hořečnatého jako odkyselovací látku suspendovanou v perfluorheptanu. Proto výzkum v této oblasti byl zaměřen především na studium stability novodobých arylmetanových barev inkoustů a razítek po odkyselení technologií Bookkeeper a vliv vzdušné vlhkosti na účinnost odkyselovacího procesu. Velkým přínosem bude tedy institucionální podpora na rok 2012.

Pedagogická činnost

Pokračovala výuka dalšího ročníku studentů bakalářského a magisterského studia archivnictví Filozofické fakulty Univerzity Karlovy na základě smlouvy mezi Národním archivem a Katedrou pomocných věd historických a archivního studia Filozofické fakulty Univerzity Karlovy (předměty Spisová služba, předarchivní péče a výběr archiválií; Seminář ke zpřístupňování archiválií; Archivní provoz a technika a Archivní legislativa).

Mikuláš Čtvrtník vyučuje historiografii a teorii a metodologii historické vědy na katedře historie Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické Technické univerzity v Liberci.

Tak jako v uplynulých letech se pracovníci 10. oddělení podíleli na odborné výuce konzervátorů, restaurátorů a chemiků na Střední průmyslové škole grafické v Praze, Vysoké škole chemicko-technologické v Praze a Fakultě humanitních studií Univerzity Hradec Králové.

Zabraněčné styky

Celkový počet zahraničních služebních cest pracovníků Národního archivu v roce 2011 činil 8 cest plánovaných, 8 cest neplánovaných a 11 cest z grantových prostředků.

Itálie

Bohuslava Tichá (*školení restaurátorů historické knižní vazby*)

Eva Gregorovičová (*pokračování v průzkumu fondu SA ve Florencii a v rekonstrukci vazeb mezi těmito fondy a Rodinným archivem toskánských Habsburků uložených v Národním archivu*)

Alena Pazderová (*výzkum bohemik, příprava edice dokumentů papežských nunciů na císařském dvoře v Praze v 16. století*);

Maďarsko

Michal Ďurovič. (*zasedání EBNA, setkání vedoucích restaurátorských pracovišť národních archivů států Evropské unie*)

Pavel Koblasa (*práce na projektu Šlechtický archiv*)

Německo

Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout (*heuristika pro edici nucené pracovní nasazení protektorátních občanů v Říši v Berlíně*)

Tomáš Kalina, Milan Vojáček (*získání zkušeností z oblasti předarchivní péče, řízení v této oblasti, legislativy v berlínských archivech*)

Eva Drašarová, Zdeňka Kokošková (*předání nebohemikálního fondu na základě vládního usnesení, návštěva nové budovy depozitáře*)

Alena Pazderová, Jitka Křečková (*zasedání konsorcia spolku mezinárodního spolku archivářů ICARUS v Marburku*)

Zdeňka Kokošková (*studium v Bundesarchiv, oddělení Říše – korporace pro projekt INTERPI*)

Pavel Koblasa (*práce na projektu Šlechtický archiv v Berlíně*)

Nizozemí

Karel Koucký (*pracovní návštěva v rámci projektu bezpečnostního výzkumu – reformátování, pracovní postupy, dlouhodobé uložení, digitální archiv*)

Polsko

Alena Pazderová, Jitka Křečková (*zasedání konsorcia mezinárodního spolku archivářů ICARUS*)

Benjamin Bartl, Libuše Holakovská (*přednáška o restaurování voskových pečeti, výměna poznatků a zkušeností*)

Michal Ďurovič (*setkání členů European Disaster group*)

Rakousko

Benjamin Bartl (*konference New Approaches to Book Conservation-Restoration v Hornu*)

Eva Drašarová (*symbolické předání nebohemikální archiválie z fondu Ministerstvo vnitra Vídeň u příležitosti setkání ministrů vnitra České republiky a Rakouska*);

Jan Kahuda (*třídění pozůstalosti významného reprezentanta vídeňských Čechů MUDr. Petříka*);

Pavel Baudisch (*nákup archiválií – fotografií z 21. srpna 1968*);

Milan Vojáček, Pavel Koblasa (*výzkum bohemik*)

Miroslav Kunt, Tomáš Kalina, Milan Vojáček (*výzkum korporativních entit z období 1800–1918 pro projekt INTERPI*)

Pavel Koblasa (*práce na projektu Šlechtický archiv ve Vídni*)

Rusko

Jiří Křesťan (*studium archiválií k osobnosti Zdeňka Nejedlého v moskevských archivech*)

Slovensko

Zdeňka Kokošková (*průzkum pomůcek a tvorby rejstříků, korporativní entity pro projekt INTERPI*)

Pavel Koblasa (*práce na projektu Šlechtický archiv v Bratislavě*)

USA

Karel Koucký, Milan Vojáček (*pracovní návštěva v rámci projektu bezpečnostního výzkumu – reformátování, pracovní postupy, dlouhodobé uložení, digitální archiv. Digitalizace v Kongresové knihovně a Národním archivu*).

Preventivní péče o archiválie a průzkumy jejich fyzického stavu

Projekt hromadného odkyselování zůstává nadále prioritou nejen Národního archivu, ale celého českého archivnictví. V roce 2011 proběhla řada jednání s Národní knihovnou ČR a Moravskou zemskou knihovnou v Brně a bylo dohodnuto, že bude předložen společný projekt k financování z mechanismů EHP/Norsko (tzv. norské fondy) v druhé polovině 2012.

Významnou aktivitou v oblasti krizového plánování je práce v European Working Group on Disaster Prevention. V roce 2011 proběhlo zasedání v polské Vratislavi, kde bylo dohodnuto, že další praktické cvičení zaměřené na krizové situace v archivech se uskuteční v roce 2013 ve Státním oblastním archivu v Třeboni.

V roce 2011 bylo vydezinfikováno celkem 2863 bm archiválií, z toho 649 bm archiválií Národního archivu a 2214 bm z jiných archivů a institucí.

V rámci zajišťování preventivní péče o archivní fondy průběžně probíhaly průzkumy fyzického a mikrobiologického stavu archivních fondů dle požadavků správců fondů. V loňském roce byl zahájen systematický průzkum fyzického stavu Sbírký map a plánů Národního archivu podle zvolených kritérií stupně poškození. Ke konci roku 2011 bylo prohlednuto a popsán fyzický stav u 3 151 kusů map a plánů, nejpoškozenější jsou postupně restaurovány.

U několika listin z fondu Archiv České koruny, uložených německou verzí buijtenenova systému, byla sledována a testována pevnost spojů „suchých zipů“ využitých pro přichycení ochranných makrolonových pouzder pro pečeti.

Dále pokračovaly periodické kontroly bezpečnostních mikrofilmů – celkem bylo zkontrolováno 25 ks bezpečnostních mikrofilmů.

Konzervování a restaurování archiválií

Na základě podepsané smlouvy mezi Národním archivem a Královskou kanonií premonstrátů na Strahově pokračovala v roce 2011 systematická konzervace listin a pečeti z fondu Řád premonstrátů, i když v podstatně menším rozsahu (15 kusů pergamenových listin).

Také finanční dar paní Daniely Torch z Austrálie ve výši 259 377,71 Kč umožnil zahájit restaurování řady židovských matrik (č. 1961, 57, 1985, 669, 597, 1960, 348 a 678), externími restaurátory. Za ním následovaly dary další, jež budou kromě restaurování využity k digitalizaci a pracím s ní souvisejícím.

I v roce 2011 pokračovalo konzervování a restaurování soudních spisů Státního soudu Praha dle Dohody o spolupráci při konzervaci a restaurování dokumentů zasažených povodněmi v roce 2002 mezi Ministerstvem spravedlnosti a Národním archivem.

Restaurátorské pracoviště 10. oddělení umístěné v budově Národního archivu Milady Horákové 133, Praha 6 i v roce 2011 pokračovalo v restaurování a ukládání pergamenových listin fondu Řád maltézských rytířů do ochranných obalů, které bylo zahájeno již v roce 2006. V roce 2011 bylo konzervováno a restaurováno 110 listin a 248 ks pečeti. Tyto listiny jsou postupně ukládány do speciálních krabic za pomoci restaurátorů z pracoviště na Chodovci.

Ve spolupráci se stážiisty byla odstraněna krystalizace u 51 ks pečeti listin fondu Kapitula všech svatých, Kapitula Vyšehradská a Archiv pražského arcibiskupství.

Pro digitalizaci bylo připraveno (ambulantní opravy) 18 ks židovských matrik, byla odkyselena 1 kniha fondu Desky zemské a bylo svázáno 37 ks inventářů pro potřeby badatelný 1. oddělení. Dále bylo pro výstavní účely zhotoveno 25 ks negativních forem a vytvořeno 30 ks kopií pečetí. V menší míře byl restaurován aktový materiál a prováděny drobné opravy podle aktuálních potřeb archivních pracovníků 1. oddělení.

Restaurátorské pracoviště na Chodovci pokračovalo v restaurování a konzervování archiválií přijatých již minulých letech nebo zahájilo práce na nově přijatých archiváliích. Jednalo se o následující archivní fondy: Desky zemské větší, Desky zemské karlstějnské, Rodinný archiv Metternichů, Rodinný archiv toskánských Habsburků, Židovské (kontrolní) matriky, Indikační skici, Sbírka map a plánů, Sčítání obyvatelstva 1939, Ministerstvo zahraničních věcí Praha, Meissner, Provolání o založení Občanského fóra, Piaristická knihovna, noviny *Čechoslowakische Korrespondenz* 1929 a 1932.

Z fotografických dokumentů byly v roce 2011 restaurovány a konzervovány: fotoalba z fondu K. H. Franka, Ukrajinské muzeum Praha – negativy, Čs. dobrovolníci ve Španělsku, alba, Ústřední dopravní institut, filmové pásy, fotografie Hermanová Ljuba ad.

Pro digitalizaci byly připravovány mapy (ambulantní opravy), knihy Sčítání obyvatelstva 1930 a knihy ze zámecké knihovny Valdštejnů na digitalizaci (ambulantní opravy).

Restaurovány a konzervovány byly i archiválií, které nejsou ve vlastnictví Národního archivu.

Bezpečnostní snímkování a reprografie

Kromě snímkování do 35 mm bezpečnostního mikrofilmu byly, dle dlouhodobého plánu, pořizovány též bezpečnostní negativy listin a pečetí. Možnost reprodukovat listiny a jiné atypické archiválie do plochého/listového filmu je dána již Směrnicí MV ČSR z roku 1972 a jde o postup naprosto logický. Obrazové pole 35mm mikrofilmu totiž neumožňuje zachytit určité typy archiválií dostatečně kvalitně. Průběžně tedy pokračovalo i plánované zhotovování bezpečnostních negativů listin řadových archivů a kapitul, tj. listin Řád Křižovníků (12 ks), Kapitula Všech svatých (3 ks), Kapitula vyšehradská (130 ks) s tím, že u těchto položek byl úkol dokončen. Nově bylo započato s bezpečnostním snímkováním fondu Archiv pražského arcibiskupství – listiny (68 ks). Dále pokračovalo i předávání zabezpečovacích ne-

gativů z fondu Řád maltézských rytířů, tentokrát listin prohlášených za KP (předáno cca 500 ks), k trvalému uložení mimo objekt s originály.

Digitalizační práce

V roce 2009 byl sestaven „soupis“ archivních souborů, které by bylo vhodné digitalizovat (vychází z požadavků jednotlivých oddělení). Proběhl průzkum problematiky v zahraničí, který byl shrnut v materiálu Jaroslav Šulc – Karel Koucký, Digitální konverze analogových dokumentů v metodikách vybraných zahraničních kulturních institucí. Nyní byly zahájeny práce na vypracování aktualizované koncepce digitalizace. Zpracován byl projekt a postup pro digitalizaci Sbírký map a plánů, dokončena byla digitalizace skleněných desek fondu Drtikol (jeden z praktických výsledků nedávno dokončeného výzkumu).

Koncem minulého roku již byla dokončena digitalizace celého fondu Státní tajemník u úřadu říšského protektora (práce byly zahájeny v posledním čtvrtletí roku 2009). Digitalizáty se nyní postupně připojují k inventáři uloženému v programu Janus a jsou badatelům k dispozici podobně jako dříve digitalizovaný fond Německé státní ministerstvo na serveru badatelna.cz.

Dále proběhla příprava k digitalizaci fondu Ministerstvo vnitra – Nosek (40 kartonů). Byla zahájena digitalizace fondu Ruské a ukrajinské spolky a organizace. Příprava k digitalizaci probíhala i u fondů Sbírký map a plánů a Sbírký plakátů a u obou rodinných archivů. Digitalizace policejních konskripcí byla v roce 2011 úspěšně dokončena, veškerá data k evidenci pražského obyvatelstva v letech 1850–1918 jsou k dispozici na webu Národního archivu. Předpokládají se již je revize a opravy.

V minulém roce jsme připravili a za finanční podpory Židovského muzea nechali digitalizovat dochované transporty Židů z protektorátu i z Říše uložené ve 45 archivních krabicích. Zmíněné spisy byly totiž v minulých desetiletích let velmi často užívány pro dokazování holocaustu a dohledávání židovských rodin a v současnosti jsou v poměrně špatném fyzickém stavu.

Od října roku 2010 probíhaly přípravné práce a vlastní digitalizace fondů Židovské matriky (3000 ks) a Židovské kontrolní matriky (1009 ks). Tyto práce jsou ukončeny, probíhá kontrola a příprava k uveřejnění dálkovým způsobem (1 108 ks).

Koncem roku 2011 se začalo také s digitalizací vybraných analogových zvukových dokumentů, prozatím u zpracovávané Sbírký gramofo-

nových desek. K digitalizaci byly vybrány zvukové archiválie zásadnějšiho historického významu, s předpokladem badatelského využití či pro studenty humanitních (zejm. historických) oborů, pro které může takový zvukový záznam představovat významný studijní i doplňkový materiál.

Nezastavily se ani práce v mezinárodním projektu ENArC (European Network on Archival Cooperation, tj. pokračování projektu Monasterium. Kontrolovala se metadata z digitalizace fondů 1. oddělení, která jsou po částech předávána do vídeňské centrály k vyvěšení na webovou stránku www.monasterium.net.

Informatika

V roce 2011 pokračovalo přejímání, evidence, uložení a zpřístupnění digitálních dokumentů. Převzaty a uloženy byly digitální dokumenty vybrané za archiválie Národním archivem a Státním okresním archivem Písek. Dále byly ukládány digitální reprodukce pořízené v rámci digitalizačních projektů Národního archivu. Jednalo se zejména o digitalizované fondy židovských matrik a fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě.

V současné době jsou uloženy digitální a digitalizované dokumenty 91 archivních fondů. Objem digitálních dokumentů je 2,6 TB a objem digitalizovaných 11,3 TB.

V roce 2011 vstoupil projekt Národní digitální archiv do realizační fáze. Právní akt byl vydán 24. února 2011. Následně byl ustaven projektový tým ve složení Jiří Bernas (projektový manažer), Magdaléna Fischerová (projektový asistent), PhDr. Ing. Milan Vojáček Ph.D. (gestor projektu), Ing. Milan Čadek (ekonom projektu), PhDr. Karel Koucký (archivář-metodik), Ing. Miroslav Kunt (archivář-metodik), Ing. Luboš Erben (stavební technik), Ing. Ivan Semerák (technik HW a SW) a Ivana Červená (operátor IT).

V průběhu roku bylo připraveno a realizováno výběrové řízení na projektanta rekonstrukce záložního pracoviště a vypracován prováděcí projekt rekonstrukce. Dále bylo připraveno a realizováno výběrové řízení na projektanta stavby hlavního pracoviště. Projekt pro stavební povolení je dosud zpracováván. Problematickým se ukázalo výběrové řízení na dodavatele technologií ICT a implementaci a vývoj SW, zejména příprava zadávací dokumentace.

V průběhu roku 2011 došlo k další personální změně v oblasti správy sítě. Vedle rutinních prací došlo k nastavení sítě v depotních blocích, je

tedy plnohodnotná se sítí v provozně technickém objektu (včetně instalace elektronické spisové služby GINIS). Postupně jsou do této sítě připojována PC a další koncová zařízení. V roce 2011 byla vytvořena aplikace Lokace, která umožňuje všem uživatelům v Národním archivu zobrazit lokaci jednotlivých fondů uložených v informačním systému badatelná dle různých vyhledávacích kritérií, následně tisk lokace. Dále proběhl převod dat ze systému Augias do databáze systému Janus 2000.

V případě knihovnického softwaru se začal řešit přechod na nový systém Relief IV. V projektu Kramerius byl koupen a instalován PC, které slouží jako server a zároveň pro prezentaci novin pro uživatele. Byl potvrzen zájem pokračovat v projektu internetizace knihoven.

Byla provedena analýza stávajícího webu a připravil některé podněty pro postupnou úpravu webu v souladu se současnými trendy v této oblasti. Správa webového serveru a vystavování dodaných materiálů pokračovalo již rutinně v roce 2011. Na webový server byl nainstalován redakční systém (DotNetNuke). Byla představena nová koncepce správy webu a struktura webových stránek NA, byli proškoleni všichni uživatelé, kteří projevíli zájem o práci v tomto systému. Začaly se připravovat a provádět drobné úpravy. Např. rubrika Publikace, kde mj. byly zpřístupněny některé ročníky *Paginae Historiae*.

V roce 2011 se podařilo plně vyřešit prezentaci archivních pomůcek i ve formě rastrové grafiky digitalizovaných archiválií.

Na portálu www.badatelná.cz jsou společně umístěny archivní pomůcky Národního archivu a Literárního archivu Památníku národního písemnictví. K některým pomůckám národního archivu jsou zároveň připojeny digitalizované archiválie, a to i celých archivních fondů. I když nejde o tak „prezentačně vděčné“ materiály, jako jsou např. matriky a kroniky, lze konstatovat, že archivní pomůcky i vystavené archiválie jsou vysoce využívány z tuzemska i zahraničí. Díky službě Google Analytics, zpuštěné 2. srpna 2011, je možné vytvářet podrobné statistiky uživatelů na www.badatelná.cz. Od 2. 8. 2011 do 31. 12. 2011 byl počet návštěvníků 5792 (po odečtení pravděpodobně strojových nebo chybových návštěv). Z toho např. 505 návštěv tvořily přístupy ze sítě Národního archivu a 126 ze sítě Karlovy univerzity.

Nových návštěvníků bylo z celkového počtu 52,86%, zbývající byly návštěvníci stránek, kteří se vraceli – tedy pravidelní. Na předních místech návštěvnosti se vyskytují archivní soubory, které jsou celé nebo z větší části digitalizované: Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, První

světová válka – negativy, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě a Ministerstvo vnitra – Šlechtický archiv, Vídeň.

V rámci retrospektivní konverze archivních pomůcek se podařilo na portále www.badatelna.cz zveřejnit téměř všechny pomůcky, které byly určeny ke skenování (bez možnosti prohledávání obsahu). Z časových důvodů se opět nepodařilo dokončit konverzi pomůcek již přepsaných a to zejména proto, že prioritně byly konvertovány pomůcky, které se přepracovávají a databáze projektu Monasterium. Celkem je zpřístupněno 869 archivních pomůcek různého rozsahu. Vyhledávat v obsahu lze ve 108 archivních pomůckách zahrnujících celkem 306 178 jednotek popisu, z nichž některé jsou dostupné i přes rejstříky (113 085 hesel).

Prostorová situace archivu, provozní a ekonomické záležitosti

Národní archiv má příslušnost hospodařit s majetkem státu ve třech objektech a je nucen řešit kromě vlastní prostorové situace i dislokaci Odboru archivní správy a spisové služby MV, centrály Státního oblastního archivu v Praze a do budoucna i Archivu bezpečnostních složek, optimálně dostavbou v tzv. archivním areálu Chodovec.

1. Budova na třídě Milady Horákové 133 je využívána oddělením fondů samosprávy a státní správy do roku 1848 a církevních institucí (1. oddělení) a současně odborem archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra České republiky. Prostorové rezervy v objektu postaveném ve třicátých letech minulého století již nejsou žádné.
2. Lokalita v jižních Čechách byla vybrána pro umístění záložního pracoviště Národního digitálního archivu (dále NDA). Pro tyto potřeby bude prozatím využita jedna třetina kapacity podzemního objektu. Národní archiv plánuje využít zbývající prostory pro uložení bezpečnostních mikrofilmů Národního archivu. Rekonstrukci této části bývalého krytu však nelze financovat z prostředků strukturálních fondů určených pro NDA. V květnu roku 2010 byly tedy uplatněny požadavky do finančních nadlimitů (tedy neúspěšně) rozpočtu na rok 2012. Pro významnější uložení archiválií je však tento prostor příliš malý.
3. Areál Chodovec je využíván Národním archivem (dále též NA) a Státním oblastním archivem v Praze (dále též SOA Praha). Depotní část tvoří třináctipodlažní budova ve třech stavebních depotních blocích (dále též DB) se 182 sály (dle kolaudace¹³⁷ obhospodařuje Národní archiv, 45 Státní oblastní archiv v Praze). Depoty jsou vybaveny regály

(pevné nebo s pojezdem), či speciálním vybavením (knihovny, mapové depozitáře, depozitáře listin, „foto, fono, kino“, nosiče elektronických archiválií).

Volná kapacita sálů Národního archivu pro standardní archiválie včetně kontaminovaných archiválií v karanténách byla zjišťována na základě podrobné revize uložení v létě roku 2010 a tehdy činila 17 500 bm. Reálný stav volné kapacity sálů Národního archivu byl již tehdy ovšem mnohem menší.

Depotní blok III v podzemí byl již úpravou vzduchotechniky vyveden z karanténny zóny po nastěhování 19 000 bm archiválií z depozitáře v Kamýku nad Vltavou.

Národní archiv se stále rozrůstá o přejímky od svých původců. Na konci roku 2000, pět let po zprovoznění depozitářů na Chodovci, Národní archiv spravoval 103 565 bm archiválií, o jedenáct let později, k 31. 12. 2011, se již stará o 119 537,32 bm. Prozatím nejsou v rámci skartačního řízení v resortu ministerstva vnitra, které Národní archiv vykonává nově od roku 2008 po vzniku Ústavu pro studium totalitních režimů, předávány k definitivnímu uložení žádná podstatná množství archiválií. U dalších, zákonem určených, původců v současnosti zůstává v registraturách cca 6 000 bm k převzetí v nejbližších letech, dalších 8 000 bm archiválií státních původců a 3 000 bm archiválií soukromoprávních původců bude připraveno k převzetí do roku 2020. Vše bez započítání archiválií současného ministerstva vnitra. Od 1. 1. 2030 se navíc dle zákona č. 181/2007 Sb. stane součástí Národního archivu Archiv bezpečnostních složek o rozsahu 19 000 bm.

Elektronické úřadování a následné archivování výlučně v nemateriální podobě je jistou šancí do budoucna pro celé veřejné archivnictví v oblasti úspory nákladů na investice a provoz budov. Potvrdila to i nezávislá ekonomická a finanční analýza ve studii proveditelnosti projektu Národní digitální archiv. Je však nutno otevřeně říci, že i toto řešení nese sebou vysoké provozní náklady, byť řádově nižší než všechna opatření pro listinnou archivaci. Vedle toho je třeba zohlednit brzdící chování lidského faktoru v akceptaci elektronického úřadování, výše zmíněný „doběh“ listinných dokumentů u původců a realitu smíšené spisové služby, produkující v zájmu zachování právních jistot vedle elektronických i listinné dokumenty – budoucí archiválie. Všechny tyto skutečnosti mají za následek dlouhodobý souběh nároků na listinnou i elektronickou archivaci a vyvolávají akutní potřebu přípravy výstavby nového depotního bloku (DB IV) v areálu Chodovec.

V archivním areálu Chodovec bude umístěno hlavní pracoviště digitálního archivu sestávající z prostor hlavního úložiště a prostor pro obsluhu digitálního archivu. Objekt poskytne vhodné provozní a prostorové podmínky pro dlouhodobé uchovávání elektronických archiválií, mj. i s ohledem na specifické nároky na stavbu z důvodu přísných bezpečnostních parametrů. Předpokládá se, že prostorová kapacita objektu umožní provoz a rozšiřování kapacity digitálního archivu po dobu minimálně třiceti let. Stavba je financována v rámci Integrovaného operačního programu strukturálních fondů EU.

Návrh řešení

Krátkodobé řešení pro Národní archiv a Státní oblastní archiv v Praze

Stabilizovat rozpočty a umožnit tak opravy stávajících technologií a zejména provoz desinfekční linky na kontaminované archiválie v archivním areálu Chodovec. Vedle multiplikačního efektu pro řadu dalších archivů v podobě pohotové služby (donesávna bez nároků na jejich rozpočty) by se otevřela možnost využít velkou část podzemí budovy pro archiválie „čisté“. Nároky na vnitřní stěhování a „dekontaminaci“ sálů a vzduchotechniky by nebyly nezvládnutelné. Získal by se úložný prostor na cca šest let.

Dlouhodobé řešení pro tři archivy

Jediným řešením je dostavba archivního areálu Chodovec. Lze navázat na podzemní stavbu pro digitální archiv. Její půdorys a strop jsou projektovány mj. i s ohledem na budoucí dostavbu depotního bloku IV. Architektka, která pracovala v devadesátých letech minulého století na projektu stávajícího areálu, připravila dle zadání Národního archivu v roce 2011 objemovou studii pro tzv. územní souhlas. Nepodařilo se však najít umístění ještě pro provozní budovu Archivu bezpečnostních složek tak, aby nebyla zmařena možnost v budoucnu rozšiřovat modulárně kapacitu depozitářů. Národní archiv disponuje pozemky v blízkosti stávajících budov. Novostavba depotů by měla z důvodů limitů daných současnou dispozicí budov menší půdorys než stávající depotní bloky, přesto její celková úložná kapacita ve dvanácti podlažích (třinácté podlaží je vždy technologické a podzemí je rezervováno pro digitální archiv) by přinášela 48 000 bm. Jedno patro by tak umožnilo uložit cca 4 000 bm archiválií. Budoucí tři uživatelé nadzemní části by se rozdělili o kapacitu následovně: čtyři patra pro Archiv bezpečnostních složek, tři patra pro Státní ob-

lastní archiv v Praze a pět pater pro Národní archiv. Studie byla dokonce zadána na 16 pater, není ovšem jisté, zda by taková stavba byla povolena stavebním úřadem. Částka v celkové výši 600 mil. Kč na výstavbu depotního bloku IV v letech 2015 – 2017 byla uplatněna Národním archivem ve Specifikaci finančních potřeb Národního archivu v letech 2010 až 2015 pro ekonomický odbor MV (cestou odboru archivní správy a spisové služby MV 19. 11. 2009, čj. NA 2333/2009–11).

Hospodaření se svěřenými prostředky

Národní archiv je ze zákona č. 320/2002 Sb., podle čl. 6 § 18, odst. 1 zřízen jako samostatná organizační složka státu přímo řízená MV ČR. Přidělené rozpočtové prostředky byly použity na nákup energií, materiálu, služeb a zajištění oprav a údržby ve spravovaných objektech. Zvláštní kapitolou v rozpočtu byly finanční prostředky určené účelově v rámci programového financování na realizaci projektu NDA. V oblasti nákupu materiálu bylo pokračováno ve vybavování a obnově jednotlivých pracovišť výpočetní technikou (včetně software), nákup archivního obalového materiálu, nákup chemikálií a spotřebního laboratorního materiálu pro restaurátory a konzervátory, nákup fotomateriálu a mikrofilmů, včetně obalového materiálu pro oddělení péče o archiválie a pořizováním dalších knih, tisku a archiválií.

V rámci vlastní činnosti archivu byly získány finanční prostředky do příjmové části státního rozpočtu ve výši 643 tis. Kč. Jednalo se o prodej publikací, zhotovování kopií archiválií a vypracování rešerší.

Z větších akcí byly financovány opravy na obou objektech.

Archivní areál Chodovec: dokončení opravy systému EPS v depotním bloku, oprava (výměna) katalytického lože abátoru, generální oprava kompresoru chlazení v depotním bloku III.

Milady Horákové 133: oprava fasády trafostanice a areálového oplocení, oprava (výměna) kompresoru chladicího systému NT.

Mimorozpočtové zdroje

- přijatá zahraniční dotace (komunitární programy Evropské unie, projekt ENArC, spoluřešitel) v roce 2010 (zůstatek z roku 2010) ve výši 940 852,23Kč (hlavní řešitel Diözesenarchiv St.Pölten Austria), čerpání v roce 2011: 111 502,71 Kč, nevyčerpané prostředky ve výši 829 349,52 Kč budou použity během roku 2012;

- přijaté zahraniční dary (během roku 2011) od soukromých dárců za účelem restaurování židovských matrik v celkové částce 259 377,11 Kč, čerpání v roce 2011: 259 377,11 Kč;
- přijatý tuzemský dar (v roce 2011) od firmy EMBA, Paseky nad Jizerou v částce 7 000,- Kč na zajištění přípravy a tisku Sborníku historické fotografie, čerpání v roce 2011: 7 000,- Kč;
- přijatý zahraniční dar (v roce 2011) od JewishGen, Inc. 36 Battery Place, New York za účelem zajištění projektů Dokončení digitalizace židovských matrik, Digitalizace fondu Knihy židovských familiantů, Přepis údajů nutných pro vystavení pobytových přihlášek obyvatel Prahy v celkové výši 419 700,- Kč. Finanční prostředky poskytnuté ke konci roku 2011 budou čerpány během roku 2012.

Publikační činnost Národního archivu a jeho pracovníků za rok 2011

/ Sestavil Pavel Vrtílka /

BACÍLKOVÁ, Bohuslava

Application of α -Amylase in Combination with Ultrasound to Remove Starch Based Adhesives from Paper. / Benjamin Bartl, Petr Kotlík, Michal Ďurovič, Bronislava Bacílková. In: Restaurator 32, Nr. 1, 2011, s. 60–80.

Metody restaurování a konzervace skleněných deskových negativů. In: Restaurování a konzervace skleněných negativů. Praha 2011, s. 44–69 (spoluautorky Štěpánka Borýsková, Blanka Hnulíková)

Poškození obrazové strany. In: Restaurování a konzervace skleněných negativů. Praha 2011, s. 26–43 (spoluautorka Štěpánka Borýsková)

BARTŮŠEK, Václav

[Holubová, Markéta: Biografický slovník hudebních prefektů jezuitského řádu působících v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v letech 1556–1773. Praha 2009, 238 s.]. Orlické hory a Podorlicko 17, 2010, s. 305–306.

[Šilar, Jaroslav: Dějiny města Ústí nad Orlicí: od počátků do druhé poloviny 17. století]. Orlické hory a Podorlicko17, 2010, s. 303.

[Osobnosti podblanicka v biografickém slovníku českých zemí-Dig-Doš]. Jiskra, roč. 53, č. 25, s. 10.

- [Šůla, Jaroslav: Rokytnice v Orlických horách a Mauschwitzové von Armenruh. Ústí nad Orlicí 2010, 111 s.]. Orlické hory a Podorlicko 17, 2010, s. 304–305.
- [Glonek, Jiří: Silesia Picta. Veduty slezských měst a staré mapy Slezska = Panoramy miast śląskich i mapy Śląska. Olomouc – Opole 2011, 175 s.]. Orlické hory a Podorlicko 17, 2010, s. 306–307.
- [Středočeský sborník historický. 34, 2008, 342 s.]. Archivní časopis 61, 2011, s. 325–326.
- [Tarzia, Antonio: Svatí na každý den, historie, spiritualita, umění, červenec, srpen, září. Kostelní Vydří 2010, 477 s.]. Jiskra, roč. 53, č. 35, s. 12.
- [Tarzia, Antonio: Svatí na každý den, historie, spiritualita, umění, duben, květen, červen. Kostelní Vydří 2010, 453 s.]. Jiskra, roč. 53, č. 17, s. 4.
- [Tarzia, Antonio: Svatí na každý den, historie, spiritualita, umění, říjen-listopad-prosinec. Kostelní Vydří 2010, 543 s.]. Jiskra, roč. 53, č. 47, s. 10.
- [Spunar, Pavel: Vlny vzpomínek]. Archivní časopis 60, 2010, s. 422–426. Historiografie piaristického řádu ve střední Evropě. In: Církev 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii, edd. Pavol Mačala, Pavel Marek, Jiří Hanuš. Brno 2010, s. 75–87.
- Jezuité a piaristé – sourozenci. AUC-HUCP 50, Fasc. 1, 2010, s. 43–51. Kostely sv. Silvestra a sv. Doroty v Trastevere v Římě. Jiskra, roč. 53, č. 1, s. 3.
- Mezinárodní vědecká konference Piaristé a školní vzdělání, věda a umění ve střední Evropě v 17.-19. století. Archivní časopis 61, 2011, s. 181–183.
- Piarista P. Onuphrius Conti a Sanctissimo Sacramento. Časopis Společnosti přátel starožitností 118, č. 4, 2010, s. 231–240.
- Piaristé ze Strážnice ze 17. a 18. století. In: Okolo Strážnice 2011, s. 15–29.
- Piaristická kolej ve Slaném (1658–1700) a její rektoři. Středočeský sborník historický 36, 2010, s. 44–69.
- Podprojekt „Zámecká knihovna Valdštejnů na zámku v Doksech – signatura A 75 – letáky o třicetileté válce“ – 5. etapa (VISK – Memoriae mundi series Bohemica 2010) knihovny Národního archivu. Paginae historiae 19, 2011, s. 270–272.

První superior piaristické koleje v Rychnově nad Kněžnou P. Tobias Thomas Jelínek a S. Elia (1668–1720). *Orlické hory a Podorlicko* 17, 2010, s. [83]–98.

Střední školství církevních řádů na jihovýchodní Moravě v letech 1620–1778 : Jezuitské gymnázium v Uherském Hradišti. In: *Malovaný Kraj* 47, č. 4, 2011, s. 6–7.

Střední školství církevních řádů na jihovýchodní Moravě v letech 1620–1778 : Mikulovské piaristické gymnázium. In: *Malovaný Kraj* 47, č. 2, 2011, s. 6–7.

Střední školství církevních řádů na jihovýchodní Moravě v letech 1620–1778 : Nižší gymnázium při rezidenci piaristů v Hustopečích. In: *Malovaný Kraj* 47, č. 5, 2011, s. 4–5.

Střední školství církevních řádů na jihovýchodní Moravě v letech 1620–1778 : Nižší gymnázium při rezidenci piaristů v Kyjově. *Malovaný Kraj* 47, č. 6, 2011, s. 4–5.

Střední školství církevních řádů na jihovýchodní Moravě v letech 1620–1778 : Strážnické piaristické gymnázium. *Malovaný Kraj* 47, č. 3, 2011, s. 8–9.

Střední školství církevních řádů na jihovýchodní Moravě v letech 1620–1778 : úvod. *Malovaný Kraj* 47, č. 1, 2011, s. 6–7.

[Studie o rukopisech 37–38, 2007–2008, 192 s.; 39, 2009, 400 s.; Petr, Stanislav: *Soupis rukopisů knihovny při farním kostele sv. Jakuba v Brně*. Praha 2007, 587 s.]. *Paginae historiae* 19, 2011, s. 407–412.

Úloha knihovny v řádové každodennosti v baroku. In: *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. Řada společenských věd* 24, 2010, s. 122–130.

Villa Farnese – znovu zpřístupňovaná římská památka. *Jiskra* 53, č. 8, s. 7.

BORÝSKOVÁ, Štěpánka

Charakterizace druhů skleněných deskových negativů. In: *Restaurování a konzervace skleněných negativů*. Praha 2011, s. 10–15.

Úprava obrazové strany. In: *Restaurování a konzervace skleněných negativů*. Praha 2011, s. 70–77.

Úprava povrchu negativů. In: *Fórum pro konzervátory-restaurátory: Konference konzervátorů-restaurátorů Opava 2011*. Brno 2011, s. 34–36.

CALTOVÁ, Lenka

[Bárta, Milan et al.: Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989 : ministři a jejich náměstci. Praha 2009, 231 s.]. Soudobé dějiny 17, č. 4, 2010, s. 740–741.

ČTVRTNÍK, Mikuláš

[Taylor, Hugh. A.: Imagining Archives. Essays and Reflections, edd. Terry Cook, Gordon Dodds. Oxford 2003, 254 s.]. *Paginae historiae* 19, 2011, s. 413–416.

[Lach, Jiří: Josef Borovička. Osudy českého historika ve 20. Století. Praha 2009, 348 s.]. *Paginae historiae* 19, 2011, s. 399–402.

Duchové dějiny v kontextu české a evropské historiografie 19. a 20. století. *Paginae historiae* 19, 2011, s. 289–292.

Eric Ketelaar. *Archivní časopis* 60, 2010, s. 386–394.

Geistesgeschichte in den tschechischen Ländern. Zdeněk Kalista und die Duchové dějiny. In: *Zeitschrift für Religions- u. Geistesgeschichte* 63, 2011, s. 61–87.

Nové sídlo francouzského Národního archivu : Pierrefitte sur-Seine. *Archivní časopis* 60, 2010, s. 395–401.

Richard J. Cox. *Archivní časopis* 61, 2011, s. 133–143.

Terry Cook. *Archivní časopis* 61, 2011, s. 79–87.

Ketelaar, Eric: Archivalizace a archivování, překlad Lenka Neřoldová, ed. Mikuláš Čtvrtník. *Archivní časopis* 61, č. 3, 2011, s. 273–279.

DRAŠAROVÁ, Eva

Grußwort der Direktorin des Zentralen Staatsarchivs in Prag. In: *Archivische Facharbeit in historischer Perspektive*. Dresden 2010, s. 14–15.

Národní archiv v roce 2010. *Paginae historiae* 19, 2011, s. 301–336.

Projekt Národní digitální archiv přechází z fáze projektování do etapy realizace. In: *Congress World* 2, č. 1, 2011, s. 8.

DUFEK, Pavel

[Skřivan, Aleš ml.: Československý vývoz do Číny 1918–1992. Praha 2009, 485 s.]. *Paginae historiae* 19, 2011, s. 403–406.

Hlavou zeď neprorazíš... Obtížný zápas rodiny Beniesů s předsudky a zákony dvou totalitních režimů. In: *Psáno do oblak. Sborník k nedožitým sedmdesátinám prof. Jana Kuklíka*, red. Jiří Hasil, Milan Hrdlička. Praha 2011, s. 155–166.

Restituce šlechtických velkostatků v Čechách po druhé světové válce. In: Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století = Der Adel Mitteleuropas in Konfrontation mit den totalitären Regimen des 20. Jahrhunderts, edd. Zdeněk Hazdra, Václav Horčíčka, Jan Županič. Praha 2011, s. 323–338.

Stát, elektrifikace, agrární strana a agrárnické zájmové organizace: několik příkladů jejich působení z jižní části Čech v průběhu 20. let 20. století. In: Agrární strana a její zájmové, družstevní a peněžní organizace, edd. Josef Harna, Blanka Rašticová. Uherské Hradiště 2011, s. 165–172.

ĎUROVIČ, Michal

Damage to Paper Due to Visible Light Irradiation and Post-Radiation Effects after Two Years of Storage in Darkness. In: New Approaches to Book and Paper Conservation-Restoration, edd. Patricia Engel, Joseph Schiro, René Larsen, Elissaveta Moussakova, Istvan Kecskeméti. Wien 2011, s. 169–182 (spoluautoři Petra Vávrová, Petr Kotlík, Vlasta Brezová).

Masowe odkwaszenie w Archiwach : porównanie metod Bookkeeper i CSC Book Saver = Mass Deacidification in Archives : Comparison of the Bookkeeper and CSC Book Saver Methods. In: Wystąpienia wygłoszone podczas konferencji „Przeszłość dla przyszłości : masowe zabezpieczanie zasobów bibliotek i archiwów“. Kraków 2010, s. [151]–175 (spoluautoři Bohuslava Havlínová, Hana Paulusová, Roman Straka).

Microscopic Study of Paper Deacidification Process. In: MCM 2011 – 10th Multinational Congress on Microscopy 2011. Urbino 2011, s. 91 (spoluautoři Alena Michalcová, Eva Štemberová).

Využití některých instrumentálně-analytických metod pro studium stavu skla deskových negativů. In: Restaurování a konzervace skleněných negativů. Praha 2011, s. 142–163 (spoluautorky Miroslava Novotná, Linda Mišková).

Dlouhodobé ukládání skleněných deskových negativů a vystavování. In: Restaurování a konzervace skleněných negativů. Praha 2011, s. 115–139 (spoluautorky Lucie Poláková, Štěpánka Borýsková).

Charakterizace skleněné podložky. In: Restaurování a konzervace skleněných negativů. Praha 2011, s. 16–25 (spoluautorky Dana Rohanová, Linda Mišková).

Simultaneous Microwave Drying and Disinfection of Flooded Books. In: *Restaurator* 32, Nr. 1, 2011, s. 1–12 (spoluautoři Milan Hájek, Hana Paulusová, Lucie Weberová).

Working more Effectively with *Bacillus amyloliquefaciens* α -amylase. In: *New Approaches to Book and Paper Conservation-Restoration*, edd. Patricia Engel, Joseph Schiro, René Larsen, Elissaveta Moussakova, Istvan Kecskeméti. Wien 2011, s. 695–698 (spoluautoři Benjamin Bartl, Petr Kotlík, Bronislava Bacílková).

FRŇKA, František

Zbrojní výroba a export v Československu v letech 1945–1953. *Paginae historiae* 19, 2011, s. 297–300.

GREGOROVIČOVÁ, Eva

Leopold Auer. *Archivní časopis* 61, 2011, s. 281–290 (spoluautor Jan Kahuda).

Stereoskopické fotografie v Rodinném archivu toskánských Habsburků. *Historická fotografie* 10, 2011, s. 20–35.

HNULÍKOVÁ, Blanka

Restaurování a konzervace skleněných deskových negativů – praktické ověření vybraných metod a postupů. In: *Restaurování a konzervace skleněných negativů*. Praha 2011, s. 229–242 (spoluautorka Štěpánka Borýsková).

Restaurování fotografií z fondu K. H. Frank: snímání fotografií z podložky a odstraňování zbytků lepidel. In: *Fórum pro konzervátory-restaurátory: Konference konzervátorů-restaurátorů Opava 2011*. Brno 2011, s. 26–28.

Studium metod čištění skleněných deskových negativů organickými rozpouštědly. In: *Restaurování a konzervace skleněných negativů*. Praha 2011, s. 217–223 (spoluautoři Štěpánka Borýsková, Michal Ďurovič).

Vypracování obrazového atlasu poškození negativů na skleněné podložce. In: *Restaurování a konzervace skleněných negativů*. Praha 2011, s. 226–228 (spoluautorka Štěpánka Borýsková).

HUBENÝ, David

[Doležal, Jakub: Stríčky z mozaiky protektorátní společnosti. Příbram 2010, 304 s.]. *Paginae historiae* 19, 2011, s. 417–419.

[Herajt, Tomáš: Historie policie v letech 1918–1945. Policejní ředitelství v Plzni. Dvůr Králové nad Labem 210, 323 s.]. Historický obzor 22, č. 7–8, 2011, s. 191.

[Tomášek, Dušan: Vláda emigrantů, duben – listopad 1945. Praha 2009, 223 s.]. Střed 3, č. 1, 2011, s. 189–191.

Jeden dramatický den protektorátu – uniformovaná policie ve Velké Praze 27. května 1942 a dnech následujících. In: Psáno do oblak: sborník k nedožitým sedmdesátinám prof. Jana Kuklíka, red. Jiří Hasil, Milan Hrdlička. Praha 2011, s. 101–111.

Konference ke 150. výročí moderního parlamentarismu ve střední Evropě. Soudobé dějiny 18, č. 1–2, 2011, s. [257]–260 (spoluautor Miroslav Šepták).

Patentní úřad, 1918–1938. 1. část. Průmyslové vlastnictví 20, č. 6, 2010, s. 210–222.

Patentní úřad, 1918–1938. 2. část. Průmyslové vlastnictví 21, č. 1, 2011, s. 14–19.

Postoj říšských a československých Němců k československé ústavě z roku 1920. In: Ústava 1920. Vyvrcholení konstituování československého státu, red. Jana Čechurová, Lukáš Šlehofer a kol. Praha 2011, s. 121–132 (spoluautor Jiří Hasil).

Protektorátní četnictvo ve slánském okrese za druhé světové války. In: Slaný a Slánsko v letech 1939–1945. Sborník z historické konference. Slaný 2010, s. 144–150.

Ztráta Podkarpatské Rusi v letech 1944–1945. *Paginae historiae* 19, 2011, s. 293–296.

CHALOUPKOVÁ, Maria

Rebel s duší básníka. Vzpomínka na PhDr. Václava Běhounka (12. 6. 1902 Louny – 10. 12. 1980 Praha). *Národní osvobození*, č. 1, 2011, s. 3.

JIRKOVÁ, Pavla

[Hoffmann, František: *Iglaviensia*. Jihlava 2010, 463 s.]. *Paginae historiae* 19, 2011, s. 420–422.

Testamentární praxe v Jihlavě v letech 1578–1624. Testamenty jako prameny pro dějiny rodinných struktur, historickou demografii a sociotopografii. *Paginae historiae* 19, 2011, s. 283–285.

Výběrová bibliografie české historické demografie za období 2007–2009 (s doplňky od roku 2000). *Historická demografie* 35, č. 1,

2011, s. 115–131 (ve spolupráci s Eduardem Maurem a Lubomírem Dokoupilem).

JUNĚCOVÁ, Jiřina

Lobkowiczské zámecké vinařství v Mělníku a jeho konzumenti v letech 1918–1942. Středočeský sborník historický 36, 2010, s. 111–127.

KAHUDA, Jan

[Hochedlinger, Michael: Aktenkunde. Urkunden- und Aktenlehre der Neuzeit. München 2009, 292 s.]. Archivní časopis 60, 2010, s. 418–420.

[Kubíková, Anna: Bibliografie Jiřího Zálöhy. České Budějovice 2010, 64 s.]. Genealogické a heraldické listy 30, č. 4, 2010, s. 92–93.

[Lach, Jiří: Josef Borovička. Osudy českého historika ve 20. Století. Praha 2009, 348 s.]. Práce z dějin Akademie věd 3, č. 1, 2011, s. 147–152.

[Tschechen in Wien. Zwischen nationaler Selbstbehauptung und Assimilation. Wien 2010, 255 s.]. Soudobé dějiny 17, č. 4, 2010, s. 741–742.

Dva sborníky prací prof. Ivana Hlaváčka. Genealogické a heraldické listy 31, č. 3, 2011, s. 118.

Per vias rectas. Archivnictvím k nobilitaci. In: Sborník k počtě Evy a Karla Waskových, západočeských archivářů, red. Marie Wasková. Plzeň 2011, s. 174–177.

[Koblasa, Pavel: Uherská šlechta v nových časech. České Budějovice 2011, 127 s.]. Genealogické a heraldické listy 31, č. 2, 2011, s. 88–89.

Zemřela Dagmar Culková. Archivní časopis 61, č. 2, 2011, s. 198–200.

Zemřela doc. PhDr. Anna Skýbová, CSc. ČAS v roce 2010, s. 217–221.

Rozhovor s PhDr. Eliškou Čáňovou. ČAS v roce 2010, s. 166–173.

Hutterer, Herbert – Just, Thomas: K dějinám Říšského archivu Vídeň 1938–1945. Archivní časopis 61, 2011, s. 229–244 (přeložil Jan Kahuda).

Rozhovor s PhDr. Jindřichem Schwippelem. Práce z dějiny Akademie věd 3, č. 1, 2011, s. 130–143 (spoluautor Matěj Kotalík).

KLOČKOVÁ, Lenka

Osobní archiv generála Miloše Knorra. *Paginae historiae* 19, 2011, s. 356–363.

KOBLASA, Pavel

Jindřiš vznikla na Jindřichově pasece.: *Rodopisná revue* 13, č. 2, 2011, s. 6–9.

Landštejské panství během tří století. Výběr 48, č. 2, 2011, s. 122–123.

Povyšení Chodova na město. Rodopisná revue 13, č. 1, 2011, s. 12–14.
[Rekvie zemědělsko-lesnické archivářce a agrární historičce. In memoriam PhDr. Jany Pšeničkové. Praha 2010, 366 s.]. *Paginae historiae* 19, 2011, s. 392–393.

Sjezd maďarských archivářů v Debrecenu. ČAS v roce 2010, s. 69–75.
Zay de Csömör – uhrovecí páni. Rodopisná revue 13, č. 3, 2011, s. 1–4.

Uherská šlechta v nových časech. České Budějovice 2011, 127 s.
KOKOŠKOVÁ, Zdeňka

Nucená práce českého obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava v období nacistické okupace: projekt německé nadace EVZ. *Paginae historiae* 19, 2011, s. 253–258.

KOUCKÝ, Karel

Projekt bezpečnostního výzkumu „Zajištění ochrany archivních dokumentů důležitých pro potřeby státu“. *Paginae historiae* 19, 2011, s. 259–264.

KŘEŠŤAN, Jiří

[Archivy Rossii: 90 let gosudarstvennoj archivnoj služby Rossii. Moskva 2008, 49 s.]. *Archivní časopis* 60, 2010, s. 413–415.

[Prečan, Vilém (ed.): Hluboká stopa: nezávislá revue Skutečnost 1949–1953. Praha 2008]. *Časopis Matice moravské* 129, č. 2, 2010, s. 352–353.

[Kaplický, Václav: Hrst vzpomínek z dospělosti. Praha 2010, 190 s.]. A2, roč. 6, 2011, s. 29.

[Bauer, Michal (ed.): II. sjezd Svazu československých spisovatelů: 22.–29. 4. 1956. Praha 2011, 865 s.]. *Soudobé dějiny* 18, č. 1–2, 2011, s. 274–275.

[Kučera, Martin: Kultura v českých dějinách 19. století. Ke zrodu, genezi a smyslu avantgard. Praha 2011, 619 s.]. A2, roč. 7, č. 17, 2011, s. 29.

[Skřivánek, Milan: Litomyšl 1259–2009: město kultury a vzdělávání. Litomyšl 2009, 615 s.]. *Časopis Matice moravské* 129, č. 2, 2010, s. 421–422.

[Mervart, Jan: Naděje a iluze : čeští a slovenští spisovatelé v reformním hnutí šedesátých let]. A2, roč. 7, č. 18, 2011, s. 29.

[Pavel Tigríd: Mně se nestýskalo; rozhovor Petra Kotyka. Praha 210, 157 s.]. A2, roč. 7, č. 1, 2011, s. 29.

[Cigánek, Radim: Politický zápas o jednotnou státní školu 1945–1949. Praha 2009, 208 s.]. Soudobé dějiny 17, č. 4, 2010, s. 737–738.

[Catalano, Alessandro: Rudá záře nad literaturou. Česká literatura mezi socialismem a undergroundem (1945–1959). Brno 2008, 472 s.]. Časopis Matice moravské 130, č. 1, 2011, s. 208–209.

[Lacina, Václav: Co vám mám ještě povídat. Praha 2011, 276 s.]. A2, roč. 7, č. 25, 2011, s. 29.

Hus a Žižka nad šiškou knedlíku. Husitská tematika v Nedělních epištolách Zdeňka Nejedlého. In: Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy, red. Robert Novotný, Petr Šámal a kol. Praha – Litomyšl 2011, s. 446–456.

JUDr. Oldřich Černý laureátem medaile Za zásluhy o české archivnictví. Zpravodaj Čechů a Slováků ve Švýcarsku 44, č. 7–8, 2011, s. 18 (spoluautor Jan Kahuda).

Litomyšlan na cestách, neboli Cestování s Quido Šimkem. In: Lilie 21, č. 2, s. 8.

KUPROVÁ, Renata

[Archiváři. Sborník studií PhDr. Josefa Kollmanna. Praha 2010, 351 s.]. *Paginae historiae* 19, 2011, s. 385–386.

MACHKOVÁ, Zora

Pokus o rekonstrukci archivu Petičního výboru Věrní zůstaneme na základě akvizic osobních fondů. *Paginae historiae* 19, 2011, s. 352–355. Šedá literatura z pohledu archiváře. Dostupné z http://nysl.techlib.cz/index.php/Sbornik_2010.

MAREŠ, Petr

Obsazování úřadu krajského hejtmána v Čechách za vlády Ferdinanda I. a soupis krajských hejtmánů z let 1537/1538–1560/1561 podle register české královské kanceláře. *Paginae historiae* 19, 2011, s. 7–95.

Zemský soud větší v Čechách 1542–1620. Prosopografická analýza předsedících. *Paginae historiae* 19, 2011, s. 277–282.

MĚŠŤÁNKOVÁ, Vlasta

[Mühldorf, Josef – Vrbová, Pavla: Od sportu fotografického k umělecké fotografii. Praha 2010, 179 s.]. *Historická fotografie* 10, 2011, s. 86.

MUNKOVÁ, Michaela

Postavení venkovských Židů v 18. a 19. století na příkladu panství Kounice v Čechách. *Paginae historiae* 19, 2011, s. 286–288.

[Ebelová, Ivana a kol.: *Soupis židovských familiantů v Čechách z roku 1783. Edice pramene. Praha 2008–2010, 395 + 410 + 98 s.*]. *Paginae historiae* 19, 2011, s. 378–379.

NOVOTNÁ, Markéta

[Mareš, Petr : *Obsazování úřadu krajského hejtmána v předbělohorském období a soupis krajských hejtmanů na základě dochovaných seznamů z let 1563/1564–1616/1617. Praha 2009, 281 s.*]. *Paginae historiae* 19, 2011, s. 382–384.

Karlštejská manská soustava. In: *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*, red. Petr Bareš. Praha 2010, s. 110–127.

Lenní institut na statcích českého krále v období středověku a v raném novověku. *Paginae historiae* 19, 2011, s. 273–276.

PAULUSOVÁ, Hana

Instrumentálně-analytické metody používané při studiu fotografického materiálu a jeho degradace. In: *Restaurování a konzervace skleněných negativů. Praha 2011, s. 78–114* (spoluautorka Miroslava Novotná).

Studium některých postupů „chemického“ restaurování. In: *Restaurování a konzervace skleněných negativů. Praha 2011, s. 164–216* (spoluautor Jiří Petera).

PAZDEROVÁ, Alena

K životnímu jubileu Lenky Matuškové. *Archivní časopis* 61, č. 1, 2011, s. 98–102 (spoluautor Jan Kahuda).

PAŽOUT, Jaroslav

Perzekuce odpůrců režimu v okrese Liberec v období tzv. normalizace z pohledu Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných. *Fontes Nissae* 11, 2010, s. 153–213.

Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných. Politická perzekuce, opozice a nezávislé aktivity v Československu v letech 1978–1989. *Sborník grantového projektu 2, 2009, ed. Jaroslav Pažout, 232 s.*

PEŠKOVÁ, Jarmila

Osobní archiv Bohumila Šimona. *Paginae historiae* 19, 2011, s. 364–377.

SEDLÁČKOVÁ, Helena

Nationalarchiv der Tschechischen Republik (Národní archiv). In: *Adel in Schlesien. Bd. 2, Forschungsperspektiven – Quellenkunde – Bibliographie*, hg. Joachim Bahlcke – Wojciech Mrozowicz. München 2010, s. 273–284 (spoluautor Jan Kahuda).

SEDLÁKOVÁ, Monika

Zpřístupnění fondu Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě. *Paginae historiae* 19, 2011, s. 217–246.

SPÁČILOVÁ, Dagmar

Národní program mikrofilmování a digitálního zpřístupnění dokumentů ohrožených degradací kyselého papíru KRAMERIUS, 5. rok v knihovně Národního archivu: digitalizace deníku Československá republika. *Paginae historiae* 19, 2011, s. 265–269.

ŠEPTÁK, Miroslav

Hledání Benešova nástupce. *Zákulisí jmenování československého ministra zahraničí. Moderní dějiny* 19, č. 1, 2011, s. 105–122.

Nejdéle sloužící kancléř dal jméno své éře. *Lidové noviny* 18 (11. 1. 2011), s. 12.

Parlamentní volby ve Švýcarsku: etablovaní političtí hráči ztratili na přitažlivosti. *Mezinárodní politika* 35, č. 12, 2011, s. 24–26.

Postavení hospodářských dějin na vysokých školách. *Český časopis historický* 107, č. 3, 2009, s. 707–708.

ŠLEHOFER, Lukáš

[Karel Kramář (1860–1937), edd. Jan Bílek, Luboš Velek. Praha 2009, 784 s.]. *Práce z dějin Akademie věd* 3, č. 1, 2011, s. 154–155.

Změny ve školství ve světle konstituování československého státu. In: *Ústava 1920. Vyvrcholení konstituování československého státu*, red. Jana Čechurová, Lukáš Šlehofer. Praha 2011, s. 161–169.

ŠTVERÁK, František

Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992). Základní informace o ústředních orgánech a biografické údaje o vedoucích představitelích strany. Praha 2010, 440 s.

VAJSKEBR, Jan

Organizační vývoj německé pořádkové policie na území Protektorátu Čechy a Morava od ukončení vojenské správy po reorganizaci na podzim 1939. *Securitas Imperii* 18, 2011, s. 168–198.

Velitelé strážní roty SS v policejní věznici Terezín. *Terezínské listy* 39, 2011, s. 54–65.

VOJÁČEK, Milan

Fémový soud nebo policejní provokace? *Paginae historiae* 19, 2011, s. 396–398.

[Korespondence T. G. Masaryk – staročeši, edd. Helena Kokešová, Vlasta Quagliatová, Jan Bílek. Praha 2009, 365 s.]. *Paginae historiae* 19, 2011, s. 394–395.

VRTÍLKA, Pavel

Much, Theodor: Kdo zabil rabiho Ježíše? Náboženské kořeny nenávisti vůči Židům. Praha 2011, 130 s.

Václav Lacina: Co vám mám ještě povídat

/ Štěpán Kovář /

Paměti jsou vždy cenným materiálem, který nám pomáhá pochopit minulost. Publikace Lacinových pamětí je hned dvojím přínosem. Zaprvé máme možnost seznámit se s Lacinovými činy a postoji od 40. do 80. let a dozvídáme se tedy mnoho o Lacinově osobnosti. Za druhé, a to byl autorův hlavní záměr, máme možnost dozvědět se mnoho o kulturně-politickém dění v daném období.

Osobnost Václava Laciny bude spíše v zájmu literárních historiků nebo historiků vůbec, neboť autor a jeho dílo je již naprostě většině veřejnosti neznámé, snad jen s výjimkou knihy Čtení o psaní (1947), jeho nejlepší práce, která by si jistě zasloužila ještě nějakou publikaci.

Kulturně-politická fakta a události, které autor líčí, představují stěžejní část pamětí. Do jisté míry lze knihu považovat za pramenný zdroj informací o protektorátu, 2. republice a poúnorovém Československu. Při četbě pamětí je však třeba vždy brát v úvahu osobnost autora a dobový kontext, aby čtenář dosáhl co největší míry objektivity. V případě Lacinových pamětí to platí dvojnásob. Paměti jsou velice subjektivní prací, ať již autor proklamuje sebevětší míru objektivity. Hlubší zasazení do kontextu doby je zde nezbytné k pochopení autorova jednání v tak složité době, jakou prožil. Takový kontext však v pamětech chybí a my se můžeme jen domnívat, jestli jeho znalost autor u čtenáře předpokládá nebo jestli ho záměrně vynechal. Absenci hlubšího kontextu naštěstí výborně supluje bohatý poznámkový aparát, jenž k pamětem přiložil editor Martin Kučera, který samotné paměti připravoval přímo s autorem na sklonku jeho života.

Knihy Co vám mám ještě povídat představuje již druhý díl Lacinových pamětí. Jedná se o volné pokračování knihy Co vám mám povídat vydané v roce 1966. Lacinovy vzpomínky tehdy skončily v roce 1939 a právě tam autor navazuje a pokračuje až do poloviny 80. let. Co do obsahu, zpracování, formy a významu je druhý díl naprosto odlišný.

Zatímco první díl je hravý, vtipný, plný Lacinových satirických glos, připomínající tak jeho knižní satiry, ve druhém dílu hodnotí autor události s větším odstupem a nadhledem a také poučením z vlastního osudu. Takže na první pohled působí velmi stroze, faktograficky a objektivně.

Základní rozdíl je v autorově přístupu k psaní pamětí, který pramenil nejen ze změny společenský poměrů, ale hlavně ze změny jeho vlastního postoje k tehdejší společnosti a politice. Účelem prvního dílu bylo bezesporu pobavit a ledascos zesměšnit. Ve druhém Lacina podává svědectví, jak píše ve své předmluvě: „chci vydat svědectví o tom, co jsem na vlastní oči viděl, na vlastní uši slyšel a na vlastní kůži zažil.“

Autorův život ve vymezeném období byl velmi úzce spjat se dvěma institucemi, které výrazně ovlivňovaly jeho průběh. Byla to KSČ a Svaz československých spisovatelů. Vztah k těmto institucím a působení na jejich pracovištích tvoří páteř vypravování.

Lacina tedy čtenáři předkládá zážitky ze své soudnické praxe za protektorátu a z poválečného období, svůj příklon ke straně a práci nejprve na ministerstvu informací a po únoru 1948 na ministerstvu spravedlnosti. Mezi řádky pak lze vidět přerod československého prvorepublikového soudnictví do socialistického právního systému i s jeho politickými procesy, na jehož tvorbě a hlavně propagaci se Lacina osobně podílel. Dále Lacina vypráví o svém působení v Československém rozhlasu v roce 1953 a o svém následujícím životě spisovatele na volné noze resp. pod záštitou SČSS. 60. léta jsou tradičně ve znamení reformy socialismu, o kterou autor sám usiloval a za což byl následně persekvován. Když dobrovolně vystoupil z KSČ a nedobrovolně z SČSS, jeho život se velmi proměnil. Dostal se tak jako mnozí jiní do nepřízně režimu, který kdysi tak obhajoval. Ztratil možnost publikovat. Přesto však až do své smrti zůstal neúnavným glosátorem a kritikem společenského dění, z něhož byl de facto exkomunikován.

Osud Václava Laciny byl typický, a právě proto je dobré se s ním seznámit, neboť pomáhá pochopit rozporuplnost tehdejší doby. Je důležité si uvědomit, jak bylo lehké uvěřit a prakticky nemožné přiznat pochybení. Jakkoli se Lacina zřekl KSČ, zůstal přesvědčeným komunistou až do své smrti. Lacinovo memoárové doznání je tak stejně rozporuplné jako sama doba, v níž žil.

*Lacina Václav: Co vám mám ještě povídat, ed. Martin Kučera.
Národní archiv, Praha 2011, 276 s.*

Pracovali pro Třetí říši

/ Miroslav Gregorovič /

Otázka porobení národa a (téměř bezprostředně) poté jeho následující přinucení k práci pro své nepřátele, navíc k práci, probíhající často nejen v nedůstojných, ale i přímo otrockých podmínkách je univerzální historický problém, existující od počátků dějinné paměti. Tématika nuceného a všeobecného nasazení českých pracujících pro potřeby válečné výroby nacistického Německa, a někdy i při plnění úkolů, souvisejících přímo s obranou tzv. Třetí říše bude proto ještě dlouho vysoce závažným a inspirujícím historickým tématem. V minulém éře mu nebyla (často z politických příčin) věnována vždy náležitá pozornost. Edice dokumentů „Pracovali pro Třetí říši. Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava pro válečné hospodářství Třetí říše (1939–1945)“, zpracovaná Zdeňkou Kokoškovou, Jaroslavem Pažoutem a Monikou Sedlákovou, již vydalo roku 2011 v Praze nakladatelství Scriptorium ve velké šíři zaměření (jedná se o 143 dokumentů různé provenience) poskytuje základ pro pochopení této problematiky v nejrůznějších aspektech a zároveň vytváří prostor pro kladení nových otázek a tudíž pro další bádání. Kniha je po obsahové stránce rozčleněna do předmluvy nadace „Připomínka, odpovědnost, budoucnost“, předmluvy editorů, historického úvodu, edičního úvodu, dokumentů, seznamu publikovaných dokumentů, seznamu zkratk, osobního rejstříku, zeměpisného rejstříku, kapitoly, věnované pramenům a literatuře a přílohy. Dokumenty pocházejí z českých, německých a rakouských archivů, a to z fondů nejzákladnějšího významu. Jako příklad budiž jmenovány z české strany dokumenty z Archivu Kanceláře prezidenta republiky, Národního archivu v Praze (zvl. fondy Úřad říšského protektora v Čechách a na Moravě, Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě – tj. K. H. Frank – dále např. fondy Generálních velitelů uniformované i neuniformované policie, Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, ale i osobní fondy Adolfa Hrubého a Emanuela Moravce), Archivu ministerstva zahraničních věcí, Moravského zemského archivu, Bundesarchiv Berlin (např. Partei – Kanzlei der NSDAP), Österreichisches Staatsarchiv – Archiv der Republik a dalších. Hlavní pramenovou základnu pro předkládanou edici však bezesporu představují fondy

Národního archivu. Je tomu tak proto, že Národní archiv spravuje nejen materiály nejvyšších úřadů okupační správy a autonomních orgánů protektorátu, ale i další relevantní archivní soubory, jako jsou Okupační vězeňské spisy, materiály Svazu nuceně nasazených, dokumenty Česko – německého fondu budoucnosti (který vznikl za účelem odškodnění totálně nasazených), ale i kupříkladu Fotoarchív K. H. Franka a podobně. Publikované dokumenty jsou většinou úřední provenience, neboť byly vytvořeny německými úřady v Říši a německou okupační i autonomní správou v protektorátu. (Proto je také jazyk jejich většiny německý). Materiály jsou řazeny chronologicky, tj. první z nich pochází již ze dne 24. dubna roku 1939 a poslední ze dne 6. dubna roku 1945. Pro úplnost budiž dodáno, že německé archivy (a ještě méně rakouské) neposkytují ke zkoumané problematice zdaleka takové množství materiálu jako české, protože v jejich fondech jsou uloženy především materiály obecné povahy k pracovnímu nasazení cizinců na území Říše. Pokud se věnují konkrétním národnostním skupinám, jedná se především o Poláky a tzv. ostarbeitry (tj. o občany bývalého SSSR).

Dílo tudíž obecně mapuje vývoj nucené práce českého obyvatelstva v období krátce po vzniku protektorátu dne 15. března roku 1939 až po konec druhé světové války. Hlavní pozornost je věnována budování systému nuceného pracovního nasazení, jeho vývoji a fungování, zavedení řízeného hospodářství, proměnám postoje říšských i okupačních orgánů v protektorátu k této problematice a také kombinacím represivních a motivujících opatření, jež měla zajišťovat úspěch odvodu kontingentů pracovních sil a dosahování jejich maximálního pracovního výkonu (viz s. 13 c. d.). Těžiště edice leží v dokumentaci nasazení protektorátních příslušníků v Říši (včetně tzv. říšské župy Sudety). Velké množství dokumentů však popisuje i nucenou práci na území protektorátu, některé se týkají přímo postavení českých dělníků v Říši (včetně jejich životních podmínek, ubytování, stravování a trávení volného času). Specifická témata pak představují doklady o povolávání mladých Čechů do nacistických pomocných uniformovaných složek (Technické nouzové služby/ Technische Nothilfe, Todtovy organizace/ Organisation Todt aj.) a na sklonku války o jejich přikazování na tzv. zákopnické práce, tj. na budování protitankových opevnění na jihovýchodě Rakouska či na Olomoucku. Stranou nezůstávají ani příslušné reference nacistických bezpečnostních služeb (zejména SD) o organizačních a represivních opatřeních v případech nuceně nasazených a o konkrétních úkolech boje proti nepřátelským názorům a propagandě (viz např. s. 68–72, s. 148–152 c. d. aj.) a také doklady o projevech odporu vůči nucenému nasazení (viz s. 60 nebo s. 116 c. d.). Konečně, recenzovaná práce dokládá i rostou-

cí germanizaci protektorátu, odbourávání jeho určité autonomie a neustálé stupňování nacistických požadavků na zvyšování výroby, které vedly až k uskutečnění úplného totálního nasazení v srpnu roku 1944. Tehdy již byl zaveden 60 hodinový pracovní týden, bylo zakázáno čerpání dovolených, rušila se výuka na odborných školách a uzavírala se česká divadla a muzea. Počet nuceně nasazených českých pracujících není ani podle uvedené publikace pevně stanoven. Je však odhadován celkovým reálným číslem 400 až 600 tisíc osob (viz s. 23) za celé válečné období, přičemž i podle nacistických zdrojů bylo kulminačním momentem září roku 1943, kdy v Říši a na jí okupovaných územích pracovalo 286 603 českých dělníků a dělnic (viz s. 444). Přes tento fakt recenzovaná práce také přesvědčivě dokumentuje, že ani žádné totální nasazení nemohlo zabránit rychlému kolapsu nacistického průmyslu v roce 1945. Dokonce ani v případě průmyslu v protektorátě, který byl až do konce roku 1944 považován za relativně bezpečné území, kdy k jeho zhroucení došlo v dubnu 1945 také a řada průmyslových podniků, včetně nejdůležitějších zastavila výrobu.

Recenzovaná kniha však má ještě další přínos. Je jím dokumentování úlohy a působení protektorátní prezidentské kanceláře (jíž často šlo přímo o záchranu života mladých lidí, viz s. 265 c. d.), ale i vlády a úřadů tzv. Protektorátu Čechy a Morava, které alespoň zpočátku okupace vždy nebyly servilně poslušné a pronacisticky aktivní. Je samozřejmé, že se však nejednalo o jakákoliv vybočení z rámce loajality vůči Německu, natož o rezistenci, nýbrž o vytváření relativně pracovně přijatelnějších a sociálně, zdravotně i jinak únosnějších podmínek pro nuceně nasazené. Jinými slovy, i tuto snahu nelze chápat jinak, nežli jako podporu válečného úsilí nacistického Německa, prováděnou pouze snesitelnějšími a mírnějšími prostředky (viz např. s. 233 c. d.). Takovouto linii, jak je v práci zdůrazněno (viz s. 20 c. d.) ve své podstatě a z nutnosti podporovali ale i zcela otevřeně nepřátelé českého národa, jako byli Karl Hermann Frank nebo Kurt Daluge. Systém exploatace českého národa, jak ve své poválečné výpovědi uvedl protektorátní ministr financí Josef Kalfus (viz s. 17), však nebyl nikdy ničím jiným, nežli systematickým organizovaným lupičstvím za vlády všech německých protektorů, což dílo souborem údajů, které předkládá, přesvědčivě potvrzuje.

Kokošková, Zdeňka - Pažout, Jaroslav - Sedláková, Monika: Pracovali pro Třetí říši. Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava pro válečné hospodářství Třetí říše (1939–1945). Edice dokumentů s historickým úvodem Stanislava Kokošky. Scriptorium, Praha 2011, 464 s.

Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992)

/ Lukáš Cvrček /

Komunistickou stranu Československa je bezesporu možné zařadit mezi politické subjekty, které zásadním způsobem ovlivnily průběh našich moderních dějin. V období první republiky představovala KSČ nezanebatelnou opoziční politickou sílu. V letech německé okupace se komunisté stali důležitou složkou domácího i zahraničního odboje. Po roce 1945 Komunistická strana Československa dosáhla nejsilnější pozice mezi stranami, jimž bylo dovoleno legální působení v rámci Národní fronty. Svou klíčovou úlohu na domácí politické scéně KSČ proměnila po únorovém převratu v roce 1948 ve výsadní mocenské postavení, které si uzurpovala další desítky let.

Její diktatura trvala až do sklonku roku 1989. Komunistická strana Československa působila do roku 1992, i když pod vlivem politických a společenských změn prodělala na svém XVIII. sjezdu v listopadu 1990 proměnu ve federaci zastřešující činnost dvou samostatných stran organizovaných na územním principu, které odpovídala i úprava jejího názvu. Komunistická strana Československa definitivně zanikla ještě před rozpadem federálního státu po odchodu Komunistické strany Slovenska (přejmenované na Stranu demokratickej ľavice) ze společného svazku v dubnu 1992. Od té doby pokračovaly její nástupnické subjekty v další politické činnosti zcela samostatně.

I z pouhého telegrafického zhodnocení vlivu KSČ na vývoj naší země je zřejmé, že schematismus k jejím dějinám je určen nejen historikům, archivářům a politologům, kteří se úzce specializují na historii této politické strany nebo dělnického či komunistického hnutí, ale seznámit by se s ním měli také ostatní badatelé, jež se hlouběji zabývají problematikou československých dějin 20. století. Tuto skutečnost podtrhuje fakt, že moderní publikace tohoto druhu v českých zemích dosud chyběla, což bylo citelné zejména v porovnání se situací na Slovensku, kde tamní badatelé po roce 1989 dosáhli v oblasti výzkumů věnovaných organizační struktuře Komunistické stra-

ny Slovenska a mapování životních příběhů jejích elit velmi dobrých výsledků.¹

Tím samozřejmě není řečeno, že před vydáním Schematismu k dějinám Komunistické strany Československa v letech 1921–1992 (dále jen „Schematismus“) u nás nebyly publikovány žádné údaje o složení nejvyšších orgánů KSČ, struktuře jejího aparátu nebo osudech jejích vrcholných představitelů. Dosud však bylo nutné potřebné informace hledat ve více publikacích, z nichž zejména ty starší nebyly vždy snadno dostupné všem zájemcům o tuto problematiku. Navíc zcela chyběla práce vydaná po roce 1989, jež by se zaměřovala na personální otázky nejvyšších orgánů KSČ v období od 70. let do jejího zániku.²

Právě ucelenost a přehlednost jsou jedněmi z největších předností Schematismu, který sestavil pracovník Národního archivu v Praze František Štverák, jenž při práci na tomto mimořádném díle využil své dokonalé orientace v literatuře, tisku a hlavně v archivních i tištěných pramenech. Své hluboké znalosti dané problematiky ostatně zúročil také při přípravě projektu Biografického slovníku vedoucích funkcionářů KSČ v letech 1921–1989 (konkrétně spolupracoval na tvorbě hesláře a prováděl rozsáhlou rešerši v archivních fondech uložených v Národním archivu), který patří mezi klíčové badatelské projekty Ústavu pro studium totalitních režimů v Praze.

František Štverák ve své práci vycházel především z archivních fondů bývalého archivu ÚV KSČ a Ústavu marxismu-leninismu ÚV KSČ, které jsou uloženy přímo v jeho působišti v archivním areálu na pražském Chodovci. Z nich využil celou řadu dílčích fondů od materiálů ústředních stranických orgánů a sjezdů přes osobní fondy vrcholných stranických představitelů až po členskou evidenci a dokumenty Pillerovy rehabilitační komise. Cenným zdrojem informací pro něj byly hlavně údaje ze členské evidence a kádrové charakteristiky, které nerozlučně provázely funkcionáře po celou jejich politickou kariéru.

1 Např. Pešek, Jan: *Centrum moci: Aparát Ústředního výboru Komunistické strany Slovenska 1948–1989*. Bratislava 2006, 268 s. nebo Pešek, Jan a kol.: *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948:1989*. Prešov 2003, 389 s.

2 Změny ve vedení KSČ po XVII. sjezdu jsou zachyceny v publikaci Suk, Jiří – Koudelka, František – Cuhra, Jaroslav: *Chronologie zániku komunistického režimu v Československu 1985–1990*. Praha 1999, 143 s. Zároveň je však nutné zdůraznit, že tato publikace není primárně zaměřena na vývoj uvnitř KSČ, který je autory pouze stručně zmiňován na pozadí přehledu opozičních aktivit a dalších událostí v období několika posledních let před pádem režimu v roce 1989.

Ke slovu přišly také pomůcky uložené v bývalém archivu ÚV KSČ. Konkrétně se jedná o jmenné a tematické kartotéky, přehledy zasedání jednotlivých výkonných orgánů a seznam členů ústředního výboru z let 1945–1989. Kromě toho autor pracoval s edicemi tištěných pramenů, většinou sborníky vydaných dokumentů ze sjezdů KSČ. Údaje čerpal také ze stranických periodik a rozsáhlé literatury, zastoupené především různými encyklopediemi a specializovanými i všeobecnými biografickými slovníky.

Obsah Schematismu je rozdělen na osm větších celků. První z nich je věnován vedoucím představitelům KSČ v letech 1921–1992. Jmenný přehled a obsazení nejvyšších stranických funkcí zde uvádí stať, v níž je velice zajímavá pasáž věnovaná období od IV. sjezdu KSČ v roce 1927 do zastavení činnosti strany a jejího rozpuštění v roce 1938, jež je z hlediska dokládání obsazení nejvyšších stranických funkcí poměrně problematické.

Druhá kapitola přináší obsáhlý přehled ústředních stranických orgánů. Nalézají se zde všechny stranické sjezdy včetně složení jejich předsednictev, referentů a zvolených ústředních výkonných a kontrolních stranických orgánů. V této části Schematismu se nachází také jmenný seznam delegátů sjezdů, u nichž autor upozorňuje na určité úskalí, jež představuje absence dochovaných prezenčních listin, kvůli nimž se v převážné míře nejedná o seznamy osob, které se sjezdu opravdu zúčastnily. Tato skutečnost může být významná například pro badatele zabývající se mimořádným XIV. sjezdem KSČ v Praze-Vysočanech v srpnu 1968, kterého se nezúčastnila značná část delegátů ze Slovenska, což sehrálo svou roli v souvislosti s následnou snahou Gustáva Husáka o prosazení anulace výsledků tohoto sjezdu.

Další o něco menší celek obsahuje jmenné složení výkonných orgánů KSČ. Jedná se o užší výkonný výbor, předsednictvo, politické byro (politbyro), organizační byro, politický a organizační sekretariát, byro pro řízení stranické práce v českých zemích a výbor pro stranickou práci v ČSR. Zde je potřeba vyzvednout autorův přístup, díky kterému jsou ve Schematismu pečlivě uvedeny personální změny mezi jednotlivými sjezdy, jejichž absence byla velkou slabinou některých dříve publikovaných přehledů složení ústředních stranických orgánů.³

3 Týká se to například vyhledávače funkcionářů KSČ a KSS na internetových stránkách Ústavu paměti národa v Bratislavě (dostupné na <http://www.upn.gov.sk/funkcionari-ksc-kss/>), který byl a nejspíš stále je řadou českých historiků často využíván jako rychle a snadno dostupný zdroj přehledových informací o personálním složení nejvyšších stranických orgánů v letech 1945–1989.

Na tuto kapitolu navazuje rozsahem velmi malý oddíl obsahující jmenný seznam předsedů kontrolních a revizních komisí a složení komise stranické kontroly, která působila v letech 1948–1962. Po něm následují přehledy termínů konferencí KSČ a zasedání výkonných orgánů KSČ.

Velice zajímavá je partie Schematismu věnovaná organizacím spjatým s činností KSČ, v níž najdeme jmenné seznamy šéfredaktorů komunistického tisku, vedoucích pracovníků stranických ústavů a muzeí, velitelů Lidových milic, předsedů odborového a ženského hnutí, spolku přátel SSSR a v neposlední řadě také stranických kulturních, tělovýchovných, osvětových a mládežnických organizací.

Do publikace bezesporu patří také Komunistická strana Slovenska (dále jen „KSS“), které František Štverák věnoval samostatnou kapitolu. V ní je však publikováno výrazně méně údajů (v podstatě se jedná o přehled složení ilegálních vedení, sjezdů a ústředních orgánů) než o KSČ, což samozřejmě není způsobeno tím, že by autor podceňoval význam KSS, ale nedostupností příslušných pramenů v českých archivech. Ostatně nelze nic jiného než souhlasit s Richardem Pavlovičem, že tato oblast je výzvou především pro slovenské historiky.⁴

Tak rozsáhlá a průkopnická práce, jakou je Schematismus, se neubrání ani určitým nepřesnostem, na jejichž výskyt v pasáži věnované KSS upozornili jak výše vzpomenuť Richard Pavlovič, tak Jan Pešek z Historického ústavu SAV v Bratislavě.⁵ Ve shodě s těmito slovenskými odborníky však lze prohlásit, že se nejedná o nějaká zásadní pochybení, která by významným způsobem snižovala vysokou informační hodnotu a odbornou úroveň publikace.

Schematismus uzavírají abecední přehled členů ústředního (výkonného) výboru, revizní komise, komise stranické kontroly a ústřední kontrolní a revizní komise a obrazová příloha s fotografiemi vybraných funkcionářů KSČ a jejich sídel. Z abecedního přehledu je na první pohled znát, že k řadě stranických činitelů se podařilo biografické údaje dohledat pouze částečně nebo dokonce vůbec, což vede k úvaze, zda by kompetentní

4 Pavlovič, Richard (anotace): Štverák, František: Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992): Základní informace o ústředních orgánech a biografické údaje o vedoucích představitelích strany. Praha, Národní archiv 2010. Soudobé dějiny XVIII, č. 3, 2011, s. 522–524.

5 Pešek, Jan (rec.): Štverák, František: Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992): Základní informace o ústředních orgánech a biografické údaje o vedoucích představitelích strany. Praha, Národní archiv 2010. Historický časopis LIX, č. 3, 2011, s. 549–552.

místa neměla uvažovat o nějakém způsobu, který by badatelům v oprávněných případech umožňoval získávat informace například z registru obyvatelstva, k nimž dnes nemají legální přístup. Určitě je také škoda, že se z finančních důvodů do Schematismu nevešlo více fotografií vrcholných funkcionářů a publikaci nebylo možné vybavit jmenným rejstříkem, který by jistě zvýšil pohodlí čtenářů při vyhledávání údajů o konkrétních osobách.

Schematismus bezesporu představuje mimořádně přínosnou publikaci, za níž můžeme děkovat hlavně osobnímu nasazení a pečlivosti Františka Štveráka, který sám úspěšně splnil výzkumný úkol úctyhodného rozsahu, jaký zpravidla po několik let zaměstnává celé badatelské týmy. Výsledek obrovského úsilí autora bude určitě významnou pomocí jak pro badatele, kteří se podílejí na projektech Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ v letech 1921–1989 a Komunistická strana Československa a bolševismus, jež vznikají v Ústavu pro studium totalitních režimů a Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, tak ho jistě ocení také ostatní zájemci o československé dějiny 20. století.

Štverák, František: Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992): Základní informace o ústředních orgánech a biografické údaje o vedoucích představitelích strany. Národní archiv, Praha 2010, 442 s.

Dva sborníky studií prof. Ivana Hlaváčka

/ Tomáš Velička /

V minulém roce oslavil významný český historik, diplomatik a kodikolog profesor Ivan Hlaváček kulaté životní jubileum. Již k jeho dvěma předchozím jubileím byly vydány sborníky, kam k jeho poctě přispělo velké množství jeho kolegů a přátel svými krátkými pojednáními. V kruhu jeho žáků a přátel však tentokrát začala klíčit jiná myšlenka, totiž souborné vydání jeho dosavadních, porůznu publikovaných článků. V obou případech se jedná o sborníky tematicky zaměřené. V prvním případě jde o, dá se říci, profilové téma oslavence, jemuž se věnoval a věnuje celý svůj dosavadní badatelský život – tedy dvorům, rezidencím a itinerářům. Vydavatelé druhého sborníku si vytkli za cíl zpřístupnit oslavencovy studie k dějinám bádání, především dějinám pomocných věd historických.

Začněme sborníkem věnovaným dvorům, rezidencím a itinerářům. Jazykem sborníku byla zvolena němčina, což nepochybně souzní s jazykem, v jakém byly dále otištěné studie původně publikovány. Ačkoliv šlo o velmi výrazné příspěvky k poznání dvorů a s tím spjatých otázek českých Lucemburků, bývaly často publikovány v českém prostředí odlehklých časopisech či jubilejních sbornících. Že potom byly tyto studie v českých knihovnách špatně dostupné, bylo ke škodě všech. Obvykle jediným místem, kde byly k dispozici, byla knihovna pomocných věd historických na Filozofické fakultě UK, pro niž se prof. Hlaváček snažil zajišťovat když ne výtisky celých sborníků či časopisů se svými studiemi, tak alespoň separáty jednotlivých pojednání. Výběr nejvýznamnějších statí nyní tedy máme nově zpřístupněn v tomto sborníku, který tak mnohému z autorů ušetří značnou práci hledání v knihovnách či spolupráci s mezinárodní meziknihovní výpůjční službou, která nezřídka bývala další (a vesměs těž poslední) možností, jak se k mnoha článkům dostat.

Vydavatelky sborníku záměrně ponechaly stranou (až na jednu výjimku) autorovy kodikologické studie, jejichž výbor před lety vyšel, ačkoliv i ony se v některých případech týkaly dvorského prostředí.

Po úvodu a předmluvě je uvedena impozantní, více než 150 titulů čítající bibliografie jubilanta, obsahující pojednání týkající se dvorů, rezidencí a itinerářů. Již z tohoto přehledu je patrné, jak obtížný úkol stál před

vydavatelkami: vybrat devatenáct z několika desítek studií. Při pohledu na tento soupis je patrné, že byl ve výsledku při jejich výběru podniknut jakýsi kompromis mezi dostupností jednotlivých studií a jejich závažností. Vesměs sem byly zařazeny články publikované v německojazyčných zemích či v Polsku v němčině, jedna studie byla sepsána anglicky.

Sborník otevírá pojednání o itinerářích českých panovníků do roku 1253 ze správně-historického hlediska (s. 25–37). Jako u jediné z publikovaných studií leží její těžiště ještě v předlucemburské epoše. Následující studie *K itineráři Karla IV. před získáním královské hodnosti* (s. 39–41) byla doplněním a svého času také polemikou s itinerářovou studií Jiřího Spěváčka. Autor uvádí některé, Spěváčkovi neznámé, kusy a opravuje některá chybná datování související s nepřesným stanovením počátku roku. Novátorsky v našem prostředí užil kdysi (*Král Václav IV. a Zhořelec. Vztahy mezi centrální a lokální mocí ve světle správních dějin*) profesor Hlaváček městské účetní prameny pro výzkum panovnického dvora. V nich se, na příkladu Zhořelce, zrcadlí nejen poselstva ke králi, ale také vydávané panovnické listiny směřující do města (s. 43–56). V dalším příspěvku *Václav IV., jeho dvůr a králování zejména v Českém království* (s. 57–84) autor rekonstruuje personální složení Václavova dvora, pokud jde o osoby jak z Korunních zemí, tak z říše. V dalším článku se pozornost stáčí k Praze jako centru, kde autor sleduje upevnování jejího postavení za Karla IV. (s. 85–90) jak po stránce hospodářské (založení NMP), tak též církevněpolitické (arcibiskupství) a kulturní (univerzita). Následující studie se věnuje členům rytířských řádů a jejich roli na dvorech českých Lucemburků (s. 91–96). Překračování česko-bavorské hranice českými lucemburskými panovníky autor zkoumá v dalším pojednání, stejně jako roli, jakou hrály v jejich itinerářích pohraniční opěrné body – především města (s. 97–105). Podobně jako v pátém, i v osmém otištěném článku je věnována pozornost Praze, tentokrát jako místě pobytu duchovních střeoevropských knížat – nedotčena nezůstává rovněž otázka jejich vlastních rezidencí v městě nad Vltavou (s. 107–116). Následující studie o itinerářích českých Lucemburků je shrnutí problematiky (s. 117–124). Naproti tomu výrazně prosopografický ráz má následující práce o kapelanátu na lucemburském dvoře (s. 125–152). Autor zde výrazně rozšířil počet osob doložených ve funkcích v dvorské kapli.

Podobně jako Zhořelec i Norimberk udržoval velmi úzké vztahy nejen s dvorem Karla IV., ale také Václava IV., dokud byl též římským králem. Právě těmito otázkami se autor zabývá v dalším příspěvku (s. 153–163), v němž základní výchozí bázi představují prameny městského charakteru,

kteří nám mohou vypovídat o fungování Václavova dvora. V pořadí dvanácté studii nazvané *Poznámky k vnitřní struktuře a fungování dvora Václava IV.* (s. 165–176) je shrnuta problematika fungování Václavových dvorských struktur a sumárně je podáno personální složení jeho dvora. Do doby vlády Václavova děda Jana Lucemburského se vracíme v dalším příspěvku (s. 177–186), v němž autor rozebírá vzájemný poměr mezi Janovými pobytů v Čechách a v říši, stejně jako nejexponovanější místa pobytu. *Václavův dvůr jako vůdčí kulturní centrum střední Evropy* je předmětem následujícího článku (s. 187–221), který byl původně otištěn v předmluvě k faksimilovému vydání Václavovy bible, jednomu z nejskvostnějších fragmentů jeho kdysi rozsáhlé knihovny. Právě ta je přirozeně hlavním námětem studie, i když jde o zasažení Václavových bibliofilských aktivit do širšího kulturního rámce jeho dvorského prostředí.

Následující pojednání představuje menší odskok od panovnického prostředí do nižších sociálních vrstev (s. 223–232), aniž bychom opouštěli problematiku itinerářů a mobility obecně, neboť i tyto složky středověké společnosti bývaly neméně mobilní než panovnický dvůr. Prací *Dvůr a jeho fungování v době Václava IV.* se opět dostáváme do hlavní oblasti autorova zájmu (s. 233–259). Tento článek byl před lety publikován v prestižní řadě *Vorträge und Forschungen*. Je to zároveň druhý nejdelší příspěvek v celém sborníku a byl sem nepochybně zařazen pro svou závažnost než pro jeho špatnou dostupnost. Autor v něm zkoumá všechny složky dvorského života – správní, kulturní, hospodářské. Stranou nezůstává ani dvůr královny. Následující dvě rozpravy, i když méně rozsáhlé, dávají možnost vhledu do úřední každodennosti Karlova a Václavova dvora. V prvním případě jde díky dobrému dochování pramenů u příjemce o možnost rekonstrukce konfirmačního řízení během Karlovy zastávky v Sittenu při návratu z Avignonu roku 1365 (s. 261–267). V druhém případě poznáváme neobvyklou cestovní rychlost královských posílů z Prahy do Norimberka. Tuto vzdálenost byli schopni v urgentní záležitosti překonat za jediný den (s. 269–274). Posledním příspěvkem v tomto sborníku je článek *Úloha českých a moravských měst, hradů a klášterů v lucemburských itinerářích* (s. 275–286), v němž je sledována funkce jednotlivých sídelních útvarů v každodenním působení panovnického dvora a jejich využití pro ubytování dvora. Nejčastěji se v této roli setkáváme pochopitelně s městy (stranou zůstává výjimečné postavení Prahy), hrady byly využívány (pokud nešlo o profilové panovnické rezidence typu Křivoklát, Karlštejn, Žebrák či Točnick) výrazně méně a zcela kurzoricky se zde objevují kláštery.

Vydavatelé druhého sborníku měli, pokud jde o výběr studií, přece jen lehčí práci. I když počet v úvahu připadajících prací i v tomto případě dosahuje několika desítek, jak se dozvídáme ze závěrečné bibliografie historiografických studií oslavence. Při jejich výběru se spolu s autorem omezili na příspěvky týkající se českého prostředí. Autor měl ostatně jen zřídka příležitost vyjádřit se obdobným způsobem samostatně o zahraničních badatelích. Nepočítáme sem pochopitelně množství jeho recenzí, anotací či přehledů bádání uveřejňovaných v domácích i zahraničních periodikách, kde tato témata rovněž nacházela své místo.

Ve sborníku je otištěno celkem 39 studií, které se nějak vztahují k dějinám historiografie, pomocných věd historických a archivnictví. Svým charakterem se rozpadají do dvou základních skupin. Převážnou většinu tvoří stručné nekrology autorových kolegů, předchůdců a přátel, či medailonky psané k jejich významným jubileím. Sem patří stručné statě pojednávající o F. M. Bartošovi, Gustavu Skalském, Jindřichu Šebánkovi, Sáše Duškové, Františku Kavkovi, Jiřím Pražákovi, Dušanu Třeštíkoví a dalších. Druhou část publikovanou v první části sborníku pak tvoří podrobnější zpracování konkrétních témat z dějin historiografie a pomocných věd historických. Jim vévodí dodnes základní syntéza dějin pomocných věd historických v českých zemích, zvláště na stolici PVH na pražské Filozofické fakultě (s. 9–92). Ta se zaměřuje především na vývoj diplomatických, paleografických a správně-historických studií a i více než dvacet let po svém prvním vydání nebyla dodnes, a nejspíš dlouho ještě nebude antikvována. Stručnější statě se věnují F. M. Pelcovi (s. 93–101) a Františku Palackému jako pomocněvědnímu historikovi (s. 102–115). Často se autor během svého profesního života vracel k jedné z nejvýznamnějších osobností české diplomatiky – Josefu Emlerovi, který u nás jako první uváděl v život vyspělé metody vyvinuté ve vídeňském Institutu. Není proto překvapením, že i na stranách tohoto sborníku je mu věnováno mnoho prostoru. Jsou to celkem čtyři pojednání: po dvou kratších zastaveních (s. 116–123; 176–181) již následuje stať k postavení této osobnosti v české historické vědě 2. poloviny 19. století (s. 124–168) a po ní je otištěn příspěvek pojednávající o jeho podílu na vzniku samostatné české univerzity (s. 169–175). Tyto dva články jsou navíc doplněny krátkými úryvky z korespondence.

Na korespondenci je založena také studie o vztahu českých archivářů a chebského městského archivu na konci 19. století (s. 229–255). Autor zde vydává část korespondence Vojtěcha Jaromíra Nováčka a Jaromíra Čelakovského s Heinrichem Gradlem z let 1889–1894, v níž se zrcadlí nejen

korektní, ba dokonce přátelské vztahy mezi osobami, které stály na opačných pólech vypjatého česko-německého antagonismu končícího 19. století. Chebu a chebské historiografii je nadto věnována ještě následující stať (s. 256–266).

V ostatních zde publikovaných pracích se autor zamýšlí také nad tzv. Gollovou školou a jejím vztahem k vídeňskému Institutu (s. 190–202), prostor dostává rovněž výrazný představitel české historiografie přelomu 19. a 20. století August Sedláček (s. 182–189), který jako jedna z mála osobností podobného formátu nezanechal v pražském prostředí (ať už během studií nebo později) výraznější stopu. Totéž se nedá říci o jeho současníku Ferdinandu Tadrovi, který pevně zakotvil na půdě pražské univerzitní knihovny a jemuž byla autorem věnována další studie (s. 203–228), k níž je připojena rovněž jeho bibliografie.

Nepřekvapí, že hned v několika studiích se autor vracel ke svému učiteli, Václavu Vojtíškovu. Je to nejprve kratší vzpomínka psaná ještě za Vojtíškova života (s. 267–272). Na ni navazuje (po jednom kratším s. 273–274) nebývale rozsáhlý nekrolog, který je zároveň životopisnou a profesní črtou zemřelého (s. 275–311). Kromě toho se zde ještě nachází článek sepsaný k stému výročí Vojtíškova narození (s. 312–321) a také krátké příspěvky tematizující vztah Václava Vojtíška k epigrafice a heraldice (s. 322–325; 326–327).

Oba dva jmenované sborníky myslím důstojným způsobem přispěly k jubileu prof. Hlaváčka. Doplnily tak vlastně nedávno vyšlý výbor jeho kodikologických příspěvků o témata diplomatická, správně-historická a také historiografická. Neznamená to, že by se činnost oslavence tímto chýlila ke konci. Že tomu tak v žádném případě není, svědčí jeho stále neutuchající publikační a recenzní činnost na stránkách nejen domácích, ale také některých zahraničních časopisů a sborníků, díky nimž se mnohé české práce dostávají do povědomí i v zahraničí.

Hlaváček, Ivan: Höfe - Residenzen - Itinerare, hrsg. von Mlada Holá, Martina Jeránková, Klára Woitschová. Karolinum, Praha 2011, 304 s.;

Hlaváček, Ivan: O mých předchůdcích i současnících. Soubor studií k dějinám archivnictví, historiografie a pomocných věd historických, k vydání připravil Jan Kahuda. Národní archiv, Praha 2011, 456 s.

Korespondence T. G. Masaryk – Antonín Rezek

/ Milan Voják /

P.S. Kdybyste neměl pokdy, udělejte se na týden nemocným a odložte školu.¹

V roce 2011 se mohl pravidelný čtenář Masarykovy korespondence potěšit dalším dílem seriálu z dílny osvědčeného editorského týmu Masarykova ústavu a Archivu AV ČR. Masarykovým partnerem v tomto svazku je Antonín Rezek (1853–1909), jemuž jedna z editorek v nedávné době věnovala poměrně značnou pozornost a publikovala jeho vzájemnou korespondenci s Gustavem Eimem a Eduardem Albertem.² Edice přináší 104 dokumentů (53 dopisů, 35 dopisnic, 11 navštívenek, 3 telegramy, 1 zálepka a 1 sdělení), jež si korespondenčně Masaryk a Rezek vyměnili v letech 1882–1905. Samotné edici, doprovobené již tradičně hyperkritickým poznámkovým aparátem, který vyčerpávajícím způsobem vysvětluje okolnosti a souvislosti editovaných textů, předchází studie Heleny Kokešové o Antonínu Rezkovi a jeho vztahu k Masarykovi. Dále svazek obsahuje Ediční úvod manželů Bílkových, podrobný jmenný rejstřík k edici (včetně osob doplněných editory v poznámkách), seznam korespondence a obrazovou přílohu.

V Edičním úvodu je stručně zrekapitulován dosavadní průběh projektu vydávání Masarykovy korespondence, dále je zde podrobná informace o heuristice k aktuálnímu svazku. Hlavním pramenem byl tradičně osobní fond T. G. Masaryka uložený v domovské instituci edičního týmu. Jeden Rezkův dopis byl nalezen ve fondu T. G. Masaryka v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, v tomto archivu se ostatně nalézá také Rezkův osobní fond a v něm uložené dopisy adresované mu Masarykem. Kopie těchto dopisů (dokonce jednoho v originále již nedochovaného) pak také obsahuje dokumentační sbírka fotokopí Masarykových dopisů uložené ve fondu Ústav T. G. Masaryka opět v domovské instituci editorů. Část dokumentů v kopii shromáždil i Josef Jirásek, který se chystal vydávat Masarykovu korespondenci. Dále se z edičního úvodu dozvídáme, že páno-

1 Výzva T. G. Masaryka určená Rezkovi v souvislosti s chystanou studií pro Atheneum o vyrovnání s Uhry. Viz dokument č. 20 zde recenzované edice.

2 Kokešová, Helena: Gustav Eim. Životopisná studie a edice korespondence. Praha 1999; táž: Eduard Albert. Příspěvek k životopisu a edice korespondence. Praha 2004.

vé Masaryk a Rezek, „*univerzitní kolegové, spolu komunikovali především přímo, ústně*“ a že korespondence je dochována v neúplnosti. Musíme konstatovat, že zvláště Masaryk si Rezkovu korespondenci uchovával velmi ledabyly (edice přináší jen 10 Rezkových dopisů a 5 dalších dokumentů). Jádro korespondence reflektuje léta 1889–1891, kdy Masaryk usiloval o vstup do politiky, další významnou skupinu tvoří Masarykovy žádosti o intervence ve prospěch různých osob z doby, kdy Rezek působil jako ministerský rada na ministerstvu kutu a vyučování a následně byl ministrem krajanem. Zajímavý je rozbor Masarykem (ale i Rezkem) použitých předtištěných korespondenčních formulářů a připomenutí grafologického rozboru Masarykova rukopisu. Čtenáře, který je takto zaveden do naprostých detailů týkajících se vnější kritiky pramene, skoro až překvapí, že v této souvislosti nebyl proveden grafologický rozbor Rezkova rukopisu. Pak by byla edice opravdu kompletní. Nicméně ukázka Rezkova rukopisu je v obrazové příloze, tak se o grafologický rozbor může, třeba i na základě výzvy v této recenzi, nějaký renomovaný grafolog pokusit.

Úvodní studie Heleny Kokešové *Tomáš G. Masaryk a Antonín Rezek: mezi vědou a politikou* zúročuje informace získané podrobnou archivní heuristikou, a také v podstatě vytěžuje zásadní části zde vydávané korespondence. Pravidelný příznivec Masarykova korespondenčního seriálu si již zvykl na autorčin věcný styl a informacemi nabytý text, který těží z výborné znalosti literatury a detailní analýzy pramenů. Kokešová v úvodu studie shrnuje veškerou soudobou a následně historiografickou literaturu, jež se Rezkovi věnovala (mj. před deseti lety vydanou Rezkova monografie z pera jihočeského historika B. Jirouška), dále přináší stručný Rezkův životopis. Následuje obsírnější pasáž o Rezkově historické práci a o jeho vědeckém angažmá, o působení na univerzitě a vzájemných stycích s Masarykem v této oblasti. Podrobně je popsána Rezkova cesta od politické angažovanosti ke státní službě. Následuje analýza Rezkova působení ve státní službě. Studie je zakončena výčitkou adresovanou Masarykovi, který ani nepovažoval za nutné se účastnit Rezkova pohřbu.

Co se týče samotné korespondence, je formálně pokračováno ve stejném stylu jako v předchozích svazcích. Editoři shromáždili jim dostupné dokumenty, jež jsou následně v edici seřazeny chronologicky. Dokumenty jsou označeny pořadovým číslem a určením typu dokumentu. Dále obsahují dataci a místo. (Pokud tyto údaje nebyly přímo na dokumentu uvedeny, tak jsou rekonstruovány.) Za samotným textem dokumentu následuje odkaz na uložení originálu popř. kopii(e), které měli editoři k dispozici.

Poznámkový aparát je velmi rozsáhlý (často vychází z náročného prameného bádání), někdy až mnohonásobně svým rozsahem a informacemi, které přináší, přesahuje samotný text editovaného dokumentu (extrémním příkladem je dokument č. 40).

Při četbě dokumentů se ovšem neodbytně začne vtírat otázka po smyslu takovéto ediční řady. Jistě, Masaryk je osobností, která si zaslouží detailní pozornost historiografie, a edice dokumentů je ideálním způsobem jak shromáždit a zveřejnit rozptýlené, mnohdy těžko dostupné prameny. Pokud jsou zároveň editovány s náležitou erudicí a znalostí věci, jako je tomu v tomto případě, vznikne velmi kvalitní pramen pro interpretaci historických skutečností. Postupně vzniká monumentální řada korespondence. Má to ale háček. V první řadě, jak přiznává i editor Bílek, „*osobní korespondence vypovídá o pracovní a lidské rovině vztahu, avšak předávání většního množství informací nebo závažné formulování stanovisek, hledání postupů a stanovování cílů není časté.*“ V druhé řadě se nikdy nejedná o kompletní soubor korespondence, kterou si protagonisté vyměnili. Právě v tomto monotematickém svazku věnovaném Rezkovi, se zatím nejvýrazněji ukazuje slabina přístupu vydávat všechny dokumenty, které jsou k dispozici. (A zde jich, alespoň ze strany A. Rezka k dispozici příliš mnoho nebylo.) Nabízí se otázka, zda by přeci jen nebylo efektivnější provést určitý výběr „závažnějších“ dokumentů a ostatní dokumenty třeba jen uvést ve stručném přehledu. Čas a energii (konečně i prostor na tiskových arších) věnovanou na detailní dohledávání informací u všech dokumentů, by bylo možno využít na další Masarykovy korespondenty. A že jich nebylo málo.

Na závěr nezbyvá než poděkovat editorskému týmu, který odvedl až neuvěřitelné množství kvalitní práce. Těším se na další svazek věnovaný Josefu Kaizlovi, který třeba rozptýlí můj dojem z tohoto svazku, že někdy méně by mohlo být více.

Korespondence T. G. Masaryk – Antonín Rezek. Úvodní studie Helena Kokešová; edice Jan Bílek, Helena Kokešová, Vlasta Quagliatová. Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2011, 148 s.

Klára Woitschová: Personální obsazení pražského apelačního soudu v letech 1548–1783

/ Petr Mareš /

Výzkum veřejných institucí v raně novověkých a novověkých Čechách nestojí v popředí současného historického bádání. Ke každému příspěvku na toto téma je proto nutno přistupovat s náležitou pozorností, zvláště jednali se o zpřístupňování personálních údajů. Jednou z nejnovějších prací v dané oblasti a období je monografie historičky a archivářky Kláry Woitschové jako dílčí výsledek jejího dlouhodobého vědeckého zájmu o pražský apelační soud. Tématem, které si autorka předsevzala zpracovat, je personální obsazení apelačního soudu v letech 1548–1783. Kniha je rozdělena na dvě části – na část obecnou a část ediční. Obecná část pojednává ve stručnosti o historickém vývoji soudu, analyzuje vybrané prameny, odpovídá na některé obecné otázky spojené s jeho fungováním, personálním obsazením a obsazením, a předkládá východiska pro část ediční, která je především soupisem personálu ve formě stručných biogramů zasazených do jednotné šablony.

Prameny k soupisu personálu apelačního soudu v období 1548–1783

Obecná část začíná Stručným přehledem dějin apelačního soudu v období 1548–1783, který je shrnutím dosavadního stavu poznání vývoje soudu na základě literatury a několika pramenů, zvláště normativní povahy.

Následuje kapitola *Prameny k soupisu personálu apelačního soudu v období 1548–1783*, která je podle Kláry Woitschové podrobnou analýzou čtyř úředních knih, „které v sobě schraňují údaje pro různé časové úseky existence soudu a též způsob a účel jejich vzniku“ (s. 5). Jednotlivé svazky jsou analyzovány v pořadí podle inventárních čísel (tj. inv. č. 68, 69, 70 a 71), i když logičtější by bylo sledovat je podle předpokládané doby vzniku a „funkčnosti“ (tedy inv. č. 68, 71, 69 a 70), aby tak vyšla najevo jejich obsahová a časová provázanost nebo naopak návaznost. Ve zbylé části kapitoly autorka charakterizuje Wunschwitzův rukopis uložený v Archivu

Národního muzea, který je podle jejích slov z větší části opisem inv. č. 69 (neměl jsem ho k dispozici), a starší edice seznamů personálu apelačního soudu od J. Auersperga z roku 1805 a J. F. Schmidta z roku 1850 (s. 9–10).

První úřední kniha, kterou Klára Woitschová podrobila analýze, je v inventáři charakterizovaná jako manuál apelačního soudu (inv. č. 68). Autorka si všímá vnějších znaků knihy a vlastnické poznámky, časové rozpětí soupisových řad datuje do let 1548 – cca 1680 (správně má být 1681), a upozorňuje na tři období, po která byl do knihy personál soudu zapisován, tj. 1548–1619, 1619–1622 a 1622–1681.

Řada otázek, důležitých ke správné interpretaci a zařazení této úřední knihy mezi ostatní, zůstala ale mimo autorčinu pozornost. Za důležité bych považoval např. zjistit, pro která léta je soupis uměle sestaveným seznamem čerpajícím ze starších pramenů a pro která průběžně vedenou soudobou evidencí. Při analýze časového rozpětí knihy bych očekával vysvětlení, proč jednotlivé soupisové řady danému rozpětí neodpovídají, a jak se to promítlo v navazující úřední knize. Soupis prezidentů a radů byl totiž doveden pouze do roku 1642, soupis sekretářů a kancelistů do roku 1681 a soupis dveřníků do roku 1664. Pozornost autorka nevěnovala také např. pokusu o identifikaci písařů, přestože se v knize alespoň dva bezprostředně prozrazují – kancelista Albrecht Limmer v roce 1580 (fol. 8^r) a registrátor (dříve kancelista) Martin Kling v roce 1620 (fol. 23). V analýze nemělo chybět ani upozornění na několik přeškrtnutých jmen personálu působícího v předbělohorském období (viz fol. 4^r, 6, 9^r a 10^r). Že nejde o marginálie, ale naopak o významný prostředek k proniknutí do jinak více méně setrvačného mechanismu obsazování soudu vysvětlím dále (viz případ Wolfa z Rechenberku).

Z hlediska doby vzniku druhou úřední knihu (inv. č. 71) analyzovala Klára Woitschová překvapivě pouze v jednom odstavci (s. 9), a to i přesto, že „možná byla právě tato kniha jediná, do které byly zapisovány osoby průběžně po složení své přísahy“. Toto tvrzení lze ale podle mého názoru vztáhnout na všechny čtyři analyzované knihy nebo alespoň na jejich některé části. Podle autorky je kniha v inventáři označena lakonicky jako „Eid Buch“ (ve skutečnosti „Kniha přísah úředníků apelačního soudu (Eid Buch)“), za její název proto považuje nadpis na první číslované straně. Bez povšimnutí ale zůstalo, že byl tento název napsán ve dvou fázích. V první fázi, kterou lze datovat do doby prvního zápisu do svazku v roce 1622, napsal písař „*Der Herrn Appellation Rähthe, Secretarien und Canczley Personen Juramenta*“, ve druhé, kterou lze datovat do doby přísahy prvního apelační-

ho viceprezidenta, nad to nadepsal „*Ihr: Gn: Herren Herren Vicep[rae]sidentens wie auch*“. Podle mého názoru tento nadpis ale není skutečným soudobým úředním názvem knihy. Ten autorka přehlédla, ačkoliv je i přes své částečné poškození na její vazbě stále čitelný a zní zcela v souladu s označením v inventáři: „*Ayd Buch zur König: Appellat: Canzley [...]*“. Jen na okraj doplním analýzou nepodchycený detail, že v knize inv. č. 68 (na fol. 29^a a 38) je na tuto knihu přísah inv. č. 71 odkazováno v roce 1623 a 1628 právě jako na „*Ajdtbüchl / Aidtbüchel*“.

Časové rozpětí průběžně zapisovaného personálu datuje autorka shodně s inventářem do let 1622–1692. Mimo další zkoumání zůstává otázka, proč nebylo v jednotlivých soupisových řadách toto rozpětí dodrženo. Soupis radů totiž končí rokem 1650, resp. 1671, sekretářů 1671, resp. 1680, registrátorů 1671, lenních registrátorů 1692, kancelistů 1674 a dveřníků 1664. Mimo pozornost autorky stojí také určování autorství jednotlivých zápisů, jejichž rukopis se střídal s podobnou intenzitou jako v inv. č. 68. Povrchním prolistováním lze identifikovat alespoň rukopis německého sekretáře Jana Kramera z roku 1627 (fol. 6°).

Díky těmto svazkům jsou pro léta 1622–cca 1645 k dispozici dva soudobé soupisy personálu apelačního soudu. Hlubší analýza přitom mohla rozebrat jejich odlišnou funkci a původ. Zatímco úřední kniha inv. č. 68 byla radním manuálem vedeným v kanceláři apelačního soudu v Praze, byla úřední kniha inv. č. 71, obsahující navíc texty přísah k jednotlivým postům, knihou přísah vedenou v České dvorské kanceláři, kde budoucí personál apelačního soudu vykonával předepsané přísahy.

S ohledem na kontinuitu jednotlivých svazků úředních knih zůstal při analýze přehlédnutý jeden zajímavý detail, totiž že za soupisem průběžně zapisovaných apelačních radů končícím v roce 1650 je odkaz na novou úřední knihu: „*Vide vltiore[m] Seriem in Novo propterea erecto Libro*“ (fol. 8°), kterou je míněna úřední kniha inv. č. 69.

Úřední knihu inv. č. 69, která je v inventáři charakterizovaná jako „*Seznam zřízených radů a úředníků apelačního soudu (Instalationes)*“ podrobila Klára Woitschová nejpodrobnější analýze (s. 6–8) a podle jejích slov „byla zvolena jako základ pro edici připojenou ve druhé části přítomné monografie“ (s. 6). Časové rozpětí zápisů klade shodně s inventářem do let 1548–1757 a zjišťuje, že pro nejstarší období je kniha opisem starší předlohy nebo předloh. Bohužel začátek průběžného zapisování personálu nebylo možno určit. Analýza pokračuje zkoumáním obsahové stránky, nechybí upozornění na rozdělení jednotlivých stránek vertikálně napůl tak,

aby byly na jednu polovinu zapisovány doplňující údaje a na druhou jména a data přísah, a nechybí ani upozornění na problém neúplnosti soupisových řad. Ke konci analýzy hledá autorka odpověď na otázku, na základě čeho vlastně tato úřední kniha vznikla.

Jedinou poznámku mám k obsahu a funkci této knihy. V analýze zůstalo bez povšimnutí, že se postupem doby přeměnila z knihy přísah a instalací na knihu instalací. A i když ji autorka nazývá knihou instalací (s. 6), nepřizpůsobila tomuto faktu bod „Přísaha“ v edici. Týká se to zejména apelačních radů, u nichž se v roce 1741 přestalo s evidováním dat přísah a pokračovalo se pouze v evidování dat instalací. Na změněný obsah knihy ostatně upozorňuje pozdější nadpis na jejím hřbetu: „*Instelationes [!] de Anno 1548*“.

Autorka si také všímá, že jednotlivé soupisové řady zakončují odkazy na folia v následující úřední knize (inv. č. 70).

Poslední úřední knihou, kterou Klára Woitschová podrobila analýze, je inv. č. 70 (s. 8). V souladu s inventářem datuje autorka rozpětí zápisů do let 1757–1783, detailně rozebírá strukturu knihy a upozorňuje na pokračující rozdělování stran, kdy na levou byla zapisována jména a data přísah (!), na pravou doplňující údaje.

Opravit musím jenom tvrzení, že se z této knihy můžeme „dozvědět opět jméno a datum přísahy“. Tato úřední kniha totiž data přísah neobsahuje a je už čistě knihou instalací! Kromě změněné terminologie na to odkazuje také její název, který ale není stejný jako u inv. č. 69 (s. 8). Po invokaci následuje text tohoto znění: „*Verzeignus [!] aller /:Titul=Plen:/ Herren Herren Praesidenten, Vice=Praesidenten, und Herren Rathen wie Sie von zehenten Octobris 1757 von Ihro Kay: König: May: Allermildest Resolviret, und so dann bej diesem Kay=r König:e Appellations=Tribunali gewöhnlicher massen Instaliret worden, und zwar.*“ Nadpis na hřbetu je podobný nadpisu u inv. č. 69: „*Liber instalationum de anno 1757*“.

Obecná pravidla pro službu u apelačního soudu

V této kapitole se Klára Woitschová dotkla mechanismu obsazování soudu, problematiky přísah, víry a úředních dnů. Nejspíše zde měl být mechanismus podroben důkladné analýze, aby se zabránilo závažným chybám při zpracovávání edice (viz dále).

Z dotčených okruhů musím polemizovat s tvrzením ohledně víry. Ta totiž podle autorky „v počátcích existence soudu nebyla pro obsa-

zování míst rozhodující“ a změnu přineslo až Obnovené zřízení zemské z roku 1627, které nekatolíky z veřejných úřadů na dlouhou dobu vylučovalo (s. 11). Po prolísování úředními knihami inv. č. 68 (fol. 29[˘]) a inv. č. 71 (fol. 4–4[˘]) mohu ale tvrdit, že k nepřehlédnutelné změně došlo už na konci roku 1623, když byly nejvyšším kancléřem na rozkaz císaře uvedeny v život inovované formule přísah, které doplněním o přísahání na Pannu Marii automaticky vylučovaly z jejich vykonávání přívržence augsburské konfese. Nelze také zpochybnit podstatnou roli katolického vyznání při obsazování obnoveného apelačního soudu Ferdinandem II. v roce 1622 (inv. č. 68, fol. 28–29 a inv. č. 71, fol. 2–4).

Jakkoliv v historické vědě stále přetrvává názor, že předbělohorské období bylo v otázkách víry k představitelům veřejné správy tolerantní, nejen v případě apelačního soudu máme důkazy o opaku. Jedním z nich je případ Wolfa z Rechenberku, syna někdejšího apelačního rady Melchiora (viz NA, SM, sign. A 27/1/II, nefol., karton 37). Melchior v roce 1605 suplikoval císaři následující stížnost. Jeho syn Wolf byl 19. září 1603 jmenován apelačním radou, nato vykonal v české dvorské kanceláři přísahu, byl apelačním prezidentem instalován, hlasoval vedle ostatních radů a několik dnů v soudu zasedal. Po nějaké době odjel domů, a když se chtěl do úřadu vrátit, přikázal mu nejvyšší kancléř, aby se sedání v apelaci zdržel, dokud nevykoná přísahu na Všechny svatě! Melchior bránil svého syna tvrzením, že on sám přísahal v minulosti do několika úřadů pouze „na všemohoucího pána Boha“, mimo jiné v roce 1578 v přítomnosti nejvyšších zemských úředníků také do úřadu apelačního rady, a nikdy při tom nebyla jeho „augšpurská víra“ překážkou. K pokračování sporu se mi zatím nepodařilo dohledat další prameny. Jisté je pouze to, že byl Wolf 29. března 1610 z apelačního soudu propuštěn s tou milostí, aby nadále užíval titul císařského rady. Případ vrhá do jinak setrvačného mechanismu obsazování apelačního soudu zcela nové světlo, a posouvá také náš pohled na praxi evidence apelačních radů v úředních knihách. Jméno Wolfa z Rechenberku bylo totiž do úřední knihy inv. č. 68 na fol. 6 zapsáno („*Den Neunczehnden Septembris Anno 1603 ist Herr Wolfgangus von Rechenbergkh [etc.] zum Appellation Rath angehoht worden*“), později ale, bezpochyby v souvislosti s výše napsaným, až k nečitelnosti přeškrtnáno. Otevřenou otázkou zůstává, komu patřila další přeškrtnaná jména ve stejném svazku a za jakých okolností k přeškrtnání došlo (srov. výše).

Odměňování zaměstnanců apelačního soudu

Tuto kapitolu uvádí Klára Woitschová tvrzením, že „o platových podmínkách zaměstnanců apelačního soudu v prvních letech existence této instituce nemáme bohužel žádné informace. První konkrétní sumy jsou známy až z císařského reskriptu z 29. listopadu 1628.“ S tímto tvrzením musím také polemizovat. Základní přehled o platech zaměstnanců soudu a o jejich konkrétní výši už od roku 1548 je možno získat z komparativního materiálu, zejména ve fondu Stará manipulace (kartony 36–40), na který autorka ve své práci na několika místech odkazuje. Kartony obsahují nejen desítky žádostí o vyplácení obvyklých platů a penzí, ale také desítky navazujících nařízení panovníků české komoře, aby její rentmistrovský úřad žadatelům platy a penze v obvyklé výši vyplácel. Jen na ukázkou, radové pobírali v předbělohorském období obvyklou roční službu 300 tolarů („*jährliche/gewöhnliche Besoldung*“; „*gewöhnliche salarium*“) a roční penzi 100 tolarů („*sambt der pension*“), první český sekretář roční plat 100 zlatých, zvýšený v roce 1550 na 250 tolarů (pro něj a jeho dva písaře), o padesát let později sekretář František Budvík ze Stráže 225 kop míšeňských ročně z taxy, kancelisti ročně obvykle 100 kop míšeňských z taxy.

Analýza platových podmínek personálu apelačního soudu v předbělohorském období je tedy možná, vyžádá si však důkladný průzkum alespoň ve fondech Stará manipulace a Česká komora, uložených v Národním archivu.

Přehled postů apelačního soudu

V poslední části tohoto oddílu knihy analyzuje Klára Woitschová jednotlivé posty v apelačním soudu z hlediska výkonu služby, početního zastoupení, zasazení do celkové kariéry jednotlivce apod. Vzhledem k výsledku zpracování edice (viz dále), která je východiskem těchto analýz, nemohu tuto část objektivně posoudit.

Edice

Druhý díl monografie Kláry Woitschové tvoří ediční poznámka, soupis (edice) personálu apelačního soudu v letech 1548–1783, anglické resumé a osobní rejstřík. Poznámku učiním pouze k edici, která má podle mého názoru tři problematická místa:

1. nejasný cíl
2. výběr použitých pramenů
3. „Přísaha“ v jednotné šabloně biogramů

Ad 1. V ediční poznámce postrádám přesně definovaný cíl edice. Určité vymezení se nachází na s. 39, pozn. 166, kde Klára Woitschová jmenuje prameny, které „byly zvoleny jako základ edice“. Nikde už se ale nedozvídám, co je míněno pod pojmem „základ edice“ a co si případně představit nad tímto základem. Protože je názvem monografie „Personální obsazení pražského apelačního soudu v letech 1548–1783“, očekával bych, že v edici bude pokud možno kompletní soupis personálu soudu v uvedených letech sestavený na širokém spektru pramenů různých původců. Porovnáním s citovanými úředními knihami a komplementárními prameny jsem ale došel k závěru, že autorka vyčerpala pouze úřední knihy a komplementární prameny ponechala bez vysvětlení stranou. Ani v případě úředních knih ale nemohu říci, že se jedná o kompletní edici údajů v nich zapsaných, protože zejména v bodech „Předchozí/Další kariéra“ a „Poznámka“ se jedná o blíže nedefinovaný výběr.

Ad 2. Pro zpracování daného tématu měla Klára Woitschová k dispozici bohatou pramennou základnu: čtyři úřední knihy, Wunschwitzův rukopis, starší edice Auerspergovou a Schmidtovou a množství komplementárních pramenů. Z ní si za „základ edice“ vybrala úřední knihy inv. č. 69 a inv. č. 70. Získané údaje konfrontovala se zbylými úředními knihami (inv. č. 68 a inv. č. 71), s Wunschwitzovým rukopisem a s edicemi Auerspergovou (1805) a Schmidtovou (1850). Porovnávání s Wunschwitzovým rukopisem a oběma edicemi považují ale za zbytečné, protože jejich hlavním pramenem byly právě úřední knihy inv. č. 69 a inv. č. 70. Za chybné pak považují deklasování úředních knih inv. č. 68 a inv. č. 71 na „doplňkový“ pramen. Právě tyto knihy měly být jako soudobý pramen základem edice pro období cca od konce 16. století do konce 17. století, protože inv. č. 69 je pro stejnou dobu opisem starších pramenů a jako taková je zatížena neúměrným množstvím zkomolenin a chyb vzniklých při opisování (srov. dále body „Jméno“ a „Přísaha“). Za vůbec největší problém ale považují nevyužití komplementárních pramenů citovaných v úvodní studii (s. 5–10) a v soupisu pramenů a literatury (s. 37). Ty obsahují informace o desítkách jednotlivců, kteří nebyli v úředních knihách evidováni (namátkou mohou vybrat např. rady Jana Hoka z Cweyburku (přísahal 1610) a Ferdinanda Arnošta

hraběte z Valdštejna (přísahal 1644, ještě v roce 1646 figuruje na seznamu vyplácených radů), nebo sekretáře Jana Bezdědického z Bezděčí Hory, Řehoře Pátka nebo Michala Kala z Kalmansdorfu), a upozorňují na řadu mylných údajů v úředních knihách.

Ideální postup při zpracování soupisu personálu apelačního soudu v letech 1548–1783 by měl být podle mého názoru takový, že základním zdrojem dat pro personál v období 1548–1622 budou fondy Stará manipulace, Česká dvorská kancelář a Česká komora (úřední knihy inv. č. 68 a inv. č. 69 pouze jako vodítko), pro personál v období 1622–cca 1680 úřední knihy inv. č. 68 a inv. č. 71 a fondy jako v předešlém, a pro personál v období cca 1680–1783 úřední knihy inv. č. 69 a inv. č. 70 a fondy Česká dvorská kancelář a Česká komora.

Pozornost by se měla soustředit také na ty jednotlivce, kteří byli pánovníkem jmenováni, ale z různých důvodů nevykonali přísahu a nebyli instalováni. Např. Fridrich Lesota ze Steblova (jmenován radou 1582, zemřel před přísahou), Jindřich Berka z Dubé a z Lipé (jmenován radou 1587, k přísaze a instalaci ze zatím neznámého důvodu nedošlo), nebo Fridrich von Zedlicz (jmenován radou 1589, opakovaně odmítl místo nastoupit).

Ad 3. Šablona biogramu je podle mého názoru sestavena přehledně a obsahuje všechny podstatné body, které prameny ke zpracování nabízejí. Problém vidím pouze v užití termínu „Přísaha“, kterým Klára Woitschová nahradila plošně bez dalšího vysvětlení všechny soudobé německé a české termíny označující tři fáze obsazování apelačního soudu: jmenování, přísaha a instalace. Že se nejedná o marginálii, ukážu pro představu na několika nejčastějších termínech vyskytujících se v úředních knihách.

V inv. č. 68 (soudobý pramen cca 1565–1645) jsou nejčastějšími termíny: „aufgenommen“, „angenommen“, „beeidet“, „vereidet“, „angenommen und beeidet“, nebo „installiret“, v českých pramenech pak termín „přijít“. V inv. č. 71 (soudobý pramen 1622–1692) je kladen větší důraz na datum instalace než na datum přísahy: „wart so zu Wien albereit beaydiget worden, im Collegio Installirt“, „wurde der so auch zu Wien daß Jurament schon abgelegett, installiret“, „wart beaydiget und im Collegio installiret“ nebo „ist, alß er zuvor zu Wien daß Jurament gelaistet, alhier zum appellation rath installirt worden“. V inv. č. 69 (soudobý pramen cca 1689–1757) pak důraz na termín instalace pokračuje: „ist beaydiget und installiret worden“, „ist nach geleisteten requisiten beaydiget und installiret worden“, až např. u apelačních radů v roce 1741 zcela převládá. Úřední kniha inv. č. 70 (soudobý pramen 1757–1783) je s termíny: „wur-

den nach geleisteten Requisiten installiret worden“ nebo *„ist installiret worden“* už čistě knihou instalací. Termín přísaha se v ní v případě radů nevyskytuje vůbec, u dalšího personálu občas společně s termínem instalace.

Vyčerpávající přehled a analýza soudobé terminologie čekají logicky na své další zpracování.

Některé své výhrady mám také k jednotlivým bodům šablony biogramu, kterými jsou *pořadové číslo, jméno, lavice, přísaha, předchozí/další kariéra a poznámka*.

Pořadové číslo: Průběžné číslování jednotlivců v edici lze akceptovat. S čísly už ale nelze operovat při statistických výpočtech, tak jak Klára Woitschová činí např. u apelačních radů (s. 19) nebo sekretářů (s. 24). To bude možné až po zjištění všech zaměstnanců apelačního soudu na jednotlivých postech.

Jméno: Jména v edici Klára Woitschová podle ediční poznámky důsledně transliteruje, případné zvláštnosti označuje standardní značkou [!]. „Pokud ostatní komplementární prameny uvádějí dané jméno odlišně, pak je na tuto skutečnost upozorněno v poznámkovém aparátu.“ (s. 39). Problém vidím ve volbě úřední knihy inv. č. 69 za pramen ke zjišťování jmen personálu soudu. Kniha je, jak už bylo řečeno, pro období od poloviny 16. století do poloviny 17. století opisem starších předloh, a je zatížena řadou zkomolenin. Za základ v uvedeném období měly být vzaty úřední knihy inv. č. 68 a inv. č. 71. V nich zapsané soudobé formy a podoby jmen ale autorka považuje za „odlišné“ od „správných“ v inv. č. 69, a odkazuje na ně pouze v poznámkovém aparátu. Výsledkem je, že jsou v edici v období 1548–cca 1645 uváděny zkomolené tvary jmen, zatímco na ty správné je odkazováno v poznámkovém aparátu. Konkrétní ukázkou může být třeba apelační rada Jan Sixt Had z Proseče (s. 65, č. 100). Zatímco za základ edice byla vzata zkomolenina „*Johann Syxted von Prosecze*“, jsou v poznámkovém aparátu v závorkách správné soudobé tvary „Sixt Hadt“ (viz inv. č. 68 a inv. č. 71). Doplnkové odkazy na Auerspergovu a Schmidtovu edici navíc potvrzují, že oba pánové vycházeli také z inv. č. 69, a proto nemohou být považovány za relevantní pramen. Příjmení „Sixt Hadt“ totiž Auersperg přepsal jako „Syphed von Prosecz“ nebo „Spithed“, Schmidt jako „Johann Syphed“.

Další výhrady k tomuto bodu nejsou už tak závažné. V ediční poznámce postrádám jenom upozornění a zdůvodnění, proč jsou u jmen důsledně vypuštěny stavovské tituly (rytíř, svobodný pán, hrabě). Na řadě míst

v edici se můžeme setkat s neúplnými křestními jmény (např. Martin Rabman, s. 60, č. 81, byl v soudobém soupisu zapsán jako Jo[hann] Martin Rabman viz inv. č. 68, fol. 7, v pozdějším opisu, který byl vzat za základ edice, bylo ale jméno Johann vynecháno, viz inv. č. 69, s. 12). Nepřesné čtení jmen z předlohy mohlo zapříčinit chybnou identifikaci jednotlivce (např. podle edice vykonali 11. května 1610 přísahu k úřadu kancelisty Martin Kling (s. 156, č. 34) a 3. ledna 1620 k úřadu registrátora Martin Kluge (s. 135, č. 1). Protože v druhém případě četla autorka v předloze špatně „Kluge“ místo správného „Kling“, vytvořila v edici i rejstříku z jedné osoby osoby dvě (s. 187)).

Lavice: Tento bod se týká pouze apelačních radů a lenních referentů. Lavice (doktorská, rytířská, panská) sice odpovídaly stupni urozenosti jednotlivce, detailní analýza by ale prokázala, že tato souvstažnost nebyla vždy automatická. Např. podle edice zasedl Adam Oldřich Zmyslovský z Radvanova do rytířské lavice, podle předlohy ale do doktorské (s. 68, č. 124; až v roce 1644 žádal o přeložení z doktorské do rytířské), Václav Michna hrabě z Vacínova podle edice do panské, podle předlohy ale do rytířské (s. 70, č. 132), Hubert Walderode z Eckhausenu podle edice do doktorské, podle předlohy do rytířské (s. 71, č. 142), atd. Za zmínku a vysvětlení by také stálo, proč jeden z prvních apelačních radů Adam Řepický ze Sudoměře, ačkoliv rytíř, seděl v panské lavici.

Přísaha: Obecné výhrady k plošné aplikaci termínu „Přísaha“ na všechny tři fáze obsazování apelačního soudu jsem podal výše. K nejčastějším případům došlo právě při nahrazení termínu „Instalace“ termínem „Přísaha“. Chyba vynikne zejména tehdy, když si uvědomíme, že přísahy vykonával personál soudu obvykle v České dvorské kanceláři (před rokem 1624 buďto přímo v Praze „*in der Behmisch: Hof Canczlej Rathstubn*“ (inv. č. 68, fol. 21; s. 130, č. 14) nebo v expozituře u panovníkova dvora, např. v Linci (s. 130, č. 10), po roce 1624 nejčastěji ve Vídni (s. 69, č. 130), výjimečně i jinde, např. v Řezně (s. 69, č. 131)), zatímco k instalacím docházelo většinou až u apelačního soudu v Praze. Rozdíl mezi datem přísahy a datem instalace pak mohl být několikadenní (např. Martin Reymann přísahal 30. 5. 1614, instalován byl 13. 6. 1614, viz s. 130, č. 10), několikaměsíční (např. Otto Abrahám purkrabí z Donína přísahal 20. 10. 1640, instalován byl 22. 4. 1641, viz s. 69, č. 131), nebo dokonce několikaletý (např. Jan Richard Šváb z Ragersdorfu přísahal 31. 12. 1631, instalován byl 19. 9. 1633, viz s. 68, č. 121).

To může také vysvětlit, proč postupem doby datum instalace vytlačuje a nahrazuje datum přísahy, (viz inv. č. 71 a inv. č. 69), a proč se nakonec v úředních knihách datum instalace stává jediným evidovaným datem (vedle data jmenovacího reskriptu) (viz inv. č. 70).

Plošně aplikování termínu „Přísaha“ bylo chybou nejen u řady jednotlivců, ale také u celých bloků personálu soudu. Zmínil jsem se zatím jenom o soupisu apelačních radů, v němž se od roku 1741 evidovalo už jenom datum instalace. Dalším příkladem může být např. celý blok lenních referentů v letech 1651–1783. V jejich případě totiž prameny neuvádějí datum přísahy, ale vždy datum jmenování (srov. termíny „*ist resolvirt worden*“, „*ist bestellet worden*“, „*ist denominiret worden*“, „*ist worden*“, od roku 1736 už jen termín „*ist benennet worden*“).

Další ukázkou nedostatečného seznámení se s mechanismem obsazování apelačního soudu může být souvislá řada apelačních radů přibližně od roku 1669 do roku 1783. V jejich případech jsou v edici vyloženy špatně termíny „přísaha“, „instalace“, „řádny rada“ a „nadpočetný rada“. Příkladem za všechny může být apelační rada Václav Rosa (s. 77, č. 175). U bodu „Přísaha“ je v edici napsáno: „27. února 1670 supernumerarius, instalován 22. září 1670“, u bodu „Poznámka“: „Nastoupil na místo J. C. Maggauer“. Podíváme-li se ale do předlohy, zjistíme, že se u jména na pravé straně píše „*beaydiget und installiret worden 27. 2. 1670*“, v poznámce na levé „*Supernumerarius. Successit in locum D[omi]ni Maggauer 22. 7bris 1670, qui trānsit ad Scamnum Equestre*“. V edici by tedy mělo být u bodu „Přísaha“ napsáno správně „27. února 1670 přísaha a instalace jako supernumerarius“, u bodu „Poznámka“: „22. září 1670 postup na „řádny“ místo a plat J. C. Meggauer“. Navíc, chybným překladem a výkladem poznámky na levé straně přiřadila autorka Václavovi Rosovi vedle doktorské lavice také lavici rytířskou (s. 77, č. 175). Slova „...*qui trānsit ad Scamnum Equestre*“ se ale vztahují k J. C. Maggauerovi, který na rytířskou lavici postoupil skutečně 22. září 1670 (inv. č. 69, s. 34), zatímco na „řádny“ doktorskou po něm ve stejný den právě Václav Rosa.

Další dezinterpretaci předlohy poukazující na nedůslednou práci s prameny a jejich nedostatečnou vzájemnou konfrontaci nacházím na příkladu lenních referentů č. 36–52 (s. 125–128). Kláře Woitschové nebylo podezřelé, že oproti „tradici“ mělo být 18. května 1763, tedy v jeden jediný den, jmenováno (podle autorky vykonali přísahu!) hromadně 17 lenních referentů (srov. s. 23). K tomuto výkladu ji přivedl bezpochyby zápis v inv. č. 70, s. 210–211, podle jehož záhlaví jmenoval („*haben ernennet*“) uvedeného dne apelační president František Xaver říšský hrabě Věžník lenní refe-

renty. Pod zápisem následuje 17 jmen včetně určení lavic, avšak bez dalších dat. (Datum v záhlaví je jediné v celém zápisu!) Autorka proto ke všem těmto jménům přiřadila automaticky datum 18. května 1763 jako den jmenování. Skutečností ale bylo, že Věžník jmenoval 18. května jen 6 lenních referentů (2 pány, 2 rytíře a 2 doktory), ostatní až v průběhu dalších let. Tuto interpretaci potvrzuje nejen rozbor písarských rukou, podle kterého zapsala záhlaví a prvních šest jmen jedna ruka, ostatní jména ruce jiné, ale hlavně doplňující zápisy o předchozích kariérách zbývajících jedenácti lenních referentů s konkrétními daty jejich jmenování. Např. v doprovodném textu u apelačního rady Václava Kagera hraběte Štampacha (inv. č. 70, s. 58–59) je napsáno, že „*ist lehen Refferent worden 7. Janu: 1768*“, podobně u rytíře Antonína Josefa Eberleho z Ebenfeldu (inv. č. 70, s. 117), že „*Wurde Lehens Referent a[nn]o 1765 per Rescrip: von 23. May d: a: [...]*“.

Stejně jako pro bod „Jméno“, byla i pro bod „Přísaha“ základem edice pro určité období úřední kniha inv. č. 69. A podobně jako u bodu „Jméno“, převzala Klára Woitschová u bodu „Přísaha“ do edice některá chybná data, zatímco ta správná uvádí s odkazem na úřední knihy inv. č. 68 a inv. č. 71 a literaturu v poznámkovém aparátu. Příkladem může být Kašpar Magnus z Minkvic (s. 65, č. 101), který podle edice přísahal 18. prosince 1622, podle předlohy už ale 15. prosince (s. 65, č. 101, pozn. 114). K podobné konfrontaci bohužel nedošlo ve všech případech a do edice proniklo z úřední knihy inv. č. 69 další množství neodhalených chyb. Např. Václav Budovec z Budova (s. 42, č. I) nevykonal přísahu 14. srpna 1587, ale 14. srpna 1584; Karl „Mohscon“ (s. 68, č. 123) ne 27. června 1635, ale 27. června 1634; Jan Josef z Vrtby (s. 44, č. 21) ne 20. července 1705, ale 30. července; Jiří Wunschwitz (s. 130, č. 14) ne 25. dubna 1628, ale 28. dubna; Jan Ignác Claudius (s. 131, č. 18) a Jan Golz (s. 131, č. 19) ne 12. března 1646, ale 16. března, atd. atd.

Už jen jako malichernost by se mohlo zdát upozornění na některá přehlédnutí nebo překlepy v edici (např. Jan z Krekelschofenu nevykonal přísahu 21. července 1620, ale 31. července (s. 63, č. XIII), David Vendelín ne 19. června 1663 ale 13. června (s. 142, č. 3) atd.), nebo na některá nepochopení německé předlohy (např. když je v edici u data přísahy kancelisty Matyáše Malkovského (s. 167, č. 111) napsáno „Přísaha: neuvedeno“, přitom v předloze čtu „*ist eodem die pro tali cancellista installiret worden*“, což se vztahuje k přísaze předcházejícího kancelisty Vojtěcha Gayera (s. 167, č. 110) ze dne 29. listopadu 1734. V edici má tedy být: „Přísaha: 29. listopadu 1734“), nebo na vypouštění zdnalivě nepodstatných detailů bez upozornění v ediční poznámce (např. Antonín Schrepel z Schrepelsbergu (s. 160, č. 65) vykonal po-

dle autorky 10. února 1681 přísahu k úřadu kancelisty, v předloze je ale uvedeno, že „*ist durch vermittlung Ihro Excell: Herrn Herrn Praesidenten zum fünften salavirten canzellisten beaydiget worden den 10. Feb. 1681*“ (inv. č. 69, s. 204–205)).

Předchozí/další kariéra: V ediční poznámce k tomuto bodu postrádám upřesnění, podle jakého klíče autorka úřední posty a „další okolnosti“ vybírala a k jednotlivým zaměstnancům soudu následně přiřazovala. Prameny a literaturu sice specifikovala, srovnáním s edicí ale docházím k závěru, že se jedná o blíže nedefinovaný výběr, zatížený řadou omylů a nepřesností.

Pokud autorka čerpala z literatury, přiřadila k jednotlivcům nejčastěji mylně úřady, které nikdy nezastávali, nebo naopak vypustila ty, které zastávali. Řadu příkladů najdeme hned v soupisu prezidentů soudu (s. 41–45). Ladislav Popel z Lobkovic nebyl nikdy „nejvyšší purkrabí a tajný rada“, naopak byl nejvyšším berníkem a přisedícím dvorského a komorního soudu; Jiří mladší z Lobkovic nebyl nikdy „nejvyšší kraječ“, zato byl přisedícím dvorského a komorního soudu; Kryštof z Lobkovic nebyl nikdy „prezident královské komory ve Slezsku“ nebo „nejvyšší purkrabí“, byl ale nejvyšším komorníkem (ne nejvyšším komořím) a nejvyšším mistrem komory; Ferdinand purkrabí z Donína byl navíc radou české komory, nejvyšším hofmistrem v letech 1610–1611 (ne 1609–1610); Jan Zbyněk Zajíc z Házmburka byl navíc také přisedícím dvorského a komorního soudu a nejvyšším a dědičným stolníkem a kuchmistrem, atd.

Pokud autorka čerpala z pramenů, patří mezi časté nedostatky špatný překlad a výklad německé předlohy (např. německý sekretář Martin Reymann (s. 130, č. 10). Podle bodu „Přísaha“ v edici přísahal k úřadu německého sekretáře 30. května 1614 a 13. června byl instalován, a podle bodu „Předchozí kariéra“ byl „německý sekretář v české dvorské kanceláři“. V předloze čtu sice stejná data přísahy (u České dvorské kanceláře v Linci) a instalace (u apelace), ale ne k úřadu německého sekretáře, nýbrž k jeho správcovství („*zum teütschen Secretarii Ambts verwalter*“). Řádným sekretářem se stal až 19. 6. 1615, když („*und volgents den 19. Juny A[nn]o 1615. volkumblichen zum Secretari Confirmirt und bestellt worden*“). K drobnějším nedostatkům počítám přebírání pouhých částí předlohy bez upozornění v ediční poznámce (např. Ondřej Ignác Smrkovský (s. 162, č. 73) byl podle edice v další kariéře od 17. července 1703 expeditorem („*Promotus in Expeditorem 17. July 1703. [...]*“), na stejné řádce v předloze ale text pokračuje („*[...] et in Registratorem Böemicum 6. Martý A[nn]o 1704.*“), což už se čtenář

v edici z neznámého důvodu nedočte), nebo vypuštění celých doprovodných údajů (např. u Františka Karla Clary-Aldringena (s. 109, č. 370) je vypuštěno, že „den 27. Febr: 1761 ist selbter zu der Granitz=Policey=Sicherheits= und Rauchfangkehrers co[missi]on zugezogen worden“ (inv. č. 70, s. 55–56), u Donáta Josefa z Mühlensdorfu (s. 109, č. 366) zase „valedixit 5. Novembris 1764 und ist für einen minderschreiber bey der k: landtafel resolviret word[en]“ (inv. č. 70, s. 115).

Poznámka: Tento bod edice vyhradila Klára Woitschová „pro záznam dalších skutečností, např. na cí místo či plat zaměstnanec postoupil, různých zajímavých podrobností z jeho života...“. I zde ale postrádám definici rámce těchto „dalších skutečností“, a stejně jako u předchozího bodu i zde se jedná o blíže nedefinovaný výběr.

Práce s prameny je někdy nelogická, např. když u jedné osoby Klára Woitschová doplňující údaje uvádí a u druhé je vynechává (např. častý údaj o narození vypustila u Filipa Viléma Šmuka (s. 171, č. 138), který byl „von Friedenberg gebürtig“, nebo u Kryštofa Geyera (s. 162, č. 78), který byl „von Hogan in Böhmen gebürtig“), nebo když zdánlivě podružné údaje bez upozornění vypouští (např. že Josefovi Kempfemu (s. 169, č. 126) „den 3ten Marty 1752 ist ihme das Rescripten Buch übergeben worden“). Někdy si autorka práci s pramenem zjednodušila, zvláště při překladech místních názvů (např. u Františka Antonína z Greifenbachu (s. 160, č. 63) do edice napsala, že „padl ve válce“, v předloze se ale píše: „ist im Krieg bey Bosel umbkommen“), a tam kde překlad je, můžeme narazit na chybu (např. Josef Moyses (s. 170, č. 136) se nenarodil v Doksech (míněny pravděpodobně ty u České Lípy, něm. Hirschberg), ale byl „von Hirschberg in Schlesien gebürtig“).

Také v tomto bodu činila autorce problém terminologie a převod německého textu do jednotlivých bodů biogramu (např. kancelista Václav Puchner (s. 154, č. 18) podle edice přísahal 20. prosince 1583 a úřad opustil 20. března 1584, v soudobé předloze ale čtu, že byl 17. prosince 1583 přijat („ist angenommen worden“) a 20. března 1584 vykonal přísahu („und veraidet worden“).

Už jen detailem, opakuji se ale prakticky v celé edici, může být výtko, že když autorka v tomto bodu upozorňuje na předchozí nebo následující kariéru jednotlivce slovy „poprvé jmenován“ nebo „znovu jmenován“, nemusí se vždy jednat o datum „jmenování“ ve vlastním slova smyslu, ale o datum některé ze tří fází obsazování soudu.

Závěrečná poznámka

Podle mého názoru jsou údaje, které zájemcům o apelační soud Klára Woitschová ve své monografii a edici zprostředkovala, natolik nespolehlivé, že je její uživatel bude muset konfrontovat s citovanými prameny. Přestože měla autorka k dispozici pestrou škálu a množství pramenů, nevyužila jich k sestavení co možná nejkompaktnějšího soupisu personálu apelačního soudu v letech 1548–1783. Edice tak vyšla podle mého soudu předčasně, a spolehlivý soupis vyčerpávající v maximální míře všechny dostupné prameny čeká na svého vydavatele.

Woitschová, Klára: „... což slušného a spravedlivého jest fedrovati...“. Personální obsazení pražského apelačního soudu v letech 1548–1783. Nová tiskárna Pelhřimov, spol. s r. o., Pelhřimov 2010, 197 s.

Pavel Balcárek: Kardinál František Ditrichštejn 1570–1636. Gubernátor Moravy

/ Oldřich Chládek /

Jméno Pavla Balcárka je naší odborné veřejnosti dobře známé. V poslední době zaujal zejména svými pracemi týkajícími se Carla Caraffy, apoštolského nuncia na císařském dvoře v letech 1621–1628. Tyto studie souvisejí s jeho prací na edici Caraffovy nunciaturní korespondence pro Český historický ústav v Římě. Recenzovaná kniha představuje vyvrcholení Balcárkova dlouhodobého zájmu o život a dobu jednoho z nejvýznamnějších nunciových současníků, kardinála Františka z Ditrichštejna. Již roku 1966 obhájil disertační práci *Kancelář kardinála Ditrichštejna v letech 1600–1619*. Z velkého množství jeho pozdějších „ditrichštejnských“ textů uvedme alespoň poměrně stručnou a v zahraničí často citovanou biografii *Kardinál František z Ditrichštejna (1570–1636)*, která byla vydána v Kroměříži roku 1990. Zmínit ji musím i z toho důvodu, že kniha *Kardinál František Ditrichštejn 1570–1636. Gubernátor Moravy* je v podstatě jejím druhým, značně rozšířeným vydáním.

Dosavadními recenzenty byla Balcárkova monografie přijata vcelku příznivě. Všichni samozřejmě poukazují na dílčí nedostatky, celkový soud je ovšem pozitivní. Patrně nejlépe ji hodnotí Rudolf Fišer. Fišerova recenze patří do kategorie velmi vstřícných, ba oslavných. Na jejím konci čteme tato nadšená slova: „Balcárkova kniha nepochybně vzbudí značnou pozornost. Historikové se k ní budou často vracet pro její zásadní faktografickou hodnotu. Milovníci moravské historie v ní zase mohou hledat a nacházet odpovědi na nejruznější otázky spojené s dobou stavovského povstání a prvních fází třicetileté války. Autorova suverénní znalost pramenů, často dosud neznámých a nevyužitých, jeho schopnost na vysoké odborné úrovni a přitom srozumitelně vykládat i mnohé složité problémy stavovské, císařské i papežské politiky zkoumaného období činí z jeho publikace nepřehlédnutelné dílo soudobého dějepisce, jehož četba poskytuje i příjemný čtenářský zážitek.“¹ Podle mého názoru je třeba být při posuzování této biografie mnohem kritičtější.

1 Časopis Matice moravské 127, 2008, s. 221.

Již při pohledu na seznam pramenů překvapí, že se autor omezuje na archivalie z Biblioteca Apostolica Vaticana, Archivio Segreto Vaticano a z fondu Rodinný archiv Ditrichštejnů v Moravském zemském archivu v Brně. Přínejmenším částečné využití biskupské korespondence uložené v olomoucké pobočce Zemského archivu Opava a ve Státním oblastním archivu Plzeň (pracoviště Klášter u Nepomuka)² by zajisté bylo velmi žádoucí. Je třeba dodat, že s prameny autor pracuje pouze při výkladu o kardinálových aktivitách po Bílé hoře. Také soupisu sekundární literatury, resp. citacím literatury v poznámkovém aparátu je možné leccos vytknout. Nemám zde na mysli pouze chybné názvy prací, ale především skutečnost, že Balcárek mnohé pro dané téma relevantní studie – zejména zahraniční – nezná, resp. je ve své knize nepoužil.

Protože obsah jednotlivých kapitol byl podrobně popsán již v jiných recenzích, dotknu se této záležitosti jen velmi stručně. Kapitoly jsou řazeny v zásadě chronologicky, výjimkou je pouze závěrečný exkurs *Kardinál a úprava krajiny v Mikulově i okolí. Inspirační zdroje z Itálie*. Autor líčí všechny důležité etapy kardinálova života. Velmi podrobně sleduje jeho mládí, studia v Římě, počátky církevní kariéry, stejně jako první kroky na poli zemské politiky a katolické reformy do roku 1603 (kapitola 1–5, o specifickém charakteru této části knihy viz níže). Ditrichštejnovy osudy v následujících letech (mj. prostředkování mezi znesvářenými habsburskými bratry Rudolfem II. a Matyášem, nelehké období stavovského povstání proti Ferdinandu II. a působení v úřadu moravského gubernátora, resp. zemského hejtmána po Bílé hoře) již – až na některé epizody – tak detailně popisovány nejsou; najdeme tu i pasáže, které svou stručností připomínají spíše slovníkové heslo než část monografie. Stojí za zmínku, že délka jednotlivých kapitol je značně rozdílná. Např. první kapitola má 17 stran, oproti tomu kapitola třináctá čítá pouhé 3 strany.

Kniha bohužel náleží k publikacím, jejichž předmluva je poněkud zavádějící. Čtenář neznalý jiných autorových prací z úvodu usoudí, že se v následujících kapitolách může těšit na výklad nezatížený zastaralým a v naší historické obci již víceméně opuštěným chápáním pobělohorského období jako doby *Temna*, na výklad „rozumějící“, respektující svébytnost dobové kultury. První strany knihy se totiž odvolávají na myšlenky Johanna

2 V Klášteřu u Nepomuka jsou ve fondu Rodinný archiv Nostitz-Rienecků Falknov uloženy mj. poměrně málo známé koncepty kardinálovy české korespondence z let 1621–1631. Balcárek ve své studii Kancelář kardinála Ditrichštejna a správa biskupských statků před Bílou horou. Sborník archivních prací 28, 1978, s. 102 tyto koncepty chybně označuje jako registra.

Franzla, autora známé biografie Ferdinanda II. Citována je konkrétně jeho teze, že je nutné „snažit se pochopit tehdejší dobu, vyplněnou mj. teologickými spory a různicemi, jednání jejich protagonistů a jejich myšlenkové pochody, nikoliv je odsuzovat, soudit, resp. jejich činy zlehčovat nebo je podle svých kritérií upraveně interpretovat.“ Sám Balcárek pak dodává, že historik musí „pamatovat na to, že každá doba poměřovala činy a životy svých čelných protagonistů daleko jinými měřítky než doba dnešní“ (s. 11).

Zbytek recenzované knihy je ovšem dokonalým popřením uvedeného ideálu. Pobělohorská doba je opakovaně odsuzována slovy tak silnými, že se čtenář začne ptát, zda před sebou má knihu vydanou na počátku 21. století. K ilustraci ideového charakteru Balcárkovy monografie postačí několik citátů. „Bílá hora se stala počátkem všeho následujícího neštěstí, a obdivovatelného katolického baroka, hledající v Panně Marii Vítězné symbol národní obrody, byli slepí k tomu, co po Bílé hoře postihlo český národ,“ stojí např. na straně 116. Jako vystřižené z díla Ernesta Denise je slovní spojení „oběti habsburské zvěle“ (s. 139), kterým je označeno 27 českých pánů popravených roku 1621 na Staroměstském náměstí. Úlohu španělského vyslance vévody Oñateho v dějinách českých zemí pokládá autor samozřejmě za „neblahou“ (s. 202). V závěrečném shrnutí se dozvídáme, že kardinál byl „náboženský fanatik v dnešním slova smyslu“ (s. 180), který „svým přísluhovačstvím Habsburkům a papeži připravoval ... příchod doby charakterizované úpadkem národa ...“ Uvedme ještě jeden detail příznačný pro Balcárkův styl uvažování o dějinách 16. a 17. století. Čtenáře, který se zajímá o historii jezuitského řádu v raném novověku, autor neodkazuje na studie Ivany Čornejové či jiné seriózní práce, ale na snůšku nevědeckých fabulací z pera Jana Fialy *Hrozná doba protireformace* (s. 200, pozn. 135).

Přejdeme nyní k největšímu prohřešku recenzované publikace. Jedná se o skutečnost, že její velká část je opsána ze strojopisné disertační práce Rudolfa Zuberera z roku 1946.³ Zuberova disertace se skládá z pěti chronologicky pojatých kapitol, zabývajících se Ditrichštejnovým životem v letech 1570–1603, a dvou tematicky zaměřených exkurzů *Seznam světců olomoucké diecéze v letech 1599–1619* a *Ditrichštejnovo Zpovědní zrcadlo*. Celou – velmi mírně upravenou – chronologickou část Zuberovy práce převzal Balcárek do své biografie, přičemž tato skutečnost se v poznámkovém aparátu odrazila pouze zčásti.⁴

3 Zuber, Rudolf: *Mladá léta kardinála Dietrichštejna* (disertační práce FF UK). Praha 1946.

4 Balcárek se v recenzované knize silně opírá také o jiné práce (mj. o články Tomáše Parmy, Milady Rigasové a Rudolfa Zuberera). Na rozdíl od práce se Zuberovou disertací však tyto zdroje více upravuje a důsledně cituje v poznámkách.

Již srovnání názvů prvních pěti kapitol obou monografií napovídá mnohé o stylu Balcárkovy práce.

Zuber:

1. *Mládí Františka z Dietrichštejna (původní, přeškrtnutý název). Dietrichštejnův nástup do služeb církve.*
2. *Dietrichštejn kardinálem a biskupem.*
3. *Dietrichštejnův příjezd na Moravu a vstup do veřejného života.*
4. *Poměry na Moravě a biskupství olomoucké na počátku vlády kardinála Dietrichštejna.*
5. *Dietrichštejnova legace do Říma. Jeho poměr k nunciovi Spinellimu.*

Balcárek:

1. *Mládí a původ kardinála. Jeho nástup do služeb církve.*
2. *Ditrichštejn kardinálem a biskupem.*
3. *Ditrichštejnův příjezd na Moravu a vstup do veřejného života.*
4. *Poměry na Moravě a biskupství olomoucké na počátku vlády kardinála Ditrichštejna.*
5. *Ditrichštejnova legace do Říma. Jeho poměr k nunciovi Spinellimu.*

Porovnejme nyní několik namátkou vybraných odstavců z Balcárkovy knihy s odpovídajícími pasážemi v Zuberově disertaci.

Zuber, s. 7:

„Podobně jde-li o určení i jeho vnitřního, čistě náboženského života, jehož ráz je v každém řádu jiný, nelze Dietrichštejna počítat za odchovance jezuitské „školy“, jak se zhusta děje vlivem skutečnosti, že studoval u nich v Praze i v Římě. Viděli jsme však, že více nežli jezuitská kolej ho přitahovalo oratorium větší svou volností a zdůrazněním lásky jako převažujícího momentu v pastoraci. Ke konci života nabývá tento rys jeho vnitřní struktury jakési nechuti vůči jesuitům, který se ukazuje i v tom, že přivedl na Moravu piaristy, svým působením velmi spřízněné s oratoriány. Možno tedy vidět v Dietrichštejnovi typického představitele barokní kultury i zbožnosti po výtce románské, u něhož ani německý

Balcárek, s. 20:

„Podobně jde-li o určení i jeho vnitřního, čistě náboženského života, jehož ráz je v každém řádu jiný, nelze Ditrichštejna počítat za odchovance jezuitské „školy“, jak se zhusta děje vlivem skutečnosti, že studoval u nich v Praze i v Římě. Viděli jsme však, že více nežli jezuitská kolej ho přitahovalo oratorium větší svou volností a zdůrazněním lásky jako převažujícího momentu v pastoraci. Ke konci života nabývá tento rys jeho vnitřní struktury jakési nechuti vůči jezuitům, který se ukazuje i v tom, že přivedl na Moravu piaristy, svým působením velmi spřízněné s oratoriány. Možno tedy vidět v Ditrichštejnovi typického představitele barokní kultury i zbožnosti po výtce románské, u něhož ani německý

nátěr, podmíněný službou katolickým císařům německým, nemůže zastřít vlastní obsah jeho osobnosti.“

Zuber, s. 20:

„Snad to byla i smrt olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského 2. června 1598, která též ovlivnila Dietrichštejnův zájezd do Říma. Tímto úmrtím se uprázdnilo důležité místo v celkovém plánu katolické reformace, protože Morava tvořila spojovací článek mezi katolickým jihem a katolickým Polskem. Nyní, kdy se k nastoupení Vasovců na polský trůn připínaly značné naděje kurie na obrat ve Skandinávii, nemohl být tímto pojiťkem ledakdo. Zesnulý biskup, žák jezuitů, prodchnutý tridentskou reformou, splnil svůj úkol příkladným způsobem, i když se ke konci jeho vlády zdálo Římu tempo jeho činnosti trochu pomalé. Ohlížel se prý příliš na nekatolíky, kteří měli v zemi většinu.“

Zuber, s. 28–29:

„Jmenování Dietrichštejna kardinálem mělo vliv i na biskupskou kandidaturu a bylo posledním závažím, jež sklonilo misky císařova rozhodnutí zcela v jeho prospěch. V instrukci, dané komisařům, určeným k řízení biskupské volby, je jednoznačně určena vůle panovníkova. Instrukci koncipoval sám Milner v nábožném stylu nepostrádajícím někdy jemné ironie. Vybízěl kapitulou k volbě Dietrichštejna píše, že nebude toho litovat, ano časem svým dostatečně pozná, že ne bez boží pomoci se jim dostalo tohoto

nátěr, podmíněný službou katolickým císařům německým, nemůže zastřít vlastní obsah jeho osobnosti.“

Balcárek, s. 30:

„Byla to ale i smrt olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského 2. června 1598, která též ovlivnila Dietrichštejnovu cestu do Říma. Tímto úmrtím se uprázdnilo důležité místo v celkovém plánu katolické reformace, protože Morava tvořila spojovací článek mezi katolickým jihem a katolickým Polskem. Nyní, kdy se k nastoupení Vasovců na polský trůn připínaly značné naděje kurie na obrat ve Skandinávii, nemohl být tímto vodítkem ledakdo. Zesnulý biskup Stanislav, žák jezuitů, prodchnutý tridentskou reformou, splnil svůj úkol příkladným způsobem, i když se ke konci jeho vlády zdálo Římu tempo jeho činnosti trochu pomalé. Ohlížel se prý příliš na nekatolíky, kteří měli v zemi většinu.“

Balcárek, s. 37:

„Jmenování Dietrichštejna kardinálem mělo vliv i na biskupskou kandidaturu a bylo posledním závažím, jež vychýlilo misky císařova rozhodnutí zcela v jeho prospěch. V instrukci, dané komisařům určeným k řízení biskupské volby, je jednoznačně určena vůle panovníkova. Instrukci koncipoval sám Milner v nábožném stylu, nepostrádajícím někdy jemné ironie. Vybízěl kapitulou k volbě Dietrichštejna. Píše, že kapitulou nebude toho nikdy litovat, ano, časem svým dostatečně pozná, že ne bez Boží pomoci se jim

biskupa. Život bude trávití nikoli v nečinnosti, nýbrž dílem v konání zbožnosti a dobrém zařízení věcí církevních, dílem také ve věrné práci pro císaře a vlast; kanovníky společně i zvláště bude následovati otcovskou láskou a svítiti jim svým příkladem, aby směřovali všemi svými skutky ke cti a slávě boží a ku prospěchu církve. Tento teoretický obraz biskupské činnosti se tentokráte skoro do písmene vyplnil, mnohdy však proti chuti Milnera, císaře i kapituly.“

dostalo tohoto biskupa. Život bude trávití nikoliv v nečinnosti, ale dílem v konání zbožnosti a dobrém zařízení věcí církevních, dílem také ve věrné práci pro císaře a vlast. Kanovníky společně i zvláště bude následovat otcovskou láskou a svítiti jim svým příkladem, aby směřovali všemi svými skutky ke cti a slávě Boží a ku prospěchu církve. Tento teoretický obraz biskupské činnosti se tentokráte skoro do písmene vyplnil, mnohdy však proti chuti Milnera, císaře i kapituly.“

Balcárek překvapivě ani v jednom z uvedených případů na příslušné strany Zuberovy práce v poznámkách neodkazuje, ačkoliv je zřejmé, že si z ní tyto pasáže vypůjčil. Je pravda, že v jiných případech Zuberovu studii zmiňuje. Např. v poznámce 113 píše, že se jeho líčení „opírá taktéž o c. d. Rudolfa Zuberu“. Mám nicméně dojem, že tu nepoužil příliš přesnou formulaci. „Opírat se taktéž o Zuberovu disertaci“ a „téměř doslova opsat Zuberovu disertaci“ je rozdíl dosti podstatný. K poznámkovému aparátu je třeba ještě podotknout, že z něj mnohdy není zřejmé, odkud ta či ona informace pochází. Autor totiž velmi často odkazuje na svou již zmíněnou monografii z roku 1990, která však poznámkami opatřena není.

Protože Balcárek strany 13–75 přejímá (s drobnými úpravami a doplňky) z disertační práce Rudolfa Zuberu, liší se tyto kapitoly stylisticky i obsahově od zbytku knihy. Často v nich narazíme na archaické výrazy, typické pro Zuberův styl. Jde mj. o infinitiv končící na „-ti“, tvar „jest“ místo „je“ či zastaralé pádové vazby (např. „*dlouho svého ponížení nepřežil*“ – s. 32, „*nebránili poddaných proti Valentinovi Pavlovskému*“ – s. 33 či „*neskrýval povážlivých námitek*“ – s. 47). Neobvyklá jsou i slovní spojení typu „*pletivo zájmu, zde i onde se křižujících*“ (s. 29) nebo „*símě nedůvěry ... počalo vzcházet*“ (s. 44).

Obsahovou nesourodost biografie lze ukázat na rozdílném hodnocení Ditrichštejnova diplomatického umění v její „zuberovské“ a „nezuberovské“ části. Na s. 69–70 je kardinál vylíčen jako diplomat nepřilíš výrazných schopností. Autor od Zuberu opsal tvrzení, že Ditrichštejn hře vysoké diplomacie „*nikdy nepřivýkl*“ a že v ní „*skoro vždy nesl břímě prohry*“. O pár řádků dále následuje zdůvodnění tohoto názoru: „*Nehodil se svou výbušnou a vznětlivou povahou k diplomatickému jednání, vyžadujícímu houževnatost*

a sklon ke kompromisu. Scházela mu trpělivost a každou nesnáz považoval za útok na svou osobu a své důstojenství.“⁴⁵ V pasážích převzatých z první Balcárkovy „ditrichštejnské“ monografie je ovšem kardinálova diplomatická kariéra vykreslena mnohem světlejšími barvami. Na s. 97 se zmiňuje Ditrichštejnova „diplomatická obratnost“, na s. 182 pak čteme konstatování, že „papežové, císařové i španělsí králové využívali jeho služeb, k nimž Ditrichštejna předurčovaly jeho diplomatické schopnosti a umění jednat s lidmi.“

Balcárek se bohužel nevyhнул ani četným faktografickým chybám. Poněkud zmatečný je mj. jeho výklad o konfliktu mezi Rudolfem II. a arcivévodou Matyášem. Zajisté nelze mluvit o tom, že se na ivančickém sněmu v dubnu 1608 dostala na Moravě k moci „nekatolická šlechta v čele s Karlem starším ze Žerotína“ (s. 97). Povstání moravských stavů proti Rudolfu II. se totiž účastnili i katolíci, v první řadě Karel z Lichtenštejna, který se právě na zmíněném sněmu dostává do čela prvního moravského stavovského „direktoria“. Postavení prostředníka ve sporu mezi oběma habsburskými bratry roku 1608 podle autora využil Ditrichštejn „ke svému prospěchu i prospěchu svého biskupství“. S tímto tvrzením sice lze souhlasit, problematický je ovšem příklad, kterým je doloženo – obnovení mincovního práva olomouckých biskupů (s. 98). Příslušná listina totiž byla vydána již 5. ledna 1608, tedy několik měsíců před počátkem uvedených Ditrichštejnových diplomatických aktivit.

Zřejmě za účelem zdůraznění některých z autorova hlediska negativních kardinálových vlastností je v knize na nejednom místě poněkud upravena historická realita. Na s. 101–102 se např. uvádí: „... (Ditrichštejn) provádí transakci se zbožím komorního biskupského panství Žďár nad Sázavou, které chytře – protože bylo daleko výnosnější – v roce 1615 vyměňuje za přikoupený statek Chropyněsko. Kardinál v podstatě tento statek (tj. Žďár – pozn. O. Ch.) vyčleňuje z majetku biskupství a činí z něj svůj statek soukromý, jakým byl např. jeho Mikulov.“ Citovaný výrok obsahuje hned několik chyb. Žďárské panství bylo ve skutečnosti směněno až roku 1616, a to za statek Chropyně. S názorem, že celá akce byla pro olomoucké biskupství značně nevýhodná, lze souhlasit jen stěží. Je nutné si uvědomit především rozdíl v úrodnosti obou zboží, stejně jako skutečnost, že Žďár na rozdíl od Chropyně nesousedil s žádným jiným biskupským majetkem. To, že olomoucké biskupství nebylo zmíněnou transakcí poškozeno, dokládají mj. i depeše nuncia Placida de Marra do Říma.

5 V disertaci Rudolfa Zuberu je tato pasáž na s. 69.

Řada omylů a nepřesností se vyskytuje i v kapitolách věnovaných období bělohorskému a pobělohorskému. Není pravda, že Ditrichštejn korunoval Ferdinanda II. římským a českým králem (s. 105), v případě korunovace Ferdinanda III. autor Ditrichštejnovu účast opomíjí (s. 147), mezi české majetky, které kardinál získal po roce 1620, nepatřily Přibyslavice (s. 119), znaková listina města Mikulova z roku 1625 nebyla vydána Ditrichštejnem (s. II), kardinál Scipione Borghese zemřel roku 1633, a nikoliv 1632 (s. 171), na s. 179 se chybně uvádí, že Ditrichštejnova mrtvola měla být podle jeho posledního testamentu nabalzamována atd. Úplný výčet Balcárkových věcných chyb by byl pochopitelně nepoměrně delší než výše uvedené tři odstavce.

K obsahu knihy bych ještě poznamenal, že poněkud více místa mohlo být věnováno sporům uvnitř katolického tábora. Nebylo by od věci, kdyby se Balcárek v tomto směru inspiroval například vynikající Catalánovou biografií kardinála Harracha,⁶ která akcentuje právě tento moment. Z recenzované práce se sice dozvídáme o některých kardinálových rozepřích s nuncií (zejména s Filippem Spinellim) či s Albrechtem z Valdštejna, o mnoha jiných, neméně důležitých a zajímavých konfliktech (např. s nejvyšším kancléřem Zdeňkem Vojtěchem Popelem z Lobkovic) zde však nejdeme ani letmou zmínku.

Nebylo by správné, kdyby se tato recenze omezila pouze na kritiku chyb, omylů a nedostatků. Balcárkova kniha má nepochybně i svá pozitiva. Je třeba především ocenit, že autor opravil velké množství věcných chyb, které obsahovala jeho publikace *Kardinál František z Ditrichštejna (1570–1636)* z roku 1990. Změnil např. jméno kardinála-státního sekretáře za pontifikátu Řehoře XV. z Francesca Barberiniho na Ludovica Ludovisiho (s. 120), opravil datum vydání tzv. generálního pardonu (9. listopad místo původního 19. listopadu 1622, s. 139), bratra Ferdinanda III. nazývá správně Leopoldem Vilémem (s. 147, v publikaci z roku 1990 se mluví o Leopoldu Jiřím) a tak by bylo možno pokračovat dále. Potěšitelné je i to, že přes svůj odpor k některým rysům kardinálovy osobnosti je Balcárek schopen přiznat jí i určité kladné vlastnosti. Vysoko hodnotí zejména jeho moravský zemský patriotismus, patriarchální vztah k poddaným a úlohu zprostředkovatele kulturních podnětů z italského a španělského prostředí.

6 Catalano, Alessandro: Zápás o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách. Praha 2008.

Kniha *Kardinál František Ditrichštejn 1570–1636. Gubernátor Moravy* nemůže na čtenáře obeznámeného s dosavadní ditrichštejnskou literaturou působit příliš pozitivním dojmem. Množství faktografických chyb, skutečnost, že její značná část je doslova opsána z disertační práce Rudolfa Zubera, obsahové rozpory mezi jednotlivými kapitolami i řada antikvovaných názorů ji řadí v rámci současné historiografické produkce ke slabším pracím. Je to škoda, protože Balcárek rozhodně své odborné kvality má, jak prokázal v nejedné zajímavé studii. Není tedy pochyb, že by bylo v jeho silách napsat Ditrichštejnovu biografii (resp. její nástin) na mnohem vyšší úrovni.

Balcárek, Pavel: Kardinál František Ditrichštejn 1570–1636. Gubernátor Moravy. Bohumír Němec – Veduta, České Budějovice 2007, 255 s.

Balcárek, Pavel: Kardinál František Ditrichštejn 1570–1636. Gubernátor Moravy. Bohumír Němec – Veduta, České Budějovice 2007, 255 s.

Nezbedný Rakovník 19. věku

/ David Hubený /

O oprávněnosti zvoleného názvu této recenze svědčí již úvodní příhoda z konglomerátu tří editovaných textů. Udála se roku 1800 a týkala se volby nového rakovnického děkana. Rakovníčtí měšťané nespokojení s výběrem městské rady se usnesli na jiném kandidátu. Sepsali petici, a aby dosáhli svého, použili nečekané metody: *„Pak sedli dva z měšťanů na kočár a dohonili na Dobrej posla s psaním do konzistoře od městské rady, tam jej opili, že musel ostat sedět, a sami jeli rychle se svojí žádosti ke konsistoři, která jim velebného pana P. Rubriciusa za děkana potvrdila. A když posel od městské rady s psaním přišel, řekli jemu, že Rakovník dva děkany nepotřebuje.“* (s. 47) Ovšem o pár let později se Rakovníčané stali sami obětí svých opojných metod: Při jednání o vybudování silnice od Prahy, které se konalo ve Slaném, Rakovníčtí *„nechali se od Slánských v hostinci slušně a slavně pohostit a jednání komise promeškali“*. Silnice pak byla vybudována do Slaného. Ostatně mnozí rakovníčtí pohlaváři toho nelitovali, neboť se báli, že krajský úřad by byl umístěn v Rakovnici a *„že by koukalo se pánům na radnici přes rameno do péra“* (s. 155). Když se pak v roce 1817 skutečně jednalo o umístění krajského úřadu, podle tvrzení jednoho z kronikářů, Rakovníčtí raději dobrovolně promeškali celé jednání v kavárně či sháněním řepkových plácek... (s. 158)

Není divu, že pracovník Státního okresního archivu Rakovník Jan Černý se již několik let pilně věnuje ediční činnosti těchto půvabných vyprávěcích pramenů týkajících se Rakovnicka a Novostrašicka. Posledním dílem se stala edice kroniky Ferdinanda Malce (s. 151–393) a dvou verzí zápisů Františka Hovorky (s. 43–94 a 95–150). Celá edice navázala na dřívější počín nazvaný *„Novostrašecká kronika Václava Preinheltra z let 1801–1834 a další písmácké texty z přelomu 18. a 19. století“*. Svěrázně kousky našich předků však nejsou jediným důvodem pro ediční záměry. Editované texty přinášejí jedinečný náhled do každodennosti 19. století, umožňují studium mentalit a detailněji osvětlují některé důležité momenty dějin. Výběr rakovnických kronik byl ovlivněn tím, že pro samotné město Rakovník již nejsou jiné kroniky tohoto typu zachovány. Edice tedy představuje soubor písmáckých textů pro Rakovník 19. století.

Edice sama má veškeré nezbytné náležitosti: po editorově předmluvě následují úvodní studie o Rakovnicku a jeho kronikách do počátku 20. století a o městě samém v průběhu celého století předchozího. V těchto studiích se též věnuje životu obou editovaných rakovnických kronikářů a hodnotí úroveň jejich díla. Vedle stručné ediční poznámky, slovníku cizích či méně známých slov, převodníku použitých měr a vah, seznamu zkratek, jakož i pramenů a literatury, pak pozornost zasluhují vzorně zpracované rejstříky. Vedle běžného jmenného rejstříku zaujme místní rejstřík, který je rozdělen do dvou částí: místní rejstřík (města, obce, země, řeky apod.) a rejstřík místních a pomístních názvů. Vítanou předností celé publikace je pak i rejstřík věcný.

Rakovničtí kronikáři Hovorka a Malec věnovali velikou pozornost rozvíjícímu se národnímu i dělnickému hnutí, stavebnímu vývoji města nebo věčným úpravám zlotřilého Rakovnického potoka, který nejednou zle poškodil město a málem též zahubil oba pisatele. Čtenář tu najde i boje mezi místními stranami o vedení města, a zejména pak péči o místní školství, především o nejstarší českou reálku v Čechách, založenou roku 1833. Deset let na ní působil Zikmund Winter, jehož jméno v současnosti škola nese. Kupodivu se však k Wintrovi nevztahují žádné významnější kronikářské zápisy – je zaznamenán jen jeho odchod (s. 356). K vážným událostem však kronikáři připojují i zcela nevážné a humorné momentky, což činí z jejich děl velmi čtivé prameny, v nichž nechybí vedle osobních zmínek ani záznamy z oficiálních dokumentů.

Recenzent si nemůže odpustit, aby nepřevyprávěl některé jedinečné momenty z edice. Hovorka přináší zajímavé údaje o roce 1848, jakož i o dočasně pruské okupaci z roku 1866. O řízení obecních záležitostí a veřejných zakázkách si ani jeden z kronikářů, kteří oba měli zkušenosti s působením ve vedení obce, nedělali iluze. Jednu takovou akci Hovorka příhodně ohodnotil: „Škubal, kdo moh[ll], jako to v Rakovnici bývalo, tak jest to posud.“ Ostatně, když byla roku 1840 dostavěna místní soudní budova, prvním vězňem byl „stavitel této budovy“ (s. 191). O některých představitelích města se pak dochovaly zajímavé zprávy. Když starosta Josef Král „nechtěl [se] zvoleným panem Spurným ouřadovat, poněvadž že [Spurný je] ochlasta“, zvolili Královi nového spolupracovníka, „ten prej má být jen hrubý piják“ (s. 110). Jako nejlepší záruku kvalitního a zodpovědného vedení obce oba kronikáři viděli v demokratizaci správy, co největší občanské angažovanosti a účasti všech vrstev společnosti.

Velikou roli v životě Rakovnicka hráli místní děkani. Rakovnick 19. století na ně měl štěstí. Vedle již výše zmíněného Rubricia se do dějin města

asi nejvíce zapsal vlastenecky založený František Stangler, kterého Rakovníčané trochu provokativně uvítali divadelní hrou „*Jeden z nás se musí oženit*“ (s. 105). Stangler, pronásledovaný pro své české smýšlení, si Rakovnícké rychle získal, neboť své duchovní povinnosti vykonával s rozumem i patričním zanícením: „*O štědrý den chodil po chudině a jim dary podával. Po jeho smrti zbylo po něm 600 zl. na spořitelní knížku, které daroval ústavu chudých*“ (s. 294). Svě češství Stangler osvědčil například tím, že při oslavách Mistra Jana Husa neváhal ozdobit budovu děkanství národním praporem a „*držel v kostele při kázání přiměřenou řeč, slavnost tu vyjadřující, která se muži o národ zasloužilému koná*“ (s. 126).

Vzorný a vzorový pastor však měl mezi horlivými ovečkami nepřátele, zejména „*nábožné matrony*“, vedené Terezií Dienlovou, kterou místní lidé „*nazývali velebnou matkou (posměvčkově sedmitřapcovou bábou)*“ (s. 293), mu znepríjemňovaly život, neboť chtěly zdobit kostel podle svého vkusu. Když jim v tom Stangler bránil, stěžovaly si na něj u nadřízených orgánů. Děkan se ohradil, že odstraněním „*rozličných pitvorně vyšperkovaných sošek, které nepopované ženštiny dle libosti na oltáře věšely a stavěly, kde již žádný kněz pro pohoršení těmito loutkami, v nich vzbuzených, mši čísti nechtěl, tyto nechal odstraniti,*“ nespáchal přeci nic špatného (s. 295).

Velmi mnoho místa je věnováno rozvoji rakovníckého školství, zejména reálky, jejímu založení, odporu bohatých přispívat na její budování a provoz, jakož i pozdějšímu tvrzení, že to oni ji zbudovali, žádostem o její postátnění, ale i odvracení různých neblahých nápadů. Stejně jako dnes, i v minulosti totiž byly tendence šetřit na nesprávném místě a „*někteří zpátečníci o to usilují, by reální školy byly zrušený, že prej nemůže obec na učitele platit, protože má mnoho chudých lenochů k podporování. Ano i Humoristické listy [...] se o tom zmiňují, že ze školní budovy Rakovníčtí udělají vinopalnu, že jim bude více vynášet než školy a že se mnohému dostane více spiritusu*“ (s. 120). Českému Rakovníku se nevyhnuly ani národnostní spory a místy hrála reálka roli kolbiště. Jeden z pomocných německých vyučujících „*Čechy porovnal s jezovci, z čehož povstaly mezi žáky českými a německými různice*“, které skončily regulérní bitvou. Samotný provokatér byl pak poctěn „*jménem jezevčí sádlo, což mu pak ostalo*“ (s. 282).

Kroniky se zabývají vznikem, působením, krizemi a úpadky různých spolků: Oulu, Měšťanské i Řemeslnické besedy, ale třeba i opakovaně resuscitovanému ostrostřeleckému sboru. Nedílnou součástí jednotlivých oživení ostrostřelců je nenapodobitelný popis proměn střeleckého stejnokroje a jeho jednotlivých součástí: „*klobouk na dvě facky se světlým zeleným, jak jelita dolu visacím přím*“ (s. 98).

Kronikář Hovorka též vysoce oceňoval aktivity dělnictva směřující ke zlepšení své situace, jakož i zkrácení neúměrně dlouhé pracovní doby. Pokazuje na příklady z USA a Velké Británie a táže se: „Proč by to i zde nemohlo být?“ (s. 120) Ani Rakovníku se později nevyhnuly neopodstatněné obavy z oslav 1. máje, které šířil především zástupce místních Němců dr. Wolf a někteří židé (s. 372–373). Vůči židům projevovali oba rakovníčtí kronikáři silné zaujetí a podrobně popisovali jejich lichevní činnost a osudy jejich křesťanských obětí.

Kvalitně zpracované doprovodné části spolu s vhodnou a přiměřenou obrázkovou dokumentací zdůrazňují mimořádně zajímavé a místy i nezbedné čtení o starém Rakovníku. Jediný nedostatek jsem shledal na straně 138, kde se zdá, že jeden odstavec je nedopatřením vytisknut větším písmem než zbytek knihy – po jistém zkoumání však vyplyne, že jde o původní nadpis barokního rozměru. Z úvodního slova vyplývá, že Jan Černý plánuje do budoucna vydání i dalších kronik z 19. století, které na Rakovnícku vznikly v okolních obcích. Lze očekávat, že i tyto edice budou zpracovány podobně precizním způsobem. Ostatní okresy a města pak budou mít v Rakovníku následováníhodný a po dlouhou dobu i nedostižný vzor.

Černý, Jan (ed.): *Rakovnické paměti 19. století. Zápisky Františka Hovorky. Kronika Ferdinanda Malce. Edice vyprávěcích pramenů. Státní okresní archiv, Rakovník 2010, 438 s.*

Nová kniha o vídeňském císařském dvoře

/ Pavel Koblasa /

Během loňského roku 2011 se na pultech knihkupectví v českých zemích objevil díky nakladatelství Ikar český překlad zajímavé práce rakouské kunsthistoričky Martiny Winkelhofer, která působí v současnosti na vídeňské univerzitě. Zčásti přednáší i na Univerzitě Karlově v Praze. Její specializací je období vlády rakouského císaře Františka Josefa I. (1848–1916) s důrazem na strukturu a podobu jeho dvora, čehož důkazem je též její nová kniha. Německý originál s názvem *Viribus unitis. Der Kaiser und sein Hof. Ein neues Franz-Joseph-Bild* vydalo roku 2008 nakladatelství Amalthea Signum Verlag ve Vídni.

Knihu lze sice svým charakterem zařadit spíše do skupiny populárně-naučné literatury, což však nijak nesnižuje její obsah a přínos. V patnácti kapitolách autorka poutavým způsobem přiblížila život na vídeňském císařském dvoře v době vlády Františka Josefa I. Kapitoly jsou celkem přehledně a vhodně členěné, autorka přibližně zachovala i chronologický sled událostí. Kniha začíná nástupem Františka Josefa na trůn a převzetím celého dvora od svého předchůdce Ferdinanda I. řečeného Dobrotivého. Přes pohnuté události let 1866–1867 se dostaneme až k posledním létům vlády staříčského císaře. Dále se autorka věnuje podobě dvora za jeho nástupce císaře Karla I. a v závěru popisuje zánik císařského dvora v souvislosti se zánikem celé Rakousko-uherské říše. Definitivně byl císařský dvůr coby instituce zlikvidován orgány mladé Rakouské republiky koncem roku 1921.

Čtenář se v knize dozví nejen popis každodenního dne císaře a jeho okolí, který už známe i z jiných knih, ale zajímavé jsou statě, kde jsou přímo přiblíženy jednotlivé dvorské úřady, zejména úřad nejvyššího hofmistra (Obersthofmeisteramt), úřad nejvyššího komořího (Obersthofkammeramt), úřad nejvyššího maršálka (Obersthofmarschallamt) a úřad nejvyššího štolby (Oberststallmeisteramt), a jejich představení, kupříkladu osobnost reformního nejvyššího hofmistra Konstantina prince Hohenlohe-Schillingsfürst. Dozvíme se o běžném fungování těchto úřadů, o jejich vnitřním členění, kompetencích a povinnostech v rámci císařského dvora. V systému měly důležité postavení ještě vojenská kancelář, kabi-

netní kancelář, generální ředitelství císařských soukromých a rodinných fondů a ministr zahraničí a císařského domu. V knize nechybí ani informace o prostých zaměstnancích dvora (např. kuchaři, číšníci, komorníci, vrchní krmiči, rozsvěčovač luceren, livrejovaní sloužící ad.), o jejich bydlení v císařských palácích, o pořádání a přesné organizaci dvorských slavností, o skandálech. Zvláštní kapitola se zabývá financováním dvora, která dokazuje, že habsburský dvůr nebyl žádnou rozmařile žijící institucí, jak se v minulosti často tradovalo. Paní Winkelhofer se na konkrétních případech pokusila ve své publikaci dokázat, že úředníci císařského dvora rozhodně nenáleželi jenom ke konzervativní části společnosti, a že císař František Josef I. se neobklopoval žádnými „našeptávači“ a „pochlebovači“, nýbrž se snažil mít ve svém bezprostředním okolí většinou spolehlivé a kvalitní osoby, které mu vždy prozradí pravý stav věcí.

Na knize je samozřejmě cenné to, že vznikla díky studiu mnoha archivních pramenů uložených především v Österreichisches Staatsarchivum ve Vídni (část Haus-, Hof- und Staatsarchiv). Autorka spolupracovala s řadou rakouských a německých odborníků a mohla využít k práci i některé soukromé archivy (např. rodinný archiv knížat Hohenlohe-Schillingsfürst ve Vídni, rodinný archiv hrabat Hoyos v dolnorakouském Hornu). Navštívila mimo jiné i pražský Národní archiv, kde bádala ve fondech Rodinný archiv Metternichů a Policejní ředitelství Praha. Kniha obsahuje četné ilustrace z prostředí císařské rodiny, dvorských hodnostářů či dvorských zaměstnanců. Dílo lze všem zájemcům o 19. a počátek 20. století vřele doporučit, zvláště když se jedná v podstatě o první široce distribuovanou knihu na toto téma vydanou v českém jazyce.

Winkelhofer, Martina: Viribus unitis. Císař a jeho dvůr. Nový pohled na Františka Josefa. Ikar, Praha 2011, 237 s.

Jaroslav Rokoský: Rudolf Beran a jeho doba

/ Jiří Křest'an /

Dějiny českého a československého agrarismu rozhodně nebyly badateli v posledních dvou desetiletích opomíjeny. Patřily k tématům nově objeveným, či nově interpretovaným. Objevila se řada podnětných studií, historických přehledů, pravidelně se scházejí konference zájemců o dějiny tohoto politického proudu, který zanechal tak výraznou stopu v moderních dějinách naší vlasti, zaznamenat lze několik zajímavých výstav. Vysokoleškolský učitel Jaroslav Rokoský (*1969), který působí na Filozofické fakultě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem a pracuje rovněž v Ústavu pro studium totalitních režimů v Praze, zvolil další možnou cestu, umožňující zmapovat fenomén agrarismu. Vydal se čtenářsky atraktivní cestou zpracování biografie jednoho z vůdců československé agrární strany v meziválečném období, Rudolfa Berana (1887–1954).

Osobnost tohoto politika představuje pro seriózního historika velkou výzvu. Přestože byl špičkovým představitelem Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu již od roku 1918, kdy zaujal post ústředního tajemníka této strany, v obecném povědomí je spojován až se soumrakem agrární strany, jejímž předsedou se v roce 1935 stal. Od listopadu 1938 do března 1939 byl předsedou vlády pomnichovského Česko-Slovenska, svůj trpký úděl nesl ještě měsíc po okupaci českých zemí ve funkci předsedy protektorátní vlády. V roce 1945 byl zatčen, v roce 1947 odsouzen Národním soudem k dvaceti letům vězení. V internaci nakonec po necelých sedmi letech zemřel, jako místo úmrtí je v jeho životopise uvedeno neblahé jméno: Leopoldov.

Je jasné, že větší pozornost badatelů budou vždy přitahovat osobnosti z okruhu agrární strany, vyzařující „jasnější“ barevné tóny, jako jsou Antonín Švehla, František Udržal či Jan Malypetr, které mohly vyniknout ve šťastnějších letech budování Republiky československé, či intelektuálně zajímavější politikové, jakými byli Milan Hodža či Ladislav Karel Feierabend. Rudolf Beran navíc nebyl mužem, vyzařujícím silné osobní charisma, a neimponoval ani rozhodností státníka. Bylo třeba, aby přišel historik, schopný podniknout podrobnou a vyčerpávající rešerši v dochovaných pramenech, jež mnohdy mají torzovitý charakter, který by se pokusil ze

získaných střípků informací sestavit obraz politika, který sehrál tak významnou úlohu v dějinách naší země. Šťastnou shodou okolností našel odkaz Rudolfa Berana svého interpreta právě v Jaroslavu Rokoském, který se zabývá dějinami agrarismu již delší dobu.

Podnikl studijní cestu po relevantních tuzemských archivech, mezi nimiž pochopitelně nechyběl ani Národní archiv. Zde vedle vyšetřovacích, soudních a vězeňských spisů a archiválií z proveniencie KSČ mohl využít i archivu samotné Republikánské strany a několika pozůstalostí (včetně pozůstalosti samotného Rudolfa Berana, která se nyní inventarizuje), z nichž některé se podařilo získat pilnou akviziční činností v poslední době. Vyzvednout je nutno, že v hojné míře využil egodokumenty, ať už se jedná o dokumenty uložené v archivech nebo střezené dosud v rodinách, a dokonce i vzpomínky, jejichž vznik sám mezi pamětníky inicioval. V tomto směru je jeho postup příkladný. Jistý problém představuje, že práce vznikla již v roce 2003 a vlivem chaotické situace na vydavatelském trhu, který přitom chrlí stohy pochybného knižního škváru, vyšla až o dlouhých osm let později. Studie tedy mohla využít jen literatury vydané do začátku první dekády 21. století (totéž pochopitelně platí i o některých archivních pramenech, objevených až po roce 2003). Nejedná se ovšem o problém, který by výrazněji snížil užitnou hodnotu práce. Úmornou cestu za prameny, kterou Rokoský podnikl, dokáže sotva někdo v blízké době zopakovat, takže jeho monografie si podrží už z tohoto důvodu dlouho svůj význam.

Jaroslav Rokoský zužitkoval archivní výzkum a pilné studium literatury a mohl detailně zmapovat životní běh Rudolfa Berana doslova od kolébky. Všimá si všedního života Beranovy rodiny, který nebyl snadný, jeho touhy po vzdělání, která však nebyla naplněna (přestože již byl přijat na učitelský ústav v Soběslavi), neboť otec v něm chtěl získat pokračovatele v hospodaření na statku. Fakt, že Beran mohl absolvovat pouze hospodářskou školu ve Strakonících, představoval jeho celoživotní handicap. O jeho talentu svědčí, že byl při absolutoriu hodnocen nejlepšími známkami. Jako odměnu obdržel od mecenáše školy, rytíře Eduarda von Daubek z Voseka, pincgavskou jalovičku a svazek Českých listů hospodářských (viz s. 32–33). Ano, i takové podrobnosti autor čtenáři předkládá, jakoby nechtěl zanedbat žádné, ani to nejmenší svědectví, jež by mohlo vrhnout světlo na podmínky, za nichž se formovala osobnost mladého hospodáře, který ovšem nakonec na rodinné usedlosti dlouho nezůstal.

Rudolf Beran byl neodolatelně přitahován veřejnou činností, přes počáteční odpor otce se zapojil do družstevního hnutí kontrolovaného

agrární stranou i do práce strany samotné. Nesporným přínosem knihy Rokoského je, že podrobně mapuje právě období před rokem 1918, kdy Beran postupně zaujal místo jednoho z nejbližších spolupracovníků jednoho z nejvýraznějších talentů naší politiky, Antonína Švehly. Byl ovšem po dlouhou dobu spolupracovníkem tichým, setrvávajícím ve stínu svého mentora. Povšimněme si silných stránek Rokoského výkladu, jak se projevují již v počátečních kapitolách – umí osobní vývoj Beranův zasadit do širších dějinných souvislostí a prokazuje obdivuhodnou znalost reálií agrární strany a jejích osobností. Není to vlastně překvapivé, když si uvědomíme, kolik času věnoval studiu pramenů a literatury, ale třeba i kontaktům s rodinami bývalých agrárních předáků.

Za přínosné a místy přímo objevné považuji pasáže, v nichž publikace popisuje vnitřní pnutí v agrární straně za první republiky (v této souvislosti upozorním zvláště na cenné postřehy k osobnosti Milana Hodži), a komplikované vztahy agrárníků s Edvardem Benešem. Užitečný je rovněž rozbor dění kolem volby prezidenta republiky v roce 1935, kdy se Beran, jak Rokoský uvádí, „zmítal mezi Benešovou a Němcovou kandidaturou“ (s. 197). Více než polovina obsáhlé práce je věnována období, kdy se Rudolf Beran po demisi protektorátní vlády v dubnu 1939 definitivně ocitl mimo politický život. Fakta o chování Rudolfa Berana za okupace, kdy byl nakonec nacisty uvězněn, o jeho kontaktech s odbojem a rodinami vězňů, i ze soudních řízení za okupace a po roce 1945 jsou jistě zajímavá a užitečná ve svém shrnutí, ale práce se v těchto pasážích jakoby trochu mění. Začíná převažovat širší kontext československých dějin. Důležitým aspektem politického vývoje v emigraci a po osvobození se stala eliminace agrární strany z politického systému Národní fronty, která měla důležité důsledky pro politickou tvářnost politické sféry.

Obsáhlou monografií o životě Rudolfa Berana přivítají zajisté všichni zájemci o moderní dějiny naší vlasti. Stane se nepochybně užitečnou pomůckou i podnětem k zamyšlení. Pozorný čtenář snad v graficky velmi hezky vypravené knize s bohatou obrazovou přílohou objeví pár nepřesností (např. na s. 499 figuruje Miroslav Rechcigl, který je ale v osobním rejstříku uveden se správným křestním jménem – Miloslav), celkově však ocení spolehlivost předkládaných informací a solidnost jejich interpretace. Charakteristické je, že autor nechá spíše mluvit prameny, než aby čtenáři předkládal vlastní vyostřená hodnocení. Je ponecháno především na čtenáři, aby si učinil závěry. K tomu je autorem vybaven bohatou faktografickou materií. Při formulování konečných shrnutí možná autor projevil zbyteč-

nou zdrženlivost. V závěru práce, kde nechává opět promlouvat především jiné, uvádí: „Rudolf Beran prohrál, protože prohrála čs. demokracie. Sám nebyl velkým politikem, tím méně státníkem. Avšak časem, jenž mu byl vymezen, prošel se ctí.“ (s. 859) Takový závěr působí poněkud „čítankovým“, zjednodušujícím dojmem. Životní peripetie Rudolfa Berana otevírají řadu otázání, jež se mnohdy dotýkají samého smyslu československé politiky. Rokoského poctivá kniha k takovým otázkám přináší řadu cenných podnětů.

Rokoský, Jaroslav: Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany. Vyšehrad – Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2011, 912 s.

Michal Pullmann: Konec experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu

/ Jiří Křest'an /

Je umění napsat rozsahem stručnou knihu, jež by přitom byla myšlenkově mimořádně podnětná. Studii Michala Pullmanna (nar. v r. 1974) z Ústavu hospodářských a sociálních dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze považuji za jeden z nejzávažnějších textů, věnovaných fenoménu komunismu, jeho uplatnění a pádu v Československu. Chronologicky se kniha zaměřuje především na osmdesátá léta minulého století, ale její tázání v mnoha směrech přesahují rámec desetiletí, v němž se prosazoval Gorbáčovův koncept „přestavby“. Pullman především zpochybňuje u nás tolik zakořeněnou (a pro národ lichotivou) binární vizi proti sobě před rokem 1989 stojícího „ režimu“ a „společnosti“, v níž se komunismus objevuje jako projekt naší vlasti vnucený zvenčí. Autor se obrací k hodnotám všedního dne a k měnícím se postojům a očekáváním lidí, kteří žili v dějinné etapě soumraku státního socialismu, a pokouší se analyzovat celý vějíř reakcí na přestavbu. Kriticky k tomu využívá dosud vydanou odbornou literaturu, dobové dokumenty i tisk, v menší míře pak memoárovou literaturu a archivní prameny.

Pozornost věnuje reflexi přestavby mezi intelektuály a kulturními činiteli, ve stranickém aparátu a mezi hospodářským managementem, a rovněž mezi dělníky, povýšenými oficiální ideologií na „vedoucí sílu“ společnosti. Autorova sémantická analýza směřuje k závěru, že autoritativní diskurs (jehož základním principem bylo kolektivní vlastnictví a uznání dominance strany) nemohl ovládnout veškerý prostor komunikace, že zejména v posledním desetiletí tzv. reálného socialismu u nás se myšlenkový svět lidí propojoval s tradičními (například nacionálními) i novými (třeba ekologickými) hodnotami. Právě přestavba podle Pullmanna přinesla „tichou pluralizaci témat, požadavků a postojů“ (s. 21 recenzované práce), která vedla postupně k „dezintegraci normalizačního konsensu“ (s. 92). Víra v „přednosti socialismu“ přitom podle autora zůstala převažující až do roku 1990 (s. 189). Přísliby nového vývoje otevíraly posilující se ideály autonomie a autenticity (srv. s. 198 a 231).

Kniha se průkopnický zabývá „jazykem“ přestavby a přináší zajímavá srovnání vývoje v Sovětském svazu a v naší zemi ve druhé polovině osmdesátých let. Demonstruje plasticky potíže při přejímání Gorbačovových představ u nás. Upozorňuje například, že prvním, kdo se výrazným způsobem chopil pojmu přestavby jako šance ke kýženým změnám, byl předseda federální vlády Lubomír Štrougal (s. 58–65). Celkově vzato ovšem stranická nomenklatura reagovala na nové představy bezradně, ne-li přímým odporem. Autor nezastírá ani problematické stránky Gorbačovových postojů, zejména k Husákovu vedení KSČ. Pozornost věnuje i roli disentu. Domnívá se, že oporou režimu byla fakticky většina společnosti a „dissent představoval spíše alternativní elitu, která v těžkých podmínkách (vězení nebo podřadných zaměstnání) vedla lidskoprávní kritiku režimu, vzdálenou životnímu světu většiny lidí.“ (s. 223). Podíl disentu na zhroucení socialistického režimu považuje v důsledku toho za minimální.

Výklad ústí do závěru o podobnosti normalizačního a polistopadového uspořádání (s. 13), kterou demonstruje autor také na rychlém odklonu lidí „od disidentského pojetí lidských práv i od církevních společenství s jejich mravními imperativy“ (s. 226). Zdá se, že ve společnosti opět dominuje úcta ke konsensu, důraz na formálnost slov, ospravedlňujících širokou škálu postojů, které nepodléhají vyšším mravním principům. Závěry Michala Pullmanna nesou ve své určitosti jistou míru provokativnosti. On sám ostatně své závěry označuje spíše za hypotézy, jež by měly být ověřeny dalšími výzkumy a odbornou diskusí. Právě v Pullmannově odvaze zpochybňovat jednoduchá schémata při hodnocení období před rokem 1989 i po něm vidím základní přínos práce. Není totiž posláním intelektuála být šafářem na dvorku dobových ideologií, ale naopak svými pochybnostmi znepokojovat majitele okamžitých pravd.

Publikace by rozhodně neměla ujít pozornosti historiků soudobých dějin, politologů, filozofů a sociologů, ale i všem ostatním, kteří jsou ochotni a schopni uvažovat o historických kořenech současnosti. Agilní nakladatelství Scriptorium, jemuž náleží uznání za to, že se podnětného textu ujalo, vypravilo knížku s rozsáhlým poznámkovým aparátem a vybavilo ji cizojazyčnými resumé. Upustilo naproti tomu od zařazení seznamu literatury a pramenů i od jmenného rejstříku. To ovšem mnoho nemění na mimořádné hodnotě knihy.

Pullmann, Michal: Konec experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu. Scriptorium, Praha 2011, 248 s.

Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře

/ Markéta Novotná /

Předpokládá se, že uchopení jakéhokoliv fenoménu se odvíjí od různě pojímaných kontextů, například kulturních, politických, estetických a mnohých dalších, jak jen sami chcete. Takovéto rozmanité přístupy pochopitelně provází i vnímání tak výrazného symbolu, jakým je hrad Karlštejn, kde se v poslední době, jak soudím, prosazuje tendence zproblematizovat dosud jednoznačně pojímané výpovědi a zároveň svoji pozitivní existenci získávají i dosud marginalizovaná témata či období svázaná s tímto hradem. K částečnému vykročení tímto směrem došlo již na konci devadesátých let dvacátého století, a to především v souvislosti s příspěvkem Františka Kavky (*Účel a poslání hradu Karlštejna ve svědectví písemných pramenů doby Karlovy*)¹ či Tomáše Durdíka (*Několik poznámek ke stavební podobě Karlštejna*)² ve sborníku z roku 1997 spjatém se stejnojmennou výstavou *Magister Theodoricus*.³ V tomto ohledu význam další monografie o Karlštejnu, jež tvoří jednak referáty z konference konané roku 2008 pod záštitou Českého národního komitétu ICOMOS a Národního památkového ústavu a jednak studie získané od dalších badatelů, tak spočívá dle mého soudu nikoliv v nějakých radikálně nových poznatcích k tomuto staronovému fenoménu, ale především v dalším otevření prostoru pro výše zmíněná témata a v jejich uchopení. Vzhledem k záměru této recenze představit čtenáři, co vlastně nového přináší monografie s více než tradičním názvem *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře*, jsem zde nezmínila všechny studie otištěné v rámci této publikace. Nikoliv však proto, že by byly nějak nekvalitní nebo nezajímavé, ale protože jsem nechtěla zatěžovat tuto krátkou úvahu zbytečnými výčty, zvláště když mnohé z nich byly vydány již dříve.

---

1 Kavka, František: *Účel a poslání hradu Karlštejna ve svědectví písemných pramenů doby Karlovy*. In Fajt, J. (ed.): *Magister Theodoricus. Dvorní malíř císaře Karla IV. Umělecká výzdoba posvátných prostor hradu Karlštejna*. Praha 1997, s. 28.

2 Durdík, Tomáš: *Několik poznámek ke stavební podobě Karlštejna*. In Fajt, J. (ed.): *Magister Theodoricus*, s. 51–52.

3 Záměry a cíle sborníku *Magister Theodoricus* jsem konzultovala s PhDr. Liborem Gottfriedem, jedním z iniciátorů této publikace.

Zachováme-li pořadí jednotlivých příspěvků v monografii, tak konstatování o zproblematizování jednoznačně chápaných výpovědí se týká jednak studie *Karlštejn v kontextu hradní architektury Karla IV.* od již zmíněného Tomáše Durdíka, archeologa a kastelologa, který rozšířením svého pohledu na ostatní hradní stavby a přestavby doby Karlovy zcela vědomě navázal na svůj článek v Magistru Theodoriciovi věnovaný stavební a provozně-funkční problematice Karlštejna, a jednak příspěvku *Stavební dějiny a funkční proměny hradu Karlštejna ve 14. století* od Zdeňka Chudárka, pracovníka Národního památkového ústavu v Praze a autora již několika příspěvků ke stavební problematice Karlštejna. Při čemž oba badatele spojuje nejen společné téma a snaha zhodnotit hrad Karlštejn jako kterýkoliv jiný středověký hrad, tj. z hlediska nároků, který by měl plnit tento typ objektu, ale oba shodně upozorňují na dosud jednostranné vyzdvihování uměnovědných, respektive ideových aspektů hradu na úkor dalších složek: „*Stavebně-historická studia hradu byla v zásadě považována za uzavřená prací Dobroslavy Menclové. Iniciativu proto převzala především uměnovědná studia, zaměřená na výzkum a interpretaci malířské výzdoby hradních sakrálních prostorů a schodišťových cyklů. I v publikacích vydávaných do současné doby je hrad představován jako stavební dílo vzniklé podle dopředu dané koncepce využití, ve které se počítalo s vybudováním kaple sv. Kříže ve Velké věži. Architektonická skladba hradních budov měla vycházet z předem stanovené ideové koncepce. Tato představa o účelu architektonické podoby hradu, kterou zaznamenal již Bohuslav Balbín, se stala stálým opakováním nezlomnou pravdou, i když některými autory v posledních letech zpochybňovanou.*“⁴ Jinak řečeno, cílem obou příspěvků je překonat „*dosavadní až dogmaticky působící názor na účel a postup výstavby hradu ve 14. století*“⁵ a zjistit, jakým způsobem, resp. v jakých etapách, Karlštejn skutečně vznikl.

Má úvodní poznámka o zproblematizování dosud jednoznačně chápaných výpovědí se pochopitelně vztahuje i k další skupině příspěvků z okruhu marginalizovaných témat či období, která se v současné době doslova vynořila v obzoru badatelského zájmu jako fenomény hodné pozornosti a samostatného zpracování. Konkrétně se jedná o studii Naděždy Kubů *Karlštejn – vznik a vývoj hradního muzea a jeho proměny v náznakovou interiérovou instalaci*, dále Davida Venclíka *Hrad Karlštejn a otázka korunovace českých králů v 19. století* a Markéty Novotné o *Karlštejnské manské soustavě*. Není

4 Chudárek, Zdeněk: Stavební dějiny a funkční proměny hradu Karlštejna ve 14. století. In: Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře. Praha 2010, s. 128–129.

5 Chudárek, Z.: Stavební dějiny, s. 130.

třeba nějak zvlášť zdůrazňovat, že se mladší období, devatenácté a zvláště dvacáté století, v souvislosti s hradem Karlštejnem mezi historiky dosud netečšilo velké oblibě, snad kromě období přestavby hradu, při čemž ta je také vnímána s jednoznačnými hodnotovými měřítky. Nicméně je to dle mého soudu právě toto období, které výrazným způsobem ovlivnilo uchopení hradu Karlštejnu a skrz nějž nazíráme do jeho minulosti, ať už z hlediska společensko-politických konotací či ideologického rámce dobové historiografie. Jelikož se touto problematikou zabývám hlouběji v jiných souvislostech⁶, dovolím si zde upozornit především na příspěvek Naděždy Kubů, pracovnice Národního památkového ústavu, o zdejším hradním muzeu, který představuje z hlediska pramenného zpracování velmi solidní základ pro problematiku inscenace dějin na Karlštejně od konce devatenáctého století až po současnost.⁷

A konečně, samostatný prostor v rámci monografie získala i problematika restaurování hradu Karlštejna (Dagmar Martincová – *Restaurování na hradě Karlštejně v letech 1981–2008 z pohledu investora*, Petr Bareš, Jiří Brodský – *Problematika a způsoby restaurování schodištních cyklů Velké věže hradu Karlštejna restaurování nástěnných maleb kaple sv. Kateřiny*). V rámci jubilejní publikace určené nejen odborné, ale i laické veřejnosti, kde prezentují výsledky svých badatelských aktivit zástupci hned několika vědních oborů, se tato otázka objevila již v Magistru Theodorici, kde byla z pochopitelného důvodu pozornost soustředěna pouze na kapli sv. Kříže. Otevření problematiky restaurování a prezentace hradu jako celku, nikoliv jen jeho sakrálních prostor, na mezioborovém fóru badatelů tak indikuje další nová pole zájmu.

Závěrem bych chtěla dodat, že není třeba ani nadhodnocovat, ani shazovat význam předkládané monografie, neboť v sobě zahrnuje jak přednosti, tak i nedostatky klasické jubilejní publikace. V tomto ohledu představuje sama o sobě pramen své doby, zároveň pro mnohé z nás znamená i příležitost prezentovat své badatelské výsledky na fóru s širším dosahem a seznámit se i s těmi „druhými“, kteří se rovněž cítí být svázáni s fenoménem Karlštejn.

Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře. Národní památkový ústav, Praha 2010, 213 s. (Práce NPÚ, svazek 3).

6 Novotná, Markéta: Sen o strážci hradu Karlštejna, odevzdáno do Mediaevalia historica bohemia.

7 Assmann, A.: Geschichte im Gedächtnis: von der individuellen Erfahrung zur öffentlichen Inszenierung. München, 2007; Kopica, J.: Muzeum jako politický nástroj. In: Kaiserová, K. – Rak, J. (ed.): Nacionalizace společnosti v Čechách 1849–1914. Acta Universitatis Purkynianae Facultatis philosophicae, Studia Slavogermanica. Ústí nad Labem, 2008, s. 105–111.

Ad: Fémový soud nebo policejní provokatér?

/ Petr Kovařík /

Recenze Milana Vojáčka si vážím,¹ zmiňované „překlepy“ („férový“ soud místo „fémový“ v poznámce pod čarou, zatímco v textu je to opakovaně napsáno správně, a rok 1911 místo 1811) mě samozřejmě mrzí – mea culpa.

Chtěl bych však upozornit na některé nepřesnosti či nepodložené domněnky zmíněné recenze. Mým prvotním cílem bylo na základě dostupných pramenů zjistit okolnosti a průběh národního soudu, o němž se dosud prakticky ve všech relevantních publikacích stále dokola opisuje nepravda o tom, kdo vlastně národní soud tvořil a co vlastně kdo řekl nebo měl říci. Omyl vnesl do literatury roku 1921 Zdeněk Tobolka, ocitoval jej mj. Jaroslav Purš (Rozpravy ČSAV, 1959) a je znovu uveden i v dovětku editora Martina Kučery k vydání Kazbundova Sabiny (Karolinum, 2006). Někteří ze Sabinyových soudců se totiž nejeví v nejlepším morálním světle a jejich stín pak dlouhá desetiletí neprávem padá i na osobnosti, které se soudem neměli nic společného (básník J. V. Sládek, spisovatel Servác Heller, redaktor Národních listů Karel Tůma). Věnoval jsem dost prostoru tomu, abych na základě pramenů objasnil, kde a jak k takovému omylu došlo. (To považuji za jeden z přínosů své práce, podobně jako objev dosud neznámého konfidenta Kasmira-Lobese a jeho možného podílu na odhalení agenta Romana.)

Recenzentova domněnka, že bych byl inspirován výstavou SOA v roce 2007, kde byl vystaven vyšetřovací protokol Julia Grégra, je opravdu nepodstatná. Mohlo to být spíše naopak, neboť tento protokol, jakož i další materiály Zemského soudu trestního jsem soustavně studoval v SOA (a některé další fondy i v NA /tehdejší SÚA/) řadu let předtím a podrobněji jsem o těchto materiálech (vůbec poprvé) psal už roku 1996 v časopise Týden a roku 2005 v knize Literární otazníky (obojí se Milan Vojáček mohl dočíst v oddílu Prameny a literatura v recenzované knize). Ostatně vzhle-

---

1 Vojáček, Milan: Fémový soud nebo policejní provokace?. *Paginae historiae* 19, 2011, s. 396–398 – recenze knihy Kovařík, Petr: *Národní soud nad zrádcem Karlem Sabinou. Nová fakta, policejní a soudní dokumenty, výpovědi svědků. Modrý stůl*, Praha 2010.

dem k rozsahu a náročnosti materiálu by asi nebylo možné práci stihnout od r. 2007.

V recenzi se píše: „Kovařík začíná ve svém líčení tzv. *Petardovou aférou* (...), která sama o sobě není podstatná, důležitá je spíše následná dohra...“ Ovšem ona aféra je velmi podstatná právě proto, že v souvislosti s ní začal být Sabina obviňován a postupně odhalován (podezříván byl už dříve). Je tedy zcela logické, že práce musela začít touto aférou, od níž se odvíjí logický řetěz navazujících událostí až k národnímu soudu.

Dále recenzent píše: „*Paradoxně titíž lidé, kteří Sabinu (...) obhajovali (...), se v roce 1872 sešli na popud Julia Grégra...*“ Nebyl to ovšem paradox, byl to přímo záměr, neboť Julius Grégr si přál, aby Sabinu soudili jeho nejbližší přátelé, a to právě ti, kteří ho ve Vídni hájili. Naprosto není pravda, jak píše pan Vojáček, že „*Sabina skutečně Prahu opustil, ale až v okamžiku, kdy o agentu Sabinovi referovaly nejdříve vídeňské a následně české deníky.*“ Časová následnost je právě opačná a uvádím ji přesně, opravuji i omyly Arbesovy a některých autorů, kteří uvádějí, že napřed o aféře psaly české noviny (např. kolínská Česká koruna) a potom teprve vídeňské. Recenzent zde tedy do sabinovské tematiky vnáší další omyl (který navíc připisuje mně).

Že jsem nevyužil policejní konskripce v kapitole o tajemství Sabinovy smrti, je přirozené. Ta svědčí pouze o nepřesnostech (např. rok narození 1814). Fakt, že rodina nebydla až do Sabinovy smrti v Široké (nynější Jungmannově) ulici, je zřejmé z jiných pramenů a svědectví, a že byla oficiálně zapsána na adresu v Mariánské ulici až řadu dnů po Sabinově smrti, o ničem podstatném nevypovídá, a už vůbec ne o tom, co je tématem oné kapitoly – totiž zda stále opakované Sabinovo psaní o bytě na Vinohradech (spolu se zmínkou o Sabinově přenesení z Tunelové ulice) je svědectvím o nějakém neznámém bydlišti či spíše o bezmezném fabulaci a lhaní až na sám práh smrti.

Pozitivního vyznění recenze i přes všechny výhrady si cením, nicméně i v samém závěru mi recenzent podkládá něco, co jsem nenapsal, totiž o „*vyrovnání se s udavači, kteří, ač umělecky velmi cenní tvůrci a politicky angažovaní jedinci, hráli (a někdy i z ryze finančně-existenčních důvodů) roli aktivních spolupracovníků státního bezpečnostního aparátu, roli zrádců. Nelze než souhlasit s Kovaříkem, že soudit tyto lidi bylo, je a bude obtížné, a často se jejich „soudci“ nevyhnu pochybnostem a pocitům marnosti.*“

To jsem nenapsal. V knize píší: „*Nechuť zabývat se skutečným soudem nad Sabinou v důsledku znamenala relativizaci morálního dosahu tohoto aktu i míry Sabinovy viny a stín této nechuti dopadá vzdáleně dodnes na nevypořádané účty*

s marasmem každého konfidentství a zrady, ať už se týká období totality nacistické či komunistické.“ Tedy nic o „umělecky cenných tvůrcích a politicky angažovaných jedincích“ a nic o tom, že „soudit tyto lidi bylo, je a bude obtížné“ – to jsou formulace a myšlenky pouze recenzentovy.

Hořkost k recenzentovi nechovám, zřejmě to myslel dobře, jen místy neobratně psal, případně nepozorně četl, tudíž na nepřesnosti upozornit musím. Co mě však mrzí, je skutečnost, že zatímco jsem se celou namáhavou a dlouholetou prací snažil sabinovské omyly vyvrátit, tato recenze omyly přidává. Bohužel, vezme-li někdo v budoucnu tuto recenzi za bernou minci, podlehne těmto dalším omylům (z nichž některé recenzent připsal mně).

Seznam autorů

PHDR. JAN BENDA

Šmeralova 572, 278 01 Kralupy nad Vltavou

MGR. LUKÁŠ CVRČEK

Ústav pro studium totalitních režimů, Siwiewcova 2, 130 00 Praha 3

PHDR. EVA DRAŠAROVÁ

Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4

PHDR. MIROSLAV GREGOROVÍČ

Vrúteckká 2764/1, 140 00 Praha 4

PHDR. EVA GREGOROVÍČOVÁ

Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4

MGR. DAVID HUBENÝ

Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4

MGR. OLDŘICH CHLÁDEK

Bezručova 40, 591 02 Žďár nad Sázavou 2

MGR. PAVEL KOBLASA

Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4

MGR. ŠTĚPÁN KOVÁŘ

Záblatí 32, 379 01 Třeboň

PHDR. PETR KOVAŘÍK

Ke Kateřinkám 1407, 140 00 Praha 4

PHDR. JAN KRAMÁŘ

Poštovní muzeum, Nové mlýny 2, 110 00 Praha 1

PHDR. JIŘÍ KŘEŠŤAN, CSc.

Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4

PHDR. ZLATUŠE KUKÁNOVÁ

Archiv bezpečnostních složek, Siwiewcova 2, 130 00 Praha 3

PHDR. PETR MAREŠ

Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4

PHDR. HELENA NOVÁČKOVÁ

Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4

PHDR. MARKÉTA NOVOTNÁ

Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4

MGR. FILIP PAULUS

Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4

DOC. PHDR. LUDMILA SOCHOROVÁ, CSc.

Ústav etnologie FF UK, Nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1

PROM. HIST. IVAN ŠŤOVÍČEK, CSc.

Viklefova 7, 130 00 Praha 3

DIPL.-ING. MAG. VLASTA VALEŠ

Gatterederstrasse 8/3/10, 1230 Wien, Rakousko

MGR. TOMÁŠ VELIČKA

Katedra pomocných věd historických a archivního studia FF UK,
Nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1

PHDR. ING. MILAN VOJÁČEK, Ph.D.

Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4

PAGINAE HISTORIAE

SBORNÍK
NÁRODNÍHO
ARCHIVU

20/2012, č. 1

Vedoucí redaktorka:

Eva Drašarová

Redakční rada:

Emilie Benešová, Jan Kahuda, Vlasta Měšťánková

Redakční kruh:

Marie Bláhová, Waclaw Gojniczek, Tomáš Kalina, Jana Konvičná, Jiří Křesťan,
Zlataše Kukánová, Lenka Matušíková, Sheilagh C. Ogilvie, Jaroslav Pažout,
Zdislava Röhnsner, Vladimír Růžek, Helena Sedláčková, Monika Sedláková,
Alexandra Špiritová, Vlasta Valeš

Lektorace jednotlivých příspěvků:

Alexandra Blodigová, Jindřich Dejmek, Zdeňka Hledíková, Jan Hyvnar,
Eva Chodějovská, Alena Jakubcová, Zdeňka Kokošková, Jana Konvičná,
David Kovařík, Miroslav Kronus, Miroslav Kunt, Jan Němeček, Alena Pazderová,
Alexandra Špiritová, Patricia Tošnerová, Vlasta Valeš

Překlad a úprava německých resumé: Zdislava Röhnsner

Překlad a úprava anglických abstraktů: Sheilagh C. Ogilvie

Grafická úprava, sazba: Vladimíra Kuklovská

Sborník *Paginae historiae* je zapsán do evidence periodického tisku vedené u Ministerstva kultury pod číslem MK ČR E 20580.

Sborník *Paginae historiae* je zařazen do Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v ČR vedeného Radou pro výzkum, vývoj a inovace.

Publikace neprošla jazykovou úpravou.

Vydal Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4 v roce 2012.

<http://nacr.cz/E-publ/paginae.aspx>

Vytiskl Národní archiv

Vydání první

Počet stran: 432

ISBN 978-80-7469-000-6 ISSN 1211-9768